

MAGYAR **Lettre**

EURÓPAI KULTURÁLIS FOLYÓIRAT – 2016 TAVASZ

Gabriela Adameşteanu • Balla • Bán Zsófia • Jana Beňová

Svetlana Boym • Juraj Buzalka • Mário de Carvalho

Mircea Cărtărescu • Karol Chmel • Mia Couto

Philippe Descola • Ivana Dobráková • Dušan Dušek

Erdős Virág • Esterházy Péter • Ébli Gábor

Garaczi László • Arno Geiger • Görözdí Judit

Jürgen Habermas • Háy János • Seamus Heaney

Herberto Helder • Pavel Hruš • Hushegyi Gábor

Vlado Janček • Lídia Jorge • Kali Kinga

Zuska Kepplová • Jonas Hassen Khemiri

Kiss Judit Ágnes • Kornis Mihály • Krasztev Péter

Katarína Kucbelová • Kukorelly Endre

Florin Lăzărescu • Lengyel Péter • Rafał Majerek

Norman Manea • Henning Mankell

Katarina Mazetti • Robert Menasse • Dušan Mitana

Herta Müller • Nadas Péter • Németh Gábor

Auður Ava Ólafsdóttir • Parti Nagy Lajos

Radoslav Passia • Martin C. Putna • Ilma Rakusa

Derek Rebro • Ralf Rothmann • Rudolf Sloboda

Vít'o Staviarský • Jón Kalman Stefánsson

Sara Stridsberg • Szécsi Noémi

Veronika Šikulová • Ondrej Štefánik

Ivan Štrpka • Gonçalo M. Tavares

Arni Thórarinnsson • Tillmann J.A.

Dubravka Ugrešić • Jaroslav Varga

Pavel Vilikovský • Josef Winkler

Tatiana Wolska • Závada Pál

VILIKOVSKÝ

SZLOVÁK DÍSZVENDÉGSÉG

EURÓPAI TÉRIDŐUTAZÁS

EURÓPAI ELSŐKÖNYVESEK

INTERNATIONALE

23. Budapesti NEMZETKÖZI KÖNYVFESTIVÁL programjából

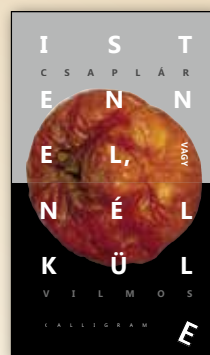
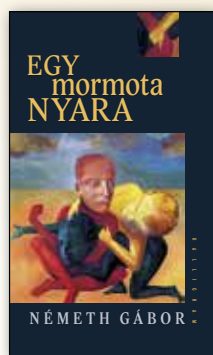
ÁPRILIS 21., CSÜTÖRTÖK ■ 15.00 ■ Ünnepeles megnyitó ■ 16.00 ■ Jostein Gaarder díszvendég íróval Szabó T. Anna beszélget ■ 17.00 ■ a Budapest Nagydíj átadása a díszvendégnek. Laudációt mond: Dragomán György

ÁPRILIS 22., PÉNTEK ■ 10.00–17.00 ■ Európai Írótalálkozó ■ 14.00 ■ Maroš Krajiňák *Carpathia* bemutatja Láng Zsolt (*Lector*) ■ 14.30 ■ **B66 stand** ■ Fordította: Mészáros Tünde. Daniela Kapitáňová, Ondrej Štefánik, Veronika Šikulová és Jana Beňová könyveiről (*Műfordítók*) ■ 15.00 ■ Jana Bodnárová és Dušan Mitana könyvei (*Gondolat*) ■ 16.00 ■ Új Osiris könyvek ■ 16.00 ■ Ondrej Štefánik, Jaroslav Ruml, Jánossy Lajos (*Typotex*) ■ 17.00 ■ Veronika Šikulová, Závada Pál, Fekete Ibolya ■ 18.00 ■ Szlovák-magyar történezművészeti kerekasztal

ÁPRILIS 23. SZOMBAT ■ 10.00 ■ **NORAN-MATINÉ.** Jochen Schmidt, David Wagner, Uglješa Šajtinac, Vito Staviarsky szerzőkkel Körössi P. József és Wilhelm Droste beszélget ■ 10.00 ■ **B1 stand** ■ Jelenkor, Látó, Kalligram, OPUS, Irodalmi Szemle. Moderátor: Horváth Viktor ■ 11.30 ■ Örökény ünnep (*Palatinus*) ■ 12.00 ■ Daniela Kapitáňová könyvét bemutatja Parti Nagy Lajos (*Magvető*) ■ 13.30–16.30 ■ **Lázár Ervin terem** ■ Elsőkönyvesek bemutatkozása ■ 14.00 ■ Dante: *Isteni színjáték* – Nádasdy Ádámmal (*Magvető*) ■ 14.00 ■ Jana Juráňová, Uršula Kovalyk, Kiss Noémi ■ 15.00 ■ „Szlováknak lenni csodás...”. Tiszatáj antológia Németh Zoltán ■ 16.00 ■ A szlovák kérdés ma. Zárt vagy nyitott Szlovákia? Rudolf Chmel, Martin Bútora, Martin M. Šimečka, Szigeti László (*Kalligram*) ■ 16.30 ■ Kortárs cseh írók Vörös Istvánnal ■ 17.00 ■ Új Kalligram könyvek. Vilikovsky, Juščák, Balla könyveit bemutatja Závada Pál, Szilágyi Ákos és Németh Gábor ■ 17.00 ■ **Külső színpad** ■ *Ország, város* Háry Jánossal. (*Európa*) ■ 18.00 ■ Szlovák városesszék ■ 19.00 ■ Peter Pišťánek *Irodalmi szakácskönyvét* bemutatja Péterfy Gergely (*Kossuth*)

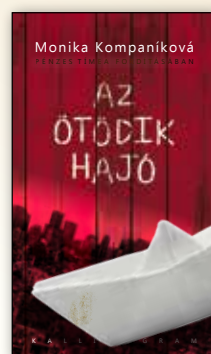
ÁPRILIS 24. VASÁRNAP ■ 11.00 ■ *Lettre – L'Harmattan Matiné.* Ilma Rakusa, Németh Gábor és a L'Harmattan szlovák szerzői: Jana Beňová, Veronika Šikulová, Zuska Kepplová. Moderátor: Csordás Gábor ■ 11.00 ■ Sasa Salmela, Karafiáth Orsolya (*Scolar*) ■ 12.00 ■ Monika Kompaníková, Tóth Krisztina, Lovász Andrea ■ 13.00 ■ Nyolc mai (és tegnapi) szlovák költő. Tóth László és a szerzők ■ 13.30 ■ *A Modern Dekameron – Huszadik századi szlovák novellák és egy kortárs antológia* (*Noran Libro*) ■ 14.00 ■ Grecsó Krisztián *Jelmezbál* (*Magvető*) ■ 15.00 ■ **Teátrum** ■ Találkozás Nádas Péterrel (*Jelenkor*) ■ 15.00 ■ Faruk Sehić és az Ex-Sympo meglepetéspartija ■ 16.00 ■ **SZLOVÁK DÍSZVENDÉGSÉG** ■ Fordítói és kiadói kerekasztal ■ 16.30 ■ Ilma Rakusa (*Magvető*) ■ 17.00 ■ Születésnap *Irodalmi Szalon* (*MKKE*)

2016. április 21–24. Millenáris, H-1024 Budapest, Kis Rókus u. 16–20.

PESTI KALLIGRAM | TÚZOLTÓ UTCA 8. | FÉL EMELET 2 | 1094 BUDAPEST | KALLIGRAM@INTERWARE.HU | 0036-1-216 68 75

WWW.KALLIGRAM.COM

A KALLIGRAM KIADÓ KÖNYVAJÁNLATA | 2016. TAVASZ

Önmagunk ünneplése

A szlovák panteon

Röviddel az önálló Szlovák Köztársaság megalakulása után, 1993-ban lezajlott egy szlovák történészkonferencia. A tanácskozást üdvözlölte a Nemzeti Bank akkori igazgatóhelyettese is, aki beszédében arra mutatott rá, hogy a szlovák nemzet híján van a saját mítoszoknak, és felszólította a történészeket, hogy ezt a hiányt igyekezzenek mihamarabb pótolni.

A történészek teremtsenek mítoszokat?

Ebben a látszatra anekdotába illő epizódban megnyilvánul annak a helyzetnek a teljes tragikomikuma, mellyel most foglalkozni szeretnénk. Kétségtelenül igaz, hogy a szlovák folklórban hatalmas mennyiségű mesekincs keletkezett és őrződött meg, de nem létezik semmilyen eredeti szlovák mítosz, másrészt a szlovák történelem maga, ahogy az visszatükröződik még az egyetemet végzett szlovákok tudatában is, nem más, mint merő mítosz. A pénzügyi szféra jeles képviselőjének jelenléte akár tanúskodhatna arról a komoly megbecsülésről is, melyet a nemzeti történelem megismerésének igénye vívott ki magának, ám a felhívás, hogy a történészek teremtsenek mítoszokat, felfedi, hogy a történetírás küldetésének tökéletes meg nem értéséről van szó.

A Nemzeti Bank egykori vezérigazgató-helyettese a maga történelmi és a Műszák iránti fogékony-ságával (időközben kiadta egy szlovák bankárfamilia szépiroí gesztusokkal megírt történetét) talán nem a szlovák értelmiség legtipikusabb képviselője, de ez most mellékes. A kérdés az, hogy miért oly ellentmondásos és érzelmeivel megterhelt a szlovákok viszonya saját történelmükhöz. A választ részint a szlovák történelem, részint a szlovákok karakterében kell keresnünk, pontosabban szólva azokban a traumákban, melyeket a szlovák történelem okozott a szlovák nemzet tudatában.

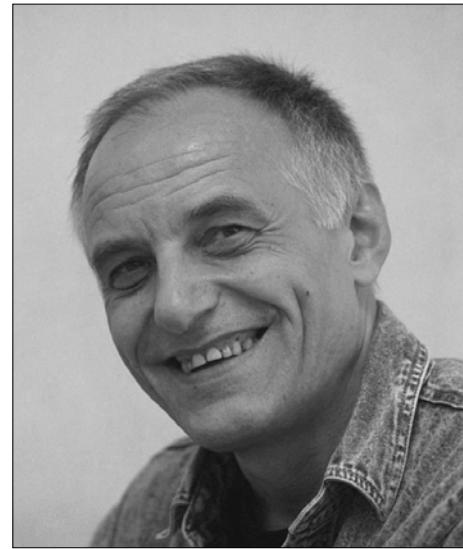
A modern nemzetként elgondolt szlovákok történelme 1848. május 10-én kezdődik: ekkor került sor ugyanis Liptószentmiklósban arra a nagygyűlésre, ahol megfogalmazták *A szlovák nemzet követeléseit*. Ez volt a legelső nyilvános politikai felvétel, de a maga módján még talán ennél is fontosabb volt az 1843-as év, amikor az Evangélikus Líceum szláv nyelvtanárának helyettese, Ľudovít Štúr és a legközvetlenebb munkatársai kodifikálták a szlovák irodalmi nyelvet, melynek alapjául a közép-szlovákiai nyelvjárást tették meg. Kísérletek az szlovák irodalmi nyelv kötelező érvényű változtatának meghatározására már ezelőtt is történtek, a legfigyelemreméltóbb ezek közül Anton Bernolák katolikus papé, aki 1790-ben nyelvtant publikált, majd kiadta a szlovák nyelv többnyelvű szótárát, mely a nyugat-szlovákiai tájszólásból indult ki. De csak a szlovák irodalmi nyelv Štúr-féle változata

volt tartósabban sikeres és gyümölcsöző gazdagon számos irodalmi alkotás nyelveként, s e művek a szlovák irodalom „aranytartálékai” lettek. Eltűnődhetnénk rajta, hogy ennek oka a Štúr-generáció több képviselőjének kimagasló írói tehetsége lehet-e, vagy a közép-szlovákiai dialektus szerencsés kiválasztása váltotta-e ki a „nyelvek feloldódását”, de ez nem a mi feladatunk. A fontos az, hogy a szlovák irodalmi nyelv kodifikálásának aktusát magát is ellentmondásosan kezelték, és nem csak Csehországban, ahol ezt a cseh nemzet szlovák ágának „elszakadásaként”, az erők szétforgácsolásaként értékelték, de több művelt szlovák értelmiségi is ezt a nézetet vallotta – a legfontosabb köztük Ján Kollár költő volt, a Szláv leánya (A dicsőség leánya) című, cseh nyelven írt eposz szerzője.

Kollár nem kevésbé volt nemzeti, mint a Štúr-generáció, mindössze annak megítélésében különült el tőlük, hogy mi szolgálja inkább a nemzeti öneszmélést. A szlovák evangélikusok egyházi nyelve a bibliai cseh nyelv volt, a cseh tehát közel állt hozzájuk, és ezért teljes természetességgel nyúltak ehhez a nyelvhez akkor is, amikor saját művet alkottak (a Štúr-generáció tagjai maguk is csehül írták első irodalmi alkotásaikat). Való igaz, ez egy tökéletlen cseh nyelv volt, telis-tele lexikái és nyelvtani szlovakizmusokkal. Ráadásul, noha a katolikus többségű szlovák népesség számára közeli nyelvnek számított, mégiscsak idegen volt. A műveletlen nép nemzeti nyelven beszélt, valójában a helyi dialektusok valamelyikén, és az egyes nyugat- és kelet-szlovákiai tájszólások közötti eltérések még ma is olyan nagyok, hogy használóiknak gondot okoz egymás megértése. A történelem úgyszólván a Štúr-féle koncepcióra bolygott rá, ám a per eldöntésekor ez korántsem volt még egyértelmű, és az erők szétforgácsolására vonatkozó érvnek is volt bizonyos létjogosultsága. Ezt a belső ellentmondásos felfogást, mely e döntést kísérte, és még sok más, a modern történelemben megmutatózó gócpontot tartjuk az egyik oknak, amiért a szlovákok történelemhez való viszonya megbomlott.

A magyar nemesség nemzetek feletti volt

Az akkori helyzet jobb megértése végett szükséges megemlíteni, hogy Ausztria–Magyarország soknemzetiségű államalakulat volt, a történelmi Magyarország területén a magyarokat leszámítva, akik kisebbséget alkottak, éltek németek, szerbek, horvátok, szlovákok, románok és oroszok is. A nemzeti újjászületési mozgalmakig a nemesség és a tanult réteg hivatalos nyelve a latin volt, maga a magyar nemesség nemzetek fölötti, vagyis internacionalista volt. A nemzeti újjászületés

VILIKOVSKÝ, Pavel
Az élet örökzöld hátszlava
(Mayer Judit ford.)
Kalligram, 1999

Az utolsó pompeji ló
(Hiznyai Tóth Ildikó ford.)
Kalligram, 2002

A gonosz önéletrajza
(Hiznyai-Tóth Ildikó ford.)
Kalligram, 2011

Kutya az úton
(Garajszki Margit ford.)
Kalligram, 2013

Egy igazi ember története
(Garajszki Margit ford.)
Kalligram, 2014

Első és utolsó szerelem
(Garajszki Margit ford.)
Kalligram, 2016
(megjelenés előtt)

a történelmi Magyarország népeinek zöménél többé-kevésbé párhuzamosan zajlott le, s így amikor a magyarok azzal a követeléssel álltak elő, hogy Magyarországon a magyar nyelv legyen hivatalos, akkor ugyanolyan nemzeti jogokért szálltak síkra, akár a szerbek, horvátok vagy szlovákok. Mivel a magyarok a Magyar Királyság mind nagyobb önállóságáért küzdöttek, egy egységes politikai nemzet nevében akartak megnyilatkozni, ezért elvetettek minden olyan követelést, mely például a már említett *A szlovák nemzet követeléseiben* szerepelt. (Be kell ismerni, hogy a követelések egyes pontjai, ahogy azt Daniel Rapant történész is kifejtette, „utópisztikusak” voltak, vagy a szlováksággal más módon elfogult brit történész, Scotus Viator szavaival élve „szélsőségesek” és „hisztérikusak”) Így esett meg, hogy az 1848-as polgári forradalomban a szlovákok úgymond a reakciós oldalra kerültek: önkéntes katonai alakulatokat verbuváltak (melyek jobbra idegen zsoldosokból álltak), és abban a reményben kapcsolódtak be a császári sereg oldalán a harcba, hogy a császár cserébe teljesíti nemzeti követeléseiket. Mondhatnánk akár azt is, hogy az általános, a polgári szabadságokat érintő cselekvési terv mellett a szlovák képviselőknél volt egy másik, nemzeti cselekvési tervük is, és ez náluk a döntő pillanatban elsőpró erejűvé vált. Katonai értelemben, igaz, a részvétel jelentéktelennek bizonyult, és semmilyen jutalommal nem járt. De a Štúr-generáció tagjai, akik arra a hőstetre vállalkoztak, hogy az öntudatlan és műveletlen földműves rétegekből létrehozzák a szlovák nemzetet, kénytelenek voltak erre az első történelmi fellépésre elfogadható, azaz sajátos magyarázatot kreálni. Így például az orosz cári sereg, mely a Habsburgok segítségére sietett, hogy segítkezzen a forradalom

leverésében, az ő szemükben a nagy szláv testvért jelentette, mely azért jött, hogy a magyar pöffszkedéssel szemben megmentse a kis szláv népeket. (Máig eleven a nagy szláv testvér és megmentő mítosza, s ennek gyökere valószínűleg eddig az epizódig nyúlik vissza, és meglepő, nem csak szélsőséges politikai tévelygők harapnak rá, hanem például az egykori kormányelnök, a Kereszténydemokrata Mozgalom vezetője, Ján Čarnogurský is.) A nemzeti szükségleteket nézve talán indokolt, ám anakronisztikus és alkalmatlan második cselekvési terv jelenléte a szlovák részvétellel kapcsolatban a történelmi mozgásokban és mozgalmakban még sokszor megmutatkozott, gyakran komikus formában. Egy jeles szlovák irodalomtörténész egy beszélgetés során ezt a jelenséget azzal a képpel fejezte ki, hogy a szlovákok belekezdték a második felvonásba, de a színdarab szövege és konfliktushálózata még az első felvonásból való.

„Nem kell a másé, de a miénket nem adjuk!”

Ennek a visszamaradottságnak voltak objektív okai is, ezek közé tartozott főként Szlovákia földrajzi helyzete. Ahogy Lubomír Lipták írja: „És itt eljutunk (...) Szlovákia krónikus »határhelyzetének« történelmi jelentőségéhez: azáltal, hogy szinte folyamatosan »valaminek« a peremén volt, lehetetlenné vált, hogy itt a társadalmi rendszerek, az államformák, a kikristályosodott kultúrák teljes mértékben kifejlődhessenek, hogy saját erejükből, tapasztalatukból, túlélési technikáikkal a születés pillanatától kezdve jussanak el a beérés fázisáig. Nem volt elég idejük ahhoz, hogy kitarssanak addig, míg méltósággal távozhatnak a színpadról, mint olyasvalaki, aki nem csak »véghez vitte«, hanem »végig is játszotta« a maga szerepét.” És ehhez teszi hozzá: „Az a tény, hogy valamiképp folyamatosan a térség, a birodalom vagy a hatalmi érdekek peremére kerülünk, többek közt nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a nagy gondolatok, ideák, mozgalmak nemcsak megkésve érkeznek el hozzánk, hanem akkor válnak jelentősebb társadalmi erővé, amikor már születésük helyén a felforgató és inspiráló eszmék pozíciójából a hivatalosan elfogadott és kellőképpen megzabolázott és megnyirbált ideológiák stádiumába kerülnek át (...) Nem csoda hát, ha gyakorta tétován vagy bizalmatlanul fogadják őket.” Úgy vélem, hogy az inspiráló gondolatok és mozgalmak tétova és bizalmatlan fogadtatásában nemcsak a „megzabolázás” vagy „megnyirbálás” utáni alakváltozatnak van része (hiszen ez épp ellenkezőleg, emészthetőbbé tehetné azokat), sokkal inkább a konzervativizmusnak, a tradicionalizmusnak, annak, amit Timrava, az író nő „Tyapákék” című novellájában a paraszti réteg „csököttségének” nevez. Ez a réteg még 1950-ben is a gazdaságilag aktív lakosság 57 százalékát tette ki. Ezt az alapállást rövidítve fejezi ki az a jelszó, melyet időnként még most is előrántanak a „nemzeti beállítottságú” politikusok: „Nem kell a másé, de a miénket nem adjuk!” A nézetek és ideák világába átfordítva ezt így értelmezhetnénk: „Idegen nézeteket nem veszünk át, a magunkéihoz, ha szemmel láthatólag szemben állnak a valósággal, megátalkodottan ragaszkodunk”.

A szlovákok idegenkedése a száraz történelmi tényektől és rajongása a legendák és mítoszok iránt még a modern nemzet kialakulásának idejéig nyúlik vissza. Amikor a Štúr-generáció

tagjai igyekeztek feléleszteni a nemzeti öntudatot és büszkeséget, ehhez a szlovákok akkori felkelése nem nyújtott sok alkalmas érvet. Épp ezért – a romantikus irodalom lelkületével összhangban – a régi dicső múlt megénekelésével segítettek magukon. És ez az ellenőrizhető adatok csekély voltából fakadóan elegendő teret hagyott a képzeletnek, és lehetővé tette az aktuális ideológiai elképzelések és konstrukciók akadálymentes átplántálását a történelmi ősidők derengő szürkületébe. Ezen a gyerekbetegségen a nemzeti újjászületés korszakában minden kisebb nemzet átesett, főként azok, akik szükségét érezték annak, hogy kompenzálják saját államiságuk hiányát, de a szlovákok egy részénél, legalábbis úgy tűnik, krónikus formát öltött, és máig sem gyógyultak ki belőle. A Nagymorva Birodalom lakosságát bizonyára egy vagy több szláv törzs alkotta, az eredetét innen származtatni, tekintettel a (legalább részleges) területi egyezésre, egészen legitimnek tűnik. Sokkal rosszabb azonban, amikor a 20. század 90-es éveiben egyes túlhevült amatőr történészek teljesen komolyan kísérelték meg a Nagymorva Birodalmat Nagyszlovákká nevezni át, miközben azt hangoztatták, hogy a szlovák már a 9. században liturgikus nyelv volt, melyről a Comenius Egyetem Szlovák Nyelv Tanszékének egyik tanársegédje egyenesen kijelentette, hogy ez volt Európa legősibb nyelve. Nem fogom itt előszámlálni, hogy minő csodálatos átváltozásokon mentek keresztül a Nagymorva Birodalom korszakának egyes történelmileg fontos alakjai a kortárs szépprózai vagy drámai munkákban, hiszen a művészi irodalomban ez megengedhető költői szabadság, de egy említést mégér, hogy az egyik író, a Svätoplukról szóló trilógia szerzője nyilvánosan méltatlankodott amiatt, hogy az ő minden alap nélküli feltevéseit és spekulációit magukévá tették a történészek is, amivel, legalábbis szerinte, hitelesítették a tudományos igazságot.

„Csehszlovákia-pártiak” és „önrendelkezés-pártiak”, azaz ludákok

A szlovákok sajátos kapcsolatára a történelemmel azonban a leginkább a viharos huszadik század nyomta rá a bélyegét a maga gyakori és heves rendszer- és államforma-váltásaival. Ezek okozták, hogy az eszmerendszerek, koncepciók és a társadalmi mozgások nem kerültek le nálunk – Lubomír Lipták szavaival élve – a porondról, amikor eljártak már a szerepüket, hanem erőszakkal rángatták le őket onnan, és mint valami ideológiai zombik, máig ott matatnak a kulisszák mögött. Ugyanakkor minden új rendszer hozott egy saját, radikálisan eltérő vagy éppenséggel teljesen ellentétes történelemfelfogást, beleértve a történelmi személyiségek feladatának ehhez illeszkedő átértékelését is. Különösen 1948 után, a kommunista időkben került sor a tények kiforgatására, meghamisítására, ami tartós el-lenszenvet keltett a hivatalos történelemértelmezés, de valójában a történelem iránt is.

Gyakran a fürdővízzel együtt öntötték ki a gyereket is. A magyarok céltudatos asszimilációs politikájának köszönhetően az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó ötven évében a Csehszlovák Köztársaság 1918-as megalakulása után a szlovákság egyetlen legyintéssel megtagadta a történelmi Magyarország történelmét mint „ezeréves elnyomást”.

Ez a képes kifejezés és a vele kapcsolatos ellenérvések fel-feltűnedeznek a jelen színterén is, nem ritkán igencsak bizarr formában: a szlovák helyesírás szabályai szerint a magyar történelem jelentős személyiségeinek nevét fonetikusán kell írni, pl.: Zichy – Ziči, Pálffy – Pálfi, Szentiványi – Sentiváni stb. Eltekintve attól, hogy semmilyen más idegen neveket nem írunk fonetikusán a szlovákban, sőt a szlovák helyesírás sem fonetikus, a jeles szlovák költő, Pavol Országh Hviezdoslav nevét 1918-ig Orzágnak, utána – mivel 1921-ben halt meg – Országhnak kellene írni. Ez a szabály ez idáig nem nagyon honosodott meg, de tény, hogy érvényben marad. Ez az utólagos bosszú azt a gyanút kelti, hogy a szlovákok ezzel szeretnék megváltoztatni a büntudatukat tömeges elnemzetietlenedésük miatt. Ugyanebből a korszakból és nyilván hasonló ellenszenvből kifolyólag aktiválódtak újra 1989 után az olyan sértő kifejezések is, mint az elmagyarosodott, a magyar érdekeket támogató „magyarón”, az „elfajzott” vagy a „nemzetáruló”.

A Csehszlovák Köztársaság 1918-ban keletkezett mint az Osztrák–Magyar Monarchia egyik utódállama, és akárcsak előzménye, többnemzetiségű államalakulat volt. Inkább állampolitikai okokból, mintsem tudományos meggyőződésből a hivatalos helyek az egységes csehszlovák nemzet doktrínáját kezdték el hangoztatni, hogy az a maga 10 milliójával ellensúlyozni tudja a 3 millió németet, a 700 ezer magyart, 500 ezer ukránt és 100 ezer lengyelt, akik ugyanebben az államban éltek. Ha a durván 3 milliónyi szlovákok külön nemzetiségként választották volna le, az összes kisebbséggel együtt meghaladták volna a csehek mint államalkotó nemzet számát, és egy ilyen állam *raison d'être*-je könnyen megintott volna. Hasonló félelmek vezették a kormányt ahhoz, hogy ellenezzen bizonyos politikai erőket, melyek Szlovákia autonómiájára törtek volna. Számos szlovák érezte úgy a hivatalos doktrína okán, hogy elvesztik frissen szerzett nemzeti önállóságukat, és maradéktalanul beleolvadnak a gazdaságilag és kulturálisan is fejlettebb cseh nemzetbe. Idővel a szlovákok közt két ideológiailag szembenálló tábor alakult ki: a „Csehszlovákia-pártiak”, és az „önrendelkezés-pártiak”, azaz a „néppártiak” (ludákok) – ez a név Hlinka Szlovák Néppártjának nevéből ered, mely az autonómia gondolatát politikailag akarta keresztülvinni. Az eredetileg többé-kevésbé tárgyilagos megnevezések a későbbi történelmi fejlődés során – a köztársaság szétválása, az első önálló szlovák állam keletkezése és hat év utáni felbomlása – pejoratív mellékízt kaptak. 1989-ben ezek is megérték a feltámadást a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság felosztása vagy megőrzése körüli csatározások során, ezúttal azonban már csak szitokszavakként.

Elnézést kérek a laikus és az e hozzászólás igényeihez igazodva durván leegyszerűsítő kitérőért a szlovák történelem terepére, de meggyőződésem, hogy e nélkül nehezen lehetne megérteni például azt a drámai küzdelmet, amely az ún. „prágai tavasz” idején 1968-ban a „demokratizálódás” és a „federáció” hívei között bontakozott ki. Itt a szlovákság egy része a totalitárius szocialista rendszer demokratizálásának folyamatába egy föderatív társadalmi berendezkedés újabb speciális akcióprogramjával

lépett, melyet először bizarr módon egy egész Szlovákiára kiterjedő, a tátrai Allweg villamosvasút megvásárlását célzó gyűjtéssel lepleztek. A vita nem a lényegről szól, mindkét csoport kitarított mind a demokrácia, mind a föderáció mellett, csak arra ment ki a játék, hogy melyik folyamat részesüljön előnyben. A megoldást Csehszlovákiának a Varsói Szerződés seregei általi megszállása hozta el, ami meghiúsított mindenfajta „emberarcú szocializmusra” irányuló kísérletet, ám ártatlan nyugtatószereként nagyvonalúan megengedte, hogy a föderatív rendszer kérdése területekre kerüljön. Ekkor kiderült, ami még egy olyan politikai analfabéta számára is világos volt, mint e sorok szerzője, hogy a totalitarizmusban, a központosított rendszerben a föderáció, beleértve a maga újonnan létesített szerveit is, csupán merő formalitás, mivel valamennyi lényeges kérdésről úgyis Csehszlovákia Kommunista Pártja dönt Prágában, vagy pontosabban szólva a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága Moszkvában. A föderáció gumicsontja kezdetben valóban sok szlovákot el-elandaltított, és segített kialakítani a Gustáv Husák iránti hamis bizalom légkörét, akinek a legnagyobb érdemeit éppen abban látták, hogy az ő nevéhez fűződött az államforma megváltoztatása. Talán ezzel magyarázható, hogy a kommunizmus bukása után egy, a katolikus egyház ranglétráján magas funkcióban lévő személy miért adta föl a család akarata ellenére az utolsó kenetet a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság kórában fekvő, első szlovák elnökének és a Csehszlovák Kommunista Párt főtitkárának, és hogy miért jelentek meg a fő „normalizátor” temetésén olyan jelentős keresztény beállítottságú politikusok, mint a Nemzeti Tanács elnöke, František Mikloško és a Kereszténydemokrata Mozgalom elnöke, Ján Čarnogurský. Vélhetőleg hasonló elfogódottság rejlik Ján Čarnogurský, a jelenlegi igazságügyi miniszter azon kijelentése mögött is, hogy noha a korábbi kormányfő, Vladimír Mečiar bűnrészessége bizonyítható ifjabb Michal Kováč elrálásában, mégsem kellene megbüntetni, hiszen felülmúlhatatlan érdemeket szerzett az önálló Szlovákia létrejöttében.

Szeperatista és fasiszta eszmék átplántálása

Talán természetes volt, hogy 1989 után a kommunista hatalom által kiűrt történelmi színpadon élőhalott eszmék is felbukkantak, melyek nem hunyhattak ki természetes halállal végelgyengülésben vagy elaggásban, noha az ember azt várná, hogy a 20. század végének nappali világosságánál egy pillanat alatt porrá zúzódnak. Nem ez történt. A szlovák állam szeperatista és fasiszta eszméinek egyenes vonalú átplántálási kísérletei a jelenbe már csak a nemzetközi társadalmi viszonyok miatt sem sikerülhetett, ám kitaróan ütöttek föl a fejüket számos, többé-kevésbé elmaszkírozott formában. Az egykori kommunisták és „Csehszlovákia-pártiak” fogcsikorgatásai ellenére mégis csak sikerült rehabilitálni a kommunisták által féltett Andrej Hlinkát, a Szlovák Néppárt elnökét, az első önálló szlovák állam emblematikus alakját, akiről nem pusztán ez az egyetlen engedélyezett párt volt elnevezve, hanem más, rosszlelkű vagy inkább egyenesen bűnterhelt szervezetek is, mint a Hlinka Ifjúság, a Hlinka Gárda vagy annak Készültségi Osztagai. Maga Hlinka, aki 1938-ban halt meg, nem

vett ugyan közvetlenül részt e szervezetek megalapításában és megformálásában a nácipárti, totalitárius rezsim idején, ezért is vált általánosabban elfogadhatóbbá, mint a másik katolikus pap, „a szlovák nemzet vezére”, az első szlovák állam elnöke, Jozef Tiso, akit a háború után háborús bűnösnek ítélték el és végeztek ki. A törekvés, hogy a nemzet megmentőjévé, a Csehszlovákia-pártiak vagy a kommunisták bosszújának vértanújává és áldozatává tegyék, keményebb ellenállásba ütközött, ezért mellékösvényekre volt szükség. A szélsőséges és marginális pártok és mozgalmak mellett az ő átértékelésének kérdését és történelmi szerepének jelentőségét többször is napirendre tűzte a parlamentbe is bejutott Szlovák Nemzeti Párt, és bizonyos jobban vagy kevésbé jól leplezett módon némi szimpátiát és nosztalgiát érezni lehet a katolikus klérusban is, melynek az önálló szlovák államban kiemelt szerepe volt. (Még él az emlékezetben az a kisebbségből botrány, mely akkor robbant ki, amikor az egyetlen szlovák bíboros leplezte annak az iskolának a falán lévő emléktáblát, ahol Jozef Tiso tanított, s utólag azzal védekezett, hogy nem olvasta el a feliratot, és azt hitte, hogy ott Tiso csak mint katolikus pap és egyházi funkcionárius van megemlítve és nem mint politikus.)

Érdekes, hogy nem történt jelentősebb kísérlet arra, hogy megkapja a megérdemelt helyét egy olyan személyiség, mint az első Csehszlovák Köztársaság megalapítója, Tomáš Garrigue Masaryk, aki apja után szlovák származású volt. A második elnöknek, Eduard Benešnek, akit (bizonyos tekintetben joggal) azzal vádoltak, hogy a szlováksághoz való viszonya gyanús, Szlovákiában nem volt esélye – sőt, ellenkezőleg, felbukkant pár elborult cikk, melyek azt bizonygatták, hogy szervezte és támogatta a szlovákok kiirtását. Sokkal különösebb, hogy a feledés homályában maradt egy olyan prominens és európai látókörű szlovák politikus is, mint Milan Hodža, egy időben a csehszlovák kormány elnöke. A csehek és szlovákok első közös államának valamennyi jelentős képviselője közül, akiket a kommunisták egyértelműen burzsoá politikusokként ítélték el, Szlovákiában egyedül Milan Rastislav Štefánik érte meg a feltámadást, aki hazatérésekor, 1919-ben halt meg a lezuhant repülő roncsai között, és az új államban már semmilyen szerepet nem játszott.

A szabad és demokratikus feltételek között az „utca emberének” történelmi szimbólumaiért és a történelmi tudatáért folyó küzdelem a politikai csatározások eszközeivé vált.

Megosztott társadalom, amely a jövő helyett a múltért harcol

A szlovák társadalom tartós „megosztottsága” egészen váratlan pillanatokban is megnyilvánul, például az állami ünnepek jóváhagyásakor a parlamentben. A „ludák” erők tiltakozása ellenére fogadták el, hogy a Szlovák Nemzeti Felkelés évfordulója államünnep legyen, mely a németbarát önkényuralmi rendszer elleni lázadás volt, az egykori kommunisták és „Csehszlovákia-pártiak” tiltakozása miatt hiúsult meg az önálló szlovák állam létrejöttének ünnepe, miközben kompromisszumként sikerül megszavazni több egyházi ünnepet is – a hagyományos karácsonyi és húsvéti munkaszüneti napok mellé a vízkeresztet vagy a Hétfájdalmú Szűzanya ünnepét, összesen nyolcat. A régi kommunistáknak megmaradt a hagyományos május elseje, és részben a már említett felkelés ünnepe, ugyanakkor a „Csehszlovákia-pártiaknak” nem sikerült kiharcolni egy, a szlovákok történetében kétségkívül jelentős ünnepnapot, az első Csehszlovák Köztársaság létrejöttének dátumát.

Egy ilyen megosztott társadalomban, mely a jövő helyett a múltért harcol, nyilvánvalóan nem könnyű megállapodni azokban a személyiségekben, akik együttesen alkothatnák a szlovák Pantheon. A szlovák nép hagyományos hőse, aki minden társadalmi alakulatot és rendszerváltást túlélt, nem más, mint Juro Jánošík, a betyár. Történelmi személyről van szó, aki eredetileg a lázadó Rákóczi-féle, illetve a császári sereg katonája volt, aki a csapatával körülbelül két esztendeig betyárkodott a mai Szlovákia északnyugati részén, míg 1713-ban el nem ítélték és föl nem akasztották Liptószentmiklósban. A Rákóczi-szabadságharc zavaros idejében a szlovák hegyekben nem volt hiány betyárokból: a fennmaradt bírósági jegyzőkönyv nyomán Jánošík semmiben sem tűnt ki közülük, nehéz tehát megítélni, hogy mivel ragadta meg a népi fantáziát, ugyanakkor tény, hogy életéről és tetteiről számtalan legenda keletkezett, melyek több regény, színmű, sőt film alapjául szolgáltak, és a nevével nem csak számos partizánosztag

büszkélkedett, hanem egy kenósajt és más fogyasztási árucikk is felvette azt. A koronát a műre a kommunista ideológia tette fel, amikor a betyárból, aki „a gazdagoktól elvett, a szegényeknek adott”, megpróbált a feudális rendszer ellen fellépő harcost kreálni – Jánošík kultusza és maga Jánošík is humoros és satirikus művek célpontjává vált, és ezzel a legendás betyár legalább időlegesen kiesett a nemzeti hősök panteonjából. Ebben alighanem része van annak a ténynek is, hogy az 1989 utáni „betyárokodások” sokkal nagyobb méreteket és agyafúrtabb alakváltozatokat öltöttek, s elhalványították a kontár és tutyimutyi Jánošíkot.

Szlovák nagyságok a bankjegyeken

A szlovák panteon kortárs nagyságainak meghatározásakor előjön az a probléma, hogy a kérdésről nem írtak ki referendumot, így nincsenek meggyőző kritériumaink. Ha egyáltalán kikövetkeztethető valami azoknak a személyeknek az alapján, akiknek tiszteletbeli hely jutott az új Szlovák Köztársaság pénzein, akkor a legősibb történelemből a következő listát kapjuk: Pribina nyitrai herceg (húszas), Cirill és Metód hittérítők (ötvenes). Pribina elsősorban azzal vált híressé, hogy Adalram salzburgi püspökkel ő szenteltette föl az első keresztény templomot a mai Szlovákia területén, aztán a Nagymorva Birodalom megalapítója, I. Mojmir elkergette őt, és Pribina a frankoknál talált menedéket. Vazallusi viszonya a Nyugati Frank Birodalomhoz a szlovák állam idején hivatkozási alapnak számított a Németországgal való szoros együttműködésre, mígnem a kommunista időkben ugyanebből az okból kifolyólag marasztalták el. A mai átlagos szlovák számára Pribina elsősorban egy szalámi nevét jelenti, illetve kicsinyített formában (Pribináčik) egy gyerekek számára készített ínycsikmélés idéz fel. Cirillnek és Metódnak is vannak politikai konnotációik, de épp ellenkező előjelűek. Thessalonikéi görögök voltak, akiket a nagymorva Rastislav fejedelem hívott be Bizáncból, hogy terjesszék a kereszténységet, hogy így ellensúlyozza a frank hatást, mely a nyugati kereszténység terjedésével érvényesül. Cirill az addig írástudatlan szlávok számára megalkotott egy különleges írást, melyet máig cirillikának neveznek, és hozzálátott a Szentírás lefordításához, s ezért Metóddal együtt a szlovák kultúra és műveltség megalapozóinak számítanak, holott a szlovákok latin írást használnak és a nyugati, vagyis római katolikus vallást vallják. Július ötödike, eredetileg Cirill és Metód egyházi ünnepe egy bizonyos ideig a kommunisták alatt is a szláv testvériség ünnepe maradt (noha, ahogy említettük, sem Cirill, sem Metód, de még az őket kiküldő bizánci császár sem volt szláv), melyet rendszerint az ősi Dévény vára alatt, a Morva és a Duna folyók összefolyásánál tartottak meg. 1989 után, főként Vladimír Mečiar harmadik uralma idején ezeket az ünnepeket felújították mindkét, vallási és szláv értelemben is, de az ún. „erényes szűz” bizarr megválasztásával – aki történetesen Mečiar bizalmas munkatársnője lett – pogány felhangokat is kapott. Talán tipikusnak mondható, hogy a még mindig döntésképtelen szlovákok a pénzügyi piederesztálra emelték mind az egyik (nyugati), mind a másik (keleti) tendencia képviselőit. Nem tudni,

hogy a bankok pénzértéke tükröződik-e a személyiségek és tendenciák értékelésében, melyeket képviselnek, vagy csupán az a tény vezetett-e oda, hogy mivel Cirill és Metód ketten voltak, ezért dupla annyit járt nekik, mint Pribinának.

A történelmi Magyarország idejéből a szlovák bankókra csak a már említett Anton Bernolák, az első kísérleti szlovák irodalmi nyelv megalapítója, illetve Ludovít Štúr, a mai szlovák nyelv egyik alapító atyja került, tekintve tevékenységük sikerét, alighanem igazságos, hogy Bernoláknak a kétszáz koronás, Štúrnak pedig az ötszáz jutott. Bernoláknak nincsenek jelentékenyebb politikai kötődései, és mivel neve semmilyen élelmiszere nem került rá, az egyszerű „földi halandónak” csak nagy nehézségek árán jut eszébe, hogy kiról is van szó, a pozsonyi emlékezetében egy kollégium neveként rögzült. Štúr a szlovák ég állócsillaga, a modern szlovák nemzet létrejöttében játszott megalapozó szerepe megkérdőjelezhetetlen. Bár az internacionalista beállítottságú kommunisták, akik hol kisebb, hol nagyobb éberséggel őrködtek a „szlovák burzsoá nacionalizmus” megnyilvánulásai fölött (néhány szlovák politikust, például Gustáv Husákot börtönre is ítélték miatta), Štúrt, mint az ilyesfajta elhajlás őseit – hiszen ha nem lennének szlovákok, akkor szlovák burzsoá nacionalizmus se lenne – háttérbe szorították. Ráadásul, egy Marx-idézetre támaszkodva felrötták neki az 1848-as forradalomban betöltött reakciós alapállását is. Štúr kétségkívül képviselt néhány elmaradott nézetet, felháborodva utasította vissza a nyugati liberalizmust és individualizmust mint a nemzeti hanyatlás megnyilvánulásait, és csalódva a szlovák mozgalom sikertelenségében, a maga utolsó, németül írt *A szlávok és a jövő világa* című művében megtagadta teljes addigi életművét, ugyanis immár a szlovákok jövőjét a pravoszlávismus felvételében, a cirill betűs írás átvételében és az orosz nemzettel való összeolvadásban látta.

Az oroszlan eltűnt, de Štefánik maradt

A legnagyobb névértékű bankjegyeket a 20. század első felének két politikusa kapta meg: az ezrest Andrej Hlinka, akiről már volt szó, az ötezrest Milan Rastislav Štefánik, aki Masarykkal és Benešsel együtt a Csehszlovák Köztársaság három fő alapítóinak egyike volt. Mint elismert csillagász és minden bizonnyal elbűvölő társadalmi lény nemzetközi, főként francia körökben mozgott, ami lehetővé tette számára, hogy sikeresen „lobbizzon” az új állam létrehozása érdekében. A háború alatt csehszlovák légiókat szervezett Oroszországban, Olaszországban és az Egyesült Államokban. A kommunisták nyilván nem kedvelték se Masarykot, se Beneš, de Štefánik, isten tudja miért, különösen a bögyükben volt. Hivatalosan többek közt a fejére olvasták, hogy „1908-tól a francia hivatalok szolgálatában asztronómiai és meteorológiai megfigyelések ürügye alatt különféle ellenforradalmi feladatokat hajtott végre Afrikában, Észak- és Dél-Amerikában, a Csendes-óceánnál és másutt”, illetve, hogy „1915-ben belépett a francia seregbe, ahol a Francia Hadügyminisztérium megbízásából titkos küldetéseket hajtott végre (...), aminek köszönhetően hihetetlen gyorsan haladt a francia sereg ranglétráján, egészen a dandártábornoki

rangig”. Következésképpen eltávolították tehát e francia kém valamennyi szobrát, beleértve impozáns, életnagyságon túli, repülő egyenruhás szobrát is a mai Štúr térről. (Mellesleg ezen a helyen eredetileg Mária Terézia szobra állt. Az Osztrák–Magyar Monarchia bukása után Štefánik váltotta le őt, kiegészítve egy oroszlánal, mely a csehszlovák címet tartotta. A szlovák állam megalakulásakor a címet tartó oroszlant eltávolították, de Štefánik megmaradt. Amikor a kommunisták ragadták magukhoz a hatalmat, egyetlen éjszaka alatt eltűnt Štefánik is, és hosszabb idő után a helyet Štúr és csapata foglalta el. 1989-ben egy lerakatban rábukkantak a címet tartó oroszlan szobrára, és egy másik helyen állították fel. Štefánikot a kommunisták olyan alaposan eltávolították, hogy már fellelhetetlennek bizonyult.) A szlovák nemzetnek, a kommunistákkal szemben, Štefánik a szívéhez nőtt, valószínűleg imponáltak neki külföldi társadalmi sikerei, illetve az is, hogy beleszeretett egy olasz nemes hölgy, de különleges romantikát mégis csak korai, időnap előtti halála adott legfőképp az alakjának, a légi baleset, melyet legendák öveznek: lehetséges, hogy a csehek lötték le, mert félték, hogy a szlovákok javát fogja szem előtt tartani a Csehszlovák Köztársaságban. Ennek a legendának köszönhetően a megosztott nemzet mindkét frakciója kisajátíthatta őt: a „Csehszlovákia-pártiak” mint államalapítót, a „ludákok” mint a csehek számára kényelmetlen embert, és ehhez még a kommunisták gyűlölete is hozzájárult. Még így is azt gondolom, hogy a legnagyobb címértékű bankó nem azért nem neki jutott, mert kevésbé volt ellentmondásos személyiség, mint Hlinka, hanem csak azért, mert ilyen magas címértékű bankóval eredetileg nem számoltak, és hirtelenjében nem akadt alkalmasabb jelölt.

Mint újabb segéd- és pontosító kritériumok a nemzeti panteon összeállításához, úgy vélem, jó szolgálatot tehetnek a Szlovák Köztársaság állami kitüntetései. A kormány javaslatára, esetenként pedig a saját szakállára a köztársasági elnök odaítélheti a Pribina-érdemrendet, a Ludovít Štúr-érdemrendet, illetve a Milan Rastislav Štefánik-érdemrendet. Az érdemrendek elnevezéséről, ha jól emlékszem, nagyobb harcok nem folytak, ellenben a kitüntetettek nevei hol az egyik, hol a másik politikai tábor híveinél váltanak ki viharos ellenvetéseket. Amikor például a disszidens és politológus Miroslav Kusý kapta meg a Štúr-érdemrendet, a Mečiar-féle Demokratikus Szlovákiaért Mozgalom egyik képviselője azon meggyőződésének adott hangot, hogy Štúr a kitüntetéssel kimondottan nem értett volna egyet. A Szlovák Nemzeti Párt elnöknője a *Nový deň* című napilapban kijelentette: „A köztársasági elnök úrhoz szeretnének fordulni azzal a felhívással, hogy Štúr Magyarországon a múlt században zászlót bontott és hitt a szlovák államiségben, és küzdött érte az önkéntes alakulatokban. Kusý úr viszont ezzel szemben elsősorban polgár és világpolgár, valahol a világ másik végén, ha egyáltalán szlovák.” (Az idézetet azért vettem be, mert a vezető „nemzeti” politikusnő ismeretei Štúrról, aki természetesen szlovák államiségéről nem is álmodott, és az önkéntes, császárhű alakulatokban sem ezért, sem máért soha nem harcolt, iskolapéldái a mi „mitikus”

történelmi tudatunknak.) A másik oldal tiltakozó hangjai akkor szólaltak meg, amikor a köztársasági elnök Pribina-érdemrendet adományozott az önálló fasiszta Szlovákia kimagasló diplomatajának és politikusának – igaz, érvként itt nem hozták fel, hogy maga Pribina egyet értene-e vele, hiszen a frankok iránti elkötelezettsége miatt ez egyáltalán nem biztos: csak indítványozták, hogy a Szlovák Köztársaságnak ilyen személyiségeket egyszerűen nem kellene kitüntetnie. A szlovák nemzet „megosztottsága” a saját múltjához való viszonyában tehát akadály nélkül folytatódik, és ha nem tévedek, még sok szenvedélyes harc követi majd, amíg a „Csehszlovákia-pártiak”, a „ludákok”, a „kommunisták”, a „kozmpolitikák”, a „magyarbérencek” és más eszmék képviselői ki nem halnak.

A végső és döntő szót a szlovák panteon meghatározásánál meghagyjuk a legelhivatottabb, legmagasabb állami funkciót betöltő személynek. A jelenlegi elnök, Rudolf Schuster többször is kijelentette, hogy minden szlovák elnöke kíván lenni, és nézeteinek szétforgácsoltsága ennek meg is felel. A kommunizmus idején a második legnagyobb szlovák város, Kassa polgármestere volt, a Kerületi Nemzeti Bizottság elnöke, a Szlovák Nemzetgyűlés képviselője és a Szlovák Kommunista párt Központi Bizottságának választmányi tagja, 1989 után viszont megvallotta, hogy ezekben az időkben is megmaradt hívő kereszténynek. Kijelentette azt is, hogy nem szégyelli kommunista múltját, sőt, még büszke is rá, mert annak idején annyi jót cselekedett. Erről a képességről, mely alkalmas a szemlátomást kibékíthetetlen ellentétek áthidalására, tiszta szívből beszél, ha nem is minden, de meglehetősen sok polgárnak, akik a múltból szintén csak arra emlékeznek, hogy „Tiso idejében”, miközben mindenütt tombolt a második világháború, a szlovákok remekül éltek, hogy a kommunizmus idején egy liter tej mindössze két koronába került csak.

Nemrég a köztársasági elnök és kísérete Pozsony közelében autóbalesetbe keveredett. Mint kiderült, a konvoj sietett, mert az elnök úr egyetlen nap alatt szeretett volna koszorút helyezni Eudovít Štúr, Milan Rastislav Štefánik és Alexander Dubček sírjára. És ezzel minden szlovákok képviselője a szlovák panteon végleges névsorát is előszámlálta. Mi a közös a szlovák történelem

e három személyiségében, és miért épp rájuk esett a választás? Mindenekelőtt, természetesen, az, hogy mindhárman szlovákok voltak. Mindhárom nyilván karizmatikus egyéniségek lehettek, ami az első kettő, régóta elhunyt személy esetében már nem játszik szerepet. Eudovít Štúr Alexander Dubčekkel összeköti a közös ugróci szülőház (bámulatos szimbólum, melyet csak a szlovákok tudnak kiélvezni igazán), Štefánikkal meg a korai halál (Štúr 41, Štefánik 39 éves volt). A harmas egyik tagja sem volt képes egy „magasabb hatalom” közbeavatkozása miatt törekvéseit sikerre vinni. A legfontosabb egybeesés szerintem az, hogy mindhárman rejtélyes körülmények között haltak meg. Štúr vadászat közben a lábába lőtt, és néhány napon belül belehalt a sérülésébe; Štefánik, amikor hazatért, lezuhant a repülőgéppel, melyet saját maga vezetett; Dubček autóbalesetet szenvedett, mikor szolgálati kocsijával és sofőrjével Pozsonyból Prágába tartott, s ennek következtében hunyt el körülbelül kéthónapos csehországi kórházi tartózkodás után. A bizonytalanságok találgatásokra adnak okot: Štúr esetleg nem titkos öngyilkosságra készült? Vagy valaki más lőtte meg, akit eltagadott? Nem gyilkolta-e meg a lábadózó beteget a tudatosan rossz kezelést alkalmazó orvos? Nem Masaryk vagy Beneš lövette-e le Štefánikot, hogy megszabaduljon kellemetlenkedő partnerétől és alighanem majdani ellenfelétől? Vajon nem volt-e Dubček balesete a széles és egyenes autópályán megszervezett? És hová lett a titkos dokumentumokat tartalmazó bőrönd, mely vele volt? Csak nem a KGB vagy valamilyen sötét cseh erő állhat az egész mögött? Mily termékeny talaj ez a legendák és mítoszok keletkezéséhez! Micsoda lehetőség, ha nem is a történészek számára, de a Nemzeti Bank egykori vezérigazgató-helyettesének és a hozzá hasonló tömegének!

Mellesleg a kíváncsi újságírók kutakodni kezdtek, hogy milyen közös évfordulója lehetett e három óriásnak, akiket az elnök meg akart koszorúzni, és rájöttek: semmilyen. Az elnöknek volt évfordulója, aki így ünnepelte meg hivatalba lépésének első évfordulóját. És valóban ez a szlovák panteon valódi szerepe és küldetése a mai társadalomban: önmagunk ünneplése.

(2002-2003 körül)

CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSA

Karol Čhmel

Érzékek (duplaiku)

*ébred, végtelen
végül, egyben a kettő,
dihuvialis*

*

*közgazdász asztalt
terit: tatárok, paták:
mítosz: a jövő*

Érzékek 2

*jégkorszak, kréta,
erdő, változó vadak,
mint körforgalom*

Érzékek 3

*de valójában
a szakadék csúcsa a
legeslegmélye*

Érzékek 4

*Lásd puritánul
vak kézzel gyűjtött éjed:
tüske sehymedzik*

Érzékek 5

*nem lenne semmi
árményekben szabad szemmel
látni a sarat*

HIZSNYAI ZOLTÁN FORDÍTÁSAI

mind hosszabb költemények

*a ferde eső
eltörli a lakótelep
tömbházait*

*az ablakon túl ázik
a temető
csúszasz mint a szünet kezdetén*

*mind rövidebb versek
mind hosszabb költemények*

*úton odafele
visszafele*

április elseje

*nyolcvanéves
őszbajú férfi
belép a tó
vizébe
mint irodalomba*

*megfontoltan
határozottan
korához illően*

*csodálkozom
hogy ezen csodálkozom*

*mikor baldoklott
emma bovary
tinta ízét
érezte a szájában*

BEKE ZSOLT FORDÍTÁSAI

Gáspár, Menyhért, Boldizsárné

VILIKOVSKÝ,

Pavel

„Az utolsó pompeji tünékeny sajátosság”

„Mindaz, amit tudok a közép-európaiságról”
Magyar Lettre Internationale, 44

„A szlovákság tünékeny sajátosság”
Magyar Lettre Internationale, 54

„Emlékek ura”
Magyar Lettre Internationale, 63

„Ezekkel akarják felépíteni az új világukat?”
Magyar Lettre Internationale, 83

„Mikor voltam először hivatalból szlovák?”
Magyar Lettre Internationale, 91

„Első és utolsó szerelem”
Magyar Lettre Internationale, 94

„Az emlékezet balpartján”
Magyar Lettre Internationale, 96

„A hallgatás krónikája”
(Závada Pál Jadvigájáról)
Kalligram, 2000, 7-8.

Kezdetben vala Boldizsárné hangja. A szokásos kiegészítők nélkül, úgymint: fekete, göndör haj, rebbenékeny szemhéjak alatt ugrabugráló fekete szempár, neurotikusán cikázó kezek, amelyek tüsténkedve lebbentik meg a porrongyot minden egyes kiejtett szó előtt. Sőt, még ez a hang is furcsa volt. A telefonban. Gáspár fel sem ismerte hamarjában, talán mert azt hitte, valamelyik páciense szeretne időpontot kérni. Boldizsárnéra végképp nem gondolt, az sose hívta.

– Hogy mi? – kérdezte ingerülten. – Kicsoda? Hol? – Végül lassan képbe került. A sötét előszobában, ahol a telefont felvette, aránylag könnyen összeállt egy komplett Boldizsárné, ahogy a kórházi folyosón reszkető kezében tartja a kagylót. Vagy a portán. Ez utóbbi volt a valószínűbb, bár a százötven kilométerre lévő kórházat jobban el tudta képzelni, még ha nem is járt ott soha.

– Nobazmeg! – mondta. – Persze hogy elmegyek, ne félj semmit. De te most lélegezz mélyeket. Hallod? Lassan és mélyen. Mikor érkezel? A többit majd később elmondod. Kaptál valamilyen nyugtatót? Hogy mi? Persze, elintézem, hogyne intézném, máris indulok, ezzel most ne foglalkozz! – És letette. Vagy a vonal másik végén tették le, ezt egy sötét előszoba homályában nehéz megállapítani.

Gáspár nem volt király, bölcs is csak a maga módján, a megjelenésében viszont volt valami fejedelmi. Mellőzve mindennemű fölösleges részletet, elég elképzelni egy sasserű ábrázatot, amelyet az állami címerekben látni. Vagy a Reichstag tetején trónoló, széttárt szárnyú birodalmi sasét. Ugyanaz a csőr-szerű orr, ugyanaz a borzas szemöldök mélyéről felvillanó szigorú tekintet. Egy ilyen címeres sasról senki nem feltételezi, hogy hezitáló vagy szkeptikus fajta lenne, Gáspár pedig az elmúlt negyven év alatt megtanult alkalmazkodni a külleméhez. Nem vitatkozott vele, hagyta, hogy helyette beszéljen, nem vágott a szavába.

– Minden pillanatban meghal valaki – mondta már félórával később a Štefánka kávézó öreg pincérének, akit mindenki csak Józibácinak szólított. – Semmi újdonság? Igazam van?

– Hál’istennek – vágott vissza Józibácsi, aki ismerte már Gáspár humorát. – Egyébként hova ültetnék azt a sok vendéget? Tudja, hányan fordulnak meg nálunk? Rossz belegondolni. Nem akarja leadni a kabátját a ruhatárba?

Gáspár megcsóválta a fejét. – Látja, erre nem is gondoltam – felelte –, hogy innen is lehet nézni a dolgot. Nem hiába mondják, hogy minden rossz valamire jó. Nos, jó hírem van, Józibácsi, egy székük ma felszabadult.

– Ismertem őt? – kérdezte. – Kis türelmet, előbb még elintézem azt az urat, mindjárt jövök – azzal sietősen egy távolabbi asztalhoz bicegett, de mire visszatért, csak az üres borospoharat találta a ruhatár melletti pulton.

Gáspár már Lerchnernél támasztotta a söntéspultot egy kopott lódenben és zsíros vadászkalapban szónokló férfiú társaságában. – Nekem jön itt a halállal? – rikkantotta imbolyogva. – Aki a gépesített dandárnál voltam feldkurát? – Széles mosolya elárulta, hogy amennyiben nyelvébe szeretne harapni, fogak híján a terve meghiúsulna. No de érezhetően nem ez volt szándéka. – Tudja, nálunk hegyvidéken úgy tartják, nem fér meg két favágó egy családban, no meg minden jó családban kell egy papnak lenni. Mivel az apám favágó volt, belőlem pap lett. Aztán Lipovecnél, talán hallott az ottani csatáról, húszasával temettem a holtakat, egy kereszt alá. Mondta is az ezredesem, hogy Murko, mert úgy hívott engem, hogy Murko, meglásd, majd eljárnak téged kísérteni, de egyfrancot. Eddig még egyik se jött reklamálni, hogy rosszul temettem el.

Gáspár csak fél füllel hallgatta, mintha rádió szólna a háttérben. Mindegy, hogy mit játszanak, csak lehessen mellette gondolkodni. Kidolgozta a taktikát, a terve is kész volt már nagyjából. Az utolsó pohárral itta. Fenékg.

– A háború más – jegyezte meg pusztá udvariasságból, de a férfi még csak félfüllel se hallgatta őt.

– Ezek ám a fiúk, mint oltár gyertyái. Ha a réten mennek, minden megcsillámlik – recitálta fennhangon, miközben újra megtántorodott, de olyan ügyesen egyensúlyozott, hogy egyetlen csepp se lötytett ki a poharából. – Látja amatt ott, abban a barna, csutkás sapkában? Partizán őrnagy volt. A partizánoknak lisztet meg zsírt... – Amikor a pirospozsgás, borostás férfi észrevette, hogy ujjal mutogatnak rá, nevetve megfenyegette ökölbe szorított kezével.

– Nekem ne jöjjön senki azzal, hogy a halál ez meg az! – Homályos tekintetét Gáspárra emelte, de az már éppen hátat fordított neki, hogy az asztal szélére tolja üres poharát. – Kétszer is megjártam a vesztőhelyet, de engem egyszer se kellett a hóhérnak támogatnia, egyedül, a saját lábaimon mentem. – Hitetlenkedve nézett le saját lábaira, kissé előre is hajolt, mintha meg szeretné őket érinteni, hogy meggyőződjön róla, léteznek-e egyáltalán, vagy, hogy ugyanazokról a lábokról beszél-e, de akkor váratlanul megtántorodott, és vézna testét meghazudtoló erővel a falnak csapódott, majd a földre rogyott. Gáspár elmenőben még észlelte az üvegcsörömpölést, de hátra se fordult.

A kocsmaajtón túl borongós november fogadta, már kezdett sötétedni. Hűvös szél fúj, a Firsnálon keresztülhaladva kénytelen volt feltűrni kabátja gallérját. Arca félig takarásban volt, mint egy filléres regény rosszban sántikáló figurájának. Így lépett be a Žilinská sarkán lévő szatócsbolt ajtaján.

– No, mit nézel? – kérdezte Menyhértől. – Zárd be a kócerájt! Haláleset a családban. Szükség van rád.

Menyhért fehér köpenyében éppen liszteszsákot pakolt le a bolt sarkában. Rövidre nyírt, tüskés, világos haja, elálló fülei és csonttuberkulózisa volt. Ez utóbbi jobbára rejtve maradt, csupán a bal lapockáján kukucskált ki a napvilágra egy enyhén ferdülő púp formájában, ami távolabbról nézve inkább csonka szárnyra emlékeztetett. Széles, sarkig tárt arcából jóság és védtelenség sugárzott, anyagi külsőt kölcsönözve neki, vagy legalábbis egy olyan emberét, aki képtelen erőszakkal ellenállni a gonosznak, sőt, az igazat megvallva másként sem. A látszat gyakran csal. Emberfia nem gondolta volna, hogy Gáspárral fivérek lennének, holott igen, Boldizsárné pedig, ez a látszólag reménytelenül összegubancolódott ideggóc, a húguk.

Mire az utolsó zsák is a helyére került, Gáspár néhány mondattal elmagyarázta a helyzetet. – Mariškának, a cselédjüknek üzent, hogy ne aggódjon, amiért csak a későbbi vonattal érkezik, merthogy Boldizsár meghalt, és még van egy csomó elintéznivalója. De a gyerekeknek egy mukkot se, mert ő maga akarja velük tudatni. Merthogy ő akar lenni az első, vagy mi. Érted te ezt?

– Végül is az anyjuk – felelte Menyhért. Kivette zsebéből a kulcscsomót, majd miután a köpenytől is megszabadult, felakasztotta a fogasra. A napvilágra került púpocska a nem várt szabadulás örömeire mintha hirtelen szárnyra kapott volna.

– No, én bizony nem irigylem tőle az efféle elsőbbséget. Különbösen se értem, miért pont hozzám fordult. Talán mert híres vagyok a diplomáciai érzékemről?

– Mert a családban egyedül csak neked van telefonod. – Menyhért még egyszer körbetekintett a boltban, hogy mindent rendben hagyott-e. – Nem viszünk valamilyen ajándékot a gyerkőcöknek? Édességet vagy valamit. Mintha csak látogatóba mennénk hozzájuk. Olyankor szokás. – Kotorászni kezdett a pult belső oldalán kihúzott fiókban, majd egy papírzacskóba két tábla elevenrózsaszín krumplicukrot csúsztatott.

– Tudtam én azt, hogy jobb, ha ketten megyünk – mondta Gáspár. – Amíg az egyikünk elszórakoztatja a gyerekeket – kérdőn Menyhértre nézett –, talán te, másikunk meg közben megsúgja Mariškának az örömhírt. – Kileptek az utcára, megvárta, míg Menyhért leengedi a redőnyt. – Már réges-rég beköthetett volna a telefont – mondta, miután a redőny legördült. – Most

egyszerűen csak odaszólnék, és slusszpassz. Nem kéne fölöslegesen mászkálni meg komédiázni.

– Ha lenne telefonjuk, egyenesen hazaszól, nem? Nélküled is boldogult volna. – Kétszer megrántotta a lakatot, hogy rendesen tart-e, majd felegyenesedett. Púpcskáját a kabát és a sötétség leple oltalmazta. – Mehetünk. – Két lépés után még megjegyezte: – Bár az is lehet, hogy csak valakivel beszélni akart róla.

– Pont ez az – felelte Gáspár. – Alig bírt beszélni. Furcsa, hogy az emberek mennyire berezelnek, ha a közelükben suhog a kasza, miközben a halál a világ leghétköznapibb dolga. Feszt meghal valaki, nem hiszed? Én már csak tudom, nálunk a boncterem folyton tele van. És mégis, látod-e? – Újra fülében hallotta Boldizsárné elkenődött hebegését, mintha álmából riasztották volna fel, és megesett rajta a szíve. Ezzel egyidőben meg is ijedt, mert az efféle érzés nem illett a külleméhez. – No de ilyenek a nők. Képtelenek az orruknál tovább látni. Mégis mit gondolt, hogy mindig csak mások fognak meghalni, idegenek?

– Én teljesen abban voltam, hogy ez egy rutinműtét, semmi komoly.

– Nem is volt komoly. Tényleg kétbalkezes nagymester kellett ahhoz, hogy így elfuserálja. Egy ilyen heccért akár bumlizni is megéri.

Gáspár ezután egy ideig csöndben maradt, elégedett volt magával, hogy darabos, karcos szavaival sikerült újrasimítani megszokott küllemét. A bolt mindössze tíz percre volt Boldizsárné lakásához, Menyhért azonban így is résen volt. A Vallonská utcai borozó lidércfényeit sikerült saját testével takarásban tartani Gáspár előtt, a Metropolitánál viszont már kapitulálni volt kénytelen. Az igazat megvallva neki is szüksége lett volna egy kis biztatásra, csak attól tartott, hogy az egyébként is svungban lévő Gáspárt nehogy már elkapja a kiszámíthatatlan rotáció. De amikor az állami kórház téglakerítését is elhagyták, Gáspár a Metropolitán kivilágított ablakaira szegezte kinyújtott kezét: – Ez volt Boldizsár fő támaszpontja, itt most emelünk neki egy kis emlékművet. – Menyhért tudta, hogy semmi értelme sincs tiltakozni.

Az emlékmű alapját két borovicska jelentette, echte trencséni Juniperus officinalis. Mivel még kissé billegni látszott, újabb két pillérrel támasztották alá, de így is ferdén állt a monumentum.

– Micsoda idióta! Halotról csak jót. Úgy vágott az esze, mint a beretva, és nemcsak a saját szakmájában volt otthon, bármiről tudtál vele beszélgetni, matematikáról, a gótikus katedrálisokról, a Naprendszerrel, nem lehetett őt bepalizni. . .

– Talán csak bepálíknázi – jegyezte meg csöndben Menyhért, akinek viszont az emlékezete működött jól, és egyáltalán, a három bölcs közül a legbölcsebb volt, mivel két lábbal állt a földön.

– Áá, pálinkával se fogtál ki rajta, az elméje mindig kristálytisza maradt, még ha a lábai rendetlenkedtek is. És látod-e, mégis hitt az orvosoknak! Most meg a marha két kisgyerekekkel hagyta itt az asszonyt. Mihez fog az kezdeni? Gondolj csak bele, meghal a férje, neki meg az a legfőbb gondja, hogy a cseléddel tudassa, későbbi vonattal érkezik! Ettől félek én, mert ő ilyen . . .

– . . . becsületes – fejezte be a mondatot Menyhért.

– Becsületes vagy mi a jófene, inkább kicsinyes. Hogy fogja ez bírni két gyerek mellett ilyen idegzetten? Erre nem gondolt a marhája?!

A harmadik borovicska után, talán a hely szellemének hatására, Gáspár egyszeriben szavalni kezdett, szerencsére csak ültében, ugyanakkor jó mélyen zengetve a hangját: – *Járd tréfa, gúny, lant, s nóta útját* – itt Menyhértre nézett, mintha jó tanáccsal szeretné ellátni –, *szédítsd rútul, ki lépre megy* – szája sarka ironikusan legörbült, miközben egyre sebesebben transzírozta a szavakat –, *segítsen síp, vagy jós hazugság, szavalj ripacs, víg rímeket, moralitást, szent éneket, pártoljon kocka, kugli, kártya: fut a pénz – hova? kérdezed?* – majd egy hosszabb hatásszünet után diadalittasan, majdhogynem kiáltva fejezte be: – *Elfut mind borra, meg leányra!*

Végül is miért ne kerüljön építárium is az emlékműre, ha Boldizsárné nem is illene, Gáspár sírkövére kétségkívül elment volna. Menyhért mindenestre komoly figyelmeztetésnek vette a költő szavait, ezért kiadta a parancsot: – Megyünk! – majd a pincér felé fordult: – Fizetünk!

Mariškának elvei voltak, részeg embert nem eresztett be a lakásba. Még akkor sem, ha egy független kívülláló szemében a két jövevény nem minősült volna részegnek, neki ugyanis az átlagnál érzékenyebb csápjai voltak az alkohol-szint mérésére. – A nagyságos asszony nem méltóztatik itthon lenni – közölte az ajtórezen keresztül.

– Tudjuk – felelte Gáspár. – Azért jöttünk.

– Csak erre jártunk – vágott a szavába Menyhért –, gondoltuk, benézünk magukhoz, hogy s mint tetszenek lenni. – Észrevette ugyanis, hogy a nyitott konyhaajtóból két gyerekfej kukucskál ki az előszobába, és attól tartott, hogy majd Gáspár hirtelenségében el talál valamit kottyantani előttük. – Hogy s mint, fiúk? – kiáltott oda nekik. – A leckével megvagytok már?

Ostoba kérdés volt, hisz a kisebbik még nem is járt iskolába, de talán éppen ennek volt köszönhető, hogy Mariška meghátrált, és mégis beengedte őket. – Éppen vacsorázunk. Mákos buktát.

– Köszönjük, mi már ettünk – jelentette ki gyorsan Menyhért, és beléptek a tágas konyhába, Mariška pedig gondosan becsukta maguk mögött az ajtót, hogy ki ne szökjön az a kis meleg, amit a kihűlőben lévő sparhelt adott.

– Viszont egy kis itókát nem utasítunk vissza – felelte Gáspár és cinkosul Mariškára kacsintott. – A nagycsásasszonytól nem mernék kérni, mert tudvalevő, hogy milyen zsugori – Gáspár könnyörtelenül tartotta magát a heccelődéshez –, de mivel nincs itthon. . .

– Jaj, hát én azt magamtól nem tehetem, nélküle soha. Azt se tudom, hol tartja az itókát.

– Annyi baj legyen, Mariška, majd én meg tetszem mondani. A jobbik fajtát az étkezőben találja, poharakkal együtt a forgó bársekreányben, a tearumot pedig a spájzban, rögtön az ajtó mögötti polcon.

Menyhért jobbnak látta véget vetni ennek az évődő kínzásnak, és a fiúhoz fordult, akik lábukat himbálva vacsoráztak a nagyszatnál: – Lássuk csak, ki lesz az első? – és azzal meglóbálta orruk előtt a kabátja alól előkapott papírcsokót. – Az kap tőlem valamit.

Hiba volt. Láthatta volna ugyanis, hogy a nagyobbiknak, Boldinak már üres a tányérja, elég volt az utolsó falatot bekapnia és már repült is a keze a levegőbe: – Angyal! – kiáltotta. A kisebbik, Bódika, aki épphogy csak belekezdett második buktájába, nyilván hozzászólt már a vesztes pozícióhoz, nem zavartatta magát, teli szájjal rávigyorodott Menyhértra: – Aha, milyen fekete a fogam!

– Egyél csak, egyél! – simogatta meg Menyhért máktól és szilvalekvártól maszatos pofiját. – Ha ügyesen megeszed, neked is jut belőle. – Titkon azt remélte, hogy közben Gáspár kihasználva az alkalmat Mariška tudtára hozza a hírt, de tévedett. Nem tudni miért, talán mert megirigyelte Menyhértert, vagy talán ő maga sem tudta volna megindokolni, miért, egyszeriben Boldihoz lépett. Fejére tette a kezét, maga felé fordította, majd deklamálni kezdett:

– *De így megátalkodni a bánatban: ez vétkes nyakaskodás* – kezét levette a fiú fejéről, és mutatóujjával verni kezdte az ütemet – *nem férfias bú: Isten elleni rugódózás* –, itt néhány szó kiesett neki, amit a hangerő fokozásával igyekezett elkendőzni –, *Nem béketűrő elmét árul el, és bárdolatlan, együgyű eszet. Mert ami, tudjuk, meg kell, hogy legyen, és oly közös, mint érzékink alá eső akármű: mért izgága daccal szívünkere venni?* – Egy pillanatra elhallgatott, mintha a fiú válaszára várt volna, majd szentori hangon folytatta: – *Ez bűn az ég, bűn a balott, bűn a természet ellen, fonák az észnek!* – Itt leeresztette a kezét, és normális hanghordozással hozzátette: – Satöbbi, satöbbi. Tudod-e, hogy ki írta?

Boldi megcsóválta a fejét.

– William Shakespeare – Gáspár úgy ejtette ki az idegen nevet, mintha közben cukorkát szopogatna, és még folytatta is volna, ha Boldi közbe nem kiált:

– Jaj, én tudom, én tudom. Az a híres angol íze. . . , aki színházat írt.

– Úgy ám. Drámaíró. És ismersz tőle valamit, amit ő írt?

A konyhában támadt hirtelen kalamajka valójában csak Menyhértet érmisztette meg. Boldi személyes kedvezményként értékelte a figyelmet, megtiszteltetve érezte magát, hogy a középpontban lehet, a kis Bódika olyan lelkes ámulattal figyelt, hogy még rágni is elfelejtett, Mariška pedig semmi jót nem várt részegektől, úgyhogy meglepni sem lehetett semmivel. Első ijedségében Menyhért az összes tervet szélnek eresztette, és a zűrzavar spanyolfala mögött a tűzhelyhez hátrált, megtapintotta a platnit, és miután már nem volt forró, felült rá.

– Tessék szíves lenni közelebb jönni, Mariška – szóló fojtott hangon a cselédhez. A modoros udvariasságot, mint sok más szokást is, Mariška hozta a családba. Fixa ideája volt, hogy a munkaadói iránti tiszteletét nyelvi formába öntse, s ennek érdekében a tetszikelés nyakatekert formáitól sem riadt vissza. Mivel tekintélytiszteletét még a demokrata Boldizsárné se tudta megtörni, kénytelen volt azt viszonzni, ami később a család többi tagjának is megtetszett. – Sűgök Mariškának valamit, egy viccet. Arisztid találkozik az utcán Taszilóval... Tetszik ismerni?

Mariškának nem tetszett ismerni a viccet, sőt, Mariška egyáltalán semmilyen viccet nem ismert, tekintve, hogy mindennemű, nem helyénvaló pajkoskodást istentelenségnek tartott, ezért oda se figyelt rájuk. Most azonban, kiérezvén Menyhért hangjából a sürgetést, három lépésre megközelítette a sparheltet. Menyhért előrehajolt, átkarolta a vállát, és kissé közelebb húzta magához. – Szóval találkozik Arisztid Taszilóval – kezdte újból, majd még suttogóbbra váltva a fülébe súgta: – Ne tessék megijedni, nehogy a gyerekek megijedjenek, de a nagyságos asszony azt üzeni, hogy a későbbi vonattal érkezik, mert a nagyságos úrnak meg tetszett halni. A gyerekeknek egyelőre ne tessék szólni. Ez minden. Most pedig tessék szíves lenni velem együtt nevetni – és már mutatta is, hogyan képzeli: – Ha-ha-ha! Jó, mi? – A nagyobb hatás kedvéért könyökével oldalba is bökte őt. Bár lehet, hogy csak a döbbenetből akarta felébreszteni.

– Ha, ha – sikkantotta Mariška, az újabb oldalba bökkést követően pedig már bólogatott is, hogy bizony, jó. És bizony jól tette, hogy mondta, mert a gyerekek, sipító nevetését hallva, meglepetten néztek rá – talán most

hallották őt először hangosan nevetni. Bólogatása, valamint Menyhért vi-gyorgása viszont arról győzte meg őket, hogy a felnőtteknek köszönhetően megint lemaradtak egy szaftos malacságról.

Menyhért még egy utolsót bökött Mariškán, ezúttal akkorát, hogy egész az asztalig tántorodott, majd lecsusszant a tűzhelyről, gondtalanul leporolta a fenekét, és ő is az asztalhoz lépett. – Talán már mennünk kéne – szóló oda Gáspárnak, majd a gyerekekhez fordult: – Hát ti még meg se néztétek az ajándékot? – azzal belenyúlt a zacskóba és egy-egy tábla krumplicukrot tett le eléjük, rózsaszínűt, mint a frissen forrázott kismalac. – De csak ha az egészet szépen megetted – mondta a még falatozó, maszatos Bódikának, és megsimogatta a buksiját.

– Te pedig ne feledd: Hamlet, a dán királyfi – ismételte el utoljára Gáspár Boldinak. – A legjobb darab a világon. Ugye tudod, ki ő?

– Hát a királynak a fia.

– Úgy van. – Gáspár Mariškához fordult, és rákacsintott. – De legközelebb majd önteni is tetszik nekünk, igaz-e?

– Hát akkor a legjobbakat – búcsúzott Menyhért is. – Ti pedig fogadjatok szépen szót – intette a fiúkat. Aztán már szedelődöztek. Mariška ki se kísérté őket, csak a nyitott konyhából nézte, ahogy a sötét előszobában behúzák maguk mögött az ajtót. Majd felzúgott a felvonó motorja.

A lámpa fényében Mariška egész tetszetősnek tűnt, csak egy kis erőfeszítésébe került volna, hogy szép legyen, csakhogy ő a szépséget bűnös dolognak tartotta. Hosszú haját minden reggel befonta, a fonatot kontyba tekerte, majd a fejbűbján – ahogy ő nevezte – harnódlival megtűzte. Németes hajviselet volt, illet volna hozzá a tiroli viselet, no de Mariška efféle cifrázkodásra nem adott, neki untig elég volt az is, ha reggelente rendbe kapta magát. Most a konyha közepén állt, a lámpa alatt, kissé már viseltes kockás ruhájában, kötényben, kezét összekulcsolva, és a fiúkat nézte, mintha azon törné a fejét, hogy is kerültek ezek ide. – Hagyjad csak! – mondta egyszeriben Bódikának, s azzal elvette előle a tányért a maradék buktával együtt, és valami hallatlan dolgot művelt: kidobta a tűzhely mellett álló szemetesvödörbe. Amikor fel-egyenedett, csak állt tehetetlenül egy helyben, a piszkos tányért szorongatva a kezében.

Bódika kihasználva az alkalmat, a krumplicukor után nyúlt, de félúton megállt a keze, és kérdőn Mariškára nézett. Erre a tekintetre eszmélt csak fel.

– Vegyed csak el, árva kis lelkem – mondta, majd egyszeriben arcához kapta a tányért, és elírta magát. – Szerencsétlen kis árváim nekem! Egyedül maradtatok, apa nélkül! – A fiúk először nem is értették a tányér mögötti síránkozását. – Egyedül maradtatok a világon, mint az ujjam, szegény lelkecskéim! – Egy ideig még mondta körbe-körbe, hogy árváim, lelkecskéim, szegénykéim, és zokogás. Aztán letette a tányért az asztalra, majd egy feketéllő, mákos pacnival az orra hegyén leült a gyerekekhez.

– Meghalt az édesapátok, fiúk – mondta most már nyugodtabban, csak a válla remegett bele, mintha a hideg rázná. – Magához szólította az Úr. És most ott van.

– Honnan tudod? – kérdezte Boldi.

Bódika döbbenet tette le a megrágszált tábla krumplicukrot az asztalra. – Hol ott? – kérdezte. – A mennyben? – Senki nem válaszolt neki.

– Édesanyátok telefonált – mondta Mariška lehajtott fejjel, és magától csorogni kezdtek újra a könnyei, az orrából pedig, mintegy vízcseppekből, elnyúlva csüngött alá egy áttetsző csepp.

– Nincs is telefonunk.

– A bácsikádnak telefonált, tőle tudom. Mit gondolsz, miért voltak itt, csak úgy?

– Akkor tényleg nem kell sírnod – jelentette ki Boldi, a leendő bölcs, gyakorló okos tojás. – Lehet, hogy csak rosszul hallotta abból a távolságból, tudod. A telefonban nem jól hallani. Biztos ismered a gyorspostát, a telefonos játékot, amikor ez egyik sűg valamit a másiknak, ő meg aztán egy harmadiknak, az utolsó pedig már... .

– Ha rosszul hallotta volna, akkor megkérdezi még egyszer, nem? Elvégre nem buta. – Mariška felháborodásában kétszer is megszívta az orrát. – Csak nem jön ide ostobaságokat fecsegni.

– Hol van apu? A mennyben? – kérdezte ismét Bódika kicsit hangosabban. – Mikor jön már haza?

– A mennyben van, bizony, az anyukák között – felelte Mariška, holott Boldizsár esetében, aki nem járt templomba, egyáltalán nem volt benne biztos. – Ott jó neki. – És mivel nem akart a hazugság vétségébe esni, még hozzátette: – Már nem jön haza.

– De akkor is – erősködött Boldi –, honnan tudod, hogy nem tévednek? Sokszor megtörtént már, hogy valakiről azt hiszik, hogy meghalt, aztán egyszer csak felébredt, mert csak nagyon mélyen aludt. Vagy olyan is van, hogy valaki elájul, és úgy néz ki. . ., az orvosok is tévedhetnek. Olvastam például, hogy egy francia városban, már nem emlékszem, melyikben, de nem Párizsban, volt egy olyan arisztokrata család, és nekik volt egy olyan nagy családi sírjuk, tudod, olyan nagy kőlap volt a tetején, no és amikor egyszer elmentek a temetőbe, hát látták, hogy az a kőlap el van mozdulva. Először azt hitték, hogy tolvajok akarták kirabolni, mert, tudod, az arisztokratákat mindenféle csecsebecsékkel temették el, gyűrűkkel, nyakláncokkal meg ilyenekkel, úgy-hogy aztán félretolták a kőlapot, és akkor látták, hogy üres a koporsó, a hulla meg ott fekszik mellette. Mert ezt az arisztokratát is. . .

– Mi az, hogy arikosztata? – kérdezett közbe Bódika.

– Arisztokrata, te számár – javította ki őt Boldi, de aztán ügyet se vetett rá. – Ott is ilyen tévedés történt, és amikor az arisztokrata felébredt, a koporsóból még ki tudott mászni, de a kőlapot már nem bírta eltolni, és ott halt meg, éhen meg szomjan. Van ilyen, ne mondd, hogy nincs.

– Én nem mondtam, hogy nincs – felelte Mariška. – Emlékszem, valami hasonló történt Dekýšben is. Már régebben, anyám beszélt róla, akkoriban nagy port vert fel az eset. Egy asszony, akinek rákja volt, azt hiszem, Beštendíkovát mondott az anyám, szóval már a halálán volt, és akkor egy reggelen sehogy se lehetett őt fölkelteni, úgyhogy Selmecről kellett hozzá orvost hívatni, aki aztán megállapította, hogy vége, kezdek neki énekelni a circumdederumot. Rögvest el is temették. No, de amikor nem sokkal ezután a férje bánatában utánahalt, úgy döntöttek, hogy melléje temetik, csak hogy amikor a sírásók véletlenül megsértették a régi koporsót, vagy már nem is tudom, hogy volt, áthelyezték-e, vagy pedig a csákánnyal vágta-e bele, elég az hozzá, hogy egyszer csak felnyílt a koporsó fedele, és mit látnak? – Mariška izgalomban kihúzta a kontyából a harnódlit és belekotort vele a fülébe. – Hát az asszonynak, ennek a Beštendíkovának az összes körme le volt törve, az ujjhegyei meg véresre harapdálva.

– Hát persze – mondta Boldi – Éhségében lerágtá.

Bódika szeretett volna közbeszólni, hogy a ráknak nagy ollói vannak, és biztos az vágta le az ujjhegyeit, de Mariška megelőzte: – Dehogy az éhségtől, a félelemtől. Mit gondolsz? Fölébredsz a koporsóban, fölötted meg két méter föld! Én menten megőrültem volna. De mint mondják, ennek a Beštendíkovának is tiszta hófehér volt a haja.

Csönd lett. Odakint besötétedett, az ablak üvegén három alak képe tükröződött, ahogy a nagyszatnál ülnek. Árnyékszabdalta fehér arcuk láttán Bódikának úgy tűnt, mintha három hulla kukucska be a konyhába.

– Gyertek, imádkozzunk édesapátokért – szólalt meg végül Mariška –, hogy minden rendben legyen vele, és a mennyekbe jusson. – Azzal a piros kőpadlóra térdelt, a fiúk pedig mellé, egyik jobbról, másik balról. Keresztet vetett, összekulcsolta a kezét, és erős, tiszta hangon imádkozni kezdett: – Miatyánk, ki vagy a mennyekben. . .

Sűrű volt az éjszaka, nyúlós. Bódika általában gyorsan elaludt, mintha mély kútba hullana, de most nyitott szemmel feküdt a kiságyban, és hallgatta, hogy a macskakövön elhaladó autók hogyan zörgetik meg az ablaküveget. Ilyenkor a reflektor fényei hosszú fehér ujjakként tárultak szét az ablaküvegen, egy pillanatra megdermedtek, mintha körmüket akarnák belevájni az üvegtáblába, majd tehetetlenül lecsusszantak róla. Végül csend borult az utcára.

Hajnaltájt valamilyen neszre ébredt. Félrefordította a fejét, és a kiságy hátlóján keresztül látta, hogy az éjjeliszekrényen ég a lámpa. A szülői ágy hozzá közelebb eső oldalán egy fekete szempár figyelte őt. A másik oldalon megbontatlanul tornyosodott a dunyha.

– Anyuka? – szólalt meg Bódika, csak hogy nem álmodik-e.

– Aludj, kisfiam – felelte. – Apuka meghalt. Aludj szépen.

Különös altató, így első hallásra, és még hozzá ez a kisfiam is, sose szólította így az anyja. Érdekes módon mégis álomra szenderült tőle. Mert anyu mindig igazat mond, apu miatt pedig már nem kellett aggódni. A falnak fordult, és az álom mélységeken mély kútjába zuhant. Boldizsárné egészen reggelig feszülten figyelte egyenletes légzését.

HIZSNYAI TÓTH ILDIKÓ FORDÍTÁSA

(A dőltbetűs idézetek Farkas Jenő, Szabó Lőrinc

és Arany János fordításai)

Michal Habaj

Pillanat

*Az előző nap
fölkészületlenül ért.
A ma rég letelt.
Úgy támolyogsz az utcákon,
mintha megmárt volna egy kutyá,
régóta fogalmad sincs róla,
hogy ez mit jelentbet.
Nem tudod.
Nem emlékszel.
Nem sejtéd.
Az emlékezet helyét
elfoglalta a történelem.
Minden irányból
utcák zúdulnak
rád,
a tenger karjaiba
menekszel,
a mélység nyugodt ébe
moccanatlanná tesz.
Szálloda – talán ott
lakom, mondd.
De csak a kutyák
értik, hogy
mért vagy
ottbontalan.
Meg a nők is,
akikről nincs időd
írni, de a testük
körbemossa az
érzékeidet
akár az ébes,
ottbontalan tenger.
Nincs bővé visszamenned.
Indulj az első utcán
jobbra,
és ne érkezz meg sebova.*

Végzet

*Olyan országban született,
melyen két folyó folyik át:*

*A Léthé
és
a Mnemoszüné.*

*Az egyik hozzám vezet,
a másik hozzád.*

*Ám egyik sem
tükröz más,
csak
azt, amit önmagából
vet ki saját felszínére.*

CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSA

Ne aludj el, gyűjtsd fel a Napot

SLOBODA, Rudolf
Borotva
(Mács József ford.)
Madách, 1969

Bűnhődés
(Hubik István ford.)
Európa-Madách
1989

Vér
(L. Gály Olga ford.)
Lilium Aurum, 1998

Színésznök
(ford. L. Gály Olga)
AB-ART, 2005

„Az öröm fekete
színe”
(Tóth László ford.)
in: Modern
Dekameron
Huszadik századi
szlovák novellák
Noran Libro, 2016

Azt álmodtam, hogy színész voltam Vítězslav Nezvalal, a költővel együtt, és Újfaluban játszottunk. A színház a halastó partján állt, ott, ahol egykor a zöld-ségület volt. A lakásaink is a közelben voltak. Nezval volt a soványabb, én a kövérebb, és mindketten egyidősek. Nezval álomban mindvégig fekete szmokingban járt. A feketét azért hangsúlyozom, mert a színházban azt akarták, hogy Nezval sötétlila ruhában járjon. Nem viselt csokornyakkendőt, ingét a nyakánál sose gombolta be. Az én ruházatomról az álomban nem lehetett megtudni semmit, valószínűleg katonai egyenruhát viseltem, mert az egész történet az első világháború idején játszódott, ahol megsebesültem.

Vítězslav Nezval hozzám hasonlóképpen viszonyult, mint Apollinaire-hez. (Elmeséltem a mesternek, hogyan talált el egy falról visszapatannó ágyúgolyó, és hogy alkoholistá vagyok.)

A nézők csónakokban ültek, a színpad a nézőtéren volt. Én a fényképész szerepét játszottam, és Adolf Hoffmeister fényképezőgépét használtam. Nezval nagyon szerette volna azt a gépet, de a tulajdonosa nem szívesen kölcsönözte azt a színházon kívül. A jelenet a következő volt:

Egy asszony jött a mezőről, nyomában egy férfival, akinek olyan szakálla volt, mint Bernard Shaw-nak. Nezval odamegy hozzá, és autogramot kér tőle. G. B. Shaw nem akarja, hogy lefényképezzék. Nekem valamilyen fortélyal sikerül autogramot szerezni az írótól, és eldicsekszem vele. Nezval irigykedik rám, mire abbahagyjuk a tegezést, s ez bosszant a legjobban, mert sokat jelentett nekem. Ám mégsem veszünk össze teljesen. Megállapítjuk, hogy van egy közös ősiünk Morvaországból. (Ami megfelel a valóságnak, hiszen a mesélő nagyapja Bzenecből származott.)

A színház nem megy jól, ami Nezvalt igencsak bosszantja.

Ő tudja magáról, hogy nagy költő, én pedig csak egy színész. Aggasztja, hogy miből fogok megélni, ezért elküld világot látni.

Nem szívesen megyek el innen, megszoktam a színházat.

Elérem a Kis-Kárpátokat, és azon gondolkodom, mivel érdemeltem ki, hogy Nezval elhagyta Prágát és Szlovákiába, Újfalura jött. (Ekkor egy levelet kapok tőle, melyben azt írja, hogy elment megnézni a dévényi várat, ahol találkozott egy amerikaival, aki meg akarja venni. Habár Nezvalnak korántsem jelent annyit Dévény, mint nekem, mégsem adták el a várat az amerikaiak, csak megígérték neki, hogy amint visszajövök, segíteni fogom egy másik szlovákiai vár megvételeiben.)

A hegyekben igen nehéz helyzetbe kerülök, ahol egy új, eddig ismeretlen szláv törzsre akadok. (Álomban a Kis-Kárpátok ugyanolyan titokzatos és felfedezetlen terület volt, mint egy brazil őserdő.) A törzssel jól megértjük egymást. Már felvették a kereszténységet, templomuk is van, de titokban még pogányok maradtak. Álomban azon voltam, hogy feltárjam a törzs pogány gyökereit, tanulmányozzam a pogányság ideológusait, és elbeszélgessek velük, s lehetőleg egyiküket se győzzem meg semmiről. Fennállt ugyanis a veszélye, hogy a törzs továbbmegy, s eltűnik innen, ami nagy kár lenne.

Nezval ez ügyben felutazik Prágába, ahova épp Tito elnök érkezett látogatóba. A költő személyesen beszél Gottwald elnökkel, és biztosítja, hogy tégig a törzsnél maradhatok, és semmit nem rontok el. Az elnök mosolyogva említi neki vizsgálómat a fényképezőgépektől. Titónak alaposan el kell magyarázniuk a dolgot. És együtt nevetnek vele, és örülnek, hogy olyan megbízottjuk van a Kis-Kárpátokban, mint én. Tito feltételezi, hogy valami hasonlót Jugoszláviában is lehetne találni. Kíváncsi vagyok, hogy mit szól a küldetésemhez a feleségem.

Levelet kapok Nezvaltól: „Dolgozz csak nyugodtan, és egyél, hogy felszedjél pár kilót, ne félj semmitől. Visszaútra majd küldünk pénzt. Az újfalui színház feloszlott. A te Vítád.”

Elég nehéz volt belelátnom a törzs szokásaiba. Volt például egy ünnepek, amikor az asszonyok és a férfiak kint álltak a templom előtt, és csak

a gyerekeik tartózkodtak odabent. A templomból énekeszó hallatszott. (Valaha a mesélő is tagja volt a gyermekkórusnak, melybe azonban annak vezetője, Francisci tanító úr csak szóanalomból vette fel. A mesélőnek ugyanis nincs jó hallása, gondoljai vannak az intonálással. Uhliar tanító néni szolt az érdeklében. Ő viszont, ahelyett, hogy hálás lett volna neki, később minden megtett, hogy otthagyja az énekkart, amiért különböző csínyeket követett el.) A férfiak a hadnép érkezését várták, mely a lakosságnak mintegy az ötödét tette ki. Ugyanis valamennyien vadászok is voltak, akik hússal és hallal látták el a törzset, mely talán nem is fogta fel, hogy a had a védelmükre is szolgálhat, különösen a nők nem. Ezért azon a bizonyos összejövetelen – még a katonák megérkezése előtt – vitába keveredtem az egyik vezetőjükkel, és igyekeztem megértetni vele, hogy lejjebb, a Duna melletti területek a rómaiak kezén vannak. S bár tudott a rómaiakról, nem tartotta őket veszélyesnek. Elmondta, hogy amikor megérkeztem a törzshöz, mindenki rómainak vélt engem is. Még szerencse, hogy beszélem az újfalui horvát nyelvjárást, így gyorsan szót érthettem a szlávokkal, és megállapítottam, hogy a törzsben senki még csak nem is sejt, hogy a rómaiak latinul beszélnek. Ez csak később derült ki – ezért nem lepte meg őket az én horvát nyelvtudásom.

Amikor a szertartás a templomban véget ért, a pap az ablakon keresztül sorra kiadogatta a gyerekeket az anyjuknak; mindegyiküknek csak egy gyereke volt. Néhány azonban valahogy fennmaradt, így nagyvonalúan én is átvettem az egyiküket, amit elnéztek nekem, de rögtön ezután a gyerek igazi anyja is megkerült, aki – kinézetre húsz év körüli, szép, fekete nő volt – így szolt hozzám:

– Én oda is adnám neked ezt a gyereket, de mi történik, ha felébresz? Mi lesz vele? Magaddal viszed az álmodban valahova egy szakadék fölé – az álomban a 'szakadék' szó úgy hangozott, mintha 'felhőkarcolót' mondott volna, ami nem tartozott a nyelvjáráruk szókincséhez, csupán az anya tévesztette el, aki ugyan még nem látott felhőkarcolót, csak azért használta, mert nagyon tetszett neki ez a szó, mint amikor a kislányok azt akarják bebizonyítani az idősebbeknek, hogy megfelelő a szókincsük –, elviszed egy hatalmas mezőre, ahol felébresz, a gyerek pedig magára hagyva fog bolyongani. Nem rólam van szó. Én visszatérek a többiekhez, de ennek a gyerekeknek még nincs esze. Még bérmlása se volt.

Más anyák is hasonlóképpen vélekedtek. Nem féltek tőlem, mert tudták, hogy az egészet csak álmodom, és egyszer úgys eltűnök közülük. Közösülni sem féltek velem, mert biztosak voltak benne, hogy álomban nem vagyok képes gyereket nemzeni nekik. (Szerintem inkább arról volt szó, hogy csak egy gyereket akartak. Azt gondolhatták, hogy tőlem esetleg ikreik, sőt hármas ikreik stb. fogantak volna. Tehát ez is, ez a további gyerekektől való félelem is esett, amiért még hálásabb voltam nekik.)

Végre kezdenek visszatérni a katonák. Azzal bíztak meg, hogy osszam el köztük a halakat. Mivel osztani mindig tudtam, suttogni kezdtek maguk között: „Osztani is, meg szorozni is tud.” (A parancsok valahonnan ismerte a nővéreimet, és megkérdezte: „Te vagy a testvérük? Nagy kár, hogy csak álmodod az egészet, hogy hol alszol, hol álmodsz. Vigyázz, hogy ne feledkezz meg a törzsfőről. Neki adod a legnagyobb halat.)

E kitérő után az álomban valóban felébredtem, és kis időre eltűntem a törzsből. Odahaza voltam az ágyamban, csak hogy Prágában, és nem pedig Újfalun, ahol tényleg az ágyamban feküdtem. Azután kisvártatva visszatértem a törzshöz, az álomban, ahol a parancsnok épp a fejét csóválta. Fegyelmeket tartott, de végül megbocsátott, és nem szolt egy szót sem.

Alighogy átadtam a törzsfőnek a legnagyobb halat, egy másik álomban ébredek fel. Prágában vagyok, Nezval állítólag Pozsonyban. Azon gondolkodom, vajon kifizetné-e a telefonálás díját, ha felhívnám őt a saját költségére. Ugyanis fel kell hívnom, hogy nem érzem jól magam, és nincs pénzem, és hogy nemsokára újból elalszom.

Ami egy (álombeli) pillanatra meg is történik, és a mezőn találok magam. A törzs a kutat keresi, melyet az éjjel valaki betemetett, és úgy betakargatta, hogy nem lehetett megtalálni.

Ismét Prágában ébrednek fel, és kétségbeesetten kiugrom az ágyból. Azután még egyszer felébrednek – de még mindig nem ténylegesen –, és egy telefon nélküli szobában vagyok. Az asztalon megpillantom Nezval életrajzát. Elégedett vagyok. A szerzőnek át kellett írnia az egészet, mert korábban senki sem tudta, hogy személyes barátság fűz az íróhoz. A szerkesztőség viszont nem elégedett meg a nevem betoldásával (álomban Vandrás András volt a nevem, s ez valahogy mindenkit bántott). Hosszú levelet írok Nezvalnak franciául, melyet már a hátam mögül olvas, noha Pozsonyban van. Mindenáron fel akarok ébredni, de nem tudom a módját, meg erőm sincs hozzá, főleg pedig azért szeretnék felébredni, hogy kezet foghassak Nezvallyal. Biztos vagyok benne, hogy 1957. június 1-je van, amikor Nezval még élt, és igen kíváncsi volt az írásaimra. (A mesélő akkoriban írta első elbeszélését *Hörcsög* címmel, melyet tanárával, V. Bunčákovával el is olvastattott, akit a mesélő mindig nagyon kedvelt, s álmában neki kellett volna elintéznie, hogy az eljusson Nezvalhoz, jöllehet a mesélő nem is volt szürrealista.)

Most visszaugrom az előző álomban, a törzs tagjai közé. Mindenki azt gondolta, hogy a kutat én tettem be.

Ami bár nem volt igaz, mégis beismertem, és megmutattam nekik, hol kellene a kutat keresniük.

Miközben mindenki a kutat keresi, tudomásomra jut, hogy megjelent Svoboda cseh életrajza, a *Barátom, Nezval*. Vonatra szálllok, melynek a törzs területén kívül volt a megállója, és Harmóniába megyek, Ilja Z. zeneszerzőhöz, aki elolvasta és dicséri a könyvet, bár van néhány kifogása is. Harmónia szerintem nincs messze a törzs által lakott területtől, Ilja pedig elmagyarázta, hogy azzal a vonattal bejártam az egész Kis-Kárpátokat, holott a törzs valóban itt él a közelben. Csakhogy most inkább vagyok délen. Ilja megígéri, ha kell, felébreszt, még hozzá Újfaluban, a saját valóságos házában. Autóval bevisz Modorba, ahol egy másik zeneszerzőnél ébrednek fel, és az az érzésem támad, hogy Ilja becsapott. Biztos voltam abban, hogy tényleg ébren vagyok, és fantasztikus álmat mesélem a törzsről meg Nezvalról. Április 17-e van, Rudolf napja. De barátomnak régi naptára van, mely 1981. április 17-ét mutatja, noha tudom, hogy 1985-öt írunk. Megyünk, feladunk egy táviratot.

Vinco barátom az egyik szépséges novelláját meséli. Megengedi, hogy leírjam, s hogy az enyém maradjon. Vinco olvas:

– Tegnap reggel elmentem a borozóba. Ba? Itt annak kellene lennie... annak kellene lennie... – javít bele Vinco a kéziratba –, hogy „borozóhoz”.

– Úgy olvasd, ahogy írtad – szólok rá.

– Amit írtam, azt írtam – mondja Vinco, és felnevet. A kezembe nyomja a papírlapot, s én olvasni kezdem az ablaknál, és megállapítom, hogy elég sok benne az elütés és a hiba.

A törzsnél ébrednek.

Két lipitói barátom beszélgetése jut eszembe, akik akkoriban a főnökeim voltak: mentünk az utcán, és én a 'betemet' szót szándékosan hegyentúli nyelvjárásban mondtam. A főnökeim rögtön kijavítanak. „Betemet.” Ezután a gombákra fordítják a szót, s egyikük, aki mindig sérelmezni szokta, ha nem tartották lipitóinak, mivel másutt született, hogy bebizonyítsa: tényleg lipitói, hirtelen lipitóiasan ejtette ki a 'gomba' szót.

Én pedig nagylelkűen megbocsátom neki (álomban) a nyelvjárását.

És megbocsátok azoknak is, akik megbocsátották, hogy betemettem a kutat. Minél tovább, annál fontosabbnak tartom, hogy a törzsből legalább valakit meggyőzhessek arról, hogy a kutat más tettem be. Mivel azonban mindenki ismeri az én hatalmas balszerencsém, azaz hogy lehetetlen felébreszteni, még csak beszélni se hajlandók velem róla. Nagy kópénak vélek, és kész.

Egy másik anya, aki rokona lehet annak, akinek a gyerekét átvettem a templommal, gyengéd, kedves hangon megszólított:

– Te nezvaloid, gyászlovag, sarlatán, eretnek, bumburgyák.

– Köszönöm neked – felelem, és már bánom, hogy egyből letegeztem, mert ha össze kellett volna tegeződnünk, meg is csókolhattam volna. De már tényleg megtalálták a kutat. Melyhez most mindenféle emberek és állatok özönlenek, és rávetik magukat a vízre, mely már a kútból is kifolyik, és elárasztja a környéket.

– Szép kis kalamajkát okoztál itt nekünk – fordul hozzám ekkor a parancsnok. – Hisz egyikünk sem tud úszni. Eddig minden vizet megittunk, amink csak volt, de mihez kezdünk most, amikor csak úgy zúdul ránk. Segíts. De tényleg, hisz már nem alszol.

– Tudom, hogy nem alszol. A víz elszivárog, ne félj – mondom – a föld elnyeli. Látod, lefelé folyik a völgybe. Ott pedig majd kezdenek vele valamit.

Van errefelé egy állat, olyan, mint a szamár, csak kisebb nála, majdnem olyan kicsi, mint a kandúr, s az issza a legtöbb vizet. Dicséri is meg simogatja is mindenki, egyedül én tartok tőle, hogy ne zavarják fölöslegesen, mert az állat szereti, ha békén hagyják, amikor iszik.

Az állat végzett az ivással, már nem akar többet.

– Mi lesz velem, ha felébredek? – kérdezem a törzsfőt. – Mit csinálnak velem?

Egy hordágyon fekszem, és a hegyek felé visznek; csak fekszem és alszom. Jölesik a szunyókálás, fáradt vagyok.

A hegyekbe megyünk, zúgnak a bükkök, ősz van. Örülnék, ha eszembe jutna valamelyik Nezval-vers, egy versre gondolva szeretnék elaludni.

TÓTH LÁSZLÓ FORDÍTÁSA

A FORDÍTÓ MEGJEGYZÉSEI

Rudolf Sloboda novellájában a képzeletbeli elemek a valóság tényeivel váltják egymást. S bár értelmezéséhez nem feltétlenül szükséges a benne foglalt, a magyar olvasó számára idegen helyi, illetve szlovák és cseh hely- és művelődéstörténeti tények és vonatkozások ismerete, ezek adott esetben tájékoztatók írásának értelmezési horizontját. Alább ehhez kínálok néhány fogódzót:

Újfalú – a novellabeli település Rudolf Sloboda (1938–1995) szülőhelyére, Dévényújfalura utal; az író egész életét itt élte le.

Modor és Harmónia (Modor-Harmónia) – környékbeli települések a Kis-Kárpátok tővénel.

Hegyetül (Záhorie) – a régi Pozsony és Nyitra vármegyéknek a Kis-Kárpátoktól a Morva folyóig húzódó része, mely a magyar nyelvhasználatban többféleképpen szerepel (Hegyhát, Erdőhát, Hegyetül, fordításomhoz ez utóbbit választottam).

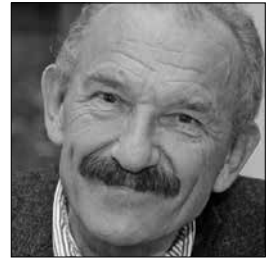
Vítězslav Nezval (1900–1958): a 20. századi cseh (szürrealista, nadrealista) költészet egyik legnagyobb hatású alakja. A novellában szereplő életrajzának szerzője *Jiří Svoboda* zeneszerző, 1966-ban megjelent hivatkozott művének eredeti címe: *Přítel Vítězslav Nezval*. A cseh Svoboda neve nyilvánvalóan a szlovák szerző nevével (Sloboda) való rokon hangzása miatt kerülhetett be a novellába.

Adolf Hoffmeister (1902–1973) cseh író, drámaíró, képzőművész, karikaturista, a két világháború közötti cseh avantgárd mozgalmak egyik, Nezval mellett meghatározó alakja.

Ilja Zeljenka (1932–2007) a 20. század második felének egyik legjelentősebb szlovák zeneszerzője

Vinco – a becenév nyilvánvalóan az élete nagy részében Modorban élt kitűnő szlovák prózáírót, Vincent Šikulát (1936–2001) fedi.

Gyalog az égbe

DUŠEK, Dušan

Kalendárium

(Rácz Olivér ford.)

Európa – Madách,

1985

Gyűszű

(Rácz Olivér ford.)

Európa – Madách,

1987

„A bőrnakú”

(G. Kovács László

ford.)

in: Modern

Dekameron:

Huszadik századi

szlovák novellák

Noran Libro, 2016

Játékok (nagyapával)

Nagyapa Hansit, az őzet Sloboda erdésztől vette, s ezüstös agancsai miatt bebeszélte a gyerekeknek, hogy ez a macedóniai antilop egyik ismeretlen fajtája, mely Afrikából került hozzánk.

– Az orruknál fogva vezette őket –, magyarázta nagymama. – Meg engem is.

Nagymama összesöprögette az őz potyadékeit, és azzal trágázta a kertet. Nagyapa így kiugró termést ígért neki sárgarépából, petrezselyemből és zellerből. Ehelyett ez a tengerentúli őz felzabálta majdnem az összes karalábéjukat: s egyetlen ugrással a kertben termett. De nagymama elnézte neki, mivel olyan gyönyörűket tudott ugrani.

Az őzet az egész utca csodálta. És titokban irigyelte. Hansiból ugyanis végül jó házőrző vált: mindig lelkiismeretesen megszurkálta az idegeneket, akik az udvarunkba tévedtek, amiért nagyapa mindig hangosan megdicsérte. És a sötétben újabb friss karalábékat, illetve szikkadt zsemleket adott neki. Aztán az őz megszurkálta őt is – mire gyorsan eladták Jókútra a vasútállomásra.

A gyerekek ekkor egy szelídített rókát kaptak: Zertzát.

Nagyapa vele járt sörözni: a vállán hordta, a nyaka köré tekerve, mint afféle eleven szőrmegallért, hadd csodálkozzanak az emberek – akár irigykedhetnek is. Zerza nagyon hamar megszokta nagyapa virszíniájának füstjét, meg a Három nyúl kávéház félhomályát is, és csak néha prüszkölt és tüsszentett egyet. A kávéházi csendben, az ablakhoz közeli véletlen napsugárban remekül összeillett a szőre nagyapa bajuszával az orra alatt. Nagyapa úgy tett, mintha nem is sejtene, hogy a füléhez döngöli az orrát. Amikor pedig egyszer a róka nélkül jött haza, rögtön kijelentette, hogy nem tőr semmiféle kérdést, hogy hol hagyta, hová tette, és mit csinál most a róka. És ezt addig ismételte, míg valaki rászánta magát, és egyenesen rákérdezett:

– Hát mit is csinál az a maga híres rókája?

– Fölemeli a farkát, hogy kinyalhasd a fenekét, ha ilyen kíváncsi vagy.

– Aha.

A rókát mindenki szerette. Főleg Dorotka, akinek olyan volt a haja, mint a rókáé. Vagy mint a róka szőre. Nagyapa ezután még egy rókát vett, hogy Zerza ne szomorkodjon, csak hogy ez egy héten belül rávette Zertzát, hogy szökjenek el a háztól. El is tűnt hirtelen mind a kettő. Az öreg Zázvor figyelt föl fűrészelés közben a lompos rókafarokra, amely korábban nagyapa kopasz fejét ékesítette, amikor a két állat elszaladt a pajták mögötti gyalogúton. Ekkor beszélni kezdett hozzá, mire a róka nyaldosni kezdte a kezét – amikor egy farabbal nagyot csapott a fejére: és már vége is volt Zertzának. Attól kezdve Oskoruša néni kabátját díszítette, aki mindenkinek eldicsekedett, hogy Pozsonyban vette egy szücsnél. Állítólag nagyon jó vásárt csinált, mert rendkívül olcsón – szinte ingyen – hozzájuthatott.

Jula néném erre felemelné a szoknyáját, és ezt mondaná:

– Trrrt – ettől, ni, egész a Dunáig!

Csak Pepa varjú maradt nagyapáékkal; ugatott, akár a kutya!

Dorotka három tyúktojást rakott az aranylő szalmába, óvatosan rájuk ült – és kotlóst játszott.

Toll

Nagyapára néha rájött, és kijelentette, hogy nem ártana megdögleni. Mindnyájan vagyunk így ezzel. Apa úgy mondja: olykor mindenkire rájön a depi. Nagyapa szerint ő már akkor távozott, amikor megérkezett Hegyentúlra.

Ahol elásta magát, és kimúlt, akár a kutya. Azaz: előbb kimúlt – azután elásták. Elfogta a sírás és az önsajnálát. Ahogy nagymama mondogatta: így siránkozott mindig, ha a Három nyúl kávéházban benyalkalt néhány korsó sört, majd otthon sorra összetörte a kupicákat a kredenben.

1912. április 1-jén, a reggeli vonattal érkezett.

Ezért emlékezett a napra is, az órára is, a vonatra is és a további apróságokra. Közvetlenül a verejtékező mozdony közelében szállt ki a füstbe. Ráadásul kormot is nyelt. A peronon egy piros sávós zászló tekergett a rúdján, majd szétterült és hangosan csattogott a szélben. Mintha őt üdvözölte volna, még a levegő is hullámozott bele. A kavicsal felszórt úton a forgalmista lépteit hallotta (olyan apró férfi volt, hogy szinte észre se vette), aki ekkor belefúj a sípjába – így szokott vezényelni a vonatoknak. A síneken az olajtól csillogó hajtókarok villámgyorsan mozgásba lendítették a kerekeket – és nagy adag sűrű gőz lövellt a levegőbe. A vonat ismét elindult.

Ő pedig megérkezett.

Bár inkább ment volna el.

És azóta is újra és újra nekivágott a vakvilágnak. Ha egyszer raplizni kezdett, hiába mosolygott rá akármilyen szépen nagymama. Előhúzta a szekrényből a katonaládáját, a vállára vetette, és elindult a vasútállomás felé. A kihalt utcán. Sötétben. Vagy a pajta mögötti gyalogúton a kukoricásban. Amerre a feje vitte.

A fémrúdon a szélcsendben lelógó zászló várta, ideérkezése réges-régi zászlója, mely az éjszaka kellős közepén a távozása zászlójává vált, ám mi alatt hőiesen elszunyókált a deszkapadon, és ügyesen kivárta, amíg elmegy az összes reggeli vonat Jókútra meg Nagyszombatba, az ismét ideérkezése ismert és fényes lobogójává vált. Kiengedte magából a fölösleges folyadékot a férfivécé szurokkal mázolt falára, és mindjárt megkönnyebbült a lelke, na meg a hólyagja sem feszült már annyira. És hazaindult.

Nagymama haragudott rá: azért is, mert el akart menni, és azért is, mert megint nem ment el.

El kellett volna mennie, meg kellett volna próbálnia.

De csak délig bírta haraggal. Azután, átvágva a téren, utána vitt a munkába egy tál savanyú levest, leggyakrabban káposztalevest, hogy a szomszédok és az ismerősök lássák, náluk a családban minden a legnagyobb rendben, ahogy kell, ahogy illik, ahogy szükséges: ahogy minden jeles.

Aztán szó nélkül megvárta, míg megette – és estig bírta még valahogy.

Ekkor azonban elnevette magát: – Libát rémít – összebékít.

A dunyhában libatoll volt, s alatta a nagy kibékülést.

– Ne nevéss – szólt rám nagymama.

De nevettem.

A ház fekvése

A ház száz év alatt tett egy lépést. Hátra is. Az udvaron egy füstölőt ragasztottak hozzá magas kéménnyel, amely nem sokkal később el is tűnt, ami rögtön két lépés volt: egy előre, és egy vissza.

Hátracsúszott, és előrelépett.

Mintha kicsit a kút felé hátrált volna; mintha szomjas lenne.

A házban eleget ittak, bár vizet ritkán, sokkal gyakrabban sört, itt-ott valamicske rumot. Vagy egyszerű fenyőpálinkát, netán köménypálinkát vagy -likőrt, ami ugyanaz, esetleg cseh alast, ami a harmadik neve ennek az édes szesznek.

Nagyapának mindig a keze ügyében volt valamelyik: egy flakó, s abban valami, egy kis kupicába való.

Legrosszabb esetben nézegette ezeket: nézni is szerette az italokat.

Napközben a Három nyúl kávéházban ücsörgött – s rendre csak éjfélkor került haza. Nagymama sosem aludt ilyenkor. Egész életében mindig várt mindegyikünket. Már előre tudta, mit fog hallani, s mit mond majd neki nagyapa. Először a kulcs neszezésére figyelt föl a zárban. Majd a fény kúszott be hozzá a konyhától a hálószobát elválasztó üvegajtón át.

Azután már hallotta nagyapa hangját is:

– Mariško, ittam egy korsócska sört, mosolyogj rám szépen!

Nagymama mindig haragudott rá. A kutyák viszont örültek neki, és hangosan üdvözölték, mert a szemükből ő szokta kitörölni a csipát. Sorban a következő kutyái voltak: Azor, Farkas, Villám, Pihe – és végül a Pajti.

Nagyapa szájában virzsínia füstölt: melynek parázsló vége mindig veszélyesen közel ugrott az orra hegyéhez. Meg a bajuszához. Íme, egy emlék ezzel kapcsolatban: ennek a bajusznak köszönhetően került a családba Dorotka néni vörös haja. Az is szinte lángolt: főleg a napon. Nagyapa szerette volna legalább egy kicsit elfedni hegyes bajuszában a rozsdát. Pontosabban: besötétíteni, amiért rendre ólomfésűvel fésülgette. De teljesen kopasz volt – a fejét nem rejthette el: még mutatóba se volt rajta hajsza egy se.

A füstölőből csak a kormos fala maradt. És a magas kéménye, beleszaladt a falba – és egy kályhacső segítségével Imrich Slamka szomszédunk kementéjébe is. Az enyhe szélben, mely a füstöt elsodorta a patak fölé, az esti égbolt közepére, melynek már az utolsó fénye is kihuny, olyan volt a ház, mint az indulásra kész mozdony, de amely ugyanakkor alszik is, és soha meg se mozdul. Mégis másutt állt most, mint kezdetben, amikor megépült: 1888-ban.

Azóta szinte minden más lett körülötte: a víz szintje a patakban, a kocsiót és a mellette futó járdák szintje, az akácós sűrűje a parton, de más korlátot kaptak apró hídjai is.

S a szél is más lett, mely mostanában inkább délről fúj – és egyre több meleget hoz. Mindemellert hűsíteni kellett volna bennünket és segítenie, hogy a szomjunkat olthassuk. A forró homok is égetett minket. Lehet, ezért is ittak nálunk annyit az emberek. Vagy ezért főztek annyi levest: ez is víz, az is víz. Mindenkit gyötört a szomjúság. És ugyanúgy levesfalónak csúfoltak valamennyiünket.

Mindig pontban délben három tányérből szállt nálunk a konyhában a gőz; mind ott ültünk az asztalnál. Nagyapának bádogtorka volt.

A langyos levest a világért sem ette volna meg.

– Forró – panasztam.

Erre ő, halkan: – Most főtt. – Majd hangosabban: – Nem forró.

A leves megégette a nyelvem, az ízét sem éreztem; magamban dűnnyögtem hát.

– Fújd meg – tanácsolta nagymama. S még hozzátette: – Ott a szél az orrod alatt.

TÓTH LÁSZLÓ FORDÍTÁSAI

Etela Farkašová

Haikuk

*ez a kert szöveg
előtt vagy a szövegben
valóságosabb*

*

*a tiszta tudat
taván a lótuszvirág
nyugalmat áraszt*

*

*meglátni saját
időnk visszáját egész
az önmézésig*

*

*kő-moccanások
emléke a vizekben
bullám balk tánca*

*

*tavasszal a kert
lombkoronái mélyén
bach-fúga bűg fel*

*

*lelkemben bordom
a vándormadarakkal
teli égboltot*

*

*a hír magánya
talán ugyanakkora
mint a vonóé*

Daniel Hevier

*Febér terület:
gyermekemnyasszonyokkal
s tollal teli táj*

*

*A világ sarkán
mindíg fekete macska
vár a fehérré*

*

*Illatos gyertya
lánglengése a lepke-
szárnyhoz hasonló*

*

*Ugyan mit lát a
varjú amely fél szemmel
szemlél engemet?*

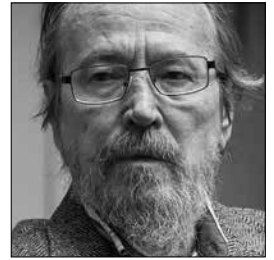
*

*Vivaldi árad
A zene sebes folyó
három partja van*

*

*A papír febér
haván haiku-szótag
akár madárnyom*

HIZSNYAI ZOLTÁN FORDÍTÁSAI

Jelenés

MITANA, Dušan
A játék vége
(Ardamica Ferenc ford.)
Madách, 1986

Jelenés
(Jakabffy Imre ford.)
Gondolat, 2016
(megjelenés előtt)

„A Föld gömbölyű”
(Bába Iván ford.)
Nagyvilág, 1979. 6.

„Családi szimpózium”
(Tóth László ford.)
Új forrás, 1988. 5.

„Viki és Kiki”
(F. Kováts Piroska ford.)
Kalligram, 1992. 2-3.

„A héja”
(Tóth László ford.)
in: Modern Dekameron
Huszadik századi szlovák novellák
Noran Libro, 2016

Nevezük Dušannak. Vagy Jonásnak. Mama Duškónak hívta, apa Dušannak. Vezetékneve: Jonáš. Apa után. A fiú, mint ismeretes, az apa vezetéknévét viseli. Apát Mihály arkangyal után Michalnak nevezik. A mama Mária, lánykori nevén Bučková. A fiút nem érdekelte, hogy hívják, utóvégre élete egy szakaszában még buddhista is volt, a karmában és a reinkarnációban hitt, noha állítólag lutheránusnak keresztelték. Így mondták neki. A keresztelőre érhető okból nem emlékezett, hiszen csak nyolc napos volt, ki emlékezne arra.

Csak az első érzés maradt meg benne: FÉLELEM.

Igen, kezdetben volt a félelem.

Hálós gyermekágyban tartották, a fehérre festett fémágy két oldalán a háló olyan volt, mint a futballkapu. Az ágy ketrecül szolgált, de ő még kicsi volt, gyenge, beteges, nem érte el a tetejét, bár a ketrec nem volt zárva felül. Csak nem fog kirepülni! Ő kicsi, és még ha fel is tudna állni, és el tudná hagyni a ketrecet, a házból akkor sem tud kimenni. Az ágyból ablakokat lát. Az ablakokon is rács van, vastag vasrács. Amikor ő született, kocsma volt itt, de mikor nagyapa hírére vette az államosításoknak, fel akarta gyűjtani; azután erről lebeszéltek. Kiárúsította a készletet, és a kocsmát lakásra cserélte. Ebben laktak, Anna néniel és Emil bácsival együtt.

Jonáš egyedül van, tudja, hogy kívülről bezárták, és valaki figyel. A kulcslyukban időnként megjelenik egy szem: egy hideg, égkék, mozdulatlan szem; az is lehet, hogy üvegszem, művi, holt, hiszen soha nem pislog. Mama már dolgozik, eladó egy közeli, JÖVŐ nevű vegyeskereskedésben, nagyapa kiment a rétre kaszálni, ő meg itt maradt egyedül, és nedves, megint bepisilt, de ki kell bírnia egészen ebédig, tudja, mama megjön, kiszabadítja, kicseréli a pelenkát, igen, ki kell tartania, mert a szem követi, és ha elkezdene kiabálni, bógni, segítséget kérni, a holt szem életre kelne, az ajtó kinyílna, és az Agitátor nevetni kezdene rajta: – Megint bepisáltál, ebédig se bírod ki, te kis szaros, sohasem lesz belőled férfi!

Az albérlő – igen, volt egy albérlőjük, aki azt mondta, hogy a neve Nero – a valódi nevét soha nem tudták meg... Ifjú volt, lehetett vagy húszéves, hasonlóan fiatal lelkes jötevők „rohambrigádjaival” érkezett, akik az elmaradt falusiakat győzködték a térszben rájuk váró boldog jövőről, ezért egymás között Agitátornak hívták, hivatalosan viszont Nero elvtársnak – ezt várta el. A többi agitátor egy idő után feladta, és elment a falujukból, mert a buta honpolgárok többsége még nem volt eléggé érett a jövőre, és nem volt hajlandó aláírni a nyilatkozatot, de Nero ott maradt. Be kellett fogadniuk albérlőnek, bár egyetlen koronát sem fizetett – ezt a tanácsnál rendelték el, ahol Nero elvtársnak saját irodája volt. Amikor arról kérdezték, voltaképpen mivel foglalkozik, jóhiszeműen ezt mondta: – Segítem az embereket a Mennországba vezető úton. – Még őket is segítette. Főleg bátyát, de apát is. Apa ott volt 1938-ban a nyugati határon, Csehországban, és élete végéig állította, hogy nem kellett volna visszavonulniuk. Teljesen meg volt győződve arról, hogy a németek nem törték volna át a vonalat. Azt mondta, a bunkerek tökéletesen biztosítva voltak, a védők abszolút többsége pedig kész volt meghalni, de a nyugati hatalmak elárulták őket. Ez volt úgymond a kisebbik rossz. Sok évvel később fia elmagyarázta neki, hogy nemcsak a nyugati hatalmak árulták el őket, hanem Sztálin is, aki titkos egyezményt írt alá Hitlerrel – ezt apa már nem vette be; soha nem felejtette el, ahogy mélyen megalázva és sírva kiürítették a bunkereket, majd elhagyták a határt és hazamentek Szlovákiába. Állítólag bizonyos ideig a pozsonyi városban szolgált, ahol lóistállók voltak, de átírányították a híradósokhoz. Jonáš el se tudta képzelni, hogy a vár istállóiban lovakat is tartottak – csak arra emlékezett, hogy később, a múlt évezred hatvanas éveiben vendéglők és borozók nyíltak ott a kommunisták számára. Amikor egy vernisszázs után oda akartak menni a barátokkal, hogy vacsorázzanak és megigyanak pár pohár bort, a lovas rájuk hívta az államvédelmeseket. Ez azokban az arany hatvanas években

történt, amikor egy pillanatra kinyíltak az ablakok, enyhe fuvalatt szökött be, és ők naivan, de merészen, reménykedve, sőt életörömmel telve szerelmet akartak vallani ezeknek a lovászoknak, inni akartak velük *na vecsnuju pamjaty*. Úgy megrakták őket az államvédelmesek, hogy lelkük törései és szakított sebei még a következő húsz évben sem forrtak be. Akkor Jonáš azt mondta magában: – Ezt nem felejem el nektek. Ezért még kegyetlenül meglakoltok! – De nemcsak magának mondta, voltak ott mások is, jó barátok, akik hittek a prágai, dubčeki tavaszban – egyesek még 1968. augusztus 21. után is hittek a belülről megreformálható kommunizmus utópiájában. Jonáš ott akarta hagyni az iskolát – másodéves volt a pozsonyi Zeneakadémián –, de Peter Balna évfolyamvezető lebeszélte: – Dušan, ne hülyéskedjen, ennek így semmi értelme. Belülről kell küzdenünk ellenük. – Peter küzdött is, majdnem egy évig, akkor kirúgták a tanszékről, néhány hónap múlva pedig infarktusban meghalt.

Hol is tartottunk? Ja, igen, apáról volt szó.

1944-ben apa két kelet-szlovákiai osztaggal együtt a Szlovák Nemzeti Felkelésre készült, de gondatlanság miatt a németek még az események előtt lefegyverezték őket, így apa egy németországi koncentrációs táborba került. Annak igazolására, hogy nem hazudik, mutatott Jonásnak egy bilétát beütött számokkal, noha a fiú egyáltalán nem kételkedett az atyai igazmondásban. Sajnálta őt, érezte, hogy apa szégyelli ezt az egészet (de miért?), és ki tudja, milyen okból, valaki előtt öngazolást keres. Apa azt is elmondta, hogy amikor az amerikaiak felszabadították őket, legalább a Cseh Nemzeti Felkelésben részt tudott venni Prágában, május 5-én. A cseheket úgy szerette, mint saját

JARO VARGA: LOST LIBRARY (2015) SITE SPECIFIC INSTALLATION, PAINTING, LIBRARY OF MUSEUM BETLIAR, SLOVAK NATIONAL MUSEUM

testvéreit, a háború előtt valahol Dél-Csehországban szabónak tanult: ezek voltak életének úgymond legszebb évei.

Tagja volt a Sokol sportegyesületnek is, büszkén mutatott fotókat: leginkább a korlátot és a nyújtót szerette. 1945 után belépett a Demokrata Pártba, létrehozott egy szabóműhelyt, vagyis „vállalkozásba” fogott. Volt három segédje, jól boldogultak. Később elmagyarázta Jonásznak: ha nem jöttek volna a kommunisták, ma a fiú Párizsban tanulhatna. Jonás hitt neki, habár kicsit nehezen értette meg, hogy apa akkor már a Kommunista Párt tagja volt. Azt mondta, azért, hogy ő, Dušan, legalább az újjáépítési középiskolában tanulhasson. Jonás hitt az apja által előadott változatban, de az Agitátor szerint mindez egészen másképp történt. Apa nem engedelmeskedett a parancsnak, egyáltalán nem tért vissza a szülőföldjére, Szlovákiába, hanem több más „hóssel” együtt dezertált: átállt az ellenség oldalára, a háború alatt részt vett a külföldi ellenállásban, angol gépeken repült, és a kommunisták oldalán küzdött a Szlovák Állam ellen. Az Agitátor még nagyon fiatal és tapasztalatlan volt, mélyen hívő katolikus családból származott, nem csoda, hogy a politikai helyzetben csak lassan ismerte ki magát, és e történet kapcsán Jonás apját összekeverte annak sógorával, Emil bácsival. Dušan négyévesen nem tudta ugyan megkülönböztetni a kommunizmust a fasizmustól, de büszke volt a nagybácsira, nagyon büszke arra, hogy harci gépekkel repült; kedvenc játéka ezek miniatűr másolatai voltak. De azután a rádió valamiféle pereket kezdett közvetíteni, és minden percben jelentették, hogy hányat végeztek ki a nép árulói közül, és ekkor az Agitátor megígérte a bácsinak, hogy segít: átszökteti a határon, de előbb el kell jutniuk a Morva folyóig. Ő dévényújfalusi, ismeri a terepet, mint a tenyerét, és „remek kapcsolatai” is vannak. Pénzt sem kért, hiszen úgyszincs értéke, azt mondta, megelégszik egy kevés arannyal és ékszerrel. Tudta jól, hogy nagypapa is így gondolkodik; a háború alatt kocsmárosként megtakarított pénzt, meg amit a készlete kiárusításából kapott, aranyra, drágakőre, mindenféle brossokra, gyűrűkre, nyakláncokra, fülbevalókra váltotta. Az Agitátor persze az egészet akarta, de a nagypapát sem ejtették fejre, a kincsnek csupán egy részét adta oda. A többi csak a „sikeres akció” után kapja meg az Agitátor. Ez dühöngött, fenyegetőzött, de nagypapa csak nevetett: – Te beszari, én régi oroszországi légiós vagyok, az olyanoknak, mint te, pusztá kézzel tekertem ki a nyakát. – Az Agitátor nem tehetett mást, ráállt. Így azután egy szép napon ő és bátya elindultak Dévényújfalú irányába. Az akció láthatóan sikerült, mert bátya nem tért

vissza. De az Agitátor sem. – Lehet, hogy együtt léptek le – vigasztalta nagypapa Anna nénét, Emil nagybácsi feleségét –, annak a szélhámosnak ott, a „dombok mögött” az arannyal egész jó dolga lesz. – Az is lehet, hogy mindkettejüket elkapták – néne jóval szkeptikusabb volt. Meglátjuk, türelemmel kell várni, úgy bizony. Vártak. Bátya megbeszélés szerinti levelére. Bármeddig vártak volna, de a levél helyett nemsokára két másik Agitátor érkezett hosszú, fekete bőrkabátban, fekete kalapban. Anna nénét kezdték faggatni: – Hol a férje?

– Nem tudom. Elment dolgozni, és nem jött haza többé.

Megmutatták neki a fényképet: – Ez itt a férje? – Néne figyelmesen megnézte a képet, azután tagadólag rázta a fejét: – Nem, ez nem a férjem. Az én férjem él.

– Csak ha feltámad a halottak közül – vihogott a kövér bika, és megmutatta a fényképet Jonásznak: – Öcskös, ez a nagybátyád? – Jonás két kezébe vette a homályos felvételt; rajta a földön, a folyó partján egy férfi feküdt, aki a világ összes nagybátyjára emlékeztetett, felette pedig a világ összes Agitátorára hasonlító valaki állt. – Kisfiú, ez a nagybátyád? – simogatta meg nyájasan a fejét a második Agitátor. – Ismerd be, és el van intézve. – Dušan ott ült rácsos gyerekkalitkájában, hiába akart onnan kiszállni és megszólalni, még mindig csak gagyogott, senki sem értette – de most, ahogy a fényképet vizsgálta, történt valami. Kezét az Agitátor felé nyújtva kimondta élete első szavait: – Add ide.

Mama sírva fakadt, nyilván a boldogságtól.

Átölelte, kiemelte a kalitkából, csókolgatta a homlokát, a fejét, a szemét:

– Életben marad. Hallják? Duško életben marad.

– Honnan tudja?

– Hát beszél!

– A majmok is tudják mondani, hogy add ide.

– Dušanka, kisfiam, egész mostanáig miért nem beszéltél? – kérdezte mama.

És Jonás tagoltan, egész mondatban válaszolt: – Nem volt miről beszélni.

Az első Agitátor rámosolygott: – Kedves kölyök. – A másik köpött egyet: – Kis idióta. – Dušan rábólintott: – Idióta: add ide, add ide, idióta.

– Ki itt az idióta, szarházi? Lekeverjek neked egyet?

– Hagyjad, nem látod, hogy ártalmatlan hülye? – simogatta meg csillapítólag az első Agitátor hátát a második Agitátor.

– Hülye, vagy nem hülye, belőlem ne csináljon hülyét!

Jonás boldogan tapsolt: – Hülyét, hülyét, add ide a hülyét!

Úgy tűnt, mintha az Agitátorok elfelejtették volna, miért is jöttek.

– Tulajdonképpen minek is vagyunk itt? – kérdezték egymástól szinte egyszerre.

– A fénykép!

– Aha, a fenébe, majdnem elfelejtettem. – Szőszke hajánál fogva megragadta Dušant, odatartotta a fényképet a gyerek szeme elé:

– Ismered?

– Add ide.

Az Agitátor kissé zavarba jött: – Mi a francot akarsz, mit adjak oda?

– Papa.

Az Agitátorok fellélegeztek, végre túl vannak a nehezén. A kis szaros beismerte.

– Akkor ez itt a papád?

– Add ide.

Azt mondta egyik a másiknak: – Írjad: elismeri. Felismerte a papáját.

Dušan megrázta a fejét: – Nem papa. Add ide.

Megértették: közelről akarja látni a nagybátyját, azonosítani akarja. Már késő délután volt, éhesek voltak, inniük is kellett, nem akartak sokáig időzni. Odaadták Jonásznak a fényképet, illetve csak kölcsönadták neki, kérdezték: – Ez a bácsikád?

Dušan nem zavartatta magát: szóbeli beismerés helyett szájába vette a fényképet, és jó étvággal rágni kezdte. Az agitátorok piszkos, bűdös ujjakat a gyerek szájába dugták, és tépkedték a papírdarabokat; mama és néne annyira nevettek, hogy a könnyük is kicsordult; az agitátorok szájon legyintették őket: – Kurvák, ne röhögjete, nincs másolat. Köpd ki szépen, kis köcsög – kérték Jonást, aki öklével a mellén dobolva, mint egy orangutánkölyök, bejelentette: – PAPA ITT.

– A kurva életbe, ez lenyelte a nagybátyját... mondtam, hogy idióta.

– Idióta, idióta – nevetélt békésen Dušan.

(regényrészlet)

JAKABFFY IMRE FORDÍTÁSA

A gyökerekről és az elitről

CHMEL, Rudolf
(szerk.)
A szlovák kérdés
ma: Nyitott vagy
zárt Szlovákia
Kalligram, 2016
(megjelenés előtt)

„Lehet nagyobb álma a szlováknak, mint saját házat birtokolni? Lehet nagyobb álma a szlováknak, mint saját házat birtokolni! És mi nagyobb álmom a saját ház birtoklásánál? A saját ház birtoklásánál nagyobb álmom, ha a birtokolt ház mögött egy nyári konyhát is birtokol!”

Stanislav Šteпка

A szlovák naiv humor klasszikusa a falusi society megfigyeléséből szerez inspirációt. Ismert megállapítása a közép-európai apák és anyák szocializmus alatti vágyairól beszél, de nem egy poszt-szocialista ember boldogságról alkotott elképzelését is felidézti. Leginkább a nyári konyha metaforizálja azt a helyet, ahol találkozik a család, a szomszédok, a barátok. A szocialista kocka üresen marad, és minden jelenlévő a nyári konyha előtt álló orgona alatti asztal körül nyomakodik, izogotnak, hallgatják a tücsköket. Télen pedig a cicegére várnak, amit a nagymama készít el a fatüzelésű sparhelten. A nyári konyha biztonságos, intim, idillikus. A vidéki ház nyári konyhával menedék, ahová a városi munkahelyi költelességek elől el lehet bújni, olyan hely, amely idillt jelent, a vidéki élet idealizált maradványát.

Hétfélig ház, nyári konyhával

Ha már nem ház nyári konyhával, akkor legalább a Hornbachban vett futómuskátlikkával díszített ház – az is számít. Az érett szocializmus óta divat a rusztikus stílusú fa hétfélig ház, gerendaház vagy legalább apartman egy éppen boomját élő turisztikai központban. Bár a bukolika szeretetének okai eltérnek – menekülés a kommunista Pozsonyból a szabad kiszucái konyhába, vagy a felső tízezer presztízse iránti vágy napjainkban a Tátrában nem egy és ugyanaz, mint a nagyszülők nyári konyhája –, egyvalami minden esetben érvényes. A vidéki ember ideális-modernisztikus átváltozását racionális és individualista, a városi agglomerációban lakó egyénné, röviden szólva, nem lehet megvalósítani abban az formában, ahogy azt évtizedekkel korábban a modern szociológia eltervezte, vagy ahogy a domináns neoklasszikus gazdaságtan implicité érti. Mindössze két olyan projekt volt, amely erre a radikális változásra vállalkozott. Szlovákia mindkettőben érintett volt, azonban egyik sem ért véget teljes sikerrel.

Az első a szocializmus volt. A legradikálisabb és leggyorsabb változásról volt szó, amilyen az addig mezőgazdasági jellegű kelet-európai társadalmak keresztülméntek. Ez a projekt emellett, hogy beszívárogatta a hipermodernista ideológiát az addig konzervatív-reformista társadalmakba, megváltoztatta az állampolgárok mindennapjainak gyakorlatát, illetve egymással fenntartott

kapcsolataikat. Utazás a bérmunkáért, a szociális mobilitás, a széles tömegeknek elérhető művelődési rendszer, az egészségügyi és szociális vívmányok tették például a szlovákokat modern nemzeté. A változás szükségszerűen gyorsan zajlott, körülbelül olyan gyorsan, mint Anglia iparosítása két-száz évvel azelőtt. A szocialista gazdaság a tagadhatatlan strukturális sikerek ellenére arra kényszerítette az embereket, hogy a családi és közösségi köteleken alapuló gyakorlataikat és kapcsolataikat tartsák fenn. Ezek a gyakorlatok és kapcsolatok hasonlóak voltak azokhoz, amelyek a közeli agrárműltban működtek. A szocialista állam a dolgos nemzet specifikus rusztikus példáit is használta, amelyek így bizonyos mértékben megfeleltek a vidéki papok, tanítók és polgárok utódainak, akik nem szüntek meg az ország felsőbb rétegeinek alapjaként létezni az új viszonyok, de az új elit ellenére sem, amelyet a szocialista főiskolai rendszer turbináiban gyártottak.

Az idősebb, talán túlságosan is dzsentrifikált elithez, amely nehezen állt fel az ötvenes évek elenséges ideológiája okozta sebek után, csatlakoztak az építészetben és az iparban dolgozó mérnökök és természettudósok, de az új értelmiségi elit is, akik a népről mint a haladás előőrseről szóló marxista-leninista mesén nevelkedtek. Tudásukat, ismereteiket a világról, amit a lipitói falvakban, Sárosban vagy éppen a Szitnya alatt szereztek, később a városokban adták tovább esténként az utódaiknak. Igaz, ezeknek a szocialista városoknak a nagysága, illetve provizórikus formája a pulzáló urbanizáció ellenére a szlovák viszonyok közt a kisváros határain belül maradt, mindamellett lényeges változásról volt szó.

Eljött 1989, és a felhalmozott tudás, az ismeretek egy része szükségszerűen elveszett a poszt-szocialista átalakulásban, mikor is még egyszer működésbe kellett hozni a tribális struktúrákat és gyakorlatokat, ha az ember jobban szeretett volna élni. A poszt-szocialista időszak legnagyobb rablása, a privatizáció éppen ilyen „archaikus” kapcsolatokon keresztül zajlott, és feltűnően hasonlított a holokauszt és a kollektivizálás idején történt még ocsmányabb rablásokra. A fájdalmas, bár szükségszerű poszt-szocialista változás társadalmi teherterét csak húsz év elteltével kezdjük összeszámolni.

A kisvárosi és paraszti utódok mikrovilágának változatlansága

A másik, a legutolsó projekt, amely főleg az első időszakban legitimálta a klánokon, nagy családokon, barátságokon alapuló „régiszerűt”, és ily módon igyekezett meghajtani a modernista malom

kerekeit, éppen az utóbbi tíz évben kapcsolt magassabb fordulatszámra. A reform nevet kapta, bár pontosabban illene rá a liberalizáció, a privatizáció megjelölés, az állam egyének sorsa iránti felelősségének elnyomása. Ennek a projektnek a megvalósítása szükségszerűen az ország intellektuális és technikai tőkénének csődjével párhuzamosan ment végbe, vagy éppenséggel első fázisában egyenesen megkövetelte azt. Azoknak az edzőknek, művészeknek, tanítónőknek és munkásoknak a számát, akik a bécsi nyugdíjasok seggét törölték vagy a müncheni kórházak mosdóit mosták fel, nem lehet meghatározni, mert a kávézóknak ezt nem ismerik el. Ők is az 1989 utáni átalakulás folyamatának részét képezték, amely terjedelmét és mélységét tekintve a huszadik század ötvenes éveivel hasonlítható. Mint azokban az időkben, ma is az ipar boomjáról beszélhetünk, épülnek a manufaktúrák, amelyek megváltoztatják a poszt-szocialista ember életét. Emellett ráadásul a szórakoztató és a konzumipar is burjánzik, amely mindeddig csak negyed gázzal égett, és az *Ein Kessel Buntes*, a Karel Gott-, valamint az örök fiatal Peter Nagy-féle esztétikus alakját öltötte magára.

Miként a hetvenes és a nyolcvanas években, a tömegszórakoztatás mellett ma is lassan, lassacskán kezdenek fontossá válni az élet minőségének és a környezetvédelemnek a kérdései néhány vagyosabb társadalmi rétegben.

Több ökonómus és liberális-konzervatív publicista számára már nyilvánvaló, hogy a modernitás betetőzése – valamiféle fukuyamai „történelem vége” – közép-európai módra tulajdonképpen a szabadpiac átvételének, a legáltalánosabb privatizációnak és a külföldi gyártószalagok behozatalának a varázslatát jelenti. Ezekben a körökben érvényes, hogy ha a szlovák ember felfedezi az ajánlatok, a kereslet és a nyereség vonzerejét, amely a naivan és leegyszerűsítve értett gazdasági racionalitáson alapul, akkor rurális nosztalgiját a hegyoldalon épült, nyári konyhás ház, a szomszédból jött kedélyes beszélgetőtársak, a fatüzelésű sparhelt és a bablevest főző nagymama iránt legfeljebb az élelmiszerrel kapcsolatos tőzsdei üzletkötései utáni pihenés, a személyre szabott, a Kriván fényképével ellátott bankkártyára vetett pillantás alkalmával, vagy akkor nyilvánul meg, mikor az ukrán munkásokat ellenőrzi, amint a frissen megszerzett giccses hegyi faházat gyalulják. A hév és az elv nem azt mutatja, hogy egy teljesen eltérő ideológiáról volna szó, mint amilyen a kommunista volt, véstesen önfelmentően azonban itt a konzumturbina működik, amely középszerűséget generál. Jobb válogatni a szupermarketben, mint naponta ugyanazt a konzervet vásárolni

az önkiszolgálóban, főleg ha az ember megtanulja a választék illúziójának birtoklását. A választék azonban meghatározásából adódóan véges, és a kereskedést nem a szükséglet irányítja, hanem a marketing és a telhetetlen fogyasztás.

Igaz, az emberek többségére nem az a sors vár, hogy a jelzőlog kiválasztásán vajúdjon a harmadik fővárosi ingatlan megvásárlásakor. Örömeiket lelik egyben is, amellyel a nyugdíj fogják táplálni az újkori bürokraták tízezeinek egyikét, akik alázatosan túrik bezártságukat a Duna menti csillogó betonüveg épületekben. Futó pillantás a törzstársaink szokásaira, akik off-roadjaikkal barázdálják Liptó turisztikai központjait, a pozsonyi óvárosiak szokásaira, akik a mountfieldeket hajszoják az Erdőháton, vagy a szlovák *nouveau riche*-re, akik a faházait tetőit festik a Kiszucán, vagy az Adrián a jachtjaikat, arról tanúskodik, hogy a magas dzsídipi talán feldiszi a völgyeket autópályák szalagjaival, vagy a horizontot autógyárral, de csak nagy nehézségek árán változtatja meg a kisvárosi és paraszti utódok, magfizikusok, államvédelmiek, fejőnők és orvosok, mindazok mikrovilágát, akik szeretik Filovka néni házi tojását, a kuglófot és a szomszédról szóló pletykákat.

Még a látszólag természetes, a versenyt, effektivitást és teljesítményt célzó igyekezet sem érvényes teljes egészében, amikor arról van szó, hogy fészket építsünk az ifjú házaspárok gyerekeknek, állást találjunk az unokahúgunknak az államigazgatásban, felszereljük fiunk ügyvédi irodáját vagy lányunk orvosi rendelőjét. Unokaöcsénk szintén munkát keres egy tanácsadó cég olyan fiókjában, amelyik egy új businesscentrumban székel, pálmákkal az átriumban. Röviden, a jól fizető állásokat mindig és mindenhol – még Amerikában is, bár félperiferikus viszonyaink közt különösen – nem csupán a formális végzettség, a személyes teljesítmény vagy a fair verseny alapján foglalják el, hanem – olykor mindenekelőtt – a személyes kapcsolatok és a társadalmi státusz alapján. Kezet a szívre, ki nem vette figyelembe az osztálytárs ajánlását, mikor a lányunk lakásáról vagy a fiunk állásáról volt szó egy nemrégiben privatizált energetikai cégnél? Kihez nem jár a felügyelőbizottságba egy képviselő fia, vagy legalább egy miniszter unokahúga?

A földműves és a nagy átalakulás

A munka megosztása a földművesek tömege és az uralkodók szűk csoportja között a civilizáció kezdetét jelenti. Délkelet-Ázsiában az ilyen agrár-civilizáció létrejöttét tízezer évvel ezelőre tehetjük, a mai Mexikó területén háromezer évvel később történt meg ugyanez, az „elmaradott” Európában legkorábban ötezer, legkésőbb három és fél ezer éve.

A földműves a termőföld művelője, aki vidéken él, biztosítja a táplálékot saját maga, a családja és az uralkodók egy kis csoportja számára, akikről ezért többé vagy kevésbé hatékony szolgáltatásokat kap cserébe védelem vagy hivatalos ideológia formájában. Ahogy A. V. Csajanov orosz közgazdász emlékeztet rá – akinek 1925-ös *Peasant Farm Organization* című műve leginkább a múlt század hatvanas éveiben megjelent angol kiadása után vált ismertté –, a földműves család életének szerveződése, nagysága, összetétele, fogyasztási

szükségleteinek koordinálása annak függvényében, hogy mennyi munkás kéz van a családban, a nyereség jelentősége és felfogása diametrálisan eltér az agrár- és a kapitalista társadalomban. Csajanov azzal érvelt, hogy a földműves gazdaságnak megvan a maga logikája. Ennek az alternatív logikának sikeresnek kellett volna lennie a szövetkezeti intézmények fejlesztése során Szovjet-Oroszországban, azonban ismert okok miatt soha nem valósult meg. Az felszántott mezőgyékért folytatott harc Sztálin-féle „hard” verziója gyorsabb eredményeket ígért.

A földművesek gazdasági működésének alapja a minimális életszínvonal kialakítása volt a család számára, valamint a túlélés biztosítása. A földműves gazdaság tehát elsődlegesen nem a nyereség maximalizálására és a termék piacosítására irányult, bár létezett a koegzisztencia vagy a részleges piacfüggőség. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a piac, illetve a család túléléseért folytatott termelés kölcsönös egyensúlyban voltak és közvetlenül nem feltételezték egymást. Csajanov szerint ebben a gazdasági logikában főleg a használati és gyakorlati értékről volt szó, átvitt értelemben, a józan paraszti észről. A pénzügyi viszonyok ezért is csupán korlátozott mértékben, a földműves gazdaság pereméig hatoltak be, és erős, modern kényszerítő apparátust kellett segítséggül hívni, hogy meggyőzzék a parasztokat arról, mekkora szükségük is van az államra.

A „józan paraszti ész” a következőkben nyilvánult meg: amint a földműves a munkájával elérte, hogy a családi fogyasztás az elfogadott mértékre emelkedjen, nem dolgozott még többet, még keményebben a nyereség maximalizálása érdekében, hanem fenntartható formában tartotta a gazdaságot. Valahol ebben az ideáltipikus logikában gyökerezik a földműves-utódok kalkuláló és individualista vállalkozóként történt gyors újjászülésének problémája egy olyan gazdaságban, amely a csere piac által generált virtuális értékén alapul. Éppen a paraszti „keményfejűség” mérgecsépe fel a mindenkor modernizálókat, mind a kommunista időszak társadalmi mérnökeit, mind napjaink neoliberais reformereit.

A folyamat, amelyet Polányi Károly a magyar származású, bécsi születésű jeles gazdaságtörténész (1886–1964) *The Great Transformation*-nak, nagy átalakulásnak nevezett el (miként 1944-es bestsellerét is), destrualta az agrár társadalmi rendszert. Polányi szerint amiképpen szükség volt erős államra a társadalom szociális struktúrájának megváltoztatásához, amely lehetővé tette a versenytöke fejlődését, úgy a kapitalista ökonomia is megkövetelte az erős állam felügyeletét, hogy elfojtsa az öndestrualó potenciált. A „nagy átalakulás” nem zajlott áldozatok nélkül sehol a világon.

Az agrárkorszakkal szembeni leglényegesebb változás a gazdasági és a társadalmi szféra elkülönülése volt. Addig egy konkrét gyártó vagy termelő szinte minden termékét közvetlenül adta vagy cserélte el, ám a manufaktúris termelésben és a pénzgazdaságban a vásárló és a termelő közti közvetlen viszony elveszett. A piac személytelen mozgatóvá vált, elválasztva az addig perszonalizált kapcsolatokról. Ez az átalakulás a felelős a nyugati világ materiális gazdagságának precedens nélküli növekedéséért, az egyenlőség és a szabadság

gondolataiért és azok nem teljes gyakorlati megvalósulásáért, mint ahogy embermilliók rabszolgaként történt erőszakos elköltöztetéséért is, a természeti környezet példa nélküli elpusztításáért, valamint a kapitalisták gyáraiban az emberek embere általi kizsákmányolásáért.

Ennek az átalakulásnak az egyik lépcsőfoka volt, mikor oly módon kezdték el gyártani az élelmiszereket, hogy az függetlenné vált a mezőgazdász közvetlen munkájától és tudásától. A *mezőn gyárak* keletkeztek, farmok, amelyek táplálni kezdték a városi, bérmunkától függő munkásokat. A független földművesek alárendelt helyzetbe kerültek, sőt a fejlődés és az iparosítás akadályává váltak. Hogyha néhány földműves a nagy átalakulás folyamán a farmokon dolgozott is, menedzserek vezetése alatt tette ezt, a mezőgazdasági munkás helyzetében, s függő viszonyban a bértől. Innen is ered a polgárok egy részének felfuvalkodott viselkedése a paraszttal szemben, de az állítólag romlatlan földműves élet felmagasztalása is a nemzetébredés értelmiség egyes köreiből, akik a paraszti világot olyan szféraként gondolták el, ahol a nemzet valódi és örök szelleme lakozik.

A kelet-európai szocializmus csak részben nevezhető nagy átalakulásnak. Alapjaiban modernizálta a társadalmat, főleg az erős állam segítségével, hiányzott azonban a piac nyomásának párhuzamos folyamata, amely elválasztotta volna a szociális és a gazdasági szférát. A formális monetáris közgazdaság létezésére ellenére a hiány szocialista gazdaságában ugyanakkor nem volt lehetőség arra, hogy elkerüljék a személyes ökonomiai viszonyt. Az építkezési engedély kiváltásáról, a téglák megvásárlásáról és a családi önszegélyen át, a banán hajszozásáig és a pult alól kapható húsig, a bérmálási bicikliig vagy a külföldi áruk boltja, a Tuzex valutájának, a boninak a megvásárlásáig. Mindenhol ismeretségre volt szükség, családi kapcsolatokra, bizalmon alapuló közvetlen kontaktusra. Ebből a nézőpontból a nagy átalakulás befejezése, ahogy azt Polányi Károly leírta, Kelet-Európában éppen most zajlik, a kapitalizmus installálása során. Bár a piac már régebben behatolt az agrárviszonyokba, az újkortól már bizonyosan, soha nem sikerült a mindennapi élet annyiféle szférájának részévé válnia Kelet-Európában, mint a szocializmus bukása utáni időszakban.

A klasszikus földművelés tehát sehol nem élt túl a világon, és szinte egy vidéki háztartás sem él napjainkban kizárólag a földből. A mai vidékiek szintén nagyban függenek a távoli városi központokban dolgozó családtagjaik bevételeitől. Főleg Európában – a szocialistában és a kapitalistában is – a hetvenes években elterjedt a „hétvégi földművelés” gyakorlata. A juttatásban részesített földművesek hétvégenként a mezőkön dolgoztak, hét közben pedig a gyárban keresték meg a pénzüket. Bár az ilyen tevékenységet folytató dolgozók részaránya az összes foglalkoztatott számát tekintve Európában ma minimális, az ideológia szférájában sokat tesznek a földműves világ fenntartásáért: az ország mezőgazdasági jellegének megőrzésével, valamint a gazdaságnak az állam által bőségesen támogatott, a turisztikai businessst életető egész nagy ágazatával, amelyet gyakran a kulturális örökség védelme címmel illetnek.

A posztagrák világ és a nacionalizmus

Miként John Gledhill brit antropológus emlékeztet rá, bár „posztagrák” világban élünk, paradox módon még mindig sok ember van, akiket földművesként vagy vidékiként határozunk meg. Annak ellenére, hogy életük csak kevés dologban hasonlít a rizstermesztők vagy a szarvasmarhatenyésztők életéhez, világunk szociális, ökonomiai és politikai erői hatására a lakosság egy részében tetten érhető a „vissza a gyökerekhez” vágya. Az emberek igyekeznek megvédeni és megújítani alternatív életstílusokat, főleg, ha olyan érzésük van, hogy pozíciójukat a globális társadalomban marginalizálják vagy alábecsülik. A bennszülött etnikai vagy enviromentális mozgalmak jó példák a múlt ilyen antiglobalista felélesztésére. Európában például mindez a „nemzeti értékek”, a „nemzeti mentalitás” vagy a „nemzeti jelleg” elvesztése miatti félelemben mutatkozik meg. Mellesleg mindezt senki soha releváns módon nem magyarázta meg, hogy mi is tulajdonképpen az a nemzeti érték, jelleg és mentalitás, és ki képviseli, ki képviselheti azt. Az oktatásügyi miniszter, a nemzeti színház színésze vagy a szlovák nyelv falusi tanítónője? A programozó, a szalagmunkás az autógyárban vagy a pásztor a gyetvai hegyi tanyákon?

A tudományos-technikai állami politika hosszú távú céljai 2015-ig, amelyet a Szlovák Köztársaság kormánya fogadott el a 766/2007. számú határozatban, hihetetlen módon tizenkét területet nevez meg például a *Javaslat a kutatás és fejlesztés tárgyi prioritásaira* című fejezetében. A természet- és technikatudományok prioritásain kívül két olyan is felkerült a listára, amelyek a társadalom és kultúra kutatásának területén vonatkoznak az állami támogatásra. Az első terület – Civilizációs kihívások – nemcsak hogy megfelelő választás, hanem kielégítően irányított is, tekintettel a társadalom aktuális trendjeire. Ennek a prioritásnak az annotációja szerint „a társadalomtudományok területén mindenekelőtt a társadalmi beilleszkedés problémáinak megoldására kell a figyelmet összpontosítani, amelynek olyan tényezők a kísérőjelenségei, amelyek ellehetetlenítik a marginalizált csoportok tagjainak a teljes értékű érvényesülését és az életét. Ezen a területen folyik majd a kutatás a következő problémák megoldása esetében is: állampolgárrá nevelés, az egyén értékeinek és helyzetének átalakulása a társadalmi kapcsolatok hálójában, a munkapiac minden szereplőjének bevonására partnerségek, hálók és céltevékenységek, amelyeket a társadalmi beilleszkedés nehézségeinek megelőzése és megoldása érdekében alakítottak ki.” A további területekről lehet vitatkozni, de elvileg nem lehet kifogásolni a művelődés, a hatékony vezetés, az EU-térség internacionalizálása – ideszámítva a lakosság növekvő migrációjának és e migráció Szlovákia lakossága által érezhető következményeinek kérdését – módszereinek és formáinak kutatását.

Civilizációs kihívások és a „nemzeti” kulturális örökség

A civilizációs kihívások szempontjából azonban több kérdést vet fel a 6.1.8. prioritás, a *Szlovákia kulturális és művészeti öröksége*. Bár a szerzők

a címmel az EU-s kutatástámogatás egyik elsődleges területét másolják, az annotáció az inspiráció más forrásairól tudósít. „A globalizáció a posztmodern korban néhány alapvető kérdést állított a társadalom elé, amelyek nem csupán a közgazdaságot, a politikát és a kommunikációt érintik, hanem a nemzeti kultúra és a kisebbségek kultúrája, a kulturális örökség és a kultúra többi szegmensének, illetve ezek megőrzésének és fejlődésének a problémáját. Az Európai Unió azt hirdeti, hogy a különbözőség egysége kíván lenni. A felhívás, hogy intenzíven vizsgálják, őrizték meg és amennyiben lehetséges, digitalizálják és archiválják a nemzeti kultúrák és a kisebbségek kultúrájának artefaktumait, legyen szó a nyelv és az irodalom, a képzőművészet, az építészet, a zene, a népi kultúra vagy a kultúra más területeiről, rendkívül fontos az Európai Unió minden nemzete számára. A kutatási program célja megmutatni, hogy a nemzeti kultúra európai kontextusban és ebbe a kontextusba fejlődött, valamint hogy az európai tudat részét képezi. Intenzíven kell kutatni, Szlovákia mivel járul hozzá Európa és az egész világ kulturális örökségéhez, illetve láthatóvá kell tenni azt a világ szakmai közvéleménye, majd pedig a szélesebb nyilvánosság előtt is.”

Ennek a prioritásnak a hátterében a kultúra nacionalista felfogása áll, amelyben a nemzet egyenlő a kultúrával, és a kultúra implicite azt jelenti, amit a „tudósok” lejegyeznek, digitalizálnak, valamint múzeumba vagy archívumba helyeznek. A „nemzeti” kultúra eléggé komplexszétt szemléletéről van szó. A téma szerzői mintha minden áron darabokra szeretnék törni a kitért kaput azzal, hogy bebizonyítják, a szlovák nemzeti kultúra – tehát az, amelyet ők archiválnak, digitalizálnak és Európa közös örökségéhez csatolnak hozzá – milyen nagy mértékben része annak, amit európai kontextusnak neveznek. Jelen eszében nincs arra hely, hogy figyelmet szenteljünk annak, a prioritás szerzői milyen fantazmagóriákra gondolnak, amikor a „kultúra szegmenseiről”, a „posztmodern korszakról” és a „globalizációról” írnak. Az azonban igaz, hogy Ivičička néni Szokolcáról emiatt a mesemátka miatt meg is sértődhetne. Miért ne tartozna az európai kontextusba ő és az, amit saját kultúrájaként értelmez? Szüksége van egy igazolásra a Matica slovenskától vagy a Szlovák Tudományos Akadémiától, hogy európainak ismerjék el?

Mindezt senki sehol a világon nem határozta meg, mi az a nemzeti kultúra. A józan ész belátja, hogy léteznek műtárgyak, napjaink és a múlt konkrét alkotóinak materiális alkotásai, amelyeket védeni, restaurálni kell, bemutatni galériáknak és múzeumoknak nevezett terekben, azonban ezeket az artefaktumokat és alkotásokat semmi más nem teszi szlovákabbá, mint az, hogy egy ilyen címkét ragaszt rá az archiváló, az etnográfus vagy a művészeteoretikus. Más szavakkal, az artefaktumok osztályozásának és besorolásának elvégzésével konstruáljuk, nem pedig egyszerűen lajstromba vesszük a „nemzeti” kultúrát. Ebben az alkotásban, és nem az ártatlan jegyzékbe vételben gyökerezik a probléma, amennyiben a tudomány és nem a honismeret területén szeretnének mozogni. Mivel az említett prioritás lényegében

nacionális-ideologikus, azt indítványozom, hogy a régi szekrények digitalizálásáról, öreganyáink poros koporsóinak féregtelenítéséről és a felsőgaram-menti néptánc kézikönyveinek kimásolásáról ne a tudomány és a kutatás támogatásának keretén belül beszéljünk. Ha már ilyesmit szeretnénk, hadd finanszírozza a kulturális minisztérium a nemzeti örökség iparát. A „nemzeti kultúra” úgymond a kulturális minisztérium címerében van, vagyis *eo ipso* ő maga alkotja és határozza meg a „nemzeti kultúrát”. Ezzel a lépéssel legalább elismerjük, hogy a nemzeti kultúra építéséről és nem megőrzéséről van szó, amely összhangban van a kormány – például a mostani – legitimitásával. Azonban el kell határolódnunk, ha a digitalizálást, a gyűjtést és – államilag fizetett hivatalnokok által – a nemzet kollektív műveként megjelölt artefaktumok megőrzését tudományként nevezik meg. Amennyiben ezt megengedjük, petrifikáljuk a nemzeti örökség ideológiáját, s ez éles ellentétben áll a modern társadalomtudomány alapelveivel, amely definíciója szerint független bármiféle ideológiától, a nemzetit is ideértve.

Már többször elhangzott, hogy a magas dzsidípi ellenére Szlovákia modern és toleráns ország helyett Európa rusztikus múzeuma lehet magfizikusok, IT-szakértők, gépészmérnökök tömegével és egy csomó mindentudó elemzővel. Ez az elit biztosan hitelkártyával fizet majd, hatalmas autókban utazik, a tőzsdén fog üzletelni az angol sajtós változatát beszélve, ugyanakkor azonban az intoleráns hegylakó kizárólagosságot fogja továbbra is fenntartani. A modern, dinamikus és toleráns Szlovákiát nem autópályák, autógyárak, valamint hivatalnokoknak szánt Duna menti betonüveg termoszáraz építésével lehet létrehozni. A társadalom az éppen induló modernizációval akut szükségét érzi a kozmopolita társadalomtudomány szisztematikus támogatásának. Ez alatt olyan tudományt értek, amely az aktuális társadalmi jelenségeket és folyamatokat vizsgálja, és nem azt, amelynek célja a múlt petrifikációja. Ezt a tudományt nem fizeti meg a koreai befektető, sem a faházakból és Jánošík legendáiból élő turizmus, de a szlovák újjazdág sem, aki „vért izzadva” támogatja a futballt. Nincs kétség afelől, hogy a gyártósorokhoz kellene a mérnökök. Azonban ha egy történész vagy mérnök úr jelentős állami funkcióban vagy egy autógyár vezetőségében azt gondolja, hogy a társadalomtudomány nemzeti komplexusok elemzésével foglalkozik à la Matica slovenská, folklórfesztiválok forgatókönyvein vagy a szlovák falvak múzeumainak fejlesztésén dolgozik, ahová a mérnök úr be-betér egy zsendicére, kolbászkára és valami alkoholos italra a szülőfalujabeli barátai-val, fel kell készülnünk a hosszú távú menekülésre külföldre, vagy legalább a nyári konyhába.

BEKE ZSOLT FORDÍTÁSA

Az apa nevében

Jelentkezett a fiam, hogy szeretné eladni a szülői házat. A ház fele még mindig az enyém volt. Vagy nem is, másképp történt: egy hölgy hívott, aki szeretne volna megvenni a házat a fiamtól. A fiam biztosan nem jelentkezett nálam. Ő nem is köszönne nekem. A kisebbikről beszélek. Az idősebbik más, de ő valahová elköltözött és nem maradt utána egy cím se.

Nekem is volt valaha apám. Azt hiszem, erdész volt. Volt egy állami szekere és egy lova. Egyszer elvitt magával, a mai napig hallom a fülemben az ostor süvítését, ezt a rövid, éles hangot. A töltés göröngyös volt, zötykölődünk, apa cuppogott, itt-ott köpött egyet, hirtelen a folyó melletti erdőre mutatott és azt mondta: „Ezt mind én ültettem.” A szekér leterít a töltésről, ledöcögött az erdő szélére. Leugrottam a fűbe, onnan néztem apámra. Nem volt idős. Én mindig nagyon félttem az öregedéstől. És akkor még nem tudtam elképzelni, milyen lesz az ő öregkora: a lábak fokozatos amputálása, cukorbetegség, tehetetlenség. Aztán már teljesen anyu uralma alatt volt.

A fák között bokrok nőttek, némelyikük beteg volt, rothadó ágakkal. Alattuk a kétélűek csillogó hátai cikáztak. Nedvesség. Apa lassan leszállt, megpaskolta a ló farát. Jobban szerette, mint engem, de nem panaszkodom, ezt a történetet nem akarom túlságosan komolyan venni.

Idefigyej, mozdulj meg, neked is igyekezned kell, ismételte anyám apámnak magyarul, amikor egy évtizeddel később a magasan megvetett ágyon a másik oldalára fordította. Térdig érő víz, ártéri terület. Óriási szúnyogok keltek ki ott, onnan pedig felhőkbe tömörülve húztak a város felé.

A ló nyerített, apa csitította. Haladtunk mélyebbre az erdőbe.

Adok én neked, szuszogott anyu, amikor megfordította apámat.

József, mondta szemrehányó hangon.

Idefigyej, Ilonka, kezdte később a beszélgetéseket a feleségemmel, igyekezett lekötni a figyelmét, noha nem szerette a nőket, a férfiakat jobban kedvelte, mert ők hallgatták, amikor beszélt, legalább is azt a látszatot keltették, de a nők nem, ők csak azt állították, hogy hallgatják őt, amikor beszélgetett velük, hallgatlak, Marika, mondták, de közben a leforrázott libát kopasztották vagy gyereket neveltek, *idefigyej*, rángatta a menyé, a figyelmetlen hallgatóság ruháját, hallgatlak, Marika.

Anyu forgatta az apámat.

Azok az emberek is nem egyszer ürületbe kergetik a másikat, akik szeretik egymást.

Apámnak magas szárú gumicsizmája volt, de nekem nem messze a szekértől levetette a cipőmet, nehogy tönkretegyem, mezít láb lépkedtem a sárban és a vízben. Átázott a nadrágom, apámat ez nem zavarta. Meg se mukkantam, amikor valami éles tárgy fúródott a talpamba, csak megálltam egy pillanatra. „Gyerünk, gyerünk”, mormogta, a csizmája viszont egyre mélyebbre süppedt. Ki kell képezni a fiút, mondogatta anyámnak, a feleségének. Árvizeket várt, de azok csak sokkal később jelentek meg Közép-Európában, és a mi járásunkat elkerülték. Amikor észrevettem a szára tetejéig sárba merült csizmát, úgy tűnt, nem ártéri erdőben vagyunk, hanem ürülékkel teli tartályban, amit az új szennyvíztisztító mellett helyeztek el, pontosan ott, ahol az erdő a város szélével találkozott. Elképzeltem, ahogy apám az összes szomszédunk szarába süpped. Az egész utca szarába és az összes szomszédos utcába. Azt kívántam, hogy fulladjon bele ebbe a trutymóba. Ez eléggé kemény volt? Talán értékelné. Az évek múltával döbbenek rá, hogy ez az emlék kitalált: a Lovcák utca mögötti szennyvíztisztítót abban az időben építették, amikor apám már nem tudott mozogni.

Átgázoltunk az erdő közepén található magaslatig, a sár birodalmában lévő szigetig. „Miinek ütött ide minket a ménkű?” kérdeztem bosszúsán egy

fatönkön ülve. Mindkét tenyerem a fájó lábamon pihent. „Tetszik nekem itt” böföftette oda, meggyújtotta a kézzel sodort cigarettát, és pillanatokkal később már fújta ki a füstöt, ami csípte a szememet.

Apám köztudottan lusta ember volt.

Semmiért se törte magát.

Az általam ismert emberek közül egyedülként volt képes kikapcsolni, csak úgy leülni és csak ülni, pöfékelni, ráadásul meg voltam győződve arról, hogy üldögélés közben nem is gondolkodott. Egyszerül ült és elnyelte őt az üresség. A buddhizmusról halvány dunsztja se volt. A szülei a pusztáról származtak, ott volt gazdaságuk. Egyszer meglátogattuk őket, többször nem, nem futotta pénz az utazásra, vagy pedig anyám összeveszett ezekkel az emberekkel, lehúzta a rolót, slussz. A pusztában lovak nyargalásztak és a pocsolókban fekete malacok dagonyáztak. Apám szülei szürkemarkhát tenyészettek, emlékszem a szélében növe szarvakra. És az ósdi bútor illatára a hosszú, alacsony házikóban. Lakói megkeseredett, lecsúszott középosztálybeliek benyomását keltették, akiket budapesti városi lakóhelyükről kiostorozott a sors. Illatos bútorokkal teliszúfolt szobák... Apró vitrinek vallásos tárgyakkal, Isten anyjának természetellenesen hűvösen ható viaszarca, filigrán díszítésű apró keresztet, rengeteg pohár, pohárka, csésze, teáscsésze, porcelánfigurák, gyertyatartók, ezernyi csecsebecse. A vastag, porlepte szőnyegen öreg, bordóba, sötétszürkébe, sötétbarnába hajló huzatokkal borított fotel, némelyikük bíborszínű. Furcsán-fura heverők... Akárhá olyan emberek számára készültek volna, akiknek több feje, túl sok lába, számtalan karja nőtt, ottománok, a falak mellett hol balra, hol jobbra hajló heverők. És csupa fekete könyv, a polcokon hosszú sorokban kizárólag fekete könyvek zöldes lapokkal. Alacsony mennyezet, naftalinszag. Édes likőrök odora... És csönd, csönd, csak itt-ott a padló nyikordulása... Terebélyes asszonyok szoknyákban, cingár, inas férfiak szörme mellényekben, sehol egy gyerek, sehol egy korombeli, csak idős emberek.

De miért beszélek az apámról?

A kapcsolat miatt, amelyben én voltam a fiú és apám volt az apa, de nem számít, hogy éppen ő, egyszer a kapcsolat miatt, ahol én voltam a fiú és valaki más volt az apa, nem volt rossz érzésem. Sok minden ellenére sem. Minden ellenére. Nem viseltem rossz érzéssel magam iránt ebben a kapcsolatban. Otthon éreztem magam a fiú szerepében. Megbirkóztam ezzel a szereppel. De a fiammal való kapcsolatban rosszul érzem magam. Összegzésképp annyit tudok mondani, hogy a szülői szerep túl korán ért. Vagy a fiam nem megfelelő fiúk. Nem ők a megfelelő fiúk?

A következő a helyzet: az én fiaim nem tudnak fiak lenni.

BALLA

Az apa nevében
(Dobry Judit ford.)
Kalligram, 2016
(előkészületben)

„Remete”
(György Norbert ford.)
Magyar Lettre
Internationale, 63

„Az apa nevében”
(György Norbert ford.)
Magyar Lettre
Internationale, 94

Ivan Kadlečík

A szülő haikuja

*A jövődő az
elföldelt oltóágban
látják a szemek*

A nyaraló haikuja

*Viztükör kacsint
és a boroskancsóban
megrándul a tó*

Újévi haiku

*Jövőtök legyen
olyan mint a nyitott könyv
jól eltakarva*

Oázis-haiku

*Homokszórtságban
a könnyeinkkel fogunk
szomjat oltani*

Peter Repka

*

*A betűk jegén
baglyok énekszárnyon lib-
bent tüzenete*

*

*Csak két kövecske
Minek gondolni Febér-
és Feketére?*

*

*Léptek és léptek
a lég neve Öröm volt
azok az évek*

Ősz

*Lebull a lepke
száraz levél a földi
földre mint rokon*

Ivan Štrpka

Kimondhatatlan

*Nem szól a cipő,
bogy kimondhatatlanul
nyomja a sarok.*

Megnémult az írnök, megnémult a császár

*Pávanyomot nem
őríz big homok. Jelet
semmi meg nem tart.*

Mit mondhatunk a haikuról?

*Félénk madár ő,
bisz egy könnyed tapsot is
alig visel el.*

HIZSNYAI ZOLTÁN FORDÍTÁSAI

Szerettem volna gyerekeket.

Vagy mégsem?

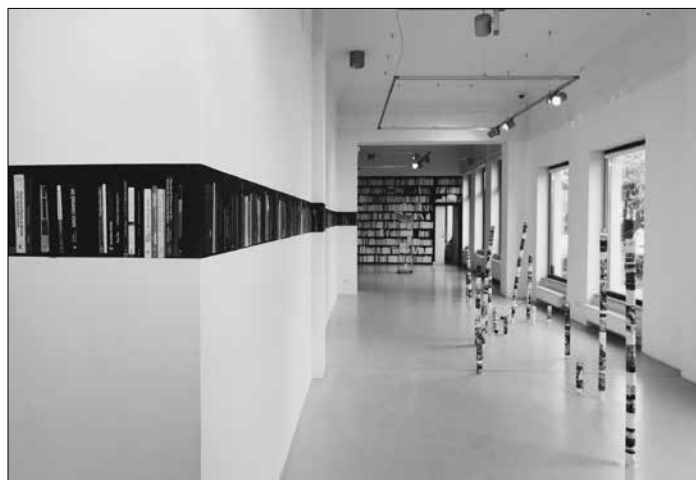
Talán ebben különböztem a kortársaimtól. Felnőttünk és fokozatosan távoztunk a lakónegyedünkéből, de nem túl messzire, akkor nem lehetett túlságosan messzire távozni. Kirepültünk a szülői fészkekből, de rögtön a szomszédos ágon landoltunk. Erre a rövid repülésre is komoly őrügy kellett: a házasság. A legtöbbünket inkább a foci érdekelt, az asztalos mesterség, a bádogmesterség, az ideges Barnabás arról álmodozott, hogy autószerelő lesz, de az is igaz, hogy szerettünk volna közöszlenni is, habár a közöszlés természetes következményei nem voltak az ínyünkre. Vagy csak nekem nem volt? Az volt az érzésem, hogy a szülők a gondoskodásukkal és szeretetükkel – ha egyáltalán képesek valami ilyesmire – egész életen át csak enyhítik a szenvedést, amelyet azzal okoztak a gyerekeiknek, hogy világra hozták őket. A pajtásaim talán vágytak is saját nemzetségük fenntartására, ezt nem akarom kétségbe vonni. Miféle nemzetségek voltak ezek? Alkoholisták és bunkók alkotta munkás-földművelő klánok. Szó se volt királyokról, se galamblelkű nemzetről. Az embereknek ebben a városban nem volt közük semmiféle nemzethez. A nemzetek feloldódtak a határon átnyúló párosodásban, a határok pedig a háborúkban és a háborúkat követően oldódtak fel, mindig új csavargók rajzolták őket át, akik rosszindulatúan vagy vakon rajzolták a vonalakat, lengették a zászlókat, és hazafias dalokat kornyikáltak. Pontosan úgy tettek, akár az elődeik és az elődeik elődei: megszokásból.

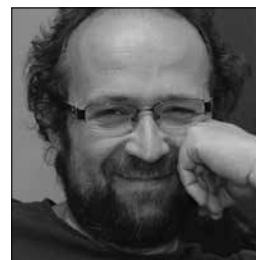
(...)

Tényleg, számomra főként a nyugalom volt fontos. Nagyon tetszene, ha a következőképpen lenne: az asszony otthon van, törődik a gyerekekkel, semmit se szól, semmit se hánytorgat fel, semmit se követel, és én munkába járok, ott jól érzem magam, és aztán, a kellemes környezetben eltöltött kellemes napot és az apró kalandokat követően hazamegyek, ahol ő vár, semmit se kérdez, vacsorát tesz az asztalra, a fiúk játszanak a szobájukban, benézek, kibírom ezt a röpké kínos pillanatot, mert világos, nincs mit mondanunk egymásnak, de mégis mi legyen? Egyik Fatranská utcabéli haverom se szokott beszélgetni az apjával. Csak fogadták az utasításokat és tájékoztattak a feladatok teljesítéséről. Így ment ez körbe-körbe. Az apáink... idősödő tönkrement férfiak... földművesek, munkások, iszákosok... ez volt a normális! Még most is rosszul leszek, ha a szocializmus építéséről szóló filmet látok. Ott láthatók az apáink. Hogyan néztek ki? Mi zabálta fel az ábrázatukat? Miféle lepra? Valamiféle általános szocialista himlő? A rendszer bőrbetegsége? A mi korunk apái és gyerekei hallgatagon jártak egymás mellett a Fatranská utcában. Az apák legfeljebb parancsot adtak és itt-ott visszakézből indulatosan ütöttek. Kész. Benéznék a szobába, a fiaim lesütnék a szemüket. Büntudatuk lenne, a fiúnak törvényszerűen éreznie kell az apa előtt a saját elégtelenségét, problémásságát, állandóan az eszében kell tartania, hogy valamivel képtelen megbirkózni, mert nem igyekszik eléggé.

(részletek)

DOBRY JUDIT FORDÍTÁSA

Mindeközben Kachrliakéknál

Maximilián Pisinger az anyjának, vagyis inkább az apjának köszönhetné a nevét, akihez viszont az anyja sohasem ment hozzá. Meg egy részeg anyakönyvvezetőnek.

Maximilián Rozália Kachrliaková és Ludovít Bisinger rövidke románcának a gyümölcse volt. Ludovít Bisinger trolibuszokat javított. Csendes ember volt, aprócska, kerek fején fekete bajusszal és szakállal körbenőtt, ugyancsak aprócska arc. Kétkezi szakmája és visszatetsző, már-már bizarr külseje miatt Rozália nem akart hozzámenni. Egyébként is tartott is tőle kissé, mert Ludovít Bisinger elektromos ember hírében állt: pusztá kézzel hozzáérhetett bármilyen magas feszültséghez, nem lett tőle semmi baja. Rozália azonban félt, hogy az a sok elektromosság valahol felgyűlt benne, és akármikor megrázhathatja őt Ludovít testén keresztül.

Ráadásul hiába hordta szíve alatt Bisinger karbantartó gyermekét, a lelke mélyén még mindig egyetemi éveiből származó előző udvarlóját, a pszichológushallgató, vagyis közben a Technokrach állami vállalat üzempszichológusává avanszált Maximilián Didiket szerette. Az ok, amiért e plátói kapcsolat nem jutott el a beteljesülésig, furamód a hatalmas kebelzet volt, amellyel Rozália Kachrliaková már tizenhárom esztendő kora óta rendelkezett, de amely sajnálatos módon nem csupán ékességének, hanem élete megnehezítőjének is bizonyult. Ez utóbbi részben szó szerint értendő, mivel a keblek súlya nagymértékben hozzájárult hátgerincproblémájához kialakulásához, részben pedig átvitt értelemben, mert a dús kebelzet nem tette lehetővé, hogy szerelme a boldog házasság révébe evezzen. A Didik vezetéknevet Rozália a sors csúnya fintorának tartotta volna.

Születendő gyermeke apjának nevével viszont elégedett volt. Mi több, olyan salamoni döntést sikerült hoznia, mely szerint a fiú a Bisinger vezetéknev mellé plátói szerelme, Maximilián keresztnevét kapja. Csakhogy a részeg anyakönyvvezető az anyakönyvi kivonatba Bisinger helyett Pisingert írt, és konokul elzárkózott attól, hogy a hibát kijavítsa, így hát Maximilián egész életre szólón Pisinger maradt. Atyjától megörökölte az elálló fület meg a trolibuszokhoz való érzéket, anyjától pedig a nagy mellet, valamint makacs, öszszeférhetetlen természetét.

Anyja egyrészt örült, hogy sikerült Maximiliánt egész életére magához láncolnia, másrészt viszont nem volt nap, mikor ezt ne bánta volna meg. Főleg amikor reggelente, például ma is, látta, amint a fia a lábával tehetetlenül kalimpálva próbál kikászálódni az ágyból, keresgéli a papucsát, és erekcióját takarogtatva megy ki végére. Kachrliaková asszony a mindenki számára hozzáférhető tudományos ismeretterjesztő folyóiratokból és a szakirodalomból értesült már róla, hogy a férfiaknak reggelente erekciója van, mivel teli húgyhólyagjuk nyomást gyakorol belső nemi szerveikre. És mivel viszolyogva tudott csak gondolni fia ágaskodó hímtagocskájára, korán reggel ébresztette, hogy menjen ki végére.

– Az isten szerelmére, anyuka! – nyöszörögte gyűrött dunyhája alól a medező péniszű Maximilián Pisinger. – Nem kell mennem sehova, nyugodtan alhatnék, te meg felébresztesz! Múltkor az a rettenetes gép, most meg te...

– Csak azt akarom, hogy megkönnyebbülj – mordult rá Rozália mérgesen. Bármennyire viszolygott is a látványtól, valamilyen oknál fogva mégis vonzotta, annál is inkább, mert a fiú erősen emlékeztetett az apjára, akiről évek óta nem hallott. Csak nyolcvankilencben, a bársonyos forradalom idején villant meg a tribünön, amikor elnyakló hangon kiáltotta:

– A trolik veletek vannak! A kétszáztizenegetes is! Meg a kétszáztizenegetes is!

– Egységben az erő! – skandálta válaszképpen a felajzott tömeg.

„Ez is olyan szőrös, mint egy majom, és a feje is akkorka, mint egy pingponglabda, csak épp fekete”, gondolta magában Kachrliaková asszony.

És őrt állt az édesanya az ágyból kikelő kisfia mellett, megalázta a tekintetével, tudta, hogy Maximilián nem akar felkelni, amíg ő így bámulja. Pont

ezért bámulta, sőt egyenesen arra a szemérmetlen testtájra meredt. Tartsa csak szépen rajta a kezét, piruljon csak a szégyentelenje!

– Csak nem gondolod, hogy pont a te kukackádra kíváncsi valaki! – kiáltotta néha a becsapódó végéjén, ha a csattanás hangosabbnak vagy haragosabbnak tűnt, mint máskor. Aztán direkt nézte az órát – milyen sokáig van mostanában már az ő szőrmók pici fia a végén! Öregszik ő is, hiába. A férfiaknak idősebb korukban szembe kell nézniük azzal, hogy a folyadék sokkal lassabban távozik belőlük, mint az kívánatos lenne. Elfuserált fiacskájával nem sikerült szót értenie. Akkor legalább a barátnőjének kipanaszkodja magát.

– Na most mondd meg, Irenka, milyen csúnyán beszél velem ez a gyerek – motyogta Kachrliaková asszony a bajusza alá, amely az ő esetében nem metafora volt, hanem a valóság tūpontos leírása. Rozália Kachrliaková ugyanis olyankor, mikor mély depresszióba zuhant a fia miatt, azzal próbált segíteni magán, hogy a bevásárlószatyrával beszélgetett. A táska szép volt, apróvirágos, és az absztrakt növényi motívum olyan mintává állt össze, amelybe Kachrliaková asszony egy emberi arcot vélt belelátni. Egy barátságos, megértő, nyájas arcot.

– Hát hogy vagy ma, Irenkám? Mit hamikáztál?

– Narancsot, két kiló krumplicskát meg csirkecombit – selypegte halkán a táska.

– Bizony, bizony, rendesen megettetek ma! Nem is érzem a kezemet, úgy kihúztad, te zsvány! – rázta meg Irenka felé ráncos, kissé meggörbült ujját Rozália Kachrliaková. Néha kicsit haragudott rá, például mikor a táska nem fogadott szót, láb alatt volt, a bevásárlókocsik közé akadt, vagy éppen elbűjt, pont mikor Rozália Kachrliaková sietett, hogy elérje a kilencnegyvenhatos mikrobuszt, és Irenkát mintha a föld nyelte volna el.

– Hol vagy, te csúfság! – kiáltotta, sikeresen zavarva Maximiliánt abbéli kétségbeesett igyekezetében, hogy egy filozófiai értekezést írjon arról, hogyan is vannak a dolgok valójában. Erről régóta szeretne írni, mert jó ideje érzi, hogy rájött a titok nyitjára, csak az valamiért nem bír picinyke, kopaszodó fejből átmenni az ujaiba, hogy azokkal belepötyögje a számítógépbe, titkos szelencéjébe, amelyben meztelen nők képeit rejtegeti.

– Csak szólok, hogy a bevásárlószatyrok nem beszélnek – figyelmeztette időnként az anyját Maximilián.

– Hogyne beszélne, talán nem hallasz engem? – tiltakozott Irenka, a táska Kachrliaková asszony hangját utánozva.

És kezdődhet a nap. Rozália Kachrliaková beveszi a gyógyszereit, és hogy egy kis nyugta legyen Irenkától, kávét főz a fiának, meg egyet magának is, és megnézi a hipermarketek szórólapjain, hogy mi újság. Aszpiros sonka, na de az megböfögteti, téliszalámi, az meg drága, portói, azt meg nem issza. A méceses talán megérvé, annak ellenére, hogy alig lett vége a tavasznak, és a mindenszentek messze még. De sohase lehessen ugye tudni, hogy mi és mikor jöhet jól. Van, akinek minden nap karácsony. Rozália Kachrliakovának és Pisinger nevű fiának viszont folyton csak mindenszentek.

Na Irenkám, merre induljunk ma?

(regényrészlet)

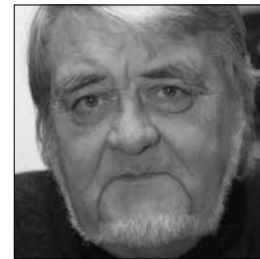
MÉSZÁROS TÜNDE FORDÍTÁSA

KOPCSAY, MARIUS
„Költözés”
(Mészáros Tünde ford.)
Kalligram, 2010. I.

„Otthon”
(Tóth Annamária ford.)
Magyar Lettre Internationale, 64, 79

„Szabadság”
(Garajzski Margit ford.)
Magyar Lettre Internationale, 63

„Szerelmem”
(Garajzski Margit ford.)
Élet és irodalom, Elsőkönyves melléklet, 2007.04.06.

Az én városom Besztercebánya

HRÚZ, Pavel

„Svéd Anca”
(Pénzes Tímea ford.)

in: Modern

Dekameron:

Huszadik századi
szlovák novellák

Noran Libro, 2016

Az írásos említések, az évkönyvek, az arany emlékkönyvek, mindez szerintem kevés... Legalább is ami az élő helyeket illeti. Ninive történelmének kedvezőbbek számomra lüktető szülővárosom, Besztercebánya története.

Városom levegőjét nem tette tönkre sem a szénégetők és kohók füstje, sem a későbbi cementgyár pora. Sajátos légköre talán a most már végét járó század közepéig megmaradt. A szájhagyomány által sokkal több dolog terjedt, mint amit Bél Mátyás vagy Emil Jurkovich megőrizni győzött. Sokáig azt hittem, hogy a Banoš csúcs nevééről szóló volt a legrégebből fennmaradt esemény; amikor a zólyomlipcsei¹ várból a bécsi bíróság elé vitték Wesselényi özvegyét, a murányi Vénusz állítólag már a Příboj² alatt siránkozni kezdett: „Bánom, bánom, mit cselekedtem!”³ Később azonban rájöttem, hogy a Banoss toponímia már a 13. században megjelent, így a Geloról szóló mendemondákat részesítem előnyben. Neusohl⁴ polgárai bizonyára olvasták vagy hallották a mondát, s nyilván hozzátették a magukét. S így, bár nem volt itt semmiféle Hans Sachs, felbukkant a helyi Eulenspiegel.

Geľo nebezen lélegezve belépett a gyógyszer-tárba, egy pillanatra állt, s egyszercsak eszméletlenül a földre zuhant. Feltámogatták, vízzel locsolták, mire megballották, hogy suttog és cukrot kér. A patikárius letört a cukor csücskéből egy jókora darabot, és a szájába nyomta. Geľo felkelt, elmosolyodott, és így szólt: „Bocsássanak meg, de ha megkívánom az édességet, nem állok jól magamért!”

Ebben a gyöngécske sztoriban az tetszik leginkább, hogy a Moller-házbeli patika egészen a mi korunkig megmaradt. Az utolsó tulajdonosok egyike Burda Károly volt. S így negyed évezred után ugyanazon a helyen egy másik anekdota született: *A patika melletti üzletben egy napon hatalmas tábla jelent meg: „Steiner – látky”. Kijön Károly a patika elé, nézi az egyik oldalról, nézi a másik oldalról a mindent beárnyékoló irdatlan táblát, majd felsóbajt: „Steiner, látky! Hm! De Burda nem lát ki!”⁵*

Vášáry professzor úr annyira elnépszerűsítette a selmeci Nácit, hogy más jellegzetes „bányászok” létezésének lehetőségét már meg sem engedik. Besztercebányán is voltak ilyenek, s a Herrengrundt minden vice Handzában összpontosult. A tréfák sokáig éltek, évszázadokig, míg el nem tűntek az egyenruhák és az aranykalapáccsokkal, amelyeket az úrvölgyi⁶ lakosok a városi ünnepeken viseltek.

Éppen a Besztercebánya feletti tektonikus törés hozott dicsőséget és nyomorúságot a Garam jelentéktelen kanyarulatára. Az ottani tellérek már a bronzkorban híresek voltak, jelenlétüket sok orientális ékszerben és fegyverben kimutatták. Mégsem volt semmilyen ok arra, hogy a lelőhelyek

mellett erődöt, oppidumot vagy várost építsenek. A tellérek lenézett kutatói a magasban, a csúcson éltek, s itt szólították isteneiket. Nem üzleteltek, inkább a kereskedőkre hagyták, hogy a felvágott fát tutajokon leúszassák egészen a Dunáig. Ők lettek az első bányász parasztok; hajnali kettőtől bányásztak, de már délben kimentek földcsékkéire, és dolgoztak látástól vakulásig, ha el akarták tartani családjukat. Így ment ez generációról generációra, és a degenerációtól csak a hataloméhesek támadásai és pusztításai mentették meg őket, akik mindig és mindenhol akkor kezdenek uralkodni, amikor már kiverették az utolsó fogakat és az első érméket. A világháborúk nulladik kiadása – a népvándorlás – talán a legdrasztikusabb változás volt e végeken, melyet a középkori tatárjárás tudott csak megtröfölni. Merem állítani, hogy a bányászok mentalitására mindez túl nagy hatással nem volt. Az itteni jellem erős oldalának máig a megaláztatás hosszú tűrése, és utána a rövid, de kegyetlen őrzöngés számít. Mindegy, hogy kelták, gótok, oszmánok vagy a szlávok voltak; tacitusi „félelemben és hegyek általi elzártságban éltek”.

A szász és a sváb waldbürgerek építették ki a főteret

Csak a szász és sváb waldbürgerek élesztették meg a kikötőt a Beszterce folyócska partján. Nemsokára itt építette ki Thurzó Fuggerral az európai rézmonopólium bázisát. A főtér kiépítésére, a szlovákok és magyarok ismert képtelensége miatt, a „vendégeknek” kellett vállalkozniuk. Az ő művükből él szülővárosom máig, és elérkezik az idő, amikor a „ringen” túl kihasználja majd a „mázházakat” is, és a passzázsok városává válik. Még jó, hogy ezekből a régi falakból ez az megmaradt, talán nemcsak elgiccsesíteni sikerül őket.

A virágzás addig tartott, míg a bányák eret nem vágta. Ezt kevesen hozzák összefüggésbe az 1526-os év eseményeivel. Van, aki Mohácsot kutatja, mások a bányászfelkelést rekonstruálják, egymástól elválasztva vizsgálják a tengeren túli felfedezéseket és a nemesfémek behozatalát az Újvilágból, amely Spanyolország által a forgóeszköz első hiperinflációját idézte elő. A Fugger üzletház mindezt érezte, és megbékélt a ténnyel, hogy a magyar urak számára nyújtott kölcsön nem térül vissza. Jan Derscham, a helyi Fugger-faktor sikeresen kicselezte a királyi bizottságokat, s a bérlet utolsó éveit a bányák tökéletes kifosztására használta fel. És annyi volt a gazdasági csodának! Derscham azonban máig a felvilágosult humanizmus példájává lett, aki kimentette a reneszánsz kéziratokat a budai fürdőből, ahol a törökök fűtötték velük, s a „mi” első útleírásunk a sztambuli misszióról tőle marad fenn.

Ahogy a boom elkezdődött, úgy is ért véget: a rézműves céhek még sikerült felállítania az első gőzgépet a kontinensen – a skót Potter tüzes masináját –, de 1761-ben éppen a műhelyből származott a tűz, amely majdnem mindent elpusztított, amivel még Neusohl dicsekedni tudott. A Pál mester műhelyében készült szárnyasoltár a plébániatemplomban elérte a tizenhat méteres magasságot, ma a világ egyik látványossága lenne! De éppúgy elhamvadt, mint a városi levéltár. A bányászok patrónusa, Szent Borbála kápolnájában csodás módon fennmaradt oltár csak szerény mutatvány abból, hogyan díszíthette a templomot az eladható rezet tartalmazó tellér.

Ez idők után Beszterce – Körmöcbányával és később Selmeggel együtt – jelentéktelen magyar városkává vált.

Hervasztó látkép üdvözölte a még elhanyagolt ifjút, Klement Gottwaldot. Itt talált menedéket a terhes Mária elől, aki hét évvel később vezetéknevet változtat, keresztnevét pedig Mártára cseréli az ötvenes évek küszöbén. Ekkor fényelt fel a Kálvária előtt a hatalmas, piros villanykörtekből álló csillag, s a nagy feliratot, „Az életben Besztercében, halál után az égen” a „Világbéke” jelszava váltotta fel. Persze ez mindenekelőtt Kléma lelkén száradt, bár sosem tért vissza – több tartozása maradt itt, mint barátja. A hatalmas csillag azonban bevilágítja a Nemzeti utcát, s Kmet’ úrnak már az új rendszer vádja is a nyakába van varrva, hallani lehetett ugyanis arról, hogy még a klotyón sincs nyugalma, mert a csillag egyenesen a fenekébe világít. Kmet’ úr szalonlázadó volt, s a törvényszéken kiállta a magáét. Ügyes bádgos volt, akit minden rendszer alatt szívesen csuktak be, mivel mindenfélét megparagált a dutyiban. A Tichyék kirakata előtt vált híressé, ahol kiállították Adolf Hitler képét. „Te lögni fogsz!” kiálltatta... a többit meg már tudjátok, hiszen ez a vicc az egész háborús Európát bejárta, ezért okkal kételkedem az eredetiségében. (A fiatalabbaknak: a hallgatódzó titkosrendőröktől Kmet’ úgy menekült meg, hogy a képet megvásárolta Tichytől, hogy otthon felakaszthassa a falra.) A rettenthetetlen köttekedő azonban a háború után sem veszett el: *Az U raka vendéglőben szalomát szeletel a sör mellé az öreg Kmet’. Ekkor nyílik az ajtó, cseb turisták lépnek be. „Hele Máno,” ballatszlik, „tady maji špek!”⁸ Kmet’ rájuk pillant, s felkiált: „Akasszátok fel az elnököt, s kaptok ti is!”* A Garam menti idill azonban nem árulja el, milyen eleven volt ez a hely. Az 1918-as fordulattól a villanykörtecsillag idejéig végéig itt végződött a városi korzó – spontán korzó, amelyet senkinek nem kellett megszerveznie. A fürdő épülete – az első felsőmagyarországi fedett úszómedencével – fokozatosan mozivá változott: a Bio pod Úrpínom-hoz később csatlakozott

a fedett medence is, amelyet Martin Benka a Marína és a Detvan⁹ jeleneteivel díszített a vászon két oldalán, így jött világra a Praha mozi. A gőzfürdőből csak a tükörterem maradt, a forró és hideg víz török kombinálása és a szauna, amelyet főként a szexuális kisebbségek kedveltek. Mindkét létesítménybe egyazon ablakocskában lehetett jegyet váltani, a másik zárva volt, mióta az irodát a HSLS¹⁰ elfoglalta. Ezt azért említem, mert a helység fontos szerepet játszott abban az időben, amikor a fürdő egész szárnyát lerombolták. Érettségi előtt voltunk, és több barátunk ráfizetett a listára, amelyet a befalazott széfben találtak meg. A bolsevik szívesen állt bosszút még a gyerekeken is... Most azonban még mindig a húszas évek elején járunk; az Urpín alatt, a sürgősségi szerelmek kikiáltott helyén mindig vidámság volt. A Szt. János Kápolnánál a városatyák nem mertek vasútállomást építtetni, s így B.B. városi állomását két rozoga barakk alkotta, a sínektől távolabb esőben kocsmá volt. A korzózóknak itt tértek meg, fordultak s indultak vissza a tér felé. A Garam bal partja a város természetes része volt, és gyerekként sosem éreztem, hogy olyan területeken lépdelek, amelyekre a füleki bég fente a fogát. Ám az oszmán demarkációs vonal, bár megváltozott alakban, de mégis megjelent: a város már tökéletesen el van vágva a déli parttól. Ha nem lennének diszkók az uralkodó osztály és a szomszédos vasútállomás volt atomvédelmi óvóhelyén, a kutya a se lenne kíváncsi ezekre a végekre. Nem ez az egyetlen hely, amelyet sikerült elnéptelenedni és sorsára hagyni.

(részlet)

SZÁZ PÁL FORDÍTÁSA

¹ Slovenská Lupča

² Csúcs Zólyomlőpcse és Besztercebánya között.

³ Az idézet az eredetiben is magyarul szerepel.

⁴ Besztercebánya német történelmi neve.

⁵ Látky = anyagok

⁶ Špania Dolina (korábban Panská Dolina), Herregrundt – festői bányászfalu Besztercebánya szomszédságában. Itt született meg Handza, a tréfaemester bányász fiktív alakja.

⁷ A Rákhoz

⁸ Nicsak Máňo, van itt szalonja is!

⁹ Andrej Sládkovič, a klasszikus szlovák nemzeti költő két remekművéről van szó.

¹⁰ Hlinka Szlovák Néppártja

Vlado Janček

Verset írni

*Verset írni a legszebb dolog a világon
Csendben ringatózol saját tengereden
Verset írni a legnebezebb a világon
Az éj közepén megharap a körömfog
Verset írni a legszűkebb dolog a világon
Futsz rajta és fűtyül a tüdődben
Verset írni síkság rajta egy fa
Futsz felé és fűtyül a tüdődben
Verset írni világoskék felbök
A tüdők fölötted még mindig előtted
Verset írni nem kérdezni az utat
Senki nincs s te már késel
Verset írni a legbalkabb dolog a világon
Senki nincs itt senki nincs itt
Verset írni az bajnali csókolózás
Idegen hajszálak csiklandják az orrod
Verset írni az egyszer csak hirtelen kiálltani
a bangot ami robban és mindenütt szilánkok
Verset írni hogy felszedni e szilánkokat
A tanító ordít: „Csont van a basadban?”
Verset írni hogy megmosdatod a saját gyereked
Bal karján egy firkálmány filctollal
Verset írni az erőből keresztet vetni
Másokért egyszer magadért egyszer se
Verset írni az bérbe adni a testet
Fél Európán körbe majd vissza darabonként
Verset írni az letenni az anginát
A nyelv lelobadt a tea éjszaka kibűlt
Verset írni az felugrani és leérkezni
Aztán afölött sírtunk ami véget ért
Verset írni az egy elcseszett vasárnap
Hogy kirándulni méz de ez az idő
Verset írni az eszedbe jutnod
Rég volt ez fiam borzalmasan rég
Verset írni félretett kötelesség
Holnap megcsinálom holnap meglátjuk
Verset írni az levetközni és aludni menni
Holnap meglátjuk holnap meglátjuk
Verset írni az indulni megállni
És leszegett fejfel
nézni a földet*

GYÖRGY NORBERT FORDÍTÁSA

Halott ember

*Hogyba nem öl meg az alkohol,
úgy a cigi mérgez majd agyon;
ba a cigi nem elég komoly,
majd a stressz végez ki nyilván.*

*Hogyba nem öl meg az unalom,
akkor majd megöl a szorgalom;
vagy ha az se üt ki, leszárom;
akkor belém vág a villám.*

*Hulla vagyok,
kinyiffanok,
hulla vagyok,
balott, balott, balott, balott.*

*Mondjuk, elvisz majd egy nagy karambol,
vagy egy repcsi a fejemre landol,
ha ebbe se halok bele, akkor
majd kivasal a vonat.*

*Hogyba a rák se pusztít ki végre,
a tüdőbaj nyír ki majd a vérbe;
s ha a tüdőbajt megúszom élve,
megvárom az infarktusomat.*

*Hulla vagyok,
kinyiffanok,
hulla vagyok,
balott, balott, balott, balott.*

HORVÁTH VIKTOR FORDÍTÁSA

Az ujjnélküli város

ŠTEFÁNIK,
Ondrej
(ford. Mészáros
Tünde)
Az ujjnélküli város
Typotex, 2016
(megjelenés előtt)

– Itten nem lesz semmiféle ateizmus! A szabadidejükben abban nem hisznek, amiben csak akarnak, de itten Istenben hívés van! – üvöltötte a bajuszos férfi a folyosó túlsó végéből a kávéautomatánál kaszinózó három rendőr felé.

– És miből gondolja, hogy most épp nem hiszünk? – kérdezte alázatos hangon az egyikük, nyeszlett, mint egy vonalkódpálcika. A többiek óvatosan röhögcséltek.

– Látom magukon. Tablettákon akarnak élni? Ez a maguk istentelen cinizmusa... Ne basszák már az agyamat! Így nem jutunk sehova! – lovalta bele magát a Bajuszos. Vonalkód kereszket vetve söpörte le egyenruhájáról az ebéd morzsáit.

– Hagyja a francba, főnök – csitította a Bajuszost a mögötte álló szőke fiatalember. Civilben volt ő is.

– Az ilyen szarjankók miatt bukott el Róma, és miattuk bukik majd el Európa is! – háborgott tovább a Bajuszos. – Különben is, mi a faszomat kávézgatnak maguk itten? Nincs semmi dolguk? Ha jól tudom, a városban szabadon kószál egy félbites baromállat, hentesbáráddal a kezében.

A három rendőr mormogott valamit, és elhagyták az őrsöt. Vonalkód keskeny kis árnyéka a Bajuszos lába elé vetült. Vonalkód jó rendőr. Ilyen ócska árnyékkal sosem lesz belőle gazember. Viccesen nézne ki sötét sikátorokban lopakodva. A kávéautomatából visszahullott némi apró. A Bajuszos fogott egy húszcentest, feldobta a levegőbe, majd lapáttanyerével lecsapta. Felemelte a kezét, megnézte az érmét. Fej.

– Baszhatjuk – sóhajtotta, és megveregette a Szőke vállát.

Bementek a kis irodába. A Bajuszos leült az asztalhoz, szó nélkül rágyújtott, és telepumpálta magát nikotinnal.

– Hogy lehet, hogy mindazok után, amit látott és megélt, még mindig hisz Istenben? Nem értem – szölt a Szőke tisztelettudó, beosztotti hangon.

– Vegye úgy, hogy ezt a hülye kérdést meg se hallottam – felelte a Bajuszos, és egyik ujjával helyregereblyezte dús arcszőrzetét. Remekbe szabott bajusz volt. Mintha egy ezüstmókus-farkat ragasztottak volna tépőzárral az arcára. A munkatársait évek óta idegesítette a szőrös tapasz, és naponta érzik a késztetést, hogy letépiék a képéről. – Mit gondol, van valami statisztika arról, hány elmebetegnek sikerül végül a tömegek élére kerülnie? Hányan futnak be karriert, és hányan végzik zakkant kukaprédikátorként az utcán vagy a pszichiátrián? – kérdezte a Bajuszos, szórakozottan lapozgatva a papírjait. A Szőke hallgatott.

– Ezt nevezik elpocsékolat elmebajnak – folytatta a Bajuszos, sűrű füstfelhőt pöffentve.

– Legalább harmincan telefonáltak ma, hogy tudják, ki a Hasfelmetsző... – sóhajtott csüggedten a Szőke.

A Bajuszos előkotorta a fiókból a pisztolyát. Végigsimította a Glock fényes csövét. Fegyverét élő, saját éntudattal rendelkező lénynek tekintette. Mikor a markába szorította, érezte, hogy árad szét a testében a tiszta hegyi kristályból tóduló löketnél is erősebb energia. Az összes szétkúrt csakráját helyrehozhatná vele.

– Mit gondol, dekonceptualista a fickó? – szólalt meg kisvártatva újra a Bajuszos.

– Nem tudom... Az micsoda? – kérdezett vissza értetlenül a Szőke.

– Frusztrált művész, akinek átbaszott. Mint az a Damien Hirst. A marhák mumusa. Félbevágja a teheneket, aztán vonszolja őket galériáról galériára.

– Kicsoda?

– Damien Hirst – ismételte meg a főnök.

– De miért metéli félbe a teheneket? – tudakolta a Szőke.

– Biztos bekattant attól, hogy rendes képet nem tud festeni.

– Inkább marhát metéljen, mint embereket – szögezte le a Szőke.

Nem egy új társadalmi modell eszméjét hozom. Konceptió nélküli forradalmat kínálok.

1. lépés: Megtagadni mindent és mindenkit

2. lépés: Nem tisztelni senkit és semmit

3. lépés: Fellépni mindennel és mindenkiel szemben

A Cédulás

A sötétség behúzódott a bútorok alá. Edo nagy nehezen kinyitotta a szemét, az órára pillantott, és megrémült a rengeteg időtől, amit létezéssel kell kitöltenie a nap végéig. A szobába tolokodott befele a nap, amely gravitációs hatásával naponta próbálta megtartani Edót keringési pályáján. Ahogy ezt a naprendszer többi elemével is tette, minden külön engedély nélkül. Hét óra! Annyám... Visszacskukta a szemét, remélve, hogy sikerül még egyet sunynia, de az éhség erősebbnek bizonyult. A hűtőben egész éjjel ott pácolódott a tarja. Most eljött az idő. Felkelt, kiment a konyhába, kinyitotta a hűtőszekrényt, és kis híján megütötte a guta. A frigő zsúfolásig volt zöldecskékkel, ilyen-olyan gyommal, salátával, magvakkal teli talkákkal, meg valami pitypangra emlékeztető ízével.

– Beáta! – kiáltott fel rémulten. Mikor csinálta ezt? Magok? Hát hogy fogyasztat ilyesmit? Hiszen kicsírázik benne! Egyszer majd arra ébred, hogy Beáta helyett egy fa fekszik mellette. Full levélzet, gyanta meg minden más bizbasz, amitől fa lesz a fa. A gyom mögöl azonban szerencsére kikandikált a pácban fuldokló kincset rejtő kis edény.

Boldogan nyúlt érte. Tarja helyett bűdös szószban szottyadó saláta volt benne, mellette egy odafirkantott üzenet:

Nem akarom, hogy infarktust kapj. Szeretlek. Beáta

Edo olyan dühösen meredt a pléhbőgrébe, mint a vénember, akinek tulajdon gyermekei, azok a hálátlan hiénák kilopták az ágya alól a temetésére összekuporgatott pénzt.

Szeretlek? Edo viszont nem szereti őt. Az érzékei ellen elkövetett merénylet miatt már szeretni se tudja. Jobban szereti a tarját, mint Beátát. Vége. Vége a kapcsolatnak, vagy mi a tököm is az a kíséret, amit ők ketten itt folytatnak. Van neki elég baja, az hiányzik most a legkevésbé, hogy Beátával és a zöldecskéivel izéljen most. Vagyis hát tulajdonképpen egyáltalán semmi izéléshez sincs kedve a Beával. Zúgott a feje. Belerogyott a konyhai fotelbe, hogy nyugodtan átadhassa magát a felháborodásnak. Rágyújtott, felállt, bekapcsolta a mélyhűtőn heverő öreg kisorádiót, majd azzal a reménnyel ült vissza, hogy az éter hullámai kimosnak magukból valamit, amitől majd csúcsra járhat benne a düh. A rádióban egy hazai énekes beszélt készülő albumáról, angyalokról, interperszonális kapcsolatokról. Hogy érdekesebbé tegye a mondandóját, elmesélt egy vicces történetet arról, hogyan készült az új lemez. A vicces történet után tulajdon szívből jövő kacajával is megajándékozta a hallgatókat. Edo elgondolkozott rajta, hogy miért nevetnek úgy a vicces énekesek, mintha fuldokolnának. Hangosan szüröcsölik a levegőt, félnek, hogy bármelyik pillanatban elfogyhat. Ezután egy dal következett, amelyből kiderült, hogy a szerelem mindenre orvosság, kivéve magát a szerelmet. Ez már sok volt Edónak, és az off-gombbal elküldte az énekest melegebb éghajlatra. Aztán szép csendben dühöngött tovább a fotelben. Dühöngött az énekes miatt, a rendőrök miatt, Beáta miatt, a reggel miatt. Csengettek. Kiszakította magát a dühöngésből, és ment ajtót nyitni.

A küszöbön Frank Sinatra vigyorgott. Vagyis hát valaki, aki Frank Sinatrára hasonlított. A fehér kalap alól olyan fekete szempár szikrázott Edóra, ami lyet csak szektavezéreknak szokott juttatni az Úristen. A fehér zakó úgy ragyogott, hogy szinte bántotta Edo szemét. A férfi két kezében egy-egy kosár volt. Az egyikből egy lúd tekintgetett kifelé gonoszul, a kisebbik pedig himzett népművészeti terítővel volt letakarva.

– Nna, megjöttünk – szólt vidáman Sinatra, széles mosolyra villantva hófehér fogsorát.

– Meg? Ki maga? Kit keres? – kérdezte kissé riadtan Edo, s közben rádöbent, hogy a röhejes katicás pizsamájában áll a vélhetően örült látogató előtt.

– Magát, fiatalember. Magát kerestük, s mint látja, eredményesen. Örülünk. – Sinatra mosolya még szélesebbé vált. Gyakorlatilag kettészelte a fejét.

– Ismerjük egymást? Vagy árul valamit? Ki maga? – kérdezte Edo újra bizonytalanul, és rándított egyet a vállán, hátha sikerül néhány katicát eltakarania. Az izeltlábúak bemásztak a pizsamakabát gyűrődéseibe, hogy ott amorf pacákká változzanak.

– Hogy kik vagyunk? Hát látogatók... Nézze! – Sinatra felemelte a kosarat, és Edo dermedt arcába tolt a libát. A szárnyas rémülten sziszegett.

– Az ország csaknem kilencven százalékát a vidék alkotja, így feltételezzük, hogy a látogatók nagy része is vidékről érkezik. A jó vendég pedig mindig hoz valamit, amivel örömet szerez a házigazdának. Valami rá jellemzőt. Nézze. – Sinatra, avagy a Látogató Edo egyre düllődő szeme elé emelte a hímzett terítővel fedett kosarat. A terítő alól méretes Tesco-címkevel ellátott befőttek kandikáltak ki.

– Hoztunk kompótot, amint az egy derék vidéki tántihoz illik. Sajnos azonban befőzéssel nem foglalkozunk, így a kompótok beszerzését egyszerűbb módon, egy Tesco áruházban eszközölt gazdaságos bevásárlás útján oldottuk meg idejővet. Reméljük, fiatalember, hogy ezzel is ugyanolyan örömet szerzünk, mintha a gyümölcs a saját kertünkben termett volna.

Sinatra, avagy Míster Látogató újra virított egy széles mosolyt, de közben le nem vette volna vérfagyasztó tekintetét Edóról. Edo agyán átcikáztak a lehetőségek – Sinatra barátkozni akar vele, meg akarja ölni, erőszakolni, fel akarja dugni a libát a seggébe, ki akarja szagatni a belsősegeit, és kompótot akar főzni belőlük.

– Nem értem. Ez valami kandi kamera? Fizetnek érte? Ne haragudjon, nincs most ehhez kedvem, mert... – de nem fejezhette be a mondatot.

– Kandi kamera? De hát miért rejtjenék el egy kamerát? Nekünk nincs rejtegetnivalónk. Magának talán van? Igaz is, fiatalember, nem gondolja, hogy illendő lenne beljebb invitálni a vendégeket? Csak nem a folyosón fogunk trafikálni, mint a takarítónő a portással! Hát mondja, nincs igazam?

Míster Látogató az ajtóhoz nyomta a libás kosarat, és ügyesen beszlisszolt Edo mellett a lakásba. Egyenesen a nappali felé nyomult. Mintha itt lakott volna egész életében. Edo nem mozdult, állt a koszos padlóhoz szögezve a katicás pizsamában. Az utat képtelen volt elállni, így legalább mondani akart valami értelmeset, de egyetlen szót se bírt kinyögni. Csak nézte bután Míster Látogató hátát és a kosárból kimeredő fejet. A liba körbetekintett, úsztatót keresgélve, s miután nem talált értékelhető vízfelületet, gágogott egy bánatosat.

– Vendég a háznál, Isten a háznál! – folytatta a hívatlan látogató. – Ami pedig a befőtteket illeti, lejön a címke, ha beleállítja az üveget egy vödör langyos vízbe. Senki meg nem mondja majd, hogy nem házi! Mintha a nagymamuskája főzte volna be, olyan lesz. Maga se fogja tudni megkülönböztetni. Higgye el.

Míster Látogató besétált a nappaliba. Nézte, hova tehetné le a kosarakat. A még mindig zsibbadtan álldogáló Edóhoz fordult.

– Kapja össze magát, fiatalember, egy-kettő! Nem mindennap fogadhat az ember vendéget! Használja ki ezt az értékes lehetőséget.

Edo beült a taxiba

Az „500 lakás” nevű pozsonyi negyed úgy virul ősszel, mint az egyhangúan zubogó víz, melyet végre-valahára megszínezett az erdeigyümölcs-tea.

A házakat elválasztó terecskék tarka levélszőnyege festőin simul a nedves levegővel átítatott lélekre. A negyed hajdan sudár nyárfákkal büszkélkedett, melyek mint fáraók síremlékei nyúltak az ibolyaszín horizontba. De csak míg előregedésük okán ki nem vágják őket mind egy szálig, amputálva ezzel a környék szívét. Az ősz ennek ellenére még mindig olyan varázslatos erre-felé, hogy az első varjakat is fekete harmatméz-gyöngyöknek látja az ember. A fekete cseppek édes ízéhez kétségkívül hozzájárul a legjobbak között számon tartott téglaházak lakótelep is.

Szóval itt, az „500 lakás” nevű negyedben él Edo. Az ősz enyhén szólva nem lelkesíti, és attól kezdve, hogy kinyitja reggel a szemét, morog a reklámokból a túlbuzgó marketingnek köszönhetően bosszantóan korán tolakodó karácsonyi muzsika miatt.

Az utcáról vad dudálással jelzett a taxis. Edo egy nonprofit szervezet logójával ékes fekete pulcsiban állt a tükör előtt, és utálkozva fintorgott. Nagyon, de nagyon elégedetlen volt a látvánnyal. Koszos minden holmija, többméteres körzetben ez a pulóver az egyetlen tiszta rongy. Azt se tudja, hogy került hozzá ez az izé. A zakói mind a tisztítóban. Nincs mit felvennie. Úgy néz ki ebben a gönchben, mint valami aktivista vagy kőgazdag énekes egy jótékony-sági esten, nem pedig úgy, mint valaki, aki olyan, mint Edo. Edo ízlésesen öltözik, feltűnésmentesen, *definícióbiányosan*. Nem szereti, ha holmi feliratos rongyokkal határozzák meg magukat az emberek.

Beült a taxiba, és felháborodva látta, hogy a pofátlan kocsis dohányzik. Nem mintha zavarta volna a cigaretta, hiszen maga is elsőligás bagós – na de a személyével szembeni tiszteletnek ez a teljes hiánya! Dudál, nem köszön, a pofájába füstöl. Amilyen elvetemült, talán még le is tegezi. Edo odamorogta neki a címet. A sofőr kidobta az ablakon a cigarettát, és szép komótosan elindult. A műszerfal fölött ingatni kezdte a fejét egy kis műanyag kutya.

– Ismeri Eleai Zénónt? – kérdezte Edo ellenségesen.

– Ismernem kéne? – felelte dörmögve, az érdeklődés legcsekélyebb jele nélkül, Edóra egy pillantást sem vetve az a pofátlan alak. Edo közelebb hajolt hozzá.

– Zénón szerint a kilótt nyílvesző mozgása minden pillanatában bizonyos helyet foglal el a térben, amiből az következik, hogy repülése során a nyílvesző mindvégig mozdulatlan. Vagyis mozgás tulajdonképpen nem létezik, így például maga is mindig csak áll. Ebből kifolyólag nem is szabadna pénzt kérnie ezért a fuvarért – jelentette ki Edo gyilkos mosollyal.

– A Zénónoknak találták ki a várakozási díjat, szóval ha gondolja, megállhatok egy fél órácskára – mondta továbbra is higgadtan a sofőr.

– Rágyújthatok?

– Nem. Leszoktam, és a magamfajta leszokott dohányosok rühellik a füstöt.

– Leszokott? Hiszen egy perce nyomta el a cigarettáját – háborgott Edo.

– Az volt az utolsó. Azóta nem dohányzom – mondta a sofőr.

– Nem hiszek magának.

– Én se magának. Ezért azt javaslom, üljük végig ezt az utat szép csendben – mondta a taxisofőr. Baszni a konverzációra, az utas kussoljon csak szépen. Edo megvetően mérte végig a sofőrt. Idősebb, ráncos pók, apró szeme alatt méretes táskák, eséllyel indulna egy Sergio Leone-film castingján. Ránézésre nem jelentene számára különösebb problémát, hogy felszedjen egy nőt, de a kozmetikai nuánszok teljes elhanyagolása rontja az összképet. Feltehetően nem tudja, hogy az ennyire hanyag elegancia egy bizonyos életkorban már nem igazán szexi. Edo addig utaztatta vissza az időben a sofőrt, míg James

Vlado Janček

Ki fújta meg a kardigánom?

*Péntek este éreztem a partilázatot,
irány a diszkó, jövők, vigyázat!
Kedvem támadt egy kis tuc-tuc-tucra,
ott fűztem a csajokat trendi cuccba.*

*Biztos a siker, hisz lábamban a bugi,
Van szokimondó dumám, meg piám is van, dugi.
Horgomon a csajok máris ketten,
Ott termék velük a táncparketten.*

*Csapatjuk a diszkót,
lecc parti kám on! –
Ki fújta meg
a kardigánom?
A kardigánom, a kardigánom, a kardigánom, a kardigánom!*

*Dübörog a diszkó,
jee, jee, jee!
Pontban este tizkó,
na ne, na ne, na neee!*

*Jó dolog a belbecs is, de fontosabb a külcsín,
ezért is fájt annyira, hogy elveszett a pulcsim.
A pulmál ott még rajtam volt, de most hol van?
Még emlékszem, hogy rajtam volt a mosdóban.
Nem int semmi úgy a bangulatnak daszvidánnyát,
mintha ellopják az ember kardigánját.*

*Minőségi cucc volt, nem a szöszölődős fajta,
egyetlen szösz nem sok, ammi sem volt rajta,
ó nem!
Csapatjuk a diszkót,
jee, jee, jee!
A csajok meg a fickók,
na ne, na ne, na neee!*

*Ettől anyám ki fog borulni baromira,
és ettől apám ki fog borulni baromira,
és a tesóm ki fog borulni baromira,
én is ki vagyok, ki vagyok borulva baromira!*

*Csapatjuk a diszkót,
lecc parti kám on! –
Ki fújta meg
a kardigánom?
A kardigánom, a kardigánom, a kardigánom, a kardigánom!*

VARRÓ DÁNIEL FORDÍTÁSA

Deant nem látta maga előtt. Aztán magát is megnézte a visszapillantóban. Elgyönyörködött a fényesbőr-kanapét idéző tiszta arcbőrében, és lesimogatott néhány elálló sötét hajszálát. Egész okésan néz ki. Olyan egészségesen. Tüköröm, tüköröm, te visszapillantó, mondd meg nekem, ki a legszebb e vidéken? Te vagy, Edo, ki más lenne. De csak jobb profilból.

– Olvastam egy folyóiratban, hogy nemsokára lesz olyan berendezés, amely molekuláris szinten viszi át az embereket egyik helyről a másikra. Vagyis nem kell majd közlekedni – próbálkozott Edo rövid csend után újra.

– Lehet, hogy nem lesz olyan, hogy nemsokára – mondta a taxis. A kutya a műszerfalon egyetértően bólintott, kétszer, Edóra vicsorította műanyag fogorát, majd eltötytyedt újra.

– Maga egész szimpatikus nekem – közölte Edo tétován.

– Maga pedig kegyetlen ember. Látszik – felelte a sofőr.

– Tényleg úgy gondolja, hogy kegyetlen vagyok? – kérdezte Edo, és a biztonság kedvéért becsatolta a biztonsági övét.

– A két brutális gyilkosság miatt többen járnak most taxival. Nem akarok gyalogolni, se buszra szállni. Nekünk ez jó. Egyszeriben áldozatnak érzi magát mindenki. Minél többet beszélnek róla, annál több utasunk van. Szóval hallottam és beszéltem róla épp eleget, úgyhogy ne haragudjon, de nem bírok már hallgatni senkit – fújt visszavonulót a taxis.

– Nehogy most a taxisokat kezdje nyuvasztani, amiért lenyúlják az ügyfeleiket – székelta tovább Edo.

– Csak jöjjön. Bezárnám a gecit a csomagtartóba, és hagynám éhen dölgölni. Gebedjen meg! És gebedjen meg vele a gyűlölet, mert az is itt van már mindenhol, mindenben. Iszonyat. Beteg ez a kibaszott világ tisztára – idegesítette fel magát a sofőr.

– Itt megállhat. Mennyi lesz?

A taxis megállt. Az óra nem világított, ki volt kapcsolva. Az éltes James Dean odafordult Edóhoz, és ránézett, most először. A szeme tiszta volt, mint a nyári éjszaka, meglepően jószágos és naiv, mintha egy meséből lépett volna elő, és ez a tekintet egészen más dimenzióba helyezte. A boldog, kiegyensúlyozott ember dimenziójába.

– Ingyen volt, maga az utolsó utasom. Holnap nyugdíjba megyek, és elhátároztam, hogy az utolsó munkanapomon lesz egy jócselekedetem. Remélem, maga megérdemli.

– Senki se érdemli meg, hogy ingyen furikázzák, én meg aztán végképp nem. A biztonság kedvéért cselekedjen ma még egy jót, mert nem tudom, hogy ez beszámítódik-e. De jót amúgy sem saját maga miatt, hanem azokért kellene cselekednie, akiknek szükségük van rá. Persze ha úgy nézek ki, mint akinek szüksége van a potyafuvarra, akkor rendben van a dolog. Isten minden bizonnyal értékelni fogja a maga önzetlenségét és jószándékát.

– Már értékelte. Unokám lesz – mondta örömmel a sofőr.

– Unokái a rossz embereknek is vannak. Viszlát!

Edónak hízelgett, hogy ő volt a taxis utolsó utasa. Legalább valamiben utolsó lehet. Ráadásul egy jócselekedet áldozatává vált. Manapság már jótevésre is építhető karrier. Díjakat osztogatnak a jószágért, melynek gyakorlása lelki egyensúlyhoz, békességhez vezet. Kiszállt a kocsiból, rágyújtott, és beszippantotta Pozsonyt. Bírja ezt a várost. Jól megvan vele. Örök szeretője. Pozsony kullancsként kapaszkodik bele. Se vele, se nélküle. Mindenki megbolondult ebben a városban, de állítólag más városokban is mindenki megbolondult, szóval ez nem probléma. Baktatott az óváros utcáin, törzskocsmájához közeledve egyre idegesebben. Mi van, ha ott lesz a Kiscsaj? Jó lenne. Ez a helyes kis teremtés igencsak zavarba tudja hozni, pedig olyan ártatlan, olyan gyermeki, olyan naiv... Fogalma sincs, hogy kellene a Kiscsajjal viselkednie. Nővel, vagyis hát inkább lánnyal szemben ennyire gyámoltalan talán az óvoda óta nem volt. Úgy érzi magát a társaságában, mintha állásinterjún lenne. És ez egy furcsa érzés. Talán szerelmes. De hát az ember tizenhét éves kora után már nem tud szerelembe esni. A szerelemnek a középiskolával vége. Az utána következő kapcsolatok már csak a nosztalgiaiból táplálkoznak. A gimiben eszébe se jutott volna senkinek kapcsolatot erőltetni a szerelembe.

(regényrészlet)

MÉSZÁROS TÜNDE FORDÍTÁSA

Bandi felesége

– Rendőrök várják lent – futott hozzám a nővére lihegve. Kinéztem az ablakon, és valóban, a bejárat előtt, a régi Renault-om mellett ott parkolt a narancssárga Zsiguli. Lefelé rohanva a lépcsőn valami savanykás bűzt éreztem.

– Nem tehetem! – panaszkodott Visnyovszky, a rendőr, akivel a folyosón futottam össze. – A kocsim egy hétig bűzleni fog. Valamit csináljatok velem! Fertőtlenítsétek, vagy ilyesmi!

Az ápolóhelyen a dögsgagtól szinte a lélegzetem is elállt. A lócán egy öreg fazon ült, szakadt zöld vihardzsekiben, kezében egy koszos nejlontáska lógott, szájában egy összegyűrt cigaretta.

– Gondold el, a csaj kinyitja a konténert, és egy ilyen alak mászik ki belőle! – magyarázta Visnyovszky, miközben a nadrágszíját igazgatta. – A frász jött volna rám!

Ahogy elment, kitártam az ablakot. A szerencsétlent nem zavarta a bűz. Nyilván megszokta már. A szél cserzette mosolygós arca teljesen be volt növe szőrrel, vénebb volt, mint Jeruzsálem. Pavúk kitépte a nejlontáska kezéből, tartalmát az asztalra szórta. Drótdarabok, fényképek, konzervek, egy üveg borovicska, mindenféle papír, és egy átázott újságpapírba csomagolt valami. Undorodva kibontottam. Egy hal volt. Ponty. Hát az bűzlött ennyire! Ki tudja, mióta hordozta magával? A halat visszacsomagoltam a papírba, kirohantam, és a kukába vágтам. Könnyek toluáltak a szemembe.

Ahogy visszaértem, a csöves már a földön feküdt, Pavúk meg igyekezett lehúzni róla a kabátot. Nehezen ment, mert az anyag engedett, és cafatokban jött csak le. Az öregnek a kabátja alatt mindenféle rongyok voltak átkötve a derekán, zakó, szerelőruha, melegítő. Pavúk bedühödött, kihúzta a fiókból az ollót, megcsattogtatta a levegőben, hunyorgott egyet, és munkához látott. Az öreg nem értette, mi történik vele, pánikszerűen felkiáltott.

– Pofa be! – ordított rá Pavúk, és a kezével betapasztotta a száját. Próbáltam segíteni neki. Téptem le róla mindent, amit csak lehetett. Az ujj- és a nadrágdarabokat. A cipőt nem lehetett lehúzni a lábáról, azt is nyírni kellett. Az jutott eszembe, hogy a bűz miatt nem lenne-e jobb gázmaszkban dolgozni. Pavúk egyetértett. Előszedtem őket a szekrényből. Régi gázálcok voltak, az az ormányos fajta, a végén filterrel. Mikor a csövesen már nem maradt semmi, a rongyait egy kupacba raktam, kiszaladtam velük az udvarra, és az egészet bevágtam a kukába. A páciensek az ortopédiáról úgy néztek rám, mint egy kísértetre. Levettem a maszkot. Teljesen beleizzadtam.

Remélem, hogy mire visszaérek, Pavúknak sikerül a hobót betuszkolnia a zuhany alá, de ő otthagya a földön fekvő és a hasát bámulta. Az öregnek nagyon vékony volt ott a bőr. Úgy nézett ki, mint valami hártya, s még a beketet is látni lehetett alatta. Mintha giliszták mozogtak volna benne! Pavúk nem hitt a szemének, mindenáron meg akarta érinteni azt a furcsa hasat. Én inkább elfordultam a szerencsétlentől. Sovány volt, csont és bőr, tiszta kosz, az egész testén foltok, kiütések, remegett a hidegtől, és kiabált, hogy hova raktuk el a gönceit.

– Ne félj, kapsz újat! – mondtam neki, hogy megnyugodjon. Volt itt elég belőle. Szoknyák, kabátok, kalapok, sapkák, cipők. Az évek során rengeteg kacatot itt hagytak az emberek.

A vén csórónak még a bőre alatt is retek volt, így Pavúk egy nyeles kefével súrolta a zuhany alatt. Én meg öntöttem rá a sampont. A hasára vigyáztunk, nehogy feltépjük. Az öreg meg tartotta a kezével, biztos, ami biztos.

Miután megfürdettük, egy lepedőbe csavarva, mintha tógában, leültettük a lócára. Megkínáltuk egy cigarettával, hogy elnyerjük a bizalmát. Hogy megerősödjön, teát is főztünk neki. Erre a csöves beelkesült, és beszélni kezdett.

– Uraim, negyvenkettőben Zsitomir mellett keresztűzbe keveredtünk. Jöttek a fritzek is, meg a ruszkik is, mint a darazsak! Én meg hogy beugrok a lövészárkba, de kaptam egy golyót a vállamba. Durch átrepült rajtam!

Aztán még egyet. Ide a hátamba! Akkorát, hogy kiszakadtak a beleim! Az egész cakk-pakk, úgy, ahogy volt! Bezony ám! – nevette el magát a fogatlan szájával. Elemében volt az öreg. A sztorit nyilván már mindenkinek elmesélte.

– De mázlim volt! – folytatta. – Egy ruszki rám talált. Egy civil! A beleimet visszatuszkolta, rongyokkal meg a nadrágszíjjal összehúzta, aztán elvitt a mi-einkhez. Mit tudtam én akkor a világról!

– De túlélted – próbálkozott Pavúk.

– Úgy ám! De az enyéim? A szlovákok? Hagytak volna megdögleni! Hogy fertőzést kaptam, meg ilyenek. Vittek a tárolóba!

– Hova?

– A hullaházba. A halottakhoz! A csontjaimban már giliszták voltak!

– Micsodák?

– Kukacok! Felzabálnak, mint a káposztát.

– Ez igaz, már bűzleni is úgy bűzlesz, mint egy hullajelölt! – nevetett Pavúk.

Teljesen elfelejtettem a jegyzőkönyvet írni, annyira lekötött az öreg mondkája. Én is rágyújtottam. A koldus elégedett volt. Az új ing, a nadrág, a kabát ott hevert előtte, sőt, még egy kalapot is becsomagoltunk neki, hadd nézzen ki világian.

– Aztán bedobtak a gödörbe, a halottak közé, és már szórták is rám a meszet. De nekem remegni kezdtek az ujjaim! – folytatta, miután maga elé húzta a kezét, és füstös hangon elnevette magát. – Feltámadt! Azt kiabálták! Feltámadt a halott! És szanaszét futottak! Apácák is voltak ott!

– Hogyan mentették meg?

– Árammal élesztgettek. Orosz doktorok! Borisz meg Evzsín. Foglyok. És Zosa is, ő lengyel volt. Olyan fiatal, szép doktornő, nagyon szemrevaló. Vigyázott rá, hogy a szívem kibírja! Azok a kurvák meg lelőtték, mikor el akart menekülni!

– Az oroszok?

– Á, dehogynak? A fritzek!

– Sokat megélt, annyi szent.

– Húsz voltam, mikor a frontra küldtek. A bajuszom még nem serkent ki. De a lányok már tetszettek. Menjetelek el Tótsóvárra, és kérdezzétek meg. Mindenki meghalt! Egyedül én maradtam életben. De a nyugdíjból a legkevesebbet kaptam. Mert az oroszok ellen mentem. De ha az nincs, már én is halott lennék. . . – mutatott az öreg egy kampós szilongombolyagra. – Ez az igazság!

– Jöjjön, papa, aludja ki magát. . . – ragadtam meg a hóna alatt, bevittem a szobába, és megmutattam neki az ágyat.

– El kell ismerni, tisztaság van! Mint a rendes embereknel – dicsért meg az öreg, ahogy lefeküdt.

Megsajnáltam a szerencsétlent. Nyilván már rég nem aludt ágyban. Kár, hogy olyan drága ágy volt ez. De a kvártélyt úgy sem fogja kifizetni! Mégis, ki találná meg, és hol? Hacsak megint nem valami konténerben.

(részlet)

GYÖRGY NORBERT FORDÍTÁSA

STAVIARSKY, VÍTO
(György Norbert ford.)
Fekete cipők, fehér fűzővel
Noran Libro, 2016
(megjelenés előtt)

„Bandi felesége”
in: Férfi, nő, gyerek. Mai szlovák történetek
Noran Libro, 2016
(megjelenés előtt)

„Fekete csukák”
Magyar Lettre
Internationale, 94

Hiányos fiasítás

ŠIKULOVÁ,

Veronika
(Mészáros Tünde
ford.)

Menettérti

L'Harmattan,
Budapest, 2014

Hiányos fiasítás

L'Harmattan, 2016
(megjelenés előtt)

„Fehér”

Magyar Lettre
Internationale, 83

„Helyek a hálóban”

Magyar Lettre
Internationale, 87

„Ház a Tabla mellett”

Magyar Lettre
Internationale, 94

Vagy a cseh Ctibor, aki a ringlispiéles búcsúkkal jött.

A háztartási bolt melletti placcon pakolták szét a búcsút. Ctibor káromkodott, csehül beszélt, basszszni rá! Reggelente megringlispiéltette. Aztán mentek iskolába.

– Neked tényleg nincs csöcsöd?

Délutánonként az összes osztálytársukat ringlispiéltette, egész sötétedésig. De reggel csak őt. Száz papírrózsát is kapott tőle.

Mikor pakoltak, azt mondta:

– Gyere velem, mama leszél!

És átölelte, megcsókolta. Hősnőnk beindult, mire Ctibor:

– Kurva!

Két kiskakas az udvaron. Liliputiak. Csodás reggeli szóló. Fortissimo!

Néni a buszon:

– Mostanában furt csak mosok meg mosok. Aztán jön az uram és aszongya, hogy hát mit mosol te furt? Rettenetesen bepiszkolódik az ember ebbe a világba.

Reggel egy egész vaddisznót hoztak. Nem volt jól az anyja, ketten álltak neki a férjével felporciózni.

Hősnőnk roppantul élvezi, hogy mindenki fel van baszódva a hó miatt. Ami hull, és egyre hull.

Hulljon csak, amennyi kell. Aztán úgyis jön a hosszú, fárasztó nyár.

Kivirít a hunyor, az aranyeső, a hóvirág, a csillagvirág, a krókus, a májvirág. A kert mindig szép.

Két lúd húz el a magasban. Gyönyörű, szószátyár madárjai.

Az SNP téren ibolyát árult egy néni. Nyomoronc kis csokrokat.

– Ibolya, ibolyát tessék!

Element mellette, egymásra néztek.

– Szép lila ibolya – motyogta, mikor elhagyta.

Fentanyl tapaszt vett az anyjának. Nem hatott. Novalginnal, Palexíával tömte magát anya... Vérnyomást mértek, mindig. Időnként mentőt kellett hívni. Bevitték anyát az Állami Kórházba, megmérték a vérnyomását, megálapították, hogy nem szélütés, és este, néha éjszaka mehetek is érte. Ilyenkor a portán ácsorgott, pongyolában és boldogan, hogy elmúlt a vész, mehet haza.

Ezentúl nem veszi fel a telefont. Nincs kedve az anyja egészségi állapotáról beszélni, ha anya épp nincs jól. Csak Katkával, a nagynénjével telefonáltak egymásnak rendszeresen. Katu, így hívta a hűgát az anyja.

Néha, amikor az anyja rosszul volt, úgy érezte, beszélnie kell az orvossal. Minden orvos telefonszáma benne volt a mobiljában. Hívja? Ne hívja? Ilyenkor, este zavarkodjon? Ha mégis összeszedte a bátorságát a telefonáláshoz, és véletlenül nem vették fel a túldalton, esemesben kért elnézést. Mászor meg fütyült rá, hogy szemtelenség vagy sem, addig hagyta csengeni, míg fel nem vették.

Buszon:

– Mért dül folyton rám?

– Nem én mondom meg, hova düljek, ha tehetném, máshova dülnék. Tuggya, vannak magánál szebbek meg fiatalabbak.

Az út szélén pipiske szalad. Áll az autóbusz, azon az oldalon mindenki a madarat nézi. Mikor elindulnak újra, mondja egy bácsi:

– Szegénke!

A sofőr:

– Nem bírok hegedűt hallani, bizonyisten, mer egyből sírok. Csak meghallom, oszt futok.

A hűga is sírt, sokat. A doktorokat fel nem hívta volna. Félt. Nem jobban, mint a hősnőnk, csak másképpen. Mert hősnőnk nem sírt, hanem telefonált, futkosott, gyógyszert adagolt, a csillagokat lehozta volna az égről, ha az segített volna az anyján.

Hol jártál, báránymám?

Összefutott az átlátszó fülével, de az nem ismerte meg. Megöregedett. Az átlátszó fülű pedig nem.

Element Pozsonyba a barátnőjéhez, és berűgött. Máskor meg koncertre ment, és megint berűgött. Reggel aztán elmesélt mindent az anyjának.

A koncert a Filharmóniába volt meghirdetve. Amint rábólintott a meghívásra, lélekben azonnal feltúrta a szekrényét, előkotort belőle két alkalmasnak ítélt ruhát, majd ugyanazzal a svunggal továbbment lélekben az anyjához meg a hűgához. A szekrényükbe. Aztán rájött, hogy ebből a kiruccanásból nem lesz semmi. Pesztrát kell szereznie.

Az anyja azt mondta, majd ő vigyáz a gyerekekre, jobban van, sőt kölcsönadta hősnőnknek a francia vállkendőjét, hősnőnk fia pedig örült, hogy a nagyvi vigyáz rá meg a hűgára, mert ha nincs otthon a macska, cincognak.

Időnként ő is cincoghat, mikor a férje elutazik, és most hagyja, hadd cincogjanak a gyerekek, duplán is.

Dél előtt még bement dolgozni Pezinokba.

És ha már úgyis pokolra jut, hát miért ne aranyhintón menjen, csak nem fog kiöltözve-szagosítva bumlizni az éjszakai műszakba igyekvőkkel a buszon.

Náluk nincs taxi, ezért még Pezinokban kiment a drosztra, és rendelt egy kocsit a házuk elé, Modrába. A taxisofoőr mondta, hogy persze, oksi-vilirendicsék, buli van, Filharmónia, hősnőnk pedig megnyugodva tért vissza a munkahelyére.

Munkából hazamenet lekéste a modrai buszt, a következőre alig fért fel, kiabált a sofőr, a fuldokló utasok...

– Haladjunk beljebb a koci belsejébe!

A koci belsejéből pedig olyan hangok érkeztek, amelyet a szardíniák adnának ki, ha beszélni tudnának.

– Beljebb már nem megy!

Ömlött a veríték, csörögtek a mobilok.

– Hol vagy?

– A buszba!

– Eva nem gyöhet, kórházba van.

– Há mi baja? Túlszlopálta magát?

– Nem, csak kipucójják alurró. Hétfőn má gyön munkába.

Mire a busz kiköpte a modrai főtéren, úgy érezte magát, mint akit tényleg megrágtak és kiköptek.

Elidőzik kicsit a megállóban. Ott vannak a budmericei cigányok, azoknak mindig megőrül. Szereti hallgatni őket.

A férfinak az egész arca befászlizva, kivéve a szemét meg a száját. A résen át szívja a cigit és bazmegol. A felesége sír, kiabál.

Megdobja az urát az utolsó tavaszi hóval.

Az ember meglöki, az asszony leesik a földre. Sírva fakad megint, úgy mondja:

– Segíccs má föl, gecó.

Az ember felemeli az öklét, az asszony sír, a férfi bele akar rúgni.

A nő végül belefújja az orrát a kabátjába, és szétvetett lábakkal a padnak dönti a hátát.

– Aggyegycigit!

Ad neki. A gyufa az istennek se akar meggyulladni. Az ember nem segítene. Csak nézi. Mikor ég végre a cigaretta, a nő elvigyorodik, és azt mondja:

– Gecó.

Otthon kiderül, hogy változott a helyzet, az anyja nem érzi jól magát, nem vállalja a gyerekeket.

– Velem ne törődj, és különben is itt a felnőtt fiad.

A fia megszavazza neki azt a kis örömet koncert formájában a Filharmóniában, és vállalja, hogy a haverjával együtt vigyáz a kishúgára, csak menjen már az anyja a francba. Lóhalálában zuhanyozik, sminkel és öltözik, literszám lötyköl magára mindent, amitől szebb és jobb lesz, de még így kirittventve se hiszi, hogy tényleg elmegy a koncertre, érzi, hogy itthon kellene maradnia, de a barátja biztos kint áll már a Filharmónia előtt, és megöli, ha nem tartja be az ígéretét.

Instrukciók a fiának.

– Felveszed a telefont, ha hívlak, semmi olyasmi, hogy nem hallottam!

– Felveszem, persze, de játszhatunk a számítógépen?

– A rózsaszín pizzát add rá!

– Ezt az izét kitörölhetem a gépből?

– Lefekszel mellé, úgy altatod el, értetted?

– Rendelhetünk pizzát? Egyet vagy kettőt?

– Egyet vagy kettőt! Ne fürdesd meg, csak mosdásd le!

– Kofolát is lehet?

A fiúra és a jósorsra bízza a kislányt szalad a ház elé, várja a taxi, a hangverseny. Ő most rossz anya? Nem kellene mégis inkább visszamenni? Mi lesz a kicsivel? Mi van, ha...? Vagy ha...? Megy. Nem megy. Slussz. Hol az a taxis? Áll a kapu előtt és lesi a kocsit, de az csak nem jön. Odafönről is biztos jelezni akarják, hogy jobb lenne hazamenni!

De hisz mondta a sofőrnek, hogy hétre Pozsonyban kell lennie. A fia barátja érkezik peckes léptekkel, a karja tele kólával, csipsszel, számítógépes játékkal. Biozsúr. A kanyar mögüli húszperces késéssel bukkan elő a taxi.

– Elnézést, de miért csak most jön, hiszen megegyeztünk...? – kérdezi a rossz anya riadt hangon.

– Jaaaj, neharagudgyon, el kellett vinnem a unokatestvéremhez megugranni a nyulát, itt van, vegye a dobozt a ölébe, nehogy kiugorjon. Ne féjjen, nem huggyozza le, van alatta nájlon.

Húzódóva veszi a dobozba zárt nyulát az ölébe, és imádkozik, hogy le ne huggyozza.

– És Pozsonyból visszajövet ki fogja tartani a nyulát?

– Há senki, elviszem előbb haza, nehogy megstresszelőggön. Frissen van ugratva.

A dobozban frissen ugrádozik a frissen ugratott, megstresszelődött nyúl. És gyanúsán búzlik. A rossz anya pedig talpig parfümben, a nyulas doboztól gyűrött ruhában hangversenyre tart. Szintén megstresszelődve.

– Hogyha lehugyozik vagy leizél a nyula, nem mehetek a koncertre. Biztos van alatta nejlón?

– Van! Vagyis nájlon nincs, de van rongy. Jaaaj, fiatalasszony, nem is hinné, mennyit bír huggyozni egy nyúl.

– Ne vicceljen –, és nézegeti magát a visszapillantóban, nem hisz a fülének meg a szemének. Ezt jól kifogta!

Kacsaringanak a pezsinoki utcákon, stresszelik a nyulát, aztán megállnak a sofőr háza előtt. A taxis felkapja a leendő anyát, és eltűnik vele a kapu mögött. Hősnőnk ül a kocsiban, nézi az óráját, most már egészen biztos, hogy nemcsak megbánja, hogy eljött a koncertre, hanem még le is kész.

Hol ez az ember? Megmondja neki, hogy vigye szépen haza, kivágja a gyereket a számítógép mellől, kiszórja a csipszet a kukába, és elaltatja a kislányt!

El fog készni, basszameg! Kiszáll a kocsiból. A sofőr szomszédja az utcán ácsorog. Hősnőnk kirittventve, kifittventve a taxinak támaszkodik.

– Ennek a húgyagynak nem szabadna embereket furikázni, csak nyulákat, há nem? – kezdeményez társalgást a szomszéd.

– Miért?

– Há ha megbeszéljük, hogy hatkor indulunk gombászni, ez még nyóckor döglök, bazmeg!

No fasza, gondolja hősnőnk. Nyílik az ajtó, kisiet rajta a taxis felesége meg a gyerekei, nagy karéj kenyerekkel a kezükben.

– Má csak lezuhanyoszkodik, és jön, tiszta kosz a egész ember, mostanáig a unokatestvérené festették a kerítettést. De ne féjjen, fiatalasszony, úgy tud hajtani, mint a fitipaldi!

– Én nem félek, csak lekésem a koncertet. Maga nem tudna elvinni?

– Majd én elviszem, a világ végire is! – ajánlkozik a szomszéd. – Ingyér! No? Megyünk?

– Nem megyünk – söpri le az ajánlatot az asztalról, nyílik a zsebében a képzeletbeli bicska, a szomszédra szegezi képzeletbeli pisztolyát.

Férfiember kellene ide, aki ki tuggya centírozni.

– Jöjjön be addig be egy kávéra, fiatalasszony, minden rendbe lesz, meglássa – próbálja csillapítani a taxisné.

– Nem kávézni akarok, hanem koncertre menni! – ragaszkodik hősnőnk továbbra is ügyféljogaihoz.

Az asszony bemegy, biztos megsürgeti az embert, de nem. Diót hoz.

– Vigyen legalább a díjából! A mienk! Ojan zsíros, mint a snicli! Dukja csak be a ridikülbe, majd elropogtattya.

Már látja magát, amint túsarkúja túsarkával töri a diót a Filharmónia folyosót és pihenőt borító süppedős szőnyegen.

Begyömöszöli a diót a táskájába, pedig a legszívesebben széthajigálná, egyével. Bele a szomszédba, a taxisnéba, a megesett nyúlba, meg a sofőrbe is!

Ekkor kilép végre a frissre zuhanyoszkodott Fittipaldi, beül a volán mögé, a szomszédra kacsint, mintha felszedett volna egy bombázót, majd kilőnek Pozsony felé.

Szalaloznak a kocsik között, úgy érzi, ütött az utolsó órája, szegény gyerekei, örülnek, hogy nincs otthon az anyjuk, ő meg közben talán az intenzíven fog feküdni szorosra fáslizott vádlival, sajnálja magát és dühös magára, amiért egyáltalán elindult a koncertre, de a taxis nyugalma rendíthetetlen, beszél tovább a nyuláról, hogy hogyan kezdte, hogy hogyan ellenek, hogyan eszik a család minden vasárnap nyulat, és hogyan hazudják a gyerekeknek, hogy csirke, hogy mekkora diójuk terem, mint a lógolyó!, és hogyan újította fel az unokatestvére a házat, és aztán hogyan ment el az unokatestvér felesége a szomszédval, és hogy ez az asszony hogy sajnálhatja most már.

Mire a Filharmóniához érnek, majdhogynem haverok.

– Csak a felét fizesse, ha má ojan sokat várt... .

– Nem számít, hogy vártam – nyomná a taxis kezébe a pénzt.

– De neem – mondja a taxis.

– De igen! – erősködik ő.

Szinte sajnálja, hogy többé talán sosem találkozhatnak.

A koncert után a barátja viszi haza, kellemetlenül meglepi a fiát meg a fia haverját, nem gondolták, hogy a koncertek ilyen rövidek, hősnőnk az lepi meg, hogy milyen nagyfiúsan gondoskodtak a kislányról, és egy svunggal elhatározza – önmagát meglepve –, hogy ha ez ilyen jól megy, akkor ezen túl a fia vigyáz majd a kicsire, aki viszont mindenkit meglep azzal, hogy nem bög, hanem alszik.

Tölt magának egy konyakot, aztán még egyet, majd még egyet, berúg, ül a teraszon, és siratja az anyját.

Reggel három hatalmas diót talál a táskájában.

Törd fel, mondta mindig tatko, hátha szép ruha van benne. Kiteszi a diókat az asztalra.

Reggel elkíséri iskolába a kislányt, és szalad az anyjához. Elmeséli neki a taxis élményét, majd kocsiba ülnek, furikáznak egyet.

(regényrészlet)

MÉSZÁROS TÜNDE FORDÍTÁSA

Magyar-szlovák és szlovák-magyar átmenetek

Két kultúrában – *vice versa*

GÖRÖZDI Judit
Hangyasírás,
csillagmorajlás
Kalligram, 2006

„A magyar irodalom
szlovákiai fogadta-
tásáról”
Magyar Lettre
Internationale, 63

„Esterházy Péter
történelmi tárgyú
regényeiről”
Magyar Lettre
Internationale, 94

(Földes Györgyvel,
Németh Zoltánnal,
Parti Nagy
Lajossal, Závada
Pállal)
„Beszélgetés a múlt-
feldolgozásról”
Magyar Lettre
Internationale, 98

„Túl a sztereotípián.
Koloman Kocúr kis-
regénye és a magyar
vonatkozású szlovák
prózák”
Kalligram, 2012. 6.

SZIGETI L. László
„A multi-
kulturalizmus
esztétikája”
Helikon, 2002. 4.

BUDEN, Boris
„Kultúrák közti
fordítás (hibriditás)”
Magyar Lettre
Internationale, 51

DEÁK Renáta
„Grendel Lajos
Pozsony fölött
a Kalligram-
toronyban”
Magyar Lettre
Internationale, 94

BERECK
Annamária
„Jadviga sa smeje
a smeje.”
A Jadviga párnája
szlovák fordításáról
Jelenkor, 2002. 9.

ZÁVADA Pál
„Ahogy Deák
Renáta fordít.
Egy szerző
jegyzetei a fordító
lábjegyzeteivel”
Kalligram, 2000. 11.

**Magyar-szlovák és szlovák-magyar
átmenetek Závada Pál *Jadviga párnája*
és Veronika Šikulová *Menettérti c.*
regényeiben és fordításaikban**

A két kultúra és identitás közti átmenet fokozatai

Az átmenetek kérdésköre magában foglalja azt az elméleti problémát is, hogy léteznek-e tiszta pozíciók az átmenetek szélső értékeiként, vagy azok tulajdonképpen csak eszmék, amelyek közé feszülve a színek végtelen árnyalatai artikulálódnak? Mit jelent ez a nemzeti irodalmak vonatkozásában? A nemzeti irodalmakról manapság nyelvi alapon szokás gondolkodni, amely nyelv az irodalmi hagyományoknak és folytonosságuknak is feltétele. Kérdés az is, hogy a nyelvileg „tisztá” nemzeti irodalom kulturális tekintetben mennyire „színes”, s ha az irodalmi szövegek nem monokulturálisak, az nem módosítja/árnyalja-e nemzeti irodalmi pozíciójukat. Terézia Mora, Christina Viragh német nyelven vagy Agota Kristof francia nyelven született műveit például a magyar irodalom is jegyzi, de fordított példaként említhetjük Závada Pál vagy Grendel Lajos magyar nyelven írt szövegeit, amiket pedig (noha más-más okokból) a szlovák irodalom érez a magáénak is. A példák a több kultúrához kötődés különböző eseteit mutatják, az életrajzi tényezőt (pl. Viragh), az emigráns állapotot (Mora), a politikai-földrajzi helyzetet (Grendel), a történelmi adottságot (Závada), amelyek alapján az irodalomtörténet-írás más-más kategóriákat használ a kulturális-nemzeti átmenetiség irodalmának meghatározására.

Dionýz Ďurišin, szlovák komparatista az *irodalomközi folyamatokról* szóló elméletében az átmenetiség változataival foglalkozott, amelyeket a nemzeti irodalmaktól egészen – az irodalmak összességéig értett – világirodalomig elemzett genetikus-kapcsolati illetve strukturális-tipológiai összefüggések, valamint az irodalomközi folyamatok illetve a világirodalom kategóriái alapján.¹ A nemzeti és irodalomközi kapcsolatrendszer tekintetében *sajátos irodalomközi közösségekről* (közvetlen és intenzív interakcióban levő irodalmak csoportja) és *a standard irodalomközi közösségekről* (irodalmak hagyományos csoportosításai pl. nyelvcsaládok alapján, földrajzi vagy művészi-eszmei-vallási szempontból) beszél. Az átmenetiség formájaként írja le továbbá az *újkori nemzetiségi irodalmat*, ebbe nemcsak annak hagyományos változatát sorolja (mint pl. szlovákiai magyar irodalom), hanem a különböző etnikai/nemzeti eredetű – akár egy másik nyelven – integráló irodalmakat is, mint pl. kanadai irodalom.

Ez utóbbi csoport a *multikulturalizmus*-elméletek egyik hivatkozási területét is jelenti, amelyek a Ďurišin-féle rendszerelvű osztályozással szemben az identitás kérdéseire helyezik a hangsúlyt.

A multikulturalizmusnak politikai, történelmi és kulturális vonatkozásai vannak, e helyt kiemelném egyrészt a történelmi mint régiók olyan adottságát, amely a különböző kultúrák folyamatos együttélését és egymásra hatását keretezte, másrészt a kulturális, amely a kultúra különböző területein a másságok emancipálására törekszik. A *mátság* sok mindent jelenthet, többek között a „tisztá” identitású, egynyelvű nemzeti irodalom mellett olyan megszólalási módokat, amelyek a nemzeti/etnikai kisebbségek kultúráját, önazonosságának sajátosságait is láttatják. Hogy mely szemszögből, az viszont nem mellékes kérdés. Hiszen a két – teoretikusan „tisztán” elgondolt – kultúra és identitás közötti átmenet fokozatai, amelyek a kettős kötődést fejezik ki:

(1) mutathatják a többségi kultúra elhatárolódó látószögét a kisebbségitől, szlovák-magyar viszonylatban példaként említhetjük Ivan Habaj szlovák író *Kolonisták* (1980–1986) c. regénytrilógiáját, amely az 1920 után a magyar nemzetiségi területre telepített szlovákok életéről szól;

(2) a többségi kultúra látószögét, amely integrálja a kisebbségi kultúra elemeit, ahogy például Ladislav Ballek *A segéd* (1977) c. nagyhatású műve jeleníti meg a magyar Dél-Szlovákiát, vagy újabb példaként Pavol Rankov *Szeptember elsején (vagy máskor)* (2008) c. regénye, amely az elmúlt félszázad szlovák történelméről belül villant fel magyar, bolgár, zsidó, cigány, cseh sorsokat is;

(3) ismertető szándékot, amely a többségi kultúra szempontrendszerét alkalmazva, többségi nyelven megszólalva helyezi középpontba a kisebbségi kultúrát: a másodgenerációs bevándorolt szerzők, vagy a nyelváltást hazai (pl. nemzetiségi) körülmények között megélt alkotók jellegzetes megszólalási módja, amely már *omnan* beszél az *itt*ről, de ez az *itt* mégis fontos témája;

(4) a kisebbségi kultúra nézetét a többségi kultúra nyelven kifejezve, ütköztetve a kultúrákat: az emigráns szerzők pozíciója, amely az *itt*ben gyökerezik, és az *ottról* való tapasztalairól ad számot a befogadó kultúra olvasóinak; tárgya elsősorban a befogadó többségi kultúra, de a „kívülről érkező” nézőpontjából láttatja azt. Az irodalomelmélet az *interkulturális* vagy a *transznacionális irodalom* fogalmakat is használja ennek a – manapság elterjedt, a migrációs helyzethez kapcsolódó – jelenségnek a megnevezésére. Noha ezek a megközelítések az identitás különböző vonatkozásait is tükrözik, Ďurišin irodalmirendszer-elméletének

gondolatmenetével mutatnak párhuzamosságot, hiszen ugyanúgy a nemzeti irodalom és a – valamennyi irodalom összességéig értett – világirodalom tengelyén gondolják el az irodalomközi folyamatok átmeneteinek formáit.²

(5) Az átmenet következő változataként határozhatjuk meg azt az irodalmi megszólalási módot, amely a kisebbségi kultúra nézetét a többségi kultúra nyelven képviseli, mintegy kisajátítja azt. A posztkoloniális irodalom jegye ez, amely a (kisebbségi) gyarmatosított alárendelt helyzetének felmutatására a (többségi) gyarmatosító nyelvet „idegeníti el” annak megszólalási módjaitól, sokszor a gyarmatosított nyelvet tükröző nyelvrontást is magában hordoz. Régiók történelmi multikulturalizmusára ugyan ritkábban használjuk a posztkoloniális elméletek szempontrendszerét, a szlovákiai magyarok szlovák kolonizálásáról mégis van egy idevágó kortárs irodalmi példa: Koloman Kocúr (valódi nevén Ľuboš Dojčan) *Ma-máka és papáka* c. 2002-es kisregénye, amely egy magyar hatástól rontott szlovák nyelven beszél el egy magyar gyökerű idős házaspár identitásfosztottságának állapotát.³ A posztkolonializmus a kultúrák keveredésének egy következő – erősebben politikailag és társadalmilag motivált – szemlélete, belőle ered a *hibrid identitás* fogalma is (Homi Bhabha), ami arra vonatkozik, hogy a több kultúra együttélése/egymásra hatása/keveredése egy másfajta minőségű identitást hoz létre az egyenmű kulturális identitáshoz képest.

Eddig a többségi nyelvű irodalmi művekben vázoltam a marginális pozícióban levő kultúra megjelenésének különböző fokozatait. A több kultúrára való rálátás következő átmenetét a kisebbségi nyelvű és aspektusú szövegek képezhetik, amelyeken belül legalább két nézőpontot különböztethetünk meg: (6) az egyik a többségitől elhatárolódó, amelynek fontos jegye, hogy a többséggel szemben határozza meg a kisebbség identitását, ilyenek pl. Dobos Lászlónak a nemzetiségi történelmet, a szlovákiai magyarság meghurcoltatásait tárgyaló regényei, a *Földönfutók* (1967) vagy az *Egy szál ingben* (1970). (7) A másik a többségi kulturális hatásokat is integráló kisebbségi megszólalási mód, ami pl. Grendel Lajos prózáit jellemzi.

A két kultúrában gyökerezettség és kultúra közöttiség megmutatkozása

A következőkben olyan szövegvilágokkal foglalkozom, amelyek a két kultúrában gyökerezettséget és egyben kultúrák közöttiséget nyelvi szinten is megmutatják, megbontva ezzel egyrészt a nyelvi homogenitást, másrészt sajátos, a közöttiséget

kifejező nyelvet alkotva meg. A két viszonyítási kultúra a magyar és a szlovák. Az elemzett szöveg Závada Pálnak a békési szlovákság közegéből merítő, *Jadviga párnája* (1997) c. regénye, amit egy, a magyarok lakta Dél-Szlovákiát megjelenítő szlovák regénnyel, Veronika Šikulová *Megettérti* (*Miesta v sieti*, 2011) c. könyvével vetek össze.

Závada magyar regényének szlovák kulturális dimenziója az ábrázolt közeg történelmi multikulturalitásából ered. Szlovákok a Dél-Alföldön a 18. század második felétől élnek. Az – egy szerelmi háromszög köré épülő – regényben egy strukturált kisebbségi társadalom bontakozik ki, amely a szövegnek nem tárgya, hanem a szövegvilág természetes eleme. A három narrátor néprajzi³ és szociológiai pontossággal jeleníti meg a békési szlovák parasztagzák életét a 20. század elejétől a 80-as évekig. Nézőpontjuk belülről ered, elbeszélésüknek ugyan esetenként tárgya, de nem téje a nemzeti hova-(ide- vagy oda-) tartozás kérdése, e tekintetben az olvasó fokozatosan, az elbeszélők személyes történetét megismerve kap eligazodást. A központi elbeszélőt, Osztatni Ondris nagygazdát például olyannyira szerelmi életének viszontagságai kötik le, hogy nem érdeklik a világ- vagy nemzetmegváltó eszmék. Külső és értetlen szemlélőként számol be arról a nemzeti elszakadási kísérletről is, amelynek a regényben Bacovszky tiszteletes a központi figurája, s amely a sok kultúra együttélését keretező monarchia széthullása idején hol a szlovák nemzettesthez, hol Romániához kapcsolódva gondolta el (nem minden abszurditástól mentesen) a saját – immár tisztán szlovák – pozícióját kereső dél-alföldi szlovákság jövőjét. („*Hogy az a mi legfőbb törekvésünk. Hogy a báború végeztével kikiáltandó államban, azt mondja, mint különálló, de nagy többségben szlovákságlakta terület, [...] magunk is kivívassuk majd odacsatlakozásunkat hazánk anyatestéhez. Fojtott morajlás fut rajtunk végig az asztal körül, de magunk se tudjuk, hogy helyeslő vagy rosszalló-e, avagy csak a némiképpen meglepődésből fakad.*” 205.)

A regény napló formában íródott, s noha Osztatni Ondris szlovák anyanyelvű, bejegyzései jó részt magyar nyelvűek, amiket csupán fűszereznek a szlovák mondatok vagy a regionális realitásokra vonatkozó szlovák kifejezések. A nyelv mindig a nemzeti identitás meghatározó jegye, így a személyes műfajon belüli magyar nyelvhasználat az elbeszélő identitására vonatkozóan is vet fel kérdéseket: hogy mennyire szlovák és mennyire magyar, hogy ezek a kultúrák öbenne hol találkoznak és miként keverednek, amelyekre szövegyszerűen kifejtett választ nem találunk. A szövegértelmezés a következő válaszokat kínálja: az egyik a nyelvek használatának funkcióbeli megosztására enged következtetni: a szlovák az otthon, a családi kapcsolatok, a gazdálkodás nyelve (hiszen Mamovka vagy az öreg Gregor mondatait automatikusan szlovácul idézi az elbeszélő, az indulatok is szlovák káromkodások formájában robbannak ki belőle, és gyakran használ szlovák kifejezéseket a paraszti élet eseményeire), a magyar pedig a műveltség és az irodalomé, amelyen az elbeszélő a finomabb, árnyaltabb gondolatait tanulta meg

kifejezni („*Minálunk soba nem jutott eszébe szü-lőknek se, hogy szlovácul rendesen megtanulni*” 220. – mondja majd később általános érvényű egy másik narrátor, Miso), ráadásul – mint egy magyar nyelvű novellakezdeményéből látjuk – Ondris önkifejezése háttérben némi irodalmi ambíciók is megbújnak.

Ondris naplóbeli nyelvhasználata és identitása tekintetében még egy összefüggés kínálkozik: a kevert identitás, amely magától értetődően tartalmaz szlovák és magyar elemeket is, ezek együttes jelenléte és keveredése a természetes számára, szemezgető szétválasztásuk lenne a természetellenes. A szöveg így indít: „*Zacsínam túto knizsecsku. Én Osztatni András 1915 Február hó 5-dikén kezdem meg ezt a feljegyzési könyvecskét, nősülésem előtti napon.*” (5.) A kevert kultúrájú vidékeken ugyanis a használatban gyakori a nyelvek keveredése, s nemcsak a beszélgetőpartner függvényében, hanem mert egy-egy kifejezés azon a másik nyelven érzékesebb, vagy úgy idéz fel egy konkrét szituációt, helyszínt, személyt (keresztapját Ondris sem tudja másképp hívni magyar beszámolójában, mint szlovákosan: *krszni*); átcsúsznak nyelvtani elemek vagy a kötöttebb műfajokból (dalszövegekből, anekdotákból, rigmusokból) mondatok, passzusok; továbbá az indulat- vagy töltelékszavak. Ezt a sajátos ízü nyelvhasználatot az irodalmi szövegben az irodalmi nyelv homogenizálja valamiféle „tisztasági úzus” alapján, s ez magyar és szlovák viszonylatban is érvényes. Választott példáim ellenpéldák. A többes kulturális kötődést nem csak témájukban, hanem nyelvi szinten is megjelenítik a kevertnyelvűség alkalmazásával. Závada erőteljesebben, Šikulová csupán a nyelvi elemek szintjén, nyilván attól a pozíciótól is függően, elbeszélői világuk mennyire van *itt* vagy *ott*, azaz a többségi kultúra nyelvén megszólalva miképpen jelenítik meg a kisebbséget.

A kevertnyelvűség irodalmi szövegbeli használata az általános érthetőség kérdését is felveti, hiszen a kevert nyelvhasználat változatai földrajzilag eléggé kötöttek. Závada megoldását jól illusztrálja a fenti idézet a regény legelejéről: A szlovák betoldást kicsit másképp újrameséli magyarul, amit csak a mindkét nyelvet bíró olvasó érthet. Az egy nyelvű magyar olvasó számára Ondris nevelt fia, Miso „tolmácsol” lapalji jegyzetben (Pl. „*Elkezdem ezt a könyvecskét.*”, 5.). Miso további funkciója a szlovák és helyi sajátosságok magyarázása, amivel hozzáférést biztosít a békési szlovák kisebbség világához a külső tekintetű többségi olvasónak. Tulajdonképpen ő végzi el a kultúrák közötti fordítást. A szlovácul is értő olvasó számára pedig egy következő kulturális dimenziót is közvetítenek a szlovák részek. Závada szlovák nyelve ugyanis nem azonos a ma használatos szlovák nyelvel. Nemcsak tájnyelv, hanem archaikus is, hiszen történeti fejlődésében a köznyelvitől eltávolodott, magyar hatásokat is mutat, sajátos szó-készlettel, helyenként sajátos ragozási formákkal is bír. Ráadásul a békési szlovák írásbeliségnek megfelelően magyar betűkkel van átírva (pl. kétjegyű mássalhangzókkal a lágyítójeles megoldással szemben: „*pocsujes*” – szlovák helyesírás: *počujes*, magyarul: hallod), ami az írott szövegnek

– a mondott szöveg regionális hangzási sajátosságaihoz hasonló – egyedi báj ad. „*Különbem nem így kell szlovácul írni, ahogy itt vannak a szavak. Mert csak fül után és nem helyes írás szerint, hanem magyar betűvel vannak. Habár én se tudok, csak ilyen itthoni féle tótul*” (35.) – magyarázkodik Miso.

Tehát míg a magyar olvasó betekintést nyerhet egy magyarországi kisebbség világának kulturális másságába, a szlovák-magyar kulturális keveredésben jártasabb kétnyelvű olvasó a békési szlovákság regionális kultúrájának egzotikumát is élvezheti. Ami egy következő szempontot hoz játéka a multikulturalizmus irodalmán belül: amellett, hogy melyik szöveg milyen pozícióból beszél, azt, hogy melyik olvasó honnan nézve olvassa. Itt a pozíciók hasonlóan differenciáltak lehetnek, mint ahogy arról a művekkel kapcsolatban már szó volt, hiszen a többségi nyelvű olvasó a kettős kulturális kötődésű szöveget olvashatja elutasítóan vagy a megismerés nyitottságával a másság felé, a multikulturális kötődésű olvasó pedig felfejtheti a kisebbségi identitás illetve kultúra/nyelv megjelenítésének finomságait is. Jelentőségre mindez a műfordítás során tesz szert, hiszen a műfordító is olvas valahonnan, és döntést hoz a kevertnyelvűség átültetése, annak megoldásai vagy homogenizálása tekintetében.

A regény másik elbeszélője Ondris felesége, Jadviga, akinek a szólama egy következő szemléletet villant fel a multietnikus régió nyelvhasználatával, identitásformáló tényezőivel kapcsolatosan. Ő is szlovák származású, de külföldi neveltetése következtében szélesebb kulturális és nyelvi kompetenciával bír, identitásának nemzeti összetevői egyébként (talán épp ezért) nemigen foglalkoztatják. Jadviga jegyzetei Ondris naplójának kiegészítéseképpen születnek, szerelmi és családi életére vonatkoznak, tisztán magyar nyelvűek. Tulajdonképpen csak akkor használja a szlovákokat, amikor az öreg Gregorral tótkomlói szlovák tájszólásban folytatott párbeszédét jegyzi le (ezek a regény legteljesebb szlovák nyelvű passzusai, amiket Miso fordít le a lap alján). A nyelveket tehát úgy változtatja, ahogy a helyzet kívánja. Egy tipikus jegye ez a multikulturális régióknak, ahogy a Závada-regény fogalmaz: „*Mert itt a zsidó boltos is inkább szlovácul szól a vevőhöz, ha úgy látja, hogy az jobban fekszik. Aminként [...] a faluégi szatócs is, ha kell, cigányul kérdi, hogy mit kérsz, mert odajár hozzá az egész romatelep.*” (199)

A kultúrák explicit párbeszédbe vonását a regényben a harmadik narrátor, Miso szólama képviseli, aki szűk horizontú „helyi” ember. Kitűnő ismerője viszont nemcsak a helyi szlovák nyelvnek (fordításait olykor frappáns nyelvi észrevételekkel toldja meg: pl. a disznóölés jelentésű „*zabijacska*” szóhoz hozzáteszi a szószertint is: „*agyonverésceke*”, 9.; a *smrt* – halál szó fordításakor megjegyzi: „*A balálban nem marad semmi. Még magánhangzó se: Szmrt.*” 12.), hanem a helyi szlovák szokásoknak, életmódnak, hiedelmeknek is (pl. Luca-napi babonák, 209.). Fordító-felvilágosító szándéka mégis mintha azt is mutatná: egy lépéssel távolabb áll, ahol már nem teljesen magától értetődő, reflektálatlan adottság a két kultúrához tartozás, s ahonnan „kifelé” tud magyarázni.

Závada Pál regénye tehát elsősorban, de mégsem kizárólag magyarul szól a békési szlovákokról, bevezető osztályozásunknak abban a kategóriájában helyezhetnénk el, amelyben az irodalmi szöveg a többség nyelvén szól a kisebbség kultúrájáról, az *ittből* beszél az *ottról* az *itt* olvasóinak címezve, amit a multikulturalizmus szakirodalma a kultúraváltást megélt szerzőkhöz köt.

Veronika Šikulová *Miesta v sieti*, magyar fordításban ***Menettérti*** c. regénye, másik választott példám, szlovákul tárgyalja azt a történelmileg multikulturális közeget, amely térségünket jellemzi. A Závada-könyvhöz némiképp hasonlóan egy család három, különböző nemzedékhez tartozó tagja beszél el első személyben váltakoztatott megszólalással a szlovákiai vegyes lakosságú faluban, Cseklészen játszódó történetét. A női sorokra fókuszáló család-történet mögött a kultúrák helyszínehez, politikai helyzethez és főleg beházasodott családtagokhoz kapcsolódó keveredése is kirajzolódik. A pozíció, ahonnan a szöveg szól, azonban már jóval erősebben, majdnem kizárólagosan gyökerezik a többségi (szlovák) kultúrában, s ennek nyelvi és identitásvonatkozásai is vannak.

Šikulová nyelve kulturális reminiscenciaként hordozza az idegen (főleg magyar, helyenként német) elemeket, azokra nem az elbeszélő(k), hanem a nyelv emlékezik. Természetes részei a megnyilatkozásnak, de már szlovákká alakított változatukban, azaz mögöttes nyelvi struktúra nélkül. A magyar családtagok nevének, megszólításának szlovákos használata és átírása ennek legeklektánsabb példája: *nad'mama* (nagy-mama), *Bežka* (Böske), de ugyanez a nyelvhasználati logika áll az elbeszélők szlovák szólamában olyan magyar kifejezések állandósulásának a hátterében is, amelyek a „magyar időkhöz” vagy a család-történet magyar szakaszához kötődnek (pl. *bónapošok*, *mubar*, *almášpité*). A három női narrátor (nagyanya – anya – lány) elbeszéléséből ugyanis a család századnyi története bontakozik ki nagyjából a huszadik század 20-as éveitől kezdődően a jelenig. A dédszülok generációja (a regénybeli *nad'mama* és *öregapa*) az alapító funkciót hordozza, hét gyermekük életútja többfelé ágazik, amiből a regénytörténet az egyik szálát bontja ki.

A családi hagyomány – noha a nemzeti hovatartozást a szöveg explicite nem tárgyalja – őrzi a magyar származást, a vasutas *öregapa* vezetőkeve Nagy, *nad'mama* pedig férjhezmenetele előtt Pesten dolgozott főszakácsnőként. Gyermekük generációja (köztük Jolana, a nagyanya narrátor), akik a történet egyéb fogódzói szerint körülbelül az 1920-as évek során születhettek, még magabiztosan bírják a magyar nyelvet, iskoláik nyelvére vonatkozóan nincs információ, de annyit tudhatunk, hogy egymás között még felnőtt korukban is magyarul beszéltek, ami a fiatalabbaknak már az előlük elzárt titkok világát jelentette: „*He-gyeztük persze a füllünket is, mert a konyhában mindig csupa érdekeset beszéltek. Mikor észre-vették, hogy ballgatózunk, magyarra váltottak.*” (127-128.) „*Egészen kiskoromban beszéltem és értettem magyarul én is, de elfelejttem mindent*” (203.) – meséli Alica, az anya narrátor. A nyelváltás tehát valamikor a 40-es években játszódhatott

le a családban, s mivel a szöveg nem utal erre vonatkozó identitásdilemmákra vagy konfliktusokra, feltehetjük, ilyenek nem is voltak. Illetve a szöveget közreadó lány narrátor, a tisztán szlovák kultúrájú és nyelvű Verona szemszögéből nem merültek fel/nem tűntek relevánsnak. (Az olvasói pozíciók változatosságából eredő olvasati eltérések gondolatára visszautalva jegyzem meg, hogy a történelmileg multikulturális térségünk huszadik századi etnikai problematikáját, ennek identitásvonatkozásait ismerő olvasó szemszögéből ez hiátusnak látszik.)

Az identitásdilemmák mellőzése mindazonáltal egy olyan szerzői stratégiát sejtet, amely egy identitásállapotot kíván felmutatni annak multikulturális hagyományaival együtt, azonban ideológus hordalékok nélkül, hiszen a szlovák-magyar együttélés Szlovákiában máig sem semleges kérdés, mindig tapadnak hozzá ideológiai megfontolások (Verona tudatfolyamának idevágó hasonlata: „*a történelem nem dunna amit fel lebet rázni bár minálunk Szlovákiában meg otthon is mindig mindent febráztak mint a dunnát a történelmet is*”, 20). A családi identitás magyar hagyományrétegének neutrális felvállalása ilyen értelemben tesz szert jelentőségre. A szerző stratégiáját Závada Pál így összegzi a regény magyar fordításához írt utószavában: „Šikulová ezáltal lenyűgöző magától értődéssel, elfogulatlanul avatja az egységes nemzeti tradíció részévé a történeteiben jelen lévő „idegen” nyelvi-nemzetiségi-vallási tényezőket [...], de az ellentétes történelmi beidegződések által mérgezett viszonyokat, vagyis a közös szlovák-magyar múltat szintén.” (354.)

A regény egy hasonlóan multikulturális régiót mutat be, mint amelyet Závada könyvéből is megismerhettünk. A Pozsonytól északkeletre fekvő, hajdan Apponyi- illetve Esterházy-birtokot, Cseh-szlovákia megalakulása óta szlovák területet képező Cseklész (szlovákul Čeklis) kultúrtörténetéhez a 18. század végén itt tevékenykedő Anton Bernolák szlovák író-nyelvújító is hozzátartozik (1948-tól, nyilván nem mentesen a nemzeti ideológiai megfontolásoktól, az ő nevét viseli a település: „*Még sokáig nem bírtuk megszokni, hogy Bernolákovó. [...] Ha öregapát a hivatalban vagy az állomáson kijavították, hogy már nem Čeklis, elvtárs, hanem Bernolákovó, csak legyintett, és káromkodott egy cífrát magyarul.*” 139), 1938-tól rövid időre visszacsatolták Magyarországhoz, majd településcsere következtében 1939-től újra Szlovákiához került. Jórészt magyarok lakták, de ugyanúgy éltek itt szlovákok, németajkúak, zsidók, cigányok, sőt a szélesebb környéken bolgárok is. A kultúrák, nyelvek természetes együttéléséről Šikulová könyve Závada szövegéhez hasonlóan ad számot: „*A bolgárok bolgáru, a magyarok magyarul. Értettem mindegyiket*” (194.) – emlékezik az 50-es évekre a nagyanya narrátor, Jolana. De ellentétben Závada szereplőinek autentikus szlovák tájnyelv-használatával, az elvileg magyarul jól tudó Jolana elbeszélésének a nyelve nem mutat igazi magyar nyelvismeretet (a szlovák szövegere-detiben pl. hibás magyarsággal idéz egy szót: „*Fából van a vatušások talpa.*”), ami inkább azzal van összefüggésben, hogy a szerző, illetve a szöveget közreadó önéletrajzi elbeszélő, Verona nem látja be narrátora nyelvi világát.

A mögöttes nyelvi struktúra nélküli magyar nyelvi elemek, amelyek a családtörténet nyelvi reminiscenciáit képezik, a kötöttebb műfajokból: dalszövegekből, anekdotákból, mondásokból származó passzusok (pl. „*Feleségem ad nekem a pipámat meg a botomat, hadd ultozzam meg magamat.*”), az elbeszélői tudatban ragadtak valamilyen helyzethez, szereplőhöz, s váltak a felidézett emlék nyelvi karakterjegyévé. Ilyen jellemző kapcsolódik például visszatérően *öregapa* alakjához, aki saftos kevertnyelvűséggel káromkodik: „*šejbajrirá, azapádmindenit, basand'aláatterem-tett, fixnomolátnekyt, kristušaútfagot*”, s ez a jegye annyira meghatározó, hogy a temetésén unokája, a magyarul már nem beszélő Alica is ennek felidézésével búcsúzik tőle magában (207).

A multikulturális családeredet régióknak – történelmileg adott – sajátossága, amelynek variációi rengeteg család történetében felbukkannak, s amely a mindennapok története szintjén ellene tart a tisztán nemzeti „nagy történet” eszmeiségének. Závada Pál és Veronika Šikulová regénye ezt mutatja fel tematikusan és nyelvi szinten is, a magyar-szlovák együttélés különböző tapasztalatából merítve, és a két különböző többség felől illetve felé mutatva fel a nemzeti kisebbség másságát. Mindkét mű megjelent a másik nyelven is, a két kultúrában gyökerezettség tapasztalatának *verso*-ját ezek a műfordítások képviselhetik.

A fordítók a szöveget homogénnek vagy hibridnek tekintik-e

A multikulturális háttérű irodalmi alkotások műfordításának is lényegbevágó elméleti megközelítése, hogy a szöveget etnikailag homogénnek vagy *hibridnek* (a Bhabha-féle kevert identitás értelemben) tekinti-e, hogy a több kultúrára való rálátás tapasztalatának szövegbeli nyelvi nyomait/jegyeit közvetítendőnek tartja-e. A kérdést a magyar-szlovák együttélést feldolgozó szövegeknek, konkrétan Grendel Lajos regényeinek Karol Wlachovský-féle szlovák fordításai alapján Deák Renáta szlovák műfordító fejtette ki a posztkoloniális elméletek felől, hangsúlyozva, hogy a térségünkben a kulturális (váltakozó előjelű) kolonizációt is működtető etnocentrikus ideológiák állnak azoknak a fordítási stratégiáknak a hátterében is, amelyek a nyelvi homogenizáció által elfedik a szöveg multietnikus közegre utaló jegyeit (pl. a történelmi földrajzi nevek vagy a személynevek lefordításával, az idegennyelvi hatások /lexikális elemek kiküszöbölésével a célnyelvi szövegben stb.).⁴ Mint írja: „A magyar-szlovák fordítások kontextusában (pl. Závada Pál vagy Esterházy Péter művei esetében) a fordítás gyakran a közös történelem interpretációját is jelenti, aktív hozzáállást, gesztust, a kulturális identitás észlelését. A régió történelmére vonatkozó kérdések artikulálását is magába foglalja, valamint a térség kulturális identitásának az értelmezését.”

A *Jadviga párnáját* Deák Renáta ültette át szlovákra, a fordítás *Jadvigin vankúšik* címmel 1999-ben jelent meg. Célszövege a szövegvilág multikulturális identitásának megtartására vonatkozó elméleti álláspontját is tükrözi. Olyan fordítási stratégiát alkalmazott, amely elsődlegesen az egyes nyelvi elemek és rétegek szövegbeli

funkcióját tartotta szem előtt (a hagyományos jelentésközpontúsággal szemben), hogy láttassa a nyelvi szinten megjelenő, diakrón és szinkrón jelleggel is bíró multikulturalitást, ennek a szöveg által folyamatosan hivatkozott – a különböző irodalmi és kulturális hagyományok egymást relativizáló rétegei között felsejlő – összefüggéseit.

Néhány megoldás: a magyar kontra tótkomlói nyelvjárási szlovák kevertnyelvűséget a fordítás irodalmi/köznyelvi szlovák kontra tótkomlói nyelvjárási szlovák kevertnyelvűségre módosítja, a szlovák szövegbe tótkomlói szlovák dialektizmusokat kever csakúgy, mint a szövegeredeti a magyarba (ha nem is feltétlenül azonos szöveghelyeken). E szlovák kifejezések, mondatok sajátos békési, magyar betűkkel történő átírása a célszövegben is elég figyelemfelkeltő ahhoz, hogy érzékeltesse az elbeszélő identitásának kevert mivoltát.

A magyar-szlovák nyelvi párhuzam helyett a fordítás felerősíti az irodalmi-nyelvjárási szlovák párhuzamot, az eredetihez képest ugyanis Ondris narrációjában – mintegy Ondris régióhoz való kötődését érzékeltetve – nagyobb mértékben, hangsúlyosabban alkalmaz dialektizmusokat. Az eljárásnak ismeretterjesztő funkciója is van, hiszen nyelvi és nyelvhasználati információkat közvetít a „nemzetestről leszakadt” dél-alföldi szlovákság életéből a szlovák olvasó számára, aki ezt szociolingvisztikai és etnológiai szempontból is értelmezni tudja (ellentétben a szövegeredeti olvasó magyar olvasóval, aki a tótkomlói szlovák nyelvi sajátosságokat a köznyelvi/irodalmi szlovákhoz képest nem tudja érzékelni). Egy példa Ondris feljegyzéseiből: „*Jadvigám angyalmosolyúan kelt föl velem [. . .], tisztát adott és ranyajkát: kenyeret pirított kemencében*” (12), a Závada-könyv a szlovák (általános használatú) *ranyajka* szót lapalji jegyzetben magyarázza: „*Reggeli. De mondják frusytiknak is.*” (12). A célszöveg megtartja a szó magyar átírását, amivel jelzi a békési sajátosságot a leírás szintjén, de mivel jelentésbeli különbség itt nincs a köznyelvi szlovákhoz képest, a lapalji jegyzetben áthelyezi a hangsúlyt arra, hogy a reggelit frusytiknak is hívják. A sajátos tájnyelvi ízt pedig egy dialektizmus használatával a pirított kenyér megnevezésében (*žiarenycica*) hozza vissza a célszövegbe, amit a szlovák olvasónak is magyarázni kell lapalji jegyzetben.

A példa a Deák Renáta-féle fordítás egy következő eljárását is szemlélteti, amely megszünteti a harmadik elbeszélő, Miso fordító funkcióját (hiszen a szlovák olvasók számára okafogyott lenne a szlovák kifejezések fordítása, a szövegvilág hitelességének a kérdését vetné fel). A célszöveg ezt a dialektizmusok, reáliák, néprajzi sajátosságok magyarázásával váltotta fel. Ez a fordítási eljárás eléggé radikális abban az értelemben, hogy helyenként töröl, helyenként hozzáír a szövegeredetihez, de ezek a változtatások – mint arról Závada Pál és Deák Renáta egy közösen publikált írásban beszámolnak – minden esetben a szerzővel együttműködve történtek.

A szlovák fordítás számára hozzáférhető volt továbbá olyan, a magyar szövegeredetihez képest is autentikusabb megoldások, amelyeket Závada Pál a források szlovák mivoltából adódóan a magyar regényben nem tudott használni. Ilyen

például Zsofka kelengyjének a magyar nyelven közzétett jegyzéke (17-18.), amit a fordító nem fordított „vissza” szlovákra, hanem egy létező (a szerző által forrásként használt és magyarra fordított) eredeti, tótkomlói szlovákságú jegyzéket épített vendégszöveggé a regény szlovák változatába, egy különleges archaikus hangulatot hozva a célszöveg nyelvi világába. Következő példaként említhetjük az autentikus nyelvi jegyek felhasználására a szlovák fordításban a nemzetébresztő evangélikus lelkész nyelvét, aki a Závada-könyvben magyarul beszél, szólama Ondris narrációjából csupán stílusosan válik ki, szlováku (a fordításban) azonban a kralici biblia (cseh) nyelvén szólal meg, amely a múlt század 20-as éveiben, tehát a regény-történet idején az evangélikus liturgiában alkalmazott nyelvként élt nemcsak a békési, hanem a „hazai” szlovákság körében is. Ennek az eljárásnak a révén a célszöveg egy olyan hagyományra is hivatkozni tud, amely a vidéki lelkész nemzeti elkötelezettségét szélesebb történelmi-kulturális kontextusba helyezi.

Závada regényéhez képest Šikulová szövege a nyelvek közötti átmenetiség sokkal enyhébb változatát képviseli, amelyben az idegennyelvi (magyar, néhol német) elemek a multikulturális kötődésű családtörténet nyelvi emlékeit jelentik, nincsenek kihatással a regény egyéb rétegeire. Ily módon átültetésük az ekvivalencia-elvű fordítás alapján nem problematikus. Mészáros Tünde fordítása a szöveg multikulturális nyelvi dimenzióját nem fedte el, nem egyneműsítette, hanem megfordította. A szlovák átírású magyar nevek vagy a rontott magyar nyelvű idézetek, káromkodások a magyar szövegből is kiszólnak, nyelvileg is erősítik azt, amit a regény tematizál is: a kultúrák egymásban továbbélését. A célnyelvi magyar olvasó számára is illusztrációként szolgálnak arra, hogy a szlovák narrátorok mennyit őriztek meg a magyarból. (Pl. a mögöttes nyelvi struktúra nélküli magyar remniscenciára felhozott korábbi példánk a célszövegben érthetőbb formát kap, de a nyelvi bizonytalanságot a fordító egy megjegyzéssel is kiemeli/indokolja: „*. . . feleségem add nekem a pipámat meg a botomat, badd öltözzem meg magamat. Így volt magyarul, azt hiszem.*” 117.) A forrásszöveg kevertnyelvűségét pedig a szlovák nyelvi elemek (személynevek, földrajzi nevek, énekrészletek, stb.) meghagyása érzékelteti.

Korábban volt szó arról, hogy az a pozíció, vagyis a két „tisztán” elgondolt nyelvű és identitású kultúra közötti átmenetnek az a fokozata, ahonnan a műfordító olvassa a többes kulturális kötődésű, kevert identitású szöveget, a célszövegre nézve is bír jelentőséggel. Mészáros Tünde fordítása nem csupán szlovákból fordít magyarra, hanem a délnyugat-szlovákiai régióhoz kötődő szlovák (többségi szemléletű) multikulturalitást a másik (kisebbségi) nyelven mutatja fel: ugyanazon régió szlovák-magyar együttélésének a magyar nyelven hagyott szlovák nyomait építi a szövegbe. Ezek némelyike a magyar olvasók széles rétege számára is érthető (pl. „*magyarul povedált valamit a tűzbely fölött*”, 17), többségük azonban csak a szlovákiai magyar nyelvhasználatban honos: pl. „*tudott a Štefan öltözködni kurnyikšopa ez a mi családi*

gyengénk a jól öltözött urak” (173.) – trágár töltelekszö; „*Aztán meg zavadzáltak egész télen a spajzban*” (82.) – magyarított ige útban voltak jelentésben. De ide tartoznak azok a nyelvrontások/nyelvi hibák is, amelyek a szlovák felől érik a magyart, pl. egy magyarul is élő idegen szónak a szlovákos alakban történő alkalmazása, ahogy az a szlovákiai magyar nyelvhasználatban elterjedt: „*kínoz a szkleróza*” (219).

Šikulová elbeszélői stratégiája – ahogy egyik elemzője, Zora Prušková írja –, „nem ismer egyéb epikai hierarchiát, mint ami az élő beszélt nyelvből és annak familiáris változatából ered.”⁵ A célszöveg ezt az élőnyelvi mesélőmódot (főleg Jolana és Alica szólamában) nyelvi megoldásaiban szintén köti regionálisan, ami (mint szlovák hatás a szlovákiai magyar nyelvhasználatban) például a szintaktikai struktúrában érzékelhető, de nem hibás mondatszerkezetekben, hanem bizonyos szerkezetek gyakoribb alkalmazásában érhető tetten. Mindazonáltal ez a familiáris, élőnyelvi mesélőmód a szlovák irodalomban előzménnyel rendelkezik, éppen az író apja, a szintén író Vincent Šikula írásművészetéhez kötődik, így szervesen kapcsolódik egy prózahagyományhoz, míg a regény magyar változata ilyen hagyományra nem támaszkodik, és e tekintetben olykor a megmunkálatlanság látszatát kelti. Tény azonban, hogy egy olyan beszéltnyelvi változatot villant fel autentikusan kapcsolódva a tolmácsolt szövegvilág tematikai és földrajzi adottságaihoz, amelynek irodalmi megszólalásával eddig nemigen találkozhattunk.

Térségünk történelmileg adott etnikai sokszínűsége az idők – és a különféle irányú kolonizációs hullámok – során a nemzeti/kulturális/nyelvi identitások változatos alakzatait hozta létre. Závada Pál és Veronika Šikulová regényei ennek 20. századi magyar-szlovák és szlovák-magyar vetületét dolgozzák fel *vice versa*, olyan látószöveget képviselnek, ahonnan mindkét kultúrára van (Zavadánál teljesebb, Šikulovánál redukáltabb) rálátás, és ahol az elméletileg „tisztá” identifikációs minták és kategóriák közötti átmenetek érvényesülnek. Tanulságul magyar olvasónak, szlovák olvasónak.

(A tanulmány a Szlovákia művészetének és kultúrájának európai dimenziói elnevezésű projekt (ITMS kód: 26240120035) keretében jött létre, amit a Kutatás és fejlesztés operatív program támogat, és a finanszírozásában az Európai Regionális Fejlesztési Alap is részt vesz.)

¹ Dionýz Ďurišin, *Tedria medziliterárneho procesu*, Bratislava, Tatran, 1985; Uő, *Osobitné medziliterárne spoločensvá 6. Pojmy a princípy*, Bratislava, Ústav svetovej literatúry SAV, 1993.

² Vö. Rolf Ehnert, *Literatur der Migration ist deutsche, ist „Weltliteratur“ = In mehreren Sprachen leben*, herausg. Daniel Grabis, Eva Kastenhuber, Bordeaux, 2006, 43-58.; Heidi Rösch, *Migrationsliteratur als neue Weltliteratur?* Sprachkunst 2004/1, 89-109.

³ Marta Botíková szlovák etnológus külön tanulmányt szentelt a regény néprajzi háttere elemzésének. Marta Botíková, *Dolnozemská sága*, Slovenský národopis 2001/1, 127-132.

⁴ Renata Deáková, *Na margo otázok o multikulturalite, postkolonializme a našej hybridnej kultúrnej identite = Slovák. Pamätnica k sedemdesiatke Rudolfa Chmela*, zost. László Szigeti, Bratislava, Kalligram, 2009, 289-304.

⁵ Zora Prušková, *Trikrát v prvej osobe*, Romboid 2011/8, 64.

Café Hyena

BEŇOVÁ, Jana

Café Hiena

L'Harmattan, 2016
(megjelenés előtt)

„A zenekar”

in: *Férfi, nő, gyerek*

Mai szlovák

történetek

Noran Libro, 2016

„Még jó, hogy

kórházban vagy”

Magyar Lettre

Internationale, 83

„Enter”

„Meglátjuk, mit talál

ki a gitáros”

„Krisztián, László,

Hajnalka meg én”

„Versek”

Magyar Lettre

Internationale, 91

„Very soon – money

and love”

Magyar Lettre

Internationale, 93

„Pozsonyban merre?”

Magyar Lettre

Internationale, 94

„A zenekar”

Magyar Lettre

Internationale, 99

Élő petárda. A Ian és Elza melletti lakásban egy koros úr él. Hosszú évek óta azt hiszi, hogy Elza Ian fia. Kedélyes szervusszal köszönti, ha találkoznak, és időnként barátságosan mellbe boksolja.

A szomszéd gyűlöli a petárdákat. Ha a gyerekek durrogatni kezdenek, ki-rohan az erkélyre, és ordítózik:

– Te bűdös kis geci!

Körbe-körbe. Így kezdődik a pozsonyi Petržalkában a karácsonyt megelőző időszak: tebüdöskiscigecitebüdöskiscigecite.

A szomszéd igazából nem ember, hanem egy különleges fajta petárda. Egy kapszli. Ezen az éjszakán Elza elzarándokol a szomszéd lakás ajtaja elé, hogy ne kelljen a falon át a televízió esztrádműsorát hallgatnia. Kéri, hogy halkítsa le. A szomszéd szemé csillog: alkohol és könnyek.

– Nem is tudom – mondja fensőbbésesen, pozitív energiától duzzadón.

– A Tátra megsegítésére csinálták a műsort, hát gondoltam, hogy mindenki, hogy mindenkinek – hüppögi.

Elza visszamegy a lakásba. Már nem üvölt a falon túl a televízió. Most a szomszéd üvölt.

– Kurva magyarok!

Körbe-körbe. Elza fekszik az ágyban, folyik a könnye. Körbe-körbe. Petržalka megsegítéséért.

Petržalka egy olyan terület, ahol az idő nem játszik szerepet. Olyan lények élnek itt, amelyekről a földgolyó maradék része azt hiszi, hogy nem léteznek már. Hogy kihaltak. A jók meg a rosszak is. A svábbogarak arca a dinoszauruszokat idézi, a szomszéd hangja pedig nem a torkából, hanem egy ragadozó szemfogából jön.

Elza kirohan az erkélyre, kikap a kukából egy palackot, és áthajol a szomszéd térfelére. A falnál üres akvárium áll. Belevágja az üveget a közepébe, és szalad vissza, bebújik az ágyba. Hallja, hogy a szomszéd kimegy az erkélyre. Kis csend. Elza reszket.

– Kékoportó – olvassa ki a cserepekből álmélkodva a szomszéd. Aztán bekesség borul a tájra.

A petržalkai lakások minden fala zenél és beszél. Az ember olyan dalokkal találkozik újra, amelyekről azt hitte, a világ rég elfeledte őket. Az idő áll, a rádiók évek óta ugyanarra az adóra vannak hangolva. A mutató, ami a skálán jelölte, beesett már a készülék belsejébe. A skanzen aljára.

Kiderült, hogy még mindig él a „Születésnap kivánságműsor”, amelyre Elza gyerekkorából emlékezett. A szocializmusban ez szót minden fodrásznál.

Elza kéri a szomszédot, hogy kicsit halkabban hallgassa a dalokat és a köszöntőket. A szomszéd alsógatyában, mezítláb áll az ajtóban. Sír. A fúvszene hangjai felidéztek halott édesanyja emlékét.

A szomszédot eljár meglátogatni a két fia.

– Kapd össze magad, apu! Totál elhagyod magad! Mi van veled? Cseh házaton keresztül hívsz a szlovák eurotelepre, mikor Ausztriában vagyok? Azt nekem mind ki kell fizetni! Hát nézz magadra, vazzé! Szedd össze magad! Mondok neked valamit, és két hét múlva már fingod sincs, hogy miről beszéltem.

– Hagyjuk a részleteket! Ne mondjatok nekem részleteket! – kéri az apa.

Elza eldönti, hogy megvárja egyszer a fiúkat az utcán, a kapu előtt, és megkéri őket, hogy családi programjaikat ne ilyen hangerővel sugározzák hajnali háromig. Félnapos ácsorgás után rá kell jönnie, hogy képtelen a szomszéd fiait megkülönböztetni a többi petržalkai fiatal férfitől. Magasak, puffedtek mindannyian, a fejük borotvált, arcuk akár a tarkedli.

Elza. A folyón túli területet gyerekkoromban veszélyesnek gondoltam. Mi a folyón innen, az Óvárosban laktunk. Az Öreg híd egy megjósolhatatlan

kimenetelű út kezdete – szakadék fölött függő kikénkövezett járda, a szakadékban barna folyó zúg. A határ, ahol a vasárnapi séta a puszta létért való küzdelemmé válik. A hídon ezért inkább csak tizennyolc éven felüli felnőtteknek szabadna járni.

Gyakran nézem a város felőli partról a túloldali Lunaparkot, Petržalka kapuját. Próbálok elkerülni a vidámpark bejáratát játékoságot színelve őrző szfinxek perzselő tekintetét. A vurstli lovacska és gigászi méretű, vad színezettű kacsái meg hatyúit zárt, áthatolhatatlan körben keringenek. Egy kíméletlenül megszabott pályán. Fölöttük sikongató, rikoltozó gyerekek pörgő karikában. A kérérlhetetlenül forgó mozgás elnyeli a tájat.

Nincs menekvés – a körből nem lehet kitörni. Néhány gyerek rosszul döntött. Ők a műanyag lovak nyakát görcsösen markolva sírnak.

– Ez aztán az élet – mondja a körhintás. Égnek fordítja az arcát, és nagyobb sebességre kapcsol.

Vannak napok, amikor a Lunapark úgy néz ki, mintha elromlott volna, mintha zárva lenne. Pár körhintá meg egyetlen céllövőde üzemel csak. A körhintások a sarat dagasztják, téblábolnak. Tragikus alakjaik Angliának azt az időszakát idézik, amikor gyerekekkel söpörtették a kéményeket.

Bennem reked a lélegzet a dodzsem kék kocsjában, mikor egy pirossal ütközünk. Ha a körhinták kerülnek szóba, apám mindig elmondja a hatyút, amelyik a két benne ülő kisgyerekekkel leszakadt a láncról.

Nagymama bejön velem a tükörlabirintusba, és mikor nem bírunk kitálcálni belőle – sehol egy ösvény, sehol egy ajtó, a tükrök nem ablakok, nincs sehol semmi, csak én meg a nagymama, nagymama meg én, és egyre sápadtabb tükörképünk – vagy fél óra elteltével hívjuk a bácsit, akitől a jegyet vetjük, hogy vezessen ki minket. Hogy mutassa meg az utat.

Anya és nagymama pár évvel később eltévednek Petržalkában. Jó buszra szállnak, de az ellenkező irányba. A város helyett egyre beljebb viszi őket a lakótelep gyomrába.

Mire végre halálra váltan leszállnak, sötét van és havazik. Soha többé nem kerülnek haza, sohase találunk ki Petržalkából.

– Elnézést, hogyan jutunk innen Pozsonyba? – támad le anya egy lányt a megállóban.

– De hát ott vannak... Ez Pozsony – néz értetlenül a lány.

Anya szája tehetetlen mosolyra húzódik.

– Én a városra gondolok. Be a városba.

Mikor végre visszajutnak a híd túloldalára, anya megkérdezi nagymamától, hogy látta-e, milyen furcsa arca volt a lánynak. Mint egy túrós tarkedli.

Mikor Ian meg én először feküdnénk le, Ian közli, hogy Petržalkában lakik. Meg se rezzenek. (Észre is veszem, hogy meg se rezzenem.)

A híd veszélyes, főleg ha gyalog kel át rajta az ember. A folyó túl közel van. Provokál a víz és a levegő határa. Attól tartok, hogy egyszer csak leugrom. Előkészület nélkül, egy árva szomorú gondolat nélkül, egyetlen *hopp!* indulás nélkül, minden dráma vagy habozás nélkül – egyszerűen csak egy ugrásban folytatódna a léptek szabályos üteme a hídon.

Mindig télen van a legnagyobb kedvem ugrani. A meleg ruha rétegeibe burkolva áthatolhatatlanak, érinthetetlennek hiszi magát az ember. És valami másra vágyik, változásra. Mint a nomád egy új horizontra, úgy vágyom én télen egy más halmazállapotra. A híd jeges felületén cosszanó bizonytalan léptek helyett. Mert az ugrás repülés. Egy pillanat a határvonalon. Azzal a pillanattal meghosszabbítva, amikor már a vízben fekszem, de a nedvesség nem hatol még át a ruha rétegein a testemhez. Lassan szívárogo csak, nehéz és zöld, mint a mentolos cukorka – megtölti a zsebeimet, befolyik a cipőmbé.

A buszra felszállt egy tarkedli. Elém nyújtotta ki kövér, tetovált karját. Inkább lehunytam a szemem. Hogy ne lássam a lángok közt csörtető alakokat,

a tarkedli arcát, amelyet az ablakon túl elterülő holdbéli táj szegélyezett. Lehunyt szemmel hagytam, hogy vigyen a busz, hogy lökdössenek.

Talán pont a petržalkai képek miatt vakult meg átmenetileg pár évvel ezelőtt Ian. Úgy döntött, inkább nem akar látni, nem akar nézni semmit, nem akarja átlátni, nem akarja észrevenni Petržalkát.

Elmesélte, hogy egyszer látogatába érkezett egy gyerekkori barátja, aki hatvannyolcban kiment Kanadába. A barát egy darabig nézett kifelé Ian petržalkai lakásának ablakából – és többé nem kereste fel a szülővárosát.

– Szóval így élsz te most – mondta, megveregette Ian vállát, és nyomtalanul eltűnt újra Kanadában. Soha többé nem jelentkezett. Petržalka kiverte belőle a kanadai szuszt.

Sohasem tetszettek a tetovált emberek. Börtönök és kalózhajók jutottak róluk eszembe. Meg a részeg munkás a nyári villamoson. A strandról jöttünk anyával.

– Mit bámulsz? – förmedt anyámra a munkás, akinek egy sellő, egy átlótt szív és egy „Carmen” felirat volt a karjára tetoválva.

– Én nem bámulom magát – mondta anya, és átmentünk a szerelvény egy másik részébe.

Néha azt gondolom, hogy Ian nem Petržalka miatt vakult meg. Hanem talán miattam. Nem bírta már nézni a közös életünket. Mintha tetoválás lett volna. Átment a szerelvény egy másik részébe.

Kanadai barátja többé sohase jött vissza Szlovákiába, mert tudta, hogy senkit se tud megmenteni Petržalkától. Élete első barátját, a gyerekhadsereg hajdani parancsnokát sem.

Miután Ian látása visszatért, meggyűlölte mindazt, ami a vakságára emlékeztette. A folyók, tavak és a tenger fenekén heverő síkos köveket, a Táncos a sötétben és a Ray című filmeket, az úszószemüveget és a sötét színű élelmiszert (a marhahúst, a kínai fafülgombát, a pulykacombot).

De már csak az egyik szemére látott.

A tarkedik a halálkultusz hívei. Tar koponyájuk a nekrofilia jele. Gyűlölnék mindent, ami kapaszkodna a fényre, mindent, ami csírázik, fakad, kikel a tojásból. A csupasz, ragyogó csont imponál nekik, a koponya, a szintiszta kalcium. A tarkedik haja csak a föld alatt kap esélyt. Akkor csírázik ki először bátortalanul, pelyhesen a koponyájukon.

– Figyu! Figyu, tudod, mi ez? – kiált egy kisfiú a petržalkai panelház teraszos magasföldszintjén madárként lendítve a karját.

– Semmi – feleli a barátja.

– Ez a hájtler! – mondja a fiúcska, és lenget tovább.

Kicsit fel is száll.

Elza és Ian a pozsonyi desperádók közé tartoztak. Nem reklámügynökségben dolgoztak, és nem kuporgattak jobb lakásra, jobb kocsira. Gyakran ücsörögtek menő kávézóban. A pénzt, amit megkerestek, az utolsó fillérig elérték, elitták, elszívták. Úgy élték az életüket, mintha még diákok lennének (mottó: *csak a félretett pénz az igazán elpazarolt pénz*). Ahhoz a gondtalan réteghez igazoltak le, amely kizárólag olyasmit vásárol, ami kipisilhető, kikapáltható, kifújható, vagyis huszonnégy órán belül recikálható.

Pont a magukfajta desperált embereknek köszönhetően üzemelhetek a városban a kávézók és az éttermek, amelyekben százszor többre került minden az elviselhetőnél.

Időnként hódoltak a más házakban alvás gyönyörének is. Panziók, szállodák. Teljesen mindegy volt, melyik városban szálltak meg. Élvezet volt egy darabig másol lakni, mint Petržalkában. A hazaúton mindig tartottak attól, mi várja őket vajon a tulajdon lakásuk ajtaja mögött.

Elza. Van, akit elkap a fosás, ha Egyiptomba utazik. Minket mindig akkor kapott el, amikor hazajöttünk valahonnan. Haza, Petržalkába.

Elza és Ian szeretkeztek. A szobába behatolt a panelház tövében játszó kis gyerekfűrherek hangja. Kiabálás. Káromkodás. Ősz volt. Lassú sötétedés. A férfi és a nő gyönyöre összevegyült az ordenáré gyerekkilátásokkal. Csendesen, takarékosan szeretkeztek. Közben végig egymás szemébe néztek. Mint a pincében bujkáló zsidók.

Minden nevesebb városnak vannak kilátói. Az ember nézi, és egyszer csak ott hever a lába előtt, szép kompaktul, egyben az egész. Néhány kilátóban kávézó is van, ahol a város legdrágább ásványvize és bora kapható.

Minden kilátóban él egy öregember. Jobbára egy ősz öregember. Észrevétel nélkül meghúzódik a sarokban, és nézi azokat, akik néznek. Ott vannak előtte, szép kompaktul, egyben mindannyian.

Aztán odalép a védtelenekhez, egy pillanatra az arcukba bámul, és már lendül is a karja, hadarja a látnivalók, a műemlékek nevét. Sorra mutogatja az épületeket, mintha sakkozna a várossal, óvatosan ide-oda tologatná őket. Nem hagyja abba akkor sem, ha szól neki az ember, hogy köszöni, de jól ismeri a várost maga is. A látnivalókat, a műemlékeket. Hogy nem turista. Hogy itt született, és csak a forró nyári hónapokban szokta elhagyni a várost.

Az öreg aztán nyújtja a tenyerét, és kér három eurót kávéra.

Elza. Én is pozsonyi öregember vagyok. A várdombon állok lesben. Innen nyílik a legjobb kilátás a turistákra. Figyelem őket, válogatok köztük. Aztán odalépek az áldozatokhoz, egy pillanatra az arcukba bámulok, a túlpárt felé nyújtom a kezemet, és a folyón túl elterülő fehér városra mutatok: Petržalka, Pe-tr-žal-ka.

Pont olyan vagyok, mint egy Freud nevű ősz öregember abban a pillanatban, amikor beidézte a Gestapo. Beköltöztek a lakásával szembe (Berggasse 19). Az ablakaik farkasszemet néztek egymással. Mielőtt megengedték neki, hogy távozzon az országból, alá kellett írnia, hogy nem bántották. Az öregember aláírta, sőt ki is egészítette egy mondattal: „Csak ajánlani tudom mindenkinek a Gestapót.”

Müezzinek. Jöttek a hangok. Támadtak a falak mögül, alászálltak a magasból, beledübögtek az ember talpába. A petržalkai müezzinek ütemes dala. Kora reggel ébresztette Elzát. Pirkadat előtt.

Egy emelettel lejjebb idős nő lakott magatehetetlen anyjával. Gyakorlatilag süketek voltak mindketten, és mindig otthon voltak. Pirkadat előtt kezdődött véget nem érő párbeszédük. Mindig korán ébredtek, nem bírtak aludni. A lételemeték minden reggel – a magukét és a másokét. (A kezdetektől.) A rágalom, a pletyka éltette őket.

Elza feküdt az ágyában. Zavarták a lenti lakásból feltolakodó hangok. Úgy érezte, mintha az öregasszonyok a feje alá gyűrt párnában vartyognának. Minden reggel. A kezdetek kezdetétől. Gerontoháztartásuk ott lüktetett Elza feje alatt.

– Anyuka, te rendkívül türelmetlen beteg vagy – recsegte egyik öregasszony a másiknak. – Meg ideges is vagy mindig. Panaszkodsz! Az orvosokra, a nővérekre, a dialízisre. Örökké elégedetlen vagy. A kórházban meg! A többi néni csak fekszik csendben, ki se nyitja a száját...

– Mert hülyék – recsegte vissza a másik. És ahogy hágott feljebb a nap, úgy kapcsolódott be egyre több hang.

Csak ajánlani tudom mindenkinek Petržalkát.

A pornófilmekben szocializálódott lány visongása, aki úgy sikítzik dugás közben, mintha fűrésznél. Balról egy csalódott nő monológia úszik be.

– Leitattatok, és titokban eladtátok az antik órát, nyomorultak! De a lakás az enyém, az én tulajdonom! Kirúglak titeket mind. Elementek innen a bűdös francha! Mocskok. Letagadnak a csillagot is az égről, lopják a törlőközőmet, leverik a lábasaimról a zománcot. Fő, hogy az óvek, az mind csillogjon-villogjon!

A lakást hangos zene töltötte be. Falrepsztoén hangos. Beleremegtek a bútorok, beleremegett Elza. Valaki kirohant az erkélyre.

– Vége! Halld? Végeztünk egymással! Én nagyon szerettelek tégedet, de most marhára megsértettél. De ez már neked úgyis mindegy. Én szeretlek, de te most már szálljál le rólam. Ahhoz meg a világon semmi közöd, hogy hányasztkapogbe!

Elza kiszaladt a lakásból. Úgy gondolta, nem is jön többé vissza. Haza!

A Palisády villanegyedében sétálgatott. Nézte a lámpafényes ablakokat. Az utcán szerteszaladt léptének puha nesze. Uccán! Ragyogott a csend. Lélegzete mély volt, egyenletes.

Amint átlépte a lakás küszöbét, újra felgyorsult. A hasát nagy halom sáros, izmos kavics nyomta. A szobában csend volt. Várt. Mint a célkeresztben álló őz. Kerezdben. Mint az ugrani készülő nyúl.

A müezzinek a denevérekre emlékeztették. Szárnyas, vak egerek, akik egyfolytában hangokat bocsátanak ki. A visszhangjuk szerint képesek tájékozódni, meghatározzák az azimutot, a pozíciót, mindig pontosan tudják, hol vannak. A környező tárgyakról, lényekről, tájakról visszaverődő hangjuk alapján tájékozódnak a világban. Hangokat adnak ki, így keresik a helyüket. Kihangosított, visszhangkövető lények. Mint az arcukhoz szorított telefonba szüntelen dübögő emberek. Gyorsan, megállás nélkül kerepelnek, és hallgatják a kereplés visszhangját. Próbálják megállapítani, hova kerültek. Mennyire mély bugyrába a hálónak.

Ivan Štrpka

Hol az az ajtó?

Az vagyunk (talán), ami egyszerre van bent is, kint is. Anyira, hogy a bent és a kint (számunkra) valójában megszűnik (elválasztva lenni). Kint lenni nem jelenti, hogy nem lenni bent. A kinti hangok nemcsak odakint vannak. S mi nem csak bent vagyunk (akik vagyunk). És mégis minden ki- és belelegzésünkkel (szüntelen) szétválasztott világokba ütközünk. Szentek szenté avatás nélkül (és szentség nélküliek is)? A céljuknak szenvedéseik árán is, eltökélten magukat szentelők: hol vannak? Hol (az) az ajtó, amelynek csupán egy oldala van? (Hol az az ajtó, mely fölöslegessé teszi az összes) a többit? (Hol) az az ajtó, melyben tétovázik a fény? Hol (az) az ajtó, melyben maga a nevetés is nevet?

Csak egy kisgyerek

Minden rejtve. Csak egy szőke kisgyerek hever mozdulatlanul az úttesten elzúgó autók között. Most érzem, Uram, hogy mily üres a sírod.

Mi süvít, mi szárnyal?

A tavasz első napjai észrevétlenül elnyelik a váltóöröket és kivilágított házacskaikat. Csak itt-ott lebet látni őket még egy-egy pillanatra. A vonatok egyre sebesebben, s megállás nélkül süvítenek el. A pálya mellett megannyi felvillanó fényjelzés fut kétségbeesetten. A világot a csirázás visszatartatlan remegése járja át. A tavasz végigzúg a síneken, akár az özvíz. Szárnyal a lélek, amerre kedve tartja.

Közelebb a pokol, mintsem gondolnánk

Febér holló febér hóban, kizöldült a fűvel, nem leled, hol van.

Felismerhetetlen itt, láthatatlan ott. Pocsolyák nyelnek el így száz meg száz napot.

Nincs sehol. A bázetőkön sincs, ott sem láthatod.

Hátunk mögül mégse hallatszik más, csak alt károgás.

TÓTH LÁSZLÓ FORDÍTÁSAI

Valahogy úgy, mint a vakok, akik félnek a sötétségtől, és ezért halkán dúdolgatnak. Vagy mint akik egyedül élnek homályos lakásaikban, és reggeltől estig bekapcsolva tartják a tévét, hogy legyen az otthonukban élet.

Mint a Han-ta nevű agg bölcs, aki ugyanazokat a történeteket meséli körbe-körbe. Olyan történeteket, amelyek kierőszakolják, hogy újra meg újra el legyenek mesélve. Javított változatban. Hogy el ne veszítsék a helyüket. Hogy legyen mitől elrugaszzkodniuk. Hogy el ne szakadjon a fonal.

Elza. A hangoknak varázserejük van. Benyomakodnak a testbe. Feltárják az összes járatot, egyiket a másik után. Vannak köztük, amelyek kapukat reteszelenek be mindörökre, hidakat égetnek fel. Nyílásokat zárnak be. Nyílászárók.

– Hát miféle elbaszott ország ez? – üvöltözik a szomszéd, és eszelősen nevet hozzá. Ülök a végén, pisilni próbálok. A szomszéd nevet, kiabál. A hangja úgy tekeredik rám, mint egy túl szoros nadrágszíj. Mint egy heveder. A hú-somba vág. Amíg hallom, nem tudok pisilni.

A szomszéd egy hangsúlyos személyiség.

A petržalkai müezzinek hangja nem hatol el a városig. Útjukat állja a folyó. Nem viszi át a kiáltásait. Tulajdon csendjébe nyeli a hangjukat. Egyedülálló csendjébe.

Felszíne alatt a müezzinek tehetetlenek. A víz elnyeli a szavakat, a történeteket, a kiáltásokat. A földi zajt, a jelentéstartalmat, az intenzitást. Meghát-rálnak előtte. Csak néhány lépésnyire – haza! – Petržalka felé. Visszariadnak, mint a patkányok.

A város, amelynek van folyója, előnyösebb helyzetben van, mint folyótlan testvérei. Nem kell egyszerre elvégezni a patkányirtást. A folyótlan városokban egyszerre kell, egy nap alatt, hogy a patkányoknak ne legyen idejük átmenekülni a mérgezett területről a még kezeletlen városrészekbe. Ahol van folyó, ott lehet kétszerre mérgezni.

Mikor Elza elindult reggel otthonról, Ian mezítelenül ült egy széken, és írt. Este hazajött, kinyitotta a szoba ajtaját, és meglepődött, hogy a férfi még mindig mezítelenül, változatlan testtartással ül és ír. Mikor Elza ezt szóvá tette, Ian örvendezve paskolta meg változatlan testtartású pucér hasát és combjait. Mintha először látná őket. Örült, hogy ilyen eleven hangot adnak ki.

Ian és Elza azon a tavaszon úgy kezdtek élni a városukban, mintha nyaralának. Valahol külföldön. Hosszú órákat töltöttek olvasásba merülve a Café Hyenában.

Hallgatták, nézték az embereket maguk körül. Az éber éhség állapotában tartották magukat. Sok pénzt költöttek. Ahogy az ember a csőd előtti utolsó percekben teszi. Szórták a pénzt. Mindig jegyzeteltek valamit.

A kávézóban találtak naponta kétszer. Általában egy másik párral osztották meg az asztalt – Rebekával és Lukasszal. Elfmanékkal. Első pillantásra nyilvánvaló volt, hogy ezt a Kvartettet művészek alkotják. Rebeka Elza barátnője volt, még gyerekkori, amelynek közvetlenül a vége előtt elvette őt az Elfman.

A hyenások mind ösztöndíjasok voltak. Ösztöndíjkor lelassul az élet. Mint egy hajóúton.

(regényrészlet)

MÉSZÁROS TÜNDE FORDÍTÁSA

IVANA DOBRAKOVOVÁ

Rosa

Szinte soha nem evett nyilvános helyen, Blanka nem hordott tiszórait a suliba, legfeljebb valami kekszfélét, azt még úgy, ahogy, de a gondolat, hogy az osztálytársai előtt beleharap egy puha banánba, vagy hogy a szünet alatt kiskanállal meri a joghurtot, s az a joghurt lecsöppen a padra, már a gondolata is elviselhetetlen, egyenesen undorító, önmagával, a banánnal, a joghurttal szembeni gyalázat, és ezért pánikolt az első közös hétvégén, ahogy egyre közeledett a vacsora ideje, hogy mi hogyan lesz, vagy hogyan nem lesz, ülni valahol egy restiben, könnyű beszélgetést folytatni, s közben enni a húst a mártással? szalvétát használni? nyúlni az ásványvizes pohárért? a testtől olyan messzire elengedni a kezét? de hisz a kezeknek a test mellett a helyük, biztonságban, ezért javasolta már úgy hét körül, hogy mi lenne, ha esetleg a szobában folytatnák, ott mégiscsak meghittebb, csak mi ketten, de ezzel sem oldódott meg semmi, bár az idegen emberek tekintetétől megszabadult, de még mindig ott volt Luigi, és előtte ugyanúgy nem ment a dolog, végül beismerte ezt a furcsa problémáját a nyilvánosság előtti étkezésről, ekkor már mindketten a hotelszoba asztalkája mellett ültek, rajta a vacsora alufóliában, Luigi mosolygott, ahogy Blanka befejezte a mondókáját, kinyújtotta a kezét, és leoltotta a villanyt, így jobb? most már rendben? a vacsorát sötétben és csendben fogyasztották el.

A reggelinél a hatalmas ebédlőben Blanka hitetlenkedve nézte Luigit, ahogy az ingéről letörli a lekvárt, ahogy csöpögteti a mézet az abroszra, törli a pirítóst és belemártogatja a teába, és még mosolyog is közben, de hát ez nem számít, nem vagyunk otthon, ez teljesen oké, Luiginak ez egyáltalán nem volt kellemetlen, Luigi csak nevetett, és még nagyobb rendetlenséget csinált, bárkivel megtörténik, még akkor is, ha Blankával ez nem történt meg soha, az efféle mindig csak elképzelte, de most, ahogy saját szemével látta, hogy Luigi felől semmi zavar, semmi beremegő kéz, bocsánatkérő mosoly, vagy egy közhely, amit elmormogott volna, nem érkezik, Blanka ott helyben beleszeretett.

Mielőtt Blanka kinyithatta volna a száját, Rosa már nyitotta a hűtőszekrényt, nézzük csak, mi van itt, nos, Chiara, fordult hozzá, hát ez nem túl nagy választék, de talán ebből is összeüthetünk valamit. . . hm, egy fél padlizsán, néhány paradicsom, rohadó krumplik, sajt. . . készitünk rakott zöldséget, mi a véleményed? Blanka rábólintott, pánikszerűen gondolkodott, hogy akkor ez most mit jelent, hogy Rosa ma tovább marad, hogy legyen ideje megfőzni és takarítani is, gondolta, megkérdezi, de Rosa már a munkába temetkezve, már a mosogató mellett áll, tisztítja a krumplit, magyaráz, természetesnek veszi, hogy Blanka meg akar tanulni főzni, hogy minden nap meleg vacsorával várhassa kedvesét, ahogy egy igazi gazdasszonyhoz illik, a tökéletes idillhez már csak az a mondat hiányzott, hogy a férfi szívéhez a hasán át vezet az út, Blanka a frizsider mellől nézte, nem a krumplit, a padlizsánt vagy a paradicsomot, Rosát nézte, most az asztalnál ült a zöldségekkel, vágta a kockákat, a téglalapokat, a háromszögeket a deszkán, a törülközővel felitatta a homlokáról az izzadságot, a felszeletelt zöldségeket jénaiba rakta, magyarázta, hogy mit, mikor és hova kell, előbb a cukkini, felülre a paradicsom, ráreszelni a sajtot, Blanka legszívesebben bezárkózott volna a hálóba, mint mindig, és nem hallgatta volna, nem nézte volna azt a Luigi székén terpeszkedő testet, aztán felállt, ismét kinyitotta a hűtőt, hogy ásványvizet töltsön a pohárba, nem baj, ha iszom egy kis vizet, nem, dehogyan kérdezte, Rosa egyszerűen azt a vizet is a sajátjának tekintette.

Neked nincsenek barátaid? te soha nem jársz ki? kérdezte Blanka Luigi néhány hónap közös együttélés után, Luigi mindig félholtan jön haza a munkából, mindig nyolc után, Luigi minden este a tévé előtt ül, és a kopasz seggek stemplizését nézi, a melleket, amelyek kiugranak a fűzőből, a fiatal ribancokat, Luigit ez csöppet sem izgatja, Luigi meg sem mozdul, ugyanolyan könnyen néz egy dokumentumfilmet Churchillről, a koncentrációs táborokról, Omaha Beachről és a normandiai partraszállásról, Luigi nem látja sem a tévét, sem Blankát, végképp semmit, Luigi elalszik, megrándul, átrakja a csatornát, ismét elalszik, behoz egy stapedli vodkát a konyhából, elalszik, mielőtt meginná, Blanka ott ül Luigi mellett a heverőn, nézi a programot, igyekszik odafigyelni, hogy megértse, de ha valami felkelti az érdeklődését, Luigi felébred, és megint csatornát vált.

Luigi hallgatással válaszol minden Rosával kapcsolatos panaszára, legfeljebb értőn rábólint, ühüm, és kinyitja a hűtőt, Luigi vacsora közben nem hallgatja Blanka hihetetlen történeteit, Luiginak üveges a tekintete, Blanka azt szeretné, hogy Rosa ne járjon hozzájuk, Blanka egyedül szeretne takarítani, Luigi nem reagál, Luigi lélekben valami munkahelyi problémán gondolkodik, amelyet másnap meg kell oldania.

Blanka az autóbuszban ült, és arra a városra gondolt, amelyből éppen elutazott, a mozaikra a templomban, állítólag a legnagyobb Európában, és a legjobb állapotban lévő, de kit érdekel a mozaik, magára gondolt, magára és Luigira, ahogy sétálnak a mozaik táblákon, Luigi már elment a hotelbe, az autóbusz még áll, Blanka az első ülések egyikén, és azon gondolkodik, hogy megszökik onnan, hogy egyszerűen kirohan az autóbusból, és utoléri Luigit abban a hotelben, hogy mindent a fenébe, leszarja az iskolát, a diplomát, a jövőt, az egyetlen lehetséges jövő Luigi mellett van, az egyetlen, aminek van értelme, beleremeg, legszívesebben leszarná az egészséget, csak a felelősségtudat, az tartja az üléseken, végül az ajtók bezárulnak, és az autóbusz elindul észak felé, Blanka országába.

Blanka ott ült az autóbuszban, és azt gondolta, nagy lehetőséget szalasztott el, már Luigival lehetne, vele otthon, ehelyett egy buszban ül valahol az autópálya szélén vesztegelve, sűrűn havazik, a busz elromlott, a busz nem tud ennyi hóval megküzdeni, a busz áll, és minden utas a szerelőt várja, akinek hamarosan meg kéne érkeznie a közeli városból, az utasok a tévé képernyőjét bámulják, ahol egy semmitmondó film megy, Blanka felsóhajt, előhúzza a jegyzeteit, azon a héten vizsgázni fog, zavarja a tévé, benne azzal a semmitmondó filmmel, Blanka azt kívánja, bárcsak Luigival lehetne, de nem tudja, hogy Luigival lenni pont ugyanez, nézni a tévében egy semmitmondó filmet.

Rosa őszintén érdeklődött az országról, ahonnan Blanka jött.

Hallottad, Emilia, tegnap a hírekben? Blanka nem hallotta, nem hallgat híreket, Rosa nevetve, portörölve a kezében, nedves ronggyal a másikban, tegnap mondták, a Tisztaságért Mozgalom, hogy a te országodban a férfiaknál genetikailag kódolva van a nők megerőszkolására való hajlam, megint találtak valakit, a vonatsínek mellett, megerőszkolva, összeszurkálva, Blanka a meglepetéstől eltárja a száját, az lehetetlen, de igen, Rosa mosolyogva megerősíti, hiszen abból az országból jöttél, vagy nem? Blanka azt mondja, nem, másik országból jöttem, Rosa egy pillanatra meghökken, Rosa itt nem lát jelentősebb különbséget, mindenesetre, téged ez nem érint, nem vagy férfi!

Olvastam, hogy ott nálatok, keleten, elrabolják a lányokat, az utcán fogdosák össze őket, betuszkolják az autóba, aztán megerőszkolják őket, végül

DOBRAKOVOVÁ, Ivana
(György Norbert fordításai)

Halál a családban
(Vályi Horváth Erika ford.)
AB-ART, 2014

„Örökség”
Magyar Lettre Internationale, 83

„A nizzai strandon”
Magyar Lettre Internationale, 85

„Hazatérés Genovából”
Magyar Lettre Internationale, 94

„Bambini e genitori”
Magyar Lettre Internationale, 99

Derek Rebro

Mint árny a tüdön

a vonatok (el)kerülnek egymást
az arcok maradnak
a törzsek (fel)állnak

a földön barc

belehelt üveg
nem lehet élesíteni

tör(tén)ik

gyorsaság
szellőztetett levélzet
elejtett (kocsá)nyom

(fél)ig (elfel)ejtett

alagút

betemették kiásták megtalálták

egy lavina alatt vezették át

sárkányok

kurtul a kötél

elmetszette az égbolt

pikkelyek potyogtak

sebesen

bull(ámz)ó

tollpibe

elveszel
(ki)lé(le)gzel

belőlem
belém

az ablaktörők megálltak

leplezd le (szállj ki)

a herbáriumban a fűszereket

megettört kenyér
letört kereszt

közönséges párbuzamok
vízbe fulladt szinkronizációk

a megnyálazott ujj
nem kérdez

ég a népviselet
(szét)csattan az ostor

a főtéren rubák
térd fölött a törzs

CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSA

Részletek a költő Ako tieň na plúcach (Mint árny a tüdön) című,
2014-ben megjelent összefüggő versciklusából

elengedik, de azt a szerencsétlent már senki nem akarja nőül venni, mert meg lett gyalázva, és az egész falu tud róla.

Van még nálatok többnejűség? mert itt, a külföldiek között, sőt, ebben a városban is bizonyos helyeken, írta az újság is, háremeket tartanak, s bár nálunk ez be van tiltva, ettől még civilizált ország vagyunk.

De nálatok a férfiak ugye nem öntenek savat a nők arcába? no, annak örülök, látod, ott is jó irányba haladnak a dolgok, lehet, hogy egyszer még demokrácia is lesz.

Az a fordulat biztos benne van a szerződésében, gondolta Blanka a nő nézve, az a fordulat pontosan lefektetve a szerződésben, plusz pénzeket kap érte, az a nő, a program élő dekorációja, egy egyszerű műveltségi vetélkedő, hogy a résztvevők közül kinek mennyire vág, másról nincs szó, vagyis hát igen, arról a nőről is szó van, arról a fordulatról, amelyet minden egyes alkalommal bemutat, amikor átmegy a pódium egyik oldaláról a másikra, a kamera alulról veszi, menet közben hanyagul megfordítja a betűket a nagy táblán, a betűket, amelyek el lettek találva, és a végén, igen, a végén ott az a fordulat, pördül egyet, a kis szoknya meglibben, látni a fehér bugyit, egy jó kis darabkát a fenekéből is, hurrá, további betűk is feltárva, már közel a megoldás, a titokra mindjárt fény derül, már csak három betű, és megtudjuk, mit mondott az a híres amerikai színész, milyen gyöngyszemet köpött ki magából, megtudjuk, hogyan állnak a dolgok, a program élő dekorációján a bugyi már a fenekébe vág, Luigi meg felébred, megdörzsöli a szemét, és átkapcsol a hírekre.

(részletek)

GYÖRGY NORBERT FORDÍTÁSA

A sötét kontinens

– Mi a véleménye?

Lehet, hogy nem lesz rá képes. Nem lesz képes elmagyarázni, miért nevezte Obama elnököt *szimbolikus megoldás*nak. Igazából csak a *szimbolikus megoldás* kifejezést akarta használni, ki akarta próbálni, hogyan hangzik ez az ő szájából. Tehet ebben a halszagú helységben ő is egy ilyen jellegű megállapítást? Itt, a professzornak ebben a levegőtlen dolgozószobájában, ahol épp vele szemben ül, és csak egy asztal választja el őket egymástól. Egy asztal, melyen alig talált helyet a *seasonal blend* papír kávéspoharának. Miközben a professzor politikára vonatkozó megjegyzésére próbált válaszolni, megakadt a szeme a professzor fekete feleségét ábrázoló fényképen. Ettől a pillanattól kezdve már nem is tudta pontosan felidézni a professzornak azt az állítását, melyre a *szimbolikus megoldás* kifejezéssel válaszolt, mert már akkor bepánikolt, amikor az elnök nevét tartalmazó mondatot befejezte. A kávéspohárért nyúlt, felemelte, és gyorsan leellenőrizte, nem hagyott-e az asztalon ragacsos foltot. Ez esetleg megmenthette volna, és gyakorlatias kérdések felé terelte volna a professzor gondolatait. A professzor viszont csak felhúzta a szemöldökét, és az egész konzultáció alatt így maradt.

– Miért is jött? – kérdezte unottan.

A saját, Európával kapcsolatos megfigyeléseit szeretné elmesélni. Európára úgy is lehetne gondolni, mint a *sötét kontinensre*, mint a törzsi ellentétek, a betegségek, a pusztító háborúk helyszínére. Freud akkor használta a *sötét kontinens* kifejezést, amikor a pszichológusok hiányos ismereteire szeretett volna rámutatni a lányok és a nők szexualitását illetően. Egy utazó kalandortól vette kölcsön, és ráadásul még angolul is használta. Így, egy kis kerülővel, a pszichoanalízisen keresztül került be ez a kifejezés a nyelvhasználatba annak leírására, hogyan gondoltak az európaiak Afrikára.

Ránézett a professzorra, aki közben hátradőlt a fotelben, így megnövelte a köztük lévő távolságot. A professzor eddig nem tudott meg semmi újat, és koncentrálnia kellett, hogy éber maradjon, és gondolatban ne kalandozzon vissza a saját tanulmányához, melyben még maradtak megoldatlan problémák. Eddig ugyanis nem sikerült pontosan megragadnia a dolgokat, és a *sötét kontinens* kifejezés pont találó volna a számára is. Talán majd kölcsön is veszi, de teljesen más kontextusban. Lélekben kijavította a *kölcsönvesz* szót, áthúzta, és fölé írta a semlegesebb *felhasznál* kifejezést.

Eva minden különösebb felkészültség nélkül azt állítja, hogy minden, amit Afrikaként szoktunk elképzelni, valójában Európa. A középkori Európát egyszerűen átdobták a Földközi tengeren! Mindaz, amit a humanisták, a reneszánsz követői elvetettek, azt a tengerészek, a kereskedők és a hódítók felfedezték és más néven újra elhelyezték a térképen!

Kérdően pillantott a professzorra, akinek az arcáról semmit sem lehetett leolvasni. Lebígyesztette a szája szélét, a szemöldökét pedig még mindig felvonva tartotta. A bőre alatti izmok, mint valami kötelek dolgoztak azon, hogy segítségükkel az arc tulajdonosa felvehesse azt az arckifejezést, amit akkor szokott használni, ha közönsége akad. Ezt az arckifejezést éberként és kételkedőként is lehetett értelmezni, ami lehetőséget adott a professzornak, hogy fejben újra alátámassza azt a megérzését, hogy a diáklányoknak csak az a fontos, hogy a gondolataik *tetszenek*. Nem az, hogy igazak legyenek, vagy legalábbis jól megalapozottak. Épp ezért most elég volna csak mosolyogva bólintania egyet, és ez a lány itt teljesen elégedett volna magával. Koncentrálnia kellett, hogy még véletlenül se engedjen meg magának egy apró biccentést sem.

– Hasonlóképpen kerültek át a régi Európa értékei és visszasságai is az úgynevezett Új Európába.

A professzor az Új Európával kapcsolatban azt kifogásolta, hogy a lány túlságosan egyszerűen tette magáévá ezt a Bush ideje alatt elterjedt kifejezést,

és ezáltal most teljesen semlegesen használja. Felmerült benne a kétség ate-kintetben is, hogy ez a leányzó itt Afrikát talán csak metaforaként használja, valójában pedig a saját Új Európájáról akar beszélni, azokról a posztszocialistának nevezett országokról, amelyek a konzervatíván gondolkodó diákok és diáklányok gyűjtőhelyei, akik viszont nem riadnak vissza attól, hogy mély dekoltázsú ruhákat és miniszoknyákat hordjanak, hogy ezzel is alátámasszák saját elméletüket. Nem szerette volna, hogy bárki metaforának vegye kölcsön Afrikát. Kölcsönvegye, vagy felhasználja az itt most mindegy.

– Ezt be kell bizonyítania, be-bi-zi-nyí-ta-nia! Máskülönben ez csak egy elmélet marad, mégpedig a gyengébb fajtából!

A redőnyön átszűrődő napsugár a professzor karórájáról visszaverődött a falra, és egy fényes kört vetített rá. Ahogy megmozdította a kezét, hatalmába kerítette a korongot, ide-oda tologatta a fehér felületen, mi több az egész könyvtárán. Amíg Eva beszélt, fél szemmel a könyvek gerincén mázskáló korongot figyelte. Arra gyanakodott, hogy a diáklány taktikázik, úgy választott hivatkozásokat, hogy azok imponáljanak neki, de nem olvasott utána igazán semminek. Nem bírja, hogy a diáklányok úgy harcolnak a jó jegyekért, hogy azt próbálják eltalálni, mi fog tetszeni a tanárnak.

Az Új Európa és Afrika összehasonlítását ostobaságnak és hatásvadász elképzelésnek tartja. Ezt így nyíltan nem jelentheti ki, viszont az órájáról vizsztatüköröződő korongra még azután is tud szólni pár percet, miután a diáklány előadta a mondandóját. A lány csügg rajta a tekintetével, és azt feltételezi, hogy most kijavítva, korrigálva kapja majd vissza tőle a kétségbe vonható állításait, sőt a végén majd még meg is dicséri és biztatni fogja. Tudja, hogy ezt kellene tennie, és az előző évi diáklányfelmérés eredményei alapján nincs is más választása. Amennyiben azt szeretné, hogy véglegesítsék a tanári megbízását, meg kell nyernie magának a diákokat. A népszerűség. Áthúzta a napot a könyvespolcra az ajtóra, majd pedig felhúzta addig, amíg a korong kerete éppen a falórára nem illeszkedett. Így legalább szimbolikusán megoldott valamit.

Egyúttal azonban megérezte, hogy kezdi elveszíteni a kontrollt a saját bélműködése felett. Már ebéd óta nem érezte magát valami jól. Nem bír visszaemlékezni, mit is evett ebédre: csöben sült tésztát háromféle sajt-öntettel vagy cézár salátát, amit nem öntött le szardellás szósszal, (óvatosan a halakkal!), csak olíva olajjal. Ennek is segítenie kellett volna a diétájában, mostanában nagyon odafigyelt az ilyesmire.

Azt kívánta, hogy a lány bárcsak ne lenne már itt, rászánta az előírt 30 percet, kisebb-nagyobb megszakításokkal hallgatta az erős akcentus mögé bújó szavait, és még azt is tanácsolta neki, hogy többek között foglalkozzon az angoljával is. Eva azt remélte, hogy ezért az indítványáért a professzor élete végéig szégyenkezni fog, közben pedig a nyaklancán lévő kereszttel játszadozott, amit a beszéd hevében húzott elő, az ujjára tekerte, majd letekerte, és így körbe-körbe. Valami rosszat ehetett, mert rögtön, amint ez a leányzó a garbója nyakán lelőgő kereszttel kilépett az ajtón, és a cipőkopogása eltűnt a folyosó végén, rögtön kiszaladt vécére. Aznap már nem tért vissza a tanulmányához, és arról is teljesen elfeledkezett, hogy a sötét kontinens kifejezést egészen új, meglepő összefüggésben akarta felhasználni, ami az egyes jelentéseket teljesen új megvilágításba helyezheti.

A következő konzultációt egészségügyi okokból törölte – alig tudott hazakerülni, leroskadt a konyhaszigetnek nevezett bútor mellé. Később ezt úgy mesélte, a grillüstő mellett állva egyik kezében a sörösüveggel, a másikban a grillező lapáttal, hogy a konyhasziget mellett szenvedett hajótörést!

Ott feküdt, amíg meg nem jött a felesége, és ki nem hívta a mentőket. Az utolsó pillanatban, mielőtt elveszítette volna az eszméletét, azt szerette volna neki mondani, hogy itt az ideje, hogy gyerekiük legyen, hogy most már

KEPPOVÁ, Zsuzsanna
SZA ADSÁG
(2 in 1)
L'Harmattan, 2016
(megjelenés előtt)

(Dósa Annamária fordításai)

„Bukta gót betűkkel”
Magyar Lettre Internationale, 84

„Anka – London, Natalia – Párizs, Juliana – Budapest”
Magyar Lettre Internationale, 85

„Akár a kariatidák”
(Argyelán Erzsébet ford.)
Magyar Lettre Internationale, 86

„Delta”
Magyar Lettre Internationale, 87

„Expatok Budapesten”
Magyar Lettre Internationale, 91

„Taskentől 94 km-re”
Magyar Lettre Internationale, 94

„SZA ADSÁG”
Magyar Lettre Internationale, 98

„Petra, Párizs”
Magyar Lettre Internationale, 99

Katarína Kuchelová

A kerti törpe sápad az irigységtől

macska ugrott
a leszakadt ereszre tapadó vadszólóbe
az orchidea gyökerei bekúsztak a leptogyogott vakolat alá
a viaszvirág bajtásai belegabalyodtak a zsaluba
a kaktusz kidurrant mint egy érett paradicsom

az átforrósodott közép-európai utcán
megállnak a léptek
dobányfüst száll az ablakokhoz
és a vasárnapi filmből szájharmónikaszó
a Halál völgyében meglepő a vegetáció
írja egy közép-európai napilap
miközben

Mária Terézia bagyja hadd nője be őt
a borostyán büsítő fátyla
a kerti törpe sápad az irigységtől
abogy a költő mondaná

Egymás mellett laktak

tör előre az erdő
egyre fogy a völgy
tör előre az erdő a völgybe
a lakások egyre közelebb nyomulnak egymáshoz
a lakók egyre közelebb nyomulnak a falhoz

telkeikre erdei állatok telepsznek
kellemetlen kérdéseket tesznek fel arról ki is az igazi tulajdonos
a szomszédok nem barátkoznak össze
nem szokták meg hogy együtt éljenek

évekig elváltak egymás mellett
ragaszkodtak kerítéseikhez
csakbogy a kerítések most eltolódnak
megint elmozdultak a batárok
s ez nem jósol semmi jót

az erdő gyorsan tör előre
kényszeríti az embert hogy úgy lakjon
mint egy bérbházban a társadalom peremén

a telkek csak fogynak feltartóztathatatlanul
hamarosan házfal házfal mellé kerül
s kéz mégsem szorít kezét
a szomszédok már köszönőviszonyban sincsenek

eltűnik a déli lejtő
eltűnik az északi is
az erdő úgy tör előre mint a tűz
a tét az, hogy ki marad utolsóknak
mintha a győzelem jele lenne
sistereg a lég és zúdul le a fény

POLGÁR ANIKÓ FORDÍTÁSA

semmi sem lesz jobb, most, amikor mindketten túllépték a negyvenet, már soha nem tudják ennél jobban kontroll alatt tartani a dolgaikat, valójában már sohasem lesznek kontroll alatt. Sohasem fognak teljesen könnyedén egymáshoz illeszkedni, mint a kulcs a zárban. Függetlenül, hogy megkapja-e az egyetemi státuszt vagy sem, legyen az, amit a felesége akar.

Eva megsértődve azon, hogy a professzor nincs ott, még a fülét is odanyomta az ajtóhoz, hogy meghallgassa, nem bújik-e meg véletlenül odabenn, és nem figyel-e a karórájának a visszatükröződését a falon, saját tanulmánya felett merengve. Még e-mailt sem írt, hogy elnézést kérjen!

– Ide jövök a konzultációra, ő meg sehol! Ilyet itt még nem tapasztaltam. A múlt héten egy kicsit el volt szállva, gondolom, nem tetszik neki az, amiről írok, de az Istenért, akkor miért nem mondja meg? Most meg egyszerűen nem jön el! Te mit gondolsz?

– Azt, hogy csak egyszerűen elfelejtette.

– Nem igaz, itt az emberek nem felejtik el a találkozókat. Ami benne van a naptárban, az áll és kész!

Fero beleröhögött a fülhallgatóba:

– Attól még lehet élete, valami közbejött neki. Vagy valaki, egyszerűen maga az élet! Írj neki egy e-mailt, és világosan írd le benne mindent, amiről beszélni akartál vele. Erre válaszolnia kell. Egyszerű ez Evuska, ezt hívják kommunikációnak!

El akarta neki mondani, hogy ezen már gondolkodott, és úgy véli, hogy a tökéletes regény nem létezhet úgy, mint az érzékelt valóság, úgy, ahogy azt a realista mozgalom elképzelte, ez egy rossz vicc volt akkoriban a logikával szemben. Mindennek az érzékelése a lét megkettőződését jelenti, ami csak Harry Potternél lehetséges! Viszont a máról szóló történetmesélést az elhallgatás, a töredezettség, a hiányosság jellemzi. Ami viszont még nem jelenti azt, amit a posztmodernisták állítottak, hogy az egész mint olyan nem létezik, meg kell elégednünk a szilánkokkal, a töredékekkel, melyek nem illeszkednek egymásba. Olyan ez, mint a hiányos puzzle doboz. Nagyon örült, hogy ezt az észrevételét is megoszthatja vele, és annyira, de annyira szerette volna, hogy elnevesse magát.

A professzort majdnem kinyiffantotta valami, ami az isten szerelmére nem lehetett sem a háromsajtos tézisa meg a cézársalata sem dresszing nélkül, reménykedett a büfésnő, miközben az üveg mennyezeten keresztül nézte a felhőket, mintha megérezte volna, hogy nemsokára elveszíti a munkahelyét, ami pár hónap múlva be is következett, de semmi köze nem volt a professzor ételmérgezéséhez. Aznap majd leül az étterem mögötti nem működő szökőkút peremére, és rágyújt. Attól a lánytól fog kérni, akinek kereszt lóg a nyakában, öngyújtót is kér majd, és leül mellé a betonperemre.

– Itt mindenben spórolnak – mondja majd Evának, és szív egy slukkot a cigarettából, de úgy, mintha mindent magába akarna szívni, ami ott van körülötte. Először a szökőkútra mutat, majd pedig saját magára.

– Most már az embereken is.

Először a büfésnő csóválja meg a fejét, aztán Eva is. Abban a közegben ahol kevesebbet ért meg, ott Eva több mindennel egyetért. Csak legyintett, hogy a nő nyugodtan tartsa meg az öngyújtót.

Útban hazafelé az étterem a volt büfésnő tényleg meg fogja tenni: vesz magának egy doboz American Spirit cigit. Azt reméli, hogy ettől legalább egy pillanatra úgy fogja magát érezni, mint az az európai lány.

– Európából vagy? – kérdezte Evától.

Vágyakozva felsóhajtott, és megpróbált füstkarikákat formálni.

– Egyszer szívesen szétnéznék arrafelé... De most nem épp ez a megfelelő pillanat.

Elnyomta a cigarettát, és elindult az ellenkező irányba. Egyre jobban távolodott, mígnem eltűnt a szemközti pavilon koromsötétbe nyíló ajtajában. Szeretett volna bekopogni a pszichológiai rendelő ajtaján, csak sajnos nem rendelési időben érkezett. E-mailt kellene küldeni és időpontot kérni. Végül csak cigit vett.

(részlet)

DÓSA ANNAMÁRIA FORDÍTÁSA

Lettre-arc+kép

Emlékezet, tudás, hiány - a könyvtár mint negatív metafora Jaro Varga munkáiról

Az emlékezet a kortárs szlovákiai képzőművészet egyik meghatározó témája, az elmúlt két évtizedben több generáció és médium képviselői foglalkoztak ennek mind individuális, mind kollektív vetületével. Ez a vita nagyon természetesen hat a szlovákiai művészetre, maguk az alkotók kénytelenek a lehető legszakavatottabban megfogalmazni álláspontjukat, és kijelölni művészetük elméleti fundamentumát és céljait. Ez azonban csak kivételes esetekben áll össze, mint pl. Németh Ilona tanítványa, **Jaro Varga** (1982) esetében, aki Jacques Rancière nyomán vallja, hogy az esztétikait nem szükséges feláldozni a társadalmi változás oltárán. A téma szempontjából mind a mai napig példaértékű *SK-HU Public Art* projekt alkalmából Varga a révkomáromi levéltár épületére két nyelven írta fel üzenetét: **A kulturális örökség nem ugyanaz, mint a nemzeti identitás** (2010). Ez a szofisztikált vizualizálás, mely visszafogott, de mind a mai napig olvasható, jellemző azon alkotásaira, amelyek a hely szellemiségét és az egyéni emlékezetet kutatják. Ez is szociológiai ihletésű művészi archeológia, ismereteit leggyakrabban garfikonokba, térképekbe, mini-gyűjteményekbe rendezi, és ez képezi a vizuális prezentáció alapját. Ötvöződik bennük az emlékezet egyéni szegmense és az elmúlt évtizedek társadalmi tapasztalata, valamint az értékrend radikális változása. Ezt hivatott kommunikálni szülővárosa, a szlovákiai Töketerbes (Trebíšov), átváltozása kapcsán is, ahol egykor az általános iskola a nemzetek tanítójának utcájában volt található. Ebbe a **Comenius utca 1-es szám** alatti iskolába járt Jaro Varga (ez egyben a mű címe is), az utca neve megmaradt, az iskola és épülete ma már nem létezik, egy üzletközpont épült a helyére. A fiatal szlovákiai művész Tengiz Abuladze grúz filmrendező emlékezetes Vezeklés

c. filmje nyomán, parafrázálva az utca és templom ok-okozati összefüggését, kérdezi: mit ér egy Comenius utca, ha az nem vezet iskolába? Megmaradt mégis néhány diaképsorozat, amelyek a szocializmus építéséről, a szlovák nemzeti felkelésről, Pozsony felszabadításáról, középkori művészetről, stb. szólnak. Annak idején segédeszközként használták az oktatásban. Az egyéni emlékezet itt kiegészül egy letűnt társadalmi rendszer rudimentumával, kisajátított talált tárgyával – ami a mű központi témájává vált.

A tudás, az ismeret, ill. a könyv és mindezek hiánya vált meghatározóvá Jaro Varga számára 2008 és 2015 között. Az „endizmus” jegyében készítette el könyv-projektjét, amelybe a vég, a befejezés fogalmának gyűjteményét szerkesztette össze, azaz irodalmi és tudományos publikációk „end” vagy annak fordítását tartalmazó címlapjait gyűjtötte kötetbe a kisajátítás módszerét felhasználva. A **Könyvtár** és az **Elveszett könyvtár** c. installációi pedig a túltelítettség és a hiány érzete között keletkező feszültséget értelmezik. Ez mintegy ellenpólusa Matej Krén hatalmas, 10-15 ezer darabból készült könyvinstallációinak (pl. *Idiom*, 1998; *Passage*, 2005), amelyek a tudás, az emlékezet fellegváraként értelmezték a könyvtárakat. Varga a nagy könyvesboltok kultúráját vitatja, mint pl. az Alexandra, amelyek kínálata a túltelítettség ellenére is hiányérzetet kelt, ezért inkább a nézőkhöz fordul, hogy maguk rendezzék be ezt a könyvtárat, a fehér könyverincekre, címlapokra írják rá könyveik címét filctollal. *Ez a könyvtár negatív metaforája, vagy a könyvtár mint tabula rasa!* A kiállítótér teljes egésze könyvespolcokkal és fehér könyvekkel van tele, de ez csak fikció, mert 2D fotótáptépből készült könyvtárral konfrontálódunk, amelyet a participáció elve alapján a nézők és a mű-

HUSHEGYI Gábor
„Pál Ildikó képeiről”
Magyar Lettre
Internationale, 63

„Public Dialog SK/
HU”
Magyar Lettre
Internationale, 79

„Németh Ilona
munkáiról”
Magyar Lettre
Internationale, 83

„Stano Masár Bo-
lyongó művészet”
Magyar Lettre
Internationale, 91

„Tomáš Džadoň –
kortárs szlovák köz-
téri szobrászatáról”
Magyar Lettre
Internationale, 94

vész közösen töltenek meg a számukra legfontosabb, akár még nem létező könyvekkel is. A mű alapja egy egyszerű koncept, amely a könyvtár demokratikuságát hangsúlyozza, a könyvtár bezártságát, falakkal való fizikai behatárolását szünteti meg. Igen, a néző társalkotóvá válik, rajta is múlik, milyen könyvtár épülhet ki a konkrét helyszínen. Ám ezek a művek efemer jellegűek, ahogy a keletkezés folyamatában teljednek be, úgy a tárlat befejeztével megszűnnek létezni, csak dokumentációk őrzik meg. Ez felfedi Jaro Varga elsődleges célját – a kommunikációt, a párbeszédet a közönséggel. És ennek a közéleti állásfoglalás is része lehet, a könyvek címe ugyanis mindenütt más és más, Pozsonyban a korrupciós Gorilla-ügy kötete került be elsőként, Sep-sizentgyörgyön pedig Adrian Nastase emlékirata, és ez így volt Prágában és másutt is. Ennek tükrében válik egyértelművé Jaro Varga viszonya a közélethez és az aktivizmushoz, ugyanis véleménye szerint „a művészet feladata, hogy alternatívát kínáljon a politikával szemben, ne váljon önmaga is politikává”, mert akkor elveszti vagy önként feladja függetlenségét és szolgálóvá, eszközzé válik.

otthonosság és idegenség

A határ arcai

RAKUSA, Ilma

Lassabban!

(Nádás Péter

utószavával)

(Fürjes Gabriella

ford.)

Jelenkor, 2010

Rengeteg tenger

(Kurdí Imre ford.)

Magvető, 2011

„Jim”

„Legyen úgy”

(Kukorelly Endre

ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 15

„Ada, Ady”

Magyar Lettre

Internationale, 20

„Hat kilencsoros”

Magyar Lettre

Internationale, 22

„A tengerre nyíló

ajtó”

(Dózsai Mónika

ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 24

„Nevermore”

(Eörsi István ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 43

„Vágy” (dramolett)

(Hajós Gabriella

ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 59

„Olvasás (Szerelem)”

(Fürjes Gabriella

ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 71

„Melankólia

barátnőnk”

(Tatár Sándor ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 82

„Antonic, Krleža,

Konstantinović”

Magyar Lettre

Internationale, 89

„Versek”

(Tatár Sándor ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 89

Néhány héttel ezelőtt életemben először eljutottam Kairóba. Mikor a repülőgép Egyiptom fővárosához közeledett, agyagbarna kockák végtelen zürzavarát láttam csak magam alatt, amit ugyanúgy agyagbarna mecsetek és minaretek kupolái szakítottak meg. A háztengert a nap barnára égette és a sivatagból szakadt ki, de mindkettő ugyanazt a színárnyalatot hordozta. Egészen a horizontig elnyúlt. Még soha életemben nem láttam ilyen óriási, barna várost. A benyomás végleges maradt. Aztán egyszer csak ez a barna szín az idő dimenziójába vésődött: kora igen komoly lehetett, falai évszázadokat rejtenek magukba. Egy palimpszesztben kezdtem el mozogni. Megkövesedett középkor és a forgalommal megfertőzött nagyváros tomboló tehetetlensége között inogtam. Egyik ámulatból a másik szörnyülködésbe estem.

Hogyan viselkedik idegenként az ember? Tágra nyílt szemmel hagytam magam a színpálya bevonódni. Itt is, ott is találtam valami hasonlíthatót. Az egyik mecset udvara Isztambulra emlékeztet. A kopt templom egy macedón imaházra. A belvárosban jugendstil épületek bukkannak fel, franciáknak, a siető járókelők mobiltelefonnal a kezükben kapkodnak előttük. Csak a mamelukok temetőjének labirintusai nem emlékeztettek semmi másra. És az örült forgalom sem, ami valódi időutazás és összeomlás volt egyszerre számomra. Vajon kit hívjak védelmemre: Allahot vagy az utazók szentjeit, Miklóst, a hajóst? Milyen nyelven szólítam őket?

Egészen kora gyerekkorom óta sokat utazom. Nem feltétlenül szabad választásból. Költözéseink miatt kerültem el szülővárosomból, Rimaszombatról Budapestre, majd onnan Ljubljanába, Triesztbe és aztán Zürichbe. Végül itt telepedtünk le, öt éves voltam. Párizsban és Szentpéterváron jártam egyetemre. Azóta is számtalan utazáson vettem részt. Bőröndöm a leghűségesebb társam. Mindig érdeklődő figyelemmel fordultam más emberek felé, és már kicsi gyerekként is a határok érdekelték. Odaát nagyobbra nőnek a fák, máshol barátságosabban néznek az emberek? Vajon megértem a nyelvüket, mit beszélnek? A határok gátak voltak az ismerős meg az ismeretlen között, és arra kész-tettek, hogy átkukucskáljunk a kerítés hasadékan, sorompón keresztül kémkedjünk. Sejtettem a titkukat, és közben ösztönösen megéreztem azt is, hogy viszonylagosak. Azért vannak határok, hogy átlépjük őket.

Ezt persze könnyebb kimondani, mint megtenni. A hidegháború idején is gyakran utaztam Kelet-Európába. A vasfüggöny tényleg vasból volt, brutális és traumatizáló. Mindegy, hogy Prágába, Budapestre, Varsóba vagy Moszkvába mentem,

a határátkelés minden esetben kínzó érzés volt. Ezek közül legrettenetesebb élményem kétségkívül a berlini fal. Csak kóhajításnyi távolságra terült el a város keleti fele, de a Friedrichstrasse állomás procedúrája – a nyomulás a szűk kabinoknál, a határőrök kegyetlen átvilágító erejű pillantása – tudatosította, hogy nem kilométerek, hanem világok választódnak el egymástól. A „Tränenpalast” – ma kiállítási emlékhely – valóban szünet nélkül könnyezett.

Az ilyen határok Európa nagy részén már finomodtak, de persze a migránsok számára mindez nem érvényes, ők – ha az áhított kontinenst végre elérik – egy lágerbe kerülnek, és igen bizonytalan jövő vár rájuk. A határoknak megvannak az eszközeik arra, hogy kegyetlenül kizárjanak. Most a finomabb formáikat szeretném itt megvizsgálni, és megjelölni az átkelés érdekességeit.

Európában folyton határokat lépünk át: sokféleséget és pozitív feszültséget teremtenek

A svájci Bergell (Val Bregaglia) délen Olaszországgal határos. Castasegna határátkelőnél, ahol a művelt vámhivatal vezetője, Agostino Garbald 1864-ben egy villát építtetett Gottfried Semperrel, már csak hivatali épületek állnak és senkit sem tartóztatnak fel. Könnyedén átkelhetünk vásárolni Chiavennába. Engem örömmel tölt el az átkelés. Évtizedek óta jól ismerem a környéket, gránithegyeit, gesztenyeerdőt, fanyar dialektusát. Minden egyes alkalommal megállapítom, milyen finomak a különbségek a szinte láthatatlan határ két oldalán. Ez nem a természetén és nem is a nyelven múlik. Egy-két dolog mégis azonnal feltűnik. Olaszországban nagy és elég rikító plakátok sorakoznak az út szélén, a falvak is rendtelenebbek. Chiavennában, amely körzeti székhely – Bergellnek nincs ilyenje, a völgyben falvak húzódnak – az iskolások egyenruhát hordanak, a főtéren pedig a házak falára teszik ki a halotti cédulákat. Ilyesmit hiába is keresnénk Svájcban. Mint ahogy barlangszerű kis bárókat sem találunk, ahol állva ihatunk a pultnál egy finom eszpresszót és meghallgathatjuk a legújabb pletykákat. Olasz hangulat mindenütt, vajon az mit jelent? Gesztusok, szokások, színek, az a különleges *cattolicità*? Chiavenna messze van a tengertől, de mégis a trieszti gyerekkoromat lélegezhetem be, ha ott vagyok, azt, ami Zürichben később annyira hiányzott. Igen, Chiavennában is van korzó, és a nap egy meghatározott szakában – egész pereputtyukkal – fel-le flangálnak az emberek, fagyaltot és italt vesznek magukhoz, élvezik a szabad időt. Úgy tűnik, az életművészet itt az emberrel együtt született képesség. Miközben

a szomszédos Bergellben hiányzik az élet művészete. Kultúra és geográfia nyilvánvalóan két különböző dolog. Az egyik alakítható, a másik adottság. Éppen így magyaráztam meg magamnak, miért különbözik úgy a francia Saint-Louis a határon álló svájci Baseltől. Már a járdakövek is mások, a házakról és a vendéglőkről nem is beszélve. És persze a nyelv is. A francia nyelv közelebbinek tűnteti fel Párizst, mint Baselt, bár az vilámoson elérhető.

Amennyiben a határok sokféleséget és pozitív feszültséget teremtenek, ha a másik iránt érzékenyebbé tesznek, mondhatjuk, hogy a civilizációt erősítik. Európát éppen ilyen határok szelik keresztül-kasul. Nem szeretnénk, ha hiányoznának a térképről.

Mikor két éve Kiotóban japán diákokkal találkoztam, elsősorban a határokkal kapcsolatos tapasztalatom érdekelte őket. Többségük még sosem járt külföldön, fogalmuk sem volt, milyen érzés átkelni egy határon. Számukra kizárólag Japán létezik, egy gazdag sziget, melyet tengerek vesznek körül. Hol kezdődik a másik, az idegen, valahol odakint, a messzi kékségben? Láthatóan nehezükre esett elképzelni, hogy Európában folyton határokat lépünk át. Csak néhány órát vonatozunk és Franciaországban, Olaszországban, Németországban vagy Ausztriában vagyunk. Más és más nyelveket hall a fülünk, szokások és hagyományok váltakoznak. A hagyományokhoz pedig más-más történelmi narratíva tartozik, ami még bonyolultabbá teszi a dolgot. Európa soha életében nem volt monokultúra – és soha nem is lesz, hiába az EU vagy a globalizáció.

Engem a különbségek érdekelnek, mert sokszínűséget és gazdagságot jelentenek. És mert művészként arra vagyok hivatott, hogy a részletekre, a nüanszokra figyeljek. Általánosságok (általánosítások) nem számítanak, csak a sajátosságok, hiszen azok teszik plasztikussá a nézeteinket. Sokkal szívesebben mesélek színekről vagy szagokról, melyekkel otthonos viszonyt ápolok, emberekkel való találkozásokról, helyekről, melyek egyszer már közelséget sugároztak számomra, mint hogy arra a kérdésre válaszoljak, van-e hazám (vagy nincs). Az emberek és a helyek sok országban szét-szóródnak, akár az illatok és színek. Mind különlegességek – ugyanakkor át is ívelik a határokat.

Az újraegyesítés óta is érzem a láthatatlan határt

Az agyag barna színével életemben először – intenzíven – Kairóban szembesültem. Idegen volt, mégis magamba szívtam, elhelyeztem a sivatag-ról való képzetem spájzában. Itt él bennem és

a visszatérésre vár. Másképpen, mint a máriaterézia-sárga, mely egész gyerekkorom óta elkísér. Az Osztrák-Magyar Monarchia pályaudvarainak, állomásainak, hivatalainak és színházépületeinek díszjele a különös szín. Éveken át mindig újra és újra láthattam, Triesztben, Budapesten, Zágrábban, Krakóban, Bécsben és Lembergben. Minden egyes alkalommal megszólalt bennem egy hang: Halló! Mintha ez a sárga egy úti jel volna, bizalmas eligazodás az úttalan élet terepén. Mert a szín mögött egy olyan kulturális tér telepszik meg, ami belülről tartozik hozzám. Ha Kassára, Csernovicra vagy Újvidékre viszem utam, könnyen megértetem magam, akár barátok várnak rám, akár olyanok, akik már régen nem élnek. Paul Celan, Márai Sándor, Danilo Kiš nem választhatók el a máriaterézia-sárgától. Furcsán hangozhat, de így van. Persze meg kell neveznem az élőket is: Esterházy Péter, Végel László, Claudio Magris és a sokat utazó szlovén költő Aleš Šteger.

A sors mégis úgy hozza, hogy ezekkel az emberekkel Berlinben többször látjuk egymást, mint az otthoni tájakon. Talán mégsem véletlenül van így. Berlinnek olyan erős szívó hatása van, ami alól a kultúra művelői nemigen vonhatják ki magukat. A legkülönbözőbb utak itt keresztezik egymást. És ez az újdonság meglepő dolgokat teremt. Viszonyom Berlinhez mégsem egyezik a ma oly divatos trendekkel. Már akkor is szerettem ezt a várost, amikor még két részből állt, sokszor jártam nyugati és keleti barátaimnál. (Nehézséget csak a már említett friedrichstrassei határátkelés jelentett.) Az újraegyesítés óta is érzem a láthatatlan határt, mint egy háló, úgy szövi át a várost a régi fal. A téli hónapokban a barnaszén szaga után megyek, a keleti rész tipikus szaga – és a gyerekkoromé. A Grosse Hamburger Strassén járva a régi Ljubljana ér utol, nagynéném kertje mögött ranzsirozó mozdony fújtat, és savanykás gőzt ereget. Másodpercek alatt kapcsolódik össze ez a régi emlékem a jelenvalóval, az idő egy pillanatra teljesen megszűnik létezni.

Sehol máshol nem sűrűsödik össze annyi korszak és határ, mint Berlinben. A Karl-Marx-Allee (egykor Sztálin sugárút) Moszkvában is lehetne: ugyanaz az építészet, ugyanavval a „szocialista” atmoszférával. Aztán a tudatom mégis visszatérít, gondolatban pedig már több száz kilométert megtettem. Így megy ez, az idő lyukairól nem is beszélve. Csak képzelem a határokat? A határ inkább csak hely vagy házfal, emberek fejében létezik. Legyőzhető, mégis létező. A kultúrák összecsapódásából ered Berlin jelentős kreatív ereje. Ami nem azt jelenti, hogy az egyidejűtlenség és a különbözőség ne járna olykor fájdalommal.

Még egyszer: Grosse Hamburger Strasse Berlin belvárosában. Az egyik ház homlokzatán a Sophienkirche mellett még mindig láthatók második világháborús golyónyomok. (Nyugat-Berlinben következetesen eltüntették őket.) Pár méterrel odébb áll a zsidó gimnázium, komoly őrizettel és fémkérettel védik. Közvetlen mellette épült a zsidó idősök otthona áldozatainak emlékműve, mely egykor valóban itt állt. Vele átellenben üres ház hely. A kihalt falakon balra és jobbra egykori tulajdonosok neve sorakozik, néma litánia, Chistian Boltanski, francia művész készítette. Itt is

utolér a történelem, épp úgy, mint keleten, szülővárosaimban. Mintha soha sehol nem létezne ártatlanság. Akaratom ellenére a rémület topográfiajaként értelmezem. Csupán néhány évvel születésem előtt történt Budapest bombázása, Triesztben állt a Risiera di San Sabba koncentrációs tábor, ahol zsidókat (és szlovén partizánokat) gyilkoltak meg, vagy miután összegyűjtötték, innen transzporttal szállították el őket Auschwitzba. Egészen korán láttam a háború rombolását és hallottam nyomorult életről. Egyáltalán nem félek olyan helyeken járni, melyek közvetlenül megmutatják a sebeiket. Éppen ellenkezőleg. Idegenek számomra azok a svájci városok, melyek nem tudatnak sebeikről, felszínes boldogságot sugároznak, így teljesen feleslegessé tesznek engem is.

Belső iránytűm tehát Berlin felé nyilaz, még tovább megyek, keletre, máriaterézia-sárgája felé, abba a szférába, ahol jól ismerek néhány kódot. Hogy legalább félig-meddig jártasnak érezhessem magam benne.

Az otthonosság – még csirájában is – lényeges, hiszen nélküle legyőzhetetlen az idegenség érzése. A másik elég gyakran kihívások elé állít minket. Tiszteletünkben van ugyan kíváncsiság és nyitottság, de vajon valóban elfogadom és befogadom-e a másikat? Berlin városrészeiben testközben élnek egymás mellett csoportok, anélkül hogy egymással keverednének. A kelet-berlini mentalitás (igen, még ma is létezik) török és sváb életformákkal él együtt. Sem a vendéglők, sem a dialektus nem tűnik el. Léteznek határok, megnevezhető különbségeik is vannak, és ezek régóta hozzátartoznak az egyes kerületek sokszínűségéhez, sosem zavartak senkit. De amint a határ a mindennapi együttélést hátráltatja, kiközösítéshez vezet.

Aki szabad akaratóból húz határokat (vagy rekeszti ki magát), meglehet rá az oka. Az, hogy a berlini oroszok gyakran csak egymás között érintkeznek, a törököknek saját infrastruktúrájuk és intézményeik vannak, mutatja az erőfeszítést, hogy az otthonosság és az idegenség egyensúlya megteremtődjön.

Tapintható, érzéki tapasztalat a határ

Számomra teljesen értelmetlen a nemzeti kategóriákban való gondolkodás. Miért állna közelebb hozzám a priori egy svájci, mint egy lengyel? Élettörténet, kulturális nevelődés, érzések és érdeklődés döntőek abban, hogyan viszonyulok a másik emberhez. Valami olyasmi ez, amit lelki rokonságnak nevezünk. Az a szakadék pedig teljesen átjárhatatlan számomra, amely egy radikális jobboldali és egy rasszista embertől elválaszt. És ha találkoznék egy versgűlölővel, egészen biztosan elkerülném. Minél idősebb vagyok, annál jobban kikristályosodnak számomra, melyek az átjárható határok, és melyek azok, amelyek nehezen vagy egyáltalán nem győzhetőek le. A hírhedt keresztút a mesékből – jobbra, egyenesen, vagy balra menjek – ugyanúgy létezik számomra, mint régen, de a tapasztalatom megkönnyíti a döntést. A véslámpa hamarabb kigyullad, hogy ezt vagy azt a választást kizárja. Világos, hogy nekem is vannak határai – tudásom határai, kapacitás, terhelhetőség –, nem tudok kibújni a bőrrömből.

Apropó bőr: egy határ, lyukacsos és hajlékony és végtelenül sérülékeny. A bőr lélegzik, véd, ő az én bőr-énem, amin keresztül a ruha bőrét érintem. Aki engem megtámad, először a bőromet sérti meg. Minden további bántás is őt éri. Ha meg szeretném menteni magam, szó szerint a bőromet mentem. Bőrom maga az életem, igen, az én individualitásom jele.

Valójában a bőrom engem rajzol meg és érinthető lényé válok általa. Rajta kívül nem létezem, vagy legalábbis nem vagyok látható. Színe és jellege alapján könnyen megállapítható származásom, a korom és még esztétikai vonzerőm is. Egy igazi leleplező, a bőr. Érzékeny minden érintésre. Aki megsimítja, jót tesz vele. A boldogság a bőr pórusaiban lakozik.

Nem kérdés, az olyan határoknak, mint a bőr, léteznük kell, és másoknak is. Tapintható, érzéki tapasztalat a határ, ahogy a nyelvhatár is az, mely a babiloni sokféleséget hallatja. Még ha időközben az angol nyelv globalizált eszperantóvá vált is, a világon ezer másik aktív nyelv létezik, ámulatba ejtő a komplexitásuk. A műfordítók bizonyára jól el tudják énekelni az átültetés nyelvi nehézségeinek – és a mentalitásbeli különbségeknek – a fájdalmas dalát. Rendben is van. A kultúra mint emberi vívmány lehet univerzális, de megvalósítása már a partikularitás pecsétjét hordja. Ez a partikularitás a rohamos globalizáció jegyében minden esetre veszélyeztetettnek tűnik, és egyre inkább az uniformizálásnak és a nivelláló határtalanságnak nyit utat.

Tudom, hogy létezik a csodálatos „orvosok határok nélkül”, és a világháló határtalansága, a virtuális tér és idő. De én nem tartozom azok közé, akik ezen az anyagon kísérleteznek. A határ nélkülség fogalma nálam valami mást idéz fel, leginkább Blaise Pascal egyik gondolatát: „Le silence éternel de ces espaces infinis m'effraie.” A janzenista filozófus és matematikus arról a réműletről beszél, amely az „örök hallgatás” és a „végtelen tér” képzetét kíséri. A kozmosz fekete doboza ejti réműletbe.

A határ eltörlődése felülmúlja a képzeletünket, éppen ezért olyan vonzó és tisztító egyszerre a képzelet. Véges lények vagyunk, az életnek a halál szab határt. Még amikor transzcendenciát képzelünk, akkor is egy olyan határból indulunk ki, amelyet át lehet lépni. Természetesen vonzó az út a nyitottság, a korlátatlanság és a határtalanság felé. Csakhogy határok nélkül ezek nem léteznének. Kisebbség és nagyobb különbségek nélkül, individuumok, nyelvek, kultúrák páratlansága és felszerelhetetlensége nélkül sem. Differencia nélkül, mely a diverzitást biztosítja. Ennek önmagában semmi, de semmi köze nincs a drótkerítéshez, határzárakhoz, az aláaknázott terephez. Semmi köze a hatalom demonstrációjához és a területiális követelésekhez. Ám végtelen megfigyelési anyagot rejt – és a sokszínűség ámulatát. Itt, ezen a ponton kezdődhetne az írásom. A kis dolgokról, nüanszokról. Valahogy így (visszaugrunk az elejére és újra Egyiptomban járunk):

Mohammed rejtekutakon vitt el a „halottak városába”, a városszélén szegények házai sorakoztak. Jól kiismerte magát. Alighogy kiszálltunk az autóból, egy kis kávézó felé vitték lépteit, inkább

„Versek”
(Love after Love,
Lamentálás)
(Kiss Noémi ford.)
Magyar Lettre
Internationale, 96

(Georgi
Gospodinov
interjúja)
„Trieszt, Zürich,
Pétervár”
(Brodskij, Danilo
Kis, Kertész)
Magyar Lettre
Internationale, 89

deszkabodénak tűnt, mint vendéglőnek. A tulajdonos szívélyesen betessékelt. Öreg gázrezsón rotyogott valami. Felcédulázott falak, négy dülöngélő asztal, egy üres széksorral. Mi vagyunk az egyetlen vendégek. Mivel nem beszélek arabul, hagyom, hogy a férfiak beszélgessenek, közben nézelődöm. A kávézó előtt egy ferde fa áll, nem ad túl nagy árnyékot. Hátul fabódé, az lehet a trafik. Érkeznek a szaladgáló gyerekek, csodálkozó szemmel bámulnak meg. Valami olyasmit hallok, hogy „welcome”, vagy rosszul értem? Nem koldulnak, csak néznek. Szemérmesen somolyognak – és aztán elfutnak. A tea erős, odakint megered az eső. Mikor visszamegyünk az autóhoz, kis pocsolókon ugunk át. Mégis vizes és sáros lesz a cipőnk. Mielőtt Mohamed beindítja a motort, megpillantok a visszapillantóján egy imaláncot. Talizmán? Leveszi a „misbahát”, az ujjaival megdörzsöli a fekete gyöngyöket. „Very old”, mondja, „very old”. És: „Look!”. Az alsó három gyöngy ezüstszálon függ és ezüstrotja van. „Like?” Majdnem áhítatosan

bólintok. „For you”, mondja céltudatosan, és belenyomja a kezembe az ékszert. Visszautasítom, de ez nem tetszik neki, haragszik érte. Akaratomon kívül megbántottam. Hát elfogadom, és megsimogatom az ajándékot. Erre egy másikat vesz elő. „From Saudarabia, from friend.” 99 fagyöngy van felfűzve, Allah különböző nevei, bámulatos munka. „You take”. És nem mondom, hogy nem, áradozva fejezem ki hálámat. Sugárzik az arca. Az esőcseppek kopognak a szélvédőn, Kairó egy barna mesébe úszik át.

Később évszázados burkolaton lépkedünk, bedugjuk a fejünket a hátsó udvarokba, mintha színházi raktárak volnának díszlettel, és a mauzóleumok művészi márványpadlóján járunk. Mohamed hangját követem, tört angolságát, nehogy elvesztsem őt az óváros labirintusában. „You good woman”, dicséri alkalmazkodásom. És rámutat egy galambpárra, beomlott kupola alá húzódik. Legszívesebben éhes kutyákat etet, mondja. Kairóban nagyon sok van belőlük. Jóságos ez

a Mohamed. Csak szomorúak a szemei. A bánatát megtartja magának. Valószínűleg nem szokás egy külföldinek a fájdalmas magányról beszélni. Megajándékozni – azt szabad. Amikor visszavisz a szállodába, megkérem, hogy szerezzen be magának egy új imaláncot. „For your safety!” Nevet. „No problem, no problem!” Alábbhagy az eső.

Post scriptum: írásom 2015 áprilisában született, mielőtt Szíriából és Észak-Afrikából elért volna minket a migránsok óriási áradata. Időközben fennáll a veszély, hogy Európa egy erőddé válik, mely szögesdróttal veszi körbe magát az idegenek áradatával szembeni védekezésül. A határ témája most nem csupán időszzerű, de tragikussá is vált – félelmet keltő módon. Az elrettentéssel a probléma viszont nem fog megoldódni, ellenkezőleg. Más megoldások után kell néznünk, olyanok után, melyek a befogadról és nem a kirekesztésről szólnak. Különben arcát veszti Európa.

KISS NOÉMI FORDÍTÁSA

Seamus Heaney

Remeteénekek

Helen Vendlernek

Füzetem csikozott lapjai felett
Hallom a madarak vidám énekét

I.

Az egykori sötétítő függönyből
Megmaradt fekete vászonszűk,
Összefércelt, kivasalt anyagába
Kötöttük a kölcsönvett könyveket.

Kivánatosabb, bár kevésbé tartós
A durvább szövétű tapéta,
Szegélyén a rózsaszirmokat
Vasalóval simítottuk ki.

Barna csomagolópapír is megtette
Jobb híján, vagy akár újság,
Bármí, ami védte a tiszta fedelet,
Hogy tudd: te is csak őrzője vagy.

II.

Helyezd magad kényelembe, nyisd ki,
Szagold, olvasd, betűzd, ujjaddal kövesd,
Mit írt Szent Fursa és Szent Kolumba,
A két bölcs, talány-fejtő remete,

És MacOige, a Lismore-i abbé,
Amikor megkérdezték, szerinte,
Melyik tulajdonság a legfontosabb,
„A helytállás” felelte, „ha egy feladat

mellett eltökélted magad, tarts ki.
Ez, tudtommal, eddig mindig bevált.”
Nyelv-próbált szavak, ujjal tapintod,
Néma ajkaddal újraolvasod.

III.

Kenyér és ceruzák. Dobos tarisznya.
A tanulás és tudás korában, tudod,
A könyvünk „olvasókönyv” volt, mi „deákok”,
A szerencsések, akik iskolába jártak

Bár másod-harmad kézből szállt ránk,
Gazdagodott a tudományunk.
Kikérdeztetted út szélén a pásztort.
A csoroszlyákat a kandallózugban.

A csodák, felfedezések kora volt:
A kenyérbél eltüntette az írást,
És kopírozással lepkét, madarat is
Másolhattunk a füzetborítóra.

IV.

A mester raktára egy más világ.
Fekete ónból – ön volt? – valami
Fémből formált tollszárak tömege,
Szoros, tollbegyet fogó körömággal.

És tucatjával csomagolt tollbegyek,
Tintapor, cédrusfa ceruzák kötegben,
Noteszek, füzetek, vonalzó felbalmozva
A polcokon, mint feltárt sírleletek.

Kiváltság volt, ha odakiültek
Elhozni egy doboz bótiszta krétát,
Vagy egy kalligráfiai minta-táblát,
Hogy lemásoljuk a szabályos betűket.

V.

„Háromféle képpen írbatod helyesen,
angolul, hogy tú – te hogy betűznéd?”
kérdezte a pásztor, s mikor nem tudtuk,
rávágta, „Kérdeztétek meg a mestert,

neki megy-e.” Neque, mondja Cézár,
fas esse existimant ea litteris
Mandare. Azaz bűnnek tartják,
Hogy leírják, amit tudnak.”

Annak tartották, amíg meg nem írták
A zsolttároskönyvet, ír nevén Cathach,
Ami barcost jelent, és győzelmet hozott,
Ha a sereg háromszor körbevitte.

VI.

Az ulsteri vitézek kardja annyira
Szikrát csibolt a vad csatában,
Hogy fénybe vonta Bricriu várát,
Írja a krónikás. Chuchulain pedig

Hogy a bímző asszonyokat vidítsa,
Tűiket a levegőbe dobva
Egyik begyét a másik fokába
Pattintotta, hogy végül az egész

Egy fénylő, pörgő láncha rendeződött –
Mint álomban a polcra lezubant
Tollbegy-csomag: megáll a levegőben,
És forgó, fényes koronává fonódik.

VII.

Egy látomás az iskoláról –
Ők nem értenék, én sem egészen:
A kezem egy hideg patak
Sodrában lóg, üvegcancsót

Fogok, amely megtelik vízzel.
Engem küldtek, a kiváltságot, vízért,
Hogy a tintaport tintává oldjam –
Kinn a szabadban, a föld, az ég,

A játszótér csupa csönd. Az énekóra,
Abonnan kiküldtek, még tart, kiárad
A tárt ablakon, de minden mozdulatlan,
Mintba egy világ választana el.

VIII.

A padba süllyesztett tintásüveg
Már a múlté – mint a szarvból faragott
Tintatartó, a cella földjébe szűrva,
Hogy Kolumba kényelmesen elérje.

Erről rögtönzi rigmusát, mikor
Egy bangoskodó felveri Iona csendjét:
A barsány tengerész – így szól a vers –
Bottal a kezében meglátogat,

Hogy elcsókolja a béke csókját,
Bedübbörög,
Belebotlik kicsiny tintatartómba,
Felrúgja, és elfolyik mind a tintám.’

IX.

Az egyik költő az értelemben bitt,
A szóban, amely lázadva, üvöltve
terjed az úron át. A másik
Hiite a „Költői képzetek,

A szerelem emlékei.”
Én a helytállásban bittem,
Hogy a könyvek konokul megmaradnak,
Nem tűnnek el.

Lismore, Kells, Armagh kódexei.
Lecan nagy Sárgea Könyve.
A szilva-barna, szentként tisztelt „Harcos”,
Cserzett bőrkötések, megedzett tollbegyek.

GEREVICH ANDRÁS FORDÍTÁSA

Az írók Európája

Izlandról

AUÐUR AVA ÓLAFSDÓTTIR ■ Számomra Izland a csend hazája. Kétségtelenül ez itt a legjobb. A csend. Izland az én személyes, privát kolostorom. Olyan kevesen vagyunk, hogy legfeljebb egy-egy szomszédal osztozunk egy négyzetkilométeren. Ha Izlandon él az ember, soha nem kell megszire mennie, hogy egyedül lehessen.

JÓN KALMAN STEFÁNSSON ■ Kicsit bizonytalan képünk van saját magunkról. Vagy mondjuk úgy: egy kicsit homályos képünk. Gyakran tapasztalom. Például ott az első kérdés, amit az idegeneknek felteszünk: „How do you like Iceland?” Mi mást bizonyítana ez, mint hogy milyen rettenetesen kevés az önbizalmunk? Attól is tartunk, hogyan látnak bennünket kívülről. Rettegünk, hogy parasztnak tekintenek minket, nem egy modern nemzet tagjainak.

ARTE ■ *Milyen helyet foglalnak el az írók ezen a távoli, sarki szelek fújta fekete szigeten, az óceán közepén, Európa és Amerika között? Jóval többet tudunk szertelen vulkánkitöréseiről és elsöprő gazdasági válságáról, mint lakói irodalomszeretetről, amelyből az izlandi írók egyedülálló ereje és nyelve táplálkozik.*

Auður Ava Ólafsdóttir könyveinek egyik főszerplője a természet. Rigning í november című regényében a főbősnő egy nap faképnél hagyja férjét és szeretőjét, hogy körülutazza a szigetet, szembe szállva az elemekkel. Jellegetes izlandi szituáció.

AUÐUR AVA ÓLAFSDÓTTIR ■ Ez az ország tulajdonképpen tele van bizonytalansággal, váratlan és kiszámíthatatlan dolgokkal. Gondolkodtam már azon, hogyan hat ez a könyveimre. Felteszem, hogy olvasás közben az emberek megsejtik ezeket az összefüggéseket. Mindenesetre éppen a váratlan és a kiszámíthatatlan teremti meg a feszültséget, az izgalmat egy történetben. Igen, olyan szigeten élünk, ahol sok aktív vulkán van, amelyek bármikor kitörhetnek. De hát ez a mi valóságunk. Megtörténhet holnap, de lehet, hogy csak tíz év múlva. Ezek a dolgok az életünk részei, nem tehetünk ellenük semmit.

JÓN KALMAN STEFÁNSSON ■ Izlandon, helyesebben Izland alatt törésvonal húzódik, mintegy kétfelé vágva az országot. Az egyik oldalán az amerikai, a másikon az európai tektonikus lemez. Van ebben persze valami mélyen szimbolikus is: mi valóban két világ között élünk.

ARTE ■ *A Norvégiából és Írországból érkező hajdani hajósok ezt a törésvonalat szemelték ki az első parlament (tulajdonképpen országos népgyűlés) megalapítására 930-ban. Ám a földrajzi törés egyben Izland sérülékenységét és elszigeteltségét is jelképezi, melyet Jón Kalman Stefánsson csodálatosan ír le műveiben.*

Szinte félelmetesen „lángoló” barokk prózája életet lehel az északi fjordok vidékén élő halászközösségek világába, amelyek számára az égbajlat és a tenger napi állapota élet-halál kérdése.

Aki szigeten él, annak a látóhatára a tenger

JÓN KALMAN STEFÁNSSON ■ Aki szigeten él, annak a látóhatára a tenger, mindenütt csak a tenger, és ebben a körben kell léteznie. Bármilyen irányba fordul, a tengert látja. A tenger pedig egyfajta örökkévalóság, amihez kizárólag isten hasonlítható. És ne felejtjük el, hogy a tenger tartott minket életben. A tenger, vagy inkább a halak Egyébként a tenger is ölt meg bennünket. Ha belefuladsz, megszűnik az élet, megszűnik a remény. Ha valaki író, és nem erről ír, akkor jobban teszi, ha más elfoglaltság után néz. Menjen el úrhajósnak, tudom is én. Ha valaki Izlandon él, és nem a tengerről ír, akkor egyszerűen nem érdemes írnia.

Még emlékszem az első utamra ide, Ísafjörðurba. Talán 1997-ben lehetett. A készülődés a földet érésre, amikor a parányi gép a fjord fölé repül, és egy ideig a hegvydallal párhuzamosan halad. Az ember azon tűnődik, hogy a sziklafal nem kezd-e mindjárt követet hajjgálni, hogy leszállásra kényszerítse a gépet... Hát, elég vicces. Aztán földet értünk, leereszkedtem a lépcsőn a betonra, és ott a hegyek fogadtak, olyan tizenkétezer méteres hegyek. Így szólnak: az isten szerelmére, hát te hol voltál mostanáig? Azonnal tudtam, hogy meg kell írnom ezt a helyet.

ARTE ■ *Jón Kalman Stefánsson a zord, jeges fjordok közé helyezte a 19. század végén játszódó trilógiájának cselekményét. Egy eltűnőben lévő világról ír, a koldusszegény tőkebal-halászok világról, akiknek az életét gyökeresen felforgatja az ország brutális belépése a modern korba. Hőse, Baldur már az új generációhoz tartozik.*

JÓN KALMAN STEFÁNSSON ■ Baldur azok közül való, akik új életre vágynak. Másképp akar élni, nem úgy, ahogy az emberek akkoriban éltek erre felé. Oktatásra vágyik, tudásra. Tágasabb világot szeretne, és ezt egyebek között az irodalomban és a költészetben véli megelni.

A jó irodalom képes arra, hogy megnövelje a teret. Kitágítja a világot, és arra készítet, hogy kérdezzünk. Hogy kételkedjünk. Végül a *Himnariki og helvíti*-ben (Menny és pokol) Baldur annyira belemerül a versekbe, hogy még a kabátját is elfelejti, és halálra fagy. Vajon a költészet hibája ez? Félelmetes, halálos dolog-e az irodalom? Azt gondolom, hogy az irodalomnak veszélyesnek kell lennie. Veszélyesnek és szépnek. Az embereket el kell vezetnie a felejtéshez, de az emlékezéshez is. El kell juttatnia őket a kérdéshez és a kételkedéshez. És mindenképp meg kell változtatnia az

életet. Bardur talán éppen azért hal meg, mert másképpen akar élni.

ARTE ■ *A hó és az árnyak földjén a túléléshez szükség volt egy párbuzamos világra. Elszigeteltsége miatt Izland évszázadokig kísértetek járta vidéknek számított, ahová nagyon kevesen merészkedtek el. Még ma is bizonytalan a batárvo-nal látható és látbatatlan, élet és halál, jelen és múlt között. Továbbra is elfek és visszajáró lelkek népesítik be a modern izlandiak lelkét és irodalmát. Itt annyira végtelen a tér, hogy úgy tűnik, mintba megállt volna az idő. A természetfölötti dolgok batása alól még egy olyan sikeres krimi-szerző sem menekülhet, mint Arni Thórarinsson. Mindegyik regénye egy-egy legendából vagy népmeséből származó idézettel kezdődik.*

ARNI THÓRARINSSON ■ Fogalmunk sincs, hogy ezek a jelenségek a valósághoz tartoznak-e vagy sem. Mindenesetre a népmeséinkben nagyon elevenen fennmaradtak. Majdnem minden könyvemben párhuzamot vonok irodalmi örökségünk és a mai társadalom között. Úgy gondolom, ettől mélyebb értelmet nyer, amit írok, és egyben nemzeti történelmünk egyes vonatkozásaira is rávilágít.

Egyébként én már láttam kísértetet, Párizsban, és kisördögöket is, egy festményen, a nagyapámnál. Egyszer régen hirtelen felébredtem az ágyamban, abban a szent pillanatban, amikor kilométerekre a házunktól a nagymamám meghalt a kórházban. Természetfölötti erőket lássunk ebben? Vagy mindez tökéletesen természetes? Nem tudom, de számomra valóság.

JÓN KALMAN STEFÁNSSON ■ Amikor a könyveimben kísértetekről, hazajáró lelkekről írok, nem biztos, hogy valóban azokról van szó. Lehetnek egyszerűen az emberi agy vagy a fáradtság előidézte jelenségek. A kimerültség, a rémület annyi mindent szülhet. Az ember például tomboló viharba kerül, nem tudja világosan kivenni a dolgokat, fogalma sincs, hogy amit lát, az ember vagy egy szikla. Az irodalom szépsége is ebben rejlik.

ARNI THÓRARINSSON ■ Mindenekelőtt olyasmikre gondolhatunk, hogy azelőtt este és éjszaka nem volt közvilágítás. Ilyenkor működésbe lép a képzelet, az ember olyasmiket lát és hall, amiket napvilágnál nemigen. Valahol itt lehetnek a gyökerek. Még nagyon benne vannak a tudattalanban, s olykor a tudatunkban is felszínre bukkannak.

ARTE ■ *A sötétség és a véget nem érő téli éjszákak kedveznek a képzeletnek és az irodalmi alkotásnak az elszigetelt tanyákon. Így örökítették tovább az izlandi sagákat, melyek többnyire azt regelelik el, hogyan férközik be az erőszak egy békére ábitozó társadalomba. Mái elősorban belőlük merítjük tudásunkat az első izlandiak életéről.*

SJÓN
(Egyed Veronika ford.)
A macskaróka
A cethal gyomrában
Magvető, 2015

MAGNASON, Andri Snaer
LoveStar
(Papolczy Péter ford.)
Gondolat, 2012

Időláda
(Patat Bence ford.)
Gondolat, 2015

„Hogyan kerülünk gazdasági válságba, és hogyan jussunk ki belőle?”
(Böröczki Tamás ford.)
Magyar Lettre Internationale, 84

WEINBERGER, Eliot
„Izland”
(Varró Zsuzsa ford.)
Magyar Lettre Internationale, 38

A mi székesegyházaink az izlandi sagák

JÓN KALMAN STEFÁNSSON ■ Nálunk nincsenek katedrálisok, nincsenek ember által épített műemlékek, nincsenek ókori amfiteátrumok. Egyetlen olyan hely sincs, ahová elvihetsz valakit, és azt mondhatod neki: „Íme a történelmünk”. A mi székesegyházaink az izlandi sagák.

AUDUR AVA ÓLAFSDÓTTIR ■ A sagák alkotják irodalmi örökségünket, és egyedülállóak a világon. Már megírásuk idején is azok voltak. A középkorban, főként a 13. században születtek. A sagákban elmesélt történetek kezdetben szájhagyomány útján terjedtek. A régebbi generációk, például a nagyszüleim, még valódi történelmi dokumentumokat láttak bennük, nem irodalmat. Hajdan létezett személyekről szólnak, akik felé a gyökereink visszanyúlnak. Az izlandi sagák az őseinket viszik színre.

Minden saga családörténettel kezdődik, amely a gyarmatosítókig nyúl vissza. Ez nagyon izlandi dolog, kicsit olyan, mint amikor megkérdezik, melyik családhoz tartozol. Ez az egyik legjellemzőbb kérdés itt Izlandon. Ma már eltűnően van... legutóbb tavaly, vidéken tették fel nekem a kérdést: te melyik nemzetséghez tartozol?

ARTE ■ *Ebben a 320 000 lakosú kis országban nincsenek családnévek: mindenki valakinek a „fia” vagy a „lánya”. Stefánsson Stefan fia, Thórarinsson Thórarin fia, Ólafsdóttir pedig Ólafur lánya. Reykjavíkban, a fővárosban egész negyedek viselik különböző sagák hőseinek a nevét.*

AUDUR AVA ÓLAFSDÓTTIR ■ A *Laxdæla saga* volt az első, melyet kislányként olvastam. Van egy szereplője, akiről nem neveztek el utcát Reykjavíkban: Melkorka, az ír hercegnő, Mýrjartan lánya. Mindjárt teljesen lenyűgözött. Melkorkát tizenöt évesen elrabolják és szolgáskorba kényszerítik. Izlandra egy viking hozza magával, akitől fia is születik. Lázadásból némának tette magát. Amikor a gyermek két éves lesz, a viking meghallja, amint anyjával beszélget a patakparton. Azt hiszem, ettől az olvasmánytól eredeztethető a vikingekkel szembeni ellenszenvem... Sok évvel később bukkant elő *Afleggjarinn* (*Rosa Candida*) című regényemben, ahol egy fiatalember három rózsahajtással a tarsolyában nekivág a világnak. Nem azért utazik messzire, hogy gyilkoljon, raboljon, vagy értékes könyvtárakat égessen porig, mint a vikingek tették. Azért utazik, hogy adjon, hogy egy kertben dolgozhasson valahol.

ARNI THÓRARINSSON ■ Amikor előkészítettem, végiggondoltam *Tími nornarinnar* (A boszorkány ideje) című regényemet, kedvem támadt rá, hogy megidézsem Skarphédinn, az egyik leg híresebb saga-hős gonosz tetteit egy olyan szereplőn keresztül, aki egyszerre modern és történelmi figura. Így született meg Skarphédinn Valgardsson. Ma az egész világot ilyen emberek dirigálják, és érdekes közelebről megvizsgálni, hogy ez mit mond el rólunk. Rólunk, akik nem vagyunk narcisztikus pszichopaták, mégis hagyjuk, hogy ilyen emberek kormányozzanak országokat és földrészeket.

ARTE ■ *Ezek a véres középkori családi históriák a mai olvasók számára is időszzerűek, sőt ha akarják, az eredeti szövegeket is olvasgatják. Nincs még egy ország, ahol a középkori nyelvi annyira értető maradt volna a modern ember számára, mint itt. Az izlandi nyelvi sikeresen*

alkalmazkodott a modern világhoz, anélkül hogy alkotó lendületét elveszítette volna. Ahogy mindmáig fennmaradt nébány ősi betű is, például a þ, þ (thorn vagy þorn).

AUDUR AVA ÓLAFSDÓTTIR ■ Ezek a betűk megmaradtak, ahogy az izlandiak is megmaradtak. Keményen meg kellett küzdenünk a túlélésért, egészen az ötvenes évekig. A 18. század elején gyakorlatilag kihaltak voltunk ítélve: mindösszes harmincezen lehettünk. Nyugodtan mondhatjuk, hogy túlélők vagyunk, ahogyan ezek a betűk is, és maga az irodalmunk. De a jó irodalom időtlen, ezt bizonyította a 2011-es Frankfurti könyvvásár is, ahol díszvendégek voltunk. A sagákat újra lefordították németre, és kis példányszámban kiadták. Azonnal elkelt az összes! Úgy gondolták, el fog telni úgy tíz év, mire az első kiadást eladják... de ezeknek a műveknek majdnem akkora sikerük volt, mint a bűnügyi regényeknek.

Nem tudom, hogy kiváltság-e izlandiul beszélni. Nekem nem volt más választásom, hiszen itt születtem. Amikor kicsi voltam, sokat tűnődtem azon, hogy milyen fura sors egy ilyen isten háta mögötti szigeten jönni a világra. Egyébként amióta az eszemet tudom, gyakran voltam azon a ponton, hogy elmegyek. De alighogy külföldön vagyok, már a hazatérésre készülök. Ez amúgy visszatérő téma az irodalomban is, a középkortól kezdve: el akarok menni, vissza kell jönnöm... Nem véletlen hát, hogy a *Rosa Candida* főhőse külföldre megy, hogy rózsakertész lehessen, és megtanuljon egy eltűnéssel fenyegetett nyelvet. Nem tudjuk, honnan jön ez a fiatalember, de azt igen, hogy olyan nyelvet beszél, amit kevesen, és ami lehetne akár az izlandi is.

ARTE ■ *Ez az ezeréves nyelv a 13. század óta képes volt ellenállni a norvégok, majd a dánok hatalmának. Az írók kapták örökül, és tudják, hogy kincset tartanak a kezükben, amelyet művelni és védelmezni kell.*

Nem véletlen, hogy Jón Kalman Stefánsson költői pályára készült. A költészet az irodalmi és politikai megújulás fontos tényezője Izlandon a 19. század óta, amikor az ország megpróbált kilépni a dán uralom alatt töltött „bosszú éjszakából”.

JÓN KALMAN STEFÁNSSON ■ A könyveimben elbeszélt történet a 19. század vége felé játszódik, de ez a választás nem feltétlenül kapcsolódik a függetlenségért vívott harchoz, amely úgy 1830 táján kezdődik és 1944-ig tart. Azért választottam ezt a korszakot, vagy azért választott engem ez a korszak – ezt sosem lehet pontosan tudni –, mert Izlandon akkor erőteljes változások mentek végbe. A korabeli nagyhatalmú kereskedők egyben hajózási vállalkozók is voltak, és a halászatot is a kezükben tartották: a falvak egész életét ők irányították. Tulajdonképpen a sajátjuknak tekintették a falvakat. Hatalmuk egy nagyon primitív gazdasági rendszeren alapult. Az emberek beszéltették a kereskedőkhöz a termékeket: a halat, a húst, a gyapjút, de szinte soha nem kaptak érte pénzt, inkább egyfajta csere zajlott. A kisemberek ezért eladósodtak, a helyzetük bizonytalanná vált, a kereskedőké viszont egyre szilárdabbá. Ez visszatérő jelenség volt a történelmünkben századokon keresztül, és tulajdonképpen a 21. század elején tetőzött. A hírhedt gazdasági összeomlás egyik oka, hogy mi, egyszerű polgárok, vígan költekeztünk erőnkön felül.

ARTE ■ *A halakban gazdag Észak-Atlanti óceán napjainkig a meggazdagodás fő forrása Izlandon. Arni Thórarinsson, aki több mint harminc évig dolgozott újságíróként nagy izlandi napilapoknál, jól ismeri ezt a témát.*

ARNI THÓRARINSSON ■ A halászatból származó vagyon azoknak a kezében összpontosul, akik a kvótákat birtokolják, vagy mert megvették, vagy mert megörökölték. Izlandon a hajózási vállalkozók hagyományosan a vagyonos osztály tagjai.

Vannak persze más milliomosok is, köztük a befektetők új nemzedéke. A halászat és a halipar azonban nemcsak gazdasági, hanem lélektani állandó is. Lelkünk mélyén máig halászok maradtunk, és ez mind a viselkedésünkben, mind a gondolkodásunkban megmutatkozik. Mondhatnám, az egész ország mentalitásának egyik meghatározó eleme. Mi nem tervezünk hosszú távra, ellenkezőleg, csakis rövid határidőre. A következő halászati idényig, vagy akár csak a hajó soron következő kifutásáig. Aztán várunk, amíg kiderül, hogy jó volt-e a fogás.

ARTE ■ Bűnügyi regényeiben Arni Thórarinsson a bajómágnások világát, a halászatot, a pénzügyi köröket és a média összefonódását leplezi le. Ennek áldozata többek között a szerző hasonmása, az újságíró Einar, akinek lapját nagy étvágyú pénzemberek vásárolják fel.

ARNI THÓRARINSSON ■ A hajótulajdonosok és halászati vállalkozók megvásárolták az egyik napilapunkat, kétségtelenül azért, hogy ellene szegüljenek a változásoknak, legalábbis azoknak, amelyek a halászati szabályozó rendszert érintetik, és hogy továbbra is optimális gazdasági feltételeket biztosítsanak a legnagyobb halászati üzemek számára. Legalábbis feltételezem, hogy ez volt a cél; és nem az a benyomásom, hogy különösebben érdeklődnének a politikai, kulturális vagy bűnügyi újságírás és a tájékoztatás minősége, meg efféle dolgok iránt. Azért fektetik be ezt a tömérdek pénzt, hogy személyes érdekeiket védelmezzék.

ARTE ■ Thórarinsson könyveinek főbőst nem Reykjavíkba helyezi, ahol az izlandi lakosság fele él, hanem az ország egy másik, még északibb városába, a 17 000 lakosú Akureyribe. Olyan társadalmat mutat meg, amelybe alattomosan beszívárog a bűnözés, hiába tűnik a törvény és a rend még szilárdabbnak, mint másutt.

ARNI THÓRARINSSON ■ Nincs szükség sok bűntényre ahhoz, hogy krimi írjon az ember. Főlöszleg egész tömegnyi szereplőt csatasorba állítani. Böven elég, ha ketten vannak: egy bűnös és egy áldozat. Nem hinném, hogy a bűnözési arányszámon vagy a népsűrűsége múlnának a dolgok. Persze igaz, hogy az izlandi krimikben több bűntényt követnek el, mint a valóságban... Engem nem mindig maga a bűntény készítet az írásra, sokkal inkább az a téma, amelyet fel akarok vetni. Lehet szó olyan eseményről, amely megrázta a társadalmat, változásokról, feszültségekről, társadalmi vagy politikai frusztrációról. A könyv születéséhez az első szikra bármiből eredhet; ha megtalálom a témát, amelyről írnom „kell”, a bűntény szinte már magától társul hozzá. A bűntény természete a témából adódik.

ARTE ■ Izlandon egy-egy bűncselekmény éppen azért annyira felkavaró, mert olyan ritka. És a regény újságíró-nyomozója azért is olyan sérülékeny, mert szinte a saját „szomszédságában” dolgozik.

ARNI THÓRARINSSON ■ A közelség elkerülhetetlen, hiszen kis lélekszámú társadalomban élünk, ahol többé-kevésbé mindenki ismeri egymást. Az emberek összetartanak, és mindig lehet segítséget kérni egy-egy ismerőstől. A dolgok másik, negatív oldala viszont az, hogy érdekhálózatok

jönnek létre szerte az országban, és ezektől már csak egy lépés a korrupció. Más szóval az emberek azért tudják elérni a céljaikat és megővni személyes érdekeiket, mert ismernek valakit, aki ilyen vagy olyan helyzetben a segítségükre lehet. Egy krimiszervezőnek persze épp ettől rendkívül izgalmas ez az egész.

A geológiai törésvonal geopolitikáivá vált

ARTE ■ Thórarinsson városi nyomozásai egybecsengenek Stefansson történelmi-társadalmi vizsgálódásaival. Mindkettőjüket erősen foglalkoztatja az állandóan egymással ellentétes irányokba ráncigált, angolszász hatás alatt álló sziget sebezhetősége. 1949-ben, pusztán öt évvel a függetlenség elnyerése után szenvedélyes tiltakozások és összecsapások kísérték Izland csatlakozását a NATO-hoz. Az izlandiak nem akartak beleegyezni, hogy ötezer amerikai katona állomásozzon a területükön. A geológiai törésvonal geopolitikáivá vált.

JÓN KALMAN STEFÁNSSON ■ Az amerikai katonák ötven évig maradtak nálunk. A jelenlétük meghatározó hatással volt a gazdaságra, és a kultúrára is. Nyilván ezért „amerikanizálódott” jobban a társadalom, mint a többi skandináv országban.

ARNI THÓRARINSSON ■ Hát persze, hogy hatott rám, hogy itt volt az amerikai támaszpont! Olyannyira, hogy életem végéig kitart. A bázis rádióján kezdtem rockzenét hallgatni, mert az izlandi adón akkortájt nemigen volt ilyesmi, leginkább zsolttárok mentek... Aztán a tévésorozatok a támaszpont csatornáján, meg a régi filmek! Csupa olyasmi, ami kölyökkorban óriási hatást gyakorol az emberre. Például felléptünk a bázis klubjában a kétfilleres zenekarunkkal, amely többé-kevésbé a Beatles hatása alatt vélt állni. Életemben először ott kínáltak meg alkohollal, tálcán hozták a katonák... A sör akkoriban Izlandon be volt tiltva. Kész aranybánya volt a bázis srácoknak, ha be akartak rúgni. Én akkor ellenálltam... aztán később behoztam a lemaradásomat.

ARTE ■ Az amerikai támaszpont jelenléte miatt állandósul a szigetország két világ közötti helyzete. Izland valóban ideális színhely a kelet és nyugat közötti viadalokhoz: ezt mutatja az orosz Borisz Szpasszkij és az amerikai Bobby Fischer 1972-ben Reykjavíkban vívott legendás sakkjátszmája is. Fischer otthagya a játékot, s elvonul, hogy átadja magát a lávamezők varázsának; de ő lesz a világbajnok. Reagan és Gorbacsov kézfogásával a hidegháború sorsa is Reykjavíkban pecsételődik meg. Az izlandi társadalom mindeközben egyfolytában a NATO-bázis felszámolását követeli.

ARNI THÓRARINSSON ■ Igen, a kor jelszavai így szóltak: „Izland, ki a NATO-ból”, „Takarodjon a hadsereg”. Nem azonosultam velük igazán, hiszen én az amerikai rádióját hallgattam. Ellentmondásosnak éreztem, hogy tüntessenek a NATO jelenléte ellen, miközben nyakig ülök az amerikai kultúrában. Egy dolog azonban biztosan hatott rám ebben a mozgalomban: egyszer s mindenkorra eltávolodtam a hatalomtól és a képviselőitől. Ez csak erősödött, amikor külföldön tanultam, majd újságíró lettem. A hatalommal szembeni kritikusi gondolkodásom ebből a korszakból ered.

ARTE ■ A világok szélén fekvő sziget, amelynek lakói azt gondolhatták, hogy elkerülik őket a megpróbáltatások, hamar áldozatául esett az utóbbi évtizedekben példátlan méretű válságnak.

JÓN KALMAN STEFÁNSSON ■ A gazdasági összeomlást megelőző években biztosak voltunk benne, hogy virágzó országban élünk, és gazdagok vagyunk, mint Krózus. Hogy hamarosan megveszszük Kopenhágát és Londont, és Izland lesz a világ pénzügyi központja. Száz százalékgig biztosak voltunk abban, hogy mi vagyunk a legjobbak és a legerősebbek a világon. Gazdasági rendszerünk, a vagyion, a jólét, az országot elárasztó fenomenális összegek fényesen bizonyították páratlan sikerünket. Mintha a jobboldali kormányok megteremtették volna az ideális társadalmat, félúton Európa és Amerika között. Mintha mi lettünk volna a követendő példa, és sokkal többre vittük volna, mint a négy északi ország, amelyeket annyira gúzsba kötött az ostoba óvatosság. Az izlandi miniszterelnök nyakába vette a világot, és mindenütt az új vikingek kivételes érdemeit zengte. Sztékürtölte, hogy Izland a fejlődés élén jár, miközben a dán és egyéb európai szakértők már fenntartásaikat hangoztatták, és óva intettek minket a semmire épülő hihetetlen fejlődéstől, az illuzórikus, soha nem létezett pénzen „nyugvó” növekedéstől. Van valami mélyen valószínűtlen az izlandi társadalomban, ezért olyan jó itt írónak lenni. A téma kimeríthetetlen.

AUÐUR AVA ÓLAFSDÓTTIR ■ Elkötelezett írónak tartom magam, nem abban az értelemben, hogy valamelyik politikai párthoz tartoznék, hanem azért, mert a könyveimben nagyon világosan megjelenik az életről alkotott felfogásom, többek között a profittal és a növekedéssel szembeni állásfoglalás, és annak a gondolatnak a tagadása, hogy mindennek a mértéke a pénz. A győztesek nem érdekelnek túlságosan. Hajlamos vagyok inkább a gyengék mellé állni. Úgy is mondhatnám, hogy hiszek a gyengék erejében, és néha az képzelem, hogy azok helyett is szólok, akik nem tudnak hangot adni érzéseiknek, nem tudják magukat megvédeni. Szerintem nagyjából ez lenne az író szerepe.

ARNI THÓRARINSSON ■ A kapzsiság, a rövid távú gondolkodás és persze a gazdasági érdekek védelme, meg a velük összefüggő korrupció, amely minden társadalomban uralkodik: ezek ellen kell küzdeni. Nem könnyű feladat, de folytatni kell. Minden önmagát egy kicsit is komolyan vevő bűnügyi regény arra törekszik, hogy leplezze a társadalmat és a mentalitást megfertőző korrupciót.

AUÐUR AVA ÓLAFSDÓTTIR ■ Izland folyamatosan két ellenkező irányba tart: az ország területe szüntelenül nő. Az egyik lemez Amerika, a másik pedig Európa felé nyúlik. Mintha az ország helyzetét jelképeznék az óceán közepén, két kontinens között. De nekem meggyőződés, hogy Izland alapvetően európai.

ARNI THÓRARINSSON ■ Az izlandiak, mint mindenki, aki Európában él, európaiak. Amerika gyakran próbál beavatkozni a pénzével, a kultúrájával, de nekünk az a dolgunk, hogy büszkék legyünk az európaiságunkra, és egyszer majd ne tekintsük a mamánknak Amerikát.

A lét magmája

Tekintetek

KORNIS Mihály
Végre élsz
Szépirodalmi, 1980,
Cserépfalvi, 1992

Olyan egyedül van az ember.

Van egy ilyen félelem.

A félelem dicsérete
Szépirodalmi, 1989

Van akinél egy életen át eltart.

Napkönyv
Pesti Szalon, 1994
Tericum, 2004

Nálam öt éves koromig tartott, öt és fél évig, hatig, utána más kínzott, mert az egész gyerekkor egy hatalmas kínvonaglás, sokan el is felejtik, annyira fáj, annyira érthetetlen, még csodálkozni se mer az ember rajta, mert akkor még rosszabb, még vigasztalanabb, ha tiltakozol el-lene, zokogsz, csak nő és dagad, rád omlik a félsz, mint a hegy köde, akkor már annyit se látsz, mint addig, még sötétebb, még fullasztóbb, hajlamosak lennénk kitörölni magunkból örökre, az egészet nyomtalanul, akár a fenekünkől a csípősvant az édesanyánk, mikor végre valahára előkerül, ha előkerül, legtöbbször elfelejtik, nekem ezt mondjátok, ó te nem emlékezhetsz semmire, hat éves korodig, vagy hát nyolc éves korodig egy-két dolog, meg az, amikor egyszer, meg talán még egyszer. És én tudom, hogy ez nem így van, de nem firtatom, ebben az értelemben én tényleg nem vagyok rossz, neked tényleg elfelejténi valóan fájhatott majdnem minden és majdnem végig, szinte kibírhatatlanul van, és fáj, uram, igen, emlékszem, te ezért szeretsz engem vagy utálsz, emlékszem, teremtom, te nem akarod tudni, ugye, így kezdődik az élet mulatsága, hogy nem akarsz emlékezni, fáj. Éppúgy fáj, hogy egyedül voltál, míg egyedül voltál, mint az, amikor már nem voltál egyedül, de te azt hitted, mert annyira egyedül voltál, hogy abba belepusztultál. Az a mi életünk. Azért szeretsz engem még, mert én még nálad is jobban féltem, mert én már a félelem csillámló ajándékával születtem, ezért korábban felébredtem, és hiányoltalak, mint magamat, és vártalak, mint valaki mást, téged akartalak, azért jegyeztem meg.

És onnan tudom, hogy nem lehet meghalni, hogy állandóan meghaltam, édesanyámban is meghaltam, mindjárt első találkozásunk pillanatában, vagy percekkel utána, azt mondja, hát erre nem emlékszem, úgyhogy mikor valahol négy és öt éves korom között is meghaltam, a Kígyó Hajú Nőben – akkor azt gondoltam, hogy na most aztán az első életemnek itt a tényleg vége, valóban meghaltam, de azt is éreztem, hogy ne félj, míg engem látsz, nem vagy egyedül. Ezt üzenté a halál élménye. Ezt üzented.

Te nem vagy a halál.

Mint ahogy a zsidókról nem lehet tudni, hogy zsidók, onnan lehet őket megkülönböztetni, az életéről se lehet tudni, hogy élet, csak onnan lehet tudni, hogy mi a halál. Nekem abban a pillanatban, amikor meghaltam, és látszólag nem történt semmi, belém égett az első életem, mint az első oltás helye. Attól égett belém, hogy az jutott eszembe, megvan-e, ami nincs? Megvan-e az előbb?

És megvolt.

A semmiben. Amit így hívunk, hogy semmi. Na, hát édes istenem, az nincsen. Még a semmi sincs. Akkor meg én már nem játszottam tovább

a gyereket. Kínos lett. Szóval, akkor még jobban fáj, ami általában is fáj. Nem jó szó a fáj: az érzés kín. Mert érzem. Az kínos. Minden első érzés kínos. Üveges tótnak a hanyattesés kell úgy, mint embernek az érzés: értelmezés, csalás. Belém nyilall, mint a tüzes francarika, hogy levegőt kapjak: most érzek valamit! Arról már tudok is. Itt vagyok. No de hát mit tudok? Azt, ami még-nem-hazugság, de már öncsalás. Hevenyészett fordítás helyi nyelvre, a süketek földjén, önkéntelen önkény. Idáig sülyedni?!

Fölsírok.

S akkor, még ha ráadásul sejtem is, hogy érzek, kvázi kísérletképpen úgy mutatok bármit, hogy mindenekeelőtt a magam számára rémületesen más van bennem, mint amit mutatok, akkor az, hogy élek – megfogalmazhatatlan az élet, de megfogalmazom –, az érzés, ami még-nem-hazugság talán, de rémületesen más, mint amit élek, belém rohad rögtön, mint a pusztulás. Bennem döglök, dagad, oszlik, hasad, fetreng, elfolyik a könnyben számolatlanul is számolatlanul. Semmivé. Belőlem lett. A semmi. Vagy én belőle?

Van. Van, van.

Mint egy kutya.

Bekap, amit csak tud. Ne legyen. Ha bennünk van, már csak a szokásos undorító. Mintha nem is lenne, mutatjuk: mi élünk. Nincs bennünk. A Kígyó Hajú Nő tekintetéből kiszabadulva ébredtem rá: de van. Nem bennünk. Bennem. Onnan jön. Borzalom. Rajtam áll. Én vagyok a múlt. Bekaptam az életet és aztán – nem hazugság még – azon nyomban elfelejtettem. Így teszem magamba. Én vagyok a semmi. Akkor ébredek rá. Akkor ébredek fel. Kicsit bonyolult.

Volt egyszer egy kutya.

Nem tudtam, hogy kutya. Csak azt tudtam, hogy így hívják a háta mögött. Talán neve is volt. Kellett lennie. Tartok tőle, eszembe fog jutni. A bizonytalan kilétű férfinak a lakásban, akit a nők úgy hívtak, ha néha megjelent, hogy itt az apád, a kutya az ő általunk utált, felőlünk megvetett, erkélyre kicsukott legjobb barátja volt. Szégyenteljesen. Hosszú történet ez. Elmondhatnám röviden is. Azértse.

Állat volt. Egy állat.

Zártak előle, őt is előlem. A férfi (aki az apámnak hírtett, amiről egyszer szívesen kifaggattam volna, ha értett volna az első nyelven, mely belőlem úgy beszélt, hogy egyébként a csodájára jártak) örökösen szabadkozott az állat miatt, bocsánatot kért, fejét lehajtva, nem nekem, bár talán nekem is, édesanyámnak feltétlen. Azért, hogy... Kiskutya.

Dermesztő. Nem is tudom.

Kádár János utolsó
beszéde
Kalligram, 2006

Egy csecsemő
emlékiratai
Kalligram, 2007

Lehetőségek
könyve
Kalligram, 2007

Feliratok a fehér
égen
Kalligram, 2008

Nekem az ég
Kalligram, 2009

Hol voltam, hol
nem voltam
Kalligram, 2011

Egy kisiúban élek
(Válogatott írások)
Kalligram, 2015

„Rondó, Berlin”
Magyar Lettre
Internationale, 45

„Rossz álom”
Magyar Lettre
Internationale, 48

„Danse macabre”
Magyar Lettre
Internationale, 49

Jól elvarázsolták, csiribi-csiribú. Vakkantgathat pöttöm. Orrhegye feketé. Dakszli. Vagy lehet, keverem, hallom azt is, gyere ide, tacsí. Tacsí-pacsi. Titi.

Végig azon gondolkodom, hogy én kezdtem vagy ő.

Vagy összeusztítottak? Mindhárom igaz lehet. Néztem! Négykézláb álltunk egymással szemben. Ő is odanyomta az orrát az erkélyablak üvegéhez, hogy lásson. Bámultuk egymást. Oldalt is.

Így jó lett volna, ha így hagytak volna bennünk.

Nem vádlok senkit, ezt elhatároztam.

Oldalt valahogy úgy felvágva a szája és betéve neki oda a hosszúpiros nyelve, de még ki is lógott. Umberúfen, annyi nyelve volt az apámként fellépő ember állatjának! Még akkor is maradt a szájában, ha kirakta.

Egy állat.

Fel tudom ezt fogni?

Ilyen pöttöm kacsalába volt neki, de sok. Nyolc. Mint a hangyának. Tipegett vele körmösen. Vagy nézett. De csak engem. Másokra nem nézett. Apámra ugrott! De akkor rögtön sírtam, én már sikongattam, rugdalóztam... Kivittek. Magasan a levegőbe tartva előre, mint egy megbokrosodott, nyüszögő, beteg állatot. Mert belenéztem a szájába. Tény. Kinyitottam a pofáját, és bele akartam dugni a fejem. Tény. Bele is dugtam. Felmásztam a torkáig! És ott még tovább is másztam volna, bekuksizni, hol a garatmandulája, oda, ahova nekem szokott bekukálni vakító tükrével a homlokszemű Gégész Fasz.

De akkor mi már, nagy titokban, ha nem látta senki, jóban voltunk a roncsfarkú Titivel, ismerkedés céljával sokszor henteregtünk és elől-ről-hátulról szájarúgtuk egymást, nyalogattuk, csípdestük, ő mindent engedett, és én is engedtem neki, hogy szagoljon. Meghúztam a farkát. Bármi. Akkora pofont adtam neki, ami már röhögős, mire csak fellökött, aztán rám állt, és boldogan a hasamra pisilt, mire persze én is pisiltem, ha tudtam, vagy visszatüszentettem, mert a kutya tud tüszenteni. Tehát én is tudok. Meg utána vakkant, amit nem csodálok egyáltalán, mert én ki akartam húzni neki a nyelvét a szájából és akkor –

Belépett az anyám.

Másnapra ki lett sebesedve a szám. Meg a torkom is. Dehogya másnapra. Úgy hazudok, mint a vérfolyás. Megvolt az egy hét is. De nem figyeltek ránk, aminek cincogva örültünk, és ugrabugráltunk, már nem is hittük volna, hogy nem fogom utálni, mint egy behozott állatot. De már nem utáltam. Tele lettem vérrel. Duzzadtam a vértől. Az honnan jön? Hol ered? Mitől olyan duzzadt, sáros és vörös? Igazság szerint ezt akartam tudni. A puszi hazugság volt. Túl voltunk mi azon.

Nálunk állatoknál nincs, hogy puszi, puszi.

Megharapott.

Fölsikítottam. Tomboltam! Anya víjogva repült ránk, és szétválasztott minket, két kézzel kapott fel, már sírtam helyette is, mind a ketten sírtunk, zokogásunkkal vádoltuk a könnyelmű apámat, de én, valójában, tekintetes törvényszék, ezt Isten és Sztalin fényképe alatt, teljes beismerésben vagyok már, szégyenkezve mondom, a nagyobb kikapástól akartam menteni a Titit, vagy a Totyit, faszom se tudja, kit, csak hogy

ne bántsák, most az egyszer, Világ néni kérem, nem ő a hibás, én hozogattam a nyelvét a kezem tüzes fogójával, mert meg akartam nézni ott belül, legbelül, csak ő megjegedt, sőt, nem is akarta, és az apámnak nevezett ellenség vagy barát nem lépett ingerült-jótekonan közbe, megint nem volt sehol, és az anyám rázmárta a gyerekszoba ajtót, be ne tudjon jönni a vadállat.

Hát épphogy nekem kellett volna bocsánatot kérni a kutyától!

Azt hazudom magamnak, hogy fáj! üvöltöttem az anyámnak, óbégattam salapala nyelven, mert akkor azt beszéltem, a halaba lapám, mivel ideges voltam, és anyám nem értette, azértse értette. Másnapra ki lett sebesedve a szám.

Meg a torkom is.

Földagadt a szájam. Először nem is fáj. Csak hát nem tudtam nyelni. Így aztán – „ó, rémes!” – nem is tudtam enni. De hát nem is voltam éhes. Nem is tudtam, hogy az baj. Eddig azt utálták, ha ugráltatok. Toporzékoltam, jöjjön be az állat! Kinn áll a hidegbe, reszket a farka. Én meg a melegbe. Még a zöld kis kabátkáját se adja rá a halottfehér arcú apámféleség. Pedig azt ő megkapja, ha sötét. Vau. Kintről néztük egymást. Vau.

És akkor csöngetnek, de hogy!

Még azt is látom, hogy húzza, rántja be, kotorja be mögöttem az ajtót, miután rohanvást megragad, az anyám („őt nem áldozzuk fel, neki még élni kell”), kitép a szobából, átdob a sajátomba, vagyis az övébe, abból mindent tudtam, a férfi maradjon ott a szarával, az éles csengőszó belém vezetett, mint az áram, a hanghullám rázkódtatott és villámlott, valamiként mégiscsak ócskán és ügyetlenül, hogy mintha már ebben is lett volna valami testi védekezés, vérbeli magyarázkodás, magamnak, a pánik... Még azt is látom, miként húzza, rántja, kotorja be mögöttem az ajtót („őt nem most áldozzuk fel, inkább a halál, neki még élni kell”) az anyám, ott meg aztán valósággal rám ül és rám borul, mintha tudná, hogy így is mindent hallok, vigasztalhatatlan. Mindent tudnak a nők. Akkor meg minek? Befogja a szememet tenyérrel, befogja a fülemet két térddelel, csitítva csitít, aprókat csókolgat, hogy a figyelmem elvonja. Szétharapná a fejét. Ha nem volnék lefogva. Állat az embernek. Látom magam előtt.

Látom az apámat.

Látom kívülről, belülről, ezt nem lehet szavakkal visszaadni, látom, hogy feladta, rég feladta magát, el van szánva a végsőkig, mert én a fia vagyok, és ha én szájfertőzést kaptam – micsodát? dehogya is: halál-lehetőséget kaptam, soron és törvényen kívül, mielőtt éltem volna, ami jár, a porcióm, függetlenül attól, hogy most már minden mind-egy, aminek magyarázatára talán később fogunk kitérni, ha egyáltalán kitérünk, mint a megrögzött zsidó származású mondani szokta volt, szalad az ajtóhoz, időben kinyissa, azt se tudja, kinek, akárkinek, aki idejön, tegyen amit akar. Látom apám nyitott, műtött szívét reszketni, akárhogy szégyelli, még a Totyiért is, amit nem vall be magának, annál nagyobb szíve van, különben is én vagyok a tét, az édes kislány, márpedig annak édesanyja szerint ez az állat még egyszer nem mehet át a szobán, a lakáson, ha csak nem légmentesen lepecsételt zsákban. Jaj, nincs kedvem végigmondani. De látom. Hallom is. A saját születésem óta először látok halált. Kitépték az életét a hosszúkás fejéből. Állítólag azért, mert a szájamon belül egymás hegyén-hátán burjánzottak sebek. Véres csomó mellett véres csomó. És a torkom is. Anya belenézett. Ott is volt. Hát persze.

„Élők és holtak. Állatka”
Magyar Lettre Internationale, 50

„Ha meglátok embert”
Magyar Lettre Internationale, 54

„Az istenkérdésről”

„A bűnbeesésről”
Magyar Lettre Internationale, 55

„Tenyereembe csorog le a holdfény”
Magyar Lettre Internationale, 60

„Én vagyok”
Magyar Lettre Internationale, 64

„Mándryl és Bubitsról”
Magyar Lettre Internationale, 71

„Hazafutás”
Magyar Lettre Internationale, 73

„A könyv, amivé az életemet formálni szeretném”
Magyar Lettre Internationale, 74

„Hol voltam, hol nem voltam” (részletek)
Magyar Lettre Internationale, 82

„Látom-e, amit hiszek”
Magyar Lettre Internationale, 82

Bennem a kutya van.

Fürdő tükörhöz cipeltek utána. Akkor már bennem volt a semmi. Szétfeszítették a szájamat, elhánytam magam. Híres eset. Sárga genny sebeket hánytam szegényekre, hánytorgó arcú őreimre, a közönyig feldúltan. Kitátottam, azért. Nekik. Mint egy kutya. Még jobban, még jobban! Sikítva büszke gyilkos. Bugyborákoltam. Úgy dagadt a szájamba, le a torkomba végig, mint a kutya nyelve, az emléke „lemegy a torkába is, rettenetes”, ez a forró kutya bennem, ti ölők, most már ne sírjatok. Vérző-sárgás vörösség, új meg új, lüktetnek a számba.

Én vagyok a forró semmitek.

Ilyet még az életben nem látott senki, mondta minden orvos. Túl voltam az első gyilkosságomon, és sebbel-lobbal meg akartam halni. Hogyan gyógyultam meg? Így.

Ez a pillanat merő zűrzavar.

Elképzelhetetlen, amit magam előtt látok. Mégis az történik. Az embernek mindenkor megvan az a belső látása is – és még mi minden! olyankor, ha ölik őt, vagy ő öl –, amivel látja a dolgokat fentről, elég magasról, kissé oldalról, a kellő távolságból, hogy azért még mindent élesen láthasson, de hogy is mondjam, átélnie ne kelljen, odáig ne freccsenjen fel se magának, se másnak a vére. Azzal néz.

hívja egymást

Néztem a szemébe. Nézhettem a szemébe. Nem tudom, kinek a szemébe. Egy nőébe. Legeslegkorábbi emlékem. Abból iszik az életkedvem máig, ha épp el nem felejttem, hogy nézhetek a szemébe valakinek. Egy nőnek. Vég nélkül. A dajkámnak? Édesanyámnak? azt mesélik, két dajkám volt, az egyik közülük az édesanyám. Nem emlékszem. Egnél tovább nem számolok atájt. Még egyig sem számolok, az nem számolász. De akkor észrevettem. Ahogy néz.

Rohanunk egymás szemébe!

Meglepődöm. Ezt így lehet? Belemerülhetünk egymás tekintetébe? Én is az övébe? Kíébe?! Ebben van az én gyönyörteli meglepetésem – de még a szót se ismerem, nemhogy a fogalmat –, hogy akármeddig hatolhatok a szemébe, mert én őt ismerem, ismerem a szemét. Ismeri a szemem, hív, hív. Hívja egymást a szemünk.

Nem a szemünk. A mély.

Az első gyönyör, amire emlékszem, hogy ő akarja, hogy egymásba esünk. Most, hogy révülök, már benne vagyok, emlékszem az előzményeire: először volt a halálos ijedség, alig is élem túl, zuhanok, ha megijedek, csecsemősen elájulok abban az időben (megfontolandó, nem így van-e máig, csupán a pillanatról pillanatra feltámadásom züllöttebb), és azt követi a nagy öröm szívdobbanása. Nem inkább gyönyör?

A tudás gyönyör.

De szörnyű az előzménye. Elmaradhatatlan, gyönyör előtt a kín: a nem-tudás. Rettenet. Halál! Nem-tudása annak, ami elengedhetetlen - az megsemmisítő, mintha magasról vágnának a mellemhez egy sziklát, újra és újra egészen addig, míg csoda nem történik mindannyiszor, a nem-tudás következményének becsapódásakor jelen létem tengerré változik, feloldja a sziklát, ez a kék, hirtelen tudás, most megyek a sze-

mébe, szökőárrá dagadok, mert azonos vagyok azzal, amit érzek, és ujjongva ütközöm a másik erővel, a vonzás erejével, hogy összeolvadjunk és egymásba zuhanjunk. Akkor jön a harmadik csoda. Mélysége támad a tekintetén! Mekkora térsége. Szabad, de sötét pálya.

Hívogat.

Kinek a térsége, kinek a mélysége?

Itt jön az extázis, amitől az emlék, ez az első emlék, nem csak feledhetetlen, de teljességgel elfeledett is: kiléptünk magunkból, egymásba zuhantunk, álmélkodtam, nevet, nevet a szem! én nem tudom mije, én is nevetek, ahogy mind beljebb megyek benne, mehetek, azon nevetek, azt szeretné, hogy tudjam meg, meddig mehetek: ameddig ő mehet. És hát meddig mehet? meddig mehet? Még mindig szeret. Még mindig. Egymásba rohanva elveszünk. A szabadsága ennek a veszésnek szerető.

Vég nélkül.

És a vége vége nélkül.

vagyok?

Nincs olyan pillanatom, mikor ne érezném, ha arra fókuszál a figyelmem, hogy velem van, aki vagyok? összefügg azzal, hogy a magamra eszmélésem a kezdet kezdetén önmagam érzetének élménye volt, mint kérdés, nyugtalanító kérdés, ha nem lett volna nyugtalanító, nem foglalkoztatott volna akkora erővel, hogy első felbukkanását feledni se tudjam, igazában nem tudom felidézni – vajha? – a kínoknak, gyötrődéseknek, kétségeknek, riadalmaknak özönét, amik ezt a kérdést feltehetően előhozták, feltették bennem rendkívül szűk szemhatárom (tudatos elmeműködésem) egyetlen polcára: „mi ez - amit érzek, mi az - amit látok?” Nem, még előbb, a mi az?-korszak előtt is volt valami-féle vagyok korszak, ez volt az első vagyok-e, nem kászálódottam ki belőle máig se, akkora zavart okozott, hogy felmerül, vagyok-e, ha most felmerül, már akkor is felmerülhetett, nem mintha akkor az igazság fogalma, akárcsak annak magva megképzett volna, de mégis: a vagyok

a vagyok

meg nem tudnám mondani, hogy jó vagy katasztrofálisan baljóslatú volt-e, mivel első volt, és égszakadás-földindulás, mert a vagyok megszimmantásához a nemvagyok érzetére is szükség van

hogy egyáltalán felmerülhessen az éjszaka sötétjéből, az eszméletlenség éjszakájából, a nemlét csendjéből, amíg csönd lesz, vagyok, az olyan, mint máig valamennyi fölébredésem, bármilyen homálylón, azért, mert benne van a riadás, rianás, megreped a nemlét irtóztató – Petri szerint mínusz 239 fokos - jege

és jön

a születés traumája

ezt is tudom, de képzeletből, ide fogom írni, a valóságban azonban a születés – csak az enyém? – olyan rettenetes, hogy el kell felejteni, magunkból, magunkat kell elfelejteni onnan, ahonnan a benyomások nyújtogatják az ujjukat, mint iskolás gyerekek az Emlékezet néni felé, Mnemoszüné óvo néni felé, ki kell pottyantani, ki kell szarni magunkból annak az emléket, ahogyan bennünket is a világra szartak, ettől is beszarthattunk, miért beszélek többes számban?

Mert mindennek előtte van még ez a nagy általános mi, forró mi, tűrhetetlen és elviselhetetlen mi,

a miénk lét magmája

maga a követelés, hogy ez a mi ne történtessék, kikérem magamnak a mi vanságot, kikérem magamnak, milyen szépen, milyen agresszíven köpi ki a szólás, szarja ki a szólás a legbenső értelmét, tefeléd rúgkapálunk, kikérjük magunknak ezt a lehetőséget, teljes erőnk latbavetésével rugdalódzunk, toporzékolunk súlytalanul, a nem tudni (azonosító kártya nevén: a nem-tudás) kezében, de nem ám te érted, ki nem szar le téged, mi akarunk biztonságba kerülni, éppenséggel előled, akit megsejtettünk, kiköveteltünk a létezésétől:

vagyok

kikövetelünk a létezésétől téged, hogy a te legyen, értünk, hogy megmaradjunk, vagyis ne legyünk (a valóságban), ez eleinte vágy, de azt is már a vagyok sóvárogja, ki más? a szinte elképzelhetetlen, mégis létező, és azért a (velünk ellentétben?) a valóságban létező, a miénk forráságában kinszenvedő, mindenféle értelemben számkivetett és tűrhetetlenül izgató jelen létében önmaga számára, mondom, elviselhetetlennek tetsző mink akarja, hogy hagyják már ezt abba, nem én, akkor még nincsen én, hanem mikor a megszületésünkből, ebből a nagy harcból, élethalálveszedelemből, megszületésünk megbetegedéséből, egészségünk kirobbanásának hetekig húzódo sebtömkelegéből, (bensőnk sebe főként ez meg az akklimatizáció hullafáradtsága) kialudtuk magunkat, és már nem alszunk mindig, hanem csak majdnem mindig, ahogy ez ismétlődik,

hogyan nem ismétlődik mindig

hanem majdnem mindig, és akkor azt gondolom egyszer csak:

vagyok.

Ebben a vagyokban már a nemlét érzete vagy emléke nincs benne, ha csak nem mint álom, álom, isteni üresség. Az üresség nem csípős, onnan tudod, álom, hogy a valóság vanfájós. Majdnem mindig fájós. Akkor kérdezem azt, amikor épp nem fáj, hogy mi van. De az csak sokára lesz. Sokára tudok akkorát álmodni - ami olyan, mint belemélyedni a szükségesbe, elmerülni benne, torkig jóllakni sokat álmodott nemléttel - hogy alaptalanul felkavar valami, de nem mi, már megzavar, gyűrűzik a vizen, a létvizemen, ha szabad így mondanom, felszíne megbolydul. Jelez, mint a horgászok botjának van az a piros csíkos vaccka. Remeg, mikor bekapja a horgot a mélyben az áldozat: valaki, van. Ámulok.

És elönt.

Gátszakadás: feltorlódva összetörök az idő, magába olvad, akár a jég, elpillan maga az összefüggés, mert az idő összefüggés, és most magával tölti ki a vagyok az összes rést, amin át az idő megmutatkozhatna. Nincs többé.

Vagyok

Hát ezzel aztán elvoltam egy darabig, az biztos. Nem kellett tudnom. Nem kellett tudjalak. Sokszor magamat se. Milyen szép kis idők. Halálra váltam az életre pillantva. Itt ezek úgy tesznek, mintha én lennék, amivel tudomásul kell vennem, hogy ők vannak, micsoda szerencse, kézbevesznek, ha kell, ha nem kell, néha meg én is elérhetem őket. Taps.

Egyszer bejött a szobába az apám. Nem tudtam, hogy az.

Hát sokmindent nem tudtam, de akkor tudtam már, ez igen pontatlan, kísérleteztem vele, hogy vagyok, például ránéztem arra, akire akartam, felálltam az ágyban, ha akartam, és megfogtam, amit akartam, ha tudtam, és tiltakoztam, főként tiltakoztam, mikor nem úgy történtek a dolgok, mint számítottam volna rá, viszont élénken érdeklődtem, hogyha olyasmi történt, amire vagy akire ugyan nem számítottam, de először történt és nem volt kellemetlen. Például mikor a gyerekszobának azon az ajtaján, amin eddig csak nők jöttek be, bejött egy férfi.

Addig csak nők, akiknek az arcára már nem emlékszem, az édesanyám fiatal arcára sem, sajnos. Akkor se „emlékeztem”. Ők, a nők együtt voltak Egy Nő abban az időben, és csak addig voltak a fejemben, amíg jelen voltak. Nem mintha nem lettek volna fontosak! Ez az Egy Nő retentő fontos volt, az egyetlen fontos, de egészen a következő rármohanásukig nem „emlékeztem” rájuk úgy külön-külön. Ellenben e számomra ismeretlenül is zavarbaejtően ismerős ismeretlennek a tekintete, amint felém közeledik, jön, nem csak felejthetetlen, de megfogalmazhatatlan is. Ez már akkor gondolkodóba ejtett.

Nem fejtettem meg a tekintetét.

Nem emlékszem, hogy később, csak egyszer is láttam volna az apám akkori tekinteténél, az ágyam melletti testtartásánál, a hozzám közeledése módjánál zavarbaejtőbbet, érdekesebbet, titokzatosabbat.

Bejött a szobánkba egy nem-nő.

Anyám nem akarta beengedni, valahonnan éreztem. Vagy tudtam. Érzés-szerűen tudtam. Ennél bonyolultabb dolgokat is tudtam ottan, rögtön, érzések alakjában hat pillanat alatt. Azt is, hogy ismernem lehetne ezt az ismeretlent! Ha nem illő is, vagy inkább tilos, amivel először egyet is értettem, hát hogyha ez így van, akkor ne jöjjön be, mi vagyunk a vár, ti meg a lekvár, be ne jöjjön, aki ismeretlen – de ő nekik nem volt ismeretlen!

Nem tudom ki. Nem akarták.

Jöjjön be, jöjjön be! Még nem vagyok én, de vagyok, s az azt sóvárogja, jöjjön be, jöjjön be, azértis jöjjön be, csináljon be nekik. Hogy jöhet be ide? Ne törődjünk vele?!

Valami nem stimmelt.

De ez csak növelte az érdekességét. Különben mellékes. Még ez is benne volt. Mellékes. A többiek azt akarják, hogy mellékes legyen, holott sikítási botrány. Hatókörömben először nem stimmelt valami, először hagyott nyomot. Tudatosult bennem: most van botrány. Létezhet. Nem pontos. Sokkal több történt.

Diadal.

Rejtett.

Aki nem lesz eztán rejtett, de nem is hivatalos, csak éppen történik, van: vagyok.

Ez volt benne a nagyszerű: látogatóm van! azért jegyeztem meg. Lepleznek. Engem? Lelepleznek. Rosszul őrzött titok, az vagyok. Van az? Akkor titkok ők is. Ellenerők, rések. Épp be vannak döntve.

Ó hát így vagyunk?

Egymásnak fent kések e különb s különbféle létezések!

Nocsak.

Lábjegyzet: Először lett elismerve nyilvánosság előtt, hogy én is vagyok. Horizontomon megjelent, az apámtól teljesen függetlenül, a hatalmas harmadik, minden baj forrása, a blamázs, a behatoló, a kint várakozó, az odakint vacogó, a kizárt, a totál lehetetlen, aki magától jött, a tűrhetetlen és elfogadhatatlan, a törvényekkel visszaélő, a tilos, a „mindenik fülemre egy-egy hallgatózó”, a törvény kapujában hiába ácsorgó, megismerhetetlen mivel átélhetetlen, nem én, nem te, hanem ő, aki beleköpött az édenünk levesébe - vagy Éva levesébe? - nehéz megmondani kinek a levesébe, mindannyiunkéba, akik nem vagyunk egyek, nem is ketten vagyunk, mi már nem vagyunk kettesben, szeretnénk hinni benne, de hát nem egy vagyunk.

Van a harmadik.

Aki idegen, ha nem is ismeretlen. Azért csak harmadik. Ha ugyan nem első. Mert akkor el kellene ismerni, hogyha ő külön van, akkor ő az első. Mi sose voltunk külön. Minimum ketten voltunk, úgy voltunk mi egyek. Ő meg a harmadik. A felesleges szám. Csak a baj.

A harmadik egy férfi.

Figyelmeztetek: amíg nem az apám szemében látotról beszélek, addig mellébeszélék. Készülődöm. Nekifutok, aztán abbahagyom.

Újra nekifutok.

Az is benne volt ebben a rémálom-pantomimben, amit anyám akárhány személyben előadott, hogy egyáltalán ne törődjek vele. Ők is úgy csinálnak, föl sem pillantanak, meg nem is köszönnek, csak egymáshoz beszélnek, no de egész másról, ők a nők. Hozzá nem. Magától bejött. Bár meg lett mondva, ne. De érezte, de. Ő korlátozhatatlan. Én nem tudom, kicsoda.

Mintha valami szóváltás előzte volna meg?

Az emléke nem maradt meg. Nem akarok emlékezni rá. Nem voltak előzetes ordítózások. Odakint. Ajtócsapkodások. Oda egy, ide egy, oda ide, oda ide. És aztán a törés: tégy, amit akarsz. Meg ne lássalak. Villámlik a fejemben és dörög.

A hajából találtam ki, a választéka egyenes szépségéből, hogy férfi.

Ó, hát elmondhatatlan, valóban. Ő férfi, akkor az apám, nincs ebben logika. Egyik szót sem ismertem, de tudtam, épp a hiányára döbbsentem rá, a hiányára bennem, azt tudtam meg, vagyis éppen hogy a nem-hiányát ennek az embernek: ismerem, anélkül hogy ismerném A férfit: az apám.

Különöset nem tett, annyit vettem le a viselkedéséből, hogy meg van illetődve, ide bátortalanul jön, mint egy bukott angyal, mivel emberek még nem ismerem, talán ez a hasonlat itt a legpontosabb, egy bűnös hatalom, annak érezte magát, ugyanakkor megállíthatatlannak is ebben a felém igyekeztében, erő volt, fenyegetés is a léptei folyamatosságában, de nem nekem, a legkevésbé nekem, hanem felém igyekezett. Megmámorított! Mással ő nem törődött, azt volt időm felmérni, az enyém egy nagy szoba, ahová ő betört, semmiből valahová berombolta magát, s miért?

Én vagyok az egyetlen. Nem. De neki igen. Miért? Neki csak én vagyok.

Hátráltam előle, de rúgtatva érkezett a szívembe az érzés, hogy eztán akarom őt. Csak el ne zavarja a még bennem is bizonytalan anyám, aki persze rosszul csinál mindent. Eddig azt se tudtam, hogy én mint én: volnék valaki, nemhogy az egyetlen.

Mi az, hogy egyetlen?

Láttam a szemén. A bolond szemén. Meg van halva. Csak hát muszáj élni. És akkor már mindenáron közölni akarja a pusztá létezését. Ami azt jelenti: én vagyok neki.

Ki vagyok az?

Ezt, érdekes, nem tudtam. Nem fordult meg bennem, hogy az apám önmagára emlékeztetni jött. Kíváncsian vártam, e kedves ismeretlen még mivel rukkolt elő. Ez már-már sikoltásig ingerelte a körülöttem s velem sürgő-forgó nőket. Akárhány volt, akkor mind egyszerre a karjára vett, és mondták a férfinak, hogy menjen ki, de nem ment, megállt a magas pólyázóágy szélén, belekapaszkodott, és nem ment sehova. Tetszett a dolog.

Nem emlékeztem rá.

Egy idegen, aki lát.

Ebben a jelenetben csodálkozom elejétől végig. A csodálkozás az ember legkülönösebb dolga. Meg se tudom mondani, a mije. Nem érzés, nem gondolkodás, de mégis, mind a kettő, azonkívül képesség és minden egyéb, a csodálkozásom pillanatában én magam vagyok a csodálkozásom. A húsom is először csodálkozik, amikor érez, már az is csodálkozás, de a leghalványabb első sejtelmem is csoda, ismétlődő csoda, csodálkozás, még ha igen kicsi is. Végül már, mikor meghalok – vajha? – nincs nála nagyobb. Határtalan. Alul-felül lukas. Bemenet, ki menet. Erotika. Halál. Az egyetlen kérdés. Miért szeretsz. Mi az.

Mit nem szeretsz? (Ha nincs más választásod.)

Mi van?

Én vagyok az egyetlen, ezt mondta a szeme, követte minden mozdulatot. Fenyegetően? Itt szoktam lebénulni. Menjünk tovább. Sírt az apám, térden állva sírt, összetett kézzel. Elöttem lettek meg így. Beazosultam magam előtt. Térden állva? Meg se moccan. Anyám fakadt sírva, kirohant. Ugyan már. Mintha nem is lenne ő, csak én. Tudom, hogy ő az, aki nincsen, a férfi. A veszedelmes, aki miattam van itt. Ó fájdalom.

Azért nem akarták, hogy bejöjjön, hogy ne lássalam.

(részletek egy készülő könyvből)

HENNING MANKELL, SARA STRIDSBERG,
JONAS HASSAN KHEMIRI ÉS KATARINA MAZETTI

Az írók Európája

Svédországról

ARTE ■ Svédország különös ország. Mintaország. A valósága kissé megfoghatatlan, mintba elfednék előlünk a túlzottan idealizált képek. Egyenlőség, demokrácia, prosperitás... Hogyan lett a vizek és erdők mostoha égbajlatú bazájából gazdasági és társadalmi modell? Egyesek szerint néhány éve már a végéhez közeledik az a különösség, melyről egész Európa még mindig álmodik. Köztük találjuk Henning Mankell, Sara Stridsberg, Jonas Hassen Khemiri és Katarina Mazetti írókat, akik mind úgy érzik, megalkuvás nélkül szembe kell nézni a valósággal, a változóban lévő társadalommal, amelyet műveikben próbálnak megfejteni.

HENNING MANKELL ■ Nem létezhet demokratikus társadalom olyan igazságszolgáltatás nélkül, amelyben a polgárok megbíznak. Az elmúlt húsz évben a svéd igazságszolgálati rendszer jó néhány botrányba keveredett. Mondhatni, alapjaiban rendült meg a jogállam. Amikor az emberek gyanakodni kezdenek a rendőrökre, az ügyészekre és a bíróságokra, akkor maga a demokrácia kerül veszélybe. Efféle gondolatok miatt kezdtem el bűnügyi regényeket írni. És itt az irodalom valóban eszköz volt számomra.

A nyolcvanas-kilencvenes években Svédország megváltozott. Azelőtt mondhatta az ember, hogy ez és ez nem történhet meg egy kisvárosban, csak és kizárólag a nagyvárosokban. És éppen ez a különbség kezdett elhalványodni: nem voltak többé kisvárosok. Azelőtt, ha az ember drogot akart szerezni, Koppenhágába kellett mennie érte. De egyszerre már Ystad utcáin is volt belőle. Élveztem, hogy megmutathatom, hogyan tűnik el a különbség kis- és nagyváros között. Ezért döntöttem úgy, hogy egy kisvárosról írok.

Emellett Ystad városán kívül a tartomány, Skåne is érdekes, mert a határ mellett fekszik. Mondhatnám, olyan, mint egy svédországi Texas. Ott, ahol a Balti-tenger... Szóval, ez a határ. Nem lehet igazán összehasonlítani, de Skåne nekünk egy kicsit afféle Rio Grande, a kontinens és közöttünk. A határ menti vidékeket általában sajátos dinamizmus jellemzi. Nem ritka, hogy a szélsőséges mozgalmak különösen élénkek az ilyen vidékeken. Szóval bőven volt rá okom, hogy Ystadot és Skånért válasszam. Nagyon tudatos döntés volt.

Itt az emberek többsége nagyon jól él

SARA STRIDSBERG ■ Keveset írtam Svédországról, és nagyon keveset Stockholmról, ahol élek. Valahogy túl nehéznek tűnt. Szívesebben képzeltem magamat máshová. Távol innen. Itt az emberek többsége nagyon jól él, és amikor valaki

jól él, és nem kell semmiféle megpróbáltatással szembesülnie, sem szegénységgel, sem háborúval, sem erőszakkal, akkor nemigen kerül végletes helyzetekbe. Vagyis védett helyzetben van. Én rendkívül védettnek érzem magam itt, a bolygónak ezen a pontján. Csakhogy az emberi lény a szélsőséges helyzetekben mutatkozik meg, és azt gondolom, az irodalom éppen ezért kereste és keresi ma is a végleteket. Amikor *Drömfakulteten* (Az álom képessége, 2006) című könyvemet befejeztem, a kiadóm – aki nő – azt mondta: „nekem tetszik a könyved, de miért nem lehet a főhős egyszerű, szimpatikus középosztálybeli lány, aki továbbtanul az egyetemen? A szívem meghasad, hogy nem lehet az”. Persze joga van bárkinek, hogy így gondolja. De egy rokonszenves, középosztálybeli egyetemista lányról szóló regény, amelyben minden rendben van... hát miféle regény lenne az? Persze azt sem hiszem, hogy az irodalomnak feltétlenül traumákról kellene szólnia.

KATARINA MAZETTI ■ Hát így néztem ki, amikor az első könyvemet írtam. Akkoriban a rádióban dolgoztam, 45 éves voltam, és egy farmon éltem. Fejősteheneket tartottunk. A férjem és a fiam le se szállt a traktorról. Nehéz fizikai munkát végeztek, így aztán mindenki meg volt győződve róla, hogy én, aki az emeleten ülve a billentyűmet ütöttem, egyszerűen csak lusta vagyok. Pedig nem volt könnyű: legtöbbször éjszaka írtam, vagy hajnali négykor, mielőtt a négy gyerek felkelt, hogy iskolába menjen. Hát így kezdődött.

A pasi a szomszéd sír mellől c. könyvemet már 33 nyelvre fordították le. Ekkora sikerre senki sem számított. Hihetetlen! Nyilván telibe találtam egy érzékeny pontot. A férfi, aki imádja a nagy, zajos gépeket, aki semmi másra nem vágyik, mint hogy a traktort vezesse, és a nő, aki csak olvasni szeretne... A kettejük konfliktusa minden országban létezik, és nem is csak vidéki környezetben.

JONAS HASSAN KHEMIRI ■ Középosztálybeli családból származom, a szüleim sokat beszéltek arról, hogy mennyire fontos a tanulás. Mindig gyanakvás vette őket körül, hogy a szerelmük tulajdonképpen csak valamilyen pénzügyi megegyezés. Ez megülte az életüket, s így kénytelenek voltak mítoszokat gyártani a túléléshez, hogy szembe tudjanak nézni a környezetük gyanakvásával és előítéleteivel. Pontosan úgy, ahogy Svédország története is tele van hazugságokkal és leegyszerűsítésekkel.

A nemzeti mítoszok... Svédország a legjobb ország a világon, jobb, mint más valaha volt vagy lesz. Meggyőződésünk, hogy mi svédek nem vagyunk sovíniszták. Nagyon érdekes szerintem.

Annyira biztosak vagyunk a felsőbbrendűségünkben, hogy még dicsekednünk se kell vele. Valaki azt mondta, és igaza volt, hogy a svédek szerint minden ember lelke mélyén, bármilyen nemzethez tartozzon is, egy kicsike svéd várja, hogy eljőjön az ő ideje. Szeretem ezt a képet. Mi svédek azt gondoljuk tehát, hogy ha megkaparjuk egy kicsit, kiszedjük a bordáit, belenyúlunk, egy kis svédet találunk, aki várja, hogy eljőjön az ő ideje, hogy rend legyen, szabályok, bürokrácia, ne legyen viszont korrupció, de legyen minél nagyobb az egyenlőség a nemek között. Ezek a mítoszok sokszor meghihettek. Írtó mulatságos úgy írni, hogy közben megpróbálunk szembeszállni az előítéletekkel.

ARTE ■ Sara Stridsberg *Medealand című színdarabja egy bontalan, iratok nélküli Médeiáról szól. Az írónő talán ebben a megalkuvásmentes, könnyekkel és vérrel teli írásban fedte fel leginkább, hogyan gondolkodik az emberekről. Bátor és szokatlan szöveg.*

SARA STRIDSBERG ■ Valahányszor kimegyek az utcára, történik valami, ami hatni fog az írásaimra. Minden, a járdán ülő, tenyerét felém nyújtó ember hatni fog rájuk, mert a kinyújtott kéz kérdez, a világról tesz fel kérdéseket. Miért van ez így? Miért vagy te gazdag, én meg szegény? Miért ülök én itt ezen a járdán, és miért haladsz el előttem te ezekben a drága ruhákban? Mintha az írás eszköz lenne, amelyen keresztül belénk áramlik a világ. Hányszor hallani, hogy az író diktátor. Afféle szadista, aki mindenről maga dönt. Az elbeszélő hatalma mérhetetlen. Aki rendelkezik ezzel a hatalommal, azé minden hatalom. Pedig ott a másik oldal is, a mazochizmus. Amikor az ember aláveti magát. Mostanában sokszor érzem így, hogy alávetem magam egy történetnek, például az utcán felém nyújtott kezeknek. Rettenetes volt megírnom a *Darling rivert*. Bizonyos értelemben nem is akartam megírni azt a könyvet.

HENNING MANKELL ■ Minden művészet alapja véleményem szerint az, hogy beinvitálja az olvasót vagy a nézőt: lépjen be és üljön le az asztal mellé. Ez áll Wallanderre is. Szerintem ez magyarázza a sikerét. A figura változik és az emberek azonosulhatnak vele. Az erejével ugyanúgy, mint a gyengeségeivel. Jól emlékszem, amikor – talán a negyedik könyvben – úgy döntöttem, hogy cukorbeteg lesz. Az emberek csak még jobban szerették. Butaságokat művel. Olykor kicsit túl sokat iszik, de ugyanakkor hihetetlenül sokat dolgozik.

ARTE ■ *A svéd társadalmon mély nyomokat hagytak a protestáns vallás szigorú követelményei és értékei. Olvashatjuk-e Wallandert*

KHEMIRI, Jonas Hassen (Papolczy Péter ford.)

Montecore – Egy páriát ritkító tigris Gondolat, 2009

Amikre nem emlékszem Gondolat, 2016

MANKELL, Henning Utazás a világ végére Móra, 2005

A gyilkosnak nincs arca Mérték, 2002, 2011

Riga kutyái Mérték, 2012

A fehér nőstény oroszlán M-érték, 2004

A férfi, aki mosolygott M-érték, 2004

Hamis nyomon M-érték, 2005

Az ötödik asszony M-érték, 2006

Szent Iván-éji gyilkosság M-érték, 2007

Tűzfal M-érték, 2009

A piramis Wallander első esetei M-érték, 2010

Kennedy agya M-érték, 2010

A pekingi férfi M-érték, 2011

MAZETTI, Katarina (Kertész Judit ford.)

A pasi a szomszéd sír mellől Park, 2012, 2014

Családi sírbolt Park, 2012

Elváltak és
válófélben lévő
panaszai
Park, 2014

Pingvinélet
Park, 2016

ezeknek a kódoknak az ismerete nélkül? Megértetjük-e Fredrick Welint, az Italienska skor (Olasz cipő) című Mankell-regény főszereplőjét, ha nem tudjuk, hogy ebben az északi társadalomban a megbocsátás mélyen személyes és bonyolult dolog, amely egyáltalán nem magától értetődő?

HENNING MANKELL ■ Mi Svédországban 500 éve tekintünk úgy a kereszténységre, ahogyan Luther annak idején. Mindnyájunkat alapvetően befolyásolt ez a szemlélet, engem is. Az a gondolat, hogy szorgalmasnak és törekvőnek kell lennünk, arcunk verejtékével dolgoznunk, hogy nem szabad tartozni senkinek, még ma is nagyon fontos a svéd emberek szemében. A vallás persze változik, idővel több lesz benne a hagyomány, mint a vallás. Kulturális tradícióvá válik. A svédek szemében ma Luther már nem egyházi, inkább szociológiai figura.

KATARINA MAZETTI ■ Hogy Svédországban nagyobb a szexuális szabadság, mint másutt, ez azért nem egészen igaz. Inkább valamilyen filmes élményből maradhatott fenn, talán Bergman filmjeiből, vagy az *Egy nyáron át táncolt* c. filmről – amely az ötvenes években játszódik, ne felejtjük el.

Én egy kicsit mindig feminista voltam, gyakran írok erről a könyveimben, ahogy arról is, hogyan nyilvánul meg a hatalom szerkezete a férfi és a nő kapcsolatában. De a regény nem pamflet ... és meg kell mondanom, hogy amire igazán büszke lehet ma Svédország, az az, hogy a nők és a férfiak közti egyenlőségből a férfiaknak mennyi nyereségük származik. A svéd férfiak szülői szabadságra mehetnek, és ez sokat változtat emberi tulajdonságaikon. Ezt a társadalom tette lehetővé.

A hatvanas években nagy szükség volt munkaerőre, és felvetődött a kérdés: külföldi vendégmunkásokhoz folyamodjanak, vagy a nőket segítséghez, hogy bejussanak a munkaerőpiacra? A nőket választották. Először is eltörölték az otthon maradó nők családi pótlékát, így aztán hirtelen előnyösebb lett dolgozni, mint nem. Ám ezzel egidőben bölcsődéket is építettek, és megszavazták a bőséges szülői szabadságot, ami – kívánságtól függően – ma akár egy évnél hosszabb is lehet. Mindez jócskán előmozdította a nemek közötti egyenlőséget, és véleményem szerint az általános életminőséget is.

A jóléti állam az egyenlőség eszméjére épült

SARA STRIDSBERG ■ A nemek közötti egyenlőség egy dolog, de szerintem a svéd kultúrát alapvetően az emberek közötti egyenlőség gondolata és alapelve határozta meg. Egy olyan gondolat, eszme, vagy utópia, amely ma már eltűnően van. A jóléti állam megszületése azonban még az egyenlőség eszméjére épült. A lehetséges egyenlőség reményére.

ARTE ■ *A jóléti állam és egy példának állított társadalmi modell, amelyhez bosszú út vezetett. A 19. század végén Svédország Európa egyik legszegényebb országa volt. Egymillió ember, vagyis a népesség egynegyede emigrál a reményeiket megtestesítő Egyesült Államokba. Akik maradnak, folytatják a küzdelmet a jobb életért.*

KATARINA MAZETTI ■ Ez itt a fényképen Augustinus, a nagyapám, ő pedig a felesége, Cecilia. Cseléd volt, és elképesztő életet élt. Miután nagyon fiatalon, tíz gyerekkel özvegyen maradt, elkötelezte magát a szociáldemokraták mellett. Harcolt a nők szavazati jogáért és a szövetkeztekért. Szocialista agitátorokat szállásolt el, ami szigorúan tilos volt. Jóval a születésem előtt halt meg, de én nagyon büszke vagyok rá. Mindig ott a képe az íróasztalom fölött a falon. A mai Svédországot és a jóléti államot a munkásmozgalom alapozta meg. Sok minden fűződik ehhez a mozgalomhoz.

ARTE ■ *A szociáldemokrata párt eszköz lesz a munkásosztály kezében, amely továbbra sem vehet részt a választásokon. Húsz évig tart a küzdelem az általános választójogért, a nők szavazati jogáért, és e húsz év alatt olyan népi mozgalmak születnek, mint az alkoboellenes mozgalom, a nőmozgalom, a népházak és a sportklubok. Ezekben a szervezetekben valóra válik a részvételi demokrácia.*

A harmincas évek elején batalomra kerül a szociáldemokrácia. A második világháború kitörésekor Svédország a több mint száz éve őrzött semlegesség fenntartása mellett dönt. A háború ellenére továbbra is elad vasat Németországnak, és 1940 júliusában megegyezésben jogosítja fel a Wehrmachtot, hogy áthaladjon az ország területén, sőt, basználja a svéd vasúti hálózatot. Mire Svédország 1943 augusztusában érvényteleníti

a megállapodást, már több mint 2 millió 200 ezer német utazott a svéd vonatokon.

KATARINA MAZETTI ■ Szégyen. Nem véletlenül mondják, hogy Svédország hasznot húzott más országok szerencsétlenségéből. Nálunk semmit sem bombáztak le. Teljes gőzzel működött minden, miközben Európa romokban hevert.

ARTE ■ *Svédország egyre gazdagabb, és eközben tovább szűkül az egyenlőség és a biztonság eszménye. A régi egyenlőségek helyébe olyan társadalom lép, amelyben mindenki ott-bon érzi magát. Osztálybarc helyett Svédország a megegyezést és a kompromisszumokat választja a társadalmi baladás érdekében. Mindenki számára.*

SARA STRIDSBERG ■ Az általános szemlélet az volt, hogy minden lehetséges. Mindenből lehet akármi. Bárkiből lehet elnök vagy svéd királynő.

KATARINA MAZETTI ■ Az emberek egyre jobban éltek. Iskolák épültek, kötelező lett az oktatás. Megerősödött a szociális védőháló: a munkanélküli biztosítás, a társadalombiztosítás, az ingyenes orvosi ellátás, és később az ingyenes oktatás. Igazán kivételes dolog volt ez. Kevés olyan európai fiatallal találkozott az ember utazás közben, akinek a tanulmányait az állam fedezte volna. A jóléti állam.

ARTE ■ *A jóléti államot sokáig jelképezte egy ember: Olof Palme. 1968-tól 1986-ig, haláláig vezette a szociáldemokrata pártot, kétszer volt miniszterelnök. Ő testesítette meg a svéd harmadik utat kommunizmus és kapitalizmus között.*

SARA STRIDSBERG ■ A nagyapám tajtékozott, ha Palme nevét kiejtették előtte. Jobboldali volt, Olof Palme megőrizte. Nem volt egyedül, Palme sokakra hatott így. A nagyapám szemében azt a polgárságot jelképezte, amelytől félt. Ráadásul baloldali eszméket vallott, amiktől a nagypapa szintén félt.

ARTE ■ *Olof Palmét 1986. február 28-án az utcán meggyilkolták. A gyilkosság körülményei-re és elkövetőjére azóta sem derült fény.*

HENNING MANKELL ■ Külföldön azt gondolják, hogy Svédország Olof Palme halála miatt változott meg gyökeresen. Szerintem ez nem így van. Ami Palme halála után történt, mindenképpen bekövetkezett volna, talán csak nem pontosan így. A nyolcvanas években a szociáldemokrácia

fokozatosan átalakult, alkalmazkodni kezdett a piac liberális eszményéhez. És ekkor történt, hogy a fürdővízzel együtt kiöntötték a gyereket is. A szociáldemokraták akkor sokat veszítettek a hitelükből.

KATARINA MAZETTI ■ Ha egy párt sokáig hatalmon van anélkül, hogy ezt bárki megkérdőjelezné – ez történt a szociáldemokratákkal a harmincas évek óta –, a legtöbben elgondolkoznak rajta, hogy nem kellene-e mást is kipróbálni. Csak most kezdünk rádöbbenni, hogy az utóbbi években mennyire szétesett ez a társadalom. Fogalmam sincs, mi lesz ebből. Szerintem tragikus, ami történik.

SARA STRIDSBERG ■ Megértem a szomorúságát, én is ugyanezt a melankóliát érzem. De a jóléti államnak még nincs vége. Sokan szeretnék ma is olyan társadalmat, amelybe mindenki beletartozik, és amely megfelelő életszínvonalat biztosít mindenkinek. Ez a gondolat tovább él, még ha bírálják is mostanában. Én inkább így fejezném ki a dolgot.

A *Darling River* című regényemben sok szó esik egy tudósról, aki a párizsi Jardin des Plantes-ban dolgozik. Az az álma, hogy egy majomból magával egyenrangú emberi lényt faragjon. Nem túl rokonszenves figura, de nagyon is önmagamra ismertem benne, és ráismertem a gyerekeimhez fűződő kapcsolatomra is, ami elég szörnyű volt. A finom különbségekre szerelem és figyelem, nevelés, idomítás, befolyás között... Az ember vaktában hajózik, és a másik véglét mindig az erőszak. Közél éreztem magam hozzá, nagyon kínos volt az egész. De vonzott is.

Svéd anya, tunéziai apa

JONAS HASSAN KHEMIRI ■ Gyerekkoromban a környezetünkben élő családok különféle megnyugtató, az összetartozást kifejező helyeken gyűltek össze: sportpályákon, mecsetben, templomban. Az én családomban nem volt ilyen hely; a mi szent helyünk a könyvtár volt. Ahol találkozhattunk, azonosak voltunk önmagunkkal, kevésbé éreztük magunkat egyedül, és valahogy kapcsolódtunk a történelemhez. Ülsz a könyvtárban, és olvasol egy szöveget 1982-ből, 1962-ből, 1902-ből... Elképzelttem, ahogy belépek a könyvtárba, megnézem a katalógust, és megtalálom

a saját nevemet. Láttam magamat, ahogy végignézek minden K betűvel kezdődő nevet, és elképzelttem, hol lesz köztük az enyém. Az én nevem majd itt lesz, Peter Kihlgard és Imre Kertész között. Itt ni. Szuper.

ARTE ■ *Svéd anya, tunéziai apa. E keverékből született a svéd nyelv egyensúlyozó művésze, aki könyveiben a határokat szüntelenül átbelyezi, kitégítja, vagy egyszerűen ledönti.*

KATARINA MAZETTI ■ Hét dédszüllőm svéd volt; parasztok és halászok Blekinge tartomány Karlskrona városából, ahol felnőttem. De volt köztük egyetlen olasz dédapa... és hát az apa neve marad fenn. A legjobb barátommal folyton színházadist játszottunk, anyám varrta a kosztümöket. Varrónó volt. Csodálatos nyarak voltak, mindig sütött a nap...

SARA STRIDSBERG ■ A svéd társadalomban a gyerekek központi helyet foglalnak el. Ez sokszor megdöbbentett. Amikor Párizsban jártam a barátaimnál, rengeteget nevettem azon, ahogyan egyes dolgokra reagáltak. „Micsoda? a gyerekei az ágyában alszanak? Hihetetlen!” Emlékszem, egyszer éjszaka kellett keresztülutaznom Párizson, és gyerekülést kértem a taxiba. A barátom alig tért magához. „Nahát, ezt nem vártam tőled, Sara. Hogy ennyit nyaggass azzal a gyerekeimmel. Nekünk nincs gyerekülésünk. Anélkül is át lehet menni Párizson...” Azt hiszem, Svédországban rettentő fontos dolog a biztonság. Biztonság mindenképp előtt. A színházban például azzal kezdődik az este, hogy merre hagyjuk el az épületet, ha tűz ütne ki.

JONAS HASSAN KHEMIRI ■ A darab *Jag ringer mina bröder* (Hívom a fivéreimet) Stockholmban játszódik, közvetlenül egy robbanás után. A főszereplő érzi, hogy az emberek gyanakodva mustarálják, mintha valami köze volna ehhez. Paradox módon minél normálisabbnak próbál látszani, a környezete annál furcsábbnak találja.

Soha nem foglalkoztattak igazán a határok. Sem a nemzetek, sem a nemek, sem az irodalmi műfajok közötti határok. Nem szoktam műfajokban gondolkodni. Nálam legtöbbször egy hanggal kezdődik minden, amely valamit el akar mondani. Most egy olyan hangot hallottam, amely kétségbeesetten normálisnak próbált tünni. Ez lenyűgözött.

SARA STRIDSBERG ■ Annyi korlát van bennem. Közhelyek, előítéletek. Azt hiszem, ezzel mindenki így van. De ez folytonosan fékez bennünket, nem engedi, hogy valóban meglássuk a többieket, a sebezhetőségüket, a ragyogásukat, a különlegességüket. Sablonosan látjuk a világot. Az irodalom teszi lehetővé, hogy másképpen tekintsünk rá. A könyveimben megpróbálom felcserélni a fentet a lenttel, a szépet a csúnyával, hogy erőt és szépséget kölcsönözzek a szétesettnek vagy az alantasnak. Meg akarom kérdőjelezni ezeket a kategóriákat. És szeretni azt, amit senki sem szeret.

JONAS HASSAN KHEMIRI ■ Engem megihletnek a mítoszok. Ha az ember arról ír, hogyan látja egy nép önmagát, nagyon élénk reakciókra számíthat, mert úgy tűnik, hogy szembefordul a történelemmel. Olyasmit sugall az embereknek, hogy vakok voltak, nem látták, mi is történik valójában. Az idegentől, a másiktól való félelmet szeretnék meghonosítani. És erősíteni. Az általános logika szerint a világ fekete és fehér. Kezdetleges fogalmakkal jelölik ki az ellenséget. A különbségeket. Éppen ezért érdekes ennek ellenében írni.

ARTE ■ *2013 májusában nyílt levelet intézett az igazságügyminiszterhez, amiben ezt írta:*

„Szerettem volna, ha velem van a rendőrautóban, Beatrice Ask. De nem volt ott. Egyedül voltam az autóban. A járőrök engem bámultak. Szerettem volna, ha az arcomról az ártatlanságomat olvassák le, és megértik, hogy véletlenül jártam arra. De egy rendőrautó hátsó üléséről elég nehéz az ártatlanságunkra hivatkozni.”

JONAS HASSAN KHEMIRI ■ A szöveg nagyon hamar elterjedt, 15 vagy 16 nyelvre fordították le. Ez azért érdekes, mert úgy gondoltam, sajátosan svéd helyzetről írok. A levelet a svéd miniszterhez intéztem. Nyilván azért osztották meg és olvasták el annyian az interneten, mert arról szól, hogy mi történik egy olyan országban, amely nem képes megújítani az önmagáról alkotott képét. Amit magunkról gondolunk, késésben van, lemaradt. Másfelől talán azért volt sikere, mert vállalta a felelősséget. Többes szám első személyben íródott, és elismeri, hogy kollektív felelősség terhel bennünket, ha nem tudjuk megfékezni a diszkriminációt. Svédországban magasak az adók, és az emberek elfogadják, helyeslik ezt, általában legalábbis. Vagyis kénytelenek elismerni, hogy a hatalom jó;

mert különben a rosszra adnák a pénzt. Ez rettenetes lenne, ezért aztán meggyőzik önmagukat, hogy a hatalomnak jónak kell lennie, vagyis: jó. Pedig számtalan példa mutatja, hogy a hatalom kifejezetten tiszteltelen is lehet. A saját szavaimmal akartam ezt leleplezni.

HENNING MANKELL ■ Svédország északi részén nőttem fel, fenyőerdők között. Nagyon hideg volt és rengeteg hó. Emlékszem, hogy a nagy vakáció idején mindig volt hó. Júniusban! Átfagyva ültünk a kandalló előtt, és néztük, ahogy leszáll az este. Sötétedés után történeteket meséltünk. Még emlékszem, milyen hihetetlen érzés volt, amikor elkezdtem írni. A nagyanyám tanított meg rá hat éves koromban. Csodálatos volt, ahogy sikerült leírni egy szót, azután egy másikat, egy egész mondatot, még egyet, és ahogy ezekből kikerekedik egy egész történet. Nem emlékszem, hogy bármikor mást akartam volna csinálni, mint történeteket mesélni. Soha nem vágytam semmi másra. Már gimnáziumba jártam, annak idején ezt latin tagozatnak nevezték, amikor rájöttem, hogy csak vesztegetem az időmet. Akartam én tanulni, sőt sokat tanulni, de az iskola rémületesen lassú volt. És nem azt tanultam, amit szerettem volna. Egy délutáni latinórán határoztam el magam. Ha csöngetnek, elmegyek, és nem jövök vissza. És nem is mentem vissza. Egy hónapra rá elutaztam Franciaországba.

Tényleg a társadalom legalján voltam. Úgy emlékszem a csikkszedésre, mint egy háromlépcsős rakétára. Először egyáltalán nem szeded fel. Aztán felszeded titokban. Végül nyíltan felszeded. A legfontosabb az, amikor rádöbben, hogyan néznek rád az emberek, arra a dologra ott a társadalmi ranglétra tövében. Felvetődött bennem a kérdés: valóban így kell-e működnie egy társadalomnak? Négy évvel Párizs után – húsz éves voltam akkor – kezdtem felfogni, hogy ha meg akarom érteni a világot, amelyben élek, új szemszögre, új, Európán kívüli megvilágításra van szükségem. Ez vezetett el Afrikába. Mehettem volna Ázsiába is, vagy Dél-Amerikába, de egy elemi okból Afrika érdekelt jobban. Afrikából származik az emberi faj. Afrika az emberiség bölcsője.

Afrika új szemszögből világította meg számomra az emberi sorsot. Hogy mit jelent embernek lenni a mi korunkban. Ez a perspektíva kiegészítette európai látókörömet.

ARTE ■ *Henning Mankell 1986 óta az év egyik részét Mozambikban, a másikat Svédországban tölti. Maputóban színbázi társulatot vezet, amely az igazságtalanság, az analfabetizmus elleni harc szolgálatába állítja a szavakat.*

HENNING MANKELL ■ Egyik lábam a hóban, a másik a homokban: ezt életem egyik hatalmas kiváltságának tartom. Amikor elindultam Afrikába, naivan úgy gondoltam, hogy rengeteg különbséget fogok felfedezni. És csak hasonlóságokat találtam.

JONAS HASSAN KHEMIRI ■ A világban mélyen meggyökerezett az a gondolat, hogy különböző kultúrák léteznek. Hogy ezek összeegyeztethetetlenek, és a határaik nyilvánvalóak. Ám ez csak a világ leírásának egyik módja. Ha belegondolunk, ez is csak egy mítosz. Olyan korban élünk, amikor hatalmas politikai erők

munkálkodnak a különbségek alátámasztásán. Ebben a kontextusban kifejezetten érdekesnek látszik olyan történeteket írni, amelyek megpróbálják összekuszálni a határokat, kimutatni, hogy ez a fekete-fehér látásmód, amely a politikai diskurzust legitimálja, hamis. És hogy rengeteg ember él a szürke zónában, valahol a határok között. Írásaimban sokszor törekszem arra, hogy az árnyalatokat fejezzem ki, hogy megtaláljam a helyét annak, amit kizárnak a fekete-fehér világképből. Mindenesetre ez az ambicióm, nem tudom, sikerül-e. De mindig is lenyűgözött az, ahogyan az írás segítségével lerázhatjuk magunkról ezt a dichotómiát.

ARTE ■ *Svédországnak nem voltak gyarmatai. Nem foglalkoztatott külföldi munkaerőt, mint Európa legtöbb nála délebbre fekvő országa. A bevándorlást az 1970-es években fedezte fel, amikor megérkeztek a politikai menekültek. A jóléti állam ma egyre nagyobb számban vonzza ide az embereket, és ez az új helyzet alaposan felforgatja a társadalom életét.*

Hogyan élnek majd egymás mellett?

SARA STRIDSBERG ■ Mindenesetre Svédországban ez nagy kérdés. Hogyan élnek majd egymás mellett a különböző népek, kulturális identitások? Ki beszélhet egy nyelvet és ki nem? Ki maradhat itt? A sírekek itt maradhatnak? A szőkék? A barnák? Megannyi kérdés.

JONAS HASSAN KHEMIRI ■ Mindez azt mutatja, hogy a svédek kezdenek rájönni: lényegében kevés dolog van, ami igazán svéd. Kezdek megérteni, hogy a szentivánéji ünnep teljesen pogány dolog. Hogy a húsgombóc török. Klasszikus.

KATARINA MAZETTI ■ Minél jobban megkapargáljuk a felszínt, annál jobban látszik, hogy az «igazi svéd» réteg milyen vékony. Ott van az a dal a kis békákról, egy vicces kis dal, amit Szent Iván napján énekelünk, ugrálunk hozzá körbe... Hát nem kiderül, hogy ezt a nótát a francia katonák énekeltek, az angolok pedig kiforgatták, parodizálták? És senki sem tudja, hogy jutott el Svédországba. Ahol persze mindenki gyökeresen svédnek gondolja.

ARTE ■ *Katarina Mazetti egyik 2013-ban írt cikke nagy port vert fel Svédországban. Így kezdődik: „A napokban olvastam, hogy a szélsőjobb egyik tagja aggódik, amiért a bölcsődeinkben új ünnepeket szándékoznak bevezetni, azaz nem csak a szokásos Szent Luca napot szeretnék megünnepelni. Már a svéd ünnepeket is elveszik tőlünk, jajgatott az illető.”*

KATARINA MAZETTI ■ Megtámadtak, svédellenességgel vádoltak. Valaki a szélsőjobbról oikofóbiát emlegetett, ami azt jelenti, hogy az ember a saját otthonát, saját országát gyűlöli. A szó görög eredetű, és én azért vagyok oikofób, mert azt mondtam, hogy a svéd népzene más országok zenéjéből táplálkozik. És hogy Szent Luca nem is svéd. De ha egyszer olasz!

JONAS HASSAN KHEMIRI ■ És akkor elgondolkozik az ember, hogy mi valóban az övé. És azt hiszem, ekkor derül ki, hogy az igazi mag a svéd nyelv.

HENNING MANKELL ■ A nyelvek folytonosan keverednek. Ha a mai írott és beszélt nyelvet

ifjúságom nyelvével hasonlítom össze, meg kell alapítanom, hogy rengeteg szó és kifejezés tűnt el. Mások persze megjelentek. De nemcsak az angol kifejezésekről beszélek. A különböző bevándorló csoportok nyelve is hatott a svédre.

SARA STRIDSBERG ■ Sok embernek már nem a svéd az anyanyelve. Ettől persze a mi nyelvünk is változik, és egy elképesztő svéd nyelv születik. Jonas Hassen Khemiri egy egész regényt írt olyan nyelven, amelyben több nyelv szalad egymásba.

JONAS HASSAN KHEMIRI ■ Vannak, akiknek tesszik, amit csinálók, mások szerint meg bemocskolom a nyelvet. Olyan művelek, amit nem lenne szabad, amihez nincs jogom. Úgy érzik, hogy veszályban a nyelv, hogy már megint a kívülállók, a máshonnan jött idegenek hatása érvényesül. Azt mondják, a nyelvet tisztán kell tartani. De vigyáznunk kell azokkal, akik tisztaságot emlegetnek. Tiszta nyelvről az beszél, aki azt képzelem, hogy a nyelv egy adott pillanatban tiszta volt. Ma a mocskok fenyegeti, de tegnap tiszta volt. De mikor volt tiszta a svéd nyelv, és volt-e valaha tiszta?

HENNING MANKELL ■ Ötszáz évvel ezelőtt Stockholmban szinte csak német beszédet lehetett hallani. Még ma is látni, hogy a nyelv megállás nélkül változik.

SARA STRIDSBERG ■ Néha azt gondolom, hogy az írás és az olvasás olyan, mintha egy kitálat nyelven beszélénk. Titkos, rejtett nyelven. Ezt szeretem annyira a könyvekben és minden művészetben. Egy könyvnek megvan a maga nyelve, és az nem azonos a hétköznapi beszélt nyelvvél, de az emelkedett nyelvvél sem. A könyv a szívből, a gyomorból, az altestünkéből tör elő, mint valami furcsa folyadék, amely előnti az egész testet. Ezt a folyamatot nem lehet sem megragadni, sem intellektualizálni.

HENNING MANKELL ■ Meggyőződésem, hogy az ember több helyen is érezheti otthon magát, több helyen is lehetnek gyökerei. A gyökerek szerintem valójában a fejünkben vannak. Erre a legszébb példát Vilhelm Moberg *A kivándorlók* című regényében olvastam. Kristina haldoklik, egy almát tart a kezében. A mag, amelyből az almafa kinőtt, Kronoberg tartományból származik, abból a faluból, amelyben eredetileg élt, de az alma már amerikai. Ám az alma ízében ott van a gyermekora és a gyökerei.

KÖBÖL ANNA FORDÍTÁSA

Mi újság? Semmi.

Mi vagyunk a fehér

Elöttem fekszik az apám megkötözve. Szálkás deszkaléc, olyan az arca. Felhúzták oldalt a rácsot, odakötözték a kezét, mert kivette a kanült, és elmáskált éjszakánként.

Mi újság?

Semmi. Este talán kimegyek a meccsre.

Az ablaknál égő tekintetű férfi nyitott pizsama felsőben, néz, mióta bejöttem. Sárga, horpadt mellkas. Zúg a fénycsó. Kint az esőben kémény ázik.

Milyen meccs? Nem tudtam, hogy meccsre jársz.

Barátságos, a norvégokkal.

Csücsörít, fintorog, mintha azt mondaná, hogy fölösleges dolgokkal foglalkozom. Töpreng, ráncolja a homlokát.

Barátságos?, kérdi bizonytalanul.

Tudod, felkészülési meccs. Kipróbálják a játékosokat.

Látom, hogy nem érti. Kisorvadtak a fejéből ezek a neuronok. Kéri, hogy töröljem meg az orrát. És hogy vegyem le a kötést a kezéről. Rongyos gézszalaggal csomózták a csuklóját a rácsához.

Nem lehet, mondom, a nővér megtiltotta.

Hallgatunk.

Mondjuk kimentem reggel a vécére, a konyhában ült, cigizett. Felöltöztem, összepakoltam, annyit mondtam, mikor csuktam az ajtót: mentem. Nem válszolt, oda se nézett. Ez volt a reggeli beszélgetés. Mentem.

Hozzak be cigit és bort, mondja a világ legtermészetesebb, ellentmondást nem tűrő hangján. Rendelkezik. Kiadja az utasításokat. A félmeztelen csontváz előre-hátra billeg, egész testével bólogat.

És csomózd ki a kezem.

Int, hogy hajoljak közelebb, ez most csak kettőnkre tartozik. Ott van a tarkaró alatt, suttogja, óvatosan vegyem ki, és rejtsem el otthon. A lekötözött kezével mutatja, hogy hol van, az ágyékánál. Be kellene nyúlnom a paplan alá a titkos csomagért.

Kapargatja a gézt.

Mit mondtam: bor és cigi.

Vasárnap van, nincsenek nyitva a boltok.

Cibálja a kötést, szája széle remegni kezd, olajosan csillog a szeme: szóljak a nővérnek. Kint várok a folyosón, míg tisztába teszik. Tíz perc maradt a látogatási időből.

Vegyek ki pénzt a táskájából, hozzak egy füstszűrőtlen Szofit meg egy üveg hárslevelút, a literest.

A csontváz mozdulatlanul néz.

Vagy zöldszilvánit, mindegy, csak lóduljak már.

Letelt az idő, mondom, jövök holnap is.

Megérintem ajkammal a borostás bőrt, vegyszerszaga van.

Szia, gyógyulj.

Csináld, amit mondok!

Végig a folyosón, míg elérem a lépcsőt, hallom, hogy kiabál.

Egész nap ez van: időnként elered, eláll, majd újból szemerkélni kezd. Sisteregnek az autók az aszfalton. A fehér ég alatt tépett viharfelhők, egy hasadékban felizzik a nap, fénycsik esik a házakra.

Elindulok a Róbert Károly körúton, hallgatom az autók surrogását. Befordulok a Vágány utcába, le a vasúti kocsik temetője mellett a Dózsa György útig, aztán balra át a sínek alatt. Egyetlen emberrel sem találkozom. A kocsik lassitanak, és kétfelé fröcskölnek a sáros esővizet.

Átvágok a Hősök terén és a Ligeten az Ajtósi Dürer sor felé, hogy aztán az István-mező emeletes villái között a Thököly utat elérve viszakanyarodjak a Hungária körútra, ahonnan már látszanak a viharos

égen a stadion reflektorai. Vagy hazamegyek. Elhúz egy trolit. Giliszták a betonon.

A nyolcadik születésnapomon vittek ki először meccsre. Emberek álltak a járdán, a sarkokon, a kocsmák előtt, ittak, beszélgettek. Apám a stadion lenti büféjében vett egy sört, aztán fölmentünk a szektorba. Szólt a zene, a játékosok a pályán melegítettek, aztán levonultak, és pár perc múlva mezre vetkőzve, szabályos sorokban jöttek vissza a pattogó induló ritmusára. Elkezdődött a játék. A közönség elbődült.

Mi vagyunk a fehér, mondta apa.

Beállítottam a fényképezőgépet, amit a születésnapomra kaptam. A kapucnis operatőr a futópályán ült egy forgó állványon. A labdaszedő guggolva ázott az esőben. Apa felugrott, a fejét fogva kiabált, dühösen eltaposta a cigarettáját. A szünetben kaptam kólát és szendvicset. Apa megint sört ivott. Kérdezte, hogy tetszik a meccs. Szurkolj, kiáltotta, és hátra vágott, hajrá!

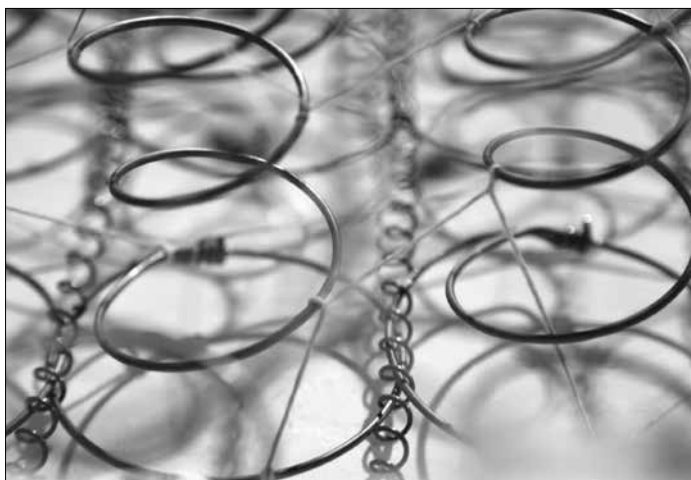
A második féldőben hangosabbak lettek az emberek, felugráltak, káromkodtak. Ha az ellenfél támadt, nem mozdultak, csak a pályára meredtek, de közben a kezük akkor is föl-alá járt a szotyolás zacskótól a szájukig. Lefényképeztem a perecest és az eredményjelző táblát is. A lámpák fényében köröző galambokkal nem is próbálkoztam, mozgó dolgot nem lehet ezzel a Szenenával.

Apa megkérdezte, nem akarom-e lefényképezni a kedvenc játékosát. Mutatta, ki az, övé volt a tízes mez. Megvártuk, hogy közel jöjjön. A partvonalnál áll csipőre tett kézzel. A szurkolókról is készítettem egy sorozatot. Mikor apa észrevette, szólt, hogy nem illik idegeneket fényképezni, és hogy miért nem a meccset nézem.

Hirtelen csend lett, az emberek abbahagyták a szurkolást, csak a labdapattogás hallatszott. Némán és közömbösen figyelt a tömeg. A játékosok nyögtek, a bíró időnként a sípjába fújt. Aztán újra kezdődött a kiabálás, dobolás, csőrömpölés, tülkölés. És persze mindenki dohányzott, csipte a szemem a füst.

A második féldő közepe lehetett, mikor forgolódni kezdtek, valaki rosszul lett a mögöttünk lévő sorban. Megjelent egy rendőr. Az emberek a nyakukat nyújtogatták. A meccset is nézték, de az ősz hajú férfi is érdekelte őket, aki a földön feküdt a szotyolahéjban. Valaki fölé hajolt, azt mondták mellettünk, újraélesztés. Először hallottam ezt a szót. Szemben a lelátón semmit sem vetek észre, szurkoltak tovább. Elvitték hordágyon, megint lehetett a játékra figyelni.

Vége, lefújták a meccset, nem esett gól, senki nem nyert, mégis diadalmas zene szólt. A csapatok megköszönték a szurkolást. Apa szerint a döntetlen nekünk jó – **nekünk**: ebbe most már beletartoztam én is. Elindultunk kifelé, sodródtunk a tömeggel. Szemerkélni kezdett. A kijáratnál egy mentő villogó lámpával.

GARACZI László
Mintha élnél
Jelenkor, 1998
Magvető, 2011

Pompásan
buszozunk!
Jelenkor, 1998
Magvető, 2016

Az olyanok, mint te
Jelenkor, 2000

Csodálatos
vadállatok
Jelenkor 2001

Nevetnek az
angyalok
Jelenkor, 2002

Gyarmati nő
Jelenkor, 2005

MetaXa
Magvető, 2006

Arc és hátarc
Magvető, 2010

Wünsch-híd
Magvető, 2015

„Prédales”
Magyar Lettre
Internationale, 125

„Tánc, méreg, alkohol”
Magyar Lettre
Internationale, 127

„Mész, mész és csak
kolbász”
Magyar Lettre
Internationale, 132

„Jó lesz nekünk”
Magyar Lettre
Internationale, 137

„Versek 1981-ből”
Magyar Lettre
Internationale, 138

„A biotörpe”
Magyar Lettre
Internationale, 145

„Tépések és tapadások”
Magyar Lettre
Internationale, 60

„Fülcimpa. Az
ideológia
malomkövei”
Magyar Lettre
Internationale, 81

„Néma”
Magyar Lettre
Internationale, 88

„Kóda”
Magyar Lettre
Internationale, 95

„Hideg és piros”
Magyar Lettre
Internationale, 97

(David
Muradjannal, Jacek
Pacochával, Peeter
Sauterrel)

„Tickets, please! –
A jegyeket kérem!”
(drámarészlet)
Magyar Lettre
Internationale, 53

„Ki is itt a provokatív
fenegyerek?”
litera-nagyvizit
Magyar Lettre
Internationale, 51

BÓNUSZ Tibor
Garaczi László
Kalligram, 2002

Kértem az irodában, hogy ne dübörödjön a koporsó. Negyed kettőre írták ki a szertartást. Eltűntek a felhők, ragyogó napsütésben indultunk el Liza Suzukijával. Csináltam szendvicset, mondta, szóljak, ha kérek. Elképzelttem, ahogy áll a konyhában, és vaját ken. Nem számítottunk sok gyászolóra.

Egy virágáros igazított útba, de előtte még bementünk a benzinkúthoz. Pilsitünk, vettünk kólát. A tükörben vettem észre, hogy elfelejtettem borotválkozni. A pénztáros lány karja tele volt fesztiválkarszalaggal. A temetőkerítés túloldalán focipálya, sima zöld gyepp fehér csíkokkal.

Egy faliújságra írták ki az időpontokat, mi voltunk az utolsó előtti név. Néhány ember állt egy vékony, fekete jármű körül. Szomszédok, egy régi kolléga és egy idős házaspár, akiket nem ismertem. A másik ravatalozóban is ott volt már a feldíszített koporsó a kétórás halottal.

Jött a pap, és mindenféle bemutatkozás vagy köszönés nélkül a túlvilágról kezdett beszélni. Kilógott a kóla a zsebemből, eltakartam a könyökömmel. A megáttalodottak nem jutnak be a nyugalom völgyébe, mondta, de az apám nem volt megáttalodott.

A szürkeruhások betolták a koporsót a csőszerű autóba, és elindultunk a parcellához. Mi elől Lizával, a többiek utánunk. Odaadtam neki a kólát, hogy tegye el, mert lehúzza a nadrágom. Az egyik sírkőre az volt írva: Szolga János.

A sírnál megint beszélt a pap, ismét a mennyországgal hozakodott elő, de most már nem olyan fenyegető tónusban, mint a ravatalozónál. Egy fa állt a szomszéd sír mögött: sűrűn összefonódó alsó ágai felfogták a lehulló leveleket, fent tartotta a levegőben a rothadó tavalyi avart, miközben felső ágain friss hajtások zöldeltek.

A négy sírásó dologtalanul álldogált, szürke egyenruhájukban külső munkás raboknak néztek ki. Paplant dobtak a koporsóra, leeresztették, és először

óvatosan, majd egyre határozottabb mozdulatokkal lapátolták rá a földet. Diszkrét puffanások. Csöndben néztük őket, ahogy dolgoznak. Beszúrták a keresztet, valamit mormoltak felénk, és azzal a bizonyos fékezett sietéssel eltávoztak. A pap is kezét nyújtott, majd eltűnt. Az ismeretlen asszonynak könnybe lábadt a szeme, mikor részvételet nyilvánított. Sötétkék, kötött pulóverkabát volt rajta. A férfi háttérből figyelt, mintha ellenőrizné, hogy jól csinálja-e.

Nem mozdult a levegő a sárga és kék ragyogásban. Visszafelé megint elmentünk Szolga János sírja mellett. Ma a szolgát asszisztensnek hívják: Asszisztens János, élt ettől eddig.

A ravatalozóhoz megérkeztek közben a kétórás halott ismerősei. Egy énekkar is felsorakozott. Láttam, hogy a kék kabátos nő a férjével együtt sunyin beszívárogt a tömegbe. A pálya felől labdapattogás hallatszott, kiáltások, add már, mire vársz, anyád.

Délután fölmentem apámhoz szellőztetni. Furcsa volt a lakás nélküle, mint egy üres dióhéj. Kiültem a konyhaablakba, elszívtam egy cigit. Az udvaron egy félmeztelen cigányfiú fehér zsákot cipelt. Gyereksírás, majd egy parancsoló anyai hang. Kijött egy néni, elindult a gangon, beszólt egy ajtón, hogy kell-e a valami a közértből.

A hűtőben maradt bor, csináltam egy fröccsöt.

Repülő szállt az égen, ijesztő lassúsággal. Eltűnt a kémény mögött, de nem akart előbukkanni a túloldalon. Az arcom: mintha szálkás lécen húznám végig a kezem. Egy fa mozdulatlan koronája a cserepek fölött. Villámhárítók, antennák, alumíniumcső csavarbilinccsel összefogva. Csend, aztán döndülések: valaki odalent elkezdte letolni a járdára a kukákat.

(részlet)

HERBERTO HELDER

tudomány és derű

Kórság a bőrön

Egy májusi éjszakán, mikor az eget végestelen-végig beborították a csillagok, ránéztem a kezemre, és észrevettem egy fehér foltot. Nyugodt, érzelmileg befogadó ember voltam, ellenben védekezőn léptem fel a tékozlás szédelgésével szemben. Meglehetősen sok emberrel éltem együtt. Igazából nem szerettem senkit. Tehát hirtelen megláttam a fehér foltot a jobb kezemem. Szerettem a jobb kezemet, történetesen ahhoz a hagyományhoz kötöm, amely egy nemes eszköznek tartja azt, és amelyet saját tehetségünk ereje mozgat. Ezek voltak az én elképzeléseim; általuk tudomány és derű a világ természetes forrásaihoz kapcsolódott. Az idő, a helyek, az emlékezet, a hol jobb, hol rosszabb napok nálam a vágnak azon stratégiáján alapultak, miszerint látszólag minden cinkosa mindennek. Büntelen embernek tartottak, aki ismeri a szabályok értékét, és aki szereti a föld és az évszakok váltakozását. Létrehoztam egy aforizmagyűjteményt; talán még az igazságosságban is hittem. Egy parcellányi rózsát kellett gondoznom. A rózsák meggyőzővé teszik és megnemesítik a lelket; a mozdulatok finomabbá válnak azáltal, hogy növényeket termesztünk. Leültem olvasni, amikor tehát megláttam azt az elfehéredett foltot a hüvelykujjam tövében. Azt hittem, a világosságtól van, aztán meg azt gondoltam, hogy valami anyag nyoma lehet ott. Megmozdítottam a kezem, és a folt továbbra is ott volt. És amikor megdörzsöltem a bal kezem mutatóujjával, egy kicsi változás nem sok, annyi sem történt rajta. Mit is gondolhattam volna? Valamiféle bőrirritáció lehet, fehér ekcéma. Szóval a május az a hónap, amit a legjobban kedvelek. A könyv kitűnő volt. Ami a többi dolgot illeti, nyilvánvalóan elidegenedtem az engem körülvevő, illetve az életembe be-, és abból kilépő emberektől. Egy bizonyos fokú intelligenciából és kultúrából táplálkoztam: szokványos levegőből, melyet belelegzünk, a látásnak és a láthatóságnak formájából és modelljéből. Volt bennem egyfajta kompromisszumok nélküli, finom gyengédség az emberek és a dolgok iránt; leheletnyi szkepticizmus; úgynevezett lakonikus megközelítése a világnak; figyelem és

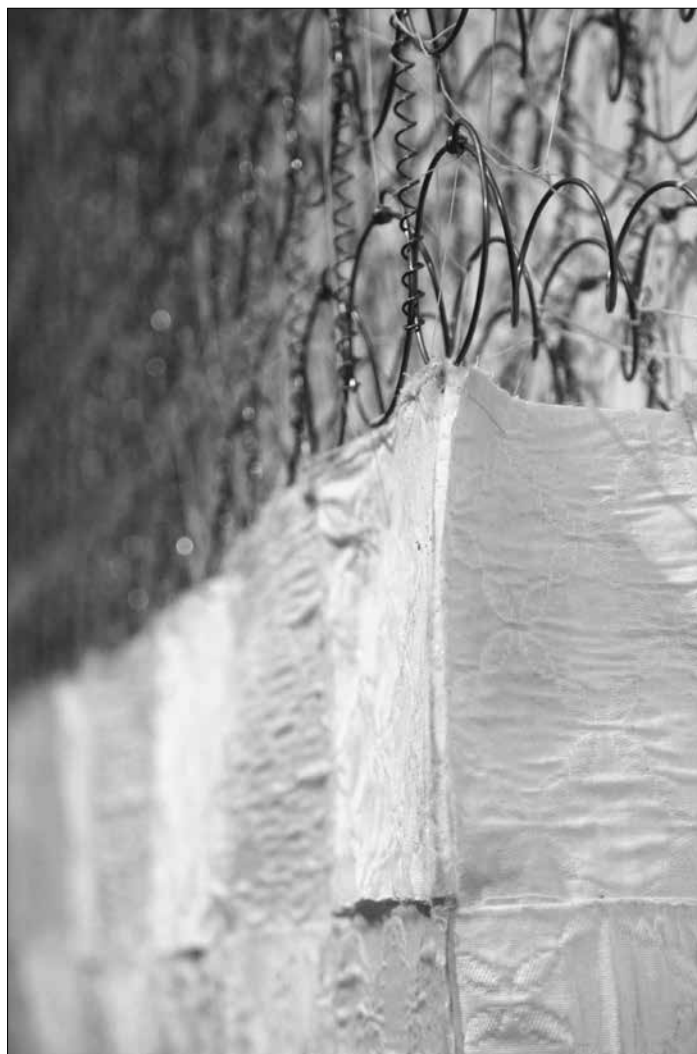
visszavonultság. De amikor aludni tértem, és a kezemet az ágytakaróra tettem, észrevettem, hogy nagyobb lett a folt. Mostanra már körülölelte a hüvelykujjam tövét, mint egy jó vastag gyűrű. Emlékszem, kicsit oldalra fordítottam a fejem és ránéztem az ablakra, ahol a függöny meg-meglibbent. Az utcáról, egy közeli kertből feltételezhetően szegfű illata áradt be. Hallottam valakit olyan halkán beszélni, hogy csak két-három összefüggéstelen, meglepő szót értettem. De banális szavak voltak talán az időről, a szegfűkről, az éjszakaról, tudom is én. A kezem remegett, erre is emlékszem, és az éjszaka hirtelen, egy pillanat alatt ott termett; egy sűrű, elmozdíthatatlan éjszaka. A pánik szélén álltam, de körülnéztem, és éreztem, hogy azon a helyen élek, amit saját magam választottam. A napjaimat rendszereztem, megértve, hogy létezésem édes és kezelhető anyaga szemben állt a világgal, és megszelídült ennek a világnak az ujjai közt. De úgy tűnt, hogy egy drámai erő szabadult fel az emberek és köztem lévő delejes és törékeny cselekményben. Rájuk gondoltam, az emberekre, és szépnek, ugyanakkor különlegesnek is tartottam az arcukat és gesztusaikat, azt, ahogyan egy fényvillanásban felszeletelt egymás közti mozgásuk. Azt gondoltam, hogy körülöttem is járkálnak, és mellettem elhaladván felvillantak. Azt is megértettem, meddig ér el a hatalmam. Mentem volna orvoshoz? Talán igen. Éjjel kellemetlen álmom volt, melyben kőlépcsők szerepeltek; a tetejükéről észrevétlen búcsút inttem valakinek, aki a lépcső aljától távolodott. Áthaladtam ajtókon, amelyek kinyíltak és becsukódtak, anélkül hogy megérintettem volna azokat. Azután azt éreztem, hogy zuhanok egy tetőről, amely lassan meghajlott, ahogy gurultam le róla. Ott lenn volt egy mocsár, és belemerültem. Miközben álmodtam, a jobb kezem megragadott egy maréknyi paraszt. Hirtelen felébredtem és felkapcsoltam a villanyt. A folt tovább terjedt; egy másik, még élénkebb betérítette a tenyeremet. Így történt, hogy az újabb napok megszállták az életemet, és szomorú és égő napok voltak, miközben a foltok ellepték a kezem, és már

felfelé haladtak a csuklón. Ez még nem volt félelem, de a meggyőződéseim meginogtak, és elkezdtem eltakarni a fertőzött húst, és közeledtem az emberek felé. Elvettem azt az ötletet, hogy konzultáljak egy orvossal, mivel egyre kevésbé akartam tudni, hogy milyen betegségről van szó. A kezem szokatlan nemességre tett szert, egy újfajta, szörnyű nemességre. Azelőtt, amint számomra az alkotó példájával szolgáló humanista kéz elvesztette ügyességét és az alkotóképességét: most itt ez gyászos kéz; tiltott az emberek között és romboló. Megbosszulta magát a drámai szereposztás bejelentésével, amely nyugodt méltósággal és intelligenciával képviseltette a zűrzavarban. Szereztem egy kesztyűt, és ez a harmadik finom bőrből készült kéz, esetlenül, de sértetlenül mozgott mesterséges szépségével. Birtokomba került egy finom bőrnél kevesebb képesség. De egyre jobban közeledtem az emberekhez, és szenvedélyes és változatos beszélgetéseket folytattam velük. Elkezdtem őket fájdalommal szeretni; szeretni ezeket az arcokat, melyek félelmetesek voltak távoli tekintélyükben, szertartásos lakásukban; és a szavakat; a kezeket, melyek meglepődötten megérintették a kesztyűmet. Otthon elkezdtem hallgatni a szomszédok pletykáit, a lépteiket a szobákon keresztül, a hangosabb mondatokat, a szórakoztatóan elzümögött énekeket. Az ablakhoz mentem, a függöny mögé, és megrázó volt látnom az utcán lévő emberek örvényét. Tudtam, hogy az ártatlanság a rossz cinkosa; csak azt hagytam figyelmen kívül, ahol megvan a kettő szűk keresztmetszete. A folt továbbterjedt. Elérte az alkarom harmadát, és egyre fehérebb lett. A bal kezemet is támadni kezdte, és egy bizonyos reggelen a homlokom közepén felfedeztem egy kerek foltot, ami olyan volt, mint valami szem. A terjedés gyors volt. A heréimtől már felfelé jött az átkozott virágzás, miközben az ujjaimon és az arcomon a foltok folyton nőttek. Most én egyedül mentem ki éjjel, rejtőzve, eldugott helyeken véve valami ennivalót. És az emberek iránti szeretetem szintén nőtt, melyben keveredett a különös erőszak, gyengeség, örült pánik, vehemens melankólia. Egyik nap vettem egy üveg pálinkát és berúgtam a szobában. Teljesen levetkőztem: fehér voltam és gusztustalan. Kihullott a szemöldököm és a fanszőrzetem, és a húsom mindenütt egyenlenné vált. És akkor láttam magamban, a részegség közepette egy bizonyos baljós szépséget, egy kárhozatot, melybe beleszerettem. Meztelenül aludtam el a padlón, durva és száraz örömmel.

Nehezen ment, hogy eltávolodjam másoktól. Nem tudnék véletlenül belebújni egy nagy bőrkesztyűbe? És a szeretetem az emberek iránt nőttön-nőtt. A szemem könnyes lett, csak attól, hogy elképzeltem, amint a házaikban, az utcán, a nap alatt, a hajukat fújó szélben jöttek-mentek, futottak, és nevettek és sírtak. Szerettem őket. Meztelenül, az éles tükör előtt lassan megérintettem a testemet és hányingerem lett. Egy fehér hullóvé váltottam. Mindazonáltal néha arra gondolok, hogy ez nem fizikai betegség – lepra vagy hasonló – volt és most sem az. Talán a testem olyan, mint korábban: zárt, érintetlen. Talán a lepra egy másik helyen támadott meg, egy visszafordíthatatlan területen. Talán a szeretet és a világ között van egy rosszabb fájdalom – a halandó emlékezet. De hogy lehet az emlékezet ennyire ragyogó és engesztelhetetlen, ennyire éles, folyamatosan újraalkotván a teljes pillanatot, a teljes bűnt, bent, mindent: a legsötétebb hajthatatlanságból születő indítékot, a gesztust, mely teljes mértékben kifejezi a biográfiát vagy a szív hatalmát, amely egyetlen darabkáját sem engedi elszökni az atrocitásnak és a tudománynak? És újraformálja az előadás szédítő libabőrét: a testet, melyen a seb nagyon mélyen kettévágja a húst. A szomszéd házban énekeltek. Virágillat és a nedves föld illata szállt fel lentről. Valahol megcsörrent egy telefon. És a szoba sötétjében a tükör mélysége csillogott. Ott benn voltam meztelenül.

HRUSKÓ LAURA FORDÍTÁSA

A szöveg a 2015-ös Székely Ervin Műfordítói Pályázat győztes pályaműve. A Camões Intézet Portugál Nyelvi Központ és az ELTE BTK Portugál Tan-székiének közös szervezésében kiírt műfordítói pályázat a nemrég elhunyt fordító és luzitanista, Székely Ervin életművének állít emléket. A 2015-ös pályázatban a tavaly elhunyt portugál költő Herberto Helder novelláját kellett lefordítani. Így a díj nem csak Székely Ervin személye és fordításai előtt tiszteleg, hanem egyúttal a portugál költő munkásságára is felhívja a figyelmet. Herberto Helder az utóbbi fél évszázad portugál költészetének egyik legmeghatározóbb, legmarkánsabb hangja.

Az írók Európája

Portugáliáról

CARVALHO, Mário de
„A Gago Coutinho sugárúti hallatlan ütközet”
(Székely Ervin fordítása)
in: (Pál Ferenc szerk.)

A madárember
Mai portugál elbeszélők
Íbsz, 2000

„A katonai válság emlékei”
Magyar Lettre Internationale, 70

COUTO, Mia
„Becsületbeli kérdés”
„Az új pap”
(Pál Ferenc fordítása)
Nagyvilág, 2013, 10

JORGE, Lídia
A férfi elbeszélések
Íbsz, 1998

TAVARES, Gonçalo Manuel
Tanuljunk meg imádkozni a technika korában
(Bense Mónika ford.)
L'Harmattan, 2014

„A kerület urai – Valéry úr”
Magyar Lettre Internationale, 70

„Belépni a Párta”
(regényrészlet)
Magyar Lettre Internationale, 92

ARTE ■ *A portugál királyok három földrészre kiterjedő gyarmatbirodalmat hoztak létre, de otthon, Portugáliában, még három apró telek elosztása is lebetetlen feladatnak bizonyult. Antonio Vieira jezsuita pap már a 17. században tollbegyre tűzte ezt a paradox helyzetet, a nagy portugál felfedezések árnyoldalaként. Az ázsiai, afrikai, vagy az Újvilágból hozott kincseknek nem sok nyoma maradt. Vajon a portugálok történelmének e dicső pillanatai ma már pusztán a tengerészekké váló parasztok kivándorlásának előzményei? Szinte minden író és gondolkodót foglalkoztatott ez a különös összefüggés: Portugália és a portugálok között. Egy nép, amely képtelen közösségként tekinteni önmagára, s ezért mintha kizárólag a diaszpórában találná meg a helyét. Mintha Európa e nyugati széle végső soron csak kiindulópont lebeteme, nem pedig olyan hely, ahol az ember borgonyt vetet és felépíthet egy nemzetet.*

LÍDIA JORGE ■ Igen, valóban léteznek ez a kettség Portugália és a portugálok között. De hogy csak az országon kívül tudnánk felépíteni saját világunkat? Ez az állítás szerintem túl pesszimista látásmódról tanúskodik. Portugália történelmének, amely évszázadok óta összekapcsol bennünket, végigvonul az az elhatározás, hogy nem olvadhatunk be, nem tűnhetünk el az ibériai politikai saktábláról. A portugálok mindig ellenálltak a hódítóknak. Hogy is magyarázzam? Rejtélyes dolog ez. A történelmünkben mindig ott volt ez az erő, egyfajta kitarás valamilyen zsigeri konokság: hogy össze kell fognunk a többiek ellenében. Arra a gondolatra is épülhet egy nemzet, hogy nem engedhetünk másoknak. Ez a gondolat is megalapozhatja az egységet. Mi szívesebben szolgáljuk azokat, akik messze vannak, mint azokat, akik közel.

Portugália csodálatos hely lenne a portugálok nélkül

MÁRIO DE CARVALHO ■ Vannak, akik szerint a portugálok csak elrontják Portugáliát. Portugália csodálatos hely lenne a portugálok nélkül. Ámde vigyázat: ez más népekre is igaz. Nem portugál sajátosság az önkisebbités, önmagunk lebecsülése, ami nálunk annyira elterjedt. Nem tipikusan portugál jelenség. Fernando Pessoa Bernardo Soaresként kijelentette: „Az én hazám a portugál nyelv”. Ezt a mondatot gyakran idézik kontextusából kiragadva. Ahhoz persze mindig jól jön, hogy feldobjuk a társalgást... A portugál nyelv identitásunk egyik igen erős eleme, maga a nyelv is, és az is, ahogyan az írók formálták. Mélyen bennünk él. De nemcsak az írók, hanem a festők, a zenészek, az építészek, a tudósok is, akik a nép lelkének,

lényegének kifejezői. Mindazé, ami jellemzi, és megszilárdíthatja az identitását. Portugáliában is, és más országokban is.

ARTE ■ *Lídia Jorge és Mário de Carvalho ugyanabhoz a generációhoz tartoznak. Lídia 1946-ban született egy kis dél-portugáliai faluban, Mário 1944-ben Lisszabonban. Mindketten közvetlen, elkötelezett szemtanúi az ország legújabb történetét meghatározó nagy eseményeknek. Antifasiszta ellenállóként Mário de Carvalho megismerte a börtönt, a kínzásokat és a száműzést; Lídia Jorge közelről látta a gyarmati háborúk borzalmaait. Szerinte az írás feladata, hogy rögzítse az időt és a helyet, hogy nyomot hagyjon maga után, szemben az elsubanó jellel. Mário de Carvalho úgy gondolja, hogy jelenlegi kollektív viselkedéseinkhez a nemzet létrejötte előtti múltban találjuk meg a kulcsot.*

MÁRIO DE CARVALHO ■ Mindig tudatában voltam a „portugálságomnak”, de akkor éreztem leginkább, amikor politikai okokból el kellett hagynom az országot. Menekülnöm kellett. Tudtam, hogy le fognak tartóztatni, nem az lett volna az első eset. Lecsuktak, feltételeken szabadon engedtek, újra bebörtönöztek: ebből elegendem volt. Megtettem, amit tudtam. Kaptam egy jelszót, a határon találkoztam egy emberrel, akit soha azelőtt nem láttam. Gyalog keltem át a határon. Azután felvett egy jókedvű spanyol. A rádiójából egész úton harsogott az „El porompomero”... azóta is kifutok a világból, ha meghallom! Iratok nélkül jutottam át a francia határon is. És akkor éreztem először, hogy nem oda tartozom. Se Franciaországba, se Spanyolországba, se Svédországba. Más honnan jöttem.

LÍDIA JORGE ■ Hogy portugál vagyok, annak nagyon korán a tudatára ébredtem. Talán már az általános iskolában, amikor megértettem, hogy egyes gyerekek szülei kivándoroltak. Emigránsok az én családomban is voltak. Egyáltalán nem úgy éltünk, ahogy mások. És az, hogy külföldről pénz érkezik, ami lehetővé teszi, hogy Portugália fejlődjön, és hogy az otthon maradtok ilyen pénzekhez nem jutnak hozzá, nagyon korán rádöbbenett arra, hogy milyen bizonytalan helyzetben van az ország. Láttam, ahogy kiürülnek körülöttünk a házak. És hamarosan a tetők is beomlanak. Már gyerekként megértettem, hogy valami elüldöz bennünket otthonról. Hogy Portugáliában mennyi minden hiányzik, hogy itt rosszabbul élnek az emberek, mint másutt.

Hogy mi is az identitás? Bonyolult kérdés. Mégsem mondhatom, hogy a *pastéis de nata*... pedig a mi identitásunkhoz ez a kis sütemény is hozzá tartozik. A zászló sem határozza meg az identitást,

de része annak. Amikor ezt a számtalan apró dolgot egy nagy egészbe foglaljuk össze, kikerekedik belőlük az identitásunk.

Portugáliában hagyomány, hogy sok embert fogadunk be

GONÇALO M. TAVARES ■ A többes szám mindig elvont. „A portugálok” nem léteznek. Létezik João, aki harminc éves; Antonio, aki 42 és két gyerek apja, létezik Maria. Egyébként is a többeshez akkor szokás folyamodni, amikor valakit meg akarunk fosztani emberi sajátosságaitól. Még ha a kimondott cél ennek épp az ellenkezője is. Általánoságban azt mondanám, hogy olyan nép vagyunk, amely a más országokból érkezőket nem látja másoknak. Ez a tengernek köszönhető. Portugáliában hagyomány, hogy sok embert fogadunk be.

ARTE ■ *Gonçalo M. Tavares 1970-ben született, és a székfűs forradalmat követő eufóriában nőtt fel. 1974-ben a forradalom véget vetett a diktatúra ötven és a gyarmati háború tizenhárom évének, és lebetővé tette Portugália belépését Európába. Tavares regényei meghatározatlan helyeken játszódnak, melyek általában jobban emlékeztetnek Közép-Európa szürkeségére, mint a déli forrásra vagy a saudade-ra, a fájdalom vágyódásra valami után, ami elveszett – vagy soha nem is létezett. Tavares az első olyan generáció tagja, amely nem azért európai, mert portugál, hanem portugál és egyben európai.*

GONÇALO M. TAVARES ■ Az egyetlen kapcsolatunk az ország területével az a mesterséges viszony, ami a térképéhez fűz. Szabad szemmel nem láthatjuk az országot. Most egy régi gyárban forogtatunk, de vizuális kapcsolatunk csak száz négyzetméterrel vagy két négyzetméterrel lehet, az országgal nem, még földrajzilag sem. Az egyetlen erős kapcsolat, amely a tényleges, tárgyi országhoz, annak földrajzához fűz, a térképével való kapcsolat, vagyis egy rajzzal való kapcsolat. Azt érezni, hogy az ország, amelyhez tartozunk, egy rajz, szerintem elég korlátozó. Sőt, kifejezetten allergiás vagyok a hazafias rögeszmére, amely azt hirdeti, hogy léteznek portugál emberek vagy olasz emberek. Nem szeretem az efféle kifejezéseket, potenciálisan veszélyesnek tartom őket. Az ilyen megkülönböztetések vezethetnek el egy bizonyos fajta nacionalizmushoz, amely elfogadhatatlan, hiszen politikai erőszakba torkollhat. Mint amikor valaki azt gondolja, hogy alapvető különbség van európaiak és nem európaiak, például ázsiaiak között. Úgy gondolom, hogy az ilyen identifikáció a fasiszmissal való cimboráláshoz is vezethet.

ARTE ■ *Szónoklataiban Salazar gyakran állította, hogy mindent feláldozott a hazáért, pedig*

a portugálokról igencsak rossz volt a véleménye. Túl szentimentálisnak tartotta őket, és persze képtelennek arra, hogy álmaikat valóra váltsák. A bizalmatlanság kölcsönös volt. A portugál nép nem hisz sem a batalomnak, sem az eliteknek, de még a saját történelmének sem, amely túl gyakran elszigetelt bősök robinzonádjára szorítkozott. Az isten, baza, család alapelveinek engedelmeskedő, jó portugál nép mítosza egy olyan nép fantáziaképe, amely valójában semmit sem vár a földtől, ahol megszületett, és már álmai sincsenek.

MÁRIO DE CARVALHO ■ Volt tehát egy eszményített, aláztos, konformista, ájtatos nép, amely kevéssel is beérte, szorgalmasan elmondta az üdvözlégeket, otthonában áhítatba merült, engedelmesen viselkedett; szót fogadott az anyaszentegyház előírásainak és a felsőbbség legitimnek mondott tekintélyének egyaránt. Egy olyan nép, amely tökéletesen megtalálta a helyét a szegénységében. A nyomorában.

LÍDIA JORGE ■ Így igaz: a portugálok jól bírják az éhezést. Az irodalomban is gyakran esik szó az ellenállóképességünkről az éhséggel, a hideggel szemben. Egyfajta sztoikus ellenállás ez, amely ahhoz vezet, hogy alá vessük magunkat a diktatúráknak. De vezethet önvédelemhez is. És igazán szomorú, hogy a külvilág a lehető legrosszabb módon húz belőle hasznot. Így lettek a portugálok az alulfoglalkoztatottság örökös bajnokai. Ezt élük meg most nagy méltósággal, de ugyanakkor rettegve, hogy ez a túl aláztos életmód ne váljék teljesen uralkodóvá. Hiszen az ellenállóképességet csak egy kis lépés választja el a behódolástól.

MÁRIO DE CARVALHO ■ Úgy gondolom, nem lehet messzemenő következtetéseket levonni abból, hogy egy adott pillanatban a helyzet békésnek, nyugodtnak és rezignálnak tűnik. A történelem olykor egy csapásra felgyorsul, és ami tegnap igaz volt, ma már nem az. A látszólagos nyugalom hirtelen, váratlan eseményekbe torkolhat. Ez történt 1974. április 25-én, amikor egyszeriben minden szétrobbant, és a történelem elképesztő módon vágatni kezdett. Ki tudja, nem közelítünk-e egy hasonló pillanathoz? Európával együtt, vagy nélküle?

ARTE ■ Tizenhárom évig tartó véres és fölösleges gyarmati báború után fiatal tiszték egy csoportja megdönti a rendszert, amely Portugáliát fél évszázadon keresztül Európa egyik legelmaradottabb országává tette. Lakóinak harmincszázaléka analfabéta, a társadalom mélyen, alapjaiban igazságtalan, egyes régiók még szó szerint feudális rendszerben élnek. 1974. április 25. reggelén újra működni kezdenek az órák. Portugália kiemelkedik az éjszakából, a csendből, és visszafoglalja helyét Európában.

Ma, negyven évvel később, a forradalom mégsem vált az egység jelképévé. Nem söpörte el, csak jótékonyan elfedte az elnyomás és a megaláztatás valóságát, a félelem és a középszerűség kultúráját, amelyet a Salazar-rezsim megteremtett. Az európai álom már alkalmasabbnak látszik arra, hogy Portugália végre megbékéljen önmagával, és újra lakhatóvá váljon a portugálok számára.

LÍDIA JORGE ■ Ez a forradalmi folyamat végső momentuma, ami még hátra volt. Ma is felszabadulásként éljük meg. Vége a bekerített, behatárolt

Portugáliának, a kis emberek kis országának. Az alávetett, összegörnyedt, elszigetelt, nyomorúságos nép országának. Már nem ez az ország vagyunk. Mások lettünk.

És vége Dom Sebastião (I. Sebestyén) legendájának is, mert a portugálok már nem hiszik, mint a 17. században, hogy majd jön valaki „kivülről”, és megmenti őket. Ma a valósággal szembesülünk, és tudjuk, hogy senki más nem fog megmenteni bennünket. Az utóbbi években a válság is azt bizonyította, hogy ez a mítosz hamis. Európa nem absztrakció, amelyben egyeseknek az eltaszított gyermek szerepe jutott, ahogy némelyek el akarják velünk hitetni. Éppen ellenkezőleg, Európa nem lenne Európa Portugália nélkül: ha Portugália annak idején nem nyitja meg a tengeri utakat, ha nem szolgáltat munkaerőt évszázadokon át, és ha nem lenne ma is nyitott ablak, nyitott ajtó más népek számára. Ha a portugál nyelv nem terjedt volna el a világ minden táján, ha nem szerepelne az elsők között a legtöbb ember által beszélt nyelvek sorában. Európa nem gondolhatja, hogy „eldobható” ország vagyunk, hiszen akkor Európa is az lenne.

GONÇALO M. TAVARES ■ Európa létrehozásának egyik jellegzetessége, hogy nem rekeszti ki az egyes országok egyéni történelmét. Mondhatni, csillapítja az egyes országok történelmi kilengéseit. Alapjában véve a férfiak és a nők mindenütt egyformák; ami különbözik, az a törvények és a szokások rendszere. Azt hiszem, éppen a törvényei miatt lehetünk igazán büszkéek arra, hogy Európához tartozunk. Elsősorban a törvényei miatt. Európa az a hely, amelynek a törvényeivel a leginkább azonosulni tudok.

ARTE ■ Ma Portugália mély válságon megy keresztül. Érzik, hogy amit a demokrácia évtizedei alatt létrehozott, veszélybe került. Európa pedig elégedetten konstatálja, hogy néhány tüntetéstől eltekintve Portugália engedelmesen fogadja a megtorpanást, a visszatérést egy régebbi állapothoz. Nem érti a különös büntudatot, amely eluralkodott a portugál társadalmon: bűnös, aki igazságosabb, gazdagabb, modernebb, szabadabb társadalomról álmot lát; bűnös, aki végre saját országában akar élni. Mintha erről a végzetéről szólnának Fernando Pessoa szavai: „Egy igazi portugál soha nem volt csak portugál: mindig minden volt. Nos, az egyes ember esetében mindennek lenni annyit jelent, hogy valóban minden; egy közösségben mindennek lenni azt jelenti, hogy egyénként senki sem létezik”. (Interjú, 1923. október 13. Pál Ferenc fordítása). Az európai álom veszélybe került, és a portugálok ismét más kontinensek felé fordulnak.

Egy mozambiki portugál

MIA COUTO ■ Részben portugál vagyok, és ezt eszemben sincs letagadni. Még amikor hangsúlyozom, hogy mozambiki vagyok – és annak is érzem magam! –, akkor is tudatában vagyok e részemnek, és örülök neki. Ezzel együtt, ami egy portugálban a legjobb – és ez sértőnek tűnhet, szinte félek is kimondani –, az a képessége, hogy feladja a portugálságát. Ahogyan feloldódik, egy csapásra elfogadja, hogy más legyen. A portugál identitás ebben a képességben rejlik. Pessoahoz visszatérve, mint mindig: nála értjük meg, hogy a portugál

identitás a távozásban rejlik. Az utazásban, a nyitottságban mások felé. Szerintem ez a legszebb az egészben. A portugálok már nagyon régóta sokféle és különbözőek... És nem félnek.

Nem hiszem, hogy identitás-problémákról kellene beszélnünk. Maga az identitás a problematikus. Amikor megpróbálják simára polírozni és egyetlen identitásra korlátozni azt, ami mindig többes. Amikor el kell fogadnunk, hogy mások mondják meg, kik vagyunk. Te ez és ez vagy. És az ember elfogadja, hogy ő ez és ez. Hogy egyetlen identitása van. Én jól érzem magam, ahogy vagyok: ezt tanultam meg, ez tette lehetővé, hogy utazzam, és hogy írjak, ami jóval az előtt kezdődik, hogy leülnek az íróasztal elé. Meglátogathatom a többieket, megérthetem, hogy bennem vannak. Még mielőtt mások lennének, az én részem. Ezért aztán olyan nevet viselni, amely akár női név is lehetne, fehér afrikainak lenni portugál szülőktől: nekem ez tökéletesen megfelel. Régebben megoldandó problémának, drámáinak láttam mindezt, ma már nem. Ki kell használnom ezt a sokféleséget, ami bennem lakik. És örökre bennem marad.

ARTE ■ *Mia soha nem tekintette magát másnak, mint afrikainak. Portugál politikai emigránsok fiaként született 1955-ben Mozambikban. Gyermekkorában Portugália pusztán távoli referencia számára, egy családi emlék, amelyben nem volt része. A báború alatt újságíróként a felszabadító mozgalmak mellé áll a portugál uralommal szemben. Mia Couto tudja, hogy a forradalom és Mozambik 1975-ben elnyert függetlensége nem elegendő ahhoz, hogy véget érjen a gyarmatosítás korszaka. Ezért folytatta a harcot, de az irodalom eszközével. Úgy gondolja, fontos rámutatni arra, hogy az afrikaiak végül is elfogadták azt a múltat, melyet a gyarmatosítók írtak meg helyettük. Az igazi függetlenség a valódi múlt visszaszerzését is jelenti.*

MIA COUTO ■ Az április 25-i forradalom és a függetlenségi harcok egybeesésével kapcsolatban azt gondolom, hogy a függetlenség önmagában nem jelenti a gyarmatosítás végét. A későbbi létrejövő viszonyok nagy része a múltbeliket teremti újjá. Erős kétségeim voltak afelől, hogy az irodalom képes-e ábrázolni egy korszakot, egy népet, vagy akár egy személyt. Azt gondolom azonban, hogy arra, amit Mozambikban a függetlenséggel kapcsolatban átélünk, nem nyújthat megváltást az emlékezet. Először értettem meg, hogy az irodalom keresheti meg a megváltást ott, ahová más nem jut el. Amikor emlékezni tilos vagy veszélyes, mert felébredhetnek tőle a rossz szellemek, az irodalom előtt nyitva áll az út. Azt hiszem, ez nagyon fontos. Mert annak a kornak hozzánk kell tartoznia; bármilyen szomorú vagy gyászos is, a miénk, nem veszíthetjük el. Mozambikban az irodalomé ez a szerep. Ahol a történelmet művileg állítják elő, és utólag is megkonstruálják, ahol a történelem nem válhat hivatalossá, ott a történelmek sokféleségét az irodalomnak kell felmutatnia. Ez élet vagy halál kérdése.

LÍDIA JORGE ■ Irodalmunk egyik erőssége pontosan ez: a botrány, a titok, amit rejtegetünk. Mert nincs rá remény, hogy a nyílt igazságtétel egyszer valóban bekövetkezzon. Talán ez az irodalom legátfogóbb témája: ez a tehetetlenség az

igazságtalansággal szemben. Mert ennek következtében a szőnyeg alá söpörnek dolgokat, hallgatnak az utcán, hallgatnak otthon... Hallgatnak. A gyarmati háború alatt Angolában, Mozambikban, Guineában, a különböző volt gyarmatokon sok embert ismertem, aki elindult hazulról egy reggel, és soha többé nem jött vissza. Eltűntek. A mi gyarmati háborúnk nagyon különbözött az amerikaiakétól, amely ugyanakkor zajlott Vietnamban. Ők megmutatták a halottakat, mi pedig elrejtettük őket. Ez engem még ma sem hagy nyugodni. Mert ugyanakkor eltűnt a halott egész családja is. A világ és a történelem megértéséhez olyan fontos volt az az időszak, hogy lehetetlen nem írni róla.

A föld, az emberek, az igazságtalanságuk, de az empátiára való képességük is, végtelenül megindít. A felbukkanó szavak fontosak, de pusztán felöltöztetik a dolgokat... Végül is mindaz, amit írtam, olyan, mint egy hosszúra nyúlt krónika a múlt időről. Ha sikerül tanúskodnom erről a korról, már tettem valamit az életben.

Az én hazám a portugál nyelv

GONÇALO M. TAVARES ■ A *Jerusalém* (2004) és a *Tanuljunk meg imádkozni a technika korában*, (2007) a rosszról szólnak, illetve inkább a rossz határaitól. Ezzel kapcsolatban nem egyes országok, vagy akár Portugália témája érdekelt. Abban, amit a 20. század eseményei közül a „rossz végső határaihoz” lehet sorolni, még ha ezeket a határokat szüntelenül újra és újra át is lépik, engem nem az érdekel, hogy a megsemmisítő táborok Németországban vagy Lengyelországban voltak. Nem lehetünk olyan naivak, hogy azt gondoljuk, azért, mert valami itt és itt történt, máshol

nem történhetett volna meg. Minden szokásunk, a nyelvünk maga is egy változó eseménysor következménye. Ez a történet legszebb része: megérteni, hogy olyan nyelvet beszélünk, amelynek szavai konfliktusokból, barátságokból, kisajátításokból származnak. Mint amikor állunk egy épület előtt, és felismerjük egyes jellemzőit. Amikor megérintünk egy tárgyat, és megérezzük a logikáját, történelmi útját. Engem ez lelkesít. Portugália történetében a mások szavai, a máshonnan jött dolgok iránti vendégszeretet is benne foglalatik.

ARTE ■ *A portugál nyelvet az egész világon 260 millió ember beszéli, ez Portugália lakosságának buszonbatszorosa. Latin, kelta, arab, japán hatások érték. Valahányszor Portugália kételkedik önmagában, a nyelv felé fordul. A portugál nyelv egy dicsőségesnek remélt történelem csillogó tükré. A gyengeséget erővé, a diaszporát közösséggé, a száműzetést osztályrészé teszi.*

Ezt az érzést megint csak Fernando Pessoa foglalja össze a legjobban: „Nem él bennem semmiféle politikai vagy társadalmi érzés. Él azonban bennem egyfajta magasrendű hazafias érzés. Az én hazám a portugál nyelv.” (Fernando Pessoa: A kétségek könyve. Fordította Pál Ferenc. Budapest, 1998.)

LÍDIA JORGE ■ A haza nem a portugál nyelv. Sok haza használja a portugál nyelvet. Ezért azt állítani, hogy a portugál nyelv a haza, azt jelentené, hogy a nyelv a régi birodalmi gondolat helyébe lép. Szerencsére az utóbbi években végre féltreérték ezt a gondolatot, s Pessoa annyiszor félreértett mondatát. Széthúzást kelt az egyazon nyelvet beszélő népek között, amelyek azt gondolhatják, hogy a portugálok az elveszett birodalmat szeretnék vele helyettesíteni.

MIA COUTO ■ Az itteni portugál nyelv állandóan változik; ragályos, gyönyörű. Nagy kiváltság olyan helyen és olyan korban élni, amikor a nyelv kérdéseket tesz fel önmagának. A portugál nyelv, amely az anyanyelvem, amelyet szeretek, mert az enyém, mert emberré tett, hirtelen már nem elég nekem. Kénytelen vagyok átértelmezni. Állandó párbeszédet folytatunk, mert nekem többre lenne szükségem.

GONÇALO M. TAVARES ■ A nyelv lényege a zene. Ha értjük a nyelvet, akkor már nem zene; amikor nem értjük, akkor az, és valószínűleg ez határoz meg bennünket: egy zene, az „anyazene-nénk”. Amikor külföldön meghalljuk az anyazene-nket, úgy érezzük, megmenekültünk.

MIA COUTO ■ Valami régebbi köszön vissza, emlékezet, együtt átélt történet, amely még az emberi nem, a kultúra, az egyén előtt kezdődött el. Afrikai vagyok, és nem tudok táncolni. Elképzelhetetlen, ugye? Hiába magyarázom, az emberek nem értik. Talán ezt próbálok kompenzálni az írással. Szeretném, ha szavaimnak ritmusuk lenne, ha táncra kelnének.

MÁRIO DE CARVALHO ■ A történet nem a mai eseményeket jelenti: mindig beszámoló a múltból. Elbeszélés, amelynek nem vagyunk közvetlen tanúi. És mindig konstrukció is. Próbálunk közelíteni az igazsághoz, de mégis konstrukció marad. Mindig éppen alakul. Egyrészt megéljük, másrészt elmondjuk. Nem bízom az olyan állításokban, amelyek szerint a portugálok ilyenek vagy olyanok. Soha nem bíztam. Talán várunk kell még néhány évszázadot a portugálok meghatározásával.

KÖBÖL ANNA FORDÍTÁSA

MARLENE TEIXEIRA: SÉRIE PANORÁMICO/PANORAMICO SERIES – JCE 2015-2017, PORTUGAL

Biarritz

Egy mormota nyara

a szállodánál már várt a taxi, a sofőr ideges volt, mert beállt az egész via nazionale, araszoltunk a délutáni forgalomban, lehúztam az ablakot, a múzeum előtt a záróvonalon fel-alá járkáltak a vukumprák, megpróbálták rásózni ezt-azt a várakozókra, pirosra váltott a lámpa, előttünk befékezett egy lancia delta, a sofőrje lehúzta az ablakot, és a szája sarkába lőkött egy cigarettát, majd a felső zsebe felé nyúlt, három méterre tőlünk idősebb férfi állt, indiai vagy pakisztáni a hóna alatt száz papírsebkendő-csomagokkal, azonnal odaugrott, egészen valószínűtlen gyorsasággal, már lángolva húzta elő az olcsó műanyag öngyújtót, a sofőr elfogadta a tüzet, az árus mosolygott, eloltotta a lángot, és egy gyors csuklómozdulattal az anyósülésre dobta az öngyújtót, a sofőr önkéntelenül követte a dobás ívét, néhány tizedmásodpercig az ellenkező irányba fordult tehát, épp elég időt hagyva az árusnak, hogy három század csomagot dobjon a hátsó ülésre, a sofőrnek egész egyszerűen nem maradt eszközei, kétségbeesetten keresni kezdett egy kis aprót, de csak papírpénz akadt a kezébe, jobb híján azt nyújtotta ki az ablakon, de addigra már zöldre váltott a lámpa, meglódlult a forgalom, az árus gyors mozdulattal eltette a pénzt, aztán túljátszott udvariassággal mutatta, hogy várjon, mindjárt jön a visszajáró, de a férfi a lanciaiban ekkor már ingerült volt a saját aránytalan szegényérzetétől, ezért legyintett, hogy nem kell, hagyja csak, föl húzta az ablakot, és belelépett a gázba, követtük mi is, de még láthattam a finom, önelégült mosolyt az árus arcán, amellyel saját szakértelmét nyugtázta, pedig ez annál is több volt

ez maga volt a tiszta művészet

velencében aztán négy órát kellett várakozni, kiléptem a pályaudvarról, és azonnal átmentem a lagúna túloldalára, az egyetemi negyedbe, amit hál'isten nagyjából leszarnak a turisták, semmi komoly látnivaló, szinte csak az egyetemisták laknak errefelé, viszonylag olcsó, bérelt szobákban és kollégiumokban, ha átvágsz a kikötő felé, a legérdekesebbek még az úszó zöldségiacként funkcionáló bárkák, ahogy enyhén ringatózva kínálják a friss zöltséget, aztán egy kis tér, a nevét nem jegyeztem meg, néhány hatalmas fával, a sarkon egy játékbolt, szemben vele egy franciának látszó café, hatalmas, vörösréz, forró csokoládét ontó erőművel, feketére öregedett bútorokkal, ha tovább mész, csakhamar a kereskedelmi kikötőben találsz magad, sehol egy lélek, csak a raktárak egyentömbjei, egymás után, és az ottelejtettnek tűnő, óriási áruszállító hajók, mintha nem is velencében volnál

vagy negyedórát sétáltam, mire szembejött egy sánta öregember, mocskos ballonkabátban, botjával a kikötő macskakövet ütögetve, borzalmas, karikatúraszerű angol bulldogot sétáltatott, és föl se emelte a fejét, amikor elmentem mellette, mintha az egész jelenet több száz éve várakozna egy londoni vicclapban, akár vehettem volna jelnek is, de velence mint színhely persze szóba se jöhetett, a túlságosan nyilvánvaló allúziók miatt, nem lehet még egy halál velencében, a lidó mint helyszín amúgy is reménytelennek látszott, egyre biztosabb voltam benne, hogy valami ennél zártabb, teátrálisabb és patetikusabb helyet keresek, egy öblöt mondjuk, de mintha szabadtéri opera színpada volna, a legjobb mégiscsak az lenne, ha sziklák karéja venné körül a finom, fehér homokkal fölszórt partot, és a sziklák tetején volna valami, ami emberi kéz nyomára utalna, néhány pihenő, egy épület, vagy legalább padok, világítótorony, ebben még nem voltam biztos egyáltalán, és maga a tenger volna a kulissza a végjátékhoz, legyen egy ordenáré napfelkelte, mintha kiégett, cinikus díszletfestők munkája volna

lassan beesteledett, visszamentem a canale grandéhoz, céltalanul, sétálni, mert másra már tényleg nem maradt idő, a lista di spagnán fülkényi boltoc-

kák sorjázta, a kirakatokban a gyűrűk, karkötők és nyakláncok között néhol miniatűr életképek, ezüstből és fehéraranyból, négy-öt tárggyal megcsinálnak egy egész világot, morzsányi hajkefék, apró számolyok, pudlik és fésülködőasztalok, ezüst csellócskák és csembalók, kottatartók és hárfák, tébolyult rokokó, még mindig maradt egy óra, kimentem a kedvenc teremre, a campo di maddalenára, ácsorogtam kicsit, aztán a calle zancanin átkelve beléptem az il santo bevitoreba, kértem egy grappát a teraszra, a rio di santa foscán közeledő motorcsónak zaja verte fel a csendet, fiatal pár állt a fedélzetén, a férfi frakkban, a nő estélyiben, a nyakában egyetlen sor gyönggyel, a kezükben pedig, mintha csak bertolucci rendezte volna, pezsgőspohár, a csónakot fekete fiú vezette, makulátlanul fehér díszegyenruhában, ha ezüstműves lettem volna, biztos, hogy leskiccelem őket a mogyoróstál alá tett szalvétára, bálba mehettek vagy a fenicébe, eszembe jutott egy másik kép, vagy harminc évvel azelőtről, ahogy a canale grandén mentünk a san marco felé egy ugyanilyen este, egymás után jöttek a sötét, lakatlan, fatáblák mögé zárkózó palazzók, míg végre beláthattam az egyikbe, a homlokzaton végigfutó erkélyre nyíló ajtó tárva, az emeletnyi terem közepén, a kazettás mennyezet alatt egy hatalmas íróasztalnál idősebb férfi ült háttal a csatornának, az asztali lámpa sárga és gyengéd fényében, a vállá mozgásából és a kissé félrehajtott fej finom billegetéséből látszott, ír valamit, a hátából és a tarkójából olyan erős magány áradt, mintha még ezeröttszázötvenháromban ült volna az asztalához, és azóta keresne egy megfelelő jelzőt, egy szót, ami elintézi helyette mindent valami különösen kényes ügyben

úgy terveztem, pár napot eltöltök itthon, megpróbálom elfelejteni a munkát, könyvtárba járok, fürdőbe meg moziba, nagyokat sétálok, főzők, kiülök a teraszomra, fröccsözgetek, és bámulom az újlipótvárosi háztetőket

„végül is nem vagyunk mi megkötözött barmok”

az első délelőtt sétálni indultam, és hirtelen eszembe jutott a szalai cukrászda, már túl a demarkációs vonalon, a régi lipótvárosban, a balassi utcában, fölremltettem, hogy milyen volt oda átrándulni, tízévesen, átkelni a szent istván körúton, mint egy folyón, pusztán kalandvágyból, hiszen a medve, a rigólettó vagy zentai ugyanolyan jó lett volna, ha már éppen francia krémesre vágytál, a szalai viszont utazás volt egy másik világba

a szalai franciakeremesé derengeni, aztán izzani kezdett a képzeletemben, évtizedek óta nem jártam arra, kíváncsi lettem, megvan-e még egyáltalán a cukrászda, úgyhogy a jászai mari tér aluljáróján át, az egykori pártház csomagolt disznósírira emlékeztető tömbjét magam mögött hagyva, tíz perc alatt odaértem

még megvolt, de zárva találtam, szemben viszont kávéház nyílt, vagy nem is kávéház, hanem az a mostanában divatos, nehezen megnevezhető valami, félúton kávéház és étterem között, csikos árnyékolóval és nádszékekkel a teraszán, a portál üvegére egy szó volt felírva, egy szó, amit nagyon régen nem olvastam, az a szó, hogy

BIARRITZ

vannak szavak, amik szétolvadnak a szádban, másokat meg inkább rágni kell, nekem ilyen volt a „biarritz”, igazi harapnivaló, a dupla „r” ropogása, az „i-a-i” feszesen záródó íve, a szó végén a „tz”, mintha egy apró madár, mondjuk a fenyőrigó vörösré sült szárnyát roppantanád el

NÉMETH Gábor
A huron tó
Filum, 1998

Elnézhető látkép
Hanga, 2002

Zsidó vagy?
Kalligram, 2004

A tejszínről
Kalligram, 2007

Egy mormota nyara
Kalligram, 2016
(előkészületben)

(Szilasi Lászlóval)
Kész regény
Filum, 2000

„Írás”
Magyar Lettre
Internationale, 7

„Quod erat”
Magyar Lettre
Internationale, 27

„Egy végső helyet
készítettem el”
Magyar Lettre
Internationale, 29

„Hidlábjegyzék”
Magyar Lettre
Internationale, 32

„Nemes iszap –
labancozás”
Magyar Lettre
Internationale, 34

„Térnyen állva
megyek hozzád –
digózás”
Magyar Lettre
Internationale, 36

„Nyakig a vízben”
„Performance 1988”
Magyar Lettre
Internationale, 38

„Spanyolnak néznek”
Magyar Lettre
Internationale, 41

„Ha most akár be
is néz”
„10 dolog, amit
utálok a Lettre-ben”
Magyar Lettre
Internationale, 46

„Vegyük azt, hogy”
Magyar Lettre
Internationale, 47

2016 tavasz

„És csak akkor lát-
szott, hogy ezüst”
Magyar Lettre
Internationale, 49

olyan volt, mint egy üzenet

a szalai rozsdás redőnye előtt állva pontosan emlékeztem is rá, mióta vágyom biarritz-ba, a gyerekkorom valamelyik végtelen délutánján, a ruhásszekrény alján találtam egy régi képeslapot, amit onnan adtak fel

„Az ismeretlen
jelöld tévesen n-nel”
Magyar Lettre
Internationale, 50

hazarahantam

„Önfeledten írni”
Magyar Lettre
Internationale, 63

„carte postale ancienne biarritz”

„Oly távol, messze
van hazám”
Magyar Lettre
Internationale, 65

írtam a google keresőjébe, dőlni kezdtek a képek, a húszas-harmincas évek-
ből, a karszékek és nyugagyak a grand plage-on, férfiak és nők fehér szalma-
kalapban, partra húzott kecses csónakok, tengerparton futó kutyák, a grand
casino fehér tömbje, egy látszólag a semmibe tartó, hullámverte híd, túlszíne-
zett néptáncosok, a vitorlásokötő, a tenger múzeuma a semaphor épületével,
szóval ordenáré, durva közhelyek

„Suldigung!”
Magyar Lettre
Internationale, 74

biarritz!

„Kispillanat! Duna-
legendárium”
Magyar Lettre
Internationale, 81

úgy éreztem, hogy azonnal oda tudnék költözni, örökre

„Egy mormota nyara”
Magyar Lettre
Internationale, 80,
85, 88

egyáltalán: a baszkok!

a nagyapád egyszer bilbaóból hozott egy szuvenírt, a pelote nevű, az egész
spanyol ajkú világban elterjedt, de eredetét tekintve baszk labdajáték zesta
punta elnevezésű változatához használt hajítóeszköz, xistera kicsinyített
mását, és a segítségével elmagyarázta a játékot, az apró, szalmából font, ko-
sárszerű eszköz öblös ívébe eleve bevarrtak egy kis fehér labdácskát filcből,
jelezve, hogy ezzel a tucano csőrére emlékeztető eszközzel vágják a falhoz és
kapják el aztán a visszapattanó labdát a baszkok, fehér vászonnadrágban és
ingben játszanak, a derekukon széles, vörös selyemöv, mintha a játék segít-
ségével megpróbálnának felidézni egy elfelejtett eseményt, körülbelül olyan
pontossággal, amilyennel a kártya az ördög bibliájának nevezhető, pedig ez
csak egy sport, noha a világ leggyorsabb labdajátéka, a xisterával elhajított
labda rekordja 308 kilométer per óra, régebben emberi hajjal kőkeményre
tömött bőrlabdát használtak a dobáshoz, ami ennél a sebességnél akár meg
is ölheti a vigyázatlan játékost, mindenesetre a baszkok a kívülállók számára
tökéletesen érthetetlen, egyszerre brutális és elegáns játékát örökre, látat-
lanban megszerettem, akik így játszanak, mindenképp méltók a csodálatra

ez az egész vad játék a széles vörös selyemövel nagyon illett a lordhoz, nem
is értettem, hogy korábban miért nem jutott eszembe

aztán persze meglett a régi képeslap is, egy akvarell a plage du port vieux
fürdőjével, az óceán türkize, a régi fürdőházak piros háztetői, a sziklák vö-
rösesbarnája, minden kicsit túlszínezve, az öbölben egy csónak, és fönn, az
esplanade-on pedig egy fekete lovas

megnéztem a google képernyőjében, hogy mi változott azóta, hiszen a fából
ácsolt fürdőházak nem bírhatták mostanáig a sós szelet

„plage du port vieux, biarritz”

árkados betonkaréj keretezte az öblöt, de chirico baljós oszlopcarnokaira
emlékeztetett, valamelyest rímelt a a musée de la mer megkésített art deco-
jára is, és megvolt a tér drámai teatralitása, már csak azt kellett kideríteni,
milyen lehet a napfelkelte, honnan jön a fény, és merre vetülnek az árnyékok

biarritzba nincs közvetlen járat, a transzfer fél nap párizsban, még épp volt
értelme bemenni a városba a reptérről, és sétálni egyet a marais negyed-
ben, minden kényszer és felelősség nélkül, ezért majdnem sikerült lekésnem
a gépet, fogtam egy taxit, a sofőr útban az orly felé kapott egy hívást, épp
egy dugóban álltunk, üvöltözni kezdett egy azonosíthatatlan nyelven, talán
bolgárul, előbb üvöltözni, majd sírni, közben megindult a forgalom, az autók
jobb híján kerülgetni kezdtek minket, egy idő után a vállára tettem a kezem,
semmi, a vonal túlsó végéről fiatal lány kiabált, de mintha a világ túlsó végé-
ről kiabált volna, a férfi egyszer csak az ölébe ejtette a telefont, a lány az ölé-

ből kiabált fölfelé tovább, a taxis kinézett a szélvédőn, mereven, előre, mintha
egészen messzire lehetett volna látni, váratlanul letekerte a peugeot ablakát,
egyetlen, nagy ívben elhajította a mobilját, és felém fordult

„excusez-mois, monsieur, je regrette énormément”

mondta nyugodtan, és folytattuk utunkat a repülőtér felé, már azt hittem,
ennyi volt, amikor pár perc hallgatás után újra beszélni kezdett, kérdéseket
tett föl, és időnként hátranézett, ami százhusznál a sztrádán nem volt valami
megnyugtató, ezért inkább válaszoltam, az oui és a non szavakat megérzés
szerint váltogatva, néha megszakítva egy je ne sais pas-val, ez, hogy van kivel
megbeszélni élete tragédiáját, először fölvilanyozta, aztán lassan megnyug-
tatta, annyira, hogy a végén nem fogadott el borralalót

a biarritz-i reptér valószínűleg a legkisebb lehet a világon, a városközpont
mindössze hét perc egy játékbusszal, újabb három perc kellett, hogy meg-
találjam a szállodámat, kettő, hogy bejelentkezzem, úgyhogy a leszállás után
negyedórával már az apró butikokkal teleszórt sétálóutcán járkáltam, halo-
gatva a pillanatot, hogy a plage-hoz érjek

a könyv szerint byron egy parthoz közeli bárban várja meg a hajnalt, onnan
indul utolsó útjára, a tengerpartra, hogy egy szikla védelméből lesse meg sze-
relmének tárgyát a reggeli hullámokra váró deszkások között, és aztán a fel-
kelő nap tüzeiben hamuvá égjen

akkor kezdjük ezzel, találjuk meg a megfelelő helyet a lordnak a várakozásra,
elindultam az óceán irányába, sós szél csapott az arcomba, de jólesett

„egy abszint!”, mondta a hang

abszintot kéne inni, nem, inkább két, esetleg három death in the afternoon,
az még jobb volna

nem kell hozzá művészet, egy jigger zöld abszint egy pezsgőspohárba, és rá
háromszor annyi jegesre hűtött brut

két, esetleg három halál délután

„Az első pobár után olyannak látod a dolgokat, amilyenek. A második
pobár után olyannak látod őket, amilyennek szeretnéd őket. A harmadik
pobár után olyannak látod őket, amilyenek valójában. S ez a legszörnyűbb
dolog a világon...”

így oscar wilde

hemingway viszont a délutáni halál tárgyában úgy nyilatkozott, hogy abból
három-öt az igazi, és még hozzátette, mindet lassan vegyük magunkhoz

a bar la marine-ben nem akarták megérteni, mit szeretnék, mindenképpen
mojitóra vagy planteurre akartak rábeszélni, nagyon meleg van, monsieur,
még így este is túl meleg a halálhoz, tréfálkozott a pultos, de nem hagytam
magam, mintha olyan macerás volna egy kis abszintot pezsgővel nyakon
önteni, aztán elintéztem magam a dolgot, kivettem egy kis üveg imperialt
a hűtőből, és rámutattam a polcon egy palack suisse-re, a bartender csó-
váta fejét, inkább néhány szendvicset egyen, monsieur, a lazac egészen
friss, bízson bennem, igya ahhoz tisztán az imperialt, és hagyja holnapra
az abszintot

de nem hagytam magam

meg az abszintot se

elüldögéltem vagy fél órát a teraszon, amíg el nem fogyott a harmadik pohár,
aztán elindultam, szándékaim szerint az öböl felé

a rue de mazgran vesztőhelyre emlékeztető, ám gyémántként ragyogó bol-
tocskaiból kiszivattyúzhatták a levegőt, olyan volt, mintha a fürdővendégek

a teremtő hiányának fenséges giccsebe belenyugodva, az egyetlen következetes tevékenységet, az aktív semmittevést választanák, hogy végül majd, ha már ebbe is belefáradnak, ezekben a légritka fénytel töltött mauzóleumokban tegyék el magukat holnapra, valamiféle képtelen fordulat reményében

jégkockák csendből

biarritz volt és marad a legbölcsebb hely, amit valaha láttam, az itt elgondolható fölösleges, hiábavaló és fölöttébb élvezetes tevékenységek mind egyike joggal sorolható egyetlen nagyívű gesztussal a naplopás fogalmkörébe, és nemcsak metaforikusan, hanem a szó szoros értelmében is, mert minden kétséget kizáróan a nap sugarainak konkrét ellopása, tehát az úgynevezett napozás tekinthető a biarritziak legfontosabb elfoglaltságának, biarritz-in ezúttal természetesen nem a valóban biarritz-ban születetteket, a helyi lakosokat értve, hanem azokat a világ minden tájáról érkezett nyaralókat, akik most, a káprázatos éjszakai csillagzat alatt, az egész nap magukba szívott fénytől részegen bolyongtak a bárók teraszai között, várták bebocsátásukat a kaszinóba és a minden tekintetben tökéletes kiszolgáltatottságba, hajlamos voltam úgy gondolni, hogy az őslakók, a született biarritz-iak egy tükörrel bélelt óriási gödörben élnek, valahol a város alatt, ám szemüket folyamatosan csukva tartják, hogy ne kelljen szembenézniük pusztá létük abszurditásával, vagy inkább, hogy nem is születik itt senki, az utolsó született biarritz-i talán már harmadik napoleon idejében elmene-kült, a város fenntartásáért felelős, magukat született biarritz-iaknak álcázó szolgákat titoktartási nyilatkozat köti, és szigorú szerződés kötelezi a folyamatos hazudozásra

így hatott rám a három halál délután

lassan rájöttem, hogy rossz irányba indultam el, visszafelé tartok a rue de mazgranon, újra elmentem hát a kis szálloda előtt

aztán az utca egy kanyar után kinyílt, és egyszerre ott találtam magam a port vieux fölött, pár lépésre a café l'arena bejáratától, a plage-t ezer lámpa világította meg, már hibátlanra gereblyézték a strand homokját, és az árkádotak tagoló fülkék úgy fénylettek, mintha szeparék volnának, nem volt nehéz odaképzelné a lordot, amint az egyik kőpadon gubbaszt, vörös selyemömben és fekete köpenyben, sápadtan, fotogéne, és várja, hogy megérkezzenek a hajnali hullámlovások

hát akkor megvolnék, gondoltam, mert nyilvánvaló volt, hogy ennél jobb helyet sehol sem találok a fináléhoz

meg kell még persze nézni, hol kel fel a nap

elindultam visszafelé, a kivilágított boltocskák körül rajzó turistákat kerülgetve, a szálloda kicsi volt, tiszta, egyszerű és viszonylag olcsó, a belsőépítészettel föltehetően az ikea egyik raktárosát bízhatták meg, nekem így is tökéletesen megfelelt, az erkélyemről ugyanis látszott az óceán, a korlátra könyökölve elszívhattam még egy gitanes mais-t, mielőtt fejfel bezuhantam az ágyba

„halál délelőtt”

tényleg, volt vagy tizenegy, mire felébredtem, és valahogy összeszedtem magam, lementem, jócskán túl voltunk már a reggeli idején, a hotel meg én, azért megkockáztattam három lágytojást, javukra írtam, hogy a szemük se rebbent, ráadásul tényleg három és fél percig főzték, és a toaszt közepesre pirították, megittam hozzá egy vödör café au lait, aztán visszamentem az öbölbe

teljesen alkalmatlan öltözékben

ebben az évszakban értelmezhetetlenül vastag levi's 501, magas szárú piros converse, hosszú ujjú fekete póló, nyilvánvalóan pont annak az idiotának látszhattam, aki vagyok, bementem hát az első üzletbe, és vettem egy homokszínű, bő, lenvászon nadrágot, hozzá tengerkék espadrillost a bolt elé lökött kosárból, meg a legsimább, könnyű fehér inget, szigorúan hosszú ujjút, rövid ujjút ugyanis kizárólag magukról megfeledkezett, könnyű szórakozást kereső adóhivatalnokok hordanak, mint tudjuk, az ember normális fehér inget vesz, aztán lusta nemtörődomséggel föl hajtogatja az ujját, nyilván nem a könyöke fölé, hanem pár centivel alá, egészen lazán, és persze vettem fekete fürdőnadrágot is, gyékényt meg fürdőlepedőt, elvégre nyár van, ha egy mormotáté, akkor is csak nyár

a plage-on egy törölközőt nem lehetett leteríteni, végül az árkádotok alatt találtam az árnyékban egy padot, ahonnan éppen szedelőzködtek, angol házaspár, hatvan körül, amelyet a katalógusokból lehetne rendelni, hat láb magasak és sziká- rak, mint egy túlsütött csirke, no és persze az a tipikus bloomsbury arcél, a férfi tarkója kisfiúsrá nyírva, a nőt tetőtől talpig valami elgondolhatatlan rafinériával

megkötött kendő takarta, és persze, akárhogy vigyáztak, lángolt az arcuk a túzásba vitt napozástól, mintha folyamatosan szégyenkeznének valamiért

„mister és missis bloomsbury”, mondta valaki, névjegytálcával a kezében

szombatonként a bury place-n teáznak, a london review of books könyvesboltjában, ott kitűnő a sütemény, már amennyire egy angol sütemény kitűnő lehet, és gyakran zaklatják fel áldásosan a művelt kedélyt, ciprusi regényíró felolvas, szociológus elemzi a slumok rekultivációját, ne adj isten, a munkaspárt megújulásának esélyeit latolgatja ismert kolumnista

„oh, dear!”

mindenképpen a leghátsó sor szélére ül, bárki bármit mond, az egyetlen hely, ahonnan viszonylag észrevétlenül le tudsz lépni

leterítettem a gyékényt a padra, és elmentem átöltözni, a mosdó odalenn volt, a szabadtéri zuhany mögött, nagyjából a café l'arena alatt, hűvös volt ott, és viszonylagos csend, lehámoztam magamról a ruhákat, fürdőnadrágot húztam, a bejáratnál volt egy bádog szemeteskosár, gondoltam, begyűröm oda a farmert, a converse-t meg a pólót, a narancs- és banánhéjalmok, koszos papírszalvéták és jégkrémpapírok tetején egy könyv hevert, címlappal lefelé, valaha fehér, olcsó paperback, az ilyesmit, könyvet a szemétkosárba, valahogy rosszul bírom, pont, ahogy anyád, ha fölfordítva teszik az asztalra a vágatlan kenyeret

állítólag, ha úgy hagynánk, rövidesen meghalna valaki

könyvet nem dobunk a szemétkosárba

azonnal meg kellett fordítanom, mintha kenyér volna

kis kiállítás rendeztek az írók boltjában úgy negyven éve, francia könyveket hoztak a vasfüggöny mögé, a gallimard folio nevű sorozatát, puha fedelű, fehér kötetek voltak, klasszikusok, és a kiállítás lebontása után, fellazításként vagy kényelemből, kiárusították a készletet

akkoriban úgy gondoltam, mindenképpen meg kell tanulnom franciául, és előbb-utóbb párizsban kell majd élnem, ehhez akkor, tizenhat évesen, éppen ez a könyv látszott a legalkalmasabb előtanulmánynak, ez meg egy rimbaud, mert a gimnáziumi órákról kirúgtak

úgy terveztem, lefordítom, és közben meg is tanulok franciául, minden okom megvolt rá, hogy ezt gondoljam, hiszen szomorúan kellett tapasztalnom, hogy már a cím is meghaladta a magyar fordító képességeit, *l'étranger* azt jelenti, az idegen, és nem azt, hogy közöny, az ugyanis *l'indifférence*, megvettem tehát a könyvet, hogy kiközösüljem a csorbát, ráköltöttem az összes zsebpenzemet a franciáknak valószínűleg nevetségesen olcsó paperbackre, hazavittem, fölvettem a polcra, ahonnan persze nyomtalanul eltűnt, most pedig, negyven évvel később kivettem a szemétkosárba, és a helyébe gyűrtem a levetett ruhákat

„visszajött a répa”

ahogy a nyuszi egykor megállapította kedvenc mesémbe

visszamentem a könyvvel az árkadok angol hűvösébe, lapozgatni kezdtem, valaki rádönthetett részegen egy fél üveg vörösbort, majdnem olvashatatlanná ázott, de én ráértem, találmra kinyitottam valahol, és a vörös folt ellenére megpróbáltam kislábizálni a szöveget

„À l'horizon, un petit vapeur est passé et j'en ai deviné la tache noire au bord de mon regard, parce que je n'avais pas cessé de regarder l'Arabe. J'ai pensé que je n'avais qu'un demi-tour à faire et ce serait fini. Mais toute une plage vibrante de soleil se pressait derrière moi. J'ai fait quelques pas vers la source. L'Arabe n'a pas bougé. Malgré tout, il était encore assez loin. Peut-être à cause des ombres sur son visage, il avait l'air de rire. J'ai attendu. La brûlure du soleil gagnait mes joues et j'ai senti des gouttes de sueur s'accumuler dans mes sourcils. C'était le même soleil que le jour où j'avais enterré

maman et, comme alors, le front surtout me faisait mal et toutes ses veines battaient ensemble sous la peau. À cause de cette brûlure que je ne pouvais plus supporter, j'ai fait un mouvement en avant. Je savais que c'était stupide, que je ne me débarrasserais pas du soleil en me déplaçant d'un pas. Mais j'ai fait un pas, un seul pas en avant. Et cette fois, sans se soulever, l'Arabe a tiré son couteau qu'il m'a présenté dans le soleil.”

betűzgettem, a gimnáziumban rám ragadt tudás szánalmas maradékával, szótáraztam, mintha ez volna a lecke, *Arabe* az arab, *regarder* az nézni, a *vapeur* az gőzhajó, az *horizon* az láthatár, a *soleil* az a nap, *a j'ai pensé* az gondoltam, a *visage* az arc, az *ombres* árnyék, a *plage* az plázs, a *couteau* meg kés, nagyjából ennyi jött össze, nem mintha nem volna elég a fölismeréshez, annak, aki annyiszor olvasta magyarul, mint én

„A láthatáron kis gőzhajó siklott, fekete foltját inkább csak kitaláltam a tekintetem szélén, mert közben egyre csak az arabot tartottam szemmel. De mögöttem egy egész part vibrált és tolongott a napfényben. Pár lépést tettem felé. Az arab mozdulatlan maradt. Bár fogott a távolság köztünk, még most is elég messze volt. Talán az arcán mozgó árnyék miatt volt olyan, mintha nevetett volna. Vártam. A nap égetését mindinkább éreztem az arcomon, s a verejtékcseppeket szemöldököm alig győzte feltartani. Mivel már nem bírtam ki ezt az égetést, egy lépéssel előbbre mentem. Tudtam, hogy ez ostobaság, s hogyba egy lépéssel továbbmegyek, nem szabadulok meg a naptól. Mindamellet egy lépést tettem, egyetlen lépést, előre. S ezúttal, bár fel sem kelt, az arab kibúzta a kését, és megmutatta a napfényben.”

mostanában elavultnak tartják, persze

elég nehéz volt elvergődni a vízig a kék, piros és sárga törülközők, párolgó testek, napozószékek, ásványvizes palackok, wakeboardok és strandlabdák között, de mindenképpen ki kellett úsznom az öbölből, hogy megnézhessek egy rendes totált

sokan csak úgy áldogáltak a derékig érő vízben, mintha valamire várnának, kerülgetnem kellett őket, hogy végre úszni kezdhessek, de aztán elfogytak a bábázkodók, és a sportemberek vették át az uralmat, békálábakkal és lehetetlen szemüvegekben, meg persze a wakeboard megszállottjai, akik már jóval kijebb, a nyílt vízen, deszkájukon lovagolva várakoztak a megfelelő hullámokra

visszanéztem a partra, és láttam, hogy jó, hogy jó lesz, hogy pont ezt a látványt kerestem, vége, ennyi volt, már csak be kell fejeznem a munkát, megcsinálom négy-öt képet, és mehetek haza

másnap korán keltem, hogy láthassam, pontosan honnan jön a reggeli fény

a város felől érkeztek az első sugarak, először az öböl hullámaival világították meg, és csak ahogy jött föl a nap, egyre följebb, úgy kezdték átmelegíteni a fővény homokját, és érték el az alsó árkaúszó sávjait, elkezdtek szállingózni a közeli kölcsönző tanfolyamára járó gyerekek, egyforma fekete termóruhákban, hónuk alatt a legkisebb gyakorlódeszkával, szépen, összeszokottan álltak föl párhuzamos sorokba, csak a tanfolyamot vezető lány jelzésére fegyelmegesen rohantak előre, és vetették magukat az előre dobott deszkákra, világító sárga, pink és neonzöld vitorlaskötél rögzítette a deszkát a bokájukhoz, hogy ne vesszítsék el, ha lecsúsznak róla a hullámverésben, minden rendben ment, rutin szerint, az oktató olyan volt, mintha inkább a vízben élne, nem a szárazföldön, kétlételes test cápapörbe kötve, az is lehet, hogy már kopolytával lélegzik, igazi, gonosz irigység tört rám, maró, keserű, hogy ezeknek itt csak megszületni volt nehéz

„nem tudtak gyógyírt lelni a balábra, a nyomorúságra és a tudatlanságra, ezért, hogy mégis boldogok lehessenek, azt eszelték ki, hogy nem gondolnak rá”

így pascal

mintha joga lett volna a többes szám harmadik személyre, és nem osztozott volna a hiábavalóságban velünk, az összes többi szerencsétlennel

(részlet)

Az írók Európája

Ausztriáról

ARTE ■ *A fenséges alpesi tájaktól a legendás Bécsig, Ausztria mintba önmagával táncolna keringőt hagyomány és excentricitás között. Egyesek szerint az osztrákok olyanok, mint egy dicső múltjába kapaszkodó család. Ez egyszerre igaz és hamis. A klisék fennmaradnak, de a maszk folyton lebulanni látszik.*

Három kortárs író idézi fel ezt a saját ellentmondásai rabságában élő országot, és legújabb kori történelmét nosztalgia, fantazmagóriák és Európa között. Josef Winkler, Robert Menasse és Arno Geiger régi irodalmi és kritikai hagyományok folytatói.

JOSEF WINKLER ■ Lehet, hogy ez itt egy nagyon szép táj, nem tudom. Soha nem éreztem ilyesmit, sem gyerekkoromban, sem fiatalemberként, sem ma. A külföldiek talán jobban látják, pontosabban. De az is lehet, hogy nem, fogalmam sincs. Soha nem érdekelték a tájak. Az enyéme a legkevésbé... és ha ez a táj valóban szép, kíváncsi lennék, miért él itt annyi szomorú, boldogtalan, sőt agresszív ember.

ARTE ■ *Josef Winkler 1953-ban született Karintiában, Dél-Ausztria idilli tájakkal ékeskedő, mélyen konzervatív déli tartományában. Der Leib-eigene (A jobbágy) című könyvében azt írja: anynyira gyűlöli ezt a helyet, hogy soba nem tudna másból élni.*

Robert Menasse Bécsben született, 1954-ben. Elkötelezett értelmiségi és író. Több könyvet szentelt Ausztriának, amelyet Robert Musil klasszikus kifejezését parafrázálva „tulajdonságok nélküli országnak” nevez.

Tulajdonságok nélküli ország

ROBERT MENASSE ■ Ausztriában nőttem fel, de furcsa módon soha nem éreztem otthon magam ebben az országban. Soha nem kapcsoltam össze magamban Ausztriát a szülőföld (Heimat) fogalmával, a gyökereimmel vagy az identitásommal. 1945-55 táján Ausztria mítoszokra és legendákra épülő önképet épített fel magának, olyasmiket állítva, hogy mi voltunk a náci agresszió első áldozata, de mi magunk soha nem voltunk náci, tehát nem is kell ezzel ennyit foglalkoznunk. És még egy sor efféle legenda. Természetesen mindez nem volt igaz, de lehetővé tette a társadalmi béke helyreállítását és a gazdaság felendítését, különösebb súrlódások nélkül.

A társadalom egésze egyszerűen hozzászokott a gazdasági csodához. Megszokta a növekvő prosperitást, s joggal örült, hogy ilyen társadalmi békében, ekkora harmóniában élhet. Az nem számított, hogy ez a harmónia hazugság, hiszen ez volt a lényeg, harmóniában élni. Vagyis senki nem

érdeklődött az iránt, hogy mi lesz velünk, kik vagyunk, merre tartunk, hogyan élünk, és milyen hazugságokkal? Senki nem tette fel ezeket a kérdéseket. Ezért kezdték el a művészek feltenni őket.

A bécsi akcionizmust például nem is értheti meg az, aki nem veszi figyelembe ezt a történelmet. Lázadás a fasiszta apák, a katolicizmus ellen: ha megértettük ezt a fejlődést, a kortárs Ausztria sorsát, akkor azt is megértjük, miért bírálják annyit az osztrák írók az ország politikáját és mentalitását, meg Ausztria önmagáról alkotott képét.

Mindig nagyon fontos volt számomra a művészet, a festészet. A művészet azért olyan alapvető dolog, mert a képek, amelyeket teremt, szembe szállnak az ideológiai képekkel, mint a morbiditás, a halál, a halálkultusz itt, Ausztriában... a katolicizmus... meg az összes többi „osztrák marker”. Már a születésünkkor ránk sütnek egy bélyeget. Ez egy katolikus ország, amely szereti a halált, és itt mindenki megkapja a címkéjét. Húsz éves lehettem, amikor először láttam Nitsch egyik performanszának képeit. Teljesen felkavartak. Író akarom lenni, de még nem tudtam, mit jelent ez.

ARTE ■ *Josef Winkler első műveiből a különböző osztrák címkék közül minden bizonnyal gyermekkorra rajongó katolicizmusa tapad leginkább. Még ma is csak ritkán mulasztja el, hogy elutasítással vegyes elragadtatással belépjen az útjába kerülő templomokba. Köztük a szülőfalujáéba.*

JOSEF WINKLER ■ Ennek a templomnak 55 évvel ezelőtt pontosan ugyanilyen volt az illata. Ez fontos az írás szempontjából. Amikor visszatérek valahonnan és újra megtalálom gyerekkorom illatait, rám törnek az emlékek, áradnak a képek. És a szavakat is megtalálom hozzájuk, mert beléphetek önmagamba, keresgélhetek, és rátalálok a történetekre, a képekre, a légkörre. Gyerekkoromban itt térdeltem az oltár előtt. Hat vagy hét éven át voltam ministráns. Ennyi éven át láttam ennek a templomnak a belsejét naponta többször. Nagyon régen nem tettem be a lábamat ide, de mégis emlékszem minden egyes arcra. A megfeszített arcára, a sebhelyre, fájdalmas tekintetére, a vérre az arcán és a homlokán. Aztán egy nap a plébános azt mondta nekünk, gyerekeknek, hogy mindenkit egy angyal követ állandóan. Nagyon megijedtem, hogy egy angyal mindent lát és hall, amit teszek. Amit látok, amit érzek, amit gondolok, és feljegyzi. A pap hozzátette, hogy ha meghalunk, a paradicsomba vagy a pokolba jutunk. Annyit szenvedtem ettől éveken át, hogy végül elvesztettem a hitemet.

ARTE ■ *Arno Geiger, a fiatal osztrák irodalom egyre ismertebb képviselője 1968-ban született*

Ausztria másik csücskében. A kilencvenes években Bécsbe költözik, és néhány regény megjelenése után hamar hírnévre tesz szert. Írói munkássága középpontjában a nyelv áll.

Különleges nyelvi tudatosság

ARNO GEIGER ■ Vorarlbergben, Ausztria legnyugatibb régiójában nőttem fel, a Bodeni-tó partján. Ott egy alemán dialektust beszélnek, amely nagyon hasonlít a svájci némethez. Ma már tudom, mennyire fontos volt, hogy olyan dialektusban nevelkedtem, amelyet Ausztria többi részén nem, vagy csak igen kevésé értenek. Úgy érzem, van bizonyos távolság a német nyelv és köztem, mert a saját dialektusomban gondolkodom, és naponta beszélem is. Ez az alapvető távolság teszi lehetővé, hogy alkotó módon tekintsek a német nyelvre. Annyi dialektus van Ausztriában! Nyilvánvaló, hogy ez hat az irodalomra is. Megdöbbentő, milyen sok író származik vidékről, az ország határ menti részeiből. Ezek az írók, ahogyan én is, mindenáron el akarják sajátítani a német nyelvet mint irodalmi nyelvet, és innen ered különleges nyelvi tudatosságuk.

ROBERT MENASSE ■ Lényegében felnőttem legnagyobb részét Ausztrián kívül töltöttem. Sokáig éltem Brazíliában, Portugáliában, Hollandiában, és mostanában félig Brüsszelben... Történt valami különös dolog az Ausztriához fűződő viszonyomban. Nyolc év után Brazíliából visszatérve egyszer csak rájöttem, hogy nem értek semmit. Írtam hát egy könyvet Ausztriáról, olyan elemzés-félet az ország történelméről és fejlődéséről. A gondolkodásmódjáról. Nagyon tanulságos munka volt, és egyébként az első sikerem is. Olyasmit sikerült ugyanis létrehozni, amire nem is számítottam: egyszerre volt meg benne a szükséges távolság és egy bizonyos intimitás is az országgal. Úgy tudtam megírni ezt a könyvet, hogy nem estem bele a szokásos csapdába, és nem ismételttem a kliséket, a közhelyeket, amelyeket az ember hajlamos magáévá tenni azzal a hellyel kapcsolatban, ahol él. És miután mindegyikük másutt játszódik, a regényeimben is állandóan jelen van a menekülés és a nosztalgia e kettőssége.

ARTE ■ *2001-ben jelent meg Robert Menasse egyik legvirtuózabb regénye, a Kiüzetés a pokolból. A regény merész párbuzamot von a háború utáni Ausztria és a 17. századi Portugália között, és többek között az osztrák zsidók történetéről szól.*

ROBERT MENASSE ■ 1938-ban innen küldték a haláltáborba az itt élő zsidókat. Ebből az egyetlen házból 130 személyt, köztük a kis Kurt Kestent, aki csak hétéves volt. Ahogy a járdán haladunk, lépten-nyomon belebotlunk ezekbe

GEIGER, Arno
Jól vagyunk Európa, 2007

A száműzött öreg király Európa, 2012

„Kék és vörös” „Az álmaim még ha szegényesek is” „Fehér és szürke” – Khoór Lilla képeihez” Magyar Lettre Internationale, 66

MENASSE, Robert
A regény kora Jelenkor, 1995

Ez volt Ausztria Kalligram, 2008

Kiüzetés a pokolból Ulpius, 2008

Don Juan de la Mancha avagy – A vágy iskolája Kalligram, 2010

„A történet rövid, de örök” Magyar Lettre Internationale, 34

„Az éhínség telének vége” Magyar Lettre Internationale, 66

„A boldogság szaga” Magyar Lettre Internationale, 73

(Ulrike Guérot-val)
„Európa választása” Magyar Lettre Internationale, 93

a megemlékező kövekbe. Épp ez a cél: hogy megálljunk, hogy gondoljunk rájuk, hogy ne felejtjük el őket. Számomra nagyon fontos, hogy ezek a botlatókövek léteznek. Ébren tartják a lelkiismeretünket.

A nagyapám osztrák volt. Egyszer azt mondta: „soha nem éreztem magam zsidónak. Hitler csinált zsidót belőlem”.

Ha az osztrák kultúrára gondolunk, a művészettörténetre, az irodalomra, mindig visszatérünk ahhoz, amit zsidó hatásnak szokás nevezni. A zsidó szerzők például kivételes szerepet játszottak az irodalmunkban, ami szorosán kötődik a Habsburg-birodalom szelleméhez. A jelentékeny modernizáció és a 20. század elején Bécsben született művészi, tudományos és egyéb teljesítmények egy döbbenetes nagy része zsidó származású emberek műve volt.

Ha meglátok egy történetet, lelövöm

ARNO GEIGER ■ Fiatalabb koromban olvastam vagy hallottam egy interjút Thomas Bernhardtal, amelyben azt mondta: ahogy észreveszek egy történetet a láthatáron, lelövöm. Ami azt jelenti: nem mesélünk. Nem a történetek elmesélése az érdekes, sokkal inkább a nyelvvel való játék. Játék a tartalmakkal, sőt talán még a hangokkal is. Ez egészen nyilvánvaló törekvés Bernhardtál, ami

mélyen hatott rám. Azt szűrtem le belőle, hogy a történetmesélés konzervatív eljárás; túl kell rajta lépni. A nyelv önmagában is elég, megvan a maga dinamikája, a saját ereje. Számomra ez egy nagyon osztrák dolog, ez az igen erős nyelvi tudatosság, amelyet megfigyelhetünk a nagy osztrák szerzőknél, mint Peter Handke, Elfriede Jelinek, Bernhard, Doderer... Mindezek a szerzők szeretik a nyelvet, amely nem pusztán eszköz egy cél érdekében. A nyelvhez való viszonyuk valóságos szerelem.

JOSEF WINKLER ■ Gyakran megkérdem tőlem, miért írok annyit a halálról. Azt kell hinned, hogy ez osztrák specialitás. Thomas Bernhard mondta: az én témám a halál. Az első emlékeim három éves koromból valók. Pontosan emlékszem egy képre. A nagynénemmel fel kell másznom egy lépcsőn a halotti szobához, ahol felémel engem, a három éves kislányt, és megmutatja a nagyanyámat a koporsójában. És akkor a nagynéném azt mondja, nézd, ő az, nézd! és én nézem a nagymamát a koporsóban. Fiatal koromban, alig voltam húsz éves, két tizenhét éves fiú együtt akasztotta fel magát a plébánia pajtájában, kenderkötéllel, amelyet az istállókban a borjak születésekor használnak. Ez a kettős öngyilkosság megrázta a falut, sőt az egész országot. Az öngyilkosság nem ritka, de két fiatal fiú, aki úgy

dönt, hogy együtt pusztul el, az nem mindennapos. E két fiatal halála után szinte rögeszmémé vált, hogy vagy írni kell, vagy meghalni. Sikertelenül írást választanom. Sikertelenül megmaradnom az írás mellett és szüntelenül fejlődni. A halál vagy az öngyilkosság helyett, a nyelvnek és a rögeszmémnek köszönhetően, és hála a rengeteg kitűnő olvasmányoknak, életben maradtam és megírtam mintegy húsz könyvet.

Hat vagy hét olyan könyvem van, amelyekben önmagammal viaskodom: a történelemmel, a paraszti világban, katolikus környezetben töltött gyerekkorommal és ifjúságommal. Ezekben a könyveimben mindig központi helyet kapott az apám. Sokat küzdöttünk egymással. De miután befejeztem mindet, kimerülve a munkában, miután papírra vettem – vagyis tulajdonképpen legyőztem – ezt az elkeseredést, ezt a gyűlöletet, akkor, néhány évvel a halála után, meg tudtam írni a rekviumet is. Ez a kis regény, a Roppongi (Roppongi, Requiem für einen Vater) egy kicsit a kései szeretetet is kifejezi. Ma már nincs bennem sem gyűlölet, sem megvetés. Kétségeim maradtak, amelyek örökké kísérteni fognak. De minden más többé-kevésbé eltűnt.

ROBERT MENASSE ■ Amikor jól megnézzük, milyen képet nyújt Ausztria önmagáról, az a benyomásunk támad, hogy ebben az országban csak hegylakók és császárok élnek. Az „alpesi köztársaság” teljesen groteszk ötlet. Még Bécsben is emlegetik, pedig hát hol vannak Bécsben hegyek? Nekem a „Heimatfilmeket” juttatja az eszembe. Azok is beépültek az identitásba, pedig soha egyetlen bécsi vagy osztrák sem élt így. Hamis volt minden, történelmileg és a valóságtartalmát tekintve is, de fel lehetett belőle építeni egy identitást. Egy tökéletes világot. És mára az osztrákok jócskán azonosultak is ezekkel a mítoszokkal. Például a mai ötvenes-hatvanas generációban a leggyakoribb női keresztnév az Elisabeth. Vagyis Sissi... Ez a Sissi-filmek népszerűségének a következménye. Emlékszen, hogy már az egyetlen is rengeteg velem egykorú Sissi szenvedett tőle. Ostobának találták a keresztnévüket, amelyet az identitásalkotás lázában kaptak. A második köztársaság alatt jelent meg a régi Ausztria tetőtől talpig giccses, új képe; a kor mindentől tagadta az ország felelősségét a háborúért, az antiszemitizmusért, a társadalmi igazságtalanságért, és egyáltalán mindazért, ami a Habsburg birodalom utolsó korszakát jellemezte, és elvezetett a háborúhoz. Egyik napról a másikra minden nyakig úszott az ártatlanságban, a giccsben és az érzelmekben. És a császárból, aki mielőtt jobblétre szenderült, még kirobantotta a világháborút, hirtelen egy gyönyörű nő, egy kivételes színésznő, Romy Schneider fiatal férje lett. Ifjak vagyunk, a világ tökéletes, zöld a mező, kék az ég. Ez a mi Ausztriánk?

ARNO GEIGER ■ Az első világháború után Ausztria nagyhatalomból kis állammá vált. Úgy gondolom, rettentő nehéz felmérni, hogy ez mit váltott ki az elmében. Birodalmi hatalomból kis országgá válni... talán éppen ez magyarázza az osztrák művészet jelentőségét annak ellenére, hogy az ország csak néhány milliónyi lakost számol. Azt hiszem, hogy e kis ország identitása szempontjából hatalmas szerepe van a kultúrának.

Talán jellemző is a kis országokra, hogy mindenféle fortélyal kell felhívniuk magukra a figyelmet, hiszen politikai téren nemigen tudnak kitűnni. Ez tette lehetővé, hogy Ausztria visszatérjen nagyhatalmi ábrándjaihoz.

ARTE ■ *Josef Winkler alig lett nagykorú, már érezte, hogy sürgősen szabadulnia kell szülőfaluja szűkös világából, menekülnie gyermekkorát fojtogatóan idilli, katolikus tájairól.*

JOSEF WINKLER ■ 18 vagy 19 évesen fogtam a bőrdörmöt, és stoppal elutaztam Klagenfurtba. Hamar otthon éreztem magam ott. Nem akartam a faluban maradni. Már gyerekkoromban tudtam, hogy ott fogom hagyni a szüleim házát, a trágadommal az udvaron. Persze a szívemben, a lelkemben, a fejemben elvittem és magammal hurcoltam az egész katolikus limlomot, az összes paraszti kacatot, a korlátoltság vicik-vacakjait, és ez máig így van. És talán mert ebben az elnyomásban, ebben a katolikus paraszti milióban nőtem fel, amely ellen gyerekkoromban lázadni próbáltam, talán mert kihívtam magam ellen ezt a tekintélyt... talán ezért találtam rá nagyon fiatalon a nyelvre mint kifejezési formára. Emellett az a háttér, amelyet a katolikus egyház adott nekem, nagyon fontos, sőt az írás szempontjából egyenesen ideális.

Az írókra a hétköznapiak tartoznak, a szenzációk az újságírókra

ARNO GEIGER ■ Remekül érzem magam a nagyvárosban. A névtelenség, amivel megajándékoz, számomra különleges élmény, nagyon szeretem. Megfigyelő vagyok, szeretem a tömeget, szeretem nézni, ahogy az emberek sűrűnek forognak. Mindennek a jövés-menésnek szükség-szerűen története van, előzménye, következménye, de a történetet nem ismerem. A munkahelyem Bécs, itt névtelen lehetek, szabadon mászkálhatok, bebújhatok mások bőrébe, itt talán szabadabbnak érezhetem magam.

ARTE ■ *Legelső műveitől az Alles über Sally című regényéig Arno Geiger mindig is arra törekedett, hogy kilépve önmagából, minél közelebb kerüljön szereplőibe, és szinte azonosuljon velük; mintegy kézen fogja és a színpad előterébe állítsa őket.*

ARNO GEIGER ■ Számomra az egyik legnagyobb kihívás, hogy különböző szempontokból tudjam szemlélni a világot, ne csak a sajátomból. Bizonyos értelemben ez az író erkölcsi kötelessége a szememben. Ha pusztán a magam nézőpontját tartanám meg, a világ nem háromdimenziós, hanem lapos lenne. Ám ez csakis akkor sikerülhet, ha valóban közel állok a szereplőimhez, ha belülről ismerem őket, az érzéseik és gondolataik legmélyére hatolok. Bizalmas viszonyban kell lennem velük, és ezt kell leírnom. Az irodalom mindig is az indiszkréción bűnébe esett; a nagy irodalom tapintatlan. Az emberek élete a hétköznapiság kusza hálójában: számomra ez a nagy ismeretlen. James Joyce úgy gondolta, hogy az írókra a hétköznapiak tartoznak, a szenzációk pedig az újságírókra. Teljes mértékben egyetértek vele.

Valóban ez a legnagyobb tét szerintem: az egyén felmutatása a maga egyediségében. A történetével együtt. Amikor könyvet írtam Alzheimer-kórban szenvedő apámról, szó sem lehetett

arról, hogy a betegségről írjak: megbukott volna. Fontosabb volt, hogy az emberről, a személyiségéről beszéljek. Ez különbözteti meg ezt a könyvet a többitől. Igen, elveszítjük egyes tulajdonságainkat, egyes képességeinket, de ez mit sem változtat azon, hogy kik vagyunk. Nem változtat semmit azon, hogy ez az ember: August Geiger. Majdnem kilencven éve. Még mindig ő az: August Geiger.

ROBERT MENASSE ■ A társadalmi rendszerek érdekelnek, a történelmi folyamatok, nem az oszt-rák mentalitás hőbortjai. Ausztria csatlakozását az Unióhoz ezért éreztem felszabadulásnak. Egyszer csak tartozni kezdtem valahová, tudtam, hol vagyok otthon. Bécsi vagyok, nem osztrák. És közvetlenül utána európai.

ARTE ■ *2012-ben Robert Menasse az „Európa követe, a polgárok dübe és Európa békéje, avagy miért kell, hogy az ajándékba kapott demokrácia engedjen a kivívott demokráciának” című esszéjében írt Európa iránti elkötelezettségéről. Az európai választások előkészítése idején sokat utazott mindenfelé az országban, és vitákat, előadásokat tartott az európai eszméről.*

Arno Geiger felnőtt élete akkortájt kezdődött, amikor a vasfüggöny lehullott. Bécsben, több mint húsz évvel ezelőtt. A főváros, amely évekig Kelet-Európa egyik bolttere volt, ismét belekerül a történelembe, visszakapja helyét a létrejövő új Európában. Geiger pedig megtalálja eljövendő műveinek nyersanyagát.

ARNO GEIGER ■ Amikor 1990-ben megérkeztem Bécsbe, még meghatározó volt a régi polgári főváros jelenléte, hangulata. De a vasfüggöny megszűnésével nyilvánvaló lett, hogy új korszak kezdődik, és megindultak a mára széles körűvé vált társadalmi változások. Rábíztam magam a hullámokra. Meghatározó élmény volt; biztosan más ember lennék, ha otthon maradtam volna. Azt gondolom, ugyanazon a folyamaton mentem át, mint maga a város. Bécs az utóbbi húsz évben megnyílt. Kíváncsi természetem van, hát követtem a dolgokat, magamba szívtem mindent. Egy író számára nincs ennél nagyszerűbb, mert az emberek életét is másképp kell elmondania. Írásaim lényeges motorja, hogy mesélnem kell a magára hagyatott emberről, akit belevetettek ebbe az új világba, ám soha nem köztölték vele világosan a játékszabályokat.

ARTE ■ *Az 1990-es évek elején Josef Winkler több utazást tett Indiába, amelyek mint írók és mint embert egyaránt felkavarták. Ő, aki szinte soba nem tette ki a lábát Ausztriából, sőt Karintiából, birtelen a világ másik végén találta magát. Abol magára ismert.*

JOSEF WINKLER ■ Egy netesszal és egy töltőtollal felszerelve hónapokon át figyeltem a halottégető máglyákat, az elhunytak hamvasztását. Mindent feljegyeztem. Ami a leginkább érdekelt és lenyűgözött a Gangesz partján, az az élet és a halál közötti kapcsolat volt, a szertartások alatt. Amikor nálunk valaki meghal, és eltemetik a falu kis temetőjében, vagy a nagyvárosok perifériáján egy nagyobbban, körülötte nincs élet, nincsenek játszó gyerekek, nincs motorzaj; csak a hosszan elnyúló fekete menetet látni, minden csendes, legfeljebb egy harang kondul néha. Ha valakin annyi nyomot hagyott a katolikus egyház és a keresztény

vallás, mint rajtam, olyan nehéz, és talán olyan könnyű, szép és rettenetes nyomokat, az nem tud szabadulni az egyháztól és ettől a világtól. Aki nek a harangtorony befelűródott a mellkasába és felnyársalta, akin ez olyan mély, rettenetes, szép, vad és örült stigmákat hagyott, írhat akármeddig és amennyit csak tud, soha nem szabadulhat az egyház súlyától... Egyébként tíz évvel a könyvem megjelenése után (*Domra*. Suhrkamp, 1996) rádőbbsentem, hogy az általam leírt hindu temetkezési szertartás pontosan úgy hangzott, mint egy katolikus litánia.

ARNO GEIGER ■ Az Alte Schmiedében vagyunk, ami egykor kovácsműhely volt, ma alkotóház. Számomra ez sokkal több, mint irodalmi tér; nemcsak szellemi, hanem fizikai helyszín is. Vonzódok a kézművességhez, a kétkezi munkához, szeretem ezt a légkört, otthon érzem magam benne. A dédapám kovács volt Wolfurtban. Ez a hely számomra visszhang, egy önéletrajz részlete. Paraszti és kézműves családból származom, amely legalább annyira volt alkotó, mint iparos. Ez a hely ezért nekem többszörösen is megfelel.

Flaubert szerint mindenkinek szüksége van egy vesszőparipára, hogy elviselje ezt a kutya életet. Van hát nekem is egy: amatőr fényképeket gyűjtök. Nagyon fontos, hogy ezek mind névtelenek, és nem lappang mögöttük rejtett szándék: a véletlen termékei, amelyek nálam kötnek ki, a közegüktől megfosztva, mintegy felszabadítva. Szinte semmit nem tudok róluk, néha egyáltalán semmit. Csak azt tudom, amit megmutatnak. Egyszerűen csak fényképek, fogalmam sincs, mikor és hol készítették őket. Ennek ellenére van múltjuk és jövőjük. Ez a hőbort nagyon fontos az íráshoz, a gondolkodáshoz, írtam is már erről egy esszében. A névtelen amatőr képekről szólt, és hogy mi különbözteti meg őket azoktól, amelyeknek a kontextusa ismert. Egy ilyen kép nyitott és ugyanakkor rejtélyes, ezért vonzó. Olyanok, mint egy regény fő elemei, mindent feltárnak, de sok mindent elrejtnek. Nem tudjuk, honnan jönnek, de a kimerevített pillanat mégis a jövő felé mutat.

ARTE ■ *Az 1900-as évek fordulóján az osztrák irodalmi élet tekintélyes része a bécsi kávéházakban zajlott. Illusztris elődei nyomában Robert Menasse is gyakran ellátogat ide. A hagyományhoz híven a kávéházban ma is olvasható a hazai és nemzetközi sajtó, és a vendégek ma is megvitatják az aktuális eseményeket, akár 150 éve.*

ROBERT MENASSE ■ Ausztria... Mit mondjak, igazán nehezemre esik, hogy nemzeti büszkeséget érezzek. Mostanában döbbsentem rá. Furcsálhattam, hogy egész Ausztria, úgy értem, a hivatalos Ausztria, ennyire büszke legyen arra, hogy Conchita Wurst megnyerte az Eurovíziós dalversenyt. Egy szakállas nő soha nem váltott volna ki ekkora lelkesedést, ha belép a sarki étterembe vagy kávézóba. Sőt valószínűleg megalázták, szidalmazták volna. De a külföldön nyert díj felszította a nemzeti büszkeséget. Teljesen irracionális dolog ez.

KÖBÖL ANNA FORDÍTÁSA

Frischer Schnee

Friss hó

Lars szólította meg őket. Neki Wismarban volt állása, és egy föltunningolt BMW-vel furikázott. Édesek voltak, mind a ketten, bár nekem a sötéthajú jobban tetszett. Úgy nevetett az arcodba, mintha ősidőktől fogva ismernének egymást, semmi óvatosság, hogy szájszag, meg ilyenek; szexi volt, frankón. Úgy küldte le a koktélokat, mint a cukros vizet, és az volt az érzésed, mintha minden pillanatban a hajadba akarna markolni, dorombolva az életörömtől. Aischának hívták, ez arab név lehetett, és nagy szemekükre később sem homályosult el egy kicsit sem.

A másikkal, Marlies, nem bírta ilyen jól a rumot. Fényleni kezdett az arca, és egyszer a könyöke is lecsúszott a pultról. Világosszókere festett túskehaja volt, és, őszintén szólva, nem igazán csíptem a parfümjét: nagyon tömény volt, és anyám műszálas pulóvereire emlékeztetett, azokra az ezüstszálasokra. Az izzadságszag meg mégiscsak átüt, mint a fürdőszobában a penészfoltok, miután újrafugáztad a csempéket szilikonnal.

Valamikor megcsendült a harang, és Lars rendelt még egy kört, széttépdeste a borsmenta-leveleket, és azt kérdezte, mit kezdünk a még mindig fiatal estével. Közben már rég elmúlt kettő. Aischa, aki egyik kezét Lars sweatshirtje alá csúsztatta, a barátnőjére nézett, és hangtalanul mozgatta az ajkait, de semmit nem tudtam leolvasni róla. Marlies pedig úgy mosolygott, mint aki nincs ott egészen; akkor tűnt fel a lecsémpült metszőfoga.

Kezdek lassan elgyengülni a lábaim, a cimborám meg odahunyorított nekem. A végéhez át kellett vágni a behavazott udvaron, ahonnan rá lehetett látni a ribnitzi peronra. Olvadt hólé csöpögött a tetőről, és alig csukódott be mögöttünk az ajtó, Lars lelkesen oldalba bökött. Villogott a szeme. – Na, barátocskám?! Most merjen fanyalogni valaki! Totál föl vannak ajzva... Biztos a hormonok... De hova vigyük őket, a fenébe is? Anyád otthon van?

Csettintettem a nyelvemmel. – Mégis hol lehetne másutt?

Odakint éppen megállt az utolsó zónázó vonat. – Nekünk meg vendégeink vannak; ezüstlakodalom. Csupa kövér nyanya. Van zsozsód szállodára?

– Jóhogy! – mondtam. – Ha vársz egy pillanatot, elugrom gyorsan a munkaügyi hivatalba. Biztosan van éjjel-nappali kasszájuk hormontútelengéses hidegburkolóknak!

Obszcén cinkossággal nevetett, és akkorát csapott a vállamra, hogy melépisáltam. Igazában nem voltam hidegburkoló, mármint nem végeztem. Épp a második éven voltam túl, amikor becsődölt a cég. De szerettem a melót, és időnként dolgoztam egy kicsit feketén. A munkaközvetítő csókanak is én csempéztem ki a fürdőszobáját, és megígérte, hogy utána is segít megrendelőket találni.

Közben besegítettem anyámnak, aki amolyan házmesternő volt. Porckorong-panaszai voltak; persze, hogy megsínylik a csontjaid, ha minden nap át kell húznod egy tucat ágyat, és folyton térden csúszkálsz, hogy eltakarítsd az emberek után a mocskot. De ez csak nyáron volt így, amikor özönlöttek az emberek a tengerhez; most alig volt vendég a kis apartman-házban. Időnként odabicikliztem, és eltakarítottam a havat a gyalogútról. Vagy megjavítottam ezt-azt. Elég zsír kérők voltak, a fürdőszobában Whirlpoolal, a szobában síkképernyős tévé, és desinger-konyhák. Sonntag asszony, a tulajdonos nő szezonban annyit kért naponta, amennyit én egy egész hónap alatt kaparok össze.

– Ember, ez az! – kiáltott föl Lars, mint aki kitalálta, mi jár a fejemben. – Menjünk Fischlandba! Ilyenkor egy lélek sincs ott, nem igaz? A lédijeink el lesznek ragadtatva. A szolgálatokra leszünk, ahogy illik, utána meg frankón kitarítunk magunk után.

Aztán egy érmét dobott az óvszer-automatába, de az ki is hullott. – Felejtse el – mondtam kézmosás közben. – Balhézik a főnökasszony enélkül is eleget anyámmal. Rálehel a képkeretekre, és állandóan azzal nyaggatja

anyámat, hogy nem tesz eleget a szobák kihasználtságáért. Közben az szegény folyton a telefonon lóg, és kuncaftokra vadászik.

Lars fél kézzel átkarolta a vállamat, és homlokát az enyémhez nyomta. Napközis korunk óta ismerjük egymást. – De most éppen hogy ki fogjuk használni! Kipróbáljuk mindegyik ágyat! Ne legyél már ilyen buligyilkos, öregfiú! Hetek óta nem reszeltem... Cak-cakk lezavarjuk, és kész. Viheted a feketét is, ha akarod, nekem mindegy.

Eltoltam magamtól. – De hát rád bukik; bicepsz kell neki. És most hagyjuk ezt a baromságot! Nem vagyok hülye! Ha kiderül, és kirúgják anyámat, fizeted akkor a lakbérünket?

De érezte, hogy kezdek puhulni. Olyan volt, mint a kutyája. Ha megszimantolt egy vadnyomot, nem tágított; képes volt Zingstig² utána loholni. Amikor visszaértünk a pulthoz, Aischa épp a kabátját vette fel, és Kai, a csapos-fickó (korábban a Media Maxnál dolgozott) megvendégtelt minket egy búcsúpálinkával; mi voltunk az utolsó vendégek. A szóke lány is a vállára kanyarította a kabátját, s közben kiesett a zsebéből egy plüssállatka, egy ilyen fehér bárány, amilyen az egészen kis lányoknak van.

A parkoló tele volt tócsával; tükröződtek bennük az összelapátolt hókupacok – a kocsinál beszállás előtt kis zavar támadt. Mind a két lány hátra akart ülni, de Lars ragaszkodott hozzá, hogy Marlies őmellé üljön; a szépséget igazságosan kell elosztani, különben csikorognak a lökhárítók. Tökéletes gentleman tudott lenni a rafinált strici, mindig tudta, mi jön be a csajoknál. Tartottam az ajtót, míg Aischa beszáll.

Elhúzta a száját, és bevacolódott a sarokba. Fölcsapott gallérral, a melle előtt keresztbe font karokkal egyre csak az ablakon nézett kifelé, mint aki eltökélte, hogy mostantól nem szól egy szót sem, hozzám pedig végképp nem. De mivel ide-oda csúszkált a verda, amikor Lars elindult (sár és latyak volt mindenütt), Aischának meg kellett támaszkodnia az ülés kárpitján, és azonnal fölkiáltott: – Fúj! Ez meg mi a franc?! Mindjárt elhányom magam.

A lámpa fényébe tartotta szétterpesztett ujjait, én meg vigyorogtam. Valahogy még az undor-fintor is jól állt neki. – Nyugi, csak szór. A Rufuszé; ő egy szetter. A dűnék közt szoktuk kitombolni magunkat vele. Még egészen fiatal, és akkorákat ugrik a levegőbe, hogy azt hiszed, repül.

Aischa fölhúzott szemöldökkel bámult rám, mintha valami egetverő baromságot mondtam volna; remegett az orrcimpája. – De sajnos szifiliszes – dörmögte hátra a vállá fölött Lars, és Aischa szeme, úgy tűnt, még feketébb lett. Aztán szigorúan ugyan, de elmosolyodott, hátrahanyatlott az ülésen, és a nadrágszáramba törölte a kezét.

– Hova megyünk tulajdonképpen? – kérdezte Marlies, miközben meggyújtott magának egy cigarettát, egy eléggé görbe szálát.

Le volt takarítva az út; autó egy szál se. Leégett döner-bódé maradványai meredtek ki a hóból. A benzinkútnál csak az áramfeltöltő automata volt kivilágítva, és minden közlekedési lámpa sárgát mutatott. – Először irány Dierhagen – mondta Lars, és gázt adott. A rádióban az utak síkosságára figyelmeztettek.

Aischa otthagya a kezét a combomon. Játsszani kezdtem a hosszú ujjaimmal, de ő, ámbár hagyta, továbbra is kibámult az ablakon. – Hogyhogy Dierhagen? – kérdeztem, és közelebb csusszantam Aischához. Most már én is éreztem a kutyaszórt az ülésen, és megéreztem a lány parfümjének illatát is, amely sokkal kedvemre valóbb volt, mint Marliesé. Azt hiszem, valami ibolyás, valami nagyon éteri. A fülemben vert a pulzusom.

Odakint fák suhantak el a kocsi mellett, nádtetők és villanypóznák; már egymáshoz ért a térdünk, a combunk, és Aischa még mindig úgy tett, mintha ott sem volnék. Csak amikor óvatosan meghúztam a kabátgallérja csücskét, akkor vette le a szemét a behavazott földek és töltések látványáról, és gúnyos pillantása mintha ezt mondta volna: Nocsak, ez mit akarhat?

Totál odavoltam a szempillái ivéért. Ovális arca volt, enyhén homorú az orcája, és valahogy még a csókja is karakteres volt. Azt hiszem, még soha nem csókoltak ilyen készséggel és elegánsan, ilyen tapasztaltan sem; hirtelen olyan érzésem támadt, hogy túl fiatal vagyok hozzá; eszembe jutottak a patanások a garbóm nyaka alatt. Utána lecsipegettünk az ajkunkról pár szál kutyaszórt, és megismételtem: – Hogyhogy Dierhagen? Megspórolhatjuk; itt a kulcs a táskámban.

– Na! annál jobb – mondta Lars, és ötösbe kapcsolt. Marlies odanyújtotta nekünk a jointját, és miután szívtunk belőle, Aischa a mellemre hajította a fejét, s én a fürtjeit szimatoltam. Nem tudom, hogyan és miért, de olyan energiát éreztem bennük, amely az Arenshoop előtti meredek part szeleit jutatta eszembe. Ha nem fúj, és teljes nyugalomban vannak a bokrok és a fák, mintha akkor is érezné az ember a szél erejét a finoman remegő ágakban.

Sötéten állt a ház a fehér dűnén, nem volt szélkakas a tornyán. Délelőtt tisztítottam meg a parkolótól a bejáratig vezető utat, az aszfaltot azóta újra belepő leheletfinom hórétegen egyetlen cipőnyom sem látszott, csak sirálynyomok. Egy pillanatig azt latolgattam, hogy az egyik földszinti lakást veszünk kölcsön, de azok akadálymentesítettek voltak, bennük a gombnyomásra állítható ágyak meglehetősen érzékeny jószágok, a fürdőszobák meg úgy néztek ki, mint egy idősotthonban. Úgyhogy a harmadik emeleti toronyszobába tereltem a társaságot; az univerzális kulccsommal sima ügy volt. Aischa halkán sivalkodott, amikor fölkapcsoltam a csillárt. Egyébként már újra Lars karjába csimpaszkodott.

Aranykeretes tükrök a nappaliban, nagy ablakai a tengerre néztek, a kandalló előtt, amelyben aprófa volt föltszólva, két barna bőrkanapé állt, közöttük vastag, bolyhos szőnyeg. Mindenütt vastag gyertyák, a konyhai pulton friss liliomok, és a gyümölcsös-édességes kosárban, mint mindig, amikor vendégeket várnak, egy üveg pezsgő. Anyám még egy köszöntő lapot is írt nekik, és amikor megláttam a kézírását, betojtam egy kicsit.

Ma éjjel már nem jön senki, gondoltam, ahhoz túl késő van, de másnap valószínűleg valamilyen szünidő kezdődik, s már le akartam fújni az egészet, és a matractároló pincébe akartam lemenni a kompániával, de akkor Aischa odadobta nekem a levett kabátját, és eltűnt a fürdőszobában. Fehér gránitborítású volt a fürdő, nagyobb, mint az otthoni szobám, és mivel Aischa nyitva hagyta az ajtót, nemcsak a pisilését hallottam. Rottyantott is közben, Marlies pedig rám mosolygott. Egészen kicsi volt a pupillája.

– Kitekerjük a nyakát? – kérdezte, s én először nem értettem, mire gondol. Aztán jelt adott a rádió gombjait csavargató Larsnak, de vele kerítéskarónál szelídebb eszközzel nem érteted meg magad. Hunyorított, megnyalta az alsóajkát, aztán talált egy kedvére való adót, és valami gagyi hip-hop dübörgött a hangfalakból – olyan hangosan, hogy a dugót sem hallottam. Könyéken talált, s ahogy körülnéztem, már azt láttam, hogy a pezsgő a parkettára csöpög.

Odaügettem a hifihez, lejjebb vettem a hangerőt, és már készültem, hogy mondjak valamit, de ... na igen: végül hagytam. Végére jól teli volt pakolva a borospince; Sonntag asszony csak nem tartott számon minden palackot. Kivettem egy jegeszacsokót a hűtőből, megtördöttem a térdemen, Marlies szétosztotta a jégdarabokat négy vizespohárba, és rátöltötte a gyöngyöző cuccot. Nekem közben megakadt a szemem anyám helyesírási hibáján: két t-vel írta az „Isten hozta”-t. A „köpeny”-t is két p-vel írja.

Ittam egy kortyot, megfordítottam anyám lapját, aztán zubogott a vízöblítés, és Aischa kijött a fürdőszobából. – Úgy volt, mintha egészen addig csak valami tompa fényt, egy ki tudja, honnan jövő bizonytalan derengést lehetett volna látni a nyugodt tengeren, s most hirtelen szétszóródtak a felhők, és ott állt fölöttünk, kereken, a hold. Aischa egészen meztelen volt, mármint csak egy áttetsző bugyi volt rajta, amely a szőrzetét sem takarta el, és ahogy nézett rám a mosolyával, amelynél fesztelenebbet elképzelni sem lehet, mintha azt kérdezte volna csodálkozva, hogyhogy rajtunk még rajtunk vannak a gönceink. Futólag összeráncolta a szemöldökét.

Sokkal kisebbnek és törekenyebbnek láttam, mint a klubban, valószínűleg azért, mert most mezítláb volt, ám egyszersmind erőteljesebbnek is tűnt. Lebarult bőrén egyetlen világos hely sem volt, leszámítva a köldökében a csillogó követ, mellei az enyhén kiemelkedő, duzzadtnak látszó bimbóudvarokkal könnyedén ringtak – egy pillanatig tátva maradt a szám. Lars viszont, miután a sarokba rúgta a csizmáját, teljes lelki nyugalommal mandarint hámozott. – Friss idő van itt, nem? – kérdezte Aischa. – Nem lehetne följebb csavarni a fűtést? Én már megpróbáltam a fürdőszobában, de csak langyos maradt a fűtőtest.

A központi kapcsoló miatt volt, amely tizenhét fokra volt beállítva, amikor nem volt vendég a házban, és amikor lementem a pincébe – nem gyújtottam villanyt, mert elég fényt adott a partot beborító hó –, váratlanul megkondukt a hajósok templomának harangja; egyetlen hangot adott, a szél kondíthatta meg, és láttam, amint három nyestkutya üget egy darabon az üres úton. Tetstett nekik, hogy el van róla takarítva a hó.

A mosópincében fény villogott az egyik szárítógépen. Kinyitottam a fűtőberendezés helyiségének vasajtóját; ez volt egyúttal anyám irodája is. Átállítottam a termosztátot. A kis asztalon, Németország, Dánia és Svédország turisztatérképei alatt ott voltak anyám piszkozatai és a kulcsomója. A fityegőjét tőlem kapta (borostyánkővek az északi partról), kivettem egy tollat a telefon mellett álló pohárból, és ismét fölvtágtam, kettesével vagy hármasával véve a lépcsőfokokat.

Az erőnlétemet hagyjuk – szinte lihegtem, amikor fönt kinyitottam az ajtót. A csillár leoltva, a hangfalak némák, és Marlies, egy fotelben ülve a toronyban, egy félkör-alakú erkélyen, már megint füvet szívott, kéken gomolygott át a füst a holdfény pásztáján, s én azt kérdeztem magamban, vajon meddig lehet majd érezni. Ez tulajdonképpen nemdohányzó ház volt, és én, miután meggyújtottam néhány gyertyát, áthúztam a fölösleges t-t az „Isten hozta”-ban.

Aztán körülnéztem. A földön gyümölcs, héj- és ruhadarabok, tárva-nyitva a két hálószoba. Mindkettő ablakai az erdőre néztek, és a nagyobbikban, egy ilyen baldachinos ágyban Lars és Aischa feküdt. Lecsavarták az éjjeliszekrényen álló lámpa fényerejét, és a takaró alá bújtak, csak a fejüket láttam, ahogy csókolóznak. A bugyi a kilincsen lógott.

Marlies viszont még pehelydzsekijét sem vetette le. Lábai a sárgaréz-asztalon, ölében egy megharapdált alma; odanyújtotta nekem a jointot, s én leültem mellé. – Mindjárt melegebb lesz – mondtam pöfékelve, de ő nem válaszolt. A tengert bámulta a rajta sodródó jégablakkal. Fekete volt a körmeim a lakk, csizmája sarka kegyetlenül meggyötörve és összekaristolva; valószínűleg állandóan beszorult az utcai vasrostély-fedelekkbe. De a csizmaorron sem sok festék volt már.

Pár pillanatra lehunytam a szemem; kicsit megszedültem a fűtől. Kiszáradt a szám, és mivel sehol sem láttam a poharam, az övéből ittam egy kortyot; úgy tűnt, ez nem zavarja. Először a rúza édeskés ízét éreztem, aztán totál hangosan hallottam a pezsgést a fejemben, Marlies meg kedvesen azt mondta – El tudnád venni onnan a kezed, légsz? Úgy be vagyok tépve ... Úgy érzem, hogy egy téglá van a lábamon.

Egyáltalán nem vettem észre, hogy odatettem a kezem, és amikor bocsánatot kértem, mosolygott, és még egyet szívott a csikken. Időnként elbukdacsolt egy-egy magányos hópehely az ablak előtt, hajladoztak a ház előtt a fenyők, mi pedig szótlánul néztük a horizontot, ahol a Keleti- és az Északi-tengert összekötő csatorna vagy a Baltikum felé tartó teherhajók úsztak el. Az ember mindig azt hiszi, hogy a parányi fénypontok egy helyben állnak, mint a bóják. De aztán egyszer csak eltűnnek.

A kandallóban visszhangzott a sirályok vijjogása.

– És amúgy mit csinálsz? – kérdeztem. – Suliba jártok?

– Én? – Kigombolta a dzsekijét, és megrázta a fejét. Ismét megcsapta az orromat a parfümjé szaga. – Nem, nem. Oda engem be nem rángat senki. Csak ha a lányomért megyek.

Hamu pergett a pulóverére, de nem vette észre. Sokkal idősebb nem lehetett nálam, de alaposabban megnézve látszottak az apró ráncok a szeme alatt. Világosszökegre festett szemöldöke fölött korábban viselt piercingek hegeit lehetett fölismerni, arcán pihezszőrök derengtek, és tulajdonképpen az ujján a gyűrű sem tinibizsu volt; valódi, nemes darabnak látszott, vízkék kövel, talán örökölte, és amikor a keze után nyúltam, ő fölemelte a poharat. Csörgött benne a jég.

– Nemrég még Stralsundban dolgoztam – mondta, és ivott egy kortyot. – Egy kis nyomdában: tapétapaszterek, faltetoválasok és mindenféle felirat. Egészen jól ment a bolt. El nem hiszed, mi mindent képesek az emberek a szobafalukra csirizelni. A Keleti-tengernél laknak, de az ágyuk fölé a Csendes-óceánról kell óriásposzter. Hanem ezek a laminációk, ez szintiszta méreg...

A hamutartóként használt pohárba dobta a csikket, én pedig megfordultam. Azok ketten odaát már jócskán túl voltak a bemelegítésen: a sztepelt takaró és egy párna a padlón hevert. Aischa, akiből csak a lábait láttam, ahogy a térdére esett a fény, suttogott valamit, nagyon gyorsan, úgy, hogy

zihálásnak hangzott, s közben csikokat karmolt Lars hátára. A cimborám karján csorgott a verejték, és az egyik zoknija – még zokniban volt – lyukas volt.

Vigyorogva megböktem Marliest, és előhúztam a zsebemből a kőkorszaki mobilomat – de túl messze voltak, nem lettek elég élesek a képek. Majdnem összeért a halántékunk, miközben Marliessel a displayt néztük, de amikor meg akartam csókolni, fölvetette az állát, és így szólt: – Kapok még valamit inni?

A szája körül is láttam az apró ráncokat. Megfordult a szél, kövér hópelyhekkkel paskolta az ablakot; néha, csak egy pillanatra, világosan kivehetően fölillant a csillagalakjuk. Senkinek nem jutott eszébe betenni a hűtőbe a palackot, a kissé túl nagy lendülettel kitöltött pezsgő kihabzott a pohárból; Marlies összeráncolta az orrát, amikor kinyújtottam neki az erkélyre a csöpögő poharat. Olyan cicás köszönöm-féle volt ez, ahogy a pinky csajszi csinálták a suliban, tulajdonképpen a víz kiver tőle, de engem fölborított, hogy egyértelműbben és sürgetőbben nézzek Marliesra, miközben a szoba felé intettem a fejemmel. Barátom, akkor már minden bajom volt.

De ő keresztbe vetette a lábát, finoman megpaskolta az üres fotelom ülőfelületét, azután ismét a partra tapasztotta a tekintetét, a partra sodort hínára és a csillogó kagylókupacokra, mintha semmi másért, csak ezért jöttünk volna ide. A jégpáncélba vont hullámtörők, a vízbe nyúló töltések sora mintha az éjszaka kaján vigyora lenne, s én egyszerre olyan szánalmasan hülyének éreztem magam, valahogy megalázónak éreztem az egészséget; fölálltam, és ott hagytam a nőt a saját glóriájában.

Levettem magam az egyik kanapéra a kandalló mellett. Innen is be lehetett látni a hálószobába, de én úgy tettem, mintha tévéznék – nagyon halkra állítva a hangerőt, hogy halljam a sóhajtozást. Kétszáz csatorna volt a kínálatban, s amikor a végükre értem, újra kezdtem a kapcsolgatást, és közben nem győztem csodálni Lars kitartását. Olyan nyugodtan és módszeresen tette a dolgát, mint a kondi-pincéjében, de teljes erőbedobással is; szerintem az ő helyében én már vagy háromszor elmentem volna; engem totál felcsigáz a szépség.

Aischa igazi nő volt, aki tudja, mit akar, és elveszi magának, amire vágyik; én már ettől hátast dobtam. Nekem még soha nem volt ilyenem dolgom – mindig csak ezek a félresikerült luvnyák jutottak, az üres melltartójukkal vagy a rossz fogukkal vagy a lehetetlen hangjukkal, akik a végtelenségig kéretek magukat, aztán meg fogalmuk se nagyon volt, hogy nyúljanak egy férfihoz. Vagy undorodva nézték a markukban a gyümölcsíz meglepetést, úgyhogy megint csak nekem lett büntudatom, és ha visszagondoltam az egész istenverte görcsölésre, el tudtam volna sírni magam. Hogy miért nem alakulhatott végre egyszer normálisan, úgy, ahogy szerettem volna?!

A gyertyalángok nyugtalanul kezdtek lobogni, a kanóc visszafelé hajlott a viaszba, és hirtelen valami zajt hallottam, mintha cipősarkak koppanása lett volna a lépcsőn; kikapcsoltam a képernyőt. Betörők aligha lehetnek; be volt kapcsolva a riasztó, az rettenetesen vonított volna. De valaki, akinek kulcsa van, most nagyobb csapás lett volna a betörőknél, fölültem és hegyeztem tehát a fülem, de úgy tűnt, csak Marlies lehetett az; nyilván megbotlott a parkettán. Először a megharapdált almája gurult felém, aztán ő is odajött, leült mellém, és megfogta a kezem. Egészen ki voltak hülve az ujjai.

– Megbántottalak? Komolyan nagyon sajnálnám – suttogetta. Csiklandozta az arcomat a lélegzete. – De hát okés vagy szerintem. Még az esetem is volnál. Csak három napig a klinikán voltam, úgyhogy még most sem vagyok itt. Most egyszerűen nem megy, érted? Kizárt, hogy el tudjak lazulni – Majd valamikor máskor. Legközelebb biztosan.

Nem igazán tudtam erre mit mondani; hátradőltem és a pulóverem nyakát babráltam. Ha még nagyobb lett volna a csend, hallani lehetett volna a szakállsörtéim növekedését. A félhomályban Marlies szeme vízkék volt, akár a kő a gyűrűjében, és amikor bólintottam, pár pillanatra lehunyta a szemét, valahogy úgy, mint aki megnyugodott. Aztán kibújta a dzsekijéből, és hozzám simult. Bizisten nagydarabnak éreztem magam mellette, olyan törekeny volt.

Kint most erősebben havazott. A házon végigsiklott a lassan tovaapöfögő parti őrég fénycsóvjája, a hópelyhek árnyéka rézsút átlebegett a helyiségen, majd ismét fölfelé emelkedett; utánafordítottuk a fejünket. A szomszéd szobában felborították az éjjeliszekrény-lámpát, de hál'Istennek nem lett baja. Larsnak már csak az egyik lábán volt zokni, és Aischa, miközben rajta lovagolt, összefogta a tarkóján a haját, és megkeresett minket a tekintetével. – Na, mi van?! – kiáltotta kifulladásra, anélkül, hogy félbeszakította volna a csípője mozgását. Izzadság csillogott a mellén. – Mit bámultok így?! Csináljátok ti is!

Marlies szusszantott egyet, hallani lehetett, ahogy elhagyta az orrát a levegő, és valami szép komolyság volt a mosolyában; úgy tűnt, örül a barátnőjének,

és osztozik az örömeiben. Azután a szája szélét rágcsálta, elég durva volt ott a bőr, s én kihalásztam a távkapcsolót a kanapé alól, és találmra megnyomtam valamelyik gombját; ilyenkor már úgyszólván tökmindegy, mit látni. Rövid vilódzás után a képernyőn szögesbakancsos, sisakjukon lámpát viselő figurák kapaszkodtak előre valami barlangban, amelynek falait falfestmények, alighanem vadászjelenetek borították, mi pedig hanyatt dőltünk és kölcsönösen párnákat tömködtünk egymás háta mögé.

Marlies fejének domborulata remekül illett a tenyerembe, a világosszöke festéktől valamelyest spröd sörtehaja halkán pattogott; parfümjének szaga már szinte teljesen elillant. – Hogyhogy a klinikáról jössz? – suttogettam. – Beteg vagy?

Finoman megtapogatta a nyakamat. – Én? Nem, nem. Legalábbis remélem.

Most, hogy ellazult, sötét tónusú volt a hangja, s alighogy ásított, nekem is ásítanom kellett. Más se hiányzik, mint hogy elaludjunk itt, gondoltam; mindjárt összetakarítunk, aztán mintha itt se lettünk volna. A hálószobában buzgólkodók, úgy tűnt, a vége felé tartanak; nyikorgott az ágy, táncoltak a bársonybaldachin rojtjai, és Aischa nyüszögni, majd sikoltozni kezdett. Lars is kéjes nyögést hallatott, én meg titkon azért drukkoltam, hogy maradjanak tiszták a lepedők. Volt egy csomó friss lepedő a pincében, de azok nem voltak kiválva.

Egy darabig mozdulatlanul fületünk, s amikor Larsék befejezték, Marlies újra megtapogatta a nyakam, nagyon óvatosan. Lehunyva tartotta a szemét közben, és azt mondta: – Olyan a pattanásaid tapintása, mint a vakírás. – Ezt nem feltétlenül tartottam viccesnek. Amit Marlies valószínűleg azonnal észrevett; gyorsan beletúrt a hajamba. – Gyengénlátóknak is nyomtattunk mindenféle címkét, tudod? Annál a stralsundi cégnél. De persze, főleg tapétákat. Egyszer egy pasas a halott anyja képét ragasztotta a díványa mögé, a padló szegélylécétől a plafonig. Az asszony kis híján százéves lehetett, és a képen, az erős nagyításban úgy nézett ki, mint egy sziklafal, tele zuzmóval és mohával. Hátborzongató volt.

Odakint elhaladt egy autó; távolodóban basszusrezonanciát keltett a hangfalakban. Most egyszerre ásítottunk, és szorosabban öletem át Marliest, nehogy leessen a heverőről. A térdeim közé fúrta az egyik térdét, és ismét lehunyta a szemét, amely körül apró pontocskák (a lepergő szemfetékek) sötétlettek, azután pedig – épp meg akartam kérdezni tőle, hogy a dzsekije prémje bárány-e, és megmondani neki, hogy milyen jó jel, hogy Rufusz levedlette már a téli bundáját – minden jel szerint elaludt. Legalábbis szabályosabban lélegzett, kissé elnyílt a szája; én a mellére tettem a fél kezemet, és eldörzsöltem az odahullott hamut a hüvelykujjammal.

Közben a másik szobában is elcsendesedtek, és lekapcsolták a lámpát. A képernyőn narancsos izzás, odakint pedig sűrűn kavargott a szélfújta hó. Sem a partot, sem a hajókat nem lehetett látni. A fenyők mind fehérek voltak.

Holnap megint havat kell majd lapátolnom, mint már annyiszor; és az idei télen egymásra rakódott számtalan hórétegre gondoltam. Minden rétegen ott maradtak a vadnyomok, az én ablakom előtt is; az erdő mellett lakunk. Azután ezeket a nyomokat belepte a hó, az érintetlen felületen más vadak szaladtak át, más irányokba és így tovább. A homorú formákban néha kekesnek látszik a fény, és valahányszor új csapadék jön, azt hisszük, örökre odavan a mintázat.

De aztán jön az olvadás – és emlékszem, hogy gyerekkoromban nem győztem csodálkozni, hogy újra előtűnnek mind, a nyomok, rétegről-rétegre, akárha a hónap is lenne emlékezete. Még az utolsó, üveges rétegben is, kevéssel azelőtt, hogy elöbukkanna a fakó fű vagy egy-egy krókuszszimbó csúcsa, föl lehet fedezni a szarvasok, madarak és nyulak nyomait, amelyek hónapokkal azelőtt jártak arra, és már rég másfelé kószálnak. Vagy éppen ki is múltak már.

Nem igazán tudom, miért jutott most ez eszembe; lehet, hogy Marlies szívéről, a tenyerem alatt érzett dobogásról. A kettős dobbanások olyan érzést keltettek, mintha a pulzusa alatt egy másik, finomabb érverés lüktetne, amelynek mintha szintén lett volna egy gyöngye visszhangja. Azután elnyomott az álom.

TATÁR SÁNDOR FORDÍTÁSA

¹ Fischland: a mecklenburg-elő-pomerániai Fischland-Darss-Zingst félsziget legnyugatibb része. [A ford.]

² Zingst: település a Keleti-tenger partján, a Fischland-Darss-Zingst félszigeten. [A ford.]

Az ország, ahol nem történik semmi

Menedékhely vagy unalomsziget

Ez az az ország, ahol nem történik semmi. A legöregebb svájciak sem emlékeznek semmi meglepőre vagy kirívóra. A legvérfagyasztóbb történet az volt, amikor negyvenben néhány német katona megjelent a határnál és átkukkantott a túloldalra. Na, ezt aztán le is fényképezték, és bekerült a tankönyvekbe, mert ez látható volt. Ellenben, hogy fű alatt mi zajlott a két ország, a Sonderfall Schweiz és Németország között, amely ország mondhatni szintén különleges eset volt, azt sajnos ma sem tudni. Csak némi szóbeszédet hallani arról, hogy milyen bankügyletek folytak privátim és államilag, hogy nyersanyag fejében svájci cégek fegyvert szállítottak a Harmadik Birodalomnak, s hogy voltak menekültek, akiket átengedtek a határon, másokat meg visszafordítottak, ráállítva ezzel arra az útra őket, amit mindannyian ismerünk, amit a svájci hatóságok is pontosan ismertek. De ők nem pirultak, s azóta sem pirulnak ettől.

A svájci polgárok életében az évi síelgetésen túl a legmélyebb történet talán az esküvőjük, aminek révén megeremlődik az a vagyonszösség, ami lehetővé teszi az örökség megőrzését és gyarapítását. A svájciak büszkék erre a független országra, amelyik évszázadokon keresztül sikeresen kihúzta magát az európai és világkonfliktusokból, amelynek függetlenségét először a természeti adottságok biztosították, az, hogy szinte bevehetetlen a védelmet nyújtó Alpok miatt, később, mivel itt lett a nemzetközi tőke lerakata, ezért a tőkeraktározásért semelyik országnak sem volt érdeke, hogy Svájc bármibe is belekeveredjen. Ezek a valahai pásztorok, akik a hegyi tehén- és birkatartást olyan magas szintre juttatták (tengerszinthez képest pláne), s évszázadokon keresztül boldogan éltek levesen, sajton és tésztán, büszkék erre a demokráciára, a szövetségi államra és a 26 kantonra épülő rendszerre, ahol minden kantonnak saját törvényei és adózási rendszere van, s a közvetlen demokrácia eszköztára minden európai országénál kiterjedtebb. Bárki indíthat népszavazást, bármi ellen, akár alkotmánymódosító céllal is, szövetségi és kanton szinten, valamint minden országos kérdést népszavazással kell eldönteni. Svájcban a jódl mellett, ami hegyi kommunikációs eszköznek lenyűgöző, de zeneként vérfagyasztó, emellett a sajátos kurjongatás mellett a legáltalánosabb néphagyomány a népszavazás, bár mint minden néphagyományt, ezt is egyre csökkenő figyelemmel kíséri a lakosság. Hozzá kell tenni, ez a demokrácia sem volt mindig makulátlan, a konzervatív életvitelű és sokszor tradicionális középkori modellekhez ragaszkodó országban volt olyan kanton, amelyik csak 1991-ben adta meg a nőknek az általános szavazati jogot.

Állítólag nem azért, mert bunkók, hanem mert a főtéren, ahol kézfeltartással szavaztak, már nem fértek volna el a nők.

A svájciak büszkék erre a független országra

Mindenkinek van egy közhelyes képe Svájcra, s persze azt gondolja, hogy ennek az országnak az ismeretében nem is érdemes továbbmenni, nem mutatkozik az országfeltárás izgalmas kalandnak. Független ország, biztonságos, hegyek, tavak, bamba tehenek, kolomp, beteges tisztaság, időnként még a sziklákat is megpucolják, nehogy a mádász elcsúfítsa ezeket a szép köveket. Vidám túrázók és síelők. A hegyekben mindenki barátságosan köszön: Grüezi! Soványak, inasak, furcsa mód az idős néni mellett legtöbbször van egy idős bácsi is, amiből nem pusztán az következik, hogy a férfiak várható életkora egészen közel van a nőkéhez (kb. 80 és 84, de míg leírom, máris növekedik fél évet), hanem hogy a svájci házaspárok nem cserélgetik szakmáiban a partnerüket, és pluszban közös az öregedésprogramjuk. Meghazasodunk, gyerekeink lesz, felneveljük, olyanok, amilyenek mi is vagyunk, szépen megöregszünk, aztán egyszer megtörténik, amit senki sem akar, de elkerülni nem lehet. A luzerni fahíd minden pillérjénél egy-egy festmény, ahogy ez a kis gonosz csontváz nagy zenebona kíséretében elvisz magával mindenkit. Nem lehetne később, mondja a pap, a katona, az anyuka, akinek a csecsemőjét. Nem. Kifordulok a halálhídról, egy japán lány magyaráz európai külsejű fiúnak, hogy amikor a svájci zászló, ami egyébként mindenütt ott díszleg, a magánépületek kertjében és a hegycsúcsokon, s bónuszban még ott a Vörös Kereszt zászlaja, ami nem más, mint egy negatívba fordított svájci zászló, emlékeztetve arra, hogy a solferinói csata után (1859), ami a kor legvéresebbnek tartott csatája volt, egy genfi üzletember, Henri Dunant hozza létre a szervezet elődjét. Ha ennyi magyar zászló volna hazánk tájain szétszórva, az ország fele ördögöt kiáltana, s azonnal pakolna, hogy elköltözzön, mondjuk Svájcba. Szóval, mondja a lány, ahogy ez a zászló ferdén áll a zászlótartóban, olyan a kereszt, mintha X lenne. Aha, mondja a fiú, tényleg olyan. Megtorpanok. Egy szerelem úgy látszik, bárhonnan startolhat.

Hegyek, tavak, bamba tehenek, kolomp, beteges tisztaság

A svájciak használják a természetet, télen-nyáron ellepik a túraútvonalakat, amelyekről egységesen elmondható, hogy nem egyszerűen *wanderwege*gek, hanem *panoramawege*gek vagy *wunderwege*gek

is kivétel nélkül, mert a hegyi legeltető gazdálkodás megritkította az erdőket, s a mezős hegyoldalak mindegyikéből látványos kilátás nyílik a völgyekre, tavakra, városkákra. És mindenütt, megfelelő távolságban egymástól pazar pihenőhelyek, nemcsak tűzrakóhely van ott, meg néhány korhadó félben lévő tuskó, hanem rostély, száraz helyen tűzifa, néhol napozóágy, s persze majd mindenütt fejsze és fűrész. Szégyenszemre felvetődik a magyar vándorban, hogy milyen jól jönne otthon ez a fejsze, végre nem kéne december 24-én húsvágóbáráddal a tartóba faragni a karácsonyfát, de ez olyan ország, ahol még egy magyar sem merne lopni vagy szemetelni. Ez a természet a legnagyobb érték ebben az országban, s itt erdőben *wanderelni*, épp a hegyoldali tanyák miatt otthonos. Vadregényes, de nem ijesztő. Van lakosság, de csak annyi, amennyi kell. Ezek a világvéginek látszó tanyák a legmodernebb mezőgazdasági gépekkel vannak felszerelve, s a garázsban legalább két jó minőségű autó áll, ha a feleség épp nem ugrott el a gyerekekért az iskolába az egyikkel. A falusi lakosságot ugyanolyannak látjuk, mint a városit. Nincsenek túlöregeedve, szegényes holmikba öltözve, nincs belekarcolva az arcbőrükbe, hogy hány kilométerre laknak a szomszédos városkától vagy épp Zürichtől.

Szeretnék a helyükben lenni, mondja, aki velem vándorol, ahogyan szeretnék, mondom én, ha a mi hazánk is legalább alsó hangon megközelítené ezt a hazát. Aztán vonatra szállunk, az itteni vonat és buszhálózat tényleg párját ritkítaná, ha volna neki párja. Épp akkor indul, amikor ki van írva, és épp akkor érkezik, ahogyan be volt ígérve, a csatlakozások és átszállások rendszere megbízhatóan és átlátható logika szerint működik, össze van hangolva nem csak a helyközi, de a helyi közlekedés is. Nem úgy van, mint a slendriánabb országokban, hogy a busztársaságok tartanak a vasúttársaságoknak, a menetrend pedig olyan bonyolult, ráadásul évente többször is változik, hogy nincs az a hosszú élet, ami alatt ki tudnánk tanulni.

Hatalmas sziklás hegyek és alpesi tájak mellett robog el a vonat. Egy 19. századi utazó haláláig mesélné, mit látott, a meredélyeket, a sziklákat, a völgyet átszelő viaduktokat, a favazas házacskákat a hegyoldalon, s a középkori maradványépületeket a kis városkákban, itt csak városkák és tanyák vannak, az Elbától nyugatra gyakorlatilag nincsenek falvak. Mesélne a gondosan megművelt földekről, a tenyérnyi helyen kialakított veteményesről, hogy mennyire ápol minden, hogy miképpen díszítik karácsonyra az ablakokat, a kerteket. A történet kitarzana egy életen át, mert

HÁY János
Dzsigirdilen. A szivgyönyörűsége
Pesti Szalon, 1996,
Új Palatinus, 2003

Xanadu. Föld, víz, levegő
Palatinus, 1999, Új Palatinus, 2005

A Gézagyerek
Új Palatinus, 2005

A bogoyógyümölcs-kertész fia
Új Palatinus, 2005

Házasságon innen és túl
Új Palatinus, 2007

A gyerek
Új Palatinus, 2007

Meleg kilincs
Új Palatinus, 2008

Egymáshoz tartozók
Új Palatinus, 2009

Egy szerelmesvers története
Palatinus, 2010

Háyland
Palatinus, 2011

Mélygarázs
Európa Kiadó, 2013

Napra jutni
Európa, 2014

Hozott lélek
Európa, 2015

Ország, város, fiú, lány
Európa, 2016
(megjelenés előtt)

„Szilveszter”
(beszélgetés Keresztury Tiborral)

„A diskurzus a mű és a világ között van (nem a mű és Derrida között)”
Magyar Lettre Internationale, 43

„Indian Time and my Father”
Magyar Lettre Internationale, 73

„Small step for a man, giant step for me. Amerikai útinapló”
Magyar Lettre Internationale, 82

„Európa über alles”
Magyar Lettre Internationale, 86

„A nyaralás fogságában”
Magyar Lettre Internationale, 88

„A szabadság teste” (Lengyelországról)
Magyar Lettre Internationale, 91

„A múlt olyan, hogy nem lehet köpni rá”
„Nehéz nélküle(m) elképzelni a világot” (Petri Györgyről)
Magyar Lettre Internationale, 92

„Orosz tél, magyar nyár, prágai tavasz”
Magyar Lettre Internationale, 94

„Várj reá, s ő megjön” (Oroszországról)
Magyar Lettre Internationale, 95

„Tíz deka párizsi”
Magyar Lettre Internationale, 96

CAMENISCH, Arno
Alpesi trilógia (Adamik Lajos ford.)
L'Harmattan, 2013

BICHSEL, Peter
„A svájci ember Svájca”
Magyar Lettre Internationale, 15

GEISER, Christoph
„Svájci lassú eltűnéséről”
Magyar Lettre Internationale, 43

mindig újabb részlet sejlene fel a beszélőben. Ám a mai utazó úgy suhan át a tájon, úgy suhan át az élményeken, mintha benne sem lett volna, s az élmények feldolgozása helyett újabb élmények hajszolásába fog. Vízesés jobbra. Vízesés megvolt. Viadukt balra. Viadukt megvolt. Hegyi patak. Hegyi patak megvolt. A mai utazó gyorsabban hagyja el a tájat, mint ahogy a vízdarab eléri a sziklát, amin szétfreccsen, de azt már nem láthatja, csak egy következő utazó, aki viszont nem látta a víz indulását.

Az Elbától nyugatra gyakorlatilag nincsenek falvak

Three in one. Három haza egy országban. Mindenki gond nélkül őrzi a saját kultúráját, nyelvét és szokásait. Nem fél a másiktól és nem acsarkodik ellene. Nem berzenkedik, amikor a vonaton szinte észrevétlenül vált a *nächste halt* kiírás *prochain arrétra*. Alig van átjárás, talán néhány szó, mint a német résznél a merszi a köszönömre, a kicsit a népvándorlás korát, az elvadult germán törzsek nyelvi világát idéző donk, donk helyett. Kálvin János és a Gruyère sajt mellett többek közt ezt a merszit adták a franciák a közös hazának, meg persze Rousseau-t. Genfben érkezem, épp őmiatta, alig szállok le a vonatról, még meg sem emelem a kalapom, máris egy kis Párizs köszön vissza, francia kilépők, kovácsoltvas korlátok, s hát persze franciák, akik mindenütt franciák, úgy tudnak öltözködni, akárcsak a sálacska feltenni, hogy más halandó ezt soha nem tudná megtanulni. Mit lehet tenni egy kálvinista fészekben, ahol a kopár házak számomra nyomasztóan idegenek, elmegyek egy ortodox istentiszteletra, a templom kertjében orosz koldusok, ahogyan minden oroszországi templom előtt is. Belépek, tele van. Annyi orosz él itt, hogy megtölti. Nem lógok ki a sorból, szőke vagyok és kék szemű, s tudok fordítva keresztet vetni, amikor elhangzik a bog szó úgy hányom magamra a keresztet, mint egy profi pravoszláv hívő. Koldusok között ki, siránkozó kéregetés, megyek Rousseau szülőháza felé, magányos utazó vagyok, csak a magam által kiszabott elvárásoknak kell eleget tennem. Rousseau mélyen megvetette az intézményes vallásokat, s csak a természetben hitt. A természeti emberről úgy gondolta, eredendően magányos volt és szabad. Nem, mondom magamban. A természeti ember eredendően társas lény volt, s csak annyiban volt szabad, amennyiben ez összeegyeztethető volt a társiasultságával.

Három haza egy országban

Mindenki jól érzi magát és mindenki jól végzi a dolgát. Nem dolgoznak (arbeiten), hanem alkotnak (schaffen). Annyit csinálnak, amennyit kell, nem nyáladzanak feleslegesen, de amit kell, megteszik, és nem vágnak hozzá tragikus arcot, mint egy magyar munkavállaló. Persze, a hazai munkavállaló is kicsattanna az örömtől, ha svájci béreket kapna. A fizetés a segédmunkások 3-4 ezer frankjától kezdve (forintban egy millió körül) a csillagos ég. Igaz, a megélhetés költsége is horribilis, szobát sem kapunk havi kétszázötven ezer alatt. Az egyszerű munkavállalót, azt a mintegy kétmillió bevándorlót a nyolc- kilencmillió lakosságból, ez a jövedelem vonzza ide, s nem az alpesi tájak

Egyszerű angolsággal fogalmazzák meg a munkatársaiknak, akik valamely más országból érkeztek, azokat az egyszerű célokat, amelyekért küzdenek, amelyekért vállalták, hogy elhagyják az otthonukat, a rokonaikat, a barátaikat, s persze a harmadik világ gyermekei a nyomort és a helyi hatalmasságok vérengzését. Legyen mindig célod, mondja az apa a fiatal férfinak a vonaton indulás előtt, először, hogy veszel egy jó kocsit, mondjuk BMW-t, a fülkében magyar prostituált, éjszaka utazunk, neki is az a jó, mert másnap már munkába áll. Beszél a kislányával, igen, majd hamar hazaérek, csak összegyűjtök egy kis pénzt. Nem tudok előbb, anyu, mondja a nagymamának, akire a kislány rá volt bízva, amíg nem szedtem össze eleget, nem mehetek, és az Erzsinek is kell pénzt adnom, mert bajban van, el kell tűnnie Brüsszelből, és elszedték minden pénzét. Hallom, a kislány sír. Svájcban engedélyezett a prostitúció.

Az utcákon, a valahai pástornép jómódú és szorgalmas leszármazottai, akik úgy kerültek a világ pénzpiacának központjába, mint Pilátus a krédóba, mellettük kozmopolita bankárok és internacionális gazemberek köszálnak, senki nem tudja eldönteni, hogy hol van e két csoport között a határ. Svájc a svájci óra, a svájci bicska, a svájci csoki, a svájci sajt, amiből a magyar fogyasztó csak a hamisított ementálit ismeri (Pannónia) és a magyarok számára rossz emléké svájci frank hazája. A svájci sapkáé nem, legalábbis fura lenne egy jól öltözött, rendbontástól irtózó svájcit ebben az örökösen elégedetlen baszkoktól származó, de jellegzetesen magyar ruhadarabban elképzelni.

Az átlag utazó lingua francája, egy mondat: Very expensive! Itt gazdagok lagnak? – kérdezte tőlem az utcán egy iraki turista (ilyen is van). Everywhere, mondtam neki, in Switzerland. Mert valóban minden örült drága, de mindenki örült gazdag. Olyan a jómód, hogy az ormánsági és nyírségi zsákfalvakon edzett szem nem érzékeli a szegénység határát. Aki itt szegény, az nálunk még gazdag. Évszázadok óta gyűjtik a vagyonoikat, s legfeljebb akkor csappan meg az összeg, ha véletlenül becsúszik a leszármazottak közé egy alkoholistá vagy narkós. De annak kicsi az esélye, mert a fegyelmezett protestánsok, s tőlük tanulva a katolikusok is (a lakosság mintegy fele) lenyesik a vadhajtásokat, s ha mást nem, legalább azt elérik, hogy a fekete bárány ne örököljön, s a vagyont megőrizni és gyarapítani tudó leszármazotthoz kerüljön. Évszázadok óta nem pusztított háború, de még tűzvész is alig. Katonának lenni ugyan hazafias kötelesség, de valószínűleg szórakozás. Állnak a házak, amelyeket az idő messzeségében már rég elmosdódott emlékező családalapítók építettek. A protestáns városok, amilyen Bern, Basel vagy Zürich, meg vannak fosztva valahai középkori színeiktől, a puritán gondolkodás számára a színesség ördögötől való volt, s nemcsak az egykori katolikus templomokban semmisítették meg a freskókat, festményeket, hanem a házaikon is. Katolikus vidéken Zugban vagy Luzernben maradt a színpompa. Persze minden épület a legkorszerűbb építéstechnikával van felújítva, nem fűtik télen az utcát, mint a magyarok. A turista, ha hosszan tartózkodik ott, szinte immunissá válik a sok középkori házra,

amiből másutt, ha csak egyet lát, azt is megcsodálja. Akkor hökken meg, amikor véletlenül olyan településre bukkan, ahol a házak emlékezete legfeljebb addig tart, mint egy parasztcsaládé, a dédnagyapáig, ahol Altstadtnek hívnak egy olyan városrészt, amelyet más városokban nem is jelölnének a turistatérképen, nehogy véletlenül odatévessen egy turista. Mondjuk Winterthur, amiről a gyanútlan vándor sokáig azt hiszi, egy utazási iroda neve, s nem érti, hogy mért mennek oda vonatok, hogy annyira fontosnak tartja Svájc a téli turizmust, hogy egyenes járatokat indít az iroda épületébe, holott ebben a valaha iparáról ismert városkában se szeri se száma a jobbnál jobb múzeumoknak. Itt van az ország, s némiképp a világ egyik leggondosabban összeválogatott magángyűjteménye, amit Oskar Reinhart iparmágnás adományozott a köznek, úgy tett, ahogyan anakidején Henri Clay Frick, J. P. Morgan vagy Andrew Carnegie New Yorkban a huszadik század elején, talán lelkifurdalásból, mert ki tudja, hogyan jött össze az a vagyont, vagy a túlélés reményében, hogy az élete e gyűjteményen keresztül halála után is lesz, de nem, csak a gyűjtemény lesz, ő nem. Az életnek csak utóélete van, de az az élet szempontjából nemélet.

Magyar honban épp Károly Róbert, ez a Nápolyból importált király akarja megszilárdítani a központi hatalmat, amikor svájci földeken Tell Vilmos ripsz-ropsz kivívja a szabadságot (1307), s válik így a világszabadság és a magyar kártya szimbólumává. Azóta az alkalmi tűzvéseket leszámítva gyarapodik az ország, nem csak az aranyakat, még a karácsonyi díszeket is megőrizték az utókornak. Van Tell Vilmos-kultusz. Számos intézményt, éttermet, szállodát, főleg Közép-Svájcban, neveztek el róla, ahol a legendás hős egy vihar során megszabadult fogvatartóitól. Mert hát a vihar a luzerni tavakon (Vierwaldstättersee) nem állhat más, csak az igaz hős szolgálatába. TELL, TELL, TELL, tell mindenütt. Aki a fia fején almát keresztüllövő hősről mit sem tud, könnyen befordulhat egy ilyen TELL feliratú helyre, hogy épp elromlott telefonját helyrepopoztassa, aztán csak bámul értetlenkedve, amikor a telefonjavítás helyett egy napi kétszáz frankos szállodaszobát löcsölnek a nyakába.

Három nyelv, a németet beszélik a legtöbben és a leginkább, nemcsak a németek, de a németek közül kevesen beszélnek olaszul vagy franciául, a rétorománt, ezt az archaikus latin-szarmazékot, amit az elzárt völgyek lakosai őriztek meg, pedig alig egy százalék. Egy rétoromán íróval lépek fel (Arno Camenisch) Budapesten, németül és az anyanyelvén ír. Olyan elfoglalt, hogy a fellépésről egyenest a repülőterre megy. Furcsa, hogy néha egy jelentéktelennek látszó szubkultúrából lehet startolni a kulturális világpiac centrumába. Bár neki ott a német, mint valódi mankó, hisz az angolszász világ úgy van, hogy először lépd át a német határt, aztán meglátjuk, ki vagy. S neki sikerült átlépnie, és meg is lehet nézni, hogy kicsoda. Igaz, a legtöbb író-olvasó találkozon az első kérdés, hogy nem is tudtuk, hogy Svájcban élnek románok, s mikor végre ezt sikerül kimagyarázni, s már negyven perce végre irodalomról van szó, na, akkor szólal meg egy bácsi, hogy a rétoromán, tulajdonképpen a román egyik nyelvjárása-e, majd

később egy másik bácsi, hogy a rétorománok is hisznek-e a dákoromán elméletben. A bácsik még mindig nem értették, amit a nénik már az elején megértettek. Talán mert nagyot hallottak, és hiúsági okokból nem viselték a hallókészüléket, vagy mert nyugdíj után is szerettek volna fontosnak látszani, legalább a feleségük előtt, s mivel nem hallották, hogy mi történik körülöttük, s egész figyelmük a kérdés megfogalmazására koncentrált, nem vették észre, hogy ez a néni milyen nagyon elpirult mellettük.

Nevettem az olasz biciklistán, aki Schwyz kantonban a kabinos felvonó kezelőjének el akarta magyarázni, hogy fel akarja vinni a biciklit, a kezelő uno-due szinten sem tudott olaszul, az olasz viszont se németül, se angolul. Így aztán ebben a soknyelvű, sok kultúrájú országban a két beszélő a kézzel-lábbal nyelvhöz folyamodott, amúgy sikerrel. Három haza egy országban, mondja az utazó, aki meghökken, amikor a pedáns német Svájc után Ticinóba érkezik. Ez Olaszország, mondja, és boldog a meleg tekintetektől, boldog, hogy lökött alakokat lát az utcán. Boldog, hogy látja, itt olyan emberek vannak, akik éreznek. Mert látszik, hogy hol igazgatja az életet a feladat, a kötelesség, és hol az érzelem.

Otthon vagyok, mondom magamnak Luganóban, mert otthont érzek, főként a hosszú német-svájci hónapok után, amikor a karót nyelt énem annyira megerősödött, hogy a karó már átszúrta a torkomat és a szívemet, egy érzelmi utat engedett számomra a kötelesség, az önmarcangolást, mert ez az egyetlen érzelem, ami passzol a kötelességtudathoz. Szarnak, ócskának, haszontalannak éreztem magam, mert valaminek akartam érezni magam, és a német Svájc csak ezt az érzést engedte meg.

Otthon vagyok, mondta az utazó, de talán csak azért érezte ezt, mert szikrázó napsütés volt, s ki ne érezné otthon magát ilyen időben, s fogalma sincs, milyen lehet ott, amikor zuhog, vagy mínusz húsz, és derékig ér a hó, vagy leüvölti a fejét egy ember a boltban, vagy eleve úgy megy oda, hogy szar kedve van, vagy ez itt csak egy szar hely lehet, mert nem Párizs meg London, pláne nem New York, amely városoknak csak az említése is irigységet kelt abban, akinek meséli. Nem, ez egy olyan helység, amiről senki sem tudja, hol van, amiről, mielőtt az élmény szóba kerülne, pontosan körül kell írni, hogy Svájc és a Lugánói-tó partján, s akkor megijed, hogy úristen, önmagával akarom meghatározni a dolgot, s mikor végre úgy érzi, hogy kész, elhelyeztük a térképen, akkor valaki visszakérdez, hogy hol?

Az utazó csak arról az élményről tud beszámolni, ami ott érte, arról az egy napról, amit ott töltött, s csak csodálkozni tud, amikor összefut valakivel, aki ugyanott volt, hogy a két élmény még csak nem is hasonlít egymáshoz. Minden utazás egy fiktív világot épít fel, gondolja, s megszorozza a világot az emberek számával, de később felvetődik benne, hogy nem mindenki utazik, aztán, hogy aki nem, az is felépít, s aztán, hogy csak egy világot épít-e fel az ember, és máris úgy van, hogy piszkosul eltévedt, mert erre a rohadt életre aztán nincs útikönyv. Hogy is volt, Kronosz legyőzte Káoszt, Zeus meg Kronoszt, aztán beugrik, hogy Uranosz és Gaia, hogy ők voltak Kronosz szülei, és hogy itt volt valami freudi probléma, hogy Uranosznak Kronosz levágta a farkát, úristen, gondolja, még a görög mitológia is csak növeli a káoszt a fejében, pedig az már nem is most van, hát hogy is tudna a mostban eligazodni.

Svájc a svájci óra, a svájci bicska, a svájci csoki, a svájci sajt és a svájci frank hazája

Svájc a nemzetközi pénzvilág központja, Zürichben a Paradeplatzon és annak környékén parádézlik minden valamire való bank. Itt őrzik a világ legnagyobb gazembereinek a pénzét, ide menekítik a vagyonukat a diktátorok, itt a nácik pénze, az arab népnűzőké, az orosz bűnözőké. S hiába próbálják szemfüles New York-i jogászok, legalább a zsidóktól elszedett vagyont visszaperelni, fél-sikert érnek el legfeljebb, s annak a félsikernek a nagyrésze sem a holokauszt túlélőikhez vagy azok jogos örököseihez kerül vissza, hanem ott marad a manhattani ügyvédi irodák alkalmazottainál. Az afrikai vagy kisázsiai népek meglöpött vagyona pedig teljességgel veszve van. Egy ország vagy egy nép a harmadik világból még annyit sem tud elérni, mint a manhattani haszonleső ügyvédek. Senki nem kukkanthat be a titkos széfekbe, hogy vajon mit őriznek ott a bankok és banktitkok őrői. Összekacsintanak a világ csalói, de mire le akar-nád venni mobillal, addigra kisimul az arcuk, s a pénzermékhez és értékpapirokhoz asszimilálódott közönyös képpel néznek rád.

Pénzemberek és művészek

De nem csak a pénzt menekítették ide, idemene-kültek az avantgárd művészek az első világhábo-rú idején, s itt húzta meg magát Vlagyimir Iljics, több más forradalmárral együtt, s talán sakkozott is Tristan Tzarával, a dadaizmus megalapí-tójával, hisz egy kávéházba jártak. Talán a művé-szet szétbontására felesküdt dadaista, vagy épp a szürrealista látásmódot propagáló André Breton gondolatait forgatta át ez a veszélyes álmodozó a valós politika terepére: a forradalom több mil-lió hullá találkozása a szovjet föld boncasztalán.

MARGRIETA DREIBLATE: BIRDS, 2014. SO FAR AGAIN, 2015 – JCE 2015-2017. RIGA, LATVIA

A dadaisták ebben az unalmas és pénzcentrikus városban, Zürichben hozzák létre a Voltaire Cabarét. Itt született az *Ulysses*, ebben az országban telepedett le Thomas Mann és Hermann Hesse. A tópartokon, főként a legdivatosabb Genfi- és Zürichi-tónál, valamint persze Luzern környékén hollywoodi filmszillagok és megtollasodott focisták vásároltak villákat. Ide, a szülővárosába, Bernbe menekül vissza a náci hatalomátvétel után Paul Klee. Nem szeretett volna a Bauhaus tanárából a festményei mellé akasztott hullá lenni. Mondhatni a leghíresebb svájci, akinek egy hatalmas centrummal adózott a város. Elvileg szép épület, gyakorlatilag meg épület, amelyik ellátja a funkcióit. Nem itt született Alexander Calder, a mobilszobrászat megteremtője, aki egy Mondriánál tett látogatás után minden addigi festészeti elképzelésével felhagyott, de itt született, és itt is halt meg a nyomdokában járó Jean Tinguely, akinek egy másik város, Bazel épített múzeumot. A képtárakban sorjázna a híres festők képei, de alig találni antológia-darabot, inkább a mellékes munkák. Talán itt van a legtöbb köztéri szobor, de alig találni közöttük igazán kiváló. A pénzszerelők szégyellik, hogy csak afféle érzéketlen automatának tartja őket a világ, s ezért áldoznak a művészetre. A művészek meg persze megérik a pénzüket, valójában ravasz üzletemberek, azt adják, amiről el tudják hitetni ezekkel a lelkifurdalásos vásárlókkal, hogy jó, s rájuk sózzák a nem annyira jót, ha az is jó. A rosszabb változatra nem merek gondolni, hogy még az alkotók se tudják, mi bé kategóriás a termésből. Ugyanakkor magyar szemnek üdítő, hogy az ország nincs telepotyogtatva emlékművekkel. Na, jó egy Zwinglit Zürichben, egy Reformáció Emlékművét Genfben nem lehet megúszni, de mégsem ármánykodnak körülötünk a svájci múlt ismeretlen hősei. Mintha a nemzetévtálas egy lépcsőjét, a szimbolikus tér megalakítását, átlépték volna. S mégiscsak jobb egy történet látni Zugban, mintha ugyanott egy hatalmas lovas-szobor vetne árnyékot a tájra, s ebben az árnyékban foltozgatni a tényleg épp összetört szívünket, egy ilyen ló és lovas alakú árnyékban dudorászni, hogy Szánd meg hát szomorú szívem, úgyszincs más vigaszom nekem.

A svájci frank amúgy a pénz és a kultúra sajátos találkozása. Népszavazás döntött róla, hogy a bankokra a svájci kultúra jelesei kerüljenek. Ha kevés pénzünk van, akkor megismerkedhetünk Le Corbusier arcvonásaival. Őt tízesre értékelték egy ezres skálán, Artur Honegger kicsit feljebb csúszott az értékskálán, ő a húszas. Egy nő tettek az ötvenesre, nyilván gender szempontokból, gondolják a női egyenjogúságtól lángot lehelő férfiak, mert ki a franc tudja, hogy ki volt Sophie Taeuber-Arp, azon kívül, hogy Jean (mások szerint Hans) Arp felesége. Giacometti a százas, persze Alberto és nem Giovanni, az apa, aki maga is első osztályú festő volt, de hát egy reflektor mellett a zseblámpa nem világít, mondhatnánk egy rendkívül rosszindulatú hasonlattal. Az irodalom a kétszázason kapott helyet, Charles Ferdinand Ramuz, a kiváló regényíró személyében, akiről sajna azok sem tudják, ki volt, akik hallottak már a szintén svájci Dürrenmatttról. A legértékesebb, ezres az ezres skálán Jacob Burckhardt, bár róla a törizsakosok

is csak találgatják, ki lehetett, híres bankár, vagy történetfilozófus, vagy egy csodarabbi, s mivel az ezresen van, vonásai nem fognak beégni a turisták emlékezetébe se.

Svájcba menni jó

Svájcba menni jó. Ha háború van vagy forrong a világ, ez marad az utolsó biztonságos hely. Egy országnyi atombunker. És jönnek is, hiába a megszigorított törvények. A bázeli gyógyszergyárban épp befejezik a munkát, a munkások lengyelül beszélnek mellettem, aztán hallok magyarokat is, és utána az alapangol, mert Polak-Węgier, mint tudjuk. Az állomásnál összeverődött fiatal feketék egy ismeretlen afrikai nyelven beszélnek, amit mondjuk ötven millióan beszélnek Afrikában, csak mi európaiak nem hallotunk róla, mert nem is érdekel minket Afrika. Főjenek a levükben, pusztuljanak éhen, haljanak meg háborúban, de lehetőleg maradjanak ott, ahová születtek, esetleg majd befogadunk néhányat, hogy színesítsék az utcaképet. És Európát Ázsia sem érdekli, legfeljebb néhány megszállottat, aki lenyűgöződik a keleti filozófiától, s önszorgalomból kikeveri a maga keleti vallását, az Alpokban él, kertet csinál a háza körül, japánkertet, Buddhával, Sivával, Krisna herceggel és Ganésával, a legkülönbözőbb keleti vallások szimbolikus figuráival. Azt hiszi, nagyon közel került az ázsiai filozófiák és vallások lélekéhez, de épphogy olyan távol van tőle, hogy a rivális vallásokat is összekeveri. De még ezek az emberek sem, ahogyan egyetlen európai vásárló sem számol utána, hogy az a bangladesi munkás mennyit kaphatott, amikor megvarrta a nadrágot, amit boldogan megvesz fillérékért, s hogy milyen körülmények között dolgozik ez a munkás, hogy egy véletlen tüzeset, s ötszázán égnek bent a gyárban, mert minimális szinten sincs biztosítva a biztonságuk. Nem számít. Ők nem európaiak, s ezért nem ér semmit az életük. Demagógia, hát legyen az, de igaz. Liberálisok vagyunk, meg demokraták, de valójában csak magunknak akarjuk ezt a demokráciát, aminek jóléte a harmadik világ leigázására épül. Demagógia, hát legyen, ha igaz. Vajon meddig tartható fenn, hogy a föld lakosságának nyolcvan százalékát másodlagos emberként kezeljük? Nehogymár ők is vegyenek autót, nehogy legyen nekik annyi pénzük, mert akkor mi lesz a környezetszennyezéssel. Demagógia, mert igaz?

Antiglobalista tüntetések

Davosban, hol is máshol, mint a világ egyik legdrágább nyaralóhelyén, minden évben összegyűlnek a világ gazdasági nagyságai, meg persze a világot mozgató pénzmágnások, néhány közgondolkodást befolyásoló híresség, hogy kitalálják, hogyan lehet megmenteni a világot. Eldöntik ott, mit kell az alatt érteni, hogy fenntartható fejlődés, meg hogy mit érdemel az a bűnös, aki a világ sikertelen fertályán született. Közben antiglobalista és antikapitalista tüntetések szerveződnek Svájc nagyobb városaiban. Swipe out WEL, Smash capitalism, és hasonló táblák alatt gyülekeznek a fiatal ultrabalosok, akiket épp az a társadalom nevelt ki a kapitalizmus elkötelezett híveinek. Ki tudja,

vajon melyik akarat jóakarat a világ szempontjából. Senki. Azt sem lehet eldönteni, hogy a világ jóllakott fele jogosult-e, hogy döntéseket hozzon a világ megmentéséről, ha jogosult, képes-e helyes döntéseket hozni arról a világról, aminek a kizsigerezéséből él. Csatlakozom az egyik tüntetéshez, Zug. A rendőrség hatalmas készültséggel áll elő. Profi módon leválasztják az aktivistákat a szimpatizáló tömegről. Több száz rendőr veszi körbe a pár tucatnyi teljesen ártatlan és békés kemény magot. Az állig felfegyverzett rendőrökből álló kordon zár, itt-ott hatalmas drótsodronypajzsos rendőrautók, mögöttük vízágyú. Egyre szűkebbre veszik a kört. Óraműpontossággal történik minden. Belül vagyok a körön. Nem lehet tudni, mit akar ez a hadsereg ettől a néhány fiattól. Kérdezem a tévés lányt, aki mellettem áll, mi lesz, és mért csinálják. Nem tudom biztosan, mondja, valószínűleg felveszik az adatainkat és elengednek. Félek. Eltelik fél óra, nem történik semmi, aztán egyenként kiemelik az embereket. A tízedik vagyok körülbelül. Két rendőr elkapja a karomat, Don't touch me!, mondom, de nem engednek, kikapoltatják a zsebeimet, megmotoznak, felveszik az adataimat, lefotóznak, tudom, hogy hivatalosan ennek az a neve, hogy rabosítás. 24 órára kiltanak a belvárosból. Mindez a demokrácia nevében és védelmében történt. A hatalom annyira retteg, hogy minden apró ellenállásra teljes harc-készültséggel reagál. Félelmetes az egyre inkább terjedő állami szintű paranoia.

Ha menetek kell, Svájcba menjetek

Hatalmas hegyeket mászok meg, kizárólag keleti vagy arab turistákkal. A turisztikai ipar nagy találománya megmozdítani a kelet jómódú rétegét. Elhittetni velük, ha látják azokat az épületeket, múzeumokat, ellátogatnak azokba a koncerttermekbe, ahol olyan kulturális értékek vannak, amelyekhez nekik épp semmi közük nincs, elfogadtatni velük, ha látják, különbek lesznek. A turizmuson keresztül visszaszerezni azt a pénzt, amit ezek a jómódúak a honfitársaikról húztak le. Mert ők

MARGHERITA DREIBLATE: BANQUET 2015 – JCE 2015-2017, ITALY

a munkaszervezők, az európai vállalatok keleti ügynökei. És költenek, hisz annyi van nekik, nem győznek vásárolni. Olyanok, akár a gyerekek, mindig megkívánnak valamit.

Jönnek a turisták, és titkos útvonalon a betolakodók, ahogyan valamikor az a nagynéni és nagybácsi is idejött. Utolsó pillanatban, kalandos úton szöktek át a magyar-osztrák határon (1957 januárjában). Külön menekültek, a néni, aki akkor még fiatal nő volt, a kislánnyal, a bácsi csak hónapokkal később. Valahol majd utoléri, így beszélték meg, s tényleg utol is érte egy osztrák városban, hogy onnan továbbmenve, immár együtt hamosan Zürichben tűnjenek fel. Egy életet tettek arra, hogy beilleszkedjenek az ottani középrétegbe, amely réteghez a saját hazájukban is tartoztak. És nekik sikerült, mindketten jól tudtak németül, bár a swiccersdüccsöt, ezt a fura, csak beszédben létező németet, nem értették, de ez nem bizonyult akadállynak, mindenki beszéli a hochdeutscho is, és a kedvükért, mert kedves emberek voltak, váltottak is.

A legközelebbi rokonaik otthon maradtak, nekik fényképeket küldtek részletes magyarázatokkal, hogy épp hol, milyen üdülőhelyen, síparadicsomban vannak, s mennyire boldogok, ezt nem kellett írni, mert a mosolygós arcok ezt fejezték ki. Aztán, amikor már haza tudtak menni, mind ezt szóban is előadták. Nem akartak dicsekedni, pedig a magyarországi rokonok, akik nyomorultul éltek, ahogyan mindenki élt akkor ebben az országban, a magyarországi rokonok alig bírták hallgatni a dicshimnuszokat, mintha minden történet lealázó ítélet volna az ő életük felett. Ezek a valahai legközelebbi rokonok, mondjuk testvérek, akik együtt nőttek fel, nem értették egymást. A külföldre szakadt honfitársak csak azt akarták bizonygatni, azért számoltak be új autó vásárlásáról, egy-egy fantasztikus utazásról, hogy magukkal is elhitessék, jó, hogy elmentek, holott nem volt jó. A lakásuk telekerült olyan relikviákkal, amelyeket még a szülőházából menekítettek ki, a könyvtáruk gondosan válogatott magyar könyvekből állt, Magyarországon ismert festők képei lógtak a falon, s bár jó viszonyt ápoltak a szomszédokkal, a munkatársakkal, mégis csak akkor érezték jól magukat, ha összejöttek más menekült magyarokkal. De elérték, amit akartak, a lányuk már jobban beszélt a helyi nyelvet, mint azt, amit az anyjától tanult. Nem csoda, mondták ezt is kicsit öntelt mosollyal Budapesten, hogy egy igazi svájci családba tudott beházasodni. Ez olyan svájci család, mondta a nagynéni, aki amúgy kicsit mindig lenézve érezte magát ettől a családtól, olyan, amelyik évszázadok óta jómódú, s a fiuk is jómódú lesz, olyan foglalkozása van, amitől nem lehet nem jómódúnak lenni, sőt még gyarapítani is fogja a vagyont. Elviszi majd görög, aztán Csendes-óceáni szigetekre a családját és egzotikus helyekre, például Afrikába szafarira, ahol épp olyanok lehet látni az afrikai embereket, amilyenek látni kell, hatalmas csomagokkal a hátukon, meggörnyedve a fehér turisták holmija alatt.

Megfogta az isten lábát ez a lány, mondták a budapesti rokonok, s vajon ki veheti el az ő lányukat, hát svájci biztos nem, legfeljebb egy kelet-német vagy egy csehszlovák, mármint a külföldiek

közül. Biztos magyar lesz, mondta az anya kedvetlenül, akinek a sorsa épp olyan reménytelen, mint minden magyaré.

Van ennek a szenvedésnek oka, mondta a nagybácsi Zürichben, egy nagyon elegáns lakás ebédlőjében, amikor a budapesti rokonok meglátogatták. Na, nem az öregek, a nagybácsival egykorúak, hanem a gyerekek, az öregek meghaltak, mert a magyar egészségügy olyan, hogy nagyon nehéz túlélni. Ez a nagybácsi még élt, köszönhetően egy rendkívül drága egészségbiztosításnak. Egy darabig csak gyenge volt, de jól érezte magát, legalábbis jobban, mintha meghalt volna, de még Svájcban is lejár a halandók szavatossága, s most már rettenősen gyötörték a fájdalmak. Nem vette be a gyógyszerét, az aszalterítő alá rejtette, de ezt senki nem tudta. A nagynéni is beteg volt, de ő még nem mutathatta, mert a bácsi betegebb volt. Úgy alakult, ahogyan a nagykönyvben meg van írva, először a bácsi, aztán a néni köszönt el a világtól, a hegyektől, a tavaktól, a kolompoló tehenektől, na, meg az emlékektől, amelyek egy másik világhoz kötötték őket. A néni még megkérdezte az unokákat, hogy mit szeretnének az örökségből. Németül kérdezte, mert ezek az unokák már épp olyanok voltak, mint bármely más svájci unoka. Nem kell semmi, mondták, és a lányuk is ezt mondta, mert nem tudott már magyarul olvasni, a falon függő képek festőit pedig nem ismerte. Egy Lotz Károly volt a néni kedvence, amit az apjától kapott, attól az apától, aki azt mondta, ha menetek kell, Svájcba menjete. Mindaz a sokminden, ami ennek a bácsinak és néninek a legfőbb érték volt, ami számukra ebben a jóléti világban az otthonosságot jelentette, most odakerült egy becsüshöz, aki javarészt értéktelennek tartotta ezeket a tárgyakat. Néhány bútor és szőnyeg kivételével, ami egy svájci polgár számára is értelmezhető, a többi útja a megsemmisülés volt.

A bácsi azt kérte, mikor még kérhetett, hogy ha majd vége lesz, ami alatt az életét, s egyben a gyöttrő fájdalmakat értette, vigyék fel a hamvait Sils Mariába, ahol olyan sokat volt együtt a feleségével. Mennyit sétáltak azokon az utakon, mondta, kicsit nedves tekintettel, ahol az elmagányosodott Nietzsche járt, minden nap közelebb kerülve az örület pillanatához, s felidézett egy verset, ami ott egy kőbe van vésvé a híres filozófustól, s épp ezen a szép helyen született: „Itt ültem, s vártam, vártam – semmire, /túl jön s rosszon, a táj fényeire / s árnyaira, merő játék, merő / tó és dél, merő céltalan idő. /S az Egy Kettővé lett egy perc alatt – / s Zarathustra előttem elhalad.”

Titokban kell csinálni, mert a tóba hamvakat szórni szigorúan tilos. És ez egy fegyelmezett ország, amit tilos, az tilos. De ti csak szórjátok, mondta, s majd az Inn folyó vizében elgörögnek ezek a hamvak a Dunába, s a Duna legörgeti egészen a tengerig. Még egyszer végigutazom azokon az országokon, mondta, egy ideig román állampolgár is volt, amelyekben éltem.

Egy év múlva került sorra a néni. A család, ahogyan a bácsiét, lopva beleszórta az ő hamvait is Silserseebe. S azóta görögnek ezek a hamvak lassan lefelé a vízben, át országokon és városokon, hogy végül a tengerbe jutva ez a néni ezt a bácsit utolérje.

Kiss Judit Ágnes

Három anakreóni dal
mozifogyasztóknak

1.

*Hogy a csúnya lányból egyszer
majd szexi bombanő lesz,
epekednek érte sorra
a legmenőbb pacákok,*

*ha a ronda ökulárét
konktaklencsére váltja,
rögtön lesz egy szerelme
és százezer barátja –*

*na ez ordas nagy bazugság.
Sose biggy a filmiparnak!
Akik csúfjak láttak egyszer,
bárbogy nézz ki, leszarnak.*

*Noha túlsúlyod leadtad,
feszés, izmos lett a tested,
akár a többi jó csaj,
magad épp oly bátran fested,*

*olyan ruhákat bordsz,
nem esetlen zsákot többé –
hajdanvolt csúnyaságod
megbélyegez örökké.*

2.

*Hogy örökké tart, ne bidd el,
még azt se, hogy balálig,
pár év után szerelmed
puba megszokássá válik.*

*Belebújsz a kényelembe,
az a jó, sebol se sért fel.
De mi lesz az egyszer másért
felizzó szenvedéllyel?*

*Hagyod, hisz úgyis ez lesz
belőle pár év múlva?
Vagy engeded, hogy langyos
kis vackodat feldúlja?*

*Mindenképp rossz a vége,
kerüld el ezt is, azt is,
ne szeress inkább, amíg élsz,
magadon kívül senkit.*

3.

*Magadon kívül a vágytól,
s jön az orgazmus? Ilyen nincs.
Közös élvezés meg főleg,
mi csak úgy előnt, magától.*

*Hollywood hazudja ezt is,
mint az örök szerelmet,
vagy a szét nem ázó sminket,
s nagy mellet nagy segg nélkül.*

*Mi meg kergetjük egyre,
a bűdös nagy semmit üzzük,
s balálig meg se látjuk,
ami létezik, de tényleg.*

*a napsütést tavasszal,
egy búséges barátot,
s hogy átölelt az Isten,
mikor egyszer sírni látott.*

GABRIELA ADAMEȘTEANU, MIRCEA CĂRTĂRESCU,
FLORIN LĂZĂRESCU, NORMAN MANEA

Az írók Európája

Romániáról

ADAMEȘTEANU,
Gabriela
(Kosztá Gabriella
ford.)

Az elveszett délelőtt
Európa, 2010

Futó viszony
Európa, 2013

„A Coriolanus utca”
Magyar Lettre
Internationale, 72

„Duna, Duna, a te
utad portalan”
Magyar Lettre
Internationale, 81

„Nyughatatlan és
forrongó ország”
Magyar Lettre
Internationale, 89

CĂRTĂRESCU,
Mircea
„Az én Bukarestem”
(Nagy Zsuzsanna
ford.)
Magyar Lettre
Internationale, 39

„Romák és románok”
(Kosztá Gabriella
ford.)
Magyar Lettre
Internationale, 69

„Európa olyan, mint
az agyam”
(Kosztá Gabriella
ford.)
Magyar Lettre
Internationale, 80

LĂZĂRESCU,
Florin
Mennyből a küldött
Geopen, 2009

MANEA, Norman
Bohócokról

A diktátor és
a művész
Európa, 2003

A hülágán visszatér
Alexandra, 2009

Odú
(Kosztá Gabriella
ford.)
Noran Libri, 2014

„Száműzött nyelv”
Magyar Lettre
Internationale, 59

FLORIN LĂZĂRESCU ■ Azt szoktam mondani, hogy Romániát a figurái meg a története miatt szeretem. Hallgasd meg például ezt: az egyik éjjel biciklin tartok hazafelé, az utca üres. Egyszer csak megszólít egy pofa valami fa alól. Tovább akartam hajtani, de aztán meggondoltam magam. A pasas jól be volt rúgva, egy poroltót szorongatott a hóna alatt. Azt mondja: megveszed? Most mihez kezdjek egy poroltóval a biciklimen? Micsoda abszurd, ostoba szituáció! És jól illusztrálja a paradoxont. A román képtelenségeken egyfelől jókat nevet az ember, de másfelől ez az ember mégis csak ellopja, egy vonatról lopta el azt a poroltót. Felbószít a civilizáció e hiánya, a polgári, a civil értéktudat teljes eltűnése. Hol szeretem ezt az országot, hol pedig utálom.

GABRIELA ADAMEȘTEANU ■ Emlékszem, hogy egy francia történész, Catherine Durandin, aki a barátnőm volt, Romániát távoli, periferiális zónának látta, amely valahol Oroszország külterületén fekszik. Kezdetben nagyon meg voltam sértődve, azután megnéztem a térképet, és megállapítottam, hogy valóban ott van. Régóta hisszük azt, magamat is beleértve, hogy Románia nem is ott van, ahol a térkép ábrázolja. Számunkra valahol Németország, Franciaország és Olaszország között terül el. A románok legalábbis így gondolják, csak azután itt ébrednek fel.

MIRCEA CĂRTĂRESCU ■ Szeretem elnézni, ahogy a felhők siklanak ezekben a nyitott terekben, a régi épületek romjai között. Nagyon barokk, nagyon melankolikus látvány, szerintem. A növényzet veszi át a hatalmat, mint a tengerek mélyén. Ez itt egy olyan terület, ahol nem építettek tartósnak szánt épületeket, nem volt érdemes, talán a földrengések, talán a megszállók miatt, vagy lehetett valami a levegőben, ami megakadályozta, hogy túléljék az évszázadokat az építményeink. Mindaz, amit az ember földi tartózkodása alatt létrehozhat.

„Milyen sors adatott nekem! Romok között nevelkedtem, romok között tanultam, romok között szerettem. Néha azt hiszem, hogy románnak lenni azt jelenti, hogy a romok pásztora, a romok építéské, a romok szerelmese vagy. Egy régi román legenda arról szól, hogy Manole mester a világ legnagyobb monostorát akarta felépíteni. De amit nappal épített, éjszaka leomlott. Néha azt hiszem, hogy szántsándékkal romot épített, mint Heliopoliszban, Trójában, Tenochtitlánban, Pompejiben, Rómában, és mindenütt ezen a tragikus földön, amolyan *emento morit* a kozmikus romon, ahol élünk.”

(*Ada-Kaleb, Ada-Kaleb című fejezet a Szerelmünk őzike-barna szeme (Ochiul căprui al dragostei noastre)* kötetből, Humanitas kiadó, 2012.
Fordította Kosztá Gabriella)

ARTE ■ A kritikusok által olykor pszichedelikus Proustként emlegetett Mircea Cărtărescu irodalmi világegyeteme mindenestől elfér Bukarest egyik kerületében. Egyik első novelláskötetében, a *Sóvárgásban* (Nostalgia, 1993. Magyarul Jelenkor Kiadó, 1997, fordította: Csiki László) a házak vedlett homlokzatán díszelő stukkóarcok népesítik be az alkonyati fénybe burkolózó világot, abová vissza-visszatérnek a múlt árnyai, hogy bosszút álljanak a történelem gyalázatos tetteiért. Káprázat (Orbitor) című trilógiájában a város mozgó szobrok és szörnyek kísértette, rémisztő labirintussá változik.

Florin Lăzărescu soba nem marad sokáig távol szülei moldvai házától. Írásai gyermekkorának világából és a szülei mesélte történetekből táplálkoznak.

FLORIN LĂZĂRESCU ■ Ameddig ellátni, az mind az én játszóterem volt. A totális szabadság. Nyiszlett kislány voltam, de soha nem vertek meg, mert történeteket meséltem és játékokat találtam ki. Kettős életet éltem. Volt a könyvmoly: rengeteget olvastam; és volt a mesemondó. És mindenki Winnetout és D'Artagnant utánózta. . . Abban a vad, majdnem törzsi világban, amelyben akkori gyerekeként éltünk, az egyik srác Winnetouvá, a másik d'Artagnanná változott, anélkül hogy bármit elolvasott volna. Én meséltem el nekik, le voltak nyűgözve.

A völgyben állt egy elhagyatott ház egy kúttal, az ablakokon nem láttál be, az ajtó zárva, nem lehetett bemenni. Hogy elkápráztassam a többieket, azt meséltem, hogy én jártam benne. És hogy a ház tele volt játékokkal. El is terjedt azonnal, a gyerekek messziről lesték a házat. Egy játékokkal teli ház, kész varázslat. . . Milyen könnyű mítoszt teremteni!

Lăzărescu: Amortire (Dermedtség), 2013

„Mielőtt gimnáziumba írtatták volna, Jevgenyij vidéken töltötte gyermekkorát. A városban ritkán járt. Talán ezért történt, hogy valahányszor odaautazott szüleinek, úgy érezte, állatkertbe látogat, és türelmetlenül várta az utazást, noha nemigen tudta, mit fog látni: valami exotikus, furcsa, még az öregek meséinek erdőben lefelé felé az állatkert tulajdonképpen kényelmes rácsai mögött töltötte.”

A nyugatosodás elveszett délelőttje

ARTE ■ 18 évesen, érettségi bizonyítványával a zsebében Gabriela Adameșteanu a szülővárosából, Piteștiből végleg a fővárosba költözött. Szerencséje volt: diákévei a poszt-sztálini olvadás korszakára estek, amikor a kommunista rendszer ideiglenesen megengedőbbé vált, az elnyomás enyhült.

GABRIELA ADAMEȘTEANU ■ Emlékszem, mennyire félénk voltam, amikor Bukarestben elkezdtem társaságba járni. Egyáltalán nem értettem a társalgáshoz. Aztán úgy két év alatt sikerült megszoknom, és már beszélgetni is mertem. Lasan én is szert tettem a bukaresti patinára, pedig az elején milyen frivolnak és sznobnak éreztem az egészet. . . mint a vidékiek általában.

ARTE ■ Tíz évvel később Gabriela harminc éves, és az ünnepnek vége. Férjével és gyermekével egyszobás lakásban él. Lektor egy kiadónál. Az irodába menet naponta átutazik az egész városon. A bosszú órákig tartó úton a busz ablakából a nagyvárost nézi, és fejben bosszú fejezeteket ír első regényéből.

GABRIELA ADAMEȘTEANU ■ A világ egyetlen városa sem gyakorolt rám akkora hatást, még későbbi utazásaim során sem, mint Bukarest, amikor vidéki lányként először megláttam. Ezeket a ma már lepusztult épületeket, amelyekben lakni sem ajánlatos, gyönyörűnek találtam akkor. Szinte vallásos tiszteletet éreztem irántuk, mert azt a kommunizmus előtti korszakot képviselték, amelyben – szerintem – minden tökéletes volt.

ARTE ■ Gabriela Adameșteanut lenyűgözte a két bábortú közötti időszak. Ez iblette Dimineașă pierdută (Az elveszett délelőtt) című regényét, amely egy csapásra híressé tette. A modernitás kora, amikor az átalakuló Románia megindult egy városi, kozmopolita, nyugatias civilizáció felé. Ám ugyanakkor az értelmiségi elite, csakúgy, mint a népre, egyre erőteljesebben hatott a szélsőséges nacionalizmus és az ortodoxia. Az elveszett délelőtt színpadi változatát 1986-ban, a Ceaușescu-rezsim egyik legnyomorúságosabb korszakában mutatták be. Az előadásnak hatalmas visszhangja volt: négy évig játszották telt ház előtt. GABRIELA ADAMEȘTEANU ■ Az elveszett délelőtt a nyugatosodás délelőttje volt: erre gondoltam írás közben. Be kell vallanom, hogy a nyugat mítosza éltetett. . . és e tekintetben azóta sem változtam semmit.

„Kérlelhetetlenül magával ragad minket is a haladás, vagy itt forgunk majd önmagunk körül a végtelenségig? Van-e valódi esélyünk

a fejlődésre, hogy a nyugati, civilizált nemzetekhez közeledjünk, amiről lángoló szívvel ábrándozunk egy évszázada? Vagy minden csak délibáb, hasztalan erőlködés, hiszen a nyugat annyival gyorsabban halad, mint mi, és a távolság nem csökken? Sőt, mérhetetlenül növekszik minden akadállyal, melyben elbotlunk. Ha összpontosítunk, ha hideg számításokat végzünk, és ösztönös megérzéseinkre hagyatkozunk, megtudhatjuk-e, hogyan folyik majd a háború, és akkor képesek leszünk-e a legelőnyösebb pillanatban fellépni? Vagy hiábavaló minden erőfeszítés, mert a történelem folyamata nem látható előre; vajon télen, amikor hóvihár tombol, tovább látunk-e két lépésnél?”

ARTE ■ *Norman Manea gyermekkorára a harmincas évek végének Romániájában vidám volt és gondtalan; mit sem sejtett az életét bamarosan felforgató fenyegetésről. Emigránsként ma az író a toleráns és sokszínű New York-i Bábel lakója. Itt talált rá a megfelelő távolságra, amelyből életéről és országról szólhat.*

NORMAN MANEA ■ *A huligán visszatér című regényemben felidéztem, hogy az utcán anyám szellemével találkozom. Ezt a jelenetet azok a váratlan, meghitt pillanatok ihlették, amelyeket egy-egy sziluett vagy nyelv ébreszt bennem. Hiszen itt a világ bármely nyelvét hallhatod nap mint nap. Az utcákat járva itt találok az egész bolygót.*

ARTE ■ *A huligán visszatér a román történelem démonait idézi meg, a román zsidó értelmiségi tarthatatlan helyzetét az erőszak, az intolerancia, végül pedig a fasizmus vonzókörébe kerülő társai között. 1940 szeptemberében Romániában a fasisták átveszik a hatalmat, és véget vetnek a két háború közötti időszak nyugatosodási álmainak. Az új kormány szövetségre lép Hitlerrel. 1941 januárjában kezdetét veszi a nagy bukaresti pogrom.*

NORMAN MANEA ■ *Családommal és Bukovina egész zsidó lakosságával együtt 1941 októberében deportáltak Transznisztriába (a Dnyeszteren túlra). Gyerek voltam még, és nem sokat értettem az egészből azon kívül, hogy egy tehervagonban utazom rengeteg szerencsétlen,*

panaszkodó és kiéhezett emberrel, akik ott helyben végzik szükségüket. Nem volt ez Auschwitz, nem voltak kemencék, krematóriumok. Tipikusan román helyzet volt. A káosz. A német tisztet nehéz volt megvesztegetni; egy román tisztet sokkal könnyebb, ha a szükség úgy hozta. Ez volt a dolog pozitív része. Mondjuk úgy, hogy a viszonyok „emberibbek” voltak. A tábor egyik román tisztje például rokonszenvezett apámmal. Úgy látszott, tiszteli, és védte is egy kicsit. Egészen addig a napig, amíg be nem hívta és el nem verte bikacsökkel. Mindenütt, a fején is. Rémulten jött vissza. Ebbe az emberi közegbe az ilyen hirtelen hangulatváltozások is beletartoznak. Egyszerűen nagy megrázkódtatás volt, és az egyik olyan dolog, amely mintegy megalapozta a románokhoz fűződő viszonyomat.

ARTE ■ *A háború végén Románia felmondja a hitleri szövetséget, s győztesként fogadja a szovjet hadsereget és a magával hozott új ideológiát, amely gyorsan uralkodóvá válik. A Nyugattal való találkat későbbre balasztják.*

NORMAN MANEA ■ *Amikor 1945-ben hazatértek bennünket, még mindig gyerek voltam, bár úgy szoktam mondani, hogy egy kilenc éves aggastyán tért haza. Az újjázületés reménye kézzelfogható volt akkor, és én nagyon hamar bekapaszkodtam az utópiákba. Még nemzetközi pionirtáborban is voltam, ahol le is filmeztek. . .*

ARTE ■ *Gabriela Adamesteanu gyermekkorát Pijestiben töltötte, távol az utópiáktól. Abban a városban, ahol a kommunista rezsim már 1949-ben létrehozta az első átnevelő munkatáborot. Több mint 500 000 politikai fogoly fordult meg a román gulágon.*

A legrosszabb a félelem volt

GABRIELA ADAMEȘTEANU ■ *Emlékeimben magasabbnak tűnt. . . úgy képzeltem akkor, hogy ez egy kastély. Egy csodaszép tündérkastély. Négy vagy öt éves voltam. Nem lehettem még tudatában a körülöttem folyó dolgoknak, de mélyen magamban mégis tudtam. Emlékszem nagybátyám letartóztatására. Egy év múlva börtönben halt meg. Nyilvánvaló volt, hogy szegények vagyunk, de nem ez volt a legrosszabb. A legrosszabb*

a félelem volt. A szüleim otthon mindig suttoztak. És rettegtek, hogy elbocsátják őket. Tanárok voltak, félték, hogy elveszítik az állásukat. . . ez volt itt a mi házunk.

NORMAN MANEA ■ *Íme, a kapitalista metropolisz. A szocialista várost már ismeri. Látja, innen megint más a kilátás.*

„Túlságosan sokáig haboztam, mielőtt elhagytam a szocialista büntetőtelepet, mert naiv módon azt hittem, hogy nem egy országban, hanem egy nyelvben élek. Tudtam, hogy a szabadság jócskán megcsontítja majd a szabadságot. Az útlevélért cserébe kivágták a nyelvemet. Hogy mégis belementem e démoni egyezésbe, sokat elmond arról, milyen sürgős volt bármilyen áron elmenekülni a lángokban álló bordélyból, ahogyan Cioran nevezte ezt a vidéket, amelyet annak idején ő is maga mögött hagyott, nem is gyanítva, hogy mi süllhet ki a bordély, a cirkusz és a börtön e kommunista elegyéből.”

ARTE ■ *Mircea Cărtărescu gyakran mondogatja, hogy gyerekkorát a véletlen helyezte a kommunista diktatúra égiske alá. Tizenbattól huszonbét éves koráig elvágta önmagát az ország valóságától, és napi hét órán át az olvasásba menekült. Regényeiben álombeli diszletekké váltak a bukaresti házgyári épületek.*

MIRCEA CĂRTĂRESCU ■ *Mindig nagyon meghatódok, amikor ide feljövök, mert ide jártunk játszani. Rengeteget játszottunk ezen a teraszon, mely titokzatos helynek számított. Mintha az égben lebegnénk. Arrafelé látni lehetett a cirkuszt, a parkot, a tavat, és még sok mindent. Ma már semmi ilyesmit nem látni.*

Életünk– életem – kétharmad részét a kommunizmusban éltem le. Bőven volt rá időm, hogy átítatódjam ezzel a világgal, és felfogjam, hogy igazi mélytengeri univerzum volt. Mint azok a halak, amelyek a tenger mélyén élnek, és a nyomáskülönbség miatt szétrobbannak, ha a felszínre kerülnek. . . Mi éppen ilyenek voltunk. A belső feszültség növelésével kellett alkalmazkodnunk egy mesterségesen teremtett világhoz, hogy túléljünk. A mindennapos borralaló világa volt. Akárhová

„David Caspar órásmester fia”
Magyar Lettre Internationale, 92

(Saul Bellow-val)
„A magas kultúra és az élet tényei”
Magyar Lettre Internationale, 58

MICHAL FRYDRYCH: FOLIAGE, MALACHITE, MOISTURE, BLACK EARTH, 2015 – JCE 2015-2017, POLAND

mentél, vitted magaddal a doboz Kentet. Az egyféle keksz, az egyféle élelmiszerbolt világa. Mindazoké a dolgoké, amelyeknek a működéséről ma már elképzelésünk sincsen.

MANEA A DIÁKJAIHOZ (Bard College) ■ Szinte totális volt a felügyelet. Egyetlen munkaadó volt: az állam. Az emberek az állam tulajdonai voltak. És legnagyobb részük alávetette magát az államnak. Nem lehet azt kérni az emberektől, hogy hősök legyenek. Még Szolzenyicin, a kor nagy hőse, a szovjet disszidens is csak egyetlen dolgot kért tőlük: hogy ne hazudjanak; és ez egyáltalán nem volt könnyű. Az utópiától csak egy lépés a diktatúra.

A diákok egyes dolgokat megértenek, de nem szabad túl sokat várni tőlük. Mi, kis országokból származók persze frusztráltak vagyunk, mert úgy érezzük, félreismernek, nem értenek meg minket. Nekünk Romániában több nyelven kellett tudnunk, hogy elolvashassuk a mindenfelől származó könyveket, mert a világ egy eldugott csücskében élünk. Nekik nincs ilyen problémájuk. Ez így van... nincs miért csalódást érezni.

ARTE ■ *Romániában állandóan bontottak valamit. Egy-egy új rezsim vagy ideológia rendszeresen nekiállt, hogy eltörölje, földig rombolja a múlt egy szeletét és a helyébe saját világát állítsa. A nyolcvanas években Bukarest központja tűnt el régi bázisaival, templomaival, birodalmával együtt. Bukarest polgári múltjának eltörlése árán Ceaușescu saját fővárosa felépítésére készült.*

„A fehér bohóc eljött, hogy ellenőrizze a fehér palota építését. Ő parancsolta meg, hogy rombolják le a város néhány legszebb kerületét. A palota és a Cirkusz körút előbb kétfelé vágta, később kilenc, majd még több részre szabdalta a fővárost. A hétköznapi cirkusz fölött a nagy elnöki cirkusz palotája veszi át a hatalmat. Itt ott felhangzott a taps. Kétségtelenül elszigetelt taps, mint valami álmos, elmaradt feltételes reflex, mely a vérükbe ivódott, még a hajdani szigorú óvodai igazgatónők rendezte színelőadások idejéből. Hagyományos, spontán taps, nem is a rendőrség nyomására, mint általában, hanem talán a kollégáktól, a szomszédtól való

félelem miatt, vagy pusztán ostobaságból: a tekintély jámbor imádatának ostobaságból.”

(N. Manea: *Bobocokról: a diktátor és a művész. Európa, 2003*, Jávorszky Mária ford.)

„Áldott hon, román hon, mit kívánjak néked?”

MIRCEA CĂRTĂRESCU ■ Nem tudom, hogy ötven év diktatúra után maradt-e még egyetlen épelméjű román, aki őszintén tudna hinni a hazafiság eszményében. Ezért különösen nehéz ma bárki számára itt, Romániában, hogy újra azt érezze, tartozik valamilyen közösséghez, melyre büszke, és ezzel még az önbecsülést, az identitás érzését is össze tudja kapcsolni. Az átlag román ember képtelen túllépni azon a határtalan gyalázaton, amellyel a kommunista korszak átitatta az olyan szavakat, mint „haza”, „hazafiság”, sőt: „Románia”. FLORIN LĂZĂRESCU ■ Volt egy olyan időszakom, amikor tagadtam mindent, amivel a kommunizmus nyakon öntött bennünket. A bátor nép hihetetlen hőstettei, a török hadakat ripityára verő hercegek, meg effélék... egyszóval a totális demisztifikáció korszaka. De amikor rádöbbenem, hogy Ștefan cel Mare negyvenhét évig uralkodott, vagyis tovább, mint Ceaușescu, akkor azt gondoltam: a mindenit, micsoda rendkívüli pasas, én csodálom ezt az embert!

Miért működik olyan jól Amerika? Mert hisz bizonyos dolgokban. A nemzetek megalkotják a maguk mítoszait, de nekünk ez nem megy. Nem mondom, hogy manipulálni kell a népet, de tagadni sem lehet mindent. Mert a legjobb út egy nemzet lerombolásához az, ha megfosztjuk minden értékétől. CĂRTĂRESCU egy irodalmi fesztiválon ■ Allergiás vagyok a tribünökre, amelyek mesterségesen emelik a magasba az embereket. Nem populizmusból mondom, tényleg ezt gondolom: menjünk le innen mind a terembe. Természetesebb lesz.

Nem hinném, hogy egy író számára ideális helyzet, hogy tananyag legyen az iskolában. Éppen ellenkezőleg. Egyszer azt kérdezte egy barátom: „mit keres a te generációd az iskolai tankönyvekben? A gyerekek utálni fognak érte. Jobb lenne, ha titokban olvasnának, akkor lennétek tényleg híresek!”

ARTE ■ *Mihai Eminescunak, a 19. század nagy romantikus költőjének pontosan az a sors jutott, amitől Mircea Cărtărescu ózkdodik. Előásták egy hazafias költeményét, amelyet 16 évesen írt, és a tankönyvek szövegeként ráerőszakolták több generáció kisiskolásaira.*

„Áldott hon, román hon, mit kívánjak néked,
Szerelmes ország, ékes, dicső föld!
Győzhetetlen fegyvert, hű kart, biztos vértet,
Nagy múltadhoz méltó, tündöklő jövőt!
Pezsgő, súlyos óbort habzó kupáidba,
A téged köszöntő honfi asztalán;
Mert elhal a hullám, s fenn áll a szikla,
Ezt kívánom néked, szép Romániám.

(*Ce-ți doresc ție, dulce Românie –*

Áldott hon, román hon, mit kívánjak néked.

Majtényi Erik fordítása)

MIRCEA CĂRTĂRESCU ■ Visszaélés volt Eminescu szellemével, hogy nemzeti szimbólumként használták. Soha nem egyezett volna bele, amíg élt. Hol a legionáriusok győzelmi szekerébe fogták be, hol a kommunistákéba, mindenki hivatkozott rá, mint a nemzeti identitás egyik fundamentumára. Olyannyira, hogy ma már nehéz kijelenteni, hogy az ember szereti Eminescut. Mert mindenki szereti, vagy legalábbis úgy tesz; ehhez még arra sincs szükségük, hogy olvassák. Egy íróval ennél rosszabb nem is történhet.

CĂRTĂRESCU, Interjú, Die Zeit, 2007 ■ „Fiatalkoromban szenvedtem az éhségtől és a hidegtől. De ez az írásaimra nem volt hatással. Kafkát olvasva elfeledtem az éhséget, és Thomas Mann-nal a hideget. Az igazi hazám nem Románia, hanem Kasztília, ahova Ceaușescu soha be sem tette a lábát.”

GABRIELA ADAMEȘTEANU ■ A kiadóban sokszor éreztem úgy, hogy el vagyok zárva a világtól. Egyszer bámultam kifelé az ablakon, és hirtelen megláttam önmagam, mint újságíró. Merő projekció volt, képzelgés, a távoli, nagyon homályos jövőről. De mégis elképzeltem, ahogy szabad újságíróként élek egy szabad világban.

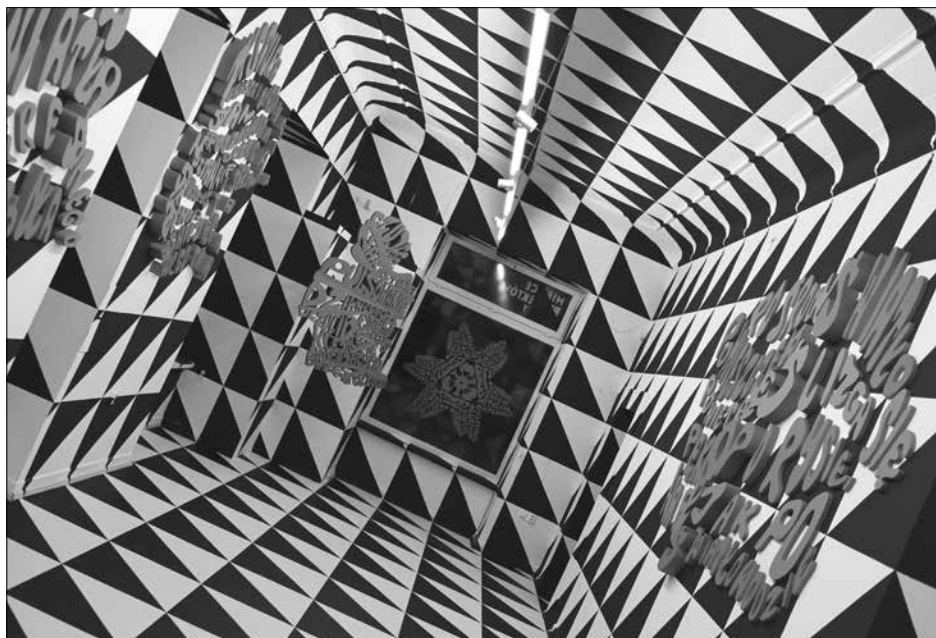
„Nálunk, kedveseim, az emberek fáradtan és rezignáltan születnek: mintha már leélték volna néhány kemény, kiábrándító életet, és réges régen lemondtak volna arról, hogy szembeszegüljenek a mindenható Rosszal. A rendtelenség, az ideiglenesség, a barbárság magától gyarapszik, mint a baktériumok a porban. Az elme zúzavarának erjesztőanyaga, a korrupció, a káosz, az összecsapott munka könyörtelen baktériuma... Már apám is ezekre a bajokra panaszkodott, és most mi is ugyanarra panaszkodunk.”

(Az elveszett délelőtt, színpadi változat)

Mit jelentett nekünk ez a posztmodern televíziós forradalom?

ARTE ■ *Váratlanul, amikor már nem volt több remény, 1989 végén a románok fellázadtak Ceaușescu ellen. Egyszeriben minden újra lebeszélgesnek tűnt.*

FLORIN LĂZĂRESCU ■ Éppen vidéken voltam, és jól emlékszem: nálunk nem történt semmi. Csak egy történelemtanár, akit nagyon szerettem és nagy hatással volt rám gyerekkoromban... egyedül ő

ment ki az utcára, és azt kiabálta: csatlakozzunk a forradalomhoz! Egész éjjel kiabált, de nem jött senki. A falubeliek később azt mondták, hogy jó polgármester vált volna belőle. De hát milyen forradalom lett volna egy moldvai faluban? Hiszen Bukarestben történt minden. A tévében néztük végig az egészet, mint annyian az országban.

MIRCEA CĂRTĂRESCU ■ Másnap én is kimentem a Palota térre, egymillióan voltunk. Soha nem fogom elfelejteni azt a napot... *Káprázat* című regényem harmadik kötetének napját. Az egész regény e körül a nap körül forog. Arról szól, mit jelentett nekünk ez a posztmodern, televíziós román forradalom... amely később fantasztikus csalódást hozott számomra. Ez volt az első alkalom egész életemben, amikor úgy becsaptak, mint egy gyereket. Soha nem bocsátom meg azoknak, akik ezért felelősek. Egyszer csak olyan erős és durva lett a manipuláció, hogy paradox módon már nem is vettem figyelembe. Hiszen volt részem egy egész korszakon át tartó manipulációban, és őszintén hittem, hogy vége. De sajnos folytatódott és még ma is tart.

GABRIELA ADAMEȘTEANU ■ Annyira gyűlöltem Ceaușescut, hogy simán elhittem mindent, amit az úgynevezett szabad televízióban láttam. Például a Ceaușescu-per megcsonkított, vágott változatát. Ceaușescu azt követelte, hogy vigyék a nagy nemzetgyűlés elé, és kijelentette, hogy államcsíny zajlik. A könnyeim is potyogtak a nevetéstől. Még hogy vigyék a nemzetgyűlés elé, amikor mindent ő irányít! De azt egy percig sem hittem volna, hogy ez nem forradalom. Hogy államcsíny is lehet. Úgy fél évvel később véletlenül újra megnéztem az egészet. És hirtelen mintha először láttam volna Ceaușescut. Mert ez már nem az a Ceaușescu volt, aki a beszédek tartotta, hanem egy legyengült öregember. Sebezhető... ő is meg a felesége is. De nem éreztem szánalmat. Inkább csak elcsodálkoztam ezen a váratlan átalakuláson.

MIRCEA CĂRTĂRESCU ■ Elég valószínűtlen volt, hogy egy rothadó hulla, amilyen Románia volt Ceaușescu idején, egy csapásra megváltozzon, és virágzó, egészséges lényé alakuljon át. Ez

a folyamat végigvonult a kilencvenes éveken, el-tartott a kétezres évek közepéig. Tulajdonképpen folytatódott az agónia.

GABRIELA ADAMEȘTEANU ■ Ezek itt a 22 című lap első számai. A legelsőben hoztuk le az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. Ismeretlen szöveg volt az akkori Romániában. Én sem ismertem... És Václav Haveltól A hatalom nélküliek hatalmát. Romániában soha egyik sem jelent meg. Románia addig csak Ceaușescut ismerte.

ARTE ■ A 22 című folyóiratot közvetlenül a forradalom után alapították értelmiségiek, volt ellenzékiek. Gabriela Adameșteanu hamarosan csatlakozott hozzájuk, és teljes erejével bevetette magát a demokratikus társadalomért vívott küzdelembe. 13 évre félretette az irodalmat, kizárólag politikai újságírással foglalkozott. A történelem iróniája, hogy a folyóirat szerkesztősége alig néhány lépésre volt a kiadótól, ahol a Ceaușescu-időkben dolgozott.

GABRIELA ADAMEȘTEANU ■ Kezdetben arra törekedtem, hogy a lapnál egyáltalán ne legyen cenzúra. Gondolom, ez abból eredt, hogy évekig dolgoztam kiadónál, ahol kénytelen voltam cenzurát gyakorolni. Az egyetlen vágyam az volt, hogy tiszteletben tartsuk a sajtó szabadságát. De mindez ellenem fordult. Mára nagyon bizalmatlan lettem. Néha eltűnök, hogy nem idealizálok-e a kilencvenes éveket. Hogy nem vetítünk-e mindannyian a jelenre egy általános, nagyon is létező kiábrándultságot. Meglehetősen elkeseredett mindenki, akivel beszélgetni szoktam. Paradox módon sokkal elkeseredettebbek vagyunk, mint a kilencvenes években. Pedig nem kellene, mert most jóval stabilabb minden, az ország megállapodottabb lett. 2000 után úgy tekintettem a belépést Európába, mint a történelem végét. Ma már látni, hogy nem így van. A történelem megint mozgolódni kezdett keleten. Ma a románok nagyon depressziósak, kiábrándultak, elvesztettek... zavarodtak és elégedetlenek.

ARTE ■ A forradalom óta 25 év telt el. Iasiban Florin Lăzărescu és íróbarátai teljes erővel

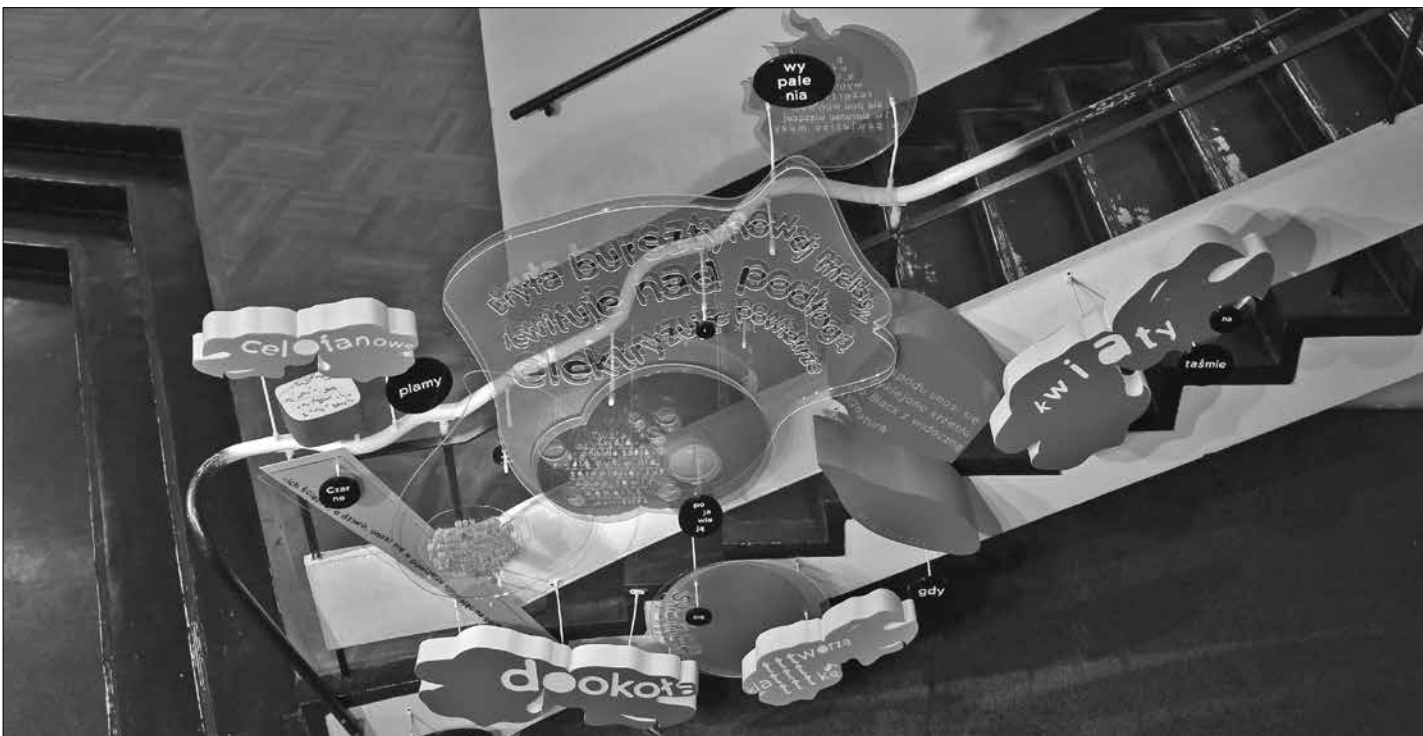
igyekeznek életben tartani az ország legnagyobb irodalmi fesztiválját. Olyan írókat láttak már vendégül, mint David Lodge, Francois Weyergans vagy Herta Müller.

FLORIN LĂZĂRESCU ■ Óriási a siker, mert az egész város bedobta magát. Ez itt nem értelmiségiek és írók bizalmas találkozója, akik szeretnek egymás között társalogni. Több ezer fiatal tevékenykedik nálunk, és örömmel teszik. Kész csoda! De azt is bizonyítja, hogy érdemes Romániában maradni, hogy van mit tenni. Németországban vajon meg tudtuk volna-e csinálni ezt? Nem, mert itt hiányzott. Eddig nem gondolt rá senki, de beindult. Romániában még rengeteg a tennivaló.

NORMAN MANEA. Felix culpa, 1991 ■ „Románia nem azonos Ceaușescuval vagy a fasiszta Zelea Codreanuval; nem korlátozódik a légió zöldinges terroristáira, vagy a Securitate által manipulált bányászokra. Létezik egy demokratikus szellem, egy demokratikus Románia, bármennyire meggyengítették is több évtized jobb- és baloldali diktatúrái. Létezik a román humor és szakértelem, létezik az európai kultúrához fűződő szoros kapcsolat. És létezik a – nem mindig gyászos – román paradoxon és kétértelműség. Ne feledjük, hogy ebben a hagyományosan antiszemita országban több százezer zsidó élte túl a világháborút. De a remény nem érheti be a paradoxonnal és a kétértelműséggel. A jövőnek el kell hoznia az egyértelmű és nyílt átmenetet a civil társadalom felé.”

FLORIN LĂZĂRESCU ■ Az dühít a legjobban, hogy nálunk mennyi a rögeszmés ember. Vannak, akik középszerű országnak látják Romániát, amelyből régóta kipusztult minden érték, minden civilizáció, és vannak, akik az ellenkező végletbe esnek, akik szerint „ez a világ legszebb országa, istenem, de kár, hogy a politikusok tönkreteszik”. Szóval engem Romániában az dühít a legjobban, hogy senki sem vállalja fel az országot. Sokkal jobban szeretnek másokat vádolni. Én a magam részéről jóban-rosszban vállalom Romániát.

KÖBÖL ANNA FORDÍTÁSA

A jobb szárny

Káprázat

CĂRTĂRESCU,

Mircea

Sóvárgás

(Csiki László ford.)

Jelenkor, 1997

Vakvilág –

A balszárny

(Csiki László ford.)

Jelenkor, 2000

Lulu

(Lövéttei Lázár

László ford.)

Gondolat, 2004

Miért szeretik

a nőket?

(Kosztza Gabriella

ford.)

Jelenkor, 2007

Sárkányok

enciklopédiája

(Szócs Géza ford.)

Bookart, 2011

Káprázat. A test

(Kosztza Gabriella

ford.)

L'Harmattan, 2015

„A parazita”

(Csiki László ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 25

„Felvonóház”

(Csiki László ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 33

„Lulu” (részlet)

Magyar Lettre

Internationale, 58

„Levante” (részletek)

(Lövéttei Lázár

László ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 39,

43, 58

„Békafül”

(Kosztza Gabriella

ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 64

„Amikor a szőnyeg

elkészült...”

(Kosztza Gabriella

ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 82

„A test”

(Kosztza Gabriella

ford.)

Magyar Lettre

Internationale, 95

A vállát átölelve visszavittem a konyhába. Még sohasem értem hozzá így, ahogy valójában soha nem is beszélgettem vele. Most éreztem, hogy egész testében remeg, nem a kinti hideg miatt, vagy nem csak attól. Megint bementünk a nagyszobába, ahol pislákoló kék fényel csak az Electronica márkájú fekete-fehér tévé világított. Apám leült az asztal ablak felőli végéhez, és szokása szerint teljesen elmerült a valóságot helyettesítő mesterséges látványban. Anyám az asztal másik végén ült, a kárminpiros terítő mögött, amelyen az utóbbi években vastag üveglap is volt. Évekig társasjátékoztak vagy römisztek azon a puha, kifürkészhetetlen mintájú és rojtos szelű abroszon, a lámpa gyenge villanykörtéi alatt kétségbeesetten próbálták agyonütni az időt. Amikor az unalom véget vetett az utolsó partinak, és bementem a szobámba, az íróasztalomon ülve, csupasz talpammal az akkoriban még meleg radiátorra támaszkodva hallottam, hogy áttértek másik foglalatosságukra, a háztartási elszámolásra, összeadták, mennyit adott ki anyám kenyérre – félbarnára vagy krumplisra, mert már nagy urak voltunk a kerek, barna kenyérhez, amelyet egyébként jobban szerettünk, de azt a látszatot keltette, hogy nyomorgunk –, mennyit paradicsomra, uborkára, halra, tejre, joghurtra, gyufára, mennyit ruhaképitőre, Dero mosóporra, mindenre, amit naponta hazahordott bevásárló szatyraiban, sokszor húsz kilót is cipelve, és utána úgy fájt a keze, hogy alig bírta. „Látod, Mircișor, hogy feltörte a kezemet a szatyor”, mondta az előszobafalnak dőlve. Mutatta a tűzpiros dudorokkal teli tenyerét: „az Isten verje meg ezeket a szatyrokat, úgy vágják a kezemet, hogy megőrülök...” Majdnem sírt fájdalomában, feláldozott tenyerét, mellén keresztbe tett karral, sokáig a hónalja alá dugta. A reggeli cipekedés, az esti számolgotás az újság szélén, gyerekes írásával, ami még mindig olyan volt, ahogy a falusi tanítótól megtanulta, kacskaringós, ahogy a fényképek hátlapjára meg a kárminpiros táskában lévő papírokra írt (tintaceruzával) – közben a mosás, takarítás, beágyazás, rámolás mindenki után, apámat munkába indította, engem az iskolába, aztán a főzés („nem tudom már, mit főztek nektek, legszívesebben megfutamodnék”), minden elismerés nélkül, mindenki részéről közönyösen, mintha ez az asszony, aki embert faragott belőlünk, ez a jó és becsületes ember („Mircișor, soha életedben egyetlen szál cernát el ne vegyél, ha nem a tiéd”), aki az utolsó helyre szorult, tulajdonképpen nem is volt helye a családi szükségletek hierarchiájában, nem volt se ruhája, se cipője, hogy kimenjen az utcára, nem rúzsolta, nem csinósította magát, végül még az egylejes, kisautó formájú üveges kölnijéről is lemondott, évente csak egyszer daueroltatta a haját, ki tudja, milyen alkalmakra, mint valami cseléd, akit azért fizetnek, hogy mindent elénk rakjon, mosson, vasaljon ránk, hogy mi tisztességesen nézzünk ki az ő Bukarest közepében lévő falujától, a Volga, Floreasca és Melodia muzik övezte területtől távoli, homályos és ijesztő nagyvilágot járva, ahová ő sohasem merészkedett. A kredencen mindig ott találtam ezeket az újság fecniket, egymás alá sorban felírva rájuk, hogy „tójás”, „paradicsom” és „cukórka”, kacskaringósan, golyóstollal, az árákkal, anélkül hogy tudtam volna, ezek anyám poémái, amelyek a Portugál leveleknél, de még Szent Teréz egzaltált lapjainál is ihletettebb és szenvedélyesebb szerelmes történetekről szólnak. Az otthonunkban anyám két vakot vezetett, két köszívű, tőle és egymástól is elidegenedett férfit, odaadón szolgálta őket, neki ennyi elég volt, és nem várt érte viszonzást.

Én is leültem a kanapéra. A tévében még mindig ugyanaz az erkélyjelenet. Valaki lelkesen szónokolt, sokan álltak körülötte, mintha a testükkel akarnák megvédeni. A tévések reflektorfényeiben fürödvé szobrok közötti domborműnek tündek, amelyen a nagy politikai karrierjének fényes pillanatát örökítették meg, tetején vacogó galambbal. Majdnem leragadt a szemem, elkábultam ugyanazoknak a szavaknak a folyamatos ismétlésétől, a tízezres tömeg hullámzásától a sötét téren, a szónokok szájából kiáradó pára balettjétől,

amikor néhány különös villanás világította meg a teret, és valamilyen egyöntetű pattogás elnyomta a hangszórók hangját, amitől figyelni kezdtem a képernyőt. Az új szónok zavarban volt, amikor a mikrofonhoz lépett, valahová a közvetítő kocsik mögé nézett, és kiabált: „Testvérek! Lőnek! Kik lövöldöznek, testvérek?” A kamera elfordult a központi bizottság erkélyétől, és végigpásztázta a tömeget. Az emberek minden irányban forgolódva figyeltek, üvöltöztek és lármáztak. Valahonnan a háttérből vagy tíz torkolatú villant egyenesen, mint a lézersugár, a márványépület felé. Nyilvánvalóan nyomjelző lövedékek foszforeszkáltak a sötétben, a decemberi fagyos hidegben. Hát délelőtt mégse ért véget minden? Nem a saját szememmel láttam az elnöki gépet bálnaként felemelkedni a központi bizottság épületének tetejéről, Ceaușescuval együtt, amikor nem vesztegetve az időt, elválasztották az ördögöt a gyermekektől? Nem volt velünk a milícia és a katonaság, ahogy egész nap százan meg százan ordították? Ünnepelet a nép, az évekig behűtött pezsgőt kinyitották, pukkanva spriccelt, de túl savanyúnak bizonyult, a gyilkosok összebarátkoztak az áldozatokkal, és együtt énekeltek az „Ébredj, román!”-t, a pópák a tudományos ateizmus tanárokkal együtt vonultak, akik most már földig hajolva vetették a keresztet, úgy imádkoztak a nemzeti megújulásért. Mindenki úgy tudta, kicsik és nagyok, jók és gonoszak, az összes román, hogy mostantól itt, ezen a bukolikus vidéken csak tej és méz folyik. Ki lőtt? Ki maradt még az ellenkező oldalon?

A tévé már régóta vibrált a kisasztalon. Rajta az éjjeli lámpa sohasem működött. A képernyőn ismét az erkély látszott, ahogy végigsöpört rajta a reflektorfény, a sápadt forradalmárok, mint valami barlangi bogarak, még jobban összebújtak, mintha hirtelen nagyon fáznának. De az az ember, aki fanatikus tekintettel a mikrofonba szónokolt, egy pillanatra se hagyta abba szóáradatát, csak mondta, mondta, még akkor is, amikor a tömeg a sötét téren már ledől előtte, mintha egy láthatatlan kéz kaszálta volna le. Itt egy fiatal srác, nagyon közelről leadott lövés zúta szét a halántékát, ott egy felnőtt férfi, a túloldalón egy fiatal lány. Forrongott és megszállottan vergődött a tömeg, a szélén állók futásnak eredtek, és eltűntek a sötétben, a páncélkosziból üvöltöttek a hangszórók, mint délelőtt: „Mindenki maradjon a helyén! Mindenki maradjon a helyén! Mutassuk meg a szemeteknek, hogy nem félünk tőlük, elvtársak! Bocsánat, uraim! Polgártársak, tulajdonképpen... Testvérek, íme, a bizonyíték, hogy legyőzhetetlenek vagyunk, hogy mostantól senki se érhet hozzánk.” És a beszélő két ujját pásztorosan a szájába dugta, és hosszan, elkéseredetten akkorát füttyentett, hogy a levél is lehullt a fáról. Mire a reggel óta a tér sarkában felejtett román Forradalom hirtelen talpra ugrott, tenyerével gyorsan lesimitotta katrincáját, meggázította nyakán és vállán dukátos nyakláncát, és nagy elefántléptekkel, hogy dübörgött alatta a kövezet, az erkélyhez sietett, utat tört magának a rémült, csak a térdéig érő polgárok között. Jaj volt annak, aki még idejében nem ugrott félre hatalmas bocsokora elől! Irgalmatlanul fellökte és beletaposta a tér egyre hidegebb sötétjébe. Ahogy odaért, a szemrevaló és tipikusan romános szemöldökű ifjú menyecske keblével az egész korlátot eltakarta, és így az erkélyen azon a tragikus éjszakán egyetlen golyó sem találhatott el többé egyetlen forradalmárt sem. Hosszú órákon át egymást követték a mikrofonnál, kilestek a büszke menyecske lapockája mögül, mind bátrabban szónokoltak, miközben köröskörül nyomjelző lövedékek csapódtak a komor épület hatalmas homlokzatának.

„Uramisten, Costel, most mi történik?”, anyám kővé dermedt a székén. „Kik lőhetnek?” Apám fehér volt, mint a fal. Úgy nézte a képernyőt, mint aki semmit sem ért az egészből. „A reakció, uram”, mondta kis idő múlva. „Ceaușescu emberei, az őrsége. A nevelőintézeti árvák. Előbújtak a vackukból, hogy megvédjék az apjukat.” „Jaj! És ha az öreg visszajön? Uramisten, Uramisten, mi lesz akkor velünk! Én azt hittem, mindenestül elvitte az ördög, és

tessék...” „Ha visszajön, mindenkit legyilkol. A kutyaúrstenit, hogy nem volt jobb dolgom, mint elégetni a párttagsági könyvem, ahelyett, hogy eldugtam volna valahová, a franca”... .

Ceaușescu visszajön. Az agyomosott, apátlan, anyátlan fiatalokból álló feketeruhás, a Főnököt és Leanát istenítő testőrök uralják a helyzetet. Elszabadul a kegyetlenkedés. A pályaudvarok és repülőterek blokád alatt. A rádió és tévécsatornák a kezükben. Kihirdetik a szükségállapotot. Feketeruhások járőröznek az utcákon. Rotweillereik mindenkit széttépnek, akivel találkoznak. Az emberek a lakásokban reszketnek, többé nem mernek mutatkozni. A rádióból, a televízióból, az írógépekből, a villanyvasalókból, a gáztűzhelyekből Ceaușescu beszél vadállati tekintettel. Ha kinyitják a hűtőt, Ceaușescu feje van a tortástálon, folyamatosan beszél. A falakon, a mennyezeten, a padlón képernyők jelennek meg, amelyeken Ceaușescu szónokol. A lakások ajtáját éjjel bakancsokkal berúgják, álarcosan, kutyákkal beözönlének, az asszonyt hálóingben, hajcsavarókkal, a férfit, dióolajos hajára szorított női harisnyával, kihúzzák az ágyból. A nő mondani akar valamit, mire úgy szájon vágják, hogy visszazuhan az ágyneműre. Az egyik kutya morogva ráugrik, nyelvéről csurog a nyál, az asszony elájul. A pizsamás férfi hunyorogva pislog a vadászlámpa fényében. „A párttagkönyvet! Azonnal mutassa meg a párttagkönyvét!” „Már nincs me-e-eg. El...” Nem tud parancsolni a szájának, térde elgyöngül, a szőnyegre rogy, azonnal megragadják, belökik a furgonba, elviszik egy stadionba, az éjszaka kellős közepén, vakítóan rávilágítanak az ezernyi pizsamás, automata fegyverrel őrzött férfira. Sorra, egymás szeme láttára agyonlövik őket. A férfi várja, hogy rá kerül a sor, ő az ötödik, aztán a negyedik, a harmadik, a második... A pisztolyos suhancnak fogalma sincs arról, hogy van a világon szánalom, szeretet, barátság, közeledik feléje, a pisztoly hideg csövét a homlokára szegezi, a férfi összehúzza szemét, és a koponyája szilánkokra robban. Az agya és vére néhány méterre köröskörül összemaszatolja a gyepet.

Otthagynom őket, beleolvadva a félhomályba, az asztal két végén, mereven kirajzolódnak a tévéképernyő éles fény-árnyék kontrasztjainak váltakozásában, szemükben rémület, ujjaiak reszketnek a fényes üveglapon, azok

tehetetlenségével és reménytelenségével, akik miután bejárták életük megannyi labirintusát, kanyarulatokkal, lejtőkkel és emelkedőkkel, összeszűkülő ösvénnyel és váratlan, hatalmas láva- és gyémántbarlangokkal teli rózsakeretekben és undorító vágóhidakon, miután nevettek és sírtak, szenvedtek és szenvedést okoztak, miután lehorzolták bőrüket és húsukat mind szűkebb alagutakban nyomulva, megrühösödve Isten bőrében, hirtelen az utolsó helyiségben találják magukat, ahonnan nincs már visszaút. Tudom, hogy örökre ott maradnak, az erkélyre és a malomra néző szobában, körülöttük a kanapéval, a „tyúkos” nippelkel teli vitrinnel, az aranyozott, földgömb formájú orosz ébresztőórával, a virágcsendéletekkel, a szélén rongyos perzsaszőnyeggel, a kicsorbult csillár gyenge, poros villanykörteivel, kitartóan bámulva a hamis kristálygömböt, a világra néző hamis ablakot, a hamis prófétát, ahogy vibráló, kékes fénye megvilágítja őket, mint valami kőzeteket a tengerparton. Beckenstein egyenletekbe burkolva ülnek, se élők, se holtak, mintha az étkező-szoba nem is valóság, csak valakinek az emléke volna egy másik világból. Apám és anyám. A két ember, aki nekem életet adott.

(regényrészlet)

KOSZTA GABRIELLA FORDÍTÁSA

MORARU,
Christian
„Mircea Cărtărescu
és a nemzeten túli
román irodalom”
Magyar Lettre
Internationale, 72

Heimweh nach Zukunft

Honvágy a jövőbe

MÜLLER, Herta
A róka volt a vadász
(Nádori Lídia ford.)
Cartaphilus, 2010

Lélegzethinta
(Nádori Lídia ford.)
Cartaphilus, 2010

Szívjószág
(Nádori Lídia ford.)
Cartaphilus, 2011

Fácán az ember
semmi több
(Karácsónyi Noémi
ford.)
Cartaphilus, 2012

„Szajmennybolt és
gyikbőr cipő”
(Lendvay Katalin
ford.)
Magyar Lettre
Internationale, 53

Kelet-Európában évtizedeken át közös volt az elnyomás, de ugyanilyen közös és látható volt az elnyomástól, gyámkodástól való undor is. És közös volt a menekülés iránti vágy.

Ismerek olyan embereket, akiknek egész életét kitöltötte a képzelődés a menekülés lehetőségeiről. Naponta gondoltak erre, életüket eszerint alakították. Például éveken át keletkutatónak tanultak, hogy később, valamikor majd megpályázhassanak egy szolgálati utat Japánba –, és ha olyan szerencsésük lesz, hogy ez sikerül, nyugaton az első repülőtéren, ahol átszállnak, megszakítsák az utat, és menedékkjogot kérjenek. Mások műszaki rajzoló lettek, mert foglalkozásukhoz hozzátartozott a földmérés. Beszéltek, hogy néha a határ mentén is végeznek földmérést. Szóval volt, aki az esetleges szökés lehetőségét választotta foglalkozásának –, és ez a foglalkozás rajta ragadt, és nem szerette meg soha, és fél életet ebben az illúzió- csapdában töltötte, mert a szökésre sose volt valószínű esélye. Mondhatjuk, hogy emberek ezrei fél életüket a menekülés köztömódjában élték le. Ebben a mélyseges nyomorúságban a menekülés rejtett gondolata egyszerre állt kétségbeesésből és reményből.

Azokból az időkől tudom, hogy a menekülésnek kollektív és egyéni, tehát általános és személyes okai vannak. És ezek egyformán erősek. De ahhoz, hogy a menekülés, amikor lehetőség nyílik rá, valóssá váljon, nem kell, hogy az általánosakat személyes okok fokozzák. Elegendő az általános, a mindig jelenlévő ok, a kollektív kilátástalanság és keserűség. Ami mindenkinek egyre tereteliesedik a fejében. És megszállottsággá válik, akárhogyisokká, mert azt állítja, hogy akárhogyis, de mindenütt jobb, mint itt. Ez a végkövetkeztetés az évtizedek során magától értetődővé vált Kelet-Európában. Mindenütt jelen volt. És ugyanezzel a végkövetkeztetéssel menekülnek az emberek napjainkban is.

Ennek a végkövetkeztetésnek az alapja a teljes rezignáció. Ezért olyan fura, ha az országunkba érkező menekülteket invázióknak vagy lavinának nevezik. A menekülésnek semmi köze az agresszióhoz. A menekülés valamennyi részletében, amelyekből összeáll, defenzív.

Mindig rejtély volt előttem, hogy az általánosságban meglévő, csöndes, jól nevelt gondolat a szökésre mikor válik vad, kockázatos, erőteljesen politikai indíttatású menekülési kísérletté. Mert mindig volt egy döntő mozzanat, amikor teljesen átlagos, béketűrő, rezignált, szürke, politikailag passzív emberek teljes létüket kockára tették, és minden áron menekültek. Mert a lezárt román határok a halál övezetei voltak. A magyar határnál fegyveres katonák, betanított, a menekülteket

széttépő kutyákkal. A jugoszláv határnál a Dunában hajók, amelyek az úszó menekültekre vadásztak, és propellereikkel darabokra szaggatták őket. A túlélés esélye nem érte el az ötven százalékos, a menekülésbe bele kellett kalkulálni a halált. Ennek ellenére az évek során százazrek menekültek titkon, gyakran teljesen magukra hagyatva. A puszkagolyó, a kutyák és a propellerek senkit nem riasztottak el.

Egy gépgyárban dolgoztam, ahol gyakran fordult elő, hogy egy reggel az amúgy megbízható, pontos munkás nem jelent meg –, és nem is látuk soha többé. Pár nap múlva hallottuk, hogy elmenekült. Ritkán fordult elő, hogy néhány hónap múlva – titkon – azt hallotta az ember, hogy az illető Münchenből, Párizsból vagy Torontóból jelentkezett. Többnyire azonban nyomtalanul eltűnt a föld színéről. Nem érkezett meg sehova. Bár szökési szándékát senki se vette észre, mégse volt senki, aki csodálkozott volna, ha egy munkatársa egyszer csak elmenekült. És senki se rémült meg, ha ebbe belehalt. Kevés, sutgó részvét járt a kollégának. Sőt, ebbe a részvétbe cseppnyi irigység is vegyült, holott a szökevény már nem élt. Keserű irigység, ami magának az irigynek fáj. Semmiképp sem káröröm, inkább valamiféle csodálat. Mintegy gyászkiüntetés, a vakmerőségéért. Utána már nem emlegette senki. Frivol lett volna, ha beszélgetés közben valaki a halálára emlékeztet. Félig-meddig önmagát árulta volna el, aki szintén gondolkodott a szökésen. Az embernek meg kellett őriznie a nyugalmát, a menekülést a köztömódba, a reményt egy saját, jobb alkalomra. Ezt legjobban a hallgatás biztosította.

Mit csináltak az emberek a szökést megelőzően? Voltak, akik jósnohöz fordultak, és megpróbálták esélyeiket kártyavetés, kávézacc-olvasás útján kifizékeszni. Az ilyenek előre akarták látni a véletlent, sőt, talán kegyesen el is fogadták a sorsukat.

Volt egy barátnóm, varró- és jósno. Ő varrta a ruháimat. Egyszer véletlenül éppen próbán voltam, amikor egy kuncaft érkezett jóslásra. Bizott bennem, egy örökkévalóság óta ismertük egymást. Betessékelt a szobába, és a kuncaftot leültette a konyhaasztalhoz. A szobaajtót csak betámasztotta, így mindent hallottam. Igen, szökésről volt szó. A jóslásnak hitelesnek kell lennie, a kávézacc önmagában nem működik, lényeg a jósno szövege. A szöveg poétikus volt. Valahogy így szólt:

„Két lábat látok, ez vagy te. Valami zöld van ott, ahol vagy. Nem itt kezdődik és nem is itt végződik. Nagy. Na lám, most egész kicsinek látom a hátadat, nő, bele a hátadba. Oda ne menj. Ne menj kukoricásba, dohány-és répa földre. Ne menj füves területre, ne tévedj a zöldbe. Hosszú nyakat látok, ez egy hatyú, te pedig csillogó folyóhoz érsz.” A varrónő szünetet tartott, sóhajtott, majd megkérdezte: „Tudsz úszni? Ez a Duna.” A kuncaft halk volt, a választát nem értettem.

Arra gondoltam, ahogy ezt hallgattam, hogy milyen szépek ezek a szürreális képek. A nyelv szépsége ott ragadhat bárkin – annál inkább, minél kevesebb köze van az illetőnek a nyelvhez. Ha nem ismeri a nyelvi szépséget, akkor a legnagyobb hatása. De hogy lehet hazugság ilyen szép? – kérdeztem magamtól. Ez viszont egyszerű, mert a varrónő a képeket a szemével festette a kávézaccba, majd megfejtette, és maga is hitt abban, amit mondott. Kitalálta, de nem hazudott. És ez a nyelvi szépség a szökés helyszínét meghatározó dimenzióvá vált. Az utalások a fejben konkrét utasításokká váltak, a szökés térképévé, tervekké és módszerekké, időpontokká és földrajzi adatokká. A nyelvi szépség tetté alakult.

Természetesen pár hét múlva megkérdeztem a varrónőt, tud-e valamit arról a férfiről, sikerült-e kiszöknie. Azt mondta, szerencséje volt, már Kanadában van.

Heinrich Böll frankfurti előadásában egyszer, röviden megemlíti, mennyire kéne „egy lakható nyelv”. A háború után, egy olyan országban, ahol nemcsak a házakat bombázták le, Böll számára ez a kifejezés valószínűleg valami teljesen konkrét dolgot jelent. De egyetlen szóval se magyarázza el, hogy mit. A megoldás függőben marad, és a titokzatosság teszi a kifejezést metaforikussá, erőssé. Így paradigmaticus, meggyőző. Úgy használjuk, ahogy akarjuk. Lehet, hogy amikor a menekülő a nyelvi szépséget tette alakítja, ez „lakható nyelv”. A nyelvre bízta magát az ember, hogy elhagyja otthonát, és eljusson az idegenbe, ahol akárhogyis csak jobb lehet, mint otthon. És Böll már Jorge Semprunnél vagyunk, aki azt mondja, hogy nem a nyelv mint olyan a haza, hanem a beszéd. Tehát a mondott tartalma lehet „lakható nyelv”.

Én a „lakható nyelvet” a meneküléssel hozom kapcsolatba, ahogy Böll is megkérdi ifjú hallgató-ságát, vajon ebből a háborús generáció által tönkretett országból „tudnak-e valaha egy olyan államot csinálni, amely után az embernek honvágya van”. Böll számára ez utópia volt. Erős kétségei voltak. Mert „1933 és 1939 között mindaz, amit addig valamilyen formában Németországnak lehetett nevezni, meghalt, vagy külföldre kényszerült.” Ezt írta 1960-ban Jenny Aloninak, aki 1939-ben Paderbornból Palesztinába menekült, és akit Böllrel egy életre szóló barátság kötött össze.

Böllnek azért is voltak kétségei, mert a háború után csak a Keletről kiűzött német kisebbségek számítottak „kitelepítettnek”. Böll 1973-ban ezt írta: „A kitelepítés szó másként, jobban

értelmezhető, ha a kezdetét 1933-ban határozzuk meg.” Ez azonban mindmáig nem történt meg, sajnos nem hallgattak Heinrich Böllre. A német emlékezet terében még mindig nincs hely a náci Németországból elűzött százezrek témájának. Ami megmutatná a száműzetés és menekülés drámáját. A végtelen utakat Mexikóba, Sanghajba, Új Zélandba vagy Argentínába. A kétségbeesést a határoknál, a szerencsés és szerencsétlen véletleneket, a reménytelenséget, a végleg kikészült idegeket. Böll az 1974-es PEN-kongresszuson tartott beszédeben Jeruzsálemben azt mondta: a német Elend (nyomorúság) szó az Ausland (külföld) szó őspanya. Az emigránsok sosem tudhatták, vajon honvágyuknak engedhetnek-e, nem gátolják-e ezt politikai vagy pszichológiai okok. Vissza nem hívta őket senki. Pedig a háború után Németországnak égető szüksége volt mind a tapasztalatukra, mind a személyes integritásukra.

Németország napjainkban ennek ellenére talán mégis honvágy-hazává vált. Nemcsak nekünk, akik itt élünk. Olyanoknak is, akiknek diktatúrákból és háborúkból kell menekülniük. Akiknek honvágyuk van a béke és a biztonság után. És mert Németország tudja ezt kínálni számukra, Németország után van honvágyuk. Ezek érzik ugyanazt a honvágyat, amit a korombéli kelet-európaiak háború nélkül is jól ismernek – a honvágyat a jövőbe.

Amikor Temesvárról Bukarestbe utaztam, a sínek egy darabon egész közel futottak a Dunához. Át lehetett látni Jugoszláviába. És amikor ez az útszakasz kezdődött, a kupékban lassan mindenki felállt. Ok nélkül, egyetlen szó nélkül

mindenki, abszolút mindenki felállt, kiment a folyosóra, és átnézett a határon Jugoszláviába. Fiatalkorúak és öregek, sőt, egyenruhás katonák és rendőrök is. Olyan volt a csönd, mint egy hipnózisban. Mint egy kinyilatkoztatás, mindenki tudta a másiktól, mire gondol. Hallgatni és nézni, a szemek, mint ferde tükrök. A sirály vagy a fecske a levegőben, mintha a nyakon hasítana át. Amikor a vonat eltávolodott a Dunától, mindenki szó nélkül visszament a kupéba. Újra elhelyezkedtek, folytatták valamelyik korábbi témájukat – mintha a Duna ragyogása meg se szakította volna.

Ettől a hipnózistól a folyosón mindig egy kicsit megdermedtem, ijesztő érzés tört rám, amikor elképzelttem, mi lenne, ha egyszerre csak ebből a vonatból mindenki elmenekülne. Minden évben tömegesen szöktek ki az emberek, de titokban, egymástól független, rejtett akciókban.

És ez nem csak Romániában volt így. Senki se számolta, hányan menekültek, nap mint nap, a kelet-európai diktatúrákból. Amikor 1956-ban Budapestre, 68-ban Prágába betörték a szovjet tankok, több mint 200.000 magyar és 400.000 cseh menekült nyugatra. Ezért mértéktelenül bosszant, amikor manapság a kelet-európai országok úgy tesznek, mintha a menekülés nem tartozna hozzá a saját történetükhöz. Még azoknak a drezdai „járókelőknek” is tudniuk kell ezt, akik nem áttalják Putyin nevét kiáltozni. A berlini fal megépítésével az NDK mégiscsak emelt egy cinikus emlékművet a menekülésnek.

Azt hiszem, akkor keletkezik a menekülés tömegpszichózisa, amikor a totális kétségbeesés szívását érzi egy ország. Szíriában és Eritréában ez van. És ennek a szívásnak csak akkor lesz vége, ha csökken a kétségbeesés, a diktátorok gyilkosságai, a háború és az iszlamista terror apokalipszise. A háború politikai ellenségeskedés, a háborús menekültek politikai üldözöttek, és minden egyes menekült védelemre szorul. Ezt a védelmet nem lehet korlátozni azért, mert sokaknak van szükségük rá.

Menekülés előtt a jövőre vonatkozó elvárások nem konkrétak. És még a menekülés után is változnak. A megérkezést amúgy is megmenekülésnek érzi mindenki. Fáradt szó ez: megmenekülni. De minden porcikája jobb, mint otthon, a bombákkal az utcán. Heinrich Böll részt vett a háborúban, és ezt írta: „Legtöbbször fiatalon haltak meg, és fiatalon meghalni nem könnyű: az »elesett«, »megölték« szavakban ott van egy csipetnyi hivatalos család: a hirtelen halál hangulatát keltik, ami igen keveseknek jutott csak ki. A haldoklók úgy hallgatnak, hogy az felér a megvetéssel, és borzonganak is, mert az irtózatos fejedelem, amely közeledik hozzájuk, hideg.”

Eddig ott volt a honvágy a jövőbe, de a megérkezés után ez a jövő irtózatossá teherként nehezedik rájuk. A jövő (Zukunft) németül hasonlít a menedékhez (Zuflucht), de ez átlátás. A jövő absztrakt, a menedék konkrét. A menedék talpunk alatt a föld. A jövő viszont valótlan idő, amely nem ismeri önmagát. A jelennek sosincs vége, a múltat cipeljük magunkkal. Ki tudja, talán az első nyugodt pillanattal megkezdődik a jövő.

(2015. december 10-én, a Heinrich Böll díj átadásakor elhangzott beszéd)

HAJÓS GABRIELLA FORDÍTÁSA

Kifejezetten szerény ajándékok

Kedves rokon!

ŠAJTINAC,

Uglješa

Szerény ajándékok

(Rajslji Emese ford.)

Noran Libro, 2016

(megjelenés előtt)

I.

Kedves bátyám,

valahol a Broadwayn vagyok, az alsó részén, az eső nem is esik, hanem időnként nekifutva egyenesen ömlik. A nedves fülhallgatókból még mindig hallok John Cage *Három könnyű darabját*. Beálltam egy vászontető alá és megpróbálok rágyújtani. Egy öregasszony utánakap az esernyőjének, amit a szél kicsavart a kezéből. Elneveti magát. Nevetek én is. Az utcán lefelé rohanó patakból, ott, ahol eltűnt az esernyője, most egy hatalmas fekete kutya ugrik elő, pórázostul. Mintha ez itt mindig így lenne. A tárgyak élőlényekké válnak, az élőlények pedig tárgyakká. Ez nem is eső, inkább vihar, egyenesen az óceán felől. Cigizek és bámulom a csizmámat. Már vízben állok. Mint minden külföldi, elképzelem, hogy olyan valaki áll mellettem, aki érti a nyelvet, amelyen beszélek. Már vannak szellemeim, igen, ideje ezt is megemlítenem Neked. Belélegzem az esőt és a *Lucky Strike*-ot, lelkesen, mint akkor, kiskorunkban. Hallok Gordana visítását és látlak Téged, ahogy összetereled bennünket, mint a kispulykát, a kapu előtt. Apa dolgozik. Anya is. Juliska néni az ajtóban áll, és konyharuhába törli a kezét. Te betereled bennünket, ő meg elkap és azt mondja, félig magyarul, félig szerbül, hogy ne mozduljunk sehova az előszobából. Gordana rángatja rajtam a csuromvizes ruhát és nevet. Aztán méltatlankodik, amikor Juliska néni törölközővel dörzsöli a haját, Te meg ott állsz a ház küszöbén, és nézed az udvart. Hirtelen elfutsz. Soha nem tudtam kitalálni, hova és miért. Idősebb voltál. Mindig több okod volt valamit megtenni, mint nekünk, fiatalabbaknak. Már akkor rengeteg dolog volt, ami csak téged aggasztott. A biciklid, a nyulaid, a kertbéli installációid, mondjuk az a fa repülő-szélmalom, amelynek az orrpropellerje forgott, ha fúj a szél. Most is, hogy billegne és forogna! Ha majd ennél is jobban nem tudok magammal mit kezdeni, mert most se tudok, elindítom a gyártását ezeknek a repülő-szélmalomoknak, mert az itt hiánycikk. Manhattant se tökéletes. Ni, egymásra talált a kutya és a gazdája. Az ember most ott térdel a pocsolójában, és simogatja a fekete kutyát, mintha saját lelkének fontos részét érintené éppen meg. Te érted ezt. Valaha betegesen vonzódtál az elesettekhez.

Nem akarok nyafogni itt neked. Azon kívül, hogy nem lehet dohányozni azokon a helyeken, ahol kávé és szeszt árulnak, New York jó hozzám. Három napja érkeztem. A reptéren Joey várt rám, ötvenes éveiben járó, családos ember. Ő annak a projektnek a koordinátora, amelyre meghívtak bennünket, gondoskodik arról, hogy legyen térképünk, metrójegyünk, pénzünk. Hét daraboska százast kapok hetente! Ha figyelembe vesszük, hogy szállásunk van, a pénzt azért kapjuk, hogy ételt-italt vegyünk magunknak. Miért említetem Joeyt? Valószínűleg azért, mert ő az első ember, akivel itt elbeszélgettem. A japán autókról. Ő is Hondát vezet, nem izgul rá a hazafiságra. Amikor megkérdeztem, milyen New York, elnevette magát, és azt mondta: *fogalmam sincs, én ideautóztam, fél napot elüldögélek az irodában, aztán hazamegyek a feleségemhez meg a gyerekeimhez Connecticutba*. Ott már a természet kezdődik. És, Te tudod jól, én nem tudom elviselni a természetet. Amikor áthaladtunk a fizetősorompón és leértünk Manhattanbe, a szívem majd kiugrott örömemben.

Majd elfelejtettem! Egyébként meg, ha érdekel, apróra elmesélhetem, hogyan gyűltünk össze itt huszonnégy óra leforgása alatt. Kelet- és közép-európai drámaírók. De érdekes dolog történt az idevezető úton, ezt nem hagyhatom ki. Emlékszel, hogy a JAT alkalmazottja azt mondta: *igyekszünk majd Münchenben nem lekésni a New York-i járatot*. Szóval, megöltük egymást, és vigasztalóan mondtad: *minden oké lesz abban a pillanatban, ahogy elhagyod a kibaszott bazádnak a légtérét*. Majd megfordultál, és kimentél a reptérről. Valakit fölhívtál mobilon, ott álltál az épület előtt. Addig néztem utánad, amíg át nem mentél az úttesten, és el nem tűntél a parkoló autók között. Ott kezdődött a kalandom. Először is, Münchenben késéssel landoltunk.

Az ottani repülőtér hosszú, de nem annyira hatalmas, hogy rosszul szervezett is legyen. A New Yorkba vezető terminálba azért mégse lehetett eljutni öt perc alatt. Nekünk pedig, nekünk, akik tovább repültünk, pont ennyi időnk volt ezt megpróbálni. Hárman voltunk. Egy idősebb férfi Belgrád környékéről, egy negyvenes nő és én. Belátva, hogy kutyaszorítóba kerülünk, megállítottam a JAT légikisasszonyát, hogy: *asszonyom, hogyan képzelték, hogy öt perc alatt odaérjünk? Hát siessenek, siessenek*, mondta zavartan. A terminál számát jelző táblát ott láttunk a távolban, de az a szám annyira kicsi volt, hogy nyilvánvaló volt: legalább háromszáz méterre van. Már szinte futásnak eredtem volna, amikor megállítottak bennünket a német alkalmazottak. *Nem lehet, a beszállókapu már zárva van*, mondták, és már tárcsáztak is valakit. A JAT légikisasszonya szó szerint eltűnt valahova. A férfi, a nő és én tehetetlenül néztünk egymásra. És akkor az öreg úgy döntött, elmondja azt, ami a szívét nyomja: *mi a fasznak küldenek nekem jegyet, hogy látogassam meg őket, szépen megmondtam, hogy ez engem nem érdekel. Ülhetnék szépen otthon, nyugodtan, a francba a gyerekekkel is meg az unokákkal is...* A nő, láthatóan zaklatottan, közelebb lépett hozzám, még a karomat is megfogta: *maga tud angolul, igen, ez nagyszerű, én egy szót se tudok kinyögni, jó lesz, majd maga segít rajtunk*. Néhány másodperc múlva megérkezett két rendőr, és mindhármunkat bevitték a repülőtér rendőrsére. Igen, letartóztattak bennünket. A buta, szőke német zsarú úgy kacszott mögöttünk, mintha egy tartalék doboz Beck's lenne a seggében. Az őrsön egy csupaszból tereltek bennünket, csak padok voltak benne, és ugyanaz a fritz úgy bámult ránk az ajtóból, mintha három iguánát látna. Röfögve beszélt, hangosan és elégedetten, valakivel, akit mi nem láttunk. A távolból jövő hangját azonban már értettem. Arról beszélt, hogy oda kell hozni a fényképezőgépet. Az öreg közben leült a padra, azzal a szándékkal, hogy rágyújtson, de erről gyorsan letett. Tilos a dohányzás még a rendőrsőn kívül is, hát még amikor az ember tekintete találkozik egy bajor rendőrrel. *Kérdezd meg őket, hazaengednének-e engem, basszák meg ezt az egészséget*, mondta halálkomolyan az öreg. Nem sikerült neki válaszolnom, mert már el is vezettek, fényképezkedni. Három beállítás, német géppel, Carl Zeiss objektívvel, valszeg, mert most már újra egységesek a németek. Ekkor valamit mondtam németül, olyasmit, hogy *miért vagyunk itt?*, vagy valami hasonlót, és a fritz föl pattant, mintha egy kintornást pillantott volna meg, majommal a vállán. Odakiáltotta Hansot, és megértettem, hogy azt ismételi: *ez tud németül!* Van valami megemészthetetlen abban, amikor németek tartóztatnak le, gondoltam. Először is, valóban nem értettem, miért kellett bennünket lefényképezni, ráadásul a rendőrség helyiségeiben, másrészt egy német parancsait hallgatni csöppet sem kellemes dolog. *Igen, tudok németül, tanultam az iskolában*, válaszoltam. Nem beszélek elég jól, hogy akkor gyorsan megkérdezhettem volna tőle, vajon a sok zsidónak segített-e bármit is annak idején, hogy beszéltek németül? Pedig meg akartam. Utánam lefényképezték a nőt, majd végül az öregot, aki akkorra annyira alámerült az elégedetlenségbe, hogy attól tartottam, magához ragadja valamelyik rendőr pisztolyát, és mindannyiunkat halomra lő. Mindegyikünkötől elvettek húsz eurót. Aztán ki-ki kapott az útlevelebe egy matricát, és megmagyarázták, hogy már nem vagyunk illegális migránsok, mert van tranzitvízumunk Németországba. A következő repülőig nyugodtan elégedetlenkedhetünk a repülőtéri csarnokban. Így is lett.

A jól megkomponált eposz szabályai szerint a szép hamarosan fölváltotta a rútat. Elkezdtek elnézést kérni. Nem egészen fél óra múlva már a frankfurti gépen ültem, ahonnan megszervezik a leggyorsabb new york-i csatlakozást. Sőt, már nem ültem, hanem feküdtem a businessosztályon. A Lufthansa megváltása tökéletes volt. Csupán 20 euróért cserébe, amely ugyan a német zsaruk zsebében végezte, de mindenképpen kevesebb, mint amennyi az

árkülönbség lett volna a turista- és a businessosztály között, most heverészhettem, a kezemben ott volt a saját távirányítóm a videóhoz, és még egy takarót is kaptam. Jól megnéztem a repülőjegyet, amelyre az én immár érvénytelen jegyemet cserélték. Mondjuk, hogy egy bizonyos Ramajani Upanisadi hölgy vagy úr nevére állították ki, ennyit értettem belőle. Egy indiai nő vagy férfi helyett most az én barbár szláv testem, szkíta tagjaim nyúltak el a hátradöntött, kényelmes ülésen. A választékból előkerestem a komolyzenei csatornát, és elmerültem Samuel Barber *Adaggió*jának hangjaiban. A képernyőn saját repülőgépünknek az Atlanti óceánon átvezető, tarkára megrajzolt útját lehetett látni. Rámeredtem, és vártam, mikor fog a kis repülőgép megmozdulni. Reménytelen vállalkozás. Amikor elérkezett a kajaidő, megkérdezték, európai vagy ázsiai menüt kérek-e. Mit rendelne Orwell? Paradicsomos babot és pirítóst, valószínűleg. Minden közül engem leginkább a kis takaró töltött el örömmel. Alágömbölyödtem, és megpróbáltam aludni. Nem ment. Azon tűnődtem akkor, és most is, kedves bratýo, hogy mivel érdemeltem én ezt ki. Ki választott ki, és miért éppen engem, hogy Szerbiából idejöjtek? És miért? Soha nem kértem ilyesmit. Abban se vagyok biztos, hogy megérdemeltem. Minden annyira titokzatos és ugyanakkor annyira kötetlen egyszerre. Nem követett semmiféle küldöttség. Mindjárt a drámai előadóké vagy a drámaíróké. Nem hozom senki üzenetét, nincs olyan feladatomból, amivel a közt szolgálom. Erről alig tud valaki valamit ott, ahonnan én érkezem. Hivatalosan senki nem kísért ki, téged kivéve. Köszönöm, mindig.

Megpróbálok aludni egy kicsit. Egy kis szobából írok, ahol két számítógép van, és amelyet egy fiatal drámaíró emlékének szenteltek, aki túl korán elhagyta ezt az árnyékvilágot. A szülei csináltatták ezt a kis szobát, és neveztek el róla. Nappal mindig tömeg van itt, de most, az éjszaka közepén, sehol senki, azok is alszanak, akik az intézet épületében vannak elhelyezve. Innen írok majd neked ez alatt a három hét alatt. Idegesítesz azzal, hogy nem akard installálni a skype-ot, akkor kedvünkre beszélgethetnénk is. Gordana-t telefonon hívtam. Nagyon örült nekem. Azt mondta, járjak utána, nem tudnék-e valahogy ittmaradni, szerinte ez most egy jó lehetőség számomra. Kicsit szomorúnak tűnt, azt mondanám. Ti ketten szoktatok egyáltalán beszélgetni? Talán van valami, amivel nem akar terhelni? Kérlek, járj ennek utána, beszélj vele. Hívtam a szüleinket is. Daddy jó passzban volt, talán egy kicsit fáradtnak tűnt. Azt javasolta, találjak itt magamnak egy csajt — hozza

a formáját. A muter rengeteget dolgozik, ennyit értettem meg. Nem említette a nyugdíjbemenést, fájó pont ez neki, valószínűleg. Te hogy látod? Baszki, eszembe jutott. Azzal kapcsolatban, hogy nem tudok választ találni arra a kérdésre, mivel érdemeltem ki, hogy az amerikai drámaírók egy intézete három hétre meghívott, töltsék el a költségükön három hetet a világ központjában. Magamról azt gondolom, nem vagyok elég jó ilyesmire. Ilyesmit nem ért meg az apánk se, te se. Számomra a muter meg ő a hősök, te vagy a hős. Gordana a legjobb lélek a világon, és nézd meg, már tíz éve albérletben él, naponta a világ végére utazik melózni, megalázó.

Bocsásd meg ezt a levélvégi hangulatot, de most tényleg lefekszem, mert már virrad. Írd meg, mit vegyek neked. Listát készítek. Kézfogás, ölelés, szeretlek,
Vukašin öcséd, kit anyád öle szüül!

II.

Kedves öcsém, a távolban...

Először is, anyád picsáját!

Beszartál, ismerd be! Muszáj egy kicsit cseszegetnem téged. Először is azért, hogy eszedbe juttassam, ki az idősebb. Másodsor, én nem vagyok író, ezért az eredményeket banális, úgynevezett archetipikus síkon érem el (értsd: bánáti paraszt!). Örülök, hogy megérkeztél, és jól elhelyezkedtél. München kibaszott veled, mi? Mondtam, hogy a mieink el fognak cseszni valamit. Erre számítani lehetett. Amikor arról írsz, hogy a svábok szabják meg a sorsodat, némi írói túlzásba esel, de valamennyire egyetértek. Még csak ezután fog kiderülni, hogy Németország egyesítése jó ötlet volt-e, vagy a vég kezdete!

Ha most hallana daddy, azt mondaná, antiglobalista üzemenyagra járok. Egyébként meg, ha már megemlítettem jóapánkat, nem akarlak idegesíteni, de ismét elkezdett cigizni. Anyánk szerint egy dobozt szív el naponta. Én, ha nem is mindennap, de mondjuk minden másnap elmegyek hozzájuk, kávézunk és dumálunk. Anyánkkal leginkább az autóról, hogy ki mikor fogja mesterhez vinni (az a roncs jövőre betölti a húszat!), el kell-e már adni, és venni helyette egy használtat, de fiatalabbat, vagy hajtsuk még inkább. Tehát, mondhatni a szokásos. Én dolgozom, az általános nincstelenség miatt csökkent a munka mennyisége, így a fizetésem is kisebb. Már nem megyek naponta Újvidékre, hanem csak háromszor-négyszer hetente. Javítják az utat, ezért Györgyénen, Sajkásan, Budiszaván és Kátyon át megyek. Szép az ősz. Szép

a Bácska. Észrevettem, hogy ott a falvak nincsenek annyira lepusztulva, mint nálunk. Igyekszenek az emberek rendbetenni, pedig ott is általános az ínség. Bánátban bezzeg (nemrég mentem Iloncra), maguktól dőlnek össze a házak. Ezek között a ház-csontvázak között öregek és egy-két gyerek lézeng. A tetők beomlottak, a vályogból hajt a gaz, már az égig ér. A kereskedelmi osztály főnökét vittem egy pasihoz, aki Iloncon tatarozza a szülei régi házát, egyébként meg a tulajunk volt iskolatársa. Szép, nagy ház. Lelakott, persze, de ő le akarja cserélni az összes cserepet, és valami épületeket húz még föl hátul. Szóval, ők ott itt kettesben a gangon, én meg tébláboltam az udvaron. Régi kerítés, elborítja az iszalag, mögötte meg a kert, elefántfül-nagyságú lapulevelekkel. Csak ti hányoztatok onnan Gordanával, olyan volt, mintha bármikor kidughatnátok a fejetekeket valahonnan. Fölemeltem egy levelet, alatta meg: egy csiga. De mekkora! Ilyenek nincsenek a városokban. Ezek olyan kertiek, ősiék. Jól van, na, tudom, hogy te nem vagy a természet szerelmese, neked ezt nem érdemes mesélni. Te kis urbánus! Az általános iskoláig ott hemperegtél a gradnucicai sárban, aztán hirtelen aszfaltgyerek lett belőled. Nem zavar. Egyébként meg, most jobban fölhalad magad abban a megapoliszban, mint ahogy én bármikor fölhalálnám magamat. Neked New York, nekem Ilonc!

Hadd fejezzem be a történetet a Házfelújító úriemberről. Szóval, megittak ők ketten egy üveggel, mire én visszaértem, hogy emlékeztessenem a főnököt: indulni kéne. Közben ők ketten megállapodtak valami építőanyag-megrendelésben is, de a Házfelújító úriember hirtelen elanyátlanodott és rákezdt: *fo-galmatok sincs, milyen volt ott neked, annyi hosszú éven át. Tirol! Huszonöt év munka idegenben. Mindent ki lebet bírni, csak egyet nem. Azt az undorító, csírámentes begyét! Az emberek az egészséges életmód, a gyaloglás és a hegymászás megszálottjai. Föllapozod a helyi lapot, és ott a gyászjelentés: „Hirtelen, mindannyiunk nagy fájdalomra itthagyt bennünket a nagyszere-rű férj, nagypapa, dédapapa és ükapa, mondjuk Bernhard, a kilencvenkettedik évében.” Igen, ez az, ami elviselhetetlen. Semmi szenvedély, csak a jól bevált napirend. Fogd vissza magad, ne izgasd föl se magad, se másokat, lélegezz mélyeket, egyél lassan, örülj csöndesen. . .* panaszkodott a Házfelújító. Aztán megkérdezte, a város felé megyünk-e, és elvinnénk-e, mert tudja, hogy nagyon részeg. Ők ketten egymás vállán aludtak, én meg lassan vezettem. Szép volt az alkony. A csupasz barázdákban nyulak, a nád között öze-k.

Be kell ismernem aggodalmamat a saját magadnak föltett kérdések kapcsán. Ha már kommunikálunk, márpedig előtte hosszú ideig nem tettük, de most, íme, ez a te utad és a távoli világ rákényszerített bennünket, remélem, nem érted félre a következőt. Talán mi vagyunk a te hőseid, de te meg a miénk vagy. Ráadásul, te tényleg valamit elértél, öcskös. Ismert és elismert lettél, már amennyire az lehetséges. Inkább a távolban, lám, az otthonodtól távol, de azért ez is elismerés. Se a szülein, se én mint a bátyád, se a húgunk, senki, rajtad kívül, nem jutott hasonló sikernek a közelébe se. Ezért aztán ne fordulj vissza és ne törd a fejed túl sokat. Vagy ha már nem tudod megállni, írj egy drámát a témáról!

Ami pedig azt a képet illeti, ahogy én telefonálva állok a repülőtér épülete előtt, szolgáljon apropóul egy sikerekről és sikertelenségekről szóló történethez. Ahogy elváltunk és én kiléptem a szabadba, csörgött a telefonom, Mika Marošán hívott, volt osztálytársam. A húszéves érettségi évfordulót szervezi. Hát, öcsém, szörnyű. Az két évtizede volt! Mondtam Mikának, hogy oké, és mentem tovább. A város felé kanyarodtam, hogy majd betérek Gordanához (erről majd később), gondolkodtam és emlékeztem. Húsz év semmi, öcsém. És én hova jutottam? Másfél év hiányzik a negyvenhez. Kisteherautót vezetek egy építőanyag-kereskedőnél egy településen, ami valaha város volt. Nem sokára hét éve lesz, hogy csak ezt csinálom. Nem fejeztem be az egyetemem. Leérettségiztem, kultúrológia szakon. Részt vettem a háborúban, igaz, mindössze három hétfig. Feleségem, gyerekem nincs. Vagyonom, hát, lehet rá számítani, hogy majd valaha lesz, a szülein halálát követő hagyatéki tárgyalás után. De húszéves érettségi évfordulóm, az van! Garantált lerészegedéssel. Fatálás menüvel, és három ingyen itallal. Ja, és hányással az étterem előtti kis parkolóban, az tuti.

A Kosančićev venacon parkoltam, és fölbaktattam a *Tavaszig*. Rettenetesen vágytam egy dupla *lincurára*, de végül lemondtam róla. Vártam, hogy Gordana jelentkezzen, és elmenjünk enni valahova. Esembe jutottak azok az idők, amikor még te és Gordana Belgrádban tanultatok. Anyánk csomagjai neked meg neki. Szerettem azokat a hétvégéket. A guráblí és a kolbász a kisteherautóban, előttem a nem túl hosszú út, de én épp kifelé tartok ebből az isten háta mögötti zugból, itthagytam ezt a világ nagyhatalmainak igazán soha

nem fontos út melletti sáros üdülőhelyet, és Belgrádba tartok! Szerettem ülni a te kis diáklakásodban, lakótársaidal, a két kraljevói lánnyal. Ó, hogy egye meg a fene azt, aki nem volt egyetemista. Majdnem kifogtam akkor a soványabbikat, nem? Nem igazán voltál testvéri hangulatban. Biztos nyomott voltam, és nem odaillő. Egyébként is, a csajokról soha nem tudtunk beszélgetni. A tartós kapcsolatok híve, te! Gordanával mindig tudtam erről szót váltani. Majdnem kilenc évvel fiatalabb nálam, de mindig voltak okos kérdései vagy javaslatai. És mindig igaza is volt. Végül ő is megérkezett, lement a Banijáig, és fölhívott. A Pašić téren találkoztunk. És figyelj: átöleltük egymást és én azt mondtam: *menjünk a Mekibe*, mire ő: „nem igazság, ez az én ötletem volt!” Látod, elmulasztottál egy testvéri találkát, nagy sültkrumpli és diétás kóla volt a menü. Sajnálta, hogy nem tudott szabadnapot kivenni, és kikísérni téged a repterre. Elmeséltem neki a húszéves érettségi találkozó hírét. Ő mindig jót akar, minden rendben is lesz, ha lazán fogom föl az egészet, és „átkozott legyek, ha leiszom magam” és ehhez hasonló okosságok, már amit egy testvér szokott mondani. Rákérdeztem Mišóra — a sógorunkat előléptették a bankban! Rákérdeztem az esküvőre. Neki az nem fontos, de tulajdonképpen pénzük sincs. Ő inkább gyereket szeretne. Necces, már ha arra gondol az ember, hogy egy néprajzos-kultúrantropológus ritkán kap munkalehetőséget, ha pedig elmegy szülni, azt is elfelejtik, hogy valaha a világon volt. De hát felnőtt már, és mindent tud. Lesütöttem a szememet, amíg beszélt. Pont, ahogy említetted. Nekem mindig megvoltak a saját gondjaim, idősebb és aggodalmasabb voltam kettőtöknél. Arra nem emlékszem, hogy Juliska néni az előszobában szedi le a rólatok a vizes cuccot, de minden másra igen. És szép az, hogy el tudom képzelni, valaha voltak saját problémáim, de ma már ez nem így van. Semmi. Faszom, az van. Szendergő, középkorú faszom. Jólesik ezt így kimondanom, te meg, öcskös, bocsáss meg. A Ruski carnál váltunk el, és én lassan elindultam hazafelé. Alkonyodott. Mindig arról ábrándoztam, hogy majd megállok a pancsovai híd előtt, és fölveszek egy csinos diáklányt, de soha nem tettem meg. Mindig késő volt már. Noha tulajdonképpen nem volt mire hazamennem, a szívem már a stopposok szokásos helye előtt valami gyermeked dalocskát dúdolt a hazaérkezésről. Valami ősi dallamot. Azokból az időkbeli, amikor a szívószálás üdítőt még föliatasakba csomagolták. A márkanév nélküli percek és ropik idejéből. Amit a szülein csomagoltak nekünk az Uzicébe vagy Žičébe tett kirándulások alkalmával. Mintha Afrikába mentünk volna! És, ó, Istenem!, mindannyian fából faragott — puska formájú — furulyákat vittünk haza szuvenírként.

És ha már az emlékeimnél tartunk, íme egy, amire te biztosan nem emlékszel. Megvan, hogy annak a bizonyos Juliska néninek, valami morgolódsod alkalmával, vagy mert valamit megtiltottak neked, azt mondtad: *én nem szeretem a magyarokat!*? Halálos komolysággal mondtad ezt annak az idős asszonynak, aki naponta jött vigyázni rátok, mert én nem voltam elég, meg már iskolába is jártam. Nem emlékszel, ugye? Végül az lett, hogy a szülein elbeszélgettek Juliska néniel, aztán meg veled. És bocsánatot kértél. Most meg én kérek bocsánatot, de így van ez, ha az embernek van egy bátyja, aki emlékezik. Szegény Juliska néni! Nyugdíjas volt, az a kis pénz, amit tőlünk kapott, arra volt elég, hogy kimehessen vele a piacra, soha nem volt munkaviszonyban, a férje fizikai munkás volt egy építőipari cégnél. Becsületes emberek. És akkor akad egy kölyök, egy történelemtanár és egy óvónő fia, aki magyargyűlölő. Bocs, de én ezt nagyon élvezem!

Szeretném, ha írnának így, egymásnak, ha van idő. Nekem van, ne aggódj! Nem fogom letölteni a skype-ot (daddy azt mondaná: daunlendölni), mert így könnyebb. Bármikor föl tudok állni, és tölteni magamnak egy pohár sört, és hugyozni is elmehetek gond nélkül. Szeretem a kényelmet, ez már csak így van, ha középkorú az ember.

Okvetlenül ird le, milyen figurák vannak ott körülöttem. Ami az ajándékokat illeti, kérlek, hogy az én ajándékomra szánt összeget csoportosítsd át, és vegyél belőle egy üveg vizkit, amit majd egy csajjal iszol meg.

Lehetek-e végül olyan pófátlan, hogy megkérdezzem, vajon az általad említett zene (Samuel Barber) nem az-e, amit ti, 1980-ban születettek adaggiónak hívtok, mi pedig, akik egy évtizeddel idősebbek vagyunk, a *Szakasz* filmzenéjének, ami az alatt a jelenet alatt szól, amikor Dafoe bőrért kilyuggatják, a mentőhelikopter pedig reménytelenül továbbszáll?

Bűnös bátyád, Živa

(regényrészlet)

RAJSLI EMESE FORDÍTÁSA

a volt Jugoszlávia írója

Az élet sűrűjében olvasni tilos

Dubravka Ugrešić-csel 1996-ban találkoztam a Radcliffe College Bunting intézetének egy eligazító ülésén, ahol arra voltunk felszólítva, hogy üljünk együtt egy szűk körben, és meséljük el az élettörténetünket tökéletesen idegen emberek színe előtt. A kollektív elvárások nyomása alatt a rövid kis vallomásaink elkezdtek hasonlítani egymásra, hátborzongatóan hasonló érzelmi lejtést és irodalmi formát öltve. Ugrešić azonban más volt. Bár akkoriban száműzték Horvátországból az öt ún. „horvát boszorkány” egyikeként (így próbálták megbélyegezni azokat a nőírókat és publicistákat, akik nevetségessé tették Franjo Tudjman nacionalista propagandáját), ő nem állította be úgy az életét, mint traumák és nehézségek legyőzésének hősi eposzát. Inkább elmondott néhány tréfát arról, milyen előnyei vannak annak, ha valaki elveszíti, majd megtalálja a saját identitását, és arról, hogy milyen nehéz dolog írónak lenni minden kontextustól függetlenül.

Hamar kiderítettük, hogy ugyanazt a régi filmet szeretjük, Michelangelo Antonionitól a *Foglalkozása: riportert*, ami egy olyan emberről szól, aki felveszi egy másiknak az identitását, úgy él tovább és hal meg egy hamis útevével. A filmben híres hosszú, sóvárgó beállítások voltak, amelyek mindkettőnknek egy bizonyosfajta szabadságról szóltak – annak a szabadságáról, hogy valaki elszakadjon a közvetlen környezetétől, és maga válassza meg a sorsát.

Az elszakadás luxusa nem mindig lehetséges, különösen nem olyasvalaki számára, aki egy olyan országból jön, mint a volt Jugoszlávia, egy olyan helyről, amit Ugrešić idézőjelbe tesz. Egyik könyvében visszaemlékszik arra, hogy egyszer egy nyugati határátkelésnél kérték, hogy töltsen ki a nemzetiségére kérdező rubrikát. Azt akarta, hogy „nemzetiség nélkülinek” vagy legalább „egyéb”-nek vegyék, de ilyen kategória nem létezett a hatósági repertoárban. Rádásul Jugoszlávia felbomlása idején az ilyen nem-azonosulást valamelyik etnikai csoporttal minden oldal sértőnek találta.

A '80-as években Ugrešić a prominens nőírók egyike volt, akit a művészi formákkal való kísérletezésről és a nemi szerepekkel kapcsolatos konvenciók kikezdéséről ismertek. Írt egy „patchwork regényt”, amelyben a Kafka, Gogol és Nabokov-hivatkozások receptekkel és női magazinokból és gyerekkönyvekből vett idézetekkel váltakoztak. A '90-es években olvasóitól és országától elszakadva a száműzetés magányában találta magát, másfajta patchwork irodalmat írva –, olyat, amely háborús dokumentumokból és személyes történetekből állt össze, amely megvesztegethetetlen világhosszúval foglalkozott azzal, amivel senki nem

akart foglalkozni: az erőszakkal, a nacionalista árulással és a háború által szabadjára engedett gonoszság banális voltával.

Egy időre kitarított emellett, hogy ő „a volt Jugoszlávia írója”, aki ragaszkodik a soknemzetiségű együttélés és egy egyszerű irodalom közös kulturális emlékezetéhez – ami most feledésre ítéltetett. Ekkoriban írott könyvei, *A bazugság kultúrája*, és *A feltétlen megadás múzeuma* nem illenek bele a jól körülhatárolt műfajok Prokrusz-tész-ágyába. A fikció, az önéletrajz, a politikai szatíra és az irodalmi kritika között keringenek és variációkat mutatnak be a kényszerű emigráció, az emlékezet elkobzása, az angyaltollak könnyedségével elszálló volt szerelmek és az egykori utópiák romjainak témáira.

Tudjman halála után Ugrešić elhagyta Horvátországot és többé nem tért oda vissza, de a művei mostanra megjelentek a három ex-jugoszláv fővárosban: Belgrádban, Szarajevóban és Zágrábban. Amszterdamban teremtett otthonát magának, a sok szigetből álló városban, és gyakran utazik az Egyesült Államokba.

Személyes története dacára sem fogadja el magára nézve Ugrešić az emelkedett „száműzött író” megjelölést. Íróként nem az emigráció jelenti számára a legnagyobb kihívást, hanem a bármiféle komoly irodalom fennmaradása egy monopolizált piacon. Erről szól az *Olvasni tilos* című újabb esszégyűjteménye. „A világ egy másik részéről” való író, legyen ez Kelet-Európa, India vagy Latin-Amerika nehézségekkel találja magát szembe, ha nem akarja a „másságot” képviselni. Ha így vagy úgy egyszerűen csak író akar lenni minden egzotizáló jelző nélkül.

SVETLANA BOYM ■ *Dubravka, te még mindig dohányzol? Nem gondolod, hogy ez egy kulturális szimptóma?*

DUBRAVKA UGREŠIĆ ■ Igen rágyújtok néha egy vagy két cigarettára ebben a nemdohányos országban.

Most olvastam ki Eve Ensler könyvét, *A vagina monológokat*, ami egy globális vagina-mániát idézett elő. Az amerikai kultúrában a nők nyugodtan kitérgethetik nyilvánosan az emancipált vaginájukat, de nyilvánosan dohányozni, az elfogadhatatlan. *A burzsázia diszkrét bája* c. filmjében Buñuel bemutat egy olyan fejreállítás, ami jól mutatja az abszurditáshoz való érzékét. A vendégek véceken ülnek a vacsoraasztal körül és társalgást folytatnak. Amikor valaki úgy érzi, hogy bekapna egy falatot, visszavonul vele egy titkos privát helyre. Mi is elég abszurd módon élünk, és közben úgy veszünk, mint mindig, hogy ez a normális.

■ *Látom, hogy a dohányzás a radikális társadalombírálat egyik formája nálad. A dohányosok valóban egy csendes kisebbséget alkotnak Amerikában; leginkább már csak a mozifilmeken lelhetők fel.*

■ Emlékszel *Az ördög ügyvédje* c. amerikai filmre, amelyben Al Pacino játszotta az ördögöt? Az ördög és a (főleg nőkből álló) csapata olyan jól álcázta magát, hogy nehéz megmondani, ki kicsoda. Aztán a néző fokozatosan megtanulja, hogyan ismerje fel „a gonosz erőket”: más, nem angol nyelveken beszélnek (soknyelvűek) és dohányoznak! Egy olyan kultúrában, ahol így ábrázolják a gonosz erőket, kísértést érzek, hogy elszívjak egy-két cigit.

Van egy régi szovjet film, *A negyvenegyedik*, Lavrenyev novellája alapján készült. Egy fiatal lány – egy öröskatonna – története, aki foglyul ejt egy jóvágású fehérgárdista tisztet. Beleszeret a fogolyba. A fiatal tiszt erős dohányos, egy idő múlva már nincs papírja, amiből cigarettát sodorhatna, és a lány nagylelkűen felajánlja neki az egyetlen papírt, amije van, egy kis jegyzetfüzetet a verseivel. A férfi hamuvá változtatja a verseit, szó szerint füstbe megy a költészete. El tudod képzelni ennek a fordítottját?

■ *Hogy az ördög ügyvédjét játsszam, Dubravka, azt veszem észre, hogy a példaid amerikai és orosz filmek, a jó öreg hidegháborús készletből. Tudod gyerekként felnőve a Szovjetunióban, mi a jugoszláv cowboy-filmeket szerettük – azt hiszem jugoszláv-keletemmet koprodukcióban készülték –, ahol az utolsó mobikánt, a nagy kígyót egy jóképű bosnyák színész játszotta sok-sok arcfestéssel. Tőled eltérően, mi nem láttunk sok hollywoodi filmet. A mi Amerikánkat a volt Jugoszláviában állították elő. Tudom, hogy egyszer azt mondtat magadról, hogy „egy író a volt Jugoszláviából” a Jugoszlávia sok-sok idézőjelbe téve.*

De érdekes módon, az In the Jaws of Life and Other Stories címmel megjelent első angol nyelvű kötetedben nem volt sok helyi utalás. Nyugodtan játszódhatott volna bármelyik közép-európai fővárosban. Az utalásaid nemzetközies voltak, és a könyved inkább szólt a világirodalomról, mint a jugoszláv vagy horvát irodalomról. Ezt ma hogy látod?

■ Bizonyos értelemben igazad van. Azelőtt, amikor „lokális” voltam, igyekeztem „globálisan” írni. Most, hogy már nem vagyok „ott” többé, úgy látom, a témáim inkább kötődnek a „lokálishoz”. Azt hiszem, hogy mi mind, utazók, nomádok, expatriáltak, valahogy megismételjük Kolumbusz hibáját.

Hadd válaszoljak meg a kérdésedet. Az *In the Jaws of Life* esetében olyan izgatott voltam

BOYM, Svetlana
„Nosztalgia és posztkommunista emlékezet”
Magyar Lettre Internationale, 48

„A nosztalgikus város”
(Moszkvai tömeglátványosságok)
Magyar Lettre Internationale, 55

UGREŠIĆ, Dubravka
(Radics Viktória fordításai)

A feltétlen kapituláció múzeuma
Európa, 2000

Stefica Cvek az élet sűrűjében
JAK Világirodalmi sorozat – Kijárat, 2004

A fájdalom minisztériuma
L'Harmattan, 2008

Banyatanya
Libri, 2009

„A próza fekvése”
Pompeji, 1993. 3-4.

„Az ábécéskönyv”
Átváltozások, 1995. 5

„Legények a gáton”
Ex-Symposion, 1998. 21-22.

„Zágráb – Amszterdam – New York”
Magyar Lettre Internationale, 6

„Tiszta Horvát Levegőt!”
Magyar Lettre Internationale, 8

„Papak és papagájok”
Magyar Lettre Internationale, 10

„Jobb házaknál ilyesmirel nem beszélnek”
Magyar Lettre Internationale, 27

2016 tavasz

„Bolgár-török nagyanyám”
Magyar Lettre Internationale, 31

„Csoportkép”
Magyar Lettre Internationale, 33

„A fényképalbum poétikája”
Magyar Lettre Internationale, 36

„Börönd”
Magyar Lettre Internationale, 39

„Elkobzott emlékezet”
„Nők, irodalom, dohányfüst”
Magyar Lettre Internationale, 40

„Hogyan küldjünk képeslapot?”
Magyar Lettre Internationale, 41

„Házi szellemek”
Magyar Lettre Internationale, 48

„Balkán, édes Balkánom”
„Stefica Cvek az élet sűrűjében”
Magyar Lettre Internationale, 50

„A jugó emlékezet lexikona”
Magyar Lettre Internationale, 58

„Amszterdam, Amszterdam”
„Tér és idő”
Magyar Lettre Internationale, 59

„Nyugatra utazunk, mégis keletre érünk”
Magyar Lettre Internationale, 60

„Mi barbárok vagyunk”
Magyar Lettre Internationale, 61

„Nosztalgia a Zuccotti-parkban”
Magyar Lettre Internationale, 92

(Agnieszka Drotkiewicz interjúja)
„A magamfajta állandóan utazik”
Magyar Lettre Internationale, 73

attól, hogy az írásaim megjelennek angolul, hogy mohón belezsúfoltam két és fél könyvemet egyetlen kötetbe. Most már sajnálom, hogy ezt tettem, de annak idején egy minél komplettebb angol kötet fontosabb volt nekem, mint az hogy milyen jól fest majd. Ennek az lett a következménye, hogy ebben a kötetben benne van egy kisregényem, a „Stefica Cvek az élet sűrűjében”, „Az élet tündérmese” című elbeszélés-gyűjteményem és egy kisregény „Egy love story”. Mindegyik egy külön irodalmi projekt, valamilyen konzisztens irodalomelméleti elképzelés irodalmi megvalósítása. Hogy miért? Abban az időben, amikor ezeket a kis könyveket írtam, megszállottja voltam „az irodalom irodalmiságának”, hogy milyen irodalmi szövegeket hív életre az irodalomnak valamilyen módon való művelése.

■ *De írtál valamit, amit „patchwork fiction”-nek nevezel (összefércelt regénynek), amely összeshövi a magas és a populáris kultúrát. Akkoriban ezt nem láttad egymással szemben állónak, ugye?*

■ A *Stefica Cvek az élet sűrűjében* egy patchwork regény – ami nemcsak az alcíme, hanem annak a műfajnak a neve is, amit ezzel meg akartam konstruálni. Mint egy igazi patchwork, a regény különböző darabokból készült, amelyeknek összerakva vidám, meleg és „gyönyörű” műtárgyat kell kiadniuk. A patchwork kifejezés más jelentéseket is sugall: a hétköznapi patchwork trivialisitását, mint kézimunka nem tartozik az ún. magas művészethez; közösségi jellegű – ha nem nők készítik együtt, mint az én esetemben, akkor is egy „női világot” előfeltételez, tradíciót – a patchwork készítése közben becsben tartjuk és követjük az előttünk járó hagyományos mintákat; és a régi formalista szabály, hogy tárjuk fel a szerkezetet – jól látható, hogyan készül a patchwork.

Ez egy fiatal gépirónőről, Stefi Cvekről szóló történet (egy Okos Kata rovatból vettem a nevét), aki keresi az igazit. A szerző úgy játszik a hősnőjével, mint egy játékbabával. Paródiát ír Stefi románcaiból, de ugyanakkor elbűvölőnek is találja a románcok naivitását. A szerző megpróbálja dekonstruálni a giccset, de ugyanakkor lenyűgözi a giccs vonzereje. Különböző darabkák összeillesztése során a szerző összekombinál a magas irodalomból (mondjuk a Bovarynéből) vett töredékeket a triviális irodalomból vett fragmentumokkal, a női magazinokból, mint az ételreceptek, fogyókúra tanácsok stb.

Bizonyos szempontból a *Stefica Cvek* a Hrabal-féle *Szigorúan ellenőrzött vonatok* hősnéinek, Milos Hrmának irodalmi húga. Egy másik szinten a feminista irodalomelméletekre adott irodalmi válasz, amelyek nagyon divatosak voltak akkoriban, amikor a könyv először megjelent, jó húsz évvel ezelőtt. De a legérdekesebb az, hogy minden szerzői húzás ellenére, minden arra irányuló törekvés ellenére, hogy feltárja a masinéria működését, hogy dekonstruáljon, hogy nevetségessé tegye a hősnőjét, mégis Stefica Cvek kerül ki ebből győztesen. Ő, és nem a szerző hódítja meg az olvasók szívét. Erősebb, hitelesebb és elevenebb minden írói szándéknál és próbálkozásnál. A szerző próbál beszüremkedni a történetbe, megtörni az illúziót, megmagyarázni mesterségbeli trükkjeit.

Stefica Cvek a legnagyobb irodalmi teljesítményem, azt hiszem, azzal, ahogy a regény hősnője diadalmaskodik a szerző felett.

■ *Nagyon szeretem az Egy Love Story és az Add kölcsön a szereplődet c. kisregényeidet, amelyek tökéletes példái annak, amit esztétikai terápianak lehetne hívni. Szerelmes írókról szóló parabolák. Van egy irodalmi sztereotípa az író kedveséről vagy feleségéről, aki egyszerre műzsza, szakácsnő, ápoló és gépirónő. A te hősnőd egy nőró, aki először a műzsza szerepét játsza, aztán kölcsönadja egyik nőalakját a szerelmének, Bubliknak, aki éppen írói válságban szenved. De a végén elégtételt vesz a maga és nőalakjai nevében is. Jó recept ez egy rossz szerelmi kapcsolat – valamint egy írói válság megszüntetésére?*

■ Az *Egy love story* arról szól, hogy hogyan írjunk meg egy történetet – és miért. Indítatásul Gabriel García Márquez egy gondolata szolgált, miszerint az írók azért írnak, hogy szeressék őket. Az *Egy love story*-nak van egy Seherezáde-szerű kerete: egy női elbeszélő meséli, aki megpróbál elcsábítani egy Bublik nevű fiatalembert, egy önjelölt irodalmi szakértőt. Hogy a kedvébe járjon, a lány a saját írásainak darabjait kínálja fel neki – egyfajta irodalmi romantikus felajánlózásaként. Mivel Bublik drámaian aggódik az irodalomért, ami szerinte „a halálán van”, a lány megpróbál vértömlesztést adni ennek a halódó irodalomnak. Úgy véli, hogy az írással lehet tetszeni Bubliknak és elnyerni a szívét. Kiderül, hogy Bublik sokkal jártasabb a halódó irodalomban, mint a szerelmi dolgokban. A lány csalódottan otthagyja, de meg is szabadul tőle – mint impotens férfialaktól – szimbolikusan. Egyszerűen elfogyasztja Bublikot, ami oroszul peracet jelent.

■ *A bublik bosszú irodalmi hagyományra tekint vissza az oroszoknál Majakovszkijtól Mandelstamig. Jól rimel a republik és a publik szavakra.*

Az irodalom – az orosz, amerikai, európai – röviden a világirodalom mindig fontos szerepet játszott az írásaidban. Miért tartottad olyan fontosnak, hogy újrainjad a világirodalom kulcstörténeteit?

■ Talán inkább volt egy felszabadult és játékos húzás az olvasó részéről, aki vagyok, mint egy posztmodern gesztus. Az *élet tündérmese*

elbeszélések gyűjteménye ahhoz a gondolathoz kapcsolódva, hogy a nagy irodalmi művek azért nagyok, mert egyebek között permanens polémiát folytatnak az olvasóikkal, akik között írók is akadnak, és akik maguk is képesek kreatív módon kifejezni, hogy milyen érzéseik vannak ezzel az irodalmi afférral kapcsolatban. A nagy irodalmi műveknek megvan az a speciális varázslatos hatásuk, hogy arra tudják provokálni az olvasóit, hogy újrainadjanak ezeket, hogy egy új irodalmi projektet hozzanak létre belőlük kiindulva. Lehet ez az a Borges-féle elgondolás, hogy minden könyvnek legyen meg az ellenpárja, de lehet ez az irodalomnak egy olyan modernista koncepciója is, amely állandó párbeszédet folytat saját irodalmi, történelmi múltjával. Az *élet tündérmese*ben olyan irodalmi anyagokkal játszom, mint Gogolnak „Az orr” című elbeszélése, Tolsztoj *Kreutzer szonátája*, az Alice Csodaországban, de olyan populárisabb műfajokkal is, mint a karácsonyi történet vagy Danyil Harmsz anekdotikus abszurdjai. Játékosan és remélhetőleg mulatságosan is, de *In the Jaws of Life and Other Stories* mindhárom része olyan irodalmi problémákkal foglalkoznak implicit módon, mint a műfajok, az intertextualitás, a metatextualitás, a tradíció kérdése és így tovább.

Kelet-Európa és a Balkán ízei

■ *Gondolod, hogy nagyon megváltozott az írásmódod a délszláv háború idején? Úgy érezted, hogy direktbben kell írnod, felbagyni a fikcióval, legalább egy kis időre?*

■ Megváltozott körülöttem a hétköznapi élet és fenyegetővé vált, amint a valóság morálisan és emocionálisan is elfogadhatatlanná vált, spontánul tiltakozni kezdtem. Abban az időben az esszé műfaja tűnt számomra a legmegfelelőbb irodalmi formának, hogy kifejezésre juttassam a gondolataimat, a dühömet és az elkeseredésemet. Így írtam meg néhány év alatt egy kötetre való esszét, ez lett *A hazugság kultúrája*.

Igazad van, megváltoztak az írásaim, megváltozott a színük, sötétebb lett. Más témák kezdtek foglalkoztatni, de az irodalmi mércém, ízlésem, az elképzeléseim arról, hogy milyenek kellene lennie az irodalomnak, nem változtak.

■ *Úgy érzed, hogy nem tudod kikerülni a nemzeti hovatarozásodra vonatkozó kérdést?*

Szeretnél egyszerűen csak író lenni, mégis mindenképpen úgy sorolnak be, mint egy írót valamilyen nemzetiséget jelző melléknévvel.

■ Sajnos, ez az ún. kis irodalmakból jövő írók sorsa. Én töröltem az etnikai, nemzeti és állami hovatartozásomat, mert nemigen volt ilyesféle identitásom, amit törölni lehetett volna. És ettől nagyon paradox helyzetbe kerültem: Horvátországban már nem tekintenek horvát írónak, de külföldön mégis horvát íróként határoznak meg. Ez azt jelenti, hogy azzá lettem, ami nem akartam lenni, és ami nem is vagyok. De amit nem tudok egykönnyen törölni, azok a tapasztalataim. És még ha tudnám, akkor se tüntetném el, vagy cserélném le kevésbé traumatikus élményekre. Ez az élményanyag gazdag és gazdagít, és ugyanakkor eléggé egyedülálló is. Nincs olyan sok ember a világon, aki egy olyan országban született, amelyik már nem létezik. Én megízleltem Kelet-Európát és a Balkánt. Nem csak belekóstoltam. Az anyám bolgár. Sokat nyaraltunk a fekete tenger partján. Megtanultam bolgárul. Az orosz irodalom a kutatási területem, jártam Oroszországban – még a szovjet időkben. Azt a nyelvet is megtanultam. Megtapasztaltam, milyen az élet a kommunista rendszerben. Aztán megtapasztaltam egy háborút és a fasizmust, mert ez fasizmus volt. A nacionalizmus kifejezés erre csak eufémizmus. Aztán megtapasztalhattam azt is, milyen az élet Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban. A sok-sok év során, mióta külföldön élek, megtapasztaltam, milyen a kényszerű helyváltoztatás, nevezzük ezt száműzetésnek, emigrációnak vagy bármi másnak. Átélttem, milyen az, ha eltűnik valaki körül a saját környezete, ha lerombolják az emberi élet alapértékeit. És megtapasztaltam azt is, hogyan tudja az ember újra kitalálni, újraépíteni az életét egy új környezetben.

Egyébként elég érdekes, hogy a hatalmon lévő nyugat-európai és amerikai politikusok, a média, de még a tudományos körök is milyen „elkerülhetetlenként” fogadták el a volt jugoszláv köztársaság brutális etnikai szétválását, úgyszólván a „kommunista szövetségi állam” majdnem „természetes” végének tekintve azt. Ugyanakkor senki nem vett tudomást arról, hogy szép csendben eltűnt egy egész populáció – egy milliányi jugoszláv, etnikailag indifferens, vagy többes identitású, vagy

vegyes házasságokból való emberrel. Senki nem képviselte a jogait vagy adott nekik hangot legalább.

■ *Nosztalgiai érzet az élet egyes aspektusai iránt a volt Jugoszláviában?*

■ Túláságosan dühös vagyok ahhoz, hogy nosztalgikus legyek. Az évek során nem sikerült választ találnom a legegyszerűbb kérdésekre – hogyan volt lehetséges, hogy az emberek hagyták magukat annyira manipulálni, hogy nekiálljanak legyilkolni olyanokat, akikkel ott éltek egymás mellett, és lerombolni mindent, amit együtt felépítettek.

A nacionalizmus egyéni és kollektív paranoia

■ *Egy másik ex-jugoszláv író, Danilo Kiš, aki a 70-es évek végén emigrált Belgrádból, úgy definiálta a nacionalizmust, mint a giccs egy formáját, mint egyfajta paranoiát, amely azon a gondolaton alapszik, hogy aki nincs velünk, az ellenünk van. (...) Ebben a megfogalmazásban a másik csak egy másik paranoid nacionalista lehet, nem pedig „nációtlan” vagy egyszerűen csak emberi lény. Neked van meghatározásod a nacionalizmusról? Véleményed szerint mi vezetett „a hazugság kultúrájához”, ami a jugoszláv háború idején írott esszéidből megjelent kötetben jellemzel? Hogyan különböztetjük meg a nacionalizmust és a kulturális emlékezet megőrzését?*

■ A nacionalizmus olyan, mint egy vírus, amit a doktorok terjesztenek a doktorok hasznára. Mert ez végül is csupán egy nagyon nyereséges üzlet azok számára, akik elterjesztik és az ellenőrzésük alatt tartják. Ezért van az, hogy amikor elmúlik a hatása, az átlagemberek azt mondják, nem emlékeznek rá hogyan történt és miért, hogy mi lelte őket.

A nacionalizmus elsősorban és mindenekelőtt egyéni és kollektív paranoia, ahogy Danilo Kiš írta. És mint ilyen, értelmetlen, mint egy fogfájás. Rettentő unalmas, mert ugyanazt a nótát fújja állandóan. Bizonyos pillanatokban a nacionalizmus mégis ellenállhatatlanul vonzó tud lenni a tömegek számára. Ideológiai menedéke lesz azoknak, akiknek nincs egyebük. A nacionalizmus kollektív terápia tehát, növeli az egyéni és kollektív önbecsülést. Nem csoda, hogy a nacionalizmus egyes

hirdetői, de még a háborús bűnösök között is voltak pszichiáterek, mint Radovan Karadžić. Ráadásul a nacionalizmus kellemes foglatosság: nincs annál édesebb érzés, mint hogy valakinek a hatalmában áll kirekeszteni valakit, aki nem tartozik a „mieink” közé, mert „mi” ezt mondjuk. A nacionalizmus tehát azt is jelenti, hogy aki hatalmon van, megváltoztatja a kulturális emlékezetet, átírja, retusálja, meghamisítja és megkonstruálja, mindezt annak érdekében, hogy megőrizze az „igazságot” és a „történelmet”. A nacionalizmus olyan, mint egy vírus, amit orvosok terjesztenek az orvosok extraprofitja céljából.

■ *Hogyan tennél különbséget egyfelől az „elkobzott emlékezet” megőrzése, másfelől a múlt nacionalista rekonstruálása között?*

■ A nacionalizmus a kollektív emlékezet feletti kontrollért vívott harc is. A háború eredményeként a hatalom birtokosai Horvátországban betiltották az ún. jugoszláv múltat – más szóval a közelmúltat. Ami azt jelentette, hogy az emberek többségét hirtelen megfosztották valamitől, ami a mindennapi életüket alkotta: tévéműsorok, zene – egyszóval a populáris kultúra teljes szférájától. Hirtelen az, ha valaki Lepa Brena jugoszláv pop-énekest hallgatta, az az új horvát kormány ellen irányuló felforgató tevékenységnek minősült. Most, jó tíz évvel később, van egy nosztalgiahullám a volt Jugoszlávia iránt – még hozzá meglepő módon a fiatalok körében. A fiatalok elkezdtek utazni, és tíz évnyi agyimosás után meglepve látják ugyanazt a másik oldalról, mint a tükrőben, hogy ott ugyanolyanok a fiatalok, a világ ugyanolyan, és a nyelv, amit beszélnek – nahát – az is ugyanaz.

■ *A 90-es években sokat utaztál Európa és Amerika között. A jugoszláv háborúval és a Kelet-Európában és a Balkánon egyre növekvő nacionalizmussal egyidőben itt az Egyesült Államokban egyre nagyobb lett az érdeklődés az identitáspolitika és a multikulturalizmus iránt. Milyen különbségeket és hasonlóságokat látsz az egyének etnikai és kulturális identitása terén Európában és az Egyesült Államokban?*

■ Azt hiszem, ezek jó összeillenek, ugyanannak az éremnek az ellentétes oldalai. A nacionalizmus lényegében „identitáspolitika”, nem igaz? Én nem hiszem, hogy az etnikai identitások el lettek volna nyomva, ahogy a nacionalisták ma szívesen felpanaszolják, éppen ellenkezőleg. Emlékszem, hogy az iskolában ismernünk kellett Jugoszlávia különböző népeinek dalait és táncait, megtanultuk mindkét ábécét, a cirill és a latin betűset, éveket töltöttünk az iskolában azzal, hogy megtanuljuk Szlovénia, Macedónia, Szerbia, Horvátország, Bosznia és más jugoszláv régiók kultúrtörténetét. Ami tilos volt az egykori Jugoszláviában, az a nacionalizmus, és az önálló államiság eszméje. Mindent egybevetve az identitáspolitika játékszer, lehet áldás, lehet veszélyes, lehet felszabadító és lehet leigázó. Ha az emberek rájönnek, hogy egy olcsó játékot kaptak az identitással – és hogy az igazi problémák másutt vannak, talán elkezdik azt keresni, hogyan lehetnének inkább egyenlők, nem különbözők. Mert az elnyomott etnikai és egyéb identitások traumájának fenntartása sűrű és manipulálható ideológiai ködöt hoz létre. A mai világ olyan, mint egy globális

pszichoterápiás intézet. És mint mindig, most is vannak láthatatlan erők, akik ezt kihasználják, és nyereszkeskednek rajta.

■ *Hadd kérdezzek még valamit. A mítosz felől nézve igaz, hogy a nyelvbe vetettség volt az első számkivetés, de íróként biztosan nem vagy meggyőződve a nyelv ördögi természetéről. Úgy látszik, hogy vannak speciális PR módszerek és propaganda eszközök, amelyek képesek pszeudo-környezetet teremteni, és manipulálni a tényleges történéseket. Ugyanakkor egy író számára a nyelv eszköz tud lenni az ilyesfajta felülről manipulált sematikus ördögi mantrázás ellen. Egy másfajta, játékos palindrómát keres, a kritikus újraolvasás és reflektálás formáit. Gondolod, hogy az író még mindig rendelkezik ezzel a képességgel, hogy az irodalom erejét szegesse szembe az ördögi szavakkal?*

■ Igen, úgy gondolom. Bár az író csak egy kis hallgatóságot ér el, ez a hallgatóság fontos. Hadd mondjak el egy furcsa esetet. Néhány éve volt egy felolvasásom Németországban. Egy férfi oda-jött hozzám a felolvasás után, és azt mondta: „Ha a könyve megjelent volna a háború előtt, biztos vagyok benne, hogy megálljt tudott volna neki parancsolni.” Ez olyan kedves és naiv gondolat volt – de egyébként meg sem írtam volna a könyvemet, ha nincs a háború. Ez a legegyszerűbb válasz a kérdésre.

■ *A feltétlen kapituláció múzeuma c. regényed azoknak a tárgyakkal a leírásával kezdődik, amelyeket egy Roland nevű óriás bálna gyomrában találtak. Ezek a tárgyak – egy rózsaszínű öngyújtó, egy kicsi baba, egy doboz gyufa, egy gyerekcipő, egy kis műanyag zacskó, amiben tú van és cérna – olyanok, mint az elkobzott emlékezet múzeuma. Ebből a szempontból Roland gyomrának tartalma hasonlít a te rákövetkező szövegedre, amely maga is egy gyűjteménye a szó legággabb értelmében véve – emlékeknek, fotográfiáknak, angvaltollaknak, emigráns tapasztalatoknak. Úgy véled, hogy az emigráns különösen bajlamos arra, hogy gyűjtővé váljon?*

■ Csak látszólag. Az emigrációban nyilvánvalóvá válik, hogy emocionális javainknak megváltozik az értéke, és idővel el is veszíti az értékét, mint a régi pénzek. És az is világossá válik, hogy nem lehet rekonstruálni egy elvesztett otthon, és elmúlt életet. A gyűjtés nosztalgikus és vigaszt nyújtó tevékenység, de nem támaszthatja fel azt, ami odalett.

Kelet és Nyugat tükröződött egymásban

■ *A történeteid és az esszéid sokszor szólnak elkerülhetetlen félreértésekről, egymás mellett elbeszélésekről Kelet és Nyugat között. Az egyik írásodban a kelet-európai Csipkerózsikához hasonlítod, aki nagyon szépnek tűnt messziről, és amíg mélyen aludt. Ha a kelet-európaiak nyugatra jönnek, mindjárt kevésbé tűnnek vonzóknak. Szerinted melyek a legjelentősebb félreértések Kelet és Nyugat között?*

■ Ez egy hosszú történet arról, ahogy a két fél, Kelet és Nyugat tükröződött egymásban, sztereotípiák gyártásának, a kölcsönös szeretetnek és utálatnak, igazságtalanságoknak a története. Nem

könnyű válaszolni a kérdésre. 57 évvel ezelőtt, a második világháború után Európa szintén romokban hevert, sok sebből vérzett, emberek milliói emigráltak. Falat emeltek a két fél közé, és el voltak választva egymástól majdnem öt évtizedre. Ez a fal volt a határ: az egyik fél szegény volt, a másik gazdag, az egyik stigmatizált volt és lenézett, a másik a vágy titokzatos tárgya.

A kommunizmus és a Fal csak 13 éve tűnt el. Az euro a világ legifjabb pénzneme. Megjelent néhány új állam, bekövetkezett egy újabb háború – ott Jugoszláviában. Igen rövid idő alatt sok „történelmi jelentőségű dolog” történt. Következésképpen a tennivaló is sok – a történészek, szociológusok, intellektuelek, politikusok számára, a megbékítés, a destigmatizálás feladata (Kelet-Európára nézve), a desztereotipizálás feladata. Mert ezt sosem végezték el. Amit megtettek, az részben egy kis diplomácia, egy kis biznisz, egy kis szabályozás, egy kis nyitás, egy kis ígéretetés.

■ *Dubravka, sokat beszéltünk a Balkánról alkotott képről, a volt Jugoszlávia és „törzsi”, etnikai konfliktusainak egzotizálásáról, ami az orientalizmus jelentkezésének egyik formája volt. Nemrégiben Ian Buruma és Avishai Margalit az okcidentalizmus fogalmát vezette be az Amerika-ellenesség vagy Nyugat-ellenesség ellenkező jelenségének a leírására, ami egy fordított irányú egzotizálás. Az orosz szlavofillokkal kezdődött a 19. században, akik közül sokan jártak vagy éppen tanultak is Nyugaton. Fellelhető az okcidentalizmusnak egy hasonló jelensége a volt Jugoszláviában? Vagy a Nyugat maga is megfedezkedik néha a saját okcidentális értékeiről?*

■ Azt hiszem, jelenleg az egész világ traumatizált népek globális szanatóriumára emlékeztet. Ha tovább folytatjuk ezt a kollektív és személyes trauma témát, a harmadik világháborúba fogunk beleszaladni. Az lesz a vége, az lesz a végünk. Itt az ideje, hogy félretegyük a traumákat, legalább egy időre, és nézzük meg értelmesen, mihez tudunk kezdeni magunk körül a világgal.

■ *A dohányzással kezdtük, az írással fogjuk befejezni. Legutóbbi kötetednek az a címe, hogy Olvasni tilos. Miért?*

■ Szójáték a cím. Annak az analógiájára, ahogy az európai nyilvános helyiségekben azt írják ki, hogy „Smoking Prohibited”, „Rauchen verboten.” „Dohányozni tilos”. Amerikában így volna: „Thank You for Not Smoking”, „Köszönjük, hogy nem dohányzik”. A könyv címe ennek megfelelően az lehetne, hogy „Köszönjük, hogy nem olvas”.

A könyv választ keres arra a kérdésre, hogy mi történt az irodalom és az irodalmi ízlés pozíciójával a mai fogyasztói kultúrában. Én íróként és egykori irodalomtudósként különböző kulturális környezeteket ismertem meg: az orosz, kelet-európai, nyugat-európai, amerikai, egy piaci és egy nem piaci jellegű kultúrát, módomban állt a kultúrák közötti összehasonlító „szörfölés”. Ezek az esszék és történetek elég mulatságosak, azt hiszem. Szerkesztőkről szólnak, ügynökökről, írókról, irodalmi értékekről, publicitásról, marketingről, a globalizált kultúráról, tömegkultúráról, a kultúrkampfokról, pesszimiztákról és optimistákról, és így tovább.

A könyv címe azt sugallja, hogy a könyv olyasmit tartalmaz, amiről rendes írótl nem várják, hogy írjon, és amit az olyan olvasók, akiknek még vannak illúzióik az irodalmi méltányosságról, jobb, ha nem olvasnak.

■ *Ez esetben el fogom olvasni. Ha olvasni tilos, akkor megint kívánatos, izgatóvá válhat. Úgyhogy azt hiszem, jó reklámot tudsz csinálni az irodalomnak ily módon, ezen a negatív módon. Kezdesz nagyon médiafurmányossá válni!*

■ Köszönöm. Eddig nem sokra mentem vele.

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA

Az Una könyve

A zöld hadsereg tengerészei

Az erdők türkiz színűek voltak, a fák lágyan hajladoztak jobbra-balra, mint a tengeri anemóna csápjai. Távoli látvány volt, valahol a látóhatár peremén imbolygott, párás ablaküvegen keresztül néztem a szivárványszínű fénytörésben. A képzeletemet edzettem, ugyanis a fák voltaképpen csupaszok voltak, hamuszürkék, zuzmóktól pettyesek, itt-ott egy-egy fagyöngy labdája zöldellt, de ez nem segített az általános klorofilhiányon, ami nem csak a természetet, hanem az emberi lelkeket is jellemezte, mivel a színek a nyugati világ becsempészett kémei voltak, a fényűzés, a jólét leheletei, s mint ilyeneket, száműzni kellett őket az életünkéből. Az ablaküveg innesső oldalán a szoba valóságának ura voltam. Kint az utcán más történetek voltak érvényben. Lent az erkély alatt egy olyan város terült el, melyet még nem érezhettem magaménak, túl fiatal voltam egy ilyen szerelemhez; egy puhány város, mely akár a langyos köpet a napon. Az állam egy távoli galaxis volt a *Csillagászati atlasz*ból. Később majd a szívemhez nő, tekintet nélkül arra, mennyire árulkodó volt az emberfölötti igyekvés, hogy a köztünk lévő különbségeket elfedjék az együgyű mesével, miszerint testvérek volnánk, és minálunk minden a legnagyobb rendben van, miközben a berlini fal mindkét oldalán a nyomorúság, a rothadás és a romlás virágzik. Milyen szép szó ez a *romlás!* Amikor azonban ráeszméltem arra, hogy nem vagyunk testvérek, nem mintha én nem akarnám, hanem mert a városom lakosainak zöméből, mindkét nemzetből, hiányzik ez a jószándék, attól fogva idegennek éreztem magam itt. Arról nem is beszélve, hogy a Jugoszláv Néphadseregben a szerbek is meg a horvátok is arra akartak rávenni, hogy muzulmánként mondjam magam, mivel olyan, hogy jugoszláv, nem létezik. Kisebbségi identitással éltem egy olyan országban, melynek neve ebből az identitásából következett. Amikor felfedeztem, hogy a statisztika szerint Jugoszláviában azok vannak a legkevesebben, akik jugoszlávnak vallják magukat, ez valósággal sokkolt. Pedig amikor bevonultam a hadseregbe, anyám arra biztatott, hogy jugoszlávnak mondjam magam; úgy gondolta, ha kijelentem, hogy muzulmán vagyok, ki fognak nevetni a katonatársaim. Egyik szuggesztívó sem talált, mivel én a spanyol polgárháború szerelmese voltam. Sajnáltam, hogy egy időgéppel nem tudok visszajutni Spanyolországba, és meghalni a szabadságért. Csak ott létezett kis ideig az én nációm.

– Ki-i-i-ééért? – üvölti a fáradt torok, mely az erkélyem alatt vezeti az ifjúsági munkabrigádót. Mint mikor a bűvár dróttal vonszolja a partra a fölfúvódott tetemet a kiáradt folyóból, úgy vonta magával ez a vezérhang a többit.

– Tiii-tóóó-éért! – harsant fel száz torokból.

– Ki-i-i-ééért?

– A néééép-éért!

– Ki-i-i-ééért?

– A Pááárt-éért!

Ráismerek az első sorokban menetelő arcokra, pusztá automatizmust látok rajtuk, és nyáladzást az üstben főzött katonai bablevesre. Nyilván ebben merül ki a *permanens forradalom* legmagasabb ideálja. A hangok felmászta a belvárosba, a kórház felé, hogy aztán elfulladjanak az autódudák meg a részeg csavargók rikoltozásában. Az utóbbiak közül kiemelkedett Ifjabb Jup, egy fánk-szerű, kövérkés, időtlen figura, aki pálinka nélkül olyan volt, mint valami hájas, mogorva rágcshaló. Az apja, Idősb Jup vézna, madárcsontú ember volt, arany pescétgyűrűt viselt és a haját brillantinnal nyalta le, régi divat szerint hátrafésülve a homlokából. Ő urasan, lassan esett szét, ahogy az egy alkoholista gróffhoz illik. Az ifjúkommunistának, aki a kérdéseket üvöltözte, melyekre a gránitkemény válaszok érkeztek, a szeme alatt egy tetovált, indigókék könnysepp ékeskedett – a zenicei börtön érdemrendje, amit csak kipróbált bűnözők kapnak meg.

A vonzás-taszítás skáláján mozgott nálam a gyűrött arcú vak cigány orrhangú gajdolása is hétfőnként a városi piacon, a nyolcvanas évek végén, az izzadság- és tehéntúró szagú tömegben.

„Szánjatok meg, asszonyok, elvtársak, ifjúság..."

adatok alamizsnát, az Isten áááldjon meg beenneteket..."

Isten óóóvja meg a gyerekeiteket..."

Ez a népi Homérosz szobormereven állt az utca szélén, és kántálta a könyörgését, melyben békésen megfért a kommunizmus az iszlámmal. A rokoni kora reggel kivitték az utcára koldulni, és otthagyták, hadd dolgozzon. Amint bezárt a piac, jöttek érte és vitték, mint egy megrozsdásodott Sony robotgépet. Nem sokkal a háború kitörése előtt Homérosz a fecskékkel együtt odébbállt Délre. Lefogadom, hogy eztán négy évig senki sem látott egyetlen fecskét sem.

Nem tudtam megszabadulni ettől az érzéstől, hogy egyszerre vonz és taszít valami, mintha a perverzió ördöge szállna meg. Olyan érzés, mint mikor lefelé bámulsz az erkélyről és vonz a szakadék, mégsem lépsz ki lazán, mint az öngyilkosok, hogy az épület előtti parkolóban landolj. Mint mikor hosszú konyhakéssel a kezdedben a saját hasadra gondolsz. Nos, a perverzió az az ördöge bújik belém, amikor eszembe jut az élet a régi országban, és annak az országnak a veszte.

Valami villant a levegőben és ünnepélyesen kirobbant, a virágpör felhői, a városi park florealis diadala felkonferálta a természet spektakulárját. Gyógyíthatatlan tavaszi melankólia lepelt el minden gondolatot, minden fűcsomót, felborítva a szárnyas rovarok menetrendjét, akik összeütköztek a légi sugárutakon; ég s föld megittasult, és ez valami fenségeset ígért. A tavasz a közelgő csoda, égi tűzijáték. Amikor minden kislány és minden érett nő termete hormonális magnetizmussal hódít. És a kis Krakatau a gatyában ki akar törni.

Belecsíptem a húsomba, hogy tudatosítsam halandóságomat, mert az úristen imidzsére vagyunk teremtve, és én egy pillanatra azt hittem, hogy testtelenné válok a gyönyörűségtől.

A tavasz az a karnevál, mely szinte megbolondítja az egész világot. A fagyos szürkeséget egy perc alatt elárasztotta a fű zöld óceánja, melyen hajóra lehetett volna szállni, ha lett volna erőnk olyan picivé zsugorodni, mint egy hangya vagy egy vidám szöcske. Ez pedig nagyon nehéz volt a felnőttek világában, ahol a nagyok uralkodtak, és minden módon azon voltak, hogy magukhoz hasonítsanak, mogorva, bajszos férfiakká változtassanak bennünket, akik fontos dolgokat csinálnak a mi nagy, erős államunk fönmaradása érdekében. De én nem akartam bajszos lenni, nem voltam hajlandó sebtében felnőni.

Hittem pionirkendőm piros színében. Akárcsak a föld proletárjainak véreben, akik a világforradalomra vágyakozva majd föl fognak sorakozni a földalatti gyárakban – majd ha Marx, Engels és Lenin föltámasztják őket halottaikból. Később elég volt egyetlen könyv, a *7000 nap Szibériában* Karlo Štajnertől, hogy egy bizonytalan vonással, finoman kihúzzam a kommunizmust középiskolás koromnak arról a listájáról, melyen a számomra fontos izmusokat lajstromoztam. A Párt nyelvén szólva: revizionista lettem. Miként Rosa Luxemburg, akit gyűlöltünk, mert elhagyta a forradalom eredeti hagyományait és undok imperialista ügynökké vált. A marxizmus tankönyveiben legalábbis így tállták nekünk.

Minden a mi erős államunkat szolgálta, a bolygó negyedik katonai nagyhatalmát, melynek acélszárnyaira fölöttébb büszkék voltunk, olyannyira, hogy a városi parkban még a bokrokat is precíz mértani formában ültették el, úgy, hogy egy nagy, lombos ötágú csillagot alkossanak. A nagy, lombos ötágú csillag bozótjaiban vörösbegyek raktak fészket, a madarak munkásosztálya, ez az egyforma *kraszna* hadsereg, mely ugyan nem tűnik ki isten tudja milyen énekművészettel, ám a szorgalmas és szófogadó ifjú népség

ŠEHIĆ, Faruk
Az Una hullámai
(Radics Viktória ford.)
L'Harmattan, 2016
(megjelenés előtt)

szakadatlanul szövögette szürke függőotthonait a bokrok lombjában, a kesernyős, vörös levű bogycsok közepette.

A vörösbegyek mégis kedves kis tollas lények voltak, folyton csicseregtek és fáradhatatlanul munkálkodtak kis társadalmi-politikai közösségeik fejlesztésén, biztonságos madárkommunát teremtve, melyben mindenki szükségletei és képességei szerint részesült a közvagyonból. Igazi osztály nélküli társadalom volt ez, hiszen minden tagjának ugyanannyi emberi joga volt, akár csak a mesés Észak lakóinak.

– Gázoljátok csak a füvet! – mennydörgött Kosta, a parkőr, szürkészöld egyenruhában, fején orosz kalppal, melynek árnyékában egy tíztagú család is elfért volna.

– Ha a Központi Bizottság elrendeli, vörös lesz még a fű is! – riogatott bennünket Kosta a grandiózus szabadvérműves páhollyal, mely a mi hatalmas, erős államunkat kormányozta. Az volt a bűnünk, hogy szerettünk a fűben járni és gyűjtögetni a pitypang meg a százszorszép csillagos virágait. Jobban féltem Kosta kalpagjától, mint a szikár alakjától, széles járomcsontú arcától, melyből gonoszul villogtak a kicsi, szürke szemei; üdvözlés helyett a tekintetével nyilazott bennünket, mint akinek hivatása a haragvadás. Az állam totális hatalma abban tükröződött, hogy még a legalacsonyabb rangú képviselői is, mint Kosta, a parkőr, tökéletesen ijesztőek voltak.

Menekültünk előle, mint ördög a tömjénfüsttől. Hallottuk, ahogy ballag lefelé a városba, a bemagolt kommunista jelszavakat deklamálva, melyekhez képest még az akácfá kérge is sima és lágy. Mikor közeledett, sebesen bemenekültünk a vad, loboncos bozótosba, melynek sudár vesszein sárga szirmok serkentek és teljesen belepték az ismeretlen növény ágait, melyet mi *magellánának* nevezünk el. Ezek a bokrok voltak a mi hajóink, a híres portugál tengerészről, Fernando Magellanról kapták nevüket.

Mindegyik magellána (latinul *Forsythia*, mifelénk forzícia vagy aranyeső) két matrózt meg egy kapitányt fogadott magába. A magellánák közel álltak, úgyhogy láthattuk egymást és átkiabálhattunk egymáshoz a fantáziaútjainkon. Az volt a legjobb, amikor meleg tavaszi szél fúj, mintha vihar feszítette volna vitorlásaink köteleit és ringatott volna bennünket az ágak között, akár a hullámok a felbőszült tengerrel küzdő matrózokat. Egyszeriben minden forogni kezdett körülöttünk, a fű meg a fák, a kavicsos utak s a környező házak.

Ez volt az a pillanat, amikor megszabadultunk a gravitációtól. Fordult egyet a föld és a világ fölibénk került, mi pedig határozott parancsokat adtunk ki, és bátran nyomultunk az égi tengeren. Félelem nélkül vitorlázunk, a szívünk az asztrolábium s az iránytű.

Jé, itt az a fa, az a különleges fa, melynek lombját teljesen benötte a borostyán. A borostyán szívós ágain könnyedén fel lehetett kúszni a lombkoronába, és tényleg nem lehetett megkülönböztetni a fa saját leveleit a vendégnövény viaszos leveleitől. Ide kúsztam fel, az afro-frizurához hasonlító lombba; csönd és békeesség volt odabenn. A falomb félhomálya volt a szövetségesem, miközben odalent a Tito marsall főutca nyüzsgött: emberek, autók, lovaskocsik, mentők, görnyedt és szálegyenes parasztasszonyok, nehéz súlyt cipelve a fejükön – azok a nyakak akár földlemezeket is elbírtak volna, egész portákat –, öregemberek, akik keservesen köpködtek életük keserű tartalmát – minden mozgásban volt, hangyakaravánok és jószágok, gyíkok és piros-fekete bogarak, birkák a grmeči hegyi legelőkről, nomád pásztorok, akik olyan subát hordtak, mint a kozákok, vakok és részegesegek, gyerekek és fiatalok, tudatlan emberáradat, mely nem várt semmit, hiszen senki sem láthatott a jövőbe. A jövőt azoknak a kövel írt betűknek a súlya garantálta, amelyekkel népeink és nemzetiségeink legnagyobb fiának neve volt kirakva a Tečija oldalán. Én a csöndes, békés lombban ültem. Láthatatlan vagyok. Nem vagyok. Ha lehunyorom a szemem, a világ is elszel. Csak én maradok, kis lámpás a sötétségben, miközben a Grmeč felől vihar közeleg. Egy didergő test a zöld ágakat zörgető szélben, semmi más. Fönről, a kilátóból szemléltem a hétköznapi életet, a titkos életemből, a városi park végében, miközben alattam az aszfalton Kosta távolodott a történelem éjszakájába, raporra szólítván a felhőket mega gyanús égitesteket. A csábos nő csípőket leszámítva csendes volt a tenger, nem hullámzott. A múlt és a jövő ugyanaz. Ó, emberek, folytatok, mint a víz! A haláltól nagyon féltem, azonban bárhová néztem, sehol sem tűnt fel a láthatáron.

RADICS VIKTÓRIA FORDÍTÁSA

Költözés és búcsú

Le rúzs et le noir

Svetlana Boym emlékének

Tumultuózus, igen, tumultuózus nyár volt 2015 nyara. Háborgó, zendülő, viharos, zavarodott nyár, melyben a rend hiánya tombolt. Csak az időjárás bizonyult rezzenetlennek, csak az tartott ki eszelős elszántsággal a nyár eleje óta uralkodó légköri viszonyok mellett. A forráság minden addigi rekordot megdöntött, a negyven fokhoz közelítő júliusi és augusztusi mérésekkel Európában egyértelműen meteorológiai történelmet írtunk. A tompán szétterülő hőség éppen csak annyira bénította meg értelmünk működőképességét, hogy túl későn vegyük észre azt, ami egyébként nyilvánvaló volt: hogy az időjárástól függetlenül is éppen történelmet írunk. Pedig az ország déli határánál beáradó menekültek tömege, *tumultusa*, majd a városunk szívében álló pályaudvar tereiben szorongó népes családok, a szinte mindenüktől megfosztott, végsőkéig elkeseredett, elcsigázott emberek gyülekezete elég egyértelműen figyelmeztetett bennünket arra, hogy itt és most idő van, sorsdöntő események ideje. A bénult várost és az országot hátrahagyva ránk is várt egy út, amely azonban nem a menekülés, hanem a visszatérés – az emlékezéshez, a hiányhoz, a tények kérlelhetetlen szigorához való kényszerű, állandó visszatérés útjának bizonyult.

Vákumozott plüssállatok

Augusztus 3-án felpakoltuk az autót, és útnak indultunk Berlin felé. Helykímélő cselhez folyamodva, a gyerek plüssállatait porszívóval vákumozott plasztikzacskókba csomagoltuk, amelyekben még a legtestesebb példányok is megadóan kétdimenzióssá lapultak.

Megérkezéskor, a zacskókból kivéve, lassan visszanyerték eredeti térfogatukat, fokozatosan visszatért beléjük a szufla. Először Zserbó, az óriásbagoly tért magához, aztán Doktor Czuki-Czukkermann, a hangyászsi, végül Menyus, a menyét, Pöpe, a papagáj és mind a többiek, az egész népes kompánia. Minden egyes darab csodálatos feltámadását a gyerek örömtánca fogadta, barátai megmenekültek, túljártunk Archimédész vagy kicsoda eszén. A megérkezésünk másnapján érkező halálhír bennünket is hasonlóan kétdimenzióssá lapított, ugyanakkor reményünk sem lehetett arra, hogy valaha is visszanyerjük eredeti formánkat. Az emlékezet, még ha eleven is, óhatatlanul laposabb a jelenlét tumultuózus természeténél, a zajos, konfúz, rendetlen, de az érzékek révén mégis koherens jelenléténél, amire egyetlen megfelelő szó van: az illető neve. A név, amelyik azt az egyetlen lényt jelöli, aki tulajdonságainak halmazát képezi:

a hangját, a járását, az észjárása színes szövedékét, a félelmeit, a vágyait, a teste árulásait, az álmait és a magányát. A neve köre írt üzenet, tengerhullámok lenyomata prehistorikus geológiai rétegeken.

Saját életünkben a történelem előtti idők azokat az időket jelenti, amikor az élet még nem válik történetté, történelemmé. Ami elmesélhető, az menthetetlenül kétdimenzióssá válik, akár milyen életszerű és friss is a mese. A szagok, az illatok egy-egy nyakláncon, zakón még egy darabig érezhetők, őrizgetjük, szorgoljuk, aztán ezek is fokozatosan átveszik saját illatunkat, ahogy a hangja emléke is egyre halványul, míg bele nem olvad saját, belső hangunkba, mint egy folyó vize a deltába.

A Spree a Havelbe, a Havel az Elbába, az Elba pedig az Északi tengerbe (fölfelé!) folyik, aztán az északi vizek összekeverednek a déli vizekkel, mi pedig mindnyájan a vizek összességével. Együtt leszünk, na. Ezt mormolom a Monbijou hídon állva, amelyről egy szál virágot a vízbe hajtok az emlékére. A virág egyszerűen csak a híd alatt elhúzó hajó dekkjén landol, ez szíven üt, hiba került a gépezetbe, de aztán felismerem a hibában az értéket, és kivágom magam: így hamarabb célhoz ér. Hiszen S. éppen a hibákból, a technikai és történelmi gikszerék epifániáiból épített elméletet – és életet –, mely szerint a váratlan hibák, a kisiklások megnyitják az utat más megoldások, más verziók, más lehetőségek felé, mely jelenséget az *off* idejével jelölte. Nem *post-*, *anti-*, *neo-*, *trans-* vagy *sub-*, hanem *off*. Az epifánia pillanata – így S. – egy időn kívüli idővel ajándékoz meg bennünket (*time out of time*), melynek értéke felbecsülhetetlen. S noha ő az *off* fogalmával a modernitás létre nem jött, potenciális eseményeit, ki nem bontakozott, ki nem aknázott, de lehetséges folyamatait, leágazásait vizsgálta (*off-modern*), a fogalom az élet jelenségeinek vizsgálatára, a *mi lett volna, ha* forgatókönyvének elképzelésére és a szüntelen kísérletezés szükségességének hangsúlyozására éppúgy alkalmas.¹ Az *off* mozgását, írja S. szeretett Sklovszkija nyomán, leginkább a ló sakkfigurájának laterálisan haladó mozgása jellemzi.² Az élet par excellence *off* pillanata, technikai és történelmi *hibája* (*fatal error*)ja persze nem más, mint maga a halál, s még inkább a váratlan, korai halál. („*Off* is about life caught unawares.”) Ezt már nem ő, hanem én mondom, az események fényében. Az események sötétjében. (*rúzs*)

A Spree a Havelbe, a Havel az Elbába, az Elba pedig az Északi tengerbe folyik, és onnan már csak egy ugrás Szentpétervár, *Pityerburg* (ironikus, mély hangja ilyenkor meglágyul), amelyet a nyolcvanas évek elején, alig tizennyolc évesen

hátrahagyott. Hátra, de nem ott. Mert minden, amit később írt, minden, amit gondolt, minden csillámló ötlete ott, abban a városban fogant, hogy aztán már egy számára új, idegen világban valósítsa meg azokat. Legismertebb műve, *A nosztalgia jövője*, amellyel neve egyfajta védjegy lett szerete a világban, az emigrációs lét, a száműzetés és a történelmi emlékezet szerteágazó ösvényeit, lehetőségeit kutatja.³ Saját fogalmaival: a *reflektív nosztalgia* lehetőségeit, amely képes megfelelő kritikai távolságot teremteni a nosztalgia tárgya és az emlékező ideje között, a *restauratív nosztalgia* pállott, történelmietlen, ugyanakkor veszélyesen ragadós példájával szemben. „Kritik ist eine Sache des rechten Abstands,” ahogy Benjamin, S. gondolatvilágának egyik fontos forrása is írja.⁴ Valójában persze, már itt is az *off* gondolata foglalkoztatta, hogy mi történik, mi történhet, ha egy sors, egy élet vagy a történelem kiárad megszókt medréből, és mellékágakat hoz létre, amelyek új, ismeretlen vidékeken folytatják útjukat. A magunk részéről, most egy évig Berlin ez a mellékág – nem éppen ismeretlen vidék, de új csillagzat alatt. Bármi megtörténhet.⁵

A pruhonicei kastély parkja és a *mi lett volna, ha* örök kérdése

Útközben egy éjszakára megállunk Prágán kívül, és órákig sétálunk a pruhonicei kastély angol-parkjában. Egy lenyűgözően kialakított, mérnöki tökélyvel megtervezett konstrukció, amely azonban természetesen mutatja magát, a természet természetességét performálja. A parkot behálózó, kanyargós, borgesí utak közül találomra választjuk egyiket-másikat, s választásaink nem könnyítik meg a dolgunkat, mert a választott ösvényeket járva, mindig ott bujkál a lemondás melankóliája is, a *mi lett volna, ha* örökké megválaszolatlanul hagyott kérdése. A parkba tervezett váratlan *visták*, a hirtelen megnyíló, tágas tisztások, az apró vízesésekkel kiegészített, csörgedező patakok, a virágos sziklakertek, a kilátók, a filagóriák és a növényzet gondosan megtervezett, gazdag kombinációi minden fordulónál váratlan örömet okoznak. Tudatunk mélyén azonban ott bujkál a nem választott ösvények elmulasztott élménye, a meg nem tapasztalt élmények iránti nosztalgia. El is határozzuk, hogy a következő hazlátogatásakor ismét megállunk, és megpróbáljuk ezeket is felderíteni. Persze mindhiába, mert másodsorra, sőt harmadszorra sem sikerül a park összes ösvényét feltérképezni, és ez így van jól. A tervező túljárt az eszünkön, és ügyesen beletervezte a parkba a beteljesületlenség és átláthatatlanság természetes érzetét is, és a park élménye, valóban,

BÁN Zsófia
Amerikáner
Magvető, 2000

Esti iskola
Kalligram, 2007

Próbacsomagolás
Kalligram, 2008

Amikor még csak az állatok éltek
Magvető, 2012

(Turai Hedviggel szerk.)
Exponált emlék
Argumentum, 2008

„Self-help, avagy a nőhő hatalma”
Magyar Lettre Internationale, 62

„Hogyan nem”
Magyar Lettre Internationale, 63

„Méreg”
Magyar Lettre Internationale, 78

„A Voyager-arany-lemez”
Magyar Lettre Internationale, 89

„Augusztusi láz”
Magyar Lettre Internationale, 93

(Darabos Enikő interjúja)
„Amiről nem szokás beszélni, arról hallgatni kell!”
Magyar Lettre Internationale, 67

ezzel vált teljessé. S. *off*-tartalmú gondolat- és műfajkísérletei is mind egy-egy ilyen nem választott ösvényt igyekeznek feltérképezni történeti vagy kultúrtörténeti szempontból, és adott esetben, a saját életére vonatkozóan. „I want to be an artist too” hirdette egy színes neontábla a Monbijou híd egyik végében, S. vágyait mintegy váratlanul összegezve. S valóban, ez volt az az ösvény, amelynek titka talán leginkább vonzotta, s amelyen nem volt ideje végigmenni. Egy évbe sem telt, hogy a betegség egy másik ösvényen, akarata ellenére is durván végighajtsa. Nem tudok nem arra gondolni, hogy az *off* összefüggése ott, azon az amerikai kórházi ágyon, távol a pityerburgi derengő éjszakáktól legalább futólag eszébe jutott, és ez talán nyújtott számára valamelyes vigaszt. Amilyen rendetlen volt a mindennapokban, annyira szerette a valamilyen váratlan rendben megmutató jelenségeket, az összefüggések apró epifániáit. Ezek boldoggá tették, s talán valamelyest kárpótolták az elszenvedett hiányokért. (rúzs)

Ne lírázz, Fancsikó!

Budapestről Berlin felé vezetve várom (félem), hogy megszörrenjen a telefon, várom a híreket. Az autó cédélejátszójában már többedszerre megy a *Fancsikó és Pinta*, maga a Mester mondja, a mű minden hangos verziója legjobbjában. Utánozhatatlanul játékos, ironikus hangsúlyai jótékonyan áradnak szét az autó szorongással bélelt terében, s csak éppen azt a szorongást nem képes enyhíteni, amit az ő, saját betegsége okoz. „Ne lírázz, Fancsikó!”, szól szelíden a Mester, és én hallgatom tovább a lemezt egészen Berlinig, újra és újra, mint aki a szavak megnyugtatóan ismerős rendjébe kapaszkodik. Ez az iróniával és könnyedséggel vegyes melankólia volt S. anyanyelve is, a diaszpóra intimitását (*diasporic intimacy*)⁶ számunkra éppen ez a közös nyelv szavatolta. Ezt a fogalmat a Mary McCarthy és Hannah Arendt barátságáról szóló, egyedülállóan szép esszéjében bocsátotta útjára, ez volt tőle a kedvenc írásom, s utóbb ezt meg is üzenem neki a kórházba. Üzeneteink különös, titokzatos útvonalat jártak be: én egy éppen Észországban járó, közös barátónknak küldtem, ő pedig továbbította annak, aki Bostonban, velünk ellentétben, végig S. mellett lehetett a kórházban. Úttalan virtuális utakon jutottak el hozzám

üzeneteim, és ugyanezek az ösvényeken üzent ő is vissza, a szavaink mégis mindig célba értek. Üzenetem hallatára – olvasni már nem tudott – a szeme felcsillant [olvasom], neki is, mondta, ez a kedvenc, saját írása. Éppen a diaszpórában élők intimitása az, ami lehetővé teszi, hogy más kontinenseken élő, s csak ritkán látott embereinkkel is erős kötődés jöjjön létre. „A barátság-receptek olykor pontatlanok,” írja ebben az esszéjében, és csakugyan, a barátság néha egészen sajátos utakat talál magának, kitör a medréből és ott bukkan fel, ahol nem is számítottunk rá. „Ne lírázz, Fancsikó!”, figyelmeztet a Mester, s a kormányba kapaszkodva az országuóra szegezem a tekintetemet. Le rúzs et le noir. Ki ér oda előbb, ő vagy mi? A telefon hallgat.

Az Oranienburger Strasse-i régi zsinagóga felől, a Monbijou Parkon átvágva a Monbijou híd felé tartunk. *Mon bijou*, ékszerem, drágaságom. Egy berlini hídhoz képest meglepően könnyed, frivol név, szinte mintha tévedés lenne, egy névadási *faux pas*. Mindegyikünk kezében egy-egy szál virág, várja őket a buzgó Spree. A híd közepén megállunk, lenézünk a zavarosan kavargó, zöld vízre. Ekkor egyikünk belefog, hogy elmesélje barátnőnk utolsó napját, úgy, ahogy ő is csak hallotta. A halál pillanatainak átadása mint valami ősi ritus zajlik a rekkenő, augusztusi délutánban, egy örökség továbbadása, egyik embertől, egyik lélektől a másikig, a már halottól az élőkhöz, látni nem látunk semmit, csak a levegőben szétfoszoló szavak hangját halljuk, ahogy az őseink vallása is a halásra és nem a látásra épül, *ballad, ó Izráel*, ima helyett, itt és most ezek a földhözragadt, testközeli szavak szolgálnak. Így és így volt. Mikor befejezi, ránk néz, hogy mi legyen. S mintha maga S. üzenné a megoldást, akinek napjában számtalanszor megismételt, profán kis ritusa a rúzsosítás volt, mindenhova mindig gondosan kirúszosította magát, ha a boltba ment, ha tanítani, ha találkozóra, még ha skype-on beszélünk, akkor is ragaszkodott a rúzsosítás, nem akart, úgymond, *póré*n mutatkozni, és talán nem sejtette, hogy ez a kitartó ragaszkodása a sminkhez mennyire lemezteleníti. „In the last analysis appearances is all there is”, idézte kedvtelve Brodskij. Mondják, a kórházban is aggódott, hogy van-e bent elég rúzs. *Mon bijou*. Előhalászok egy rúzsot a táskából, körbeadjuk és

felapplikáljuk, csak úgy vakon, tükör nélkül. Van, akinek kicsit félrecsúszik a szája vonalához képest, kicsit *off*. Aztán bedobáljuk a virágainkat a vízbe.

A Spree a Havelbe, a Havel az Elbába, az Elba pedig az Északi tengerbe folyik. Utóbb, a bordó bórdzsekivel együtt egy aranszínű tokban lévő rúzs is megörökölök, Raisin rapture 892, l'Oréal, Paris. Minden további üzenetet erre a címre küldök. Időközben a hőség elmúlt, Berlinben leesett a hó, és a kisebb tavak befagytak. Magyarország déli határainál büszkén áll a pengekerítés, Európa pedig, és minden, ami az európai gondolatot képviseli, talán épp szétesőben van. Nem tudjuk, hol élünk, merre menjünk, lehet, hogy most már mindenütt száműzetésben leszünk, vasfüggönyön kívül is, belül is. Csak egy valami igazít el, az, aminek a hol erősebb, hol gyengébb, meleg fénye, játékos chiaroscurója akkor is megtartó erővel bír, amikor már csak emlékké válik.

„Vészterhes időkben» élő férfiakra és nőkre írva, Arendt megállapítja, hogy végletes helyzetekben a világosság nem a filozófiai fogalmakból, hanem abból a »bizonytalan, remegő és gyakran gyenge fényből« ered, amelyet férfiak és nők csíholnak, s amely a számukra adatott élettartam egésze alatt sugárzik belőlük. Ez a fénylő tér, amelyben »férfiak és nők múltjukból előbukkanva egymás szikráit tükrözik« az emberség és barátság tere, amely bevilágítja a látszatok világát, amelyben élünk. Más szóval, a barátság nem arról szól, hogy minden kivilágosodik vagy elsötétül, hanem az árnyakkal való konspirálásról és játékról. Célja nem a megvilágosodás, hanem a ragyogás, nem a káritó igazságot keresi, hanem csupán alkalmankénti tisztánlátást és őszinteséget”⁷ írja említett, „Scenography of Friendship” című esszéjében.

Konspirálunk, játszunk az árnyakkal.

(rúzs)

(Berlin, 2016. január 30.)

¹ Lásd egyik kedvence, Jorge Luís Borges: „El jardín de senderos que se bifurcan” (1941) című novelláját. Magyarul: „Az elágazó ösvények kertje”, in *Körkörös romok* (Budapest, Kozmosz Könyvek, 1972., fordította Bencsik Vilmos, Benhye János, Boglár Lajos és Hargitai György.)

² Viktor Shklovsky: *The Knight's Move*, trans. Richard Sheldon (Champaign, IL: Dalkey Archive Press, 2005), 4.; valamint Svetlana Boym: *The Off-Modern Condition*: <http://www.svetlanaboym.com/off-modern.html>

³ *The Future of Nostalgia* (New York, Basic Books, 2001).

⁴ „A kritika a megfelelő távolságon múlik.” *Egyirányú utca. Berlini gyermekkor a századforduló táján* (Budapest, Atlantisz, 2005). Idézte Georges Didi-Huberman Nemes Jele Lászlóhoz, a *Saul fia* című filmje kapcsán írott, könyv alakban megjelent levelében. *Sortir du noir* (Paris, Les Éditions de Minuit, 2015), 26., magyarul: Jelenkor, 2016

⁵ „Álmomban kiléptem egy házból, és megpillantottam az éjszakai égboltot. Vad ragyogás áradt belőle. Mert a csillagborította égen érzéki jelenvalóságukban álltak a képek, melyek szerint a csillagokat össze szokás fűzni. Oroszlán, Szűz, Mérleg, és még sokan mások, tömött csillagalmazokként meredtek le a földre. A Hold nem volt látható.” Walter Benjamin, *Egyirányú utca*, 66.

⁶ Svetlana Boym: „Scenography of Friendship: Hannah Arendt and Mary McCarthy”. *Cabinet*, Issue 36 Friendship Winter 2009/10.

⁷ Svetlana Boym: „Scenography of Friendship”, saját fordításom.

Könyvvásár, másképp

Budapesti levél – 1993-ból

Kedves Olvasó, 1993-ban felkért az amerikai Newsday című lap szerkesztője, küldjek nekik levelet a Hazámról, Városomról. Írtam, angolul, ez alkalomra lefordítottam magyarra.

Azóta minden összeomlott. Olvasd úgy, mint ha gyorsfelvételt látnál egy lebetséges Európai Földről. Derűvel. (L. P.)

A regényíró Budapest belvárosának legforgalmasabb – jóllehet, gyalogosoknak fenntartott – terén ül egy kis fehér fémasztalnál, előtte tábla a nevével. Ernyő védi a nyári naptól. Derekasan dolgozik, dedikálja a könyvét, melyet a szomszéd sátonnál vásárolnak. Szerzőnk, Olvasó igaz híve, másfél órája nem tudott felállni, nyújtózni egy kicsit, se meginni a kávéját, melyet a könyvsátorban dolgozó eladólány tett elé. Könyve, vékony kötetke, két hangon szól: kép és szöveg. A képek: az író halott apjának felvételei a városról a húszas-harmincas évekből, a szöveg: a fiú prózája az ötvenes évek elejéről, amikor az önkény a legvadabbul tombolt. Adjuk meg, a szépszámú eladott példány nem csak művészi tulajdonságokat értekel. Budapest Fővárosa publikálta, kiadója, ha más terepen is, de gyakorlott könyvkiadó, magas jóképű, szorgos férfi. Nem árt az ügynek, hogy ő valódi hős, az orosz megszállás idején agyonzaklatott szamizdat-kiadó (házkutatások, a házi gyártmányú sokszorosító szerkezetek és a kinyomatott röplapok elkobzása, rendőri brutalitás). Mellesleg negyven év után ő a Város első szabadon választott polgármestere: Demszky Gábor.

Ragógó mosollyal mondja minden vásárlónak és a tévékameráknak: „Az eredeti foglalkozásom

nem polgármester, hanem könyvkiadó.” (A lakásán működő titkos és tiltott *szamizdat* kiadványokra utal.) „Ennek a könyvnek én vagyok a kiadója. És az első olvasója is: tegnap este le se tettem a még nyomdászagú példányt.” Sátorról sátorra jár, árulja a könyvet. „Akkor könnyebb volt – teszi hozzá, a kasszába ejti a százforintosokat. – Nem kellett pénzzel bajlódunk.”

A Budapesti Könyvhét első órájában járunk, közvetlenül az ünnepi beszédek után. Időről időre felcsendül a hangszórókból, hogy melyik író van itt és pontosan hol található a rengeteg könyvsátor között a kis asztaloknál.

1989 előtt huszonöt könyvkiadó működött az országban, valamennyi állami tulajdon, az Egy Igaz és Mindenható Párt fennhatósága alatt. Most vagy félszáz vállalkozás foglalkozik könyvkiadással, nincs hét, hogy ne alakulna egy új vagy ne menne tönkre egy régi.

Ebben az országban semmiről nem lehet úgy szólni, hogy ne gondolnánk a Fal – a berlini fal – leomlásának éve óta bekövetkezett változásokra. Amióta azok a vörös csillaggal parádézó páncélozott járművek két éve elhagyták az országot. A változásokra, melyekről az emberek álmodtak, de nem következtek be, azokra, amelyek bekövetkeztek, azokra, amelyeknek kellett volna, mégsem következtek be, és azokra, amelyeknek eljövetelet el sem tudtuk képzelni.

Az egyik ilyen változás, amelyre nem volt szükségünk, és amely könnyen elkerülhető lett volna, undorító botránnyal és erőszakkal fenyegette az ideai Könyvhétet. A rendőrség a Könyvhét megnyitásának napjára engedélyt adott egy náci csoportnak, hogy gyűlést tartson ugyanazon a téren. Tudják: azoknak a simára borított fejű, bakancsos, gusztusos kamaszoknak, akiknek az a fő szórakozása, hogy összevernek, megrugdosnak embereket, csak mert van egy bűnük: más a bőrük pigmentációja – pontosan szölvá sötétebb. A fiúk bátrak is, politikai tevékenységükbe csak akkor fognak, ha két-három tucatnyian állnak szemben egy-két sötétebb bőrűvel. Magas rangú rendőrtisztek védtek a döntésüket a törvényre, az alapvető emberi jogokra, a szólásszabadságra hivatkozva. Valamely okkal, csak ők tudhatják, nem letek rá egy másik létező törvényre: tilos olyan összejövetelet tartani, amely megzavarna egy másik, korábban bejelentett eseményt.

Akkor jött a meglepetés: a megnyitó előtti este a rendőrség rábukkanhatott a törvényre és visszavonta a náci engedélyt. Mindjárt egy másik belvárosi teret ajánlott fel nekik, ahol mind a kétszázan nyugodtan hergelhetik egymást. A rendőrség nyilatkozata: eleve ez volt a szándékuk, csak időre

volt szükségük, hogy elrendezzék a dolgokat. Nem kevésbé volt szükség – a szerző szerint – számtalan kiadó, író és olvasó nyilvános tiltakozására.

A több mint fél évszázados múltú évenkénti magyar könyvvásár – *Könyvhét* a neve és négy-hét napig tart – a maga műfajában páratlan intézmény. Itt nem adnak-vesznek kéziratot, nem kötnek szerződést. A Könyvhét nem kereskedelmi jellegű, közvetlenül semmiképp. Fő célja, hogy összehozza a könyvet az olvasóval. Ugyanakkor a kiadók az évnek erre az időszakára tervezik a legfontosabb könyveiket: élő magyar irodalmat és fordításokat. (Az év másik kitüntetett pontja a Karácsony előtti pár hét: ekkor kerülnek piacra gyerekkönyvek, tekintélyes lexikonok, enciklopédiák, művészeti albumok – a legdrágább, ajándéknak való kiadványok.) Az pedig magában is csoda, hogy a tízmillió országban ma mintegy nyolcezer cím jelenik meg és talál vásárlóra – miközben elszabadult az infláció, a szegénység, a könyvek ára négy év alatt tízszeresére emelkedett, és romba dőltek az állami mamutkiadók és terjesztők. Közben a szerzőnek a Budapesti Tudományegyetemen, saját *alma mater*ében tartott Írói Műhelyében három hallgatóból, aki befejezte első könyvét, négy kapott kiadói ajánlatot. (A negyedik még nem készült el, de már két komoly kiadó jelentkezett nála.)

Ami a nagyvilág könyvtérmetését illeti: ezúttal itt dedikál köztünk egy amerikai szerző, disztíngvált, tudós külsejű úriember. Ő is egy kis fehér fémasztalnál írja alá könyvét, mely nem regény, azoknak, akik csak ezen a sajátos nyelven tudják elolvasni, amely rokontalan a világ nagy nyelvei között – nem német, nem latin, nem szláv. A könyv Magyarország mindjárt a Második Világháború utánra következő megszállásának legsötétebb korszakával foglalkozik, az elhúzódo kommunista puccs idejével; ez az amerikai több mint hetven kiemelkedő személyiséget óvott meg a haláltól, illetve a Gulagtól azzal, hogy Nyugatra menekítette őket. James McCargar, *alias* Christopher Felix diplomáciai védelemmel ellátott kémelhárító tisztként szolgált Budapesten. A könyv addig természetesen nem láthatott napvilágot, amíg a Vörös Hadsereg páncélozott személyzárlói és tankjai nagyvégre át nem lépték a keleti határt és el nem hagyták az országot.

Meleg volt, a tér a napsütésben tele zenével, beszélgetéssel, karcsú lányokkal, ősz és kopasz nagypapákkal. Aki nem tud könyvet venni, az is élvezi az ünnepet. Az 1993-as Könyvhét különösen sikeres volt.

LENGYEL Péter
Két sötétedés
Magvető, 1967

Ogg második bolygója
Magvető, 1969

Cseréptörés
Szépirodalmi, 1978

Mellékszereplők
Szépirodalmi, 1980, Tevan, 1993
Jelenkor, 1993

Rondó
Szépirodalmi, 1982

Macskakő
Szépirodalmi, 1988, Európa, 1994
Jelenkor, 2003

Holnapelőtt
Jelenkor, 1992

(Merényi Endrével)
Búcsú
Városháza, 1993

„Jelek a hazai frontról”
Magyar Lettre Internationale, 1

„A Város, egy nap. Budapesti gyorskalauz”
Magyar Lettre Internationale, 4

„Holnapelőtt - ars poetica”
Magyar Lettre Internationale, 5

„A könnyűlovasság nem támad”
Magyar Lettre Internationale, 12

„Fehércseresznye”
Magyar Lettre Internationale, 13

(Csaplár Vilmossal, Darvasi Lászlóval, Láng Zsolttal)
„A történelem visszatérése az irodalomba”
Magyar Lettre Internationale, 32

(Barna Imre interjúja)
„Figyeljétek a mesélő embert”
Magyar Lettre Internationale, 72

Jegyzetek a műfordításról

Az epétől a mézig

KUKORELLY
Endre
A Memória-part
Magvető, 1990

Egy
gyógynövénykert
Magvető, 1993

Napos terület
Pesti Szalon, 1994

Mintha már túl
sokáig állna
Jelenkor, 1995

Kedvenxc
Jelenkor, 1996

HÖLDERLIN
Jelenkor, 1998

Rom. A Szovjetonó
története
Jelenkor, 2000

Tündérvölgy
Kalligram, 2003

Samunadrág
Kalligram, 2005

Legszébb versei
Ab Art, 2006

Rom:
a Komonizmus
története
Kalligram, 2006

Ezer és 3, avagy a
nőkben rejlő szíve
Kalligram, 2009

Mennyit hibázk. te
Úristen
Kalligram, 2010

Reggel az egyik
istennő
3 száz darab
Kalligram, 2011

Országközi divatok
Libri, 2014

Mind. átjavított,
újabb, régiek
(Összegejtött
versek)
Libri, 2014

„A Közért.
Megjegyzések az
irodalomról”
Magyar Lettre
Internationale, 20

„A Szentírás sorközi nyersfordítása az ősképe vagy eszménye minden fordításnak”, zárja Walter Benjamin 1921-es, Baudelaire versei német kiadásához előszónak írt esszéjét, *A műfordító feladatát*. Itt „az értelem többé nem vízválasztója az áradó nyelvnek s az áradó kinyilatkoztatásnak. Ahol a szöveg közvetlenül, közvetítő értelem nélkül, szószzerintiségében az igazi nyelv, az igazságé vagy a tanításé, ott ez maga a fordíthatóság”. *Előtte* Hölderlin Szophoklész-átültetését említi: „bennük a nyelvek harmóniája olyan mély, hogy az értelmet a nyelv csak úgy érintgeti, mint az eolhárfa a szél.” Hölderlin munkái az „ős-veszélyt” jelentik, „az így kitágított és eképp áthangolt nyelv kapui bezárulnak, hallgatásba zárják a fordítót”. Satöbbi. „Bennük az értelem szakadékból szakadékba zuhan.” Fordította Tandori Dezső. „Az ember mindaddig nem számít Valakinek ebben a szakmában, amíg erről az írásról nem fejtette ki a véleményét”, ironizál Paul de Man.¹

Pál apostol *Korintbusbeliekhez írt I. levele*, a *Szeretethimnusz* 13 szakasza, Károli Gáspár magyar verse. „1. Ha embereknek vagy angyaloknak nyelven szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő czimbalom. / 2. És ha jövődőt tudok is mondani, és minden titkot és minden tudományt ismerek is; és ha egész hitem van is, úgyannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyökről, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi vagyok” stb. „4. A szeretet hosszútűrő” stb. „12. Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerem majd, a mint én is megismerttettem” stb.

Gumiljov szonettjét, a *Zsiráfot* fordítottam először, Haller László segítségével. Aztán Pessóát, Pál Ferenc nyersfordításait használva. Ezt-azt még Ilma Rakusától, Zsuzsanna Gahsétól, Nico Bleutgettől, Mirko Bonnetól. Az *In hora mortis* című Thomas Bernhard-kötetet. Ment és nem ment. Sokat kínlódtam, jobban (ill. rosszabbul), mint a saját dolgaival.

A *Nagyvilág* folyóirat a Kádár-szocialista kultúrpolitika legjava. Most nincs ilyen, vagy nem úgy van. Ezért nem a kapitalizmus a hibás, ez a kapitalizmus hibája.

1790-től felpörgött a színdarabok magyarra átültetése, lévén hely magyar nyelven játszani. Igény, tér, produkció, a sorrend változatos. Kazinczy a Macbethet és a Hamletet is németből magyarította. A formára nemigen figyeltek, majd csak Gyulai Pál kérdez rá a *Dramaturgiai dolgozatok*-ban (Budapest, Franklin, 1805. I. rész 37), hogy „a francia klasszikai iskola drámáit lehet-e elég jellemzően visszaadni ötös jambusainkon?” Hiszen „csak Jókainé szaval szépen”.

Nabokov fordított saját szöveget. Beckett is. Író nyelvet vált(ogat), ez olyasmi, mint amire azt mondják, „ellentmond a fizika törvényeinek”. A NASA által kifejlesztett EmDrive hajtómű elektromágneses elven működik, zárt térben ütköztetett mikrohullámok segítségével mozgatja az űrhajót. Viszont elmentmond a klasszikus fizika, Newton hatás-ellenhatás törvényének. Az Alpha Centauri így 92 év alatt elérhető, bár az utazás végére a hajó a fénysebesség egytizedére gyorsul, a fékezés 38 évig tartana. Joseph Conrad nem írt lengyelül, és eleget – 20 évet – hajózott ahhoz, hogy váltson.

„Minél magasabb rendű a mű, annál fordíthatóbb marad.” Durva aktus, szétzúz, közben finom, sőt finomkodik. *Hiperelemzés*. „Félrehúzódo, pontos és korlátozott”, írja Paul de Man az elemzés nyelvéről. Mint a szex, két ember játéka, a fordító elpirul, ha jól csinálja, a legnagyobbak is bele-Weöresödnek más legnagyobbak póré látványától. A műfordítás nem szolgál, inkább nagylány vagy mostohanóvér: áttetsző, magasabb és tisztább. Nincs műzsája, ő maga az. „Kivéve talán kettőt, csupa jó tapasztalatom van azokkal a kollégákkal, akik más kollégákat fordítanak, gyakran fordítgatnak, olykor legalább fordítanak.” Ez a munka koordinálja az egót. Kezeli még Szabó Lőrincét vagy Kosztolányiét is. Babitsot egyenesen megfogta, sőt lefogta. Mindez metafora – de értsük „metaforikus melléközöngék nélkül” (Benjamin).

Hogy Arany *Hamletja jobb* volna, mint az eredeti, szerintem jó. Stimmel akkor is, ha nem jobb, és, mivel nem tudom igazán összehasonlítani, én nem mondanám. Egyáltalán, volna-e nélküle (meg August Wilhelm Schlegel és Lessing nélkül) úgy, ahogy van, Shakespeare? Az „agg Sárvári” nélkül, aki magához hívatván Aranyt, „elégülten ajánlotta: »Csak Szekspirt! Szekspirt, domine!«” (Önéletrajz. Levél Gyulai Pálhoz). Arany nélkül amúgy sincs semmi – úgy értem: irodalom –, szoktam gondolni, hogy aki nem ismeri Aranyt, valamit nem tudhat az irodalom leglényegéről. Nekem például biztos jobb Arany, mert magyarul van: azt teszi, amit 53 évvel később Benjamin ajánlott neki, „saját nyelvét tágítania és mélyíteni kell az idegen nyelv által”. Kosztolányi kínai versei is jobbak (nekem), mint bármely kínai vers kínaiul, pedig

DAN STOCKHOLM: I-HOUSE VIEW, 2. HOUSE. 2016. STEEL SCAFFOLDING. PLASTER CASTS. STAINLESS STEEL. DIMENSIONS VARIABLE

azok igazán nulla referenciával bírnak. Állítólag De mi nem állítólagos?

Az *Idegen költők. Összegyűjtött műfordításokat* (Budapest, Szépirodalmi, 1966) 1967 könyvhetén vásároltam az Andrassy úton, az Írók boltjában. A bolt a Japán Kávéház helyén van. Gondoltam, ha író leszek, úgyis el kell olvasnom cirka mindent, és ebben a könyvben rengeteg író szerepel. Nekikezdtém azonnal, de viszonylag hamar feladtam. Untam? Rögtön az elején Emersont és Longfellow-t untam, Poe *A bollója* idegesített (olvastd hozzá, amit Kosztolányi erről írt a *Nyelv és lélekben, Fordítás és fordítás*), Walt Whitmant száraznak találtam. Augusztus végi fű. Byron *Beppója* és *Mazeppája* terjengős, Longfellow-nál csak Oscar Wilde versei unalmasabbak (kivéve *A readingi fegyhbáz balladáját*, azon érezni, hogy mellre van szíva), és Maupassant verseit, ha lehet, még annál is inkább, pedig ezekből kötetnyit legyártott, remélhetőleg (elég) pénzért. Paul Géraldy *Te meg énjéből* is, ami nem unalmas, inkább vicces (hogy milyen rossz). Arról nem is beszélve, hogy mennyi japán van. Meg kínai. Mej Seng. Han Vu császár. A Baudelaire neve alatt szereplő *Az átok* című szonett („Rám szakadt a lomha bosszú, / ily teher sok Sisyphusnak, / napjaink hamar elúsznak / s a Művészet hosszú, hosszú”) nem a *Le guignon* fordítása („Pour soulever un ploidis si lourd, / Sisyphé, il faudrait ton courage! / Bien qu'onait du coer a l'ouvrage, / L'Art est long et le Temps est court”), inkább *Nachdichtung*. Költő szövege egy másik költő szövege alapján, a cím, több franciával is konzultáltam (nem olvasok franciául, ezért szeretnék fordítást olvasni), kb. balszerencsést jelent, *Pechvogelt*, nincs *lomha bosszú*, valami olyasmi van, hogy ilyen nehéz terhet emelni egész szíved bátorságára van szükség. *Napjaink hamar elúsznak* helyett pedig annyi, hogy az Idő rövid. *Hosszú, hosszú* sincs, csak hosszú, 1x. Így túl hosszú. 2 sor. Sok, Baudelaire-nél kifér egy sorban, nagyjából *ars longa, vita brevis*. Kosztolányi fordításai kapcsán nem a lefordítottak, hanem Kosztolányi (többé-kevésbé sikerült) verseiről lehet beszélni. Amennyiben fordítások, gyengék (illetve harmatgyengék, csak ritkán elég erősek). Például *Az eszményben* Kosztolányi a *Gavarni/kavarni* rímpárt bírja alkalmazni minden további nélkül („A sápkóros poéta, bús Gavarni, / (...) / azt, ami lelkem fel tudná kavarni.”), erős, ha tetszik (nekem nem tetszik) merész megoldás, de fordításnak a harmatgyenge és a csapnivaló közötti sávban van. *A megvet / Macbeth* és az *Aischylos / ajkiboz* rímelést is meglépi. Baudelaire *L'Idéaljában* ilyen nincs (noha, igaz, van *Michel-Ange / étrange*), ez a kínrím *kavarás* oly módon viccel és játszik, ahogy Kosztolányi szokásosan, de Baudelaire nem. Hogy írásain úgy látszik a humor, „mint a napfény az impresszionista képeken, lágyan, lazán, derengőn, mégis központi sugárzással”, meg hogy „nem a groteszk gesztus lép előtérbe, hanem a csendes kommentár”,² ezt nem kommentálnám csöndesen.

„A fordítás: forma”, így Walter Benjamin. A mű lényege nem a közlés/kijelentés, „mert mit »mond« egy írásmű? Mit közöl? Nagyon keveset annak, aki érti”, ha a fordító „közvetíteni akar, egyebet se közvetíthetne, csak a közlendőt – tehát a lényegteleniséget”. A lényeg(es) a „»költői«” („szerencsére”

idézőjelben használja), ennek megfelelően a rossz fordítás „lényegtelen tartalom pontatlan közvetítése”. Ha tehát a fordítás forma, „a fordíthatóság némely művek lényegi tulajdonsága”. Benjamin esszéjét Tandori Dezső fordította.

Tandori – ezt végképp ne nyissuk meg. Legyen, hogy lassúságért fizetnek. A kevésért. Minél kevesebb, annál többet. Viszont németül nem olvastam volna végig *A tulajdonságok nélküli embert*, sem *A Strudlhof lépcsőt*.

Műfordító és szerző nevét ugyanakkora (jó, majdnem u.akkora) betűvel szedném. Bolgár és román nyelvre fordított könyveim valamennyi szavát Sztefka Hruszanova, Svetla Kioseva és Anamaria Pop írta.

Egyszer elolvasni az első magy. bibliafordításokat (a 15. század eleji két szerémségi huszita prédikátor, Tamás és Bálint „eretnek”, minden apparátus és a megfelelő magyar szavak nélküli szövegeit) a *Bécsi-*, a *Müncheni-* és az *Apor-kóde*xben.

A *forma* nagyon pongyolán van használva, összekavarva a versformával, egybevonva a magyar tradícióval („a magyar hagyomány szerint a fordítónak az adott ritmikai képlethez is hűnek kell maradnia”, így Rába György a *Szép bútlenek* bevezetésében), mely a szintaxist és a lexikát bealdozza miatta. Erre a problémára bravúrosan nyit rá Báthori Csaba *Kétszáz nyers verse*. Rába utal arra, hogy az olasz *traduttore – traditore* szójátékot Joachim Du Bellay franciára „plántálva” ír „a hamis fordítóról s [hogy] miért nem szabad fordítanunk költőket”.

Jókai és Mikszáth nagyjából összes regénye megjelent németül és angolul. Több mű több tolmácsolásban is. Hozzáférhetetlenek. Mikszáth szerint (a *Tisztelet házban*) Horvát Boldizsár az unalmas parlamenti szónoklatok alatt „azzal mulatta magát, hogy komoly német költeményeket átvészelt magyarra elmésen, de úgy, hogy aki azokat azután valaha komolyan hallotta németül, fölkacagott rajtuk”. Szász Károly (1865-től a fülöp-szállási kerület országgyűlési képviselője) lefordította a *Nibelung-éneket* és a teljes Dantét, Emersont, Tennyson-t, Hugót, Béranger-t, Thackeray-t, Molière-t, Shakespeare-t. Vernétől 11 regényt.

A József Attila Kör műfordítótáborait 1983-tól Hideg Antal szervezte egy nyugat-magyarországi faluban, Mihályiban. 1984-ben vettem részt először. Kerek saroktornyok, kánikula, a Döry-kasztély parkján keresztülcserög egy patak. Reggel iszonyúan harangoztak. Egy ilyen harangozás

alatt határozottam el, hogy antológiát szerkesztek az itt készült munkákból. A *'84-es kijárat* 1995-ben, a Pesti Szalon kiadónál megjelent 7-es (külön) száma – néhány számomra legfontosabb, már nem élő szerző, Arany, Erdély, Hajnóczy, Hekerle mellett – 55 kortárs magyar író szövegeit tartalmazza 17 nyelvre fordítva. Hogy miért pont ők, nyilván vitatható. Nem akadt megfelelő(en rövid) írás. Nem akadt műfordítói kedv. Nem volt kedvem berakni. Nem figyeltem oda rendesen. Ezen az anyagon alapul a Karádi Éva szerkesztette 2006-os *Hungarian VisitCarD* CD: 77 magyar szerző 22 nyelven, bibliográfiával. Az antológia a JAK-tábor 48, a magyar irodalomra rákattant fiatalember munkáiból áll. Zömük úgy hagyta el a pályát, hogy még rá sem igen tévedt. A világirodalmat magyarra fordítók jelképes pénzért dolgoznak. Legyen egy 10 milliárd forint alapítvány: *A Világ Irodalma Magyarul* és *A Magyar Irodalom A Világban* honlapok, ahová lassacsán, mint valami kirakós játék, szép összevisszaságban fölkerül minden. Szász összes fordítása, és az is, amit Szásztól fordítottak. Irene Rübber. Christina Virag, Zsuzsanna Gahse.

Pályi Gombrowitz-naplója, Forgách (és Földényi) Kleistje, Adamik Lajos Stifterje, Pál Ferenc Pessója, Györffy Bernhardja, Csordás Montaigneje, Gula-Kappanyos-Kiss-Szolláth Joyce-a, Vajda-Angyalosi-Bacsó-Kardos-Orosz Heideggere, Halasi Jelinekje, Áprily Puskinja. Szijj, Tótfalusiak. Tóth Árpád Shelley-je, Nemes Nagy Rilkeje. Devecseri és Somlyó, Géher és Göncz, Bartos és Barth, Nádasdy és Rakovszky. S kedvenceim: Báthori Csaba Hölderlinje (a toronyban), Csehy Zoltán görög/latinjai, Márton Lászlótól Luther és Gottfried von Strassburg. Az, hogy „A nővel csínján bánjatok! / Görbe bordából alkotta, így nem / tehette egész egyenessé Isten. / Eltörök, ha hajlítgatod, / s csak még görbébb lesz, ha békén hagyják.” Szulejka, Marianne, Diván, Goethe, Háfiz.

„Most az epétől a mézig megyek fel / Lasciolo fele e vo per dolcipomi” (Dante/Babits). Csakis verset/költői szöveget lehet rendesen fordítani. Illetve kell. És jó.

¹ Walter Benjamin A műfordító feladata című írásáról, in: *Átváltozások (világ-irodalom-mű-fordítás)*, 1994/2. 65. „Márpedig ha a Benjamin-tanulmány betűjét követem, akkor, minthogy a tanulmány a fordításról szól, szükségem lesz a tanulmány fordításaira is (...), ha ugyanis az ember kezébe vesz egy írást, amely azt mondja, hogy fordítani lehetetlen, akkor bizony érdemes megnézni, mi történik ezzel az írással, amikor lefordítják. A fordítások pedig fényesen, tényleg minden várokozásomat fölülmúlva igazolják, hogy fordítani csakugyan lehetetlen.”

² Halász Gábor: *Kosztolányi humora*, in: *Tiltakozó nemzedék. Összegyűjtött írások*. Szerk. Véber Károly. Budapest, Magvető, 1981. 693.

„És mi van a szavakkal?” *Magyar Lettre Internationale*, 53

„Érv, érvény, kovász, érvényesülés” (Antiszempon) *Magyar Lettre Internationale*, 71

„Dijaim” *Magyar Lettre Internationale*, 88

„Identitásmondatok” *Ex Symposium*, 2013. 84.

(Farkas Zsolt, Garaczi Lászlóval, Marno Jánossal, Németh Gáborral) „Beszélgetés a posztmodernről” *Magyar Lettre Internationale*, 29

(Garaczi Lászlóval, Németh Gáborral) „A 84-es kijárat” *Magyar Lettre Internationale*, 32

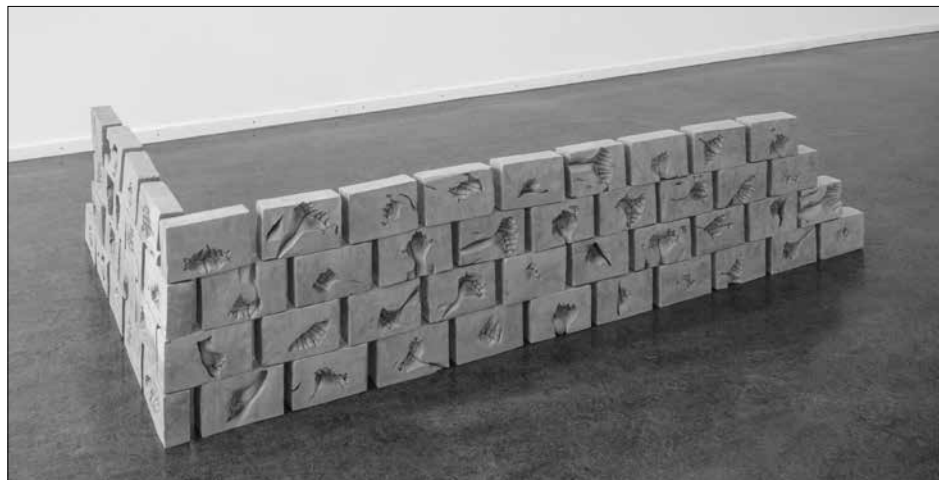
(Jorgos Alevras interjúja) „Venit sit dicto” *Magyar Lettre Internationale*, 31

(Lucas Cejpekkkel és Margret Kreidllel) „Egy másik Alte Schmiede beszélgetés” *Magyar Lettre Internationale*, 34

(Németh Gáborral) „Száz felületek” *Magyar Lettre Internationale*, 40

(Scherter Judit interjúja) „A kortárs irodalomról és a nőkről” *Magyar Lettre Internationale*, 85

FARKAS Zsolt
Kukorelly Endre
Kalligram, 1996

egy amszterdami beszélgetés 2002-ből

„Nekem minden családtörténet”

ESTERHÁZY

Péter

Termelési-regény

Magvető, 1979,

2004

Bevezetés

a szépirodalomba

Magvető, 1986,

2003

Harmonia caelestis

Magvető, 2000,

2013

Javított kiadás

Magvető, 2002

Hrabal könyve

Magvető, 2005

Semmi művészet

Magvető, 2008

Esti

Magvető, 2010

Egyszerű történet

vessző száz oldal –

a kardozós változat

Magvető, 2013

Egyszerű történet

vessző száz oldal –

a Márk-változat

Magvető, 2014

(Marianna D.

Birnbaukkal)

Az évek iskolása

Magvető, 2015

(Szüts Miklóssal)

A bűnös

Magvető, 2015

„Az elrögzíthetetlen

Európa”

Magyar Lettre

Internationale, 2

„J'accuse – egy

rendbehozás”

Magyar Lettre

Internationale, 30

„Ki nem történet-

elvítt itt?”

Magyar Lettre

Internationale, 31

„Esterházy vacsora”

(Papp Gábor

Zsigmond filmje)

Magyar Lettre

Internationale, 37

■ *A Hollandiában megjelent könyvei kapcsán szeretném kérdezgetni.*

■ Nem vagyok entuziasztikus nyilatkozó, ha nincs ok, akkor igyekszem elkerülni az interjút. Munka.

■ *Itt megjelent idén két vastag könyv. A HC nem teljes, mert azóta megjelent a Javított.*

■ Attól még mint regény teljes.

■ *Hahn-hahnban fontos mondatok, nem tudom, ön írta-e, vagy vendégszöveg: „Nekem minden családtörténet.”*

■ Ezeknek a mondatoknak egy regényen belül van hitelességük, érvényességük, nem érdemes vele konfrontálni. De lehet. Egy ilyen mondat csak a regényen belül beszél. De jelenti, amit jelent.

■ *Parafrázisa annak, hogy „az emberiség története osztálybarcok története”? Nekem minden családtörténet, tehát az emberiség története családtörténet. Nézzetjük így? Akkor utólag, meg előrevetítve is, erre épül az Esterházy-életmű.*

■ Nem szoktam gondolkodni azon, hogy mire épül, de az tény, hogy a család mint tér, vagy akár mint téma vagy tematika, mindig előjön, és az is tény, hogy nekem ez nagy élményem. Az a család, amiben most élek, a négy gyerekem és a feleségem, illetve a másik család, a nagy, a történelmi, annak is mindenféle jelentősége van számomra. Mind a kettőt kaptam, az egyikért semmit se kellett tennem, a másikért annyit, amennyit.

Tisztázódott, hogy én író vagyok, és nem masiniszta vagy úrkutató

■ *Nem minden családnak adatik meg, hogy ennyire része, részese és befolyásolója legyen a világtörténelemnek.*

■ Ez az, amit én kaptam, hogy ebbe a nagy családba születtem bele – akkor, amikor már nem volt semmilyen módon nagy; ezért a viszonyom nem is kritikai ehhez, hanem elfogadó vagy leíró. Nyilvánvaló, hogy ha én akkor születek bele ebbe a családba, amikor hatalmas volt, vagy hatalmon volt, akkor ki kellett volna alakítanom ezzel a hatalommal egy pozíciót. Így azt nem kell, csak látom, és ezáltal érdekes helyzetbe kerültem, és itt citálhatjuk az előbbi mondatot, hogy nekem minden családtörténet. Tehát egy ország történetét vagy Európa történetét én tudom családtörténetként kezelni, hiszen egyszerűen megnézem a történelemkönyvben, hogy melyik ősapám szerepelt benne, és akkor ez egy másik viszony, ha akarom, egy élő viszony a történelemhez, vagy az időhöz. Egy valóságos viszony, nem valami elvi.

■ *De ön abba született bele, hogy ennek a családnak legalábbis Magyarországon nem volt már befolyásoló ereje. Esetleg ezért lett író? Hogy valamilyen módon mégiscsak bathasson?*

■ Határozottan nem. Azért lettem író, mert értek a mondatokhoz. Mert ezt szeretem csinálni. Semmilyen Wiedergutmachung érzés nincs bennem.

■ *Mert eleinte nem is erre a pályára készült?*

■ Rosszul elmondható történet. Nem készültem semmire. Matematika szakot végeztem, mert ezzel a névvel – ’68-ban érettségiztem – ebből az iskolából (a Piarista Gimnáziumból) tanár szakra nem vettek volna fel. A matematika szak ‘tudósképző’, tehát nem tanár szak, és volt egy kicsi érzékem a matematikához, és az volt fontos, hogy az ember egyetemre járjon, ezt választottam. De én soha nem voltam igazi matematikus, mert a viszonyom a matematikához az nem alkotói. Viszonylag intelligensen nem értem a matematikát. Közben viszont, amikor 17 éves voltam, teljesen megalapozatlanul azt gondoltam, hogy író vagyok, de azt nem gondoltam, hogy írnom is kéne. Nem is írtam. Volt egy házi feladat, valamit novella vagy esszé formájában megírni. Az esszéformának az volt a hátránya, hogy legalább 6 oldalnak kellett lenni, ezzel szemben a novellaforma már 3 oldallal is elég volt. Így aztán ezt választottam. Ennek megírása viszont nagy élmény volt, emlékszem az alkotás primér örömeire, arra, ahogy egy alakot kitalálhattam, és hogy ez mindenestül az én kényemkedvemtől függött, kövér-sovány, stb. Akkor számomra megnyugtató módon tisztázódott, hogy én író vagyok, és nem masiniszta vagy úrkutató. Tehát író voltam. De nem írtam, sőt, akkor nem is írtam különlegesen jól. Később, amikor egyetemista voltam, másodévből kezdtem írni ezeket a Fancsikó és Pinta történeteket, amik viszont nagy technikai tudást mutatnak. Ezek az ‘ifjú titán’ történetek úgy szólnak, hogy mások rengeteget írtak, meséket meg mindent, tíztizenkét éves kortól már. Én semmi ilyesmit nem csináltam, viszonylag jó olvasó voltam. Ez volt az irodalom akkor az életemben. Az látszik a Fancsikókból, hogy 22 éves koromra tudtam, hogyan kell a szöveggel bánni.

Folytattam a matematikát, az nem jelentett nagy nehézséget. Később, ’75-től szigorúan dolgoztam (értsd:) írtam, reggel 9-től 5-ig.

■ *Visszatérnék a családtörténet motívumra, ami nekem sokmindent megmagyarázott, és ez az, amin keresztül a holland olvasók is megértetik. Ez helyre tesz egy csomó könyvet: A szív segédigéi az anya-könyv, az Egy nő, a Hrabal könyve a feleség, a saját család.*

■ Az én viszonyom ezekhez a dolgokhoz nem önéletrajzi. Nagyon erősen használom a saját életemet, de a viszonyom hűvös. Nem a saját életemet akarom megérteni, hanem van egy

regényírói elgondolásom, valamilyen forma, abban használom azokat az életeket, amiket ismerem, és nem nagyon szoktam eltolni, távolítani, ezt nem tartom fontosnak. Majdnem mindig egyik könyv játszik is ezzel a dologgal, az önéletrajziséggel. A HC-nál látszik ez a leginkább, az első és a második rész viszonyánál, a második rész folyamatosan úgy mutatkozik meg, mintha most a valóságos történetét kapnánk a családnak, miközben...

■ *olyik olvasó mélységesen fel volt háborodva, hogy kitalált egy húgot...*

■ Ez folyamatos kérdése is az irodalomnak, hogy mi a viszonya a valósághoz. Nálam ez mindig tárgya egy játéknak is. Így aztán ne is csodálkozzak, ha valaki megbotlik egy húgban, mert az... nem is folytatom. A nem létező hugok oly sokfélék lehetnek.

■ *Például a Hahn-hahn grófnő egy olyan játék is, hogy volt előtte egy vastag könyv, amit Claudio Magris írt, amit ön ezzel egy kicsit kijavított. Találtam egy rövid összefoglalást, nem tudom, arra vonatkozik-e, vagy teljesen másra: „egy nyugati egy tárgyról beszél...”*

■ Ha az ember a Dunáról beszél – már az is kérdés, hogy mit jelent, hogy a Dunáról beszél –, akkor kikerülhetetlen Magris könyve. Úgy szoktam gonoszkozni mondani, hogy a Magris könyve a Dunához tartozik, az enyém csak az irodalomhoz. De nem akarok semmi rosszat mondani a Magris könyvéről, mert az egy nagyon jó könyv, csak más. Valóban megtudunk valamit a Dunáról is. Nálam ez csak áttételes értelemben van. Mindenesetre egy forma, amire ez a könyv is hivatkozik, egy klasszikus Duna-utazás-forma az ő könyve is. És persze mindenféle játékok is vannak, a nevével például, szerepeltetek egy 18. századi nőt, Claudia Magris néven, ez inkább csak hommage Magris előtt.

És az egész intertextualitás nem olyan radikális dolog

■ *A regényei tele vannak vendégszövegekkel, sokszor még az aránylag művelt és tájékozott olvasó számára sem feltűnőek vagy azonosíthatóak.*

■ Nem is kell. Vesztett a könyv, ha ebből egy afféle kimittud lesz. Ez nem egy olyan radikális dolog, ez az egész intertextualitás, hiszen így működik a nyelv, így is beszélünk. Mindenféle szövegdarabok vannak a fejünkben, hirdetések, utcai szövegek, dumák, verssorok, regényrészletek, és ahogy beszélünk, ezeket használjuk is. Nem mindig tudatosan, illetve nem mindig játsszuk ki. Minden nyelvnek megvan ez a természetes játéka. Én

ezeket határozottabban szoktam használni, főleg ha prózaszövegeket használ fel az ember, akkor felismerhetetlen, legfeljebb azt lehet érzékelni, ez a reményem, hogy ez az idegenség érződik, és ezzel egy bizonytalanság épül a szövegbe, és ezt a bizonytalanságot én jónak tartom. Fontosnak tartom, ha valamilyen egyértelműség megbomlik. Az irodalomnak az egyik legfontosabb tulajdonsága a többértelműség. Ahhoz, hogy valami egyértelmű legyen, elég a rendőrség. Egy vendég-szöveg nagyon érdekes dolgokat tud csinálni az alapszöveggel: ha valaki felismeri, az egyrészt irritáló is, másrészt van egy eredeti összefüggése, az vagy belesugárzik, vagy nem, meg nagyon érdekes konstellációk jönnek létre. A HC-ben a legerősebb effektus az „édesapa” szó. Minthogy ez egy nagyon erős szó, ez aztán erősen megváltoztat szövegeket. Személyessé is tud tenni, meg botrányos-sá is. Ezt nem rögtön tudtam a regénynél, hanem lassan alakult ki abból a kérdésből, hogy amikor elkezdtem nézni ezeket az anyagokat, egy 17. századi történetet (amely egyébként szép magában is, egy kicsi történet), hogy valóban érdekel-e engem, hogy az ős-ős-ős-ősapámnak és a Lipót császárnak milyen volt a viszonya. Nem. Ahelyett tehát, hogy azt írtam volna, gróf Esterházy Miklós 1602-ben, azt írom, hogy Édesapám 1602-ben, és ezzel egy más térbe kerülünk. Bizonyos szövegeket nem is lett volna talán merszem megírni, egy gyerekmegerőszkolási jelenetet nem biztos, hogy az édesapám szóval meg mertem volna írni. De más venni egy ilyen szöveget, és az alanyt kicserélni – azt mindig meg tudom csinálni. Ez az eljárás tulajdonképpen saját magam korlátainak kitolásában segít.

■ *Egyfajta matematikai behelyettesítés: $x = \text{édesapám}$. Ez a kapcsolat a matematikus és az író között?*

■ Gyöngye kapcsolat, de bizonyos formális gondolkodást mutat, amit nyilván a matematika szakon tanultam vagy tanulgattam. A HC írásakor az összes előző könyvemet anyagnak tekintettem. Korábban szigorúan szavakat ill. mondatokat citáltam, most meg képeket vettem saját előző könyveimből.

Nem nyelvről nyelvre fordítunk, hanem kultúráról kultúrára

■ *Bizonyos mértékig követhető a magyar anyanyelvű olvasó számára, legalábbis van egy bizonyos érzése hozzá, de mit jelent a fordítás?*

■ Egyes referenciák működnek, mások nem működnek. Egy fordítás bizonyos pontokon csak jelteni tudja, hogy a szöveg milyen fajta, de nem tudja előállítani pontosan azt. Azért az én könyveim sorsa külföldön nehezebb, mint más kollégáimé, mert jobban a nyelv jelen idejéből építkeznek – nem az éppen beszélt nyelv, hanem bizonyos mondatokon a megírás pillanata is látszik. Hogy azért kanyarodik el, mert pl a zs hanghoz ért, és nem az értelem miatt. Van nyelv, ahol ez problémát okoz. Nemrég jöttem rá, hogy minden jó német mondatnak van pontos értelme. Ha nincs, akkor nem jó. Magyarban ez nem kötelező. Lehetnek kételyeink a pontos értelem felől, attól még lehet jó a mondat. Az előbb említettem, milyen fontosak a bizonytalanságok, de ha abban a mértékben megy át egy indogermán nyelvre a bizonytalanság, attól a szöveg maszatos lesz. Ez azt a kérdést veti fel, hogy nem nyelvről nyelvre fordítunk, hanem kultúráról kultúrára. Itt mindenféle bajok vannak, ezekkel nem szívesen konfrontálódok, illetve, amit lehet, megteszek, kérdésekre válaszolok, idézethelyeket megadok, és reménykedem, hogy abból a konglomerátumból, ami az én írásom, valami átjön. Időnként látja az ember a recepcióból, hogy nagyon nem jön át, máskor meg látja, hogy igen.

■ *Azt hiszem, hogy Németországban elég sok jön át, Hollandiában ehhez képest elég kevés. Vajon csak nyelv-, illetve fordításfüggő a dolog, vagy Németország mégiscsak Duna menti ország, ahol jobban megértik...*

■ Minthogy a könyvekben igen erősen benne van a történelem. Ha az ember ismeri ezt a történelmet, akkor a viszonya más lesz ehhez. Egy magyar olvasónak cinkosabb a viszonya a könyv anyagához. Ha Mátyás királyról vagy Kinizsi Pálról olvas, akkor arról már gyerekkora óta gondol valamit. Nem sokat segít, ha lábjegyzetelünk. Az érzelmi viszony nem előállítható. Bennem

Orániai Vilmosra nem mozdul meg semmi. A magyar könyvek tulajdonsága, hogy több van bennük a magyar történelemből, mint egy nyugati országban. Több van bennünk a történelemből, mert a viszonyunk a történelemhez más. És a német viszony nem annyira más, mint a mienk. Ez a könyv megjelent Franciaországban, és ott egészen más képp teszik fel a kérdéseket. Ott nem ez a sorscsapásszerű történelem van, ami ránkzúdul, és el kell viselni.

Javított apakönyv

■ *Megjelent a HC, amit Magyarországon mindenhol üdvözöltek, nemcsak, mint történelmi-történeti munkát, hanem mint apakönyvet. A kortárs magyar irodalomban ez a megközelítés nem volt jelen sokáig, mintha a magyar írók nem mertek volna az apáról írni. Aminek bizonyára okai vannak. A HC-ből egy gyönyörű, monumentális apakönyv lett. De hogy is volt, mikor kapta a hírt a Történelmi Hivatalból?*

■ Január 14-15-én adtam le a gépirónőnek az utolsó füzetemet, és 28-án kaptam a hírt, két hét különbséggel.

■ *A könyv megjelent, óriási sikere volt, olvasuk a Javított kiadásban, hogy milyen lelki tusát jelentett a HC-ből felolvasni, dedikálni, miközben már a Javított kiadáson dolgozott. Miért kellett apakönyvet írni?*

■ Hogy miért kell egy könyvet megírni? Az vagy látszik rajta, vagy úgyis mindegy. De ami a HC-t illeti, nyilvánvaló, hogy speciális helyzetben vagyok. Senki másnak nincs az a helyzete, hogy egyszerre író és egy ilyen család tagja. Más kérdés, hogy azt hittem, hogy a Termelési regénnyel ezt már megírtam. Amikor valamilyen nehézséghez érkeztem, akkor nem menekülhettem. Például a *Habn-Habn*ban is bejön már a család mint tematika, de nem találja a helyét. Nem fér minden bele. A *Hrabal* könyvénel is. Itt ezt nem tehettem meg, nem menekülhettem másfelé, mert úgy definiáltam magamnak a munkát, hogy most meg kell találnom a szerkezetet, hogy abba ez beleférjen. Amikor nem ment tovább, akkor az egészet újra kellett

„Nem akarok sokat, csak mindent” (Eve-Marie Kallen interjúja) *Magyar Lettre Internationale*, 39

„A Töttössy-szöveg” *Magyar Lettre Internationale*, 47

„Attól félttem, hogy most már mindig komoly embernek kell lennem” (litera-nagyvizit) *Magyar Lettre Internationale*, 48

„Kis magyar pornográfia oroszul” (Okszana Jakimenko interjúja) *Magyar Lettre Internationale*, 56

„Azt hiszem, inkább szó-író vagyok” (Majse Aymo-Boot interjúja) *Magyar Lettre Internationale*, 69

„Amit el akarok mondani, az többnyire nem egy történet” (beszélgetés Selyem Zsuzsával) *Magyar Lettre Internationale*, 80

„Egy hamburgi beszélgetés” (Lothar Müllerrel) *Magyar Lettre Internationale*, 92

(Nádás Péterrel) „A mi országunk” (Az írók Európája /arte) *Magyar Lettre Internationale*, 93

FEDERICO SCARCHILLI: THE DARK SIDE OF THE CITY – JCE 2015-2017, ITALY

nézni. Újra és újra, nem is emlékszem másra ebből a munkából, mint a kudarcokra. Ilyet én még soha nem csináltam. Hogy az mit jelent, hogy ez a témája, csak írás közben tudtam meg.

■ *Egyrészt a történet nagyon Esterházy, másrészt minden apából – mindenki apjából – esszencia.*

■ Az apaság nagy élményem. A saját édesapámhoz jó kapcsolatom volt, a gyerekkoromban kifejezetten, csak a felnőttkori merevségek voltak később [...] Én nem pszichológiából dolgozom, vagy ha abból, akkor letagadom magamnak, következőképp úgy tudom, hogy nem pszichológiából dolgozom, egyfelől, másfelől – mert kétfelől van ez írva, nekem mint apának is erős élményeim vannak mindenfelől – ez az egész a személyemtől függetlenül is nagy európai, nem is téma, hanem tény, a kultúránk egy apakultúra. Erős tiltások is vannak, még tán az is igaz, hogy az apát nem lehet megérinteni vagy megszólítani, mindenféle tabuk övezik. Ilyen módon többszörösen is érthető, hogy valamiből miért lesz egy ilyen [...]

■ *Akkor is megírta volna, ha már az elején tudja, hogy azok a dossziék várnak önre?*

■ Édesem, ha ezeket a dossziékat ismerem, akkor mit tudom én, mi lett volna az életemből! Elgondolhatatlan számomra, hogy mit csináltam volna, ha 20 évesen tudom ezt. Egy más életem lett volna. Mások lettek volna a reflexeim, mások lettek volna a görccseim, mások lettek volna a szabadságaim... Konkrétan, ha munka közben tudom meg, nem tudtam volna befejezni. A valóság-nem valóság dologgal (cuccal), ha a valóságban ilyen nagyon radikális dolog történik, nehéz lett volna nem „foglalkozni”...

■ *Azt írja a Javított kiadásban, hogy ez a tény visszarángatta a fikcióból a nem fikcióba, a valóságba. Ez nem fikció, erre figyelmezteti az olvasót, amit az olvasó persze el is bír meg nem is, mert miért pont ezt kellene elbánnie... Ezzel a gondolatmenetében önmaga is eljátszik. Megjelent egy interjú a Történelmi Hivatal vezetőjével, amiből ország-világ megtudhatta, hogy valóban, E. P. ez alkalommal nem fikciót írt. Nem kár, hogy nem maradtunk, mi olvasók, a lebet így is, de lebet úgy is kétségében?*

■ Nekem ezúgyben kevés mozgásterem van. Azt tettem, amit tudtam, kész. Nem érdekel az olvasó. Máskor érdekel, most nem. Hogy az olvasónak jobb lenne? Nekem is jobb lenne, ha ezt csak úgy kitaláltam volna.

■ *Miért kellett ezt megírni? Kevesebb lett volna a HC, ha ezt nem rakja hozzá?*

■ Hogyan lehetett volna nem megírni? Miért is ne írtam volna meg? A HC miért lett volna kevesebb? De az már le van zárva. Természetesen mindenféle érdekes viszonyba kerül a HC ezáltal, elvibe és gyakorlatiba is, mit jelent az olvasó számára, mit engedélyez... Fontos, az irodalomról is érdekeset állító viszonyok keletkeznek ezáltal. De visszamenőleg semmi sem érdekel. Könnyebben beszélök erről jövőre, ha a könyv megjelenik, mert a kérdések jó részét a könyv maga megadja, én pedig nem akarok mesélni erről.

■ *Jó, a könyv magáért beszél. Visszarángatta a realizmusba, állítja ön. De azért a formája nagyon emlékeztet Kertész Imrere, A kudarcra. Azért ez gondosan meg van komponálva.*

■ Igen, persze. Rögtön hoztam egy döntést: megírom. Mindent: nézek – leírok. Vettem a jelentéseket, másoltam, és világos, hogy számomra forma, amit csinállok, minden az. – Ez a realizmus vagy inkább naturalizmus azt jelentette, hogy itt már nem áll módomban a valóság tényeinek darabjait tetszésem szerint rakosgatni. Csak azt írhattam, amit írhattam. Igaza van, hogy ez a szövegből magából nem megállapítható. A szöveg nem tud magából kiindulni. Maga nagyon okosan említette a Markó nyilatkozatát. Ha valakit foglalkoztat, hogy ez így van-e, vagy nem így van – márpedig sokakat foglalkoztat –, akkor valóban a szövegből nem megállapítható, mert semmilyen szövegből nem állapítható meg, illetve csak úgy, ha ilyen referenciális módon: felhívjuk a Történelmi Hivatalt. Hogy az olvasó mit szeretne, füttyölök rá. Én is szeretnék mindenféle dolgokat.

Egy arisztokrata család valóban egy EU-képződmény

■ *Hollandiában nincsenek rokonai. Németországban, Ausztriában, Olaszországban, Belgiumban igen... Az Esterházy család időnként összejön.*

■ Van egy alapvető információ egymásról, de igazán nincs olyan, hogy különböző ágak rendszeresen összejönne. A hagyományörzésbe tartozik, hogy tudunk egymásról.

■ *Az jutott eszembe, most, Kertész Imre Nobel díja kapcsán – sokan jókívánságukat fejezték ki, sokan pedig úgy vélik, hogy ő nem a magyar irodalmat képviseli.*

■ Mi a bánatot képviselne, ha nem a magyar irodalmat?!

■ *Neki azt bányják a szemére, hogy kozmopolita, de ha valaki Esterházy, az nem még sokkal kozmopolitább, magyarként?*

■ A Kertészénél magyarabb könyvet el sem tudok képzelni. Ezek nem kritikák, hanem idiotaságok. Aki azt mondja, hogy Kertész könyve nem a magyar irodalmat képviseli, az marha. És akkor nagyon finom és visszafogott voltam.

Egy arisztokrata család valóban egy EU-képződmény, független a határoktól, a nyelvtől – a beszélgetés a szükségnek megfelelő nyelven folyik. Én láthatóan nem vagyok arisztokrata. Nekem csak ez az egy nyelvem van. Persze nekem is hánytak mindent a szememre, zsidóberentől kezdve mindent, de az ilyenek, akik a hazaárulónak a szinonimáival dolgoznak, csak röhejesek. Ezek a mostani időkre jellemző primitív, pártpolitikai szemrehányások.

■ *Nem gondolkozott soha arról, hogy elmegy Magyarországról?*

■ Ez egy '90 előtti kérdés. Mert azóta éppen azt tanuljuk, hogy időnként el lehet menni, fél évre, két évre, húsz évre valahova... Nem. Főleg a nyelv miatt. Amikor a matematika szakot elvégeztem, akkor Bécsbe mehettam volna, talán 30szoros vagy 90szoros pénzért, mint amit otthon kaphattam volna. Ha én csak matematikus vagyok, akkor nagyon erős érvek kellett volna, hogy visszatartsanak. De így meg sem fontoltam. Nekem a magyar nyelvvél vannak elintézni valóm, és nem a fizetésem nagyságával.

■ *A felmenői születeiük által kerültek olyan pozícióba, hogy az ország sorsát meghatározzák. Ön a magyar szavakkal. Ez valamiféle noblesse oblige,*

hogy azért egy Esterháznak legalábbis a közvéleményt valamilyen módon befolyásolnia kell?

■ Nem a nemesség kötelez.

■ *Ha azt mondja ön, hogy „Földet vissza nem veszek”, annak valami jelentése van. Ezt biába kiabálná a Pista bácsi.*

■ A kontextus. Az is egy kontextus, hogy engem ugyanúgy hívnak, mint a HC-beli családot. Eny nyiben ez egy lényeges különbség – eltekintve az esetleges nívóbeli különbségektől – a HC és a Buddenbrook-báz között. A Buddenbrook és a Thomas Mann ugyanaz a szó. Ezt én időnként ki is játszottam, bizonyos dolgokat egyszerűbb volt így elmondani ebben a keletkező magyar demokráciában. Bonyolult, érdekes játék, ahogy keletkezett egy nyilvánosság, abban való beszédmódok. Az elején az ember mindenfelében reménykedik, hogy a közbeszéd például racionális megfontolások nyomán fog kialakulni. De ez nem így működik. A történelem sem így működik. Ezt nem tudhattuk a diktatúrában, mert ott minden áll, egy diktatúrában nincs idő. De nem mint arisztokrata szólok meg, mert arisztokrácia nincs. Igen, a nevem áll mögöttem, de a könyveim hitelesítik.

■ *Az apa-motívum, most nem felfelé, hanem lefelé. Lényeges részét képezi az életének, hogy apa.*

■ Négy gyerekem van, és ez érdekes foglalkozás apának lenni.

■ *Mit csinál apaként?*

■ Nekem nincsenek saját terveim a gyerekeimmel. 27, 25, 20, 16 évesek. Közepes apa vagyok. Nem rossz. Nagyon kevés didaktikai érzékem van, hacsak nem egy zseniális pillanatban egy zseniális könyvet a kezükbe nyomtam volna, hogy megváltozott volna az életük. Az apaság is olyan, mint sokminden: nem lehet pontosan tudni, hogy mitől függ a minősége. Nem attól, hogy mindent rendesen megcsinál, meg sok erőt és időt fektet bele. Titokzatos dolog: van egy pont, amikor fel van téve egy kérdés, amit észre kell venni, és jól meg kell válaszolni. Igazából nem tudom, hogy ez a kérdés elhangzott-e már, és megválasoltam-e, és ha igen, akkor jól-e. Az én apám jól válaszolta meg. Az én apám mindent jól csinált az ő apaságában. Abban az egyetlen pillanatban, amikor nekem igazából szükségem volt rá, akkor ő megerősített engem. És ebben az ő apai feladata beteljesült. Ez az a pillanat volt, amikor megmutattam neki ezt a novellát, az iskolai házi feladatot, 17 éves koromban. Ő sokkal jobban fogalmazott mindig, mint én. A gimnázium alsó éveiben mindig gondot okozott a fogalmazás. Most visszanezve jó kezem van, ügyes vagyok. Ebből az ügyességből semmi nem látszott akkor. Nem tudom, ki mondta, Thomas Mann vagy Goethe, ők szoktak ilyeneket mondani, hogy író az, akinek az írás problémát okoz: hát nekem csak problémát okozott. Időnként kértem apámat, hogy segítsen, segített. Tehát írás ügyben bizonyos értelemben fölényesen viselkedett. Afféle jó tollú ember volt, és mindig kis szkepszissel nézte, amit csinállok. És amikor tehát megmutattam neki ezt a novellát, akkor feltolta a szemüvegét és bólintott. Amit én úgy értelmeztem magamnak, akkor tehát rendben van, fiam. Ahogy öregedett, egyre konzervatívabb lett az ízlése, és gyakran bosszantotta, amit csináltam. De akkor már nem számított. Ami engem illet, nekem ennél jobb apa nem kell.

Egy amszterdami beszélgetés 2004-ből

A Minotaurusról és a Párhuzamos történetekről

■ *Az én nagy barci feladatom az, hogy a bol-landul most megjelenő két könyvről kérdezzem, ami azért nehéz, mert az egyik a pályakezds éveiből összeválogatott, aránylag rövidebb írások gyűjteménye, a másik pedig, a Sajat halál a megélt majdnem balátról írott...*

■ Jelentés... Mondjuk így.

■ *A két kötet egészen másképp üti szíven az embert. Melyikkel kezdjük?*

■ Amelyikkel akarja.

■ *Akkor kezdjük a pályakezddel. Ez a Minotaurus című kötet Magyarországon más formában jelent meg, mint itt, Hollandiában, és nyilvánvaló, hogy a kötetben szereplő írások sokkal korábban jelentek meg. Volt beleszólása abba, hogy ez a kötet mely írásokból álljon össze?*

A pályakezds elbeszélései

■ Természetesen volt beleszólásom. A holland kötet a német elbeszélésválogatás alapján készült, ahogy a németek válogatták, a Rowohlth kiadó szerkesztője válogatta a nyolc kötetes életműsorozat részeként. Tulajdonképpen ennek a kiadásnak az alapján válogatták a hollandok, ezek régebbi elbeszéléseim. A pályakezds elbeszélései, amelyeket a mai napig vállalok, nem gondolom, hogy szegyenkeznivalóm lenne. Természetesen ma, egy idegen környezetben, másként hatnak, mint megírásuk vagy első magyar megjelenésük idején. A diktatúra legsötétebb, számomra legsötétebb éveiben, az izoláció legsötétebb éveiben írott elbeszélések.

■ *Ezekről az elbeszélésekről azt lehet elmondani, hogy tulajdonképpen már magukban hordozzák az egész életművet. Hiszen minden téma, minden fontosabb motívum megjelenik már ezekben az írásokban – de ha az évszámokat nézem: A Biblia: 1962-ben íródott, Ön akkor volt húsz éves.*

■ Igen, ez az első olyan írás, s tegyük hozzá, hogy 11 évesen kezdtem írni, ez a legelső olyan írás, amelyről én magam is úgy találtam, hogy sikerült, befejezett, közreadható. Nem jelent meg rögtön. Arról nem tudtam, hogy nem is jelenhetett volna meg, másrészt pedig szívesen vártam még néhány évet a megjelenésével, mert látni akartam, hogy képes vagyok-e még egy számomra befejezettek tekinthető szöveget írni, és csak akkor adtam közre, amikor ez számomra is világos lett. Tehát nem cenzurális okból jelent meg évek múltán.

■ *És ez melyik évben volt?*

■ 1961-ben írtam, 1961 karácsonyán fejeztem be, még 20 éves sem voltam, és 1965-ben jelent meg aztán egy folyóiratban. És azonnal cenzurális nehézségeim támadtak miatta.

■ *Honnan tudta, hogy ez az írás jó? Mibe kezdett jó?*

■ Hogy jó-e, azt ma sem tudhatom. Csak annyit tudtam, hogy számomra befejezett, sikerült valamit megfogalmaznom, a szó esztétikai értelmében kezdeményeznem és lezárnom: ez volt számomra nyilvánvaló. Nyilvánvalók voltak bizonyos hibái is, illetve olyan dolgok, amelyek izgatnak, de ezen az íráson belül nem tudok bővebben kifejteni, nem tudok teljesebb formát adni neki. Világos volt, hogy kiindulópont lesz, amolyan nekirugaszkodás, nem tudom minek, de lezárt egységnek láttam, egy lezárt történetnek. Egy zárt történetet el tudtam mondani, úgy, mond szabadjára tudtam engedni egy zárt formában a mesélőkedvem, függetlenül a korszak cenzurális gátjaitól, és a saját gátlásaimtól is.

■ *Ebben az írásban már nagyon sok motívum jelentkezik. Elsősorban a gyermeki látásmód, amiben van egy furcsa dolog... a jövő előrevetítése. Hogy a gyerek sokkal analitikusabb, mint amit egy gyerektől el lehetne várni. Persze vannak gyerekek, akik már gyerekkorukban nagyon bölcssek, biztosan tudom, hogy vannak ilyenek, de több írásában már előre is van vetítve, hogy a jövőben történni fog valami ezzel a gyerekekkel, amittől másképpen fogja látni a világot. A látásmódnak a kibővülése is már benne van, benne van az új társadalmi berendezkedés visszasszága, nekem nagyon Kosztolányi Édes Annájára is kellett gondolnom A Bibliánál is, meg Klára asszony házánál is, ráadásul a holland olvasóközönség Szabó Magda Ajtó c. regényével is megismerkedett nem olyan régen, úgyhogy érdekes, hogy ez a megváltozott alá-fölrendeltségi viszony hogyan alakul.*

■ Úgy tudom, hogy az Édes Anna most fog megjelenni másodsorú új kiadásban.

■ *Ezen kívül az apa-motívum, ami az ön generációjában egy nagyon fontos...*

■ Érzékeny pont...

■ ... biányként megfogható dolog.

■ Igen, amit mond, az nagyon fontos, fedi a szándékaimat.

■ *Ez már akkor tudatos szándék volt?*

■ Persze. Ez volt az, amit megtaláltam, aminek megörültem, ez volt az esztétikai és a kvalitásbeli ugrópont, ami aztán meghatározta minden későbbi írásomat. Az előképeket is pontosan eltalálta. Szabó Magda kamaszkorom nagy felfedezése volt, nem az Ajtó című regénye, mert azt akkor még meg sem írta, hanem a korai versei, vagy Az őz című regénye, vagy valamivel kevésbé a Mondják meg Zsófikának című regénye, és nem a szó írástechnikai értelmében volt fontos, mert eszembe nem jutott volna, hogy kövessem,

hanem abból a szempontból, hogy mit lehet csinálni a regényben az idővel. Ő a lehető legérzékenyebben fordította le magának a prousti időt magyarra, a szubjektív időt. Addig magyarul nem létezett szubjektív idő. Kosztolányi Édes Annája pedig a legfontosabb Kosztolányi regény volt számomra. Az erotikája, a nyelvi erotikája, a szociális különbségek és feszültségek problematikája, a különböző társadalmi osztályok együttélése, ami az Édes Annában nagyon pregnáns és nagyon tragikus. Ettől függetlenül még sok más dolog is fontos volt, de ezek tényleges igazodási pontok voltak. Szabó Magda korai regényei, Szabó Magda korai versei – amelyek a későbbi regények mellett jobbra feledésbe merültek, és Kosztolányi regényei közül legfőképp az Édes Anna.

A Családregegy kerülőútja: ingázni a regisztráló gyermeki tekintet és a reflektáló felnőtt szemlélet között

A témámra találtam rá, mégpedig arra, hogy a korszakot nem az apák, hanem az apa hiánya határozza meg, nem az ödipális kötődés, hanem egy krónikus hiánybetegség. Bizonyos értelemben az anya hiánya is. Ez egy olyan nemzedék volt, az én nemzedékem, háborús nemzedék, amelynek tagjai vagy elvesztették a szüleiket, vagy a szülők olyan helyzetbe kerültek a diktatúrákban, hogy nem lehetett többé őket követni, nem lehetett őket mintaként követni, sem az egyiket, sem a másikat. Vagy a szó szellemi értelmében lettek roncsok, a háború súlyos sérültjei. Vagy szellemileg ugyan jelenvalók, de annyira a háttérbe kellett húzódnuk a tudásukkal, hogy észrevétlenek maradjanak. Nem lehetett tudni, miért kell így lennie, illetve csak jóval később derült ki, hogy a háborús sérülését egész Európában senki nem tudta sértetlenül kiheverni, függetlenül a nációtól, nemtől, nemzetiségtől, oly súlyos volt a háborús sérültség, hogy hosszú évek kellettek ahhoz, hogy az ember valamennyire feldolgozza vagy felfogja, hogy mi történt. Ha képes volt rá egyáltalán. Németország háborús nemzedéke, Böll vagy Grass nemzedéke sem tudta tisztességesen feldolgozni a történeteket, a '68-as fiataloknak kellett jönniük, hogy szüleikkel szembefordulva valamennyire feldolgozzák. A '68-as radikális diákmozgalomnak kellett jönniük, hogy a szélsőségekre mindig kész autoriter állammal szembeforduljanak, lerombolják, szétszereljék, s rálátásuk legyen arra, hogy mi történt a II. világháborúban. Számomra egyetlen lehetőség maradt. Visszanyúlni az apákat megelőző nemzedék tapasztalatához, ez a nagypapa, aki a Biblia című elbeszélésben egy hallgatag nagypapa, az Egy családregegy végében, ebben a későbbi munkámban viszont egy hangos

NÁDAS Péter
Egy családregegy
vége
Jelenkor, (1977),
2012

Emlékiratok könyve
Jelenkor, (1986),
2012

Sajat halál
Jelenkor, 2004

Minotaurus
Jelenkor, 2005

Párhuzamos
történetek
Jelenkor, 2005,
2012

Az élet sója
Jelenkor, 2016

„Az idő ellenében
élni – írni az ár
ellenében”
(Krisztina Koehnen
interjúja)
Magyar Lettre
Internationale, 17

„Én is csak egy állat
vagyok, gondolkodó
állat”
(Alex Hilbert
interjúja)
Magyar Lettre
Internationale, 20

„Egyetlen kísérleti
terepem én magam
vagyok”
(Eve-Marie Kallen
interjúja)
Magyar Lettre
Internationale, 36

(Esterházy
Péterrel)
„A mi országunk”
(Az írók Európája
árta)
Magyar Lettre
Internationale, 93

és beszédes nagypapa, aki mintegy az apát megkerülve, a diktatúrák logikáját megkerülve beavatja az unokáját a gazdag történelmi múltba. Arra éreztem rá, hogy esetemben a kerülőút fontosabb a legrövidebbnél, a szülők ásitó hiánya, ha fizikailag nem is, de szellemileg betölthető. És még valami. Ha szigorúan követem a gyermek szemléletét, akkor meg tudom kerülni vele a diktatúra cenzúrális útakadályait. A gyermek naiv tekintetén keresztül egy csomó olyan dolgot el tudok mesélni, ami minden, csak nem naiv. A szociális feszültségeket illetően, a pszichológiai adottságokat vagy a pszichológiai konfliktusokat illetően is. A gyerektekin tetem természetesen felnőtté vált az átlagosnál, ingázni kezdett a reflektív felnőtt szemlélet és a pusztán regisztráló gyermeki tekintet között. De hát ez különben is az én saját adottságom, realisztikusan regisztrálok, reflektálok, analizálok, és minden másféle nyelvi munka csak ezután következik.

■ *Ezek a gyerekek hova tartoznak? Tudnak-e tartozni valahova, illetve egy ilyen gyerekkor után milyenek a kötődéseik?*

■ Világos, hogy világba kivetett gyerekek. Nem tartoznak az égvilágon sehová, senkihez, a szülei sem tartoznak hozzájuk. Ki vannak vetve a világba, bizonyos utasításokat kapnak, amelyeket vagy végrehajtanak, vagy nem hajtanak végre, de a leíró irodalomból ismeretes, tradicionális társadalmi rendszerekből, a kontinuitásból, a koherenciából és a kronológiából a II. világháború kiszakította őket. Magukra vannak hagyva a szó pszichológiai értelmében is, a szó fizikai értelmében is, egyedül bolyonganak egy kertben, ahol unalmukban legfeljebb a saját kutyájukat ölhetik meg. Ahogy az *Édes Annában* a cseléd megöli a háziakat, akik terrorizálták őt. Nem tudjuk, a gyerek miért öli meg a kutyát, mint ahogy azt sem tudjuk, hogy Édes Anna miért öli meg az urait.

A szerző kikönyököl a diktatúrából

■ A *bárány című, ha jól látom, '66-ból származó írásban találtam egy pár dolgot, amiről úgy gondoltam, hogy lehet, hogy ez meg tudott jelenni? Biztos van benne még sokkal több, ami nekem már fel sem tűnik...* Mielőtt az anya átvinné a bárányt Róth bácsiboz, azt mondja a gyerek: 'nem mintba buta vagy érzéketlen gyerek lettem volna, de mivel környezetem, ugyanaz, amelyik Róth bácsit megtagadta, az erő és hatalom jogán kívül nem ismert el más, én is úgy hittem, ha szüleim közül bármelyik mellett döntenék, a másikkal szemben az öklömet kel-lene használnom. Az öklöm kicsi volt még. Arra gondoltam, ha megnövök, megszerzem majd a hatalmat szüleim felett. Így is lehetett volna, de nem így történt. Mire felnöttem, megértettem, hogy ők éppúgy egy rendszer részei és eszközei voltak, mint mi, gyerekek, és nincs olyan hatalom, amely e rendszer fölél tudjon nőni, csak maga a rendszer, egy másik rendszer.'

■ Hát igen... itt a szerző kinéz a diktatúrából, kiszól, kikönyököl a diktatúrából, és nemet mond a diktatúrára, amelyik a telepen lezajló antiszemita hecckampányt éppúgy helyesli, mint ahogy tíz évvel korábban is helyeselte. Egyenlőségjelet nem teszek a két diktatúra: a fasiszta és a kommunista diktatúra közé, ez számomra nagyon ellenszenves,

nem követhető, nem is lehet egyenlőségjelet tenni közéjük, ami nem jelenti azt, hogy a diktatúráknak ne lennének hasonló vonásaik, vagy ne élnek hasonló eszközökkel. De én mindenesetre azzal az állapottal foglalkoztam, amelyben éltem, és itt mintegy kikönyökölök a saját történetemből. A Bibliát 61-ben írtam, A bárányt '66-ban, ezek voltak azok az évek, amikor azt gondoltam, hogy ez a gyerektekin tet meg fog menteni a cenzúrártól. Hogy olyan naiv tudok maradni, olyan naiv mondatokat tudok leírni, a szónak most nem a szellemi szint értelmében, hanem a klasszikus értelmében, ahogy a görög filozófusok naivak voltak. Gyermeki elbeszélő nem tesz mást, mint leíró módon közli, amit lát, nem kommentálja, illetve a kommentárjai sem tartalmaznak ítéleteket. Azt hittem, hogy ez lehetséges. Bizonyos értelemben lehetséges is volt, mert a könyv megjelent, csak éppen megjelenése után – 69-ben jelent meg – nyolc évig egy sorom sem jelenhetett meg többé, mert éppen a könyv hatására a diktatúra kulturális – a kultúra megsemmisítésével foglalkozó – urai így látták jónak. Amit én nem tudtam, amit velem nem közöltek, sőt, nem is írtak le, mert a diktatúra már nagyon óvatosan és nagyon ügyesen működött, nem akart mártírokat teremteni. A szerkesztőkkel és kiadókkal különböző értekezleteken közölték a tiltottak listáját, és aztán csak évekkel később tudtam meg, hogy nem azért utasítják vissza az írásaimat, mert rossznak találják, hanem rajta vagyok egy tiltó listán, ami csak szóban létezik. Később voltak már írásos nyomai is a listának. Határsértést követtem el, olyan naiv voltam, amilyen csak lehettem. De ez sem volt elég. Nem véletlen, hogy mindez '69-ben, tehát a prágai tavasz vérbefojtása után történt meg velem, a csehek is megpróbálták olyan naivnak mutatkozni, amennyire csak lehetséges, és megpróbálták ezen a naiv módon egy lehetséges demokráciát felépíteni, amit emberi arcú szocializmusnak neveztek el. De a szovjet hadsereg ezt magyar katonai alakulatok segítségével leverte. Sztvert az emberarcú szocializmust, és leverte az én klasszikus naivitásomat. Az újságírást is abbahagytam, nem lehetett folytatni.

■ *A diktatúra miatt, vagy azért, mert kevés affinitása volt abhoz a fajta újságíráshoz?*

■ Erről nem tudtam... Mindenekelőtt azt hittem, hogy tehetségtelen vagyok. De aztán '68-ban, amikor a naivitás korszakának vége volt, az embernek tudnia kellett, hogy amit ezentúl művel, azt pusztán karrierizmusból, a túlélés vágyától hajtva műveli-e, morális problémává változott, és akkor azt mondtam magamban, hogy én ezt nem csinálom tovább a túlélésemért. És nem is csináltam. Ami persze nagyon nehéz helyzetbe hozott. Egészen '77-ig publikációs tilalom alatt álltam. Nagyon nehézzé vált az életem.

■ *Miből tartotta fenn magát?*

■ Volt egy idő, mintegy három év, amikor gyakorlatilag a semmiből. Voltak barátaim, akik mindenféle írásos munkát szereztek nekem, amit álneven lehetett elvégezni, meg olyan munkákat, amelyek nem jelentek meg a nyilvánosság előtt, könyvtári katalóguscédulákat írtam, s ezekkel az ember eleve névtelenül dolgozott. Elköltöztem Budapestről egy Pest környéki faluba, béreltem egy parasztszobát, ahol egy idő után az idős háziasszonyom húgai és nővérei észrevették, sokan voltak, csupa özvegy, hogy ez a fiatal ember nagyon keveset eszik, kilóg a csontja. Aggódtak, és mindenféle terményt kezdtek nekem hordani, azt ettem. Meg vettem egy dobozos májkrémet, és azt megosztottam a talált macskámmal. Éhezni, az idős parasztszónyok jóvoltából soha nem éheztem. A legsúlyosabb éveket így sikerült áthidalni.

■ *Térjünk vissza erre a részletre. Ez a kikönyökölés... kikönyökölhetnének akár a mai napig. Ha nem tévedek, október 15-én lesz egy kellemes kis tüntetés egy diktatúra visszaállítása érdekében.*

■ Igen, nyilas tüntetés lesz Budapesten.

A diktatúra igénye éppúgy benne él az európai tudatban, mint a demokráciáé

■ *Miközben ön nem szokott a barikádokra állva politizálni... de ez ennek a mondatnak a következménye is, nem?*

■ A diktatúra igénye éppúgy benne él az európai tudatban, mint a demokráciáé. A diktatúrának különböző formái lehetségesek, a demokráciának pedig a lassúsága a gyengesége. Nemcsak Magyarországon, hanem az erősebb demokráciákban, Németországban is felütöttek a fejüket a fasiszták,

egy időben Hollandiában is nagyon erős lett a fasiszta mozgalom. A demokrácia alkati gyengesége, hogy nem tudja törvényileg meghúzni azokat a határokat, ahol a demokráciát már a demokratikus játékszabályok veszélyeztetik. Elvileg gátat kéne szabnia az úgynevezett szabad vélemény nyilvánításnak, de amint gátját szabná, már nem lenne demokrácia. Ezt az alkati adottságát miért ne használnák ki a különböző indíttatású diktatúrák hívei. A magyar fasiszták megnyilvánulásai immár messze túl vannak a szabad vélemény nyilvánítás összes lehetséges határán, hiszen a szabad vélemény ebben az esetben mások életét, biztonságát és jogbiztonságát veszélyezteti. De a törvényeket a harmadik Magyar Köztársaság törvényalkotó atyái, és ezek részben a barátaink voltak, úgy határozták meg, mintha nem ismernék az európai történetet. Akkoriban nagy vitában álltam velük. A vita részben nyilvános volt. Az amerikai liberális demokráciát tartották követendő példának, már csak azért is, mert amerikai egyetemeken tanítottak vagy tanultak. Igenis mindenki azt mondhatta, amit akar, s ezt a szabadságjogot ne lehessen felülírni semmiféle megkötéssel. Mondjuk a német törvények kevésbé megengedők, a francia törvények sem ilyen megengedők, ami persze azon is áll vagy bukik, hogy maguk a demokratikusan gondolkodó állampolgárok a családon belül, a barátaik között és a kocsmasztalnál mennyire megengedők a szélsőséges véleményekkel szemben. Ha a kocsmasztalnál megengedik, hogy a másik rasszista legyen, homofób legyen, hogy gyalázatos stílusban beszéljen a nőkről, akkor ez a beszédmód előbb-utóbb az utcai politizálás része lesz, s akkor viszont akadni fog néhány párt is, akinek érdekében fog állni integrálni a rasszista véleményeket. Úgymond szalonképessé teszi. De nekem az a benyomásom, hogy ezekben a régi nagy európai demokráciákban ez a réteg jobbra kisebbség marad, még akkor is, ha Németországban a helyhatósági választásokon 6–9 százalékig ment föl a fasisztákat választók aránya. A legutolsó magyar választásokon nem érték el a parlamenti küszöböt. A MIÉP kikerült a parlamentből. Ez valószínűleg egy olyan jelenség, amivel együtt kell élni, de minden bizonnyal úgy kell együtt élni vele, hogy az

ember nem tűrheti sem a kocsmasztalnál, sem a családban, sajnos azt sem tűrheti, hogy rasszisták legyenek a családtagjai, mert ha ezeken a helyeken polgárjogot nyer a kirekesztés és az embergyűlölet, akkor vége a demokráciának. Akkor másnap kinn van az utcán, a következő héten pogrom van, aztán jöhet a diktátor.

■ *Fél?*

■ Nem, magamat nem féltém, másokat félték. Ami a félelemnek egy másféle megnyilatkozása. Egyszer már a halál küszöbére kerültem, de korábban sem féltettem magam, hogy féljek a haláltól. Nem vagyok félős.

■ *Ez most jó átmenet lenne a másik könyvre...*

■ Jól feladtam a labdát, ugye?

Egy kívülálló, egy holland megértheti-e?

■ *De azért szeretnék még mást is kérdezni... Lehet, hogy végül mégis ez lesz az átmenet, iderakom-odarakom, mostanában számítógéppel ez gyerekjáték. Számítógéppel dolgozik egyébként?*

■ Nem, mert a kézzel írt szöveg egy egész más jellegű szöveg lesz, mint a számítógéppel írt szöveg. A számítógéppel írt szöveg mindig felületen marad, és arról a felületről nehezen tud elmozdulni fölfelé, szellemileg, vagy lefelé, lelkiileg, erotikusan. A kézzel írt szöveg mindkét irányba mozog. Ez nemcsak az én tapasztalatom, gyakorlott könyvkiadói szerkesztők tapasztalata. Meg tudják állapítani, hogy egy szöveg kézzel van-e írva vagy szövegszerkesztővel. A szövegszerkesztő nagyon jó szerkesztésre, de írásra nem alkalmas. Nem a képet látom, hanem a képernyőn megjelenő képet látom, és ez a kép megzavarja a belső látást. A képlátáshoz az kell, hogy üljek egy papír előtt, és automatikusan csináljam a dolgot, közben fölpillantsak, kibámuljak, nézzem a fát az ablak előtt...

■ *A körtefát...*

■ Igen, otthon tényleg egy vadkörtefára látok, itt magánál egy juharfára látok. Az ember kinéz, bámul, gondolkodik, és ez kell az íráshoz és a gondolkodáshoz. Komputeren az ember mindig képernyőt lát, a képernyő egy önálló, rideg – az is kép...

■ *...de nem olyan erotikus...*

■ Van erotikája, más jellegű, előbb erősen manipulálni kell hozzá a képet...

■ *Az erotika persze...*

■ Nagyon tág dolog...

■ *...egy motívum az életműben, ami nagyon erősen jelentkezik szinte minden írásban. A navi megnyilvánulások, gondolom, inkább adtak okot a cenzúrának a betiltásra, mint az erotikus vonulatok, de azzal nem volt gond?*

■ Később gondom volt vele, de a kezdet kezdetén, tehát az első írásaimat illetően ez még nem volt olyan éles. Menet közben fedeztem föl, hogy a közvetítő közeg, a nyelv maga, erotikus lehetőségeket tartogat. Abban a pillanatban, ha az ember nem az értelme, illetve nemcsak az értelme szerint szervezi a szöveget, hanem zenei effektusként fogja föl. Akkor a zenei effektusok az olvasóra is hatni fognak, akkor mintegy közös erotikus hullámhosszakot kapunk, egy közös erotikus térbe kerülünk. Ha én fokozom a ritmust, ha fokozom a szöveg légzésritmusát, akkor az olvasó is fokozódni fog, gyorsabban fog lélegezni, vagy ellenkező esetben ellankad a lélegzete, amennyiben

nyújtom a távolságokat, lazábban szerkesztek, monoton vagyok, akkor hagyom elnyugodni, vagy egy fennsíkra érünk együtt, ahogy az ember szeretkezés közben nagyon hosszú fennsíkokat tud teremteni magának... se le, se föl, se távolabb, se közelebb... Erre a zene nagyon jó tanítómester. Nagyon sokat tanultam a zenétől, bizonyos zenei metódusok nyelvi szerkesztésre is használhatók. Ezt azonban sokkal később tanultam meg, és akkor a szövegek bizonyos pontokon valóban erotikusabbak lettek, erotikusak és erotizáló, adott esetben akár a pornográfia közelébe kerültek, bár remélem, hogy ezt a határt soha nem léptem át. A szövegeim tematikusan is mindig visszazárnak, egy szóval a zenei szerkesztést nem tekintem öncélú dolognak. Valamit el akarok érni, mondjuk egy felismeréshez szeretném a ritmussal elvezetni az olvasót, és a felismerés mindig szellemi természetű, vagy katartikus, akkor inkább érzelmi természetű. A szövegritmust egy fordítónak elég nehéz követni, mert egy másik nyelvi közegben más ritmikai képletek jönnek létre, de jó fordítók a ritmikai intenciót is követni tudják, ha értik a szándékot, akkor a saját nyelvük ritmusa szerint követik.

■ *Egy kívülálló, mondjuk egy holland, megértheti-e? Láttam, hogy ebben a kötetben nagyon sok a lábjegyzet. Megértheti-e valaki, aki ezt nem élte meg...*

■ Szépirodalmi művekben fölöslegesnek tartom a lábjegyzetet.

■ *Pedig elég sok van. Például a 'megágyazok' meg van lábjegyzetelve. Itt Hollandiában a hagyományos élő hollandok élnek az életüket a nappali szobában, és minden családtagnak van egy bálószobája, ahol az ágy kizárólag ágyként működik... Míg Magyarországon arról van szó, hogy berakjuk az ágyneműt az ágyneműtartóba, és napközben a szoba másra használható...*

■ Nem feltétlenül. Magyarországon nemcsak ott ágyznak be, ahol szociális okokból be kell ágyazniuk, szegény a család és nincs hálószobájuk, hanem a hálószobában is beágyznak. Nem teszik el az ágyneműt, hanem rendet tesznek az ágyneműben és ágytakaróval letakarják. Nincs olyan polgári, vagy akár kispolgári háztartás, ahol ne így csinálnák. Akkor a holland kiadásban ez a lábjegyzet hibás. Polgári keretek között, vagy hagyományos keretek között, azt a családot, ahol nem ágyaztak be, megvetették. Erre volt egy mondatpanel: ezeknél vagy azoknál nem ágyznak be. Képzeld el, nem ágyaz be. Ami azt jelentette, rendetlen asszony, rendetlen család.

■ *Persze, itt is illik beágyazni...*

■ Én nem emlékszem olyan ágyra a szövegben, amit nappal másra használnak.

■ *Ez a Klára asszony házában volt, ez a megágyazás, de a falban meg kell magyarázni, hogy a Rákosi elvtársról van szó, akit meglesünk... Meg több ilyen dolog van...*

■ Világos, egy csomó olyan történelmi vonatkozás van, amit a lábjegyzet megmagyaráz a holland olvasónak. Nem érzem feltétlenül szükségét, hogy egy elbeszélőkötetben az ember feltétlenül magyarázzon valamit, hiszen a magyar olvasónak sem szokták megmagyarázni, hogy a holland történelemben, mi hogy van. Vagy a történelemkönyvekből kell ismernie, vagy a kontextusból kiderül,

ha pedig végképp nem érti, akkor lexikonhoz nyúlhat, nem feltétlenül egy elbeszélés keretén belül kell magyarázni, nem értek egyet a kiadóval. Nagyon szűkre szabottak a keretek, amin belül lábjegyzetezni kell.

■ *Tebát bízik abban, hogy értbető, vagy alapvetően úgysem fogjuk megérteni egymást – most gondolok a nyugati barátjával folytatott eszköztes beszélgetésre...*

■ Richard Swartz svéd újságíróval folytatott beszélgetésünkre...

■ *Alapvetően nem értjük meg egymást...*

■ Nem, annak a beszélgetésnek épp az a lényege, hogy alapvetően megértjük egymást, nagyon jól értjük egymást, csak az a diktatúra korszaka, és a felvilágosult demokrácia a maga emancipációs mozgalmaival más tudatállapot, mint a diktatúrában elsajátított tudatállapot. A két tudatállapot között van különbség. De nem gondolom, hogy ez a különbség akár egyik oldalról, akár másik oldalról ne lenne áthidalható. Hiszen a holland történelemnek is volt diktatórikus korszaka, a németalföldi történelemnek is voltak szegyeteljes korszakai és szegyeteljes folyamatai, elég, ha csak a koloniális korszakára gondolok, amit a hollandok később vagy felismertek, vagy nem ismertek fel. De ebből kiindulva, miért ne értenék meg a hasonlóan kínos vagy szegyeteljes folyamatokat a magyar történelemben. Nem hiszem, hogy annyira különböző dolgok történtek volna a holland történelemben, nem hiszem, hogy nagy különbségek lettek volna. Európában éppen ez az érdekes. Változatok vagyunk. Éppen a párhuzamosságok a legérdekesebbek az emberi történelemben. Hollandiában, de másutt is találkoztam számos olyan asszonnyal, férfival, aki '56-ban harcolni akart volna Budapesten, gyerek volt, kamasz volt, és az európai szabadságésszme fontos volt neki. Nagyon mélyek ezek az összefüggések, a reformáció óta különösen mélyek a szellemi és történelmi összefüggések. Például rengeteg mezőgazdasági módszer ezeknek a kapcsolatoknak köszönhetően. Az európai kapcsolatok rendszerében nagyon rejtélyesek és mélyek a kulturális és vallási áthatások, nem hiszem, hogy lábjegyzetelnünk kéne egymást. Inkább azt hiszem, hogy a több évtizedes kelet-nyugati izoláció miatt lényeges ismeretek hiányoznak mindkét oldalon. De a szépirodalom nem az a hely, ahol az ismereteket lexikális formában kell megszerezni.

A párhuzamosságok a legérdekesebbek: milyen hálózatot, milyen szerkezetet ad ki ez a sok véletlen

■ *A kötet címadó írása, Minotaurus, a kötetet záró, időrendileg feltétlenül záró írása egy kicsit kilóg a sorból. Mifajtilag is, tematikailag is, mindegyféleképpen. Mi ez?*

■ Nem hiszem, hogy kilógna. A realitás szintjéhez való viszonya más. A lehető legabsztraktabb, amit valaha írtam, és formailag a lehető legkövetesebb, amit valaha írtam. Zenei szerkezete van, erősen a mondatritmusra, a mondatzenére építettem benne, és olyan alapformációkat csináltam, ahol az emberi élet különböző szintjei: a politikai, a pszichológiai, a mágikus, a mitikus találkoznak egymással. Ahol a szereplők a leginkább

kiszolgáltatottak a saját sorsuknak, és alig is tudnak ellene tenni valamit. De az egész olvasható úgy is, mint egy egyszerű házaspári konfliktus. Aminek vannak mitikus, mágikus elemei. Nem tudnak mást csinálni, ölik egymást reggeltől estig, egyrészt hazugságokkal, másrészt gonoszságokkal traktálják egymást, és ezt az idők kezdetétől az idők végeztéig így fogják csinálni, csak azért, mert az egyik férfi, a másik nő... Igyekeztem egy nagyon primitív történetből a legtöbbet kihozni, vagy fordítva, egy nagyon primitív történetet, ami minden ember életében megismétlődik, és generációk életében is megismétlődik, mitikus és mágikus szinten, nem az unalmas mindennapok szintjén megírni. Hogy a mondataim hollandul zenélnek-e, Henry Kammer ismeretében őszintén remélem.

■ *Mióta dolgozik a várva-várt Párhuzamos történeteken? Hány ezer oldal van már kész belőle?*

■ Maga tréfál, de én tényleg 1.800 oldal körül járok a terjedelemben, ez már komputerben van, megszerkesztett formában, mielőtt elindultam Hágába, akkor fejeztem be a harmadik kötet utolsó előtti fejezetét. A terjedelme azonban még bőven változhat. Lehet jóval kevesebb is. Az utolsó megírandó fejezet még hátra van. Tehát valószínű, hogy a három kötetet fél éven belül lezárom.

■ *Miféle párhuzamos történetekről van szó?*

■ Erről még nem szívesen beszélnek, hiszen nincsen kész, legfeljebb a formai jegyeiről, vagy a szerkezeti elvről tudok beszélni. Megpróbálok az irodalmat kiemelni az oksági viszonyok rendszeréből. Az irodalom, az elbeszélő irodalom – legalábbis az általam ismert irodalom – oksági folyamatokban gondolkodik. Van egy ember, valamit csinál, és abból bizonyos dolog következik. Nem foglalkozik ennél tágasabb összefüggésekkel és viszonyokkal, amikor mondjuk nem tudja, hogy mi miért következett be. Engem a nem-oksági viszonyok is érdekelnek, azok a viszonyok, amelyekből aztán valami olyasmi következik, amit maguk a résztvevők sem látnak át, nem ismerik a forrásait. Párhuzamosságok, hasonlóságok, mintázatok, egyidejűségek, a helyek szelleme. Nemcsak azzal foglalkozom, hogy mi történik meg egy olyan ember életében, akinek barna a haja, zöld a szeme, szeplős, s így tovább, vannak bizonyos külső és belső tulajdonságai. Nemcsak az érdekel, hogy mi történik meg vele, hanem az is, hogy mi nem történik meg vele. Mulasztások, hiányok. Vagy hogy mi minden történhetne meg vele, de nem történik meg vele. Amiről esetenként tud: például egy viszonyba nem megy bele, de hogyan tölt ki egy olyan hiányt, amely üres körvonal maradt az életében, vagy miről nem tud, mert nem veszi észre, hogy a háta mögött egy téglal esett, tehát meghalhatott volna. Engem ezek a viszonyok is elkezdték érdekelni, és megpróbálok megnézni, hogy milyen hatások érik az embert, amiről nem tud, hatásként mégis eléri. Vagy amiről később szerez csak tudomást, holott meghatározta a sorsát. Vagy amiről felületesen szerez csak tudomást. S hogy milyen hálózatot, milyen szerkezetet ad ki ez a sok véletlen. Mintegy a sors fogalmát egy olyan formában visszahozni, amely a posztmodernben felfedezett esetlegesség elvét a véletlenszerűségek elveit is tartalmazza.

De főleg az esetlegest – mennyiben van az ember olyan esetlegességeknek kitéve, amelyek forrása, a gyökereit nem ismeri. Miért találkozik valaki valakivel pont abban a pillanatban, miért gondolják, hogy pont egymásnak vannak teremtve, később miért gondolják, hogy mégsem. Miként van a viszonyok megfejthetlensége elrendezve a létben. Ez érdekel most már elég régóta. Elkezdtem érdekelni a sors fogalma, amikor a könyvet írni kezdtem, vagy talán még korábban. A 19. századi irodalommal mintegy elfelejtettük a sors fogalmát, hiszen a görögöknél eredetileg az istenekhez, később az egyetlen Istenhez kapcsolódott. A 20. századi irodalom a sors fogalmát tulajdonképpen száműzte, ezzel nagyon sokféle ismeretet kiiktatott. Megpróbáltam visszacsempészni a sors szerepét, azzal a többlettudással, amit a posztmodernnek köszönhetünk. Megkérdezni, hogy az esetlegesség, az énéesség, az individualitás, hogyan írja át az istenségek karakteréből és cselekvésmintáiból levezetett sors fogalmát, hogyan írja át az individuális gesztusokkal, vagy hogyan írja át a történelemmel mint tudományos fikcióval, vagy hogyan írja át a véletlenekkel, a természeti katasztrófákkal vagy háborúkkal. Mintegy újra felfedezni a fogalmat.

Esterházy dolgozik, Kertész dolgozik, úgy mint én

■ *Még van valami, amiről kérdezni szeretném. Az egyik a kortársak, pályatársak, akik nagyon szellemi társak, mindenféle szempontból. Esterházy Péter, Kertész Imre, akik itt Hollandiában is ismertek és elismertek. Egymásra hatnak, vagy közös forrásból adódik az inspiráció? Olyan szellemi összecsengések vannak, amiről köztudott, hogy nem véletlenek.*

■ Igen, de ebben a hármas összefüggésben számomra inkább az érdekes, hogy mindhárom ember teljesen különböző irányból jön, nagyon másfelé tart, útjaik szinte soha nem találkoznak, csak éppen érintik vagy súrolják egymást, és éppen ezt élvezik egymásban. Nem, feltétlenül nem gondolkodunk ugyanúgy. Előre tudható, hogy nem tudható, miként fog a másik mit gondolni egy adott pillanatban egy adott esetben. Mindhármunkban minden nyitva van. Annyi szabadsága mindhármunknak van, hogy ez ne legyen kiszámítható, de az kiszámítható, hogy valami mást fog gondolni a másik. A kölcsönös kíváncsiság az egyetlen összetartó erő a három ember között. Abban is biztos lehetek, hogy a másik dolgozik. És az egy nagyon jó tudat, hogy van itt néhány magyar szerző, velük kapcsolatban biztos lehetek, hogy miközben én dolgozom, ők is dolgoznak. Egészen másként, de dolgoznak. És ez egy nagyon jó tudat a dolgozó embereknek, mert egy olyan világba cseppentünk, ahol jobbra mindenki szórakozni igyekszik. Jól akarja érezni magát, tízpercenként valami újabb örömet akar találni magának. Ilyen körülmények között nagyon kell vigyáznom, hogy a nagy munkálkodással ne legyen embertársaim terhére. De abban biztos lehetek, hogy Esterházy dolgozik, Kertész dolgozik, úgy mint én, nem zavartatják magukat a környezetüktől. Amennyire az ember szabad lehet, annyira szabad emberek vagyunk.

falutörténet, családtörténet, társadalomtörténet

Egy budapesti beszélgetés 2007-ből

Kulákprés

■ A *Kulákprés* az első könyvem voltaképp, 1986-ban jelent meg először, 1991-ben másodszor, átdolgozva, kibővítve, és a *Magvető*, a kiadó, javasolta, hogy jelentessük meg harmadszor is, valami oka biztos van... ez az ötvenes évek agrárpolitikájának egy faluban – a szülőfalumban, Tótkomlóson – bekövetkezett következményeiről szól, középpontjában a saját családom: apám és az ő szülei állnak, akik gazdálkodó parasztok voltak. Ez tulajdonképp egy paraszttelene, gazdálkodóellenes agrárpolitika volt – végülis ezt a rétegét a mezőgazdaságnak részben a kollektív gazdaságba akarták bekényszeríteni, részben a magántulajdon elleni harc során ki akarták szorítani, úgy, hogy azért nem szüntették meg a gazdálkodásukat, hanem erősen megsarcolták, megadóztatták, óriási adózási és beszolgáltatási követelmények elé állították őket, valamint komoly politikai és büntetőjogi következménye volt annak, ha valaki nem teljesítette ezeket a kivetett adókat, és nem teljesítette a naturáliákban való beszolgáltatást. Szóval erről szól ez a könyv. Részben a családi levelezés alapján, mert a családtagok le voltak tartóztatva, internálva voltak, apám pedig katona volt – tehát leveleztek egymással, elég szép levelezés megmaradt, másrészt pedig falubeli családoknál készítettem interjúkat, korabeli sajtót, helytörténetet elemeztem. Írtam végülis egy falutörténetet Tótkomlósról a két háború közötti időszakra visszatekintve, hogy egy ilyen sajátos rétegződése, társadalmi rétegződése a falunak hogy változott át, hogy bomlott fel egy paraszttársadalom az ötvenes évek során. Tehát egy falutörténet és egy családtörténet is, nagyon személyes, ugyanakkor pedig többretegű, tehát van egy makroszintje is, ahol megpróbálom ezt a folyamatot bemutatni a rendleteken, agrárpolitikán keresztül. Többműfajú – végül is vannak benne dokumentumok, eredeti sajtócikkek és korabeli fotográfiák. Az új kiadásban a képek az igazán újak, az egy új gyűjtés. Archív képekből a falumban – most már város – működik egy digitális archívum, begyűjtik a régi fotográfiákat és számítógépesen archiválják. Én ezekből használtam sok felvételt. Átnéztem, válogattam, és minden fejezethez készítettem egy gyűjteményt. Ezekhez a képekhez írtam egy mai szövegréteget – ez az új rétege a könyvnek. Egyébként a törzsét, az eredeti szöveget változatlanul közöltem most újra húsz év után ismét. Hát ezt a könyvet mutattuk be ott, részben a szereplők is résztvettek, akik nekem ebben segítettek, édesapám is ott volt, aki erről nagyon sokat tud mesélni, és aki nélkül a könyvem meg

sem tudtam volna írni. Ő magyarázta el ezeket a forrásoknak a jelentését annak idején, amikor elkezdtem írni, a nyolcvanas évek elején.

Én először a családban szlovákul beszéltem

■ *Miért fontos, hogy a Szlovák Intézetben mutatták be ezt a könyvet, – én tudom, hogy Tótkomlós egy szlovák település, ezt az átlag boland valószínűleg nem tudja. A mai időkben ez a szlovák kapcsolat mennyire fontos, ez az egyik kérdésem...*

■ Tótkomlós valóban... Békés megye délkeleti megyéje az országnak, oda települtek a Felvidékről, a mostani Szlovákia – ugye nem létezett, Osztrák-Magyar Monarchia, közös ország voltunk – Gömör és Hont megyéiből, közép-Szlovákiából, szlovák nemzetiségű paraszt telepések a 18. század közepén. Az 1740-es években Szarvas környéke települtek, Békéscsabára, és ezekről a környékekről aztán tovább rajzottak ki. Tótkomlóra is eljutottak egy-két évtizeddel később. A Felvidéken szegénység volt, kevesebb volt a jó föld, hiszen hegyvidékes terület, és itt pedig a török pusztítás után sok néptelen pusztta volt, és a földbirtokosok igyekeztek a nagyobb népsűrűségű területekről átcsábítani a lakosságot. Így jöttek Németországból sváb telepések különféle megyéibe az országnak, és szlovákok is igen nagy számban. Az én falumat akkor alapították, és a legutóbbi időkig, azaz a II. világháború utánig az ő leszármazottaik laktak ott, tehát legnagyobb részben szlovák nemzetiségű falu volt. Persze fokozatosan elmagyarosodtak, majd pedig 1946-47-48-ban lezajlott egy lakosságcsere Csehszlovákia és Magyarország között. Magyarországon akkor jelentkeztek szlovák nemzetiségűek, hogy áttelepednének, Csehszlovákiából pedig erőszakkal kijelöltek magyar nemzetiségű tömegeket az áttelepülésre. Akkor a falu kb. egyharmada kitelepült 1947-ben Szlovákia felvidéki magyarok. Valamint végbement a paraszti gazdaságok felbomlása. Munkahelyek keletkeztek, megszűnt egy csomó tradicionális kapcsolat, és ipar települt. Sok a beköltöző, elköltöző, szóval az elmagyarosítás akkor eléggé felgyorsult. A mai fiatal nemzedékből Tótkomlóson már csak azok beszélnek szlovákul, akik vagy szlovák iskolába járatják a gyerekeiket, ill. ott tanulnak, tehát tanulják, mint idegen nyelvet is, vagy akik kijárnak a rokonaihoz, vagy pedig a foglalkozásukhoz kell nekik, de a fiatalok elveszítik a szüleik-nagyszüleik nemzetiségi nyelvét. Én először a családban – tekintve, hogy a nagyszülők szlovákul tudtak jobban – szlovákul beszéltem, de mielőtt óvodába, iskolába kerültünk, mi, gyerekek, mi is elmagyarosodtunk.

Otthon értettük, a nagyszülők miatt, a szlovákok. De minden, az olvasás, a kultúra, a barátkozások, az iskola, minden magyar nyelven folyt. Ez egy tradíció része.

Budapesten a Szlovák Intézetben nagyszerű programok vannak. Egyrészt azért jó ez, mert a szlovák származásúak összejönnek ilyen programokra, és egy picit ápolják egymás közt a nyelvet, vagy egy helyről származnak, nemcsak Tótkomlósról, de Békés megyéből, akkor legalább találkoznak. A másik, ami miatt népszerű a Szlovák Intézet, az a kulturális kapcsolatok, amelyek a két ország között ápolhatók. Főleg az irodalom. Sok könyvet adnak ki szlovákul a magyar irodalomból és fordítva. Van egy kitűnő magyar kiadó, magyar és szlovák egyszerre, a Kalligram Pozsonyban, amely a magyar irodalom egyik legfontosabb kiadója. Nagyon szerencsés dolog, hogy a magyar szerzők egy részét, és igazán nem marginális szerzők egy részét a pozsonyi Kalligram adja ki magyarul, és szerencsés esetben némi fordítási idő után szlovákul is. De adnak ki cseh nyelvű könyveket is, és fordítanak cseh és szlovák nyelvből magyarra. Ez a kiadó a bátyja a Szlovák Intézet kulturális programjainak, ami egy jó helynek számít. Jó helyen van, jók a feltételei, van egy színházterme...

■ *De annak a fontossága, hogy ez a könyv most a Szlovák Intézetben keresztül is teret nyer... van benne esetleg valami olyasmi is, hogy a háború után bagyták ezt a kapcsolatot elmosódní?*

■ A háború után, tehát amikor a kommunizmus beköszöntött, akkor ezeknek az országoknak az egymás közti kapcsolatai is katasztrofális állapotba jutottak. Nem utaztak az emberek Szlovákiaiba, sem onnan ide, Jugoszláviaiba még kevésbé, Romániaiba se.

■ *A lakosságcsere sem arra mutattak, hogy olyan jóba lettek volna egymással...*

■ Persze, ezek súlyos feszültségek voltak. Később pedig mindegyik országba bejött a kommunizmus, és baráti országok lettek, ezekről a problémákról nem volt szabad beszélni, jött a szlogen, hogy ezek baráti országok. Legkevésbé sem voltak azok, már csak azért sem, mert az emberek nem tartottak kapcsolatot egymással. A kitelepülők a rokonaikat is alig-alig tudták csak látogatni, azt is majd csak a hatvanas évektől kezdve, turizmus nem létezett. Ennek aztán lett egy reneszánsza a nyolcvanas évektől, amikor megsaporodtak az utazások, szabadon, vagy elég jól lehetett utazni, és akkor Erdéllyel, az erdélyi magyarsággal a kapcsolatok fölélnkültek. És a rendszerváltás óta pedig utaznak az emberek egymáshoz, a hátrányokat is be kell hozni, ez természetes. Eközben

ZÁVADA Pál
Kulákprés
Művelődéskutató,
1986
Magvető, 2006

(Sipos Andrásal)
Statárium
(szociográfia)
MTA Szociológiai
Kutatóintézet, 1989

Mielőtt elcsúszna
Jelenkor, 1996

Jadviga párnája
Magvető, 1997

Milota
Magvető, 2002

A fényképész
utókor
Magvető, 2004

Idegen testünk
Magvető, 2008

Természetes fény
Magvető, 2014

(Korniss Péter
fotóival)
Egy sor cigány...
Huszonnegy máj
magyar
Corvina, 2011

„Milota előadása az
embermozgásról”
Magyar Lettre
Internationale, 44

(Farkas Zsolt, Kiss
Noémi, Marno
János, Németh
Gábor, Szilágyi
Zsófia, Závada Pál)
„Mézes-mákos”
(Szeptett-
beszélgetés
a Milotáról)
Magyar Lettre
Internationale, 46

(Németh Gáborral
és Jánossal)
Lajossal)
„Talpig regényben”
Magyar Lettre
Internationale, 70

(Görözdi Judittal,
Földes Györgyvel,
Németh Zoltánnal,
Parti Nagy
Lajossal, Závada
Pállal)

„Beszélgetés a múlt-
feldolgozásról”
Magyar Lettre
Internationale, 98

nyitottá vált az ország nyugat felé is, tehát a kapcsolatfelvétel minden irányban megindult.

A Jadviga párnája és az egész trilógia

■ *Úgy értettem többé-kevésbé, hogy az ön szociológiai munkájának folyománya a Jadviga párnája című regény, ill. az egész trilógia. Nekem úgy tűnik, hogy a Jadviga csak egy pár ponton kapcsolódik a szociológiai munkához, illetve, ha jól értettem, akkor ez ennek a munkának az előzménye, tehát azt, amit abba a tanulmányba nem vett be, mert nem volt konkrétum, azt kiszínezte magának, és írt belőle egy – nem is tudom, bány szintet lehet itt összeszámolni – regényt, ami szerelmi történet, dupla szerelmi történet, itt-ott eléggé pornográfba hajló, egy történelmi regény, különféle nacionalizmusok összegzése, és amit szintén nagyon meghatódva olvastam, szerintem, lehet, hogy rosszul vagyok tájékozódva, és persze nem olvasok mindent, ami pillanatnyilag Magyarországon megjelenik, de úgy vettem észre, hogy ez egy olyan modern magyar regény, amiben először nyilatkozik egy nem-zsidó a zsidóság elvesztésének fájdalomáról. Oly módon jelenik meg egy csoport ebben a regényben, hogy abból azt érezzük, hogy ez a világ teljesen eltűnt, és hogy e csoport elvesztése fájdalmat okoz a maradékban is – bár ez, azt hiszem, nem igazán jellemző.*

■ A *Jadviga párnája* kétségtelenül fikció, semmilyen értelemben nem tényirodalom, noha megtevesztésül a cím alatt az áll: napló, de csak a formája napló. Egyébként persze szépprózai munka, formája pedig napló, melyet ketten írnak, illetve hárman aztán, a kisebbik fiú lábjegyzeteli, illetve később ő folytatja.

■ *Ez csak a 135. oldalon derül ki bizonyossággal – ez eléggé próbára teszi az olvasókat. . .*

■ Szerencsére vissza lehet lapozni, egyértelmű, legfeljebb késleltetett, meg van néhány rejtett motívum, ami csak később derül ki. De mindenesetre egy regény, amely az én korábbi szociográfiai munkáimhoz – a *Kulákprés* címűn kívül voltak más publikációim, például a lakosságcserevel kapcsolatban is, elkezdtem egy másik szociográfát, az félbemaradt, abból azért publikáltam, sok anyag összegyűlt, amit arra használtam, hogy a regényem anyaggyűjtését megkönnyítsem vele, tehát a helyszínt a szülőfalumról mintáztam meg, noha nem szerepel benne név szerint, a regényben nem is az, csak arra hasonlít. Persze, így könnyebb, hogy az ember írt egy szociográfát erről a faluról, és csomó minden anyaga összegyűlt. De ezek mind csak érintőlegesen, közvetve, háttérként, helyszínrajzhoz, a helynek és az időnek az érzékeltetéséhez használható források. Időben a *Jadviga párnája* c. regény korábban játszódik, hiszen az az I. világháború alatt kezdődik, 1915-ben, és közben vissza is nyúl 1913-ig, de lényegében a két világháború közötti időszakban játszódik. A kisebbik fiú története elnyúlik az ötvenes éveken keresztül a majdnem-máig, 1997-ig. Az biztos, hogy olyan értelemben lehet kapcsolódásokat fölfedezni, hogyha valaki később elolvassa a *Kulákprést*, akkor látja, hogy egy ilyen tényirodalmi, szociológiai munka bemutatja a helyszínt, akkor valóban ennek a fiktív regénytörténetnek a szálai

oda vezetnek vissza, ebbe a térbe, helyszínbe, és ezekbe az évtizedekbe van beleeresztve a gyökere egy fikciónak. Ennyi fölfedezhető, noha a történetek, motívumok azért kevésbé, vagy csak áttelesen. Illetve, ha az ember a másik két regényt is veszi, a *Milota* címűt, ott a lakosságcsere története, abba van beágyazva egy regénytörténet, amit szintén részben föltártam, publikáltam róla, részben szerepel a *Kulákprés*ben is, és amit végül említett, hogy a falubeli zsidóság, az a harmadik regényemben, *A fényképész utókorában*, még nagyobb szerepet kap. Már a *Jadviga párnájában* is benne van. Ez a Buchbinder Miklós nevű fényképész ugye az Ondrisnak, a főszereplőnek jó barátja, és itt mint barát szerepel 1915-től kezdődően, és utóbb tudjuk csak meg, Misu kommentárjában, hogy a vézskorszakban, a holokauszt során elhurcolják a feleségével együtt és meghal, elpusztítják. *A fényképész utókorában* ugyanezt a figurát szerepeltetem, ő az a fényképész, aki a címben szerepel, mert 1942-ben, amikor Ondris már nem él, de Buchbinder még igen, akkor kezdődik *A fényképész utókor* című regény. Az első jelenetben, a piacon, ahol ő készít egy fotót – amikor érkeznek a falukutatók – a helybéliekéről, a piacról, az asszonyokról, a helybéli emberekről, és a megérkező vendégekről egy fényképet, és utána e körül a kép körül forog a történet. Végül a rajta szereplőkről szól ez a regény. Ezt a fényképet ugyanaz a Buchbinder készíti, aki itt a *Jadviga párnájában* Ondris barátja.

■ *Ondris megkéri ebben a regényben, a 359. oldalon, hogy fényképezze le ezt az egész világot. Amiből nekem az ugrott be, hogy akkor ezek azok a fényképek – nem valóban azok, de arra kell gondolni –, amelyeket a Kulákpréshez összegyűjtött, és amelyeknek a legnagyobb részét valóban egy zsidó fényképész készítette, amit a tótkomlósi helytörténészek most összegyűjtenek.*

■ Igen, a Weiss család készítette a legtöbb képet a két háború között Tótkomlóson, olyanokat sajnos nem, amit itt az Ondris kér a Buchbinder-től, hogy ilyen helyszíni riportképeket is csináljon mindenféle eseményekről, hogy menjen oda és nézze meg közelről – ez egy kicsit a fantázia birodalma. Akkoriban még igen nehézkesen ment a fotózás, nagy üvegnegatívokra fényképeztek, a hátukon cipelték, és néhány fért bele legfeljebb. Tehát akkor a klasszikus front beállítású családi

fényképezés folyt, rendezvények, esküvők, máségyéb, de ezek is gyönyörűek. Ezeket a későbbi évtizedekben, a legutóbbi években ismertem meg jobban, amikor már egy elég gazdag gyűjtemény került a kezembe. Például a digitális technológiának köszönhetően is. Mert ugye nehezebb eredetiben nézegetni a képeket, nézegetni annyit, amennyit akarjuk. Akkor tudjuk jól nézegetni, ha a komputerünkben van, és ki is tudjuk nagyítani. Régen nem volt ilyen. Ez az a tradíció, kétségtelen, arra gondolunk ott is, a *Jadviga párnája* bizonyos jelenetében, később, amikor *A fényképész utókorát* írtam, akkor is. Ezek a szálak kétséglenül összefüggnek. Úgy szoktam csinálni, hogy a regényeimben egy-egy figura, egy-egy szál összeköti a történeteket. Ez mind egy-egy önálló regénytörténet, egymás nélkül is olvasható, érthető, kerek történetek, de azért van a helyszín, a Tótkomlósról megmintázott helyszín, és egy-egy figura, amelyek így egy-egy szállal összekötik a történeteket. Ezek mind huszadik századi történelmi regények, a közelmúlt, de mégiscsak fölfoghatjuk történelemként. Magyar történelmi regények, amelyek nem kronologikusan következnek egymásra, mert mindegyikük több idősíkot használ. Itt ugye elmondtuk, hogy mik vannak, a *Milota* című regényben van az elbeszélés ideje, '97, a főhős magnóra mondja az emlékezéseit egy hősnővel, aki viszont egy komputerbe ír – egymásnak írnak illetve beszélnek. A visszaemlékezések viszont visszanyúlnak a főhős, Milota György ifjúkorára, a háború utáni, az ötvenes évekből, budapesti kalandzásaira, majd pedig a hatvanas évekre, amikor anyagbeszerzőként működik, és Pesten sok kalandon megy keresztül. Van benne egy színjatszókör, egy amatőr színcsoport próbál egy darabot, a darab a szlovák-magyar lakosságcsere-ről szól, az pedig 1946-ban, 47-ben történt. Ebből következően ez a történet is előkerül. Ugyanakkor Milotának van egy rakás ilyen kvázi magánszáma, ő egy nagy dumás ember, amelyek részben a méhérszet kultúrtörténetéből való előadások, részben helytörténeti előadások. Ilyesmikről mesél, ami most szóba jött az előbb, hogy hogyan települtek be a szlovákok a Felvidékről, hogy hogyan alapították a mi falunkat is, ezeket mind elmeséli. Ha tetszik, történetek a régi időktől kezdve, a 18. századi időmetszetből, a 19. századon át, egy legendás lelkésznek a figuráján keresztül, aki Mikszáth

Kálmánnak volt osztálytársa és barátja, ezen keresztül ugye a 19. század vége, a 20. eleje, ezek így mind bejönnek, ez a második regénynek a metazete. A harmadik pedig ugyancsak a két háború közötti, második világháború alatti, ötvenes évekbeli, hatvanas évekbeli szálakat gombolyít. *A fényképész utókora* három szálát visz.

Kicsit tilosban járni, kicsit leleplezni, volt ennek romantikája is

■ *Tetszik nekem, hogy azt mondta, hogy ezek a regények magyar történelmi regények. A jelenlegi helyzet, mondjuk úgy, felületes ismeretében az ember talán nem várná az ilyen típusú regényről, hogy ezt ennyire deklarálta magyar történelmi regénynek nevezze. Én nagyon örülök ennek. Hogy a magyar történelem ennyire soknemzetiségű a regényeiben, és hogy nincsenek szétválasztva, hanem éppen hogy összefonódnak különféle szálak – a magyarok, a németek, például Winkler Franci személye, aki igazán minden, csak nem magyar, holott annyira magyar, hogy abszolút idevaló – ez nagyon jó. Amikor ezt a szociológiai kutatást elvégezte a nyolcvanas években – én valamivel fiatalabb vagyok, majdnem tíz évvel, a nyolcvanas években már többé-kevésbé eszméltem, illetve nem eléggé. Nekem nem tűnt fel, hogy itt mi minden van. Az a tény, hogy magának feltűnt, az nem keverte bajba?*

■ Nem, egyáltalán nem. A rendszerváltás után nyugatról jöttek, készítettek egy dokumentumfilmet: *Magyarország, a ballgatás vége* címmel. A rendező, egy persze magyar származású rendező, megpróbálta fölmutatni azokat a hozzám hasonló figurákat, akik valamit összegyűjtöttek már könyvben, vagy filmen, a kommunizmus történetéről. Például a salgótarjáni '56-os sortűzről készítettek dokumentumfilmet, annak az alkotóit kereste meg ez a rendező. Aztán a Nagy Imrének és társainak az újratemetésével kapcsolatban a Történelmi Igazságtétel Bizottságot, az ötvenhatosokat is megkereste, stb. Az volt a megdöbbentő, hogy ő azt hitte, hogy ez mind most történik, 1989-'90-ben. Akkor mondtuk neki, hogy azt az ötvenhatos filmet tíz évvel korábban forgatták. Nem akarta elhinni, hogy lehet, hogy a hetvenes-nyolcvanas években, a nyolcvanas évek elején forgattak filmet a hortobágyi kitelepítettekről,

a recski kényszermunkatábornak az áldozatairól készült egy nagy dokumentumfilm, a Gulyás testvérek csinálták, a *Törvénytörés nélkül* című ki-tűnő filmjük ugyancsak ezt mutatta be. A salgótarjáni sortűzről szóló és különféle más vidéki '56-os történeteket meséltek el egyes dokumentumfilmekben. Így került sor az én *Kulákpré*s című munkámra, erről is érdeklődtek. Persze ezt nemcsak, hogy csinálhattuk, hanem bizonyos értelemben benne volt a munkatervünkben is. Én a Szociológiai Intézetben dolgoztam. Elvégeztem az intézeti munkámat, de azt tudomásul vettem, hogy én közben egy könyvet írok, és ennek mi a témája. Természetesen minden kollégám, a főnökeim, mindenki nagyon örült ennek, ott mindenki hasonlóképpen gondolkodott. Ez nem úgy volt, hogy nekünk valamiféle ellenállóként hősies harcot kellett vívni és konspirálni, hogy senki ne vegye észre, hogy mit művelünk, hanem ez, ha úgy tetszik, az értelmiségnek egy kiváltsága volt, hogy ezt megengedték, sőt, olvastuk, néztük egymás munkáit. Ezeket a filmeket persze kisebb részben mutogatták csak nagy forgalmú moziban, inkább filmklubokban. A tévében nem nagyon vetítették, legfeljebb késő éjjel... aztán néhány év elteltével már vetítették. Tehát egy picit visszafogták, ilyesmiket publikálni nagy kiadónál nem lehetett, de kisebb, intézeti kiadványokban, itt-ott-amott nyugodtan publikálhatunk, még meg is lettünk dicsérve érte, ha jó kritikákat kaptunk. Ez egy nagyon összetett kor volt, amiben a legkevésbé volt szerepe annak, hogy félni kellett volna. Félni annak a néhány embernek kellett, aki sokkal bátrabb volt, mint mi, és a szamizdat *Beszélt* szerkesztette például, ahol a tabutémákról is szabadon írtak. Ilyen tabutéma alapvetően kettő volt: az egyik a szovjetek jelenléte, a másik meg az ötvenhatos szerepe magának Kádárnak, aki akkor még főtitkár volt, vagy első titkár, még hatalmon volt, illetve az egypártrendszernek a léte vagy nemléte. Ezt a néhány témát nem nagyon szerették, és aki ilyesmiről írt, vagy ilyen illegális kiadványokat szerkesztett, annak számolnia kellett azzal, hogy azt esetleg eldobozzák, számolnia kellett bizonyos fenyegetésekkel, hogy nem kap útlevelet, vagy elveszíti az állását, ha egyáltalán volt neki még. Ilyen kockázatot csak a legbátrabbak vállaltak, nekünk, többieknek semmiféle ilyen retorzió nem nézett ki,

nem is kellett attól tartanunk, azt gondolnunk, hogy bármiféle hősiességet hajtunk végre, hanem egyszerűen érdeklődésünk nyomába eredtünk. Persze, bizonyos nehézségekkel meg kellett küzdenünk, levéltárakban huzakodni, hogy adjanak ki bizonyos anyagokat, rávenni embereket, hogy nyugodtan beszéljenek, nem lesz belőle bajuk, meséljék el, mutassák meg a régi dokumentumikat... De ez teljesen vele jár, és kiűnő körülményeket biztosított, érdekes és izgalmas volt, mert az ember mégiscsak valami olyasminek a nyomában járt, amiről úgy gondolta, hogy addig el volt hazudva, és akkor mi majd megmondjuk az igazat. Tehát volt azért ennek egy ilyen kis romantikája is. Azóta ez nincs, azóta más kell, hogy fűtse az embert. Ez a kicsit a tilosban járni és kicsit leleplezni és kicsit megmutatni, hogy igazat beszélünk, ezek az idők elmúltak, de ez természetes, ebben az a jó, hogy ez elmúlt, és már nem kell így lennie.

Földrajzilag és nemzetiségileg is nyitott, összetett, polgárosodó társadalom

■ *Említette, hogy beolvadt, magyarrá lett, óvoda-iskola, és ezzel vége lett a szlovákságnak... én tudtam arról, hogy léteznek nemzetiségi gimnáziumok, de nem tűnt fel például az, hogy a szomszédoknak, akiről tudtam ugyan, hogy Békéscsabáról illetve a környékéről származik és Zsiláknak hívják, hogy neki például ilyen, az enyémtől, vagy mondjuk inkább az állagostól eltérő háttere lehet. Lehet, hogy én romantizálok túl a dolgot, de mi az, ami arra vitte magát vagy bizonyos másokat, hogy ilyenféle dolgokat kezdjenek el kutatni. A másik kérdés, hogy amit végül is a Jadvigában olvasunk, tehát a kutatás tárgyát képező időszakot megelőző korszak, hogy az valóban lehetett-e ennyire kevert – nemcsak nemzetiségileg, hanem társadalmilag kevert – időszak? Mert ha jól olvasom, akkor minden van benne: nagypolgárság, egy módos gazdálkodó réteg, amiről én azt gondoltam volna, hogy akinek vidéki gazdálkodó háttere van, az nem tud ilyen naplót írni. Annak nincs sem érdeklődése, sem eszközei arra, hogy ily módon gondolkodjék...*

■ Jogos kérdés, így van... ezek a társadalmi rétegek, mondjuk, módos gazdálkodók... az Osztatni György, Ondris apja, falujának legdinamikusabb vállalkozó gazdálkodója, aki maga már nem is paraszt, hanem parasztpolgár, kapcsolatai vannak, rengeteget utazik, Németországba jár üzleti ügyben, kereskedik, szóval mindenféleképp kiemelkedik a rétegeből. Nincs is sok követője, ebben egyedül van. Azért választottam egy ilyen figurát – a falumban volt egy-kettő, de ennyire nem mozgékony és nyitott, ennyire nem tudtak ők élni a lehetőségekkel – egy kicsit kifeszítettem a lehetőséget azért, hogy nagyobb spektrumot tudjak nyitni a regény szereplői és történetei számára. Tehát a szociológiai ismeretemhez képest – ez jogos észrevétel – valóban, a regényben szélesebb skálán fordulnak elő figurák, mint ahogy egy ilyen véletlen merítés alapján tudnánk találni élettörténetekben, valóságos élettörténetekben, egy ehhez hasonló településen, mondjuk, az én falumban.

■ *Létezett, létezhetett? Hogyha nem jött volna egy első és utána egy második világháború,*

utána egy ilyen abszolút egységesítő kommunista politika, akkor kifejlődött volna egy olyan erős vidéki gazdaréteg, amiből polgári gazdálkodás alakulhatott volna ki, mondjuk úgy, mint Hollandiában?

■ Persze, minden további nélkül, a kérdés, hogy milyen arányban...

■ *Mi úgy tanultuk, hogy a feudális hagyományok, a maradványok...*

■ De ezzel párhuzamosan volt egy kapitalista és polgári arca is ugyanannak a társadalomnak, tehát egyrészt egymás mellett élő rétegek épültek rá erre a feudális, hagyományos szerkezetre, ennek maradványaira, emellett párhuzamosan épült egy másik társadalom, amely a kapitalista, a polgári, a citoyen és a piaci ártermelő, ipari, piaci, földrajzilag és nemzetiségileg is nyitott és összetett, párhuzamos másik, kapitalizálódó társadalom, amibe a polgárosodó parasztság bizonyos rétegei nagyonis belefértek, és ezeknek nyilván volt, vagy lett volna egy komoly jövőjük, hogyha ezt részben mégiscsak a feudális szerkezet visszahúzó erői nem gátolják, másrészt meg ha a történelmi-politikai uralkodó osztály szörnyű politikája a 20. század minden évtizedében ennek keresztbe nem tesz, el nem metszi és meg nem fojtja, elsősorban a magyar uralkodó osztályok. Nem akarom úgy beállítani a szerencsétlen nyomorult magyar történelmet, mintha kizárólag csak az imperialista nagyhatalmak játékszere lett volna. Az is, természetesen, és a fasizálódó német birodalom eszközeként Magyarországnak nagyon nehéz dolga volt, de egyáltalán nincs szó arról, hogy csak a németek döntéseinek lett volna minden, minden kiszolgáltatva Magyarországon, és más vonatkozásban, de elmondható ugyanez a szovjet uralom alatt sínylődő Magyarországra is. Tehát azt mondom, ha ezek a nagyhatalmi külső erők nincsenek, vagy nem ilyenek, akkor hiába volt nagyon erős a visszahúzó ereje a hagyományos formáknak, azért ezek az új, kapitalizálódó és polgárosodó rétegek, körülmények és életformák nagy jövő elé néztek volna. Ennek mindenképp megvoltak a csírái az első világháború előtől kezdve már, kisebb részben megvoltak, megmaradtak és virágzottak is nagyon vékony rétegek körében a két háború között is, és aztán szüntek meg, de ez egy társadalomtörténelmi nézőpont.

Ami a regényt illeti, ott szándékosan választottam olyan helyzeteket, alakokat, figurákat, akiket egy picit több lehetőséghez juttattam, mint ahogy mondjuk az interjúim élettörténeteiből erre különféle mintákat szereztem volna. Maga a főhős is sokkal nyitottabb, szélesebb látókörű, műveltebb, többet látott, többet élt külföldön, nyelveket jobban tud, jellemét, alkatát tekintve pedig egy sokkal emancipáltabb, bátrabb, vakmerőbb figura annál, mint ami az ő társadalmi helyzetében elképzelhető vagy szokásos volt. Van aztán – az végképp irodalmi kérdés már – hogy melyikük hogyan ír. Ebben a regényben ugyebár nem az író ír, hanem a szereplők. Ezt pedig nagyon határozottan oda akartam kifizíteni, hogy ez szándékosan olyan helyzet, hogy itt egy percig sem szabad elhinni, hogy itt valóságos naplót ír valaki, ez irodalom, és ennek a megírás formája ez, hogy valaki kifizíti irodalmi szöveggé azt, amit naplónak hív. Persze így épeszű ember nem ír, ha naplót

vezet arról, hogy mi történik vele. Ez vagy egy irodalmi forma tudatos választása, vagy egy alaknak a döntése, hogy valami oknál fogva irodalmi formát választ ahhoz, hogy ezen a nyelven írjon, beszéljen magával.

■ *A szociológiai kutatásai, az, hogy olyan rengeteg levelet olvasott, levelet, levelezést hivatalos szervekkel, emberek levelezését egymás közt, ez befolyásolta a formának a megválasztását?*

■ Persze, befolyásolja az embert az, amit talál. De ezek ötletek. Ötletet tud adni, de hogy az ember egy regény megírásához milyen formát választ, az végül a forrásoktól független. El kell dönteni, mi a jobb, ki beszél kihez, hogy a főhős maga beszél ill. ír-e, ha nem, akkor kicsoda. A harmadik regényemben, *A fényképész utókorában* nem a főszereplők beszélnek, hanem a mellékszereplők, akik végigkísérik a jeleneteket. Mindig be lehet azonosítani, hogy most kicsodák. Többes szám első személyben beszélnek, de mindig változó, hogy kicsodák. Egymástól veszik át a szót. Ez egy ilyen narráció, ezt találtam ki, hogy lehessen egy olyan nézőpontot gyakorolni, amelyik változó, olyan, mint egy staféta. Egymásnak úgy adnak át különféle csoportok, mondjuk egy kamerát, amelyiket ennek a folyamatos történetnek a nyomába indítanak el, de mindig változó operatőrökkel és narrátorokkal. Hát ez akkor az ő, hogy úgy mondtam tanúvallomásaiknak az egybeszerkesztése, ha forma, szemben a korábbi két regénnyel, ahol két hang, vagy három hang illetve toll váltakozásából, összevonásából születik egy regényforma. Ez pedig egy sokkal sűrűbben váltakozó narrációs fordulatok illetve narrációs helyzetek cserélődése nyomán alakul, de persze közben az ember arra kell, hogy törekedjen, hogy folyamatosan olvasható és élvezhető szöveget állítson elő, hogy a könyv ne arról szóljon, hogy a szerző kipróbál egy új narrációt, mert ugye az nem jó, ha a farok csóválja a kuttyát.

Én a szlovákságomhoz vagyok hűtlen

■ *A legnehezebben érthető a Jadviga párnájában a lábjegyzetelés lesz addig a pontig, amíg az olvasó rá nem jön, illetve ki nem derül teljes bizonyossággal, hogy ezeket a lábjegyzeteket ki készíti – a fiatalabbik gyermeke a házaspárnak –, illetve az is kiderül majd, sokkal később, ez a dolog a származással. Lényeg az, hogy az ő lábjegyzeteiben bizonyos szlovák szövegek fordítása áll, valamint egy nagyon furcsa, tudatlan ember szemszögéből való kommentálása bizonyos dolgoknak. Ez a tudatlanság az, ami nekem azt jelentette, hogy itt jön az, hogy elhallgatás, hogy nem tudunk arról, hogy mi volt, mert nem adták nekünk tovább a történeteket. Jól érzem? Arról nem is beszélve, hogy már a nyelvtana is, meg az egész nyelvezete sokkal nivóltanabb...*

■ Nem tudatlan ő szerintem, mert nagyon sokat tud, csak egy kicsit beteg, egy kicsit autista, megzavart tudatú figura, de mindenképp egy marginális helyzetben van a saját világában, a saját családjában is. Részben persze annak is áldozata, hogy abban a családban mi történik, miről beszélnek, miről nem, és persze a társadalomban sem beszélnek... Ez is hozzájárul a magányosságához, és egy

jobb világban nyilván neki sem lenne ilyen nyomorult sorsa. Dehát azt azért látni kell, hogy ő egy beteg ember, jobb körülmények között is nagyon nehéz dolga lett volna. Így aljas célokra is fel tudják használni, besúgót csinálnak belőle – egy kicsit nyomorult és szerencsétlen figura. Nem gondolkoztam azon, hogy ennek ilyen szimbolikus jelentőséget tulajdonítsak, vagy ráakasszak, hogy ezzel szimbolizáljuk azt a látványos romlást vagy lecsúszást, vagy nemzedékről nemzedékre... egy katasztrófát, ami egy többgenerációs családban előáll, mert ezzel párhuzamosan persze voltak felemelkedések is, kétségtelen, egyik családnak föl, másiknak le. De mindenesetre ez van benne, hogy van valamiféle felejtés és tudatvesztés. És persze, az ember egyfajta nyelvi lenyomatot tud adni, akkor jó, ... mert kétségtelen, hogy nagyon erős regiszterváltások vannak itt Ondris szövegei és Misu szövegei között, amik szociológiailag nem reális, nem pontos jelentésű regiszterváltások. Természetesen ezek is írói eljárások, és ezek is sokkal jobban szét vannak feszítve, mint ami a valóságban elképzelhető. De az biztos, hogy ennek nemcsak irodalmi magyarázata vagy jelentése van, hanem áttételesen társadalmi-történelmi jelentése is. Egy ilyen nyelvi regiszterváltással ki akarhatja az ember fejezni a társadalomkritikai indulatait is.

■ *És tanulságképp levonhatjuk, hogy Tótkomlós a magyar irodalom szíve...*

■ Ez egy véletlen dolog, hogy ki hol születik éppen, kit hová visz a sors... a Krasznahorkai életében ennek minőségi szerepe nincs, ő ezt nem tartja számon... de az, hogy ki mely pontokat nevez meghatározónak az életében, illetve valójában is melyek azok – nem biztos, hogy fedi egymást a kettő, és ez nemcsak földrajzi vonatkozásban értendő.

Én abszolút értéknek tartom azt, ha valaki vált. Vagy megváltoztatja saját nemzeti identitását, vagy egyszerűen átmegegy egy másikba. Legyen joga akár a régi vágányról az újra áttenni a kapcsolatait és tisztelettel ugyan, de csak úgy tekintve, mint egy régi családi tradíciót, amihez nekem már nincs közöm.

■ *Tebát annak tudatában, hogy... 'én a szlovákságomhoz vagyok hűtlen'.*

■ Persze. Én mindenképp hűtlen vagyok, hiszen nem szlovákul írok – ami mindenképp vicces is volna, hiszen nem tudom jól azt a nyelvet. De olyan értelemben is hűtlen vagyok, hogy saját gyerekeimet nem tanítom erre a nyelvre – másba nőttek bele, másfelé fordulnak, óhatatlan szerintem a korábbi irányokat, helyeket az ember tudatában és szívében is megtartani...

Van egy olyan gondolkodás, amelyik heted-ízglen képes elátkozni azt, aki elfordul mondjuk a magyarságtól, vagy a szülőföldjétől, vagy Erdélyből áttelepül, vagy aki emigrál és elfelejti a nyelvét, aki nem tanítja a gyermekét magyar nyelvre...

■ *Nagyon köszönöm a beszélgetést.*

Hajóval jöttetek?

Duna-cédulák

(*Karádi Évának a 100.-ra.*)

(Hajóval jöttetek?) Az egyszerű magyar kérdésnek itt és most komoly sánca van, hogy első mondata legyen valaminek, amit a Lettre utolsó számában kezdek el. Ez óvatos optimizmusra vall.

(Kanyargós tengely) A valami: „Cédulák egy reménytelen és örömteli reser-sírolás első fázisából.” „Kevés szabadidőmben egy éve nyírom a füvet az üres telken, ahol majd alapozni kezdek, hogy építsek egy meglehetősen terjedelmű – mit is?” „Ugyan fikciónak gondolom (s óvatlanul regénynek nevezem, ha egyáltalán), műfaja nincs.” „Nem, nem regény, legföljebb könyv.” „Lényegében az elődeim-őseim fiktív és valódi történeteire, a Duna kanyargós tengelyére épülő hosszupróza.” „Ettől még a tények tények, akár megtörténtek, akár nem.”

(Az óra üt) 1998 július elsején, délután negyed ötkor sóhajtott egyet és meghalt idősebb Schusztér Ferenc uszálykormányos. Kilencvenhat éves volt, pár hónap híján be is töltötte. Lánya, Schusztér Mária és felesége, Himmel Mária, kik felváltva virrasztottak mellette, elhívták az orvost, azután jöttek a koporsósok, és a két idős asszony a forró alkonyatban kikísérte a testet a tolnai temetőbe. De utolsó útja nem ez volt. Öt nappal a halála előtt egyszer csak felkelt, kiment, beleült a foteljába. Ahogy más rágyújt egy szivarra, értelmetlen és heroikus civil gesztussal, ami kivezeti az életből. Öt méteres út annak, aki 1917 és 1945 között számtalanszor végighajózta a Dunát Regensburgtól Brailáig és vissza. Anyám és nagyanyám ült a kiürült házban, erős és kezelhető bánat volt a szívükben. Ültek éjszakaig, hogy majd virrasztanak, mintha nem ezt tették volna napok óta, de azért megágyaztak. Időnként sírtak egy sort, a kánikulára tekintettel szétlapogatták a dunyhákban a tollat, a szűk udvarból a verandaszerű előszobán átszűrve épp-hogy derengett gyerekkorom éjszakája, a pannóniai éjszaka. Még kimentek az udvari véce-re pisilni, az egyik megvárta a másikat, távol macska, vonatfüty, csillogroszogás. Aztán mintha maguk előtt is titkolnák, mintha észre se vennék, lefeküdtek, csönd lett. Aludjunk, mondta halkán anyám, de nagyanyám addigra nyitott szájjal, mélyen aludt, kibontott haja fehérsárgán világított. Kiszáratva anyám is elaludt, a bőrével hallotta, ahogyan feleket és egészeket üt a falóra. Hatvanhat éve üt, odafönt vették, tán Regensburgban. Nyitottam egy file-t aznap este, mint ha gyertyát gyújtjanék, aztán elővettem a nagyapám füzetét, s a kazettákat, amiket fölvettem vele, hogy hamarosan elkezdjem bemásolni a gépbe. Már akkor is éveket késtem, harminc éves korom óta írnom kellett volna ezt a könyvet. A fiatalkori fényképe ott állt, most is ott áll a szemem ügyében, fölötte az ominózus hajós-sapka, s a dobókörte, egy a kikötéshez használt alkalmatlanság, amit még ő faragott, és festett be piros-fehérszöldre.

(Entlang, entlang, nagy a te hatalmad) Végig, a mentén. A megírhatatlanul sok mint probléma, tehát a határoltóság és az arányé. S ettől már a reser-sírolás sem tud eltekinteni, jókedvvel, bőséggel. Hisz mi *nem* a Duna? Mi *nem* kapcsolható hozzá? Amit a szöveg felvesz, így-úgy el is dunásodik? Ami az életben történt, minden keresztezi, átmegy alatta vagy fölötte. Vagyis leírható vagyok a Dunával, de hogy írható le a temérdek Duna? A Duna csak fojt, mint a keménytojás sárgája.

(A szép kék Dunánál) Johann Strauß keringője a Bécsi Férfidalárda megrendelésére, Josef Weil rendőrhivatalnok szövegére készült, s a kiegyezés

évében, a Palais Dumbában lényegében megbukott. Strauß a közelgő párizsi világiállításra gyorsan írt a darabból egy hangszeres változatot. Fölébigy-gyesztette, mintha Verlaine valamely gyönyörű sorát: „Le beau Danube bleu”. Ha kérdezték, mi adta az ihletet a keringőhöz, többnyire egy verssort emlegett, Beck Károly Izidor, bajai származású német költő „A Dunánál” című költeményének egy sorát: *An der schönen blauen Donau*. Igazi vízi zene, a Lusitania szalonzenekara ezt játszotta utoljára, mielőtt ’15 májusában egy német tengerallatjáró elsüllyesztette. Baján egyébként azért volt *kék* a Duna, hogy megkülönböztessék a *szőke* Tiszától. Hogy Bécsben miért kék, illetve mitől kék, ha nem, arról komoly tanulmányok születtek.

(Egy pasasérhajó) Himmel Mária kuncogva meséli, hogy 1935 nyarán, már augusztusban, mert a Mancsi akkorra elmúlt 3 éves, fölfele mentek az uszálylyal, és Visegrádnál, ahol az a nagy kanyar van, és nagyon folyik a víz, találkoztak egy pasasérhajóval, jó, nem egygel, mert erre fönt már nagy volt a forgalom, de ez valami igen vidám hajó volt, tele tarka népekkel. Ott állt a kerékállás mellett a gyerekekkel, és nézelődött, mert ezt szerette a legjobban, nézelődni, amikor egy nagy testes férfi, aki pöttyös csokornyakkendőben állt a személyhajó korlátjánál, egyszer csak feleje fordult, és azt kiabálta, Mária, Mária. Valahogy elég közel voltak egymáshoz, talán mert kicsi volt a víz, mindenesetre ő ott egészen zavarba jött, hogy mit kiabál neki ez a kövér illető, mit akar ez övele, egyáltalán, honnan ismeri. Szerencse, hogy az ura nem hallotta. Még azt is kiabálta, kézsókóm, s lengette hozzá a kalapját, majd elröpült, de szó szerint, ha így volt, ha nem. Lehet persze, hogy tolnai volt, de nem hiszi.

(Kazinczy Ferencz 1831-ben) A gőzhajó nálunk egészen új jelenés lévén; első útját tavaly tette szeptemberben, Bécstől Pestig; festeni fogom azt. – Míg a Duna egyéb hajóinak teknője üreg, s a vendégszoba rajtok kiáll a teknőből: a gőzhajón a vendégszoba egy felfordított teknő üregében látszik lenni, s a vendégszoba rejtve van. Oda és a kemenczékhez grádicsokon esik a lemenés. A vendégszoba gyönyörű. Meredek grádicsának deszkalépcsői sárgaréz-pléhbe vannak szögve; s innen jobbra és balra két kiseded rekesz nyílik, a terítő számára, ki ide zárja tányérait, üvegeit. A terítő egy becsületes arcú, tolnai illetőségű férfiú, Pauli Ferdinánd. Asztalok s karatlan székek körsöfa szeletekkel vannak borítva, s a talpazat parkételt. A falak deszkája világos barna színnel van befestve, hogy az asztal és szék fájához hasonlítson, s a vesszőzet és egyéb czifra rajta zöld; így a négy vékony oszlop is, mely a padlást a szoba közepén a betörés ellen védi. Ablaka egyik és másik oldalán három, s hosszas kerek metszésű, s üvegtábla és zsaluvas. Az ajtó mellett jobbra és balra két tükör, épen olyan metszésű, mint a hat ablak, s így a szobát nyolcz ablak világítani látszik. A hajó farában még egy szoba, hová innen esik a bemenés, hálásul az asszonyosságoknak. Pauli Ferdinánd jámbor harang-játékára az utasok egyenként ebédelnek, vagy ha úgy tetszik, kisebb társaságokban, s a konyhacédula el van vetve a terített asztalokon, hogy kiki tudhassa, mit kívánhat és mennyiért. – A falak mellett párnázott pad fut el, s az éjjel ágyul szolgál az utasoknak.

(Gerngroß) Inkább csak a Práterbe jártunk, de néha bementünk egészen a Burgig, a város közepébe, át a kanálison, ahol azok a szép nagy áruházak voltak. De az uram ezt megtiltotta, mikor az ő egy rokonát, egy fiatalasszonyt úgy összetaposták a Gerngroß áruházban, a Mariahilferen, hogy egy hétre rá, karácsony este elment neki a gyerek, valamint ő is majdnem meghalt, mire

PARTI NAGY Lajos
[Szódalovaglás](#)
Jelenkor, 1990

[Se dobok, se trombiták](#)
Jelenkor, 1993
Magvető, 2008

[A hullámzó Balaton](#)
Jelenkor, 1994,
Magvető, 2005

[Esti kréta](#)
Jelenkor, 1995

[Ibusár. Mauzóleum](#)
Jelenkor, 1996

[Sárbogárdi Jolán: A test anyala](#)
Jelenkor, 1997,
Magvető, 2007

[Europink](#)
Jelenkor – Lettre,
1999

[Hősöm tere](#)
Magvető, 2000,
2005

[Grafitnesz](#)
Magvető, 2003

[A fagyott kutya lába](#)
Magvető, 2006

(Banga Ferenczel)
[Kacat, Bajazzo](#)
Pytheas, 2002

[Dump Endre](#)

[Töredékek](#)
Pytheas, 2004

[A vak murmutér](#)
Magvető, 2007

[A peccenyehattyú és más mesék](#)
Magvető, 2007

[Az étkezés értalmasságáról](#)
Magvető, 2011

[Fülkefor és vidéke](#)
Magvető, 2012

[Mi történt avagy sem](#)
Magvető, 2013

[Fülkefónia és vidéke](#)
Százegy új magyar mese
Magvető, 2014

2016 tavasz

NÉMETH Zoltán
Parti Nagy Lajos
Kalligram, 2006

„Statt Berlin”
Magyar Lettre
Internationale, 29

(Balla Zsófiával
és Kovács András
Ferencsel)
„A költészetről”
Magyar Lettre
Internationale, 31

„Szonettjáték”
Magyar Lettre
Internationale, 34

„Virágh Rudolf
verseiből”
Magyar Lettre
Internationale, 37

„Kis tél az
öszológán”
Magyar Lettre
Internationale, 40

(Márton Lászlóval,
Garaczi Lászlóval,
Kukorely Endrével
és Németh
Gáborral)

„Még egy regényes
Lettre-beszélgetés”
Magyar Lettre
Internationale, 41

(Bruno Bourellel)
„Fényrajzok
Budapestről”
Magyar Lettre
Internationale, 42

„Berolina Medwelin”
Magyar Lettre
Internationale, 45

„Mattersburg leírása”
„2002 címtelen
leütés”
„Tolnai Ottóról”
Magyar Lettre
Internationale, 47

„Angyal(szárny)
cédulák”
Magyar Lettre
Internationale, 60

„Felejtés-cédulák”
Magyar Lettre
Internationale, 65

„Tenger-cédulák”
Magyar Lettre
Internationale, 91

(Eve-Marie Kallen
interjúja)
„Europink”
Magyar Lettre
Internationale, 50

(Vári György
interjúja)
„amit én csinállok,
az maga
a sültrealizmus”
Magyar Lettre
Internationale, 71

bevitték a kórházba az uszályról. Ez '32-ben történt, aranyvasárnapon, december 18-án, mikor a Paula bement oda más hajósfeleségekkel, illetve bevilamosozott. Kora délután volt, mire beértek, és olyan négy óra körül egyszer csak kitört a pánik. Úgy mesélték, hogy kimondottan a hakingerek voltak, vagyis a nácik, méghozzá füstbombával, hogy bűdös lett rettenetesen, meg könnyezni köllött ezeknek a szegényeknek, de szászám, mivel tele volt az áruházzal, és persze mindjárt azt kiabálták a népek, hogy Feuer, Feuer. Hogy tűz van. Nagyon megijedtek, próbálták menekülni, és összetaposták egymást, főleg a gyöngébbet. Ezt a Paulát, például, addig-addig, hogy sose heverte ki. Akkor azt mondta az uram, slussz, többet oda be nem mész. Az ilyen áruházakba. Emlékezz vissza, tavaly te is ott voltál bent ugyanúgy, három hónapos terhesen. Mi lett volna, ha így jársz a Mancival? Ami kell, megvesszük idekint vagy Linzben meg Pozsonyban. Nekem egy ilyen Hitler, akármekkora fenegyerek, ne tapossa össze a feleségemet. Nincs olyan rékli a kibaszott világon.

(Tütü, hattýmáj) A kreamsi börtön hajdani szőnyeggyárából nézve a ma-terni oldal békésen úszik a rózsaszín, reggeli trübben, aztán mikor feltisztul, látni Frau Bacher negyven hattýmáját, ahogy haladnak lefelé kecses csapatban, ugyanúgy, ugyanakkor. Hogy a sэфin tömné őket, arra nincs adat, Európa szerte híres étlapján hattýmáj (Geröstete Schwannleber) nem szerepel. A konkurrens Doleischl hattýmálsaládnak párna- paplan- és tütügýára van, ugyancsak Mauternben, specialitásuk a „Bischof” márkájú nyári dunyha, mely könnyebb az utolsó leheletnél, valamint a színpadi tánc, amiben szép sikereket értek el úgy a múltban, mint a jelenben.

(Egy sárga tűzfal) A Duna felől, alulról látom először Budapestet, egy lakdikból. Egy tanyahajó oldala, ipari vízszag, valami trepni, aztán kólépcsők, majd fagyalt, állatkert, 1958. S mindenekelőtt egy irdatlan tűzfal, talán a Dráva utca környékén, de nem igazán tudom, hol, s főleg nem, hogy honnan – talán az előző és elkövetkezendő éveimből. Egy omlatag, sárga tűzfal a lobogó alkonyatban, és a kisgyerek sokáig kísértő érzése, hogy valaha kellett egy ilyen tűzfal mögött laknia, avagy egyszer egy vagy sok másik életében még lakni fog. Nem én, mert az mindegy, de minden tűzfalam budapesti.

(Húsvét Kremsben) 1945 nagycsütörtökjén, aznap, mikor a nyilas kormány Sopronból Ausztriába menekül, id. Schusztter Ferenc Bécsben megkapja a rendeletet, hogy passauai úticéllal rakodja meg az uszályát barakk-alkatrész-szel, továbbá vegyen föl bizonyos Kretschmár főhadnagyot, annak feleségét, sógorasszonyát valamint tisztiszolgáját. Nagyszombat délutánján érkeznek Steinbe, ami Krems része, és közvetlenül a Duna-parton fekszik, közel a Mauternba vezető vashídhöz. Húsvét vasárnap, április elsején az asszonyok kimennek egy kicsit sétálni, Kretschmár velük tart, szigorúan csak egy kiáltásnyira, mert ha feljön a vonta a szenelésből, azonnal menni kell. A főhadnagy a promenádnak nevezett rakparton tüzet ad egy jóarcú illetőnek, kit zenetárnak néz, de kiderül, „odabentről” való, a híres kreamsi börtönben dolgozik.

Nem túl beszédes, ám barátságos, így Kretschmár megkérdi, hol lehet itt bort kapni. Az illető eltűnődik, aztán mond egy Heuriger-címet, Keller-Gasse 40., s hogy egyáltalán nincs messze, ha nyitva van, persze. Mert itt már semmi se működik, Herr Oberleutnant. Szomorú és nagyon civil a hangja, köszöni a tüzet és megy. Heil Hitler, próbálkozik a főhadnagy zavarában, a börtönőr vissza se fordul. S Kretschmár nem győzi nyelni dühös, keserű nyálát. Este melléjük áll a Johann Strauss, Bratislavából menekülő utasokkal. Széles, öreg gólyavasaló, jajgat, nyög és sóhajtozik egész éjszaka, mégis van benne valami megnyugtató. Reggel korán indul el fölfelé, alig tűnik el az oberloibeni kanyarban, mikor amerikai vadászgépek támadják meg, mélytámadás géppuskákkal, sok a halott, a sebesült. A motorhajó, mely Passaubá vinné az uszályt, előremegy segíteni, s mivel föl kell vontatnia Linzbe a magatehetetlen kórházhajót, csak egy hét múlva kerül elő.

(Ki biliztetett?) Alig hiszem, mondom a figurának, akit az egyszerűség kedvéért valamelyik, sőt bármelyik női fölmenőként gondolok el, alig hiszem, hogy a kedves asszonyság egy életében, annak egy szakaszában ne tartozott volna, ne volna tartozandó Ida Hahn-Hahn grófnő kisszámú személyzetéhez. Természetesen miután kis híján szolgált Mária Terézia udvarában, de ha muszáj pontosítani, valakinél, aki beszállított az udvarnak, illetve akinek a valakije. Esetleg biliztette II. Józsefet, majd, jóval később, az anyámat, sőt engem.

(Heldenplatz) Na ja, szóval mi mind ott álltunk a Ringen és a Heldenplatzon. A Petzner-Másli, a Woitschkerl-fiúk, a Korschinek Viki, a Nezwarka Pepi, a Herr Karli, az ember érezte, hogy magunk között vagyunk, mint egy nagy lakodalmi lugasba. Az egy kéjmámor volt, kérem. Elég az hozzá, a németek bemasíroztak, szóval, segítettek az osztrákoknak. Na, úgy segítettek, ahogy a sáskajárás. Egyszerre nem volt semmi az üzletekbe, borotvaszappan se. Az osztrák rendőrök meg már ott álltak az izével a karjukon, a horogkeresztes karszalaggal.

(Az ima legyen veletek!) Johann Lang 1945. április 5-én kora reggel azt mondja várandós feleségének, hogy hamarosan teli lesz a városka menekültekkel, jön az egész Bécs, a börtönben nincs enivaló, legjobb volna az összes rabot kiengedni a francba. Hallgassál, mer még bajod lesz, mondja a nő, és két súlyos melle közé húzza az ura fejét. Egy magyar főhadnagy zenetárnak nézett múlt vasárnap, mondja váratlanul a férfi. Na látod, mondja a nő. Franz Kodré börtönparancsnok aznap és másnap háromszáz fogoly szabadon bocsátására ad parancsot. Beosztottja, Johann Lang kis szónoklatot intéz a rabokhoz: Ez a ház szabadon enged titeket. Bújjatok el, keressetek fedezéket, az éjszakák még hidegek! Az ima legyen veletek, ne hozzatok szegényt a házra! Tiltakozva a döntés ellen, a Schuster-Abteilung vezetője, a masszív náci Anton Pomassl azonnal felhívja az SS-t és a kreamsi körzetvezetőt. Anton Wilthum fogolylázasra hivatkozva riadóztat, SS- és Wehrmacht-egységek veszik körbe a börtönt, válogatás nélkül löni kezdenek az otmaradt rabokra, 5-én és 6-án 386 embert ölnek meg. A börtönparancsnokot, három másik

börtönört és Johann Langot ítélet nélkül, a polgármester jelenlétében a fegy-intézet falánál kivégzik, mivel nem tartották be a szolgálati szabályzatot.

(Utcányi nyiladékom) Magyarország fővárosában a balparti Pestről, konkrétan az Újlipótvárosból, a Pozsonyi út és a Katona József utca sarkáról van szerencsém kilátni a Dunára. Mire megpillantom, egy adott pontja, a Breg forrásától számítva, megtett 1649 kilométert, a sulinai 0 kilométerköig 1239 van neki hátra. Előre. Nagyjából, mert a pontos hossza nemigen számítható ki. Ha onnan számítjuk, ahol a Brigach belefolyik a Bregbe, Donaueschingentől, az csupán 2850 kilométer. A Palatinus házak utcányi nyiladékan látom a Margit-szigetet, fölöttemögötte a Rózsa-domb és a Ferenc-hegy. És nagyjából száz métert látok a vízből, ami vagy már elfolyt vagy el fog folyni, de sohasem jelenvaló. Nem szoktam folyónak hívni, a Duna az Duna, minden más lehet folyó, ha áll, ha nem.

(Fürdés) '44-'45 tele után lehet-e fürödni a Dunában? Mit mond Adorno?

(A willendorfi lelet) Egyszerű nap volt, 1908-ban, épp Frühstück után voltak az urak is, a munkások is, avval elrakták a szalvétájukat, elnyomták a cigarettájukat, és elkezdtek ásni a feltárandó területen. Nemsokára ásonyomnyi hamurégre akadtak, mely alatt Szombathy József, ki akkor a Természettudományi Múzeum igazgatója volt Bécsben, talált egy tizenegy cm-es kis mészkövet. Benyúlt a hamuba, kézbe fogta. Ott feküdt, egyszerűen ott feküdt, majdnem harmincezer éven át.

(Johanna Lang vacsorája) Elhúz mellettem a Zsófia Főhercegnő nevű szalodahajó, az étteremben esztrád-zene szól, spenótos kacsamájat vacsoráznak a vendégek. Elnézem magamat, ahogy jó karban lévő osztrák nyugdíjas vagyok, nevem Johanna Lang. A brokkolikrémlés alatt megcsodáltam a Budai várat és a Parlamentet, ilyen kicsi országnak túlzás egy ekkora parlament, ilyesmiket gondolok, már a kacsamáj fölött, a sötét szigetet bámulva, ahol is egyáltalán nem látom magam, igaz, nem is figyelem, midőn futás örvén araszolok a tölgyek alatt a tavaszi szélben.

(Alapkő, barna füzet) Id. Schusster Ferenc halála után eltelik majdnem tizennyolc év, mire 2015. február 27-én, Kremsben, tényleg elkezdem begépelni a naplót. Így nevezem a barna füzetet, naplónak. Alapkő. Törzs, amire rászerelem, amit, pallók, palánkok, beszegődő sárgaréz pléhek, gőzmasina. Ezzel együtt fogalmam sincs, hova és hogyan épül be, illetve hol marad zárvány. Megható az egyszerű, a keresetlen alapossága, miközben igen plasztikus és élénk tónusai vannak, igaz, én hallom a hangját, látom a repkedő kezét, ahogy előredől, és majd kievez a fotelből, és megfogja a vállamat, karján megremeg a horgonyos ember, úgy magyaráz, mintha ketten volnának.

(Sasok könyve) Brehm Alfréd hosszas unszolásra, 1878 tavaszán kísérte el az akkor még nem szegény Rudolf trónörökösöt a középső Duna vidékére. Németországban azidáig ismeretlen sasfajokat mentek nézni, útjukról 1878 végén „14 nap a Dunán” címmel meg is jelent az alapos élménybeszámoló, persze névtelenül. De hogy maradhatott volna titok út és lenyomata? A elragadtatott kritikák a szerző magas személyétől nem tudtak és nem is akartak eltekinteni, pedig a munka, némelyek szerint, csupán rossz utánzata volt az útleírásoknak. A könyvben gyakran említetik egy fiatal, elálló fülű hajós gyerek, ki elébb csak ólálkodik a nagy emberek körül, végül megbízatást kap tőlük, nem is akármilyet. Beveszik transzírmesternek, vágni, mosni, föltakarítani. Sokat ökröndözik, de jól meg lesz fizetve. Nem is a transzírozás viseli meg, hanem hogy tudományos célból minden egyes faj húsát meg tartozik kóstolni, s arról beszámolni. A sashús förtelmes, mesélte nagyapám, mintha szappant sütnének parázson. A címerre nem tudott ránézni azután úgy, hogy a szeme könnybe ne lábadjon.

(Via Donau-kanal) Óbecséről, ha mondhatjuk így: hegymenetben Aspara Margit leány feljöve Buda-pestre, s az Feneketlen tóban vett magának lakást.

Musculus halfarka vala, a legöregebb dorozsmai hartsa-bátsiknak sem elővalóbb. Lúdbőrzésit, aminthogy szemérmét es legyőzvé, puczer fölsőtestivel Verpeléti útig ellófrált vala, holott mutogatásból, majd fajtalan kurválkodásból élt. Szép hangja s gömbölyű mozgása okából Vertsits Jakab Tahót kávé s a leányt megkedvelvén, Lótusz nevű mű-intézetében fölfogadá, néki egy ámbráskád felpantsolt kölni vizet oda béállított, s ötlet hol indiai fürdős huri-ként, hol az fark tanczosaként ki plakatérozta. Sajnos utóbb erős viszketéstől háza népével egyetemben megbetegedvén, két legényivel a szegén huri sellőt megfogatta, s az Feneketlen tóba szabálhont visszaburétatá. Szomorú végzete e párát a Déli-vasútnál érte el, amennyiben egy tüzes locomotív télhajnal több szelvénybe elvágta. Mongyák, pikkely és sömör hulla alá az Vérmező tarlotte bokrai közt, síkpor jajgatás...

(Nyúl vadászat) Április 6-án délelőtt fura menet vonul Mautern felé a hídon. Mintha rabok lennének, gondolja id. Schusster Ferenc, aki fönn időzik a kormányállásban, noha nincs mit csinálnia. Néz, nyeli a mérgét, tudja, innen minél hamarabb pucolni kéne. Később erős fegyverpogást hallanak a város felől, egészen a közelből. Mintha a börtönből jönne, mondja Kretschmár, fehér, mint a fal, a bortól is csak sápad, bevallja, egy hete ott áll a bélcsavarodás határán. Másnap, 7-én elindul valami orvost keresni vagy patikát, de hamar visszajön avval, hogy nem tanácsos továbbmenni, mutatkozni se, felázadtak a foglyok, és kitörtek, de százával, az SS most fogdossa össze őket. Nem viccelnek, se a rabok, se az üldözőik. Akkor nyúl vadászat lesz itt, amilyen még nem volt. Hogyhogy, kérdi a kormányos. Úgy, hogy mint a nyulakat, szegényeket, puf, puf, puf. Messziről látszik, a nyomorult rabgúnyájuk. Nem tudni, a pisztolyát vagy a beleit szorongatja a köpenyzebében. Behúzzák a járódeszkát, lecsuknak minden ablakot, nincs mozgás, csak a horogkeresztes zászlót lobogtatja a szél. Két kőhajításnyira elkapnak valakit, illetve addig üldözik, amíg a promenádon elkapják, ezt a tisztiszolga látja a matrózáblakból, s látja, ahogy belelövik a Dunába.

(Szomorú kentaur) 1986 óta áll Bécsben a Duna-csatornán a hajdani sebesgőzös maradéka, egy téli viharoktól, nyári discóktól széjelrázott szomorú kentaur. Bizonyos szempontból 1853-ban épült az Óbudai hajógyárban az Első Dunagőzhajózási Részvénytársaság előbb Carl Ludvig, majd Grain nevű hajójaként. Más szempontból 1912-ben, Ferenc Ferdinándként látta meg a linzi hajógyár napvilágát. Az első háborúban kórházhajó volt, majd, már Johann Straußként, gyorsjáratú gőzös (1400 személy, 11 kabin, 30 ágy). A második és számára utolsó háborúban ismét kórházhajó, többszöri súlyos sérülések után Linzben süllyed el '45 tavaszán, az utolsó bombatámadások egyike alatt. 1951-ben a roncsot kiemelik, s a gőzgépet ráépítik a Carl Ludwig, majd Grein gőzhajó majdnem 100 éves törzsére, kazánjai akkortól kőolajtüzelésűek. 1972-ben vonják ki a forgalomból, s lesz belőle étteremhajó Regensburgban, majd Clubhajó Bécsben. Szép kor, 163 év, egy sebesgőzös hányatott élete ama szép kék Dunán, amit Strauß halhatatlan keringőjéig senki kéknék nem nevezett.

(A Duna Újpalotán) Egész trackek törlődnek, de kihúnyóban is pörög a lemez, kattognak az arché legmakacsabb, letörölhetetlen emlényomai. Most őt gondolom a legfőbb beszélőmnék, mindenki, akinek szerepet szán a véletlenem belőle, hozzá vagy vele beszél, mittudomén, Canettitől, Heinétől Hitlerig, Zita királynőig. Tolnárol néhány évvel korábban felköltöztetjük, anyámmal él az utolsó éveiben, megéri a századik születésnapját. Ha meglátogatjuk a lakótelepi lakásban, Újpalotán, honnét még a Rákospatak is kilométerekre van, örül és megismer. Nyugodt, közvetlen tónusban, mintha csak folytatna egy hétköznapi konverzációt, egyet az ezerből, megkérdi: „Hajóval jöttetek?” Nem, mondom, nem hajóval. Akkor a ladikkal, mondja. S hogy nagy a víz, ugye? Inkább azt mondd meg, Heinét milyen volt kiszolgálni Regensburgban. Jó volt, mondja, s hogy melyik Heinét? Adjál savanyú cukrot, Jutkipivili, addig fölmegek a vécére. Nem kell fölmeni, ezen az uszályon van lent is, mondom. Ne mondd, mondja. Mit ki nem találunk! Azt elhiheted, hogy voltaképpen minden megtörtént vagy éppenséggel megtörténhetett volna, csak esetleg nem akkor, nem úgy és nem azzal, akivel. Azt elhiszem, mondom.

ERDŐS Virág

Udvarok
Városháza, 1993Belső udvar
JAK-Kijárat, 1998Lenni jó
Magvető, 2000Másmilyen mesék
Magvető, 2003Eurüdiké
Magvető, 2007A merénylet
Palatinus, 2008A Trabantfejú Nő
Palatinus, 2011Pimpáré és
Vakvarjúcska
Móra, 2012Adjon az Isten
Magvető, 2013Ezt is el
Magvető, 2014Négyeshatos
Magvető, 2014„Boldog Margit”
Magyar Lettre
Internationale, 48„Nyomozati szakasz”
Magyar Lettre
Internationale, 57„Nem a saját
életünket éljük”
(Györe Gabriella
interjúja)
„Mara halála”
Magyar Lettre
Internationale, 65„Madame Poe”
Magyar Lettre
Internationale, 69„Versek”
Magyar Lettre
Internationale, 81

Erdős Virág

VILÁGÍTÓ TESTEK
budapest100

(részlet)

(te erdő leszel te kert leszel ő)

dönt

ez itt a városi civilizáció
vége gyümölcsbél kutyaszar elhajigált
metrószakaszjegyek
nem gond
túlkiabálja a bontógépeket
kipécéz rámszáll utolér mutatja
túraborot kedves
kibúzhatós locsolóslagot

47.5077035753, 19.0229532123

(ma szép nap van csupa)

zöldfelület

felajzott véreink pitykés
lajbiban és ray
ban napszemüvegben futkosnak a
Magyar Fénymagok Egységének Oszlopa körül ami egy
bot mindenki
remekül érzi magát az
aranykapu tárva
nyitva a szeretet árad a
piknik-pokrócok biztonságban és még a
rabkocsiból is
ismerős arcok
47.5123211882, 19.0807343647

(a Fővárosi Önkormányzat Péterfy Sándor Utcai Kórház-
Rendelőintézet és Baleseti Központ)

teraszáról látni a temetőt

47.4964043458, 19.0829753503

(nem cukorkák)

zoknik és más
azonosíthatatlan anyagmaradványok például a legkisebb
radics
lóg a fán a
konténerből kiguberált mosotrózsaszín
kezelésében belő
kitti belő
magyarok ez aztán tényleg egy eléggé
különös karácsony üszkös
fágyos se
fostalicska se csúcs-
díz csak a kiegészítő körül a betonig felpörkölődött parketta-
minta pévéé szaga a bős
utcai fák közt már
pogrom után még
mise előtt bé
angyalka mire vársz
búzz innen menj sietve
csattogtasd szaporán a szárnyad

47.4970708078, 19.1148725152

(magyar a magyarért)

alapítvány és kiadvány
víg utca
vidám város
boldog ország a
kirakatból kiragyogó könyvcím
dísznóságok gyűjteménye

47.4944997513, 19.0732204914

(darab tavasz)

fehér

fal előtt fehér
bentes telefonál feje fölött felirat
iszlámvágas

47.4922751502, 19.0787190199

(utazópárna szellős memóriahabbal)

öregen

betegén sárgán belülről
kijelöl robado testtel állni egy túl szép
kirakat előtt mikrozbato
malackák és gördülő
talpú szandálok közt fixírozni egy üres
dobozt hátba
lebet még hülye
ötlet
optimalizálni az
elodázhatatlant

47.4764369822, 19.0470394492

(azon az éjjel)

ide-oda szaladgáltunk a töltés oldalában a
nevedet kiabáltuk aztán másfél
méterenként letérdeltünk a bóba és sorban
egymás után benéztünk minden
parkoló autó alá de én még a bekamerázott
játsszótér két méteres kerítésén is képes lettem volna
átugrani érte pedig ott olyankor már
senki sincs csak egy
átbúzott kutya

47.4705703782, 19.050232619

(sok van mi csodálatos)

de a japán turistánál nincs semmi
csodálatosabb abogy
báttal az egyetemes
világörökségnek ki-
kilengő szelfibottal
keresi a saját
arcát

47.4866058423, 19.0482491255

(a világ)

közepén egy mókuserék volt most
ütéscsillapító
gumitégla van a
frissen feltöltött homokozóban egy idegen
fogású lapát pont
ott
abová a bátran
üvöltő csecsemőt temettem pusztá
önkorlátozásból már nincs
rendzavarás az
elkerített játszótérre járőrszolgálat vigyáz mint
álmomban a félig
földbe ásott éjjel
látó led
szemekkel
figyelő
balak

47.4592081038, 19.0401944518

(pilinszka)

*a karton közös
párna
nincs*

47.4972859125, 19.0707226843

(a nénikék)

*párnát hoznak nejlonzacszkóba
csomagolják beteszik a
szatyrukba itt kiveszik a
szatyrukból kicsomagolják a
nejlonzacszkóból ráteszik a
nejlonzacszkót a padra ráteszik a
párnát a nejlonzacszkóra ráülnek és
nézik a*

*sírt
de
wolt páل sírját már nem nézi
senki az ülökét
vastagon pubán kényelmesen popsi
simogatóan benőtte az óriás
szórmoba néniké
jöszsz?*

47.4690911028, 19.1869997978

(karamella)

*cipejem a szojszomat
énekli esténként egy igyekvő kislány mindig
meg-megállva a
lépcsőfordulóban*

47.4888161839, 19.0743792057

(a létezők legjobbika)

*az adria sétányon kedden
csütörtökön és
szombaton van kitolás másbol
máskor magyarázza
pangloss mester a bajdani könnyű
búvár aki most egy real
bevásárlókocsival jár
kel kukáról kukára lakni egy beton
virágtartóban lakik a szétrobadt mdf pártbáz
megműveletlen kertjében így
mondja kitolás
ekkor és ekkor és
nem érzi benne az
autodafét*

47.5170917674, 19.1282688081

(ne higgy nekem ha majd egy)

*nap
a kisafrika bátsó
bejáratánál kétségbeesetten
próbálok részvéteket kelteni benned egy fiúrt
mumifikálódott banán iránt a gyomrom
legmélyén én is
rabszolgákat foglalkoztatok
47.4937285141, 19.0725076944*

(széki lassú)

*két román utazik a villamoson
nem vicc
itt valami tényleg
nem stimmel mosolyognak
ettől rögtön
balálra rémül az ember pláne mikor a
töltés után váratlanul
leszállnak és kéz a kézben elindulnak ebben a pont
negyven évvel ezelőtti kelenföldi
koradélutánban az fmb
lebontott épülete felé ki tudja
miféle
rendezvény lesz ez az
egyikük hátán egy kishaba van a
másikuk hátán egy
brácsa*

47.4698988508, 19.0447193384

(ne feledjétek az igazság néha)

*éppoly
észrevehetetlen mint a
panda vagy mint a kun utcai
szent rita plébánia kétméteres
téglakerítésén átbukó borostyán üde fényes egészséges
levelei közt lógó
kompressziós nejlonbarisnya*

47.4950087685, 19.0810699761

(bezúzott)

*plexi mögött a provokatív
ajánlat touch
the screen itt így
érintenek*

47.4927027476, 19.0710472316

(de persze ő is csak addig)

*kellemtlenkedhetett ott a tenispálya
mögötti bokorban amíg érte nem jöttek hogy
elvigyék a
belyére abová
való az indítékai felől kevésbé
érdeklődtek nem is
maradt utána más csak a szétgurult üres
fiolák meg egy
zöldben könnyebb
szatyor
47.4928775235, 19.0394179523*

(ez a város egy vidáman zümmögő)

*kaptár
mondaná a költő de a
költőkön ma nyúlós
költésrohadás van
testükben
méreganyagokat balmoznak fel és
kikapcsolják a számítógépeiket a
fertőzés álcáról
álcára terjed az illetékes
batóság az állomány teljes
megsemmisítését és a
röpkörzet zárlat alá
helyezését rendelheti
el*

47.4859025735, 19.0758866072

Dologtalanok

Victoire Albanel

Csak a testemen keresztül, fotográfiák, periratok
A Garousse Galéria tulajdona

A „pereskedő” művészek vitathatatlan vezéralakja, Victoire Albanel valósággal forradalmasította és megtermékenyítette a korszakot. Nélküle olyan alkotók, mint Patricia Lemieux, Christian Nguyen, René Mesnil vagy – utolsó periódusát tekintve – Vasziljev, valamint a magukat „Új cinikusoknak” nevező csoport tagjai talán meg sem jelentek volna. Kislány korában Victoire mindent, amit csak talált, telefirkált; később, az általános iskolában a színjátszó körben fejezte ki magát; a gimnáziumban pedig már filmet forgatott a pajtásaival. Victoire különleges, extravagáns kamaszlány volt. Ezért is lepte meg annyira az osztálytársait, amikor bejelentette, hogy a jogra jelentkezik. De a várakozásokkal ellentétben az első akadályokat sikerrel vette. A gondolat, hogy egy nap ügyvédként álljon a pulpituson, cseppet sem riasztotta, sőt inkább felvilányozta. Az igazságtalanság elleni küzdelem méltó célkitűzésnek tűnt rátermettsége bizonyítására. Victoire meg akarta változtatni a világot.

Az első feljelentő levelek megírásának ötlete az egyetemi évek alatt pattant ki a fejből. Ezekben a későbbi életművét megelőlegező irományokban főleg zajongó szomszédai féktelen bulijaira, akrobatikus hálószobai teljesítményére, bűgös háztartási berendezéseire, hangos zenehallgatására stb., az őt ért esetleges gyanúsítgatásokra, rosszul öltözött évfolyamtársaira vagy előnytelen szabású ruhadarabokra panaszkodott. Victoire heti háromszornégyyszer is megfordult a kerületi kapitányságon, hogy benyújtsa a fogalmazványait, úgy járt oda, mint ahogy mások a kiadójukhoz vagy a galériásukhoz járnak. Ugyanakkor ezekben a korai szösszenetekben még nem volt tetten érhető az egységes hangvétel vagy következetes szerkesztés igénye – Victoire afféle szorgalmi feladatnak tekintette őket, amelyek segítségével csiszolhatja a kritikai érzékét.

Panaszait Victoire fokozatosan emelte művészi színvonalra, egyre igényesebb kidolgozású művekkel állt elő. Amikor áthajtott egy piroson, és lemeszelték, fényképekkel alátámasztott feljelentésben ment neki az eljáró rendőröknek, akik szerinte zaklatták, a közlekedési vállalat vezetőjének, aki éppen oda helyeztetett egy forgalomirányító lámpát, az előtte haladó sofőrnek, aki miatt nem ért át a zöldön, és a barátnőjének, aki épp a szabálysértés elkövetésekor hívta telefonon. Amikor kezében a vaskos dossziéval kilépett a kapitányság ajtaján, érezte, hogy végre megtalálta a saját hangját. Címet is adott a gyűjteménynek, ez lett a *Hétköznapjaim*. Másnap ujjgyakorlatképpen papírra vetett egy feljelentést a házmaster ellen, amiért nem takarította fel rendesen a lépcsőt, valamint a ház építészé ellen, amiért túl magasra tervezte a fokokat; ezután a villamossági céget vette elő, amiért a lépcsőházi foglalatokba tekert villanykörték fénye nem elég erős, majd a bejárati részen terjengő kellemetlen szagok miatt a szomszédos étterem tulajdonosát; végül a főbérlőnek is nekiment, akit ki nem állhatott, mégis minden hónapban elképesztő összegeket fizetett neki. Ez a csokor az *Ottbonom* címet kapta. Később Victoire beperelte a szülők városát a rossz idő, a lehulló faágak, a düledező templomtornyok és az eső utáni latyak miatt. Mindennek meg lehet találni a felelősét, csak egy kicsit keresni kell. Ezek az írások *Szégyenfoltok* címen váltak ismertté. Korai munkáit először a K & S, majd a jelentősen jobb körülményeket biztosító Garousse Galériában állította ki. Néhány hónapnyi magolás árán Victoire Albanel letette a szakvizsgát, a fővárosi törvényszék pedig ügyvédként bejegyezte; nem sokkal később benyújtott egy pályázati anyagot a Telepre, ahol a bíráló bizottság a B épület egyik legszebb lakását utalta ki neki. És akkoriban találkozott Jurijjal, az Akváriumban rendezett egyik kiállítás megnyitóján. [...]

A per, amelyet Victoire Albanel első kiállítója, a K & S Galéria ellen indított, nagy visszhangot keltett. Ez az eljárás volt Victoire művészi bemutatkozása, amelynek során egyértelműen kiütöközött a tehetsége. Vádbeszédére rengeteg újságíró sereglett össze, akik rögtön megéreztek tette forradalmi jelentőségét. A bírói testület és a közönség bevonása, a tárgyi bizonyítékok felsorakoztatása merőben új műfaj megjelenését jelezte. [...]

A pereskedés művészetének egyik legszebb alkotását – legalábbis viszszatekintve – Victoire Jurijjal folytatott szerelmi viszonya ihlette. A művész nő százötven feljelentést nyújtott be Jurij ellen, amiért a férfi rendszeresen olyan gyönyörben részesítette, hogy az már fájt. Fogalmazványait szikár, jogi bikkfanyelven írta meg. A vádirat mindenre kiterjedt, Jurij hajára, szemére, kezére, hasára, nemi szervére, orrára, lábára, múltbéli, aktuális és várható jövőbeli teljesítményére. A kapitányságon tett látogatásai alkalmával Victoire Albanel kikelt udvarlója kedvessége, figyelmessége, szexuális praktikái, virágcsokrai, szellemessége és egyéb lefegyverző tulajdonságai és cselekedetei ellen. Állításait – barátja bizonyos testrészeit vagy közös életük epizódjait ábrázoló – fényképekkel is alátámasztotta, amelyeket gondosan gyűjtögetett abban az egyre dagadó iratkötegekben, amelynek tárgya az iránta hevesen és kitartóan lángoló férfi volt. Victoire abban az időszakban ismerkedett meg Wilkinsonnal. És esélye sem volt ellenállni a kísértésnek. Wilkinson folyamatosan követte a tekintetével, szinte hipnotizálta – teljesen a hatása alá vonta. Victoire pedig kisiklott Vasziljev karjából, hogy egyenesen Wilkinson lába elé vesse magát. Úgy üzekedtek, mint a kiéhezett vadállatok – a helyzet hamar tarthatatlanná vált. Wilkinson kicsapongó életet élt; ha úgy tartotta kedve, a nap legváratlanabb pillanatában vagy az éjszaka közepén csörtetett be Victoire műtermébe. Jurij nem bírt uralkodni magán. Tört-zúzott a lakásban, az egész Telepet teleívöltötte a bajával. Victoire testi sértésért feljelentette. Jurij elítélték és börtönbe zárták. Amitől viszont Victoire kezdett el szenvedni – hiányzott neki a férfi. Valahányszor csak tudott, eljárt hozzá beszélőre, és szerelmük a fogda falai között új életre kapott. Jurij nemcsak élete szerelme, de egyben főműve központi eleme is volt – maga az eleven, a lecsukatas tényében kiteljesedett műalkotás. Victoire minden lehetséges szögből lefényképezte, és elhatározta, hogy panaszt emel a büntetés-végrehajtási intézmény ellen, amelynek rettenetes fogva tartási körülményei felháborították. Mocskos, szemetes zugokban szerelmeskedtek. Az ügy kemény jogi procedúrába torkollott. Nem volt tudósítás, amely ne foglalkozott volna vele, és amikor Jurij végre szabadlábra került, Victoire a Garousse Galériában kiállította a történetüket. Az anyagokat az első feljelentésektől és fotóktól kezdve Jurij peréig és több hónapos börtönbüntetéséig szép, kerek egészé rendezte. A kép teljessége érdekében Jurij napi három órát ücsörgött a terem egyik sarkába helyezett hokedlin. A kiállításnak Victoire Albanel a *Csak a testemen keresztül* címet adta. És mint aki jól végezte dolgát, időnként be-beugrott Wilkinsonhoz egy röpke, alkalmi légyottra. [...]

MOLNÁR ZSÓFIA FORDÍTÁSA

DJAIMILIA PEREIRA DE ALMEIDA

A hajam története

Akkoriban, amikor nem tulajdonítottam semmilyen jelentőséget a hajamnak, mindannyian egy huligánhordától rettegtünk. Táskákat, karórákat és sportcipőket raboltak el a gyerekektől az iskola kapujában. Mindez ezerkilencszázkilencvenkettőben történt. A bandát egy szegénysorból származó srác vezette, aki teherbe ejtett egy tinédzserlányt. Úgy hívták, hogy a *Holló*, és egyszer még a kerületi újság is készített vele egy interjút. Halálosan rettegtünk a *Hollótól*, mintha ott lebegett volna az iskola épületei felett, arra várva, hogy lecsapjon ránk a rövid útszakaszon, ami az iskolabuszhoz vezetett, amivel haza kellett mennünk. Akkoriban nem voltam biztos benne, hogy jobb-e rohanni a buszhoz, ami szintén tele volt gonosztevőkkel, és úgy száguldott száz kilométer per órással sebességgel egy örült sofőr irányítása alatt, hogy majdnem felborult a körforgalomban, vagy jobb-e inkább gyalog hazamenni egy alagúton keresztül, amelynek a falán egy graffiti azt tanácsolta, hogy a strand helyett a hullámokat tegyem tönkre. Azt hittem, hogy a *Holló* mindig lát minket, anélkül hogy mi látnánk őt. Időnként elsirattunk egy elkobzott *Monte Campo* iskolatáskát, vagy egy *Redley* cipőt. Rosszabb napokon egy szerencsétlen tíz éves srácot meztelenül küldtek haza. A szünetekben a gyerekek a sportpályák mögé rohantak, mert valaki azt kiáltotta: „Ott a *Holló!*” De sosem láttam ott senkit.

Nem volt semmilyen *Holló*, gondolom ma. Nem voltak rablótámadások, sem szétvert autóbuszok, betört ablaküvegek, még csak egy teherbe ejtett lány sem. Családi képek vannak előttem, és jelentéseket, kapcsolatokat keresve nézegetem őket. Magyarázatot akarok találni mindenre. A magyarázatok, amiket keresünk, néha csak egy sosem látott huligánbanda. Nincs magyarázat, bár másról sem beszélünk, csak magyarázatokról.

Nyolcvanötben érkeztem Portugáliába Angolából. Apám egy évvel előttem tért vissza egy új állás miatt. A hetvenes évek végén ismerte meg anyámat Luandában, alig volt még húsz éves. Amikor már csak én maradok az egyetlen tanú, és már nem fogok emlékezni arra, hogy vajon a postán, a konzulátuson, a tv-ben, vagy a strandon ismerkedtek meg egymással a szüleim, az unokáimnak, miután félig elolvasták a könyvet, meg kell majd elégedniük azzal, amit én tudok. Ennyit fognak csak tudni a szüleim szerelméről és házasságáról. Ha már nem fogok emlékezni arra, hogy anyám kibontva hordta-e a haját, vagy színes gyöngyökkel feltűzve, hogy milyen hosszú ruha volt rajta, hogy minden titokban történt-e, hogy az előjáráságon kötöttek házasságot, vagy a strandon; amikor a múltból már nem marad más, mint a hosszú ruha, a szomszéd nő szépsége, a fűszer kifinomult íze, egy sárga színű erkélykorlát, a mindent beborító festékszag, akkor az unokáim majd azt mondják nekem, „még egyszer nagymama”, és én kiszínezem az emlékeket, penésszel díszítem a sárga színt, chilipaprikával dúsítom a fűszer ízét, a szomszéd nő fejébe kalapot tűzök, hogy elkerüljem valahogy azt, hogy eltűnjek, hogy ne tudjon bekebelezni az idő. „A nagypátoknak volt egy olyan robogója, mint egy gnú. Egész Luandát rettegésben tartotta vele”, mesélhetem majd nekik. Ez jutott el hozzám, mintha szerelmünk és fiatalságunk éveit csak mítoszként állhatnák ki az idő próbáját. Elképzelem az apám robogóját, ahogy egy olyan Luandában köröz, ami kihalt őseim mementója. Nekem ez a robogó mutatja meg ezeknek a korai éveknek az útvonatát: a vasárnapi ebédet Castro nagypapa házában; egy házat a Prenda negyedben; egy másikat a Quinaxixe-ben; anyám akcentusát, a sajátos „feketét a fehérben”, ahogy a többiek mondták; a szomszéd nőket, akik után csak egy különleges szépség emléke marad. „Milyen szép volt a szomszéd nő, milyen tágas a város, milyen szelíd a gnú.” A gnú nyomait követem az utcákon át, és betölti a lelkemet annak a tudata, hogy mintha csak táviratokon keresztül ismerhetnénk meg egymást. „A dédszüleitek nem tértek vissza Portugáliába a hetvenes években, mint a legtöbb Afrikában élő portugál.” Manuel nagypapában mindig éreztem egyfajta közönyt azokkal

szemben, akik visszatértek. Azt mondta, hogy nem kell elmenekülni, mert otthon vagyunk. Lúcia nagymamával csak a nyolcvanas évek elején költöztek vissza Portugáliába, a nyugdíj miatt, de végig úgy tekintett az országra, mint egy üdülőtelepre. Döbbenetes belegendolni, hogy csak ekkor ismertem meg őket igazán, hogy egyszerűen nem képezték ténylegesen részét az életemnek.

Úgyhogy én leszek a dédmama. A lélegzetemmé válik az uszodába járás a dédunokákkal, a klór, az ügyetlen fejesugrások, az első tempózások a vízben, és ezzel beteljesítem Castro Pinto, Manuel, Lúcia és Maria da Luz sorsát. A kis Tico, a leginkább szeretett dédunoka, és a legfiatalabb, kicsi Lisa sorsát, akinek a hajába nem frusztrált álmokat, hanem frusztrált copfokat fonok majd, amikor a kezeim már nem engedelmessé válnak megfelelően.

Egy nap majd engem táplál a könyv, mintha valakinek egy réges-régi fotóalbumot mutogatnék, és azt mondogatnám, hogy milyen szép voltam, úgy, ahogy a Jehova Tanúi mondogatták Maria da Luz nagymamának, vigasztalásképpen. Talán ezen a napon megértem, hogy minden gyerekkor tulajdonképpen csak egy fotóalbum – a napon, amikor ez a könyv válik a belélegzett oxigénné, és már nem emlékszem, mit beszélek el benne, és az emlékezésben lakozó érzékösséget a közeledő vég érzékössége váltja fel. Lapozgatom a könyvet, és végzek magammal hiúságomban. A hiúságban, ami a végét jelenti annak, hogy egy meghatározott létező vagyunk, amikor valaki serénykedik körülöttünk, egy pohár vizet emel a szánkhoz, egy nedves törülközőt, egy szívószálat, vagy egy lázmérőt nyújt felénk az üres orvosságostégelyek, az eltompulás, az izzadság és a tv-távírányítók világából. Amikor egy születésnapot ünnepelnek körülöttünk, és azt súgja a tudatom most már hogy elég, ennyi volt, *menjetelek baza*.

Lúcia nagymama és Manuel nagypapa Portugália Beira tartományából költöztek Luandába a hetvenes évek elején. Vitték magukkal a gyerekeiket is, mivel még nem álltak a saját lábukon. Az apám egy robogóval közlekedett a városban. Volt, hogy egy rekesz sört is vitt magával, ami olykor-olykor, a járókelők legnagyobb örömeire, leesett a járműről. „Nem egy holló volt?”, kérdezi Tico. „Meséld el még egyszer nagymama”, legyenek ezek az utolsó szavak.

URBÁN BÁLINT FORDÍTÁSA

Asztali vendég

Azt mesélik, hogy az én családban minden étkezésnél odaül egy asztali vendég. Láthatatlan, de ott van. Van tányérja, pohara, evőeszköze. Néha megjelenik, rávetíti árnyékát az asztalra, és eltünteti az egyik jelenlévőt.

Az első, aki eltűnt, az apai nagyapám volt.

1977. május 20. reggelén Marcelina feltette a vízfóralót a lángra. Kihaszálva, hogy a víz még nem bugyogott, fogott egy portörülkő keféjét és elkezdte leporolni a porcelánokat. Egy emelettel feljebb a nagyapám belépett a zuhany alá, míg a folyosó végén, ahol az ajtók U-alakba rendeződtek, pihent az a három fia, aki még otthon lakott. Az apám már nem lakott velük, de minden New York és valami más célállomás közötti útján megállt, hogy elmenjen Neguriba, és a családjával töltsön néhány napot.

Amikor megszólalt a csengő, Marcelina messze volt a bejárattól. A porkeféjét épp egy kínai vázán húzta végig, amikor hallotta, hogy valaki felkiabál az utcáról: – Baleset történt, nyissák ki a kaput! Beszaladt a konyhába. Rápillantott a forralóra, amely épp elkezdett sípolni, kinyitotta a reteszt, anélkül hogy kinézett volna a kukucskaán. A küszöb másik oldalán négy kapucnis ápoló nyitotta szét a köpenyét, hogy megmutassa a gépfegyverét.

– Don Javier hol van? – kérdezte az egyik. Elővette a fegyverét és ráfogta a lányra, hogy vezesse el a nagyapámhoz. Két férfi és egy nő jött fel a lépcsőn. A negyedik lent maradt őrködni a ház bejáratánál, miközben turkált a papírok közt.

Az apám arra ébredt, hogy valami hideg súrolja a lábát. Kinyitotta a szemét és egy férfit látott, amint a fegyvere csövével emeli fel a lepedőjét. A szoba másik végében egy nő ismételtette, hogy maradjon nyugton, senki nem fogja bántani. Aztán a fiatal nő lassan odament az ágyhoz, megragadta a csuklóit, és hozzábilincselte az ágy fejtámlájához. A nő és a férfi kimentek a szobából, otthagya apámat meztelen felsőtesttel, felfelé fordított fejjel.

Hárminc másodperc telt el, talán egy perc vagy még több. Végtelenül hosszúnak tűnő idő után a kapucnisok visszajöttek a szobába. De ezúttal nem egyedül jöttek. Két nagybátyám és a legfiatalabb nagynéném is velük volt.

A nagyapám még zuhanyozott, amikor hallotta, hogy valaki kiabál, és beavágja az ajtót. Elzárta a csapot, de mivel a zaj nem szűnt meg, maga köré tekert egy törölközőt és kidugta a fejét a folyosóra, hogy megnézzze, mi történik.

Egy lefedett arcú férfi beledugta a könyökét Marcelina szájába. A másik kezével megmarkolta a géppisztolyt és a nyitott ajtó felé célzott. A férfi bement a mosdóba és ráült a vécécsészére. Megragadta a lányt a szoknyájánál

fogva és térdre nyomta egy tócsa felett. Néhány centiméterrel arrébb a nagyapám próbálta rendbe hozni magát egy fegyver visszafényénél. Megfésülködött, bezselézte a haját, de az ujjai úgy remegtek, hogy nem tudta a fején a választékot egyenesre fésülni. Mikor készen volt, kiment a fürdőszobából, felkapott egy rózsafüzért, a szemüvegét, egy inhalátort és egy imakönyvet. Megkötötte a nyakkendőjét, és a gépfegyver csövével a hátában bement abba a szobába, amelyben a gyermekei voltak.

A négy testvér az ágyon várt rá összekötözött kezekkel, és nézték, amint egy nő Marcelina csuklóját fogta. A csöndben hallani lehetett a kanna szipolását.

Miután a szobalányt megbilincselte, a nő lement a konyhába. Rátette a kannát a pultra és elzárta a gázt. Ezalatt egy emelettel feljebb a társai éppen a túsokat igazgatták. Először az akarták, hogy az ágy két szélé felé húzódjanak, amíg nem maradt hely középen. Aztán lerángatták a nyakkendőt a nagyapámról és beültették középre.

A testesebbik férfi elővett egy fényképezőgépet egy fekete táskából, amely ott lógott a derekán, félrehúzta a símaszkot a szeme előtt, hogy belenézhesen a nézőkébe, de sem az apám, sem a nagybátyáim, sem pedig a nagyapám nem nézett rá. A maszkos csettintett egy párat az ujjával, hogy elkapja a tekintetüket, s amikor ez sikerült, háromszor megnyomta a gombot.

Az egyik dolog, amelyre nem derült fény az az, hogy hol vannak azok a fotók, amelyeket az emberrablók a családról csináltak, és az a három polaroid kép, melyeket Ybarráról készítettek, mikor elhagyták a házat.

„Hajlandó vagyok biztosítani mindenkit – jelentette ki az egyik fia –, hogy bizonyítékként nem kaptunk egyetlen egy képet sem az apámról. Nem tudjuk, mi lett ezekkel, és azt sem, hogy mi lett azzal a fotóval, amelyet a családról készítettek, mielőtt elvitték volna az apámat. Ezen rajta vagyunk mi, gyerekek, akik akkor velük éltünk, ott vagyunk egy csoportban, amint búcsúzkodunk indulás előtt”.

G. NAGY KINGA FORDÍTÁSA

NADIA TERRANOVA

Fordított évek

Pantelleriára mentek nyaralni, Bent-El-Rhia, a szél földje, varázslatos sziget, szamarakkal és a *dammusónak* nevezett jellegzetes, lávaköböl épült alacsony házakkal. Mara a kövek alatt hagyta műanyag szandálját, lábujjaival kapaszkodott, addig ügyeskedett, míg megtalálta a tökéletes egyensúlyt. A vad szél, a sós levegő, a csigák és kagylók émelyítő szaga mellett a szabadság hívta minden reggel. Elnézegette a fügekaktuszokat, hallgatta, ahogy apja énekel, élvezte a meleg, afrikai napfényt.

A sziget mézszínű, szemcsés kövekkel, skorpiókkal és csigákkal, nagy, szobor-szerű sziklákkal fogadta őket. Két szamár vitte le csomagjaikat a kiszögellésekkel teli, meredek hegyoldalon, majd föl a városka fehér házaiig. Aurora csak néhány holmit csomagolt a kislánynak, pár darab ruhát, egy bűvármaszkot, egy fürdőnadrágot, amelyen még látszottak a szurokfoltok a Ginevrával töltött nyaralás idejéből, képregényeket és néhány füzetet, hogy tudjon mibe írni meg rajzolgatni.

Giovanni csomagja pólókból, fürdőnadrágokból és homeopátiával foglalkozó könyvekből állt. Tengerparti napok voltak ezek, futkározás a sziklák között, távol az emberek zajától, itt inkább állatok nyüzsögtek, főként rovarok minde-nüit. Mara eleve kötőhártyagyulladásal érkezett, Giovanni kamillával kezelte, minden reggel borogatta a kislány még csukott szemét. A szeretetteljes ébredések és a mély, kataléptikus éjszakai álmok között végtelen napok teltek el, Giovanni olvasott és csak keveset beszélt, a *Fisiognomicát* hallgatta a kazettás magnóról, az arabot szicíliai szavakkal keverve énekel, zöldséget és halat készített ebédre és vacsorára. Mara minden este kitörölte a tányérját a kenyérral, melyet a szomszédasszonytól vásároltak; Giovanni éppen csak belekóstolt az ételbe. Minden nappal bölcsőbbnek tűnt, bőre rátapadt a csontjaira, melyek szemérmetlenül kirajzolódtak. A lánya viszont majd' kicsattant az egészségtől, bűvárkodott: minden egyes szikla alatt új világot fedezett fel, amelyet egy rák lakott, vagy egy csiga, egy halraj. Amikor lementek a strandra, fürdőlepedőjét leterítette Giovanni mellé, és órákon át mindenféléről beszélgettek.

Most, hogy Giovanni ilyen sovány volt, égkek szemei még feltűnőbben világítottak beesett arcán. Már keveset beszélt politikáról, viszont mesélt és felolvasott a lányának a magával hozott könyvekből: Castaneda regényeiből, Jiménéz verseiből. Mara úgy hallgatta, mintha egy barátját hallgatná – nagyobb, öreg barátját? Hány éves lehet az apja? Még nem öreg, gondolta, és nem vett tudomást a nyilvánvaló betegségről. Mások szemében ő már árvának számított, számára viszont éppen csak elkezdődött az élet. Egy kicsit hiányzott neki Ginevra. Volt ott még egy kislány, Barbara, ő is legtöbbször egyedül, de Mara bizalmatlan volt vele. Nem akarta megcsalni Ginevrát, meg aztán Barbara két évvel idősebb volt nála, és ő azt nagyon soknak érezte. Giovanni biztatgatta, hogy barátkozzon össze vele, de Mara nem akart ürügyet, hogy apja nélkül kelljen eltöltenie az időt, nem akarta megint elválasztani a felnőttek világát a sajátjától. Aztán, lassanként mégiscsak barátkozni kezdett. Volt, hogy ők ketten Barbarával előbb lementek a strandra, és Giovanni néhány órával később ment utánuk. Délutánonként, miután lezuhanyoztak, együtt sügtakbúgtak egészen vacsoráig.

A tengerparton, sétáik közben, amikor ketten voltak, vagy boltba menet, vagy a strandon, amikor fürdőlepedőjük körül kis társaság gyűlt össze, Mara és Giovanni tényleg ismerkedtek egymással, és végre, most először, veszekedtek is. Mara rákapott a vita ízére, megismerte a veszítést és az első egyet nem értés fájdalmát. A képregényfüzetek gyűrött és a tengervíztől megkeményedett lapjaikkal a matrac mellett heverték a földön. A barátság szelíd érzése most már Barbara szeme elől is elrejtette a betegséget. Mara pedig elfelejtette a telet, mindent elfelejtett, új horizont nyílt előtte. Az árnyak, a kövek, a víz csillogása, a Kirké barlangjáról és Odüsszeuszról szóló történetek vele maradtak, míg félbe nem szakította őket az álom vagy egy hullócsillag.

LUKÁCSI MARGIT FORDÍTÁSA

Az összes történet, amit ismerek

Fotis bácsi nézegeti a fényképet. – Az új kombájnt Németországban vettem, Düsseldorf közelében. Taxival mentem el vidékre, végignézttem a kombájnokat, és kiválasztottam egyet. Egy görög fickó volt velem, mert én ugye nem tudtam németül. Düsseldorfban felrakodtuk a kombájnt a vonatra, Thesszalonikiben kirakodtuk, és az állomástól ideig jöttünk vele.

Fotis bácsi visszaadja a fényképet. – Hét nő hagyott el. Hét nő! Tudod te, mit jelent az? Ez az egy kitarított mellettem.

– Miután meghalt az apám – mondja Ninitsa néni –, a cukrászdában dolgoztam. A bácsikád minden nap benézett, és evett valami édességet. És közölte, hogy nem tudja kifizetni, irjam fel neki, majd holnap fizet. Fialat voltam, szerettem volna moziba járni, de egy lány annak idején nem járhatott egyedül moziba, úgyhogy eljegyeztem magam a bácsikáddal. Egyszer felhívott, hogy menjek az Aristoteles térre. Találkoztunk, és leültünk egy padra. Tudod, hogy miért hívtalak ide?, kérdezte. Nem tudtam. Szakítunk, mondta, azzal faképnél hagyott. Irini nagynénéd ellenezte az eljegyzést, mert nekem nem volt elég pénzem. Azt akarta, hogy ezer líra hozományt fizessek az öccséért. Egy líra az egy arany, honnan szedtem volna össze annyit? Voltak földjeim, de azok nem értek ezer lírát. Csak ültem a padon, és sírtam. Egy nő leült mellém, és vigasztalgot. Az ég meg fogja büntetni érte, mondta. Három évig voltunk külön. Míg egy nap eljött hozzám az anyád és Perikles bácsikád, és magukkal vittek.

Tíz évig voltunk eljegyezve. Rögtön azután, hogy összeházasodtunk, megszületett Antonakis.

Később, mikor a házukat építettük, sikerült eladnom az egyik földemet, azt, ahová az olajfinomítót telepítették. A pénzből teljesen új bútorokat csináltattunk. Egyszer meglátogattak minket az Irini nénéd egy másik nővel, a nő körülnézett, és azt mondta: „Itt meg ki lakik? Valami amerikai lehet, ilyen bútorokkal!” Irini nénéd nem szólt semmit. Még bársonyfüggönyöket is varrattunk.

– Hét nő. De én mindig téged szerettelek – mondja Fotis bácsi.

– *Ha én volnék Ádám,*

és te volnál Éva,

A Paradicsomban élnék.

A poulia volna az autóm

Mars pedig a kis sofőröm.

– Mi volna a te autód? – kérdezem.

– A poulia. Egy kis madár.

– A poulia, az egy napszak – mondom.

– Ide hallgass. A poulia, a madár volna az autóm, Mars, a háború istene a sofőröm.

– A poulia mikor énekel?

– Kora reggel.

– A hajnal az autó, Mars a hajnalcsillag, a csillag a sofőr.

– Ide hallgass – mondja a bácsikám.

– *A poulia volna az autóm*

Mars pedig a kis sofőröm.

Fognék egy báránnyelbőt

És betenném a könyököd alá.

Érted? Az autó ablakába, a könyöke alá, hogy puha legyen neki.

– A poulia a hajnal – mondom én.

Fotis bácsi Ninitsa nénihez fordul, és azt mondja: – Szerettelek, és még mindig szeretlek. Hetven éve szeretlek téged.

– Jó, jó – mondja Ninitsa néni.

– Minden más nő veszekedett volna velem, ő nem veszekszik.

– Ha bolondságot csinál. Ha fordítva veszi fel a pizsamafelsőjét, a pizsamadrágját meg a csípőjén hordja, hogy kilátszik az alsónadrág, és hozzá

még a pizsamadrág egyik szarát bedugja a zoknijába, akkor veszekszem vele.

– Miért ne tenném? Az én házam. Öreg vagyok én már, nem csinálók én már több bolondságot, legfeljebb kettőt-hármat naponta.

– Meséld el azt a történetet a heringgel – mondom Fotis bácsinak.

– Megérkeztek Amerikába, a négy fivér, New Yorkba. Nem volt munkájuk. Aztán apám, a te nagyapád, egy kis vonatnál talált munkát, si-hu-hu. Vagont rakodott, és keresett egy kis pénzt. Abból kenyeret vett meg egy heringet. Az első nap a kenyeret ették a fivérek, a heringet meg szolgolták. A második nap felakasztották a heringet egy madzagra, és kis tüzet raktak alá. A hering illatozott, a fivérek fogták a kenyeret, hozzádörzsölték a heringhez, és megették. A harmadik nap falatonként megeszegették a heringet. Így evett négy ember egy heringet három napon át. Egy év múlva gazdag emberekként tértek vissza. Mind a négyen vettek egy-egy szállodát a Monastiriou úton, meg egy családi sírhelyet az Agia Paraskevi temetőben. A nagyapámat, a te dédnagyapádat oda temették el. Hat fehér ló húzta a hintót a koporsóval, azokon egyetlen fekete szőrszál sem volt.

– Mi lett nagyapa szállodájából? – kérdem.

– A nagyapád vásárolt egy gépet, egy kombájnt. A géppel elment csépelni egy faluba Nea Evkarpia közelében. És ahogy a gép csépelte, tüzet fogott, és a nagyapádat, az én apámat börtönbe csukták.

– Ez mikor történt? Te már megszületted?

– Persze. Én is ott voltam a tűzben, kicsi voltam, alig nyolcéves, az apám vitt magával. Pontosán emlékszem, hogy hol kezdődött a tűz. A traktorunkon gyulladt ki, egy szikra átpattant a gabonabálára, a bála meg lángra lobbant. Több ház is leégett, apámnak meg, a te nagyapádnak kárpótlást kellett fizetnie. El kellett adnia a szállodát, a testvére, Evaggelos vette meg tőle, azt hiszem, egy tallért adott neki érte.

A nagyapád aztán szaladt fűhöz-fához, hogy összeszedje a pénzt, de senki nem tudott adni neki. Ő öregebb lett, én fölcseperedtem, dolgozni kezdtem, aztán megszületett az anyád, a boszorkány, és nyugalmunk lett. A nagyapád minden évben csinált egy gyereket, és utoljára az anyád bújta ki a világra. Tudod te, hogy micsoda egy boszorkány az anyád? Tudod te azt jól. Én is ismerem. De van jó oldala is. Tartsa meg őt az Isten egészségben. Egészség, az meg mi a fene! Az anyád százéves. és még mindig tartja magát. Százéves, lekörözött engem, én kilencven vagyok, ő meg száz. De szeret engem. Én is szeretem őt.

ADAMIK LAJOS FORDÍTÁSA

JUAN S. GUSE

Zaj és erdők

Munka

A szürke betonfalak mögött elrobogó metró remegésétől a műszerfalon céltalanul összegyűlő aprópénz ugrálni kezd. Hector ráteszi a kezét, lecsöndesítve az érméket, míg a sok tonnás vagonok csattogása az ócska síneken elül, s a mélygarázsra ismét csönd telepedik. Hector fáradt, rosszul aludt. Egész éjjel hallani vélte, hogy valaki mászkál odalent a földszinten, nem Henny vagy más, hanem egy betörő, egy igazi betörő. Idegességében többször is felkelt Leatherman túlélőszerszámaival fölfegyverkezve, végigjárta a házat, sorra nyitogatta a szekrényajtókat, míg Pelusa meg nem kérdezte, mégis, mi a fenét csinál. Mielőtt még a nap igazán beindult volna, már meleg párárt áraszt a hónalja. Undo-rodik a saját idegességétől, és hirtelen ahhoz sincs elég ereje, hogy kiszálljon az autóból. Legszívesebben ülve maradna, újra becsatolná magát, és egyszerűen csak visszahajtana Nordeltába. De muszáj folytatni, győzködi magát, mindig muszáj folytatni, és elhatározza, hogy mindjárt iszik még egy kávét az automatánál. Pár perc múlva hét óra, amikor kiszáll az autóból, bezárja, és a mélygarázsron keresztül a lifthez siet, amely fölviszi az irodájába. (. . .)

A legfelső emeleten egyedül száll ki a liftből. A telefonok csöngése, a faxkészülékek csipogása, a kollégák beszélgetése és a recepciós arca. Hector azonnal bemegy tejuveg mögött rejtőző irodájába, leteszi a táskáját, beindítja a számítógépet és beleveti magát az irodai székébe.

Postafiókjában talál egy levelet Alvaro Leñerótól, amelynek tárgya: „Nem esett, amikor Noé megépítette a bárkát!!” Csatolmányban Alvaro tervrajzai. Az emailben elmagyarázza, hogy a régi parasztházat kábé ebben a formában gondolná átépíteni, és már előre örül, hogy végre megmutathatja a bunkerét

Hectornak, meg hogy hozzáláthatnak. Hector egy pillanatig elgondolkodik, hogy valamikor, talán következő hétvégén magával vihetné esetleg Ignaciót. Megnyitja a csatolmányokat, de a vázlatok alapján nem tud magának igazán képet alkotni a tervezett átépítésekről. A legtöbb rajz úgy néz ki, mintha valami robbanófej vetett volna szét egy geometrikus alakzatokból álló, homályosan megrajzolt tájat, amelyen most egy kráter tátong. Hector épp be akarja pötyögni a választ, amikor váratlanul beindul egy számára ismeretlen, éles hangú riasztó. Hector teste ledermed. A szirénák hangja fojtogató szorításként öleli körül. Utána már abszolút éber, tiszta agyú és tetterre kész. Irodájának tejuvege mögött árnyak suhannak el. A folyosón hangok. Hector félretolja a relaxa lamelláit, de az utcán nem látni semmit. A szomszéd irodában fölborul egy szék. Talán mégis csak gyorsabban bekövetkezik a vártnál, a nagy felkelés, az erőszak eskalálódása. Mondtak valamit a rádióban idefelé jövet, ami elkerülte volna a figyelmét? Valami hírt, hivatalos közleményt, a rendőri erők kapitulációjáról? Megpróbál visszaemlékezni az Alvaróval közösen összeállított sok listára és a tervekre, hogy hogyan kell viselkedni, mit kell elsőként tenni. Elgondolkodik: vajon túlélné, ha most fegyvertelenül elhagyná az épületet? Hol van a legközelebbi metróállomás, a legközelebbi kaszárnya? És hány napig képes egy ember ivóvíz nélkül életben maradni? Eszeveszettül dühös lesz magára, amikor rájön, hogy az autóban felejtette a bunker-hátizsákot meg a mindennap hordott cuccokat a Leatherman túlélőszerszámmal. (. . .) Azonnal fel kell hívnia Alvarót, és figyelmeztetnie kell a családját. Itt nem maradhat, talán már ég a ház. De ha az utcákat lezárták vagy akár harcok folynak, aligha fog kijutni a városból. Gyalog több mint egy napba telne eljutni Nordeltába. Valami búvóhelyre van hát szüksége itt a városban, és eszébe jut, hogy van a részlegüknél valaki, aki egy szomszédos közösségben él. Elindulhatnak együtt, háztól házig verekedve át magukat a belvároson, felváltva őrködnének, illetve aludnának, és kölcsönösen kezelnék egymást. De Hectornak most épp rohadatul nem jut eszébe, hogyan kell egy nyílt törést ellátni, hogy először a belső vérzést kell-e megállítani, vagy a csontot kell helyre tenni, szabályosan őrületbe kergeti a kérdés, minden olyan kusza lett egyszerre, és hirtelen attól tart, jobban, mint valaha, hogy mindent rosszul fog csinálni, ha el kell látnia egy szétnyílt sebet vagy egy haldokló embert. Kapkodva nyúl a telefonjáért és tárcsázza az otthoni számot, amikor egyszer csak kinyílik az irodája üvegajtaja, egy fiatal kollégája dugja be a fejét, és így szól: „Tűzriadó!” Többet nem mond. Utána behúzza az ajtót, és eltűnik az árnya. Hector félreteszi a kagylót, föláll, odamegy az ajtóhoz és kilép a folyosóra. Mintha kisöpörték volna. Csak a fiatal kolléga szalad rajta végig, a liftek felé. Hector követi a kollégát és annak világos cipótalpát, a többiek már kiürült irodái előtt elhaladva. A képernyők legtöbbször még be van kapcsolva, a táskák és aktatászkák szanaszét hevernek. Milyen gyorsan történhet minden, gondolja Hector, kinéz az ablakon, és egy katonai helikoptert lát elrepülni az épület mellett. A toronyház előtti út le van zárva, rendőrségi járművek és mentők állnak a két szomszédos kereszteződésben, mögöttük megy az elterelt forgalom. Emberek százai gyűltek össze az épület lábánál. Egyesek dohányoznak, mások telefonálnak, összedugják a fejüket vagy kérdő tekintettel néznek föl az üveghomlokzatra. Hector tőlük elkülönülve áll az utca másik oldalán, és megpróbálja áttekinteni a helyzetet. Testes rendőr mászik föl egy rendőrautóra, és hangosbeszélőn keresztül szól az emberekhez. E pillanatban még semmi közelebbit nem tud mondani, ezért továbbra sem szabad senkinek sem visszamennie az épületbe, amíg a végleges engedély a tűzoltóktól meg nem érkezik, de feltételezhető, hogy téves riasztásról volt szó. Ám a tűzoltóságtól jövő végleges megerősítésig eltelhet legalább két óra még, mondja a rendőr a megafonba, és azt tanácsolja a jelenlevőknek, hogy menjenek kávézni. (. . .)

WILLEM BOEL: DE NIEUWE MOLENS #07, 2013 (PHOTO KOEN VERNIMMEN) – JCE 2015-2017, BELGIUM

Egy vidám összeesküvés krónikája

*Elszámolok háromig
Még mindig nem mentél el
Akkor veled maradok*

Klara Sonnenschein: Haikuk a bőrömböbe karcolva

Egy bolond hagyatéka

Ernst Katz a fogait csikorgatta, amikor észrevette, hogy az erkélyen a cserépes növények földje száraz. Évek óta nem történt meg vele ilyesmi. De semmiképp nem akarta lekésni a vonatot. Odaszaladt az íróasztalhoz, és gyorsan írt egy sort a levél végére, amelyet Biggynek hagyott hátra. Végül felkapta az utazótáskáját, és kisetett a lakásból.

A levélben ez állt:

Kedves Biggy,

elutaztam két napra egy barátomhoz Eisenstadtba. A hűtőszekrényben találás két pohár joghurtot, tegnap lejárt a szavatosságuk. Kérlek, ürítsd ki őket, vagy a hasadba, vagy a vécébe, kedved szerint.

A kívánságodra, hogy adjak neked órákat ellenálló gondolkodásból, azt tudom válaszolni, hogy erre én vagyok a legalkalmatlanabb. A tisztesség úgy kívánja, hogy elmagyarázzam, miért. Attól tartok, hogy amit nálunk és feltehetőleg máshol is általában ellenállásnak, kritikai tudatnak, ellenkultúrának, radikális művészetnek és szubverzióknak neveznek, annak semmi köze ahhoz, amit én ez alatt értek. Mi több: az számomra még annál is visszatartóbb, mint ami ellen irányul. Nem elégszem meg az igaz és jó szándékú részeivel, mert azok csak a gyengeségei mentegetésére szolgálnak, és elterelik a figyelmet arról, hogyan lehetne jobban csinálni.

A befolyásom nem tesz jó se neked, se nekem. Te bátran elszakadtál sok mindentől, amit rossznak éreztél. És most hasonló gondolkodásúakat keresel, szellemi társakat, egy másik, jobb kultúrát, egy – mondjuk így – ellenhazát. Az én gondolkodásomban azonban nincs haza, csak hazarombolás, szüntelen nomadizálás, amely nem hagyja magát elbátortalanítani attól, hogy sehol nem talál otthonra, hanem épp ebből meríti erejét. Mert az otthonra találás a magunkfajtanak a halálba indulást jelenti jóval a fizikai halál előtt. És ha titeket, fiatalokat nézlek (nem rád gondolok, aki, úgy látszik, titokzatos kivétel vagy), akkor azok a szavak jutnak eszembe, amelyeket apám mondott nekem, amikor kamaszként a világnagy bajcskáimról panaszkodtam: Remélem, soha nem leszek olyan idős, mint te.

Hamar észrevennéd, hogy sokkal hevesebben ostromozom a te cool ellenkultúrát, mint a gyűlölt kultúrát. Én meg átérezném, hogy ez téged mennyire ellenem fordítana.

Ott sem látok mást, csak attitűdöt, következmények nélküli hangoskodást, formális dekonstrukciót, a semmiségek felnagyítását és a szellem kiéheztetését. Biggy, lásd be, ha engem követnél, az következményeket jelentene, azok pedig a társadalmi hátrányok láncolatát jelentenék. Senki nem kedvelne téged. Egyetlen szavadat sem értenék úgy, ahogy te gondolod, mert azok – igazságuk bizonyítékaként – ellenkeznének a piacképes gondolatsablonokkal. A jellemzőségeid hiányosságként, a megvesztegethetetlenségedet hiú önfejűségként értelmeznék.

Te még fiatal vagy, szereted a társaságot, szeretsz nevetni, és élvezed a társadalmi önfelmutatás részben bájos, részben önző játékát. El akarod ezt tékozzolni?

A társasélet csodás emberi képessége ugyanakkor a butaság és a konformitás veszedelmes melegágya. A társasági érzéket mérgező gombafonalzatként egy olyan betegség keríti hatalmába, amelynek első tünete az, hogy ott érzi magát a legindividuaisabbnak az ember, ahol a legkonformistább.

Szeretne az ember a többiekkel együtt csinálni valamit, köztük lenni, szeretné, ha simogatnák és a keresztnevével szólítanák, még ebben az életben, és mivel azt akarja, hogy megértsék, kénytelen a forgalomban levő kódokat használni, míg végül már csak azokat érti meg. Ezeknek a szükségleteknek a révén kebelezi be őt a gép, inkasszálja, még akkor is ha az ember punk és occupy... sőt akkor igazán!

Senki sem csodálna a kérlelhetetlenségéért. Egyszer csak te is olyan hó-bortos, hideg és arrogáns leszel, ahogy ezt nekem kezdettől felrótták. Én nem rovom fel neked, hogy eljátszod a szokásos társasjátékokat. Ez mélyen embéri. De cserébe te se ródd fel nekem, hogy én ezeket megtagadom. Az egyetlen, amit a populáris kultúrából igaznak tartok, az a zombi- és emberevőfilmek.

Egy ilyen elkeseredett öreg kötekedőtől, akinek a világ már nem adhat semmit, és aki a világnak nem is tartozik semmivel, egy ilyentől akarsz tanulni? Képzeld el, hogy szentimentális leszek, és a figyelmedre fogok ácsingózni, és észreveszed, milyen zsákutcába jutottál. Mindketten halálosan boldogtalanok leszünk, és számomra ráadásul a halálos jelző más jelent, mint egy ilyen fiatal vidám teremtés számára, aki vagy...

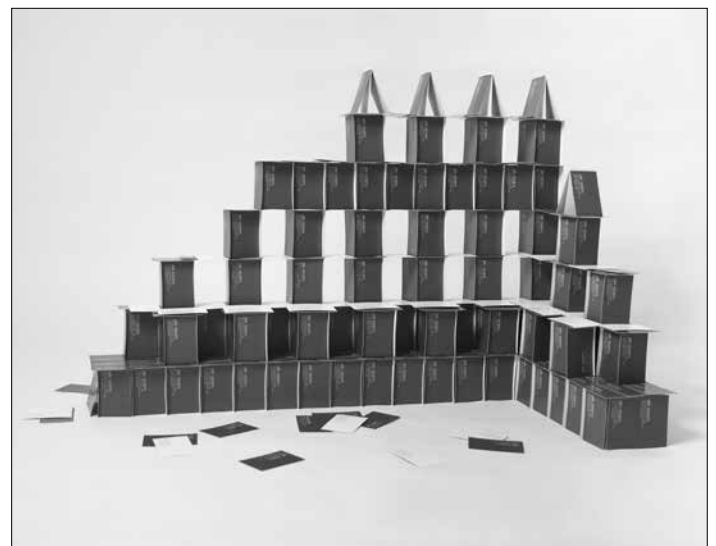
Egy örült véletlennek köszönhetően találkoztunk, és egy banális önkény miatt támadt benned érdeklődés irántam. Találkozhattál volna a vonaton egy reikitanárnóval is, aki a palesztinok jogaiért harcol, vagy egy elragadó Wim Wenders-monográfussal vagy akár Peter Sloterdijkkel is, és akkor talán az ő tanítványuk akarnál lenni. És szövetkeznél velük ellenem, velük, akik telebeszelnék a fejedet azzal, hogy én egy világtól elidegenedett kultúrpeszsimista vagyok, aki a szellem piacán leragadt az 1963-as nyári kollekciójánál. Én nem tudnám magam megvédeni. Hogy én még a kultúrpeszsimistákat is nevésgesnek tartom, hogy a gondolkodás nem divat kérdése, és hogy egyáltalán nem idegenedtem el a világtól, mert pontosan tudom, mire és kire lövök, de nyíltan vallom, hátaltel alázattal az igazság és minden olyasmiról, ami szép és igaz lehetne, hogy ezt a társadalmat a kelletlen kritikusaival és seggnyalóival együtt olyan titáni hevülettel gyűlölöm, hogy azzal ki lehetne váltani a föld mélyének összes energiáját.

Hát, kedvesem, most add meg a joghurtot és bocsásd meg a kemény szavakat.

Jóakarató lakóársad:

Ernö Katz

SZIJJ FERENC FORDÍTÁSA

Liesbeth holnap érkezik

Vacsora után Liesbeth Egon ölébe ült. Fordítva ült, nekünk háttal. Szőke haja szétterült a vállán. Csak Liesbeth haját láttuk, és fehér, puffos ujjú blúzának hátulját. A póz igazán fényképre való volt. Ha átkukucskáltunk Liesbeth blúzának hónalja alatt, felvillant Egon arca. Az orcáján végighúzódó sebhely. Nem volt világos, hogy Liesbeth mit akar Egontól. Az sem volt világos, Egon mit akar Liesbeth-től. Szerettük volna megtudni, hogy marad-e, de nem mertük megkérdezni. Arra tippeltünk, hogy Egon a hajóskapitány, aki a Dunán elhozta Liesbethet, Linztól egészen a bécsi kikötőig. Ha ez így volt, hálásak voltunk neki. Hálásak voltunk neki azért, hogy elhozta hozzánk Liesbethet, de semmi másért. Felőlünk akár el is vihethi a lakásba betörő ragadozó madár. Az ablakot néztük. A savanyú káposzta párja már szinte teljesen eltűnt, csak a vízszintes sáv látszott, amit Egon törölt a kabátujjával.

Liesbeth hátra fordult Egon ölében. Nagyon ásitva ránk nézett.

– Fiúk, ebből ma este biztosan nem lesz ötven fénykép – sóhajtott Egon combján ülve. Még egyet ásitott. Titokban már készítettünk egy képet a pózról: Liesbeth nekünk háttal, Egon ölében. Akkor fényképeztük le őket, amikor Egon az orrát Liesbeth orrához préselte, és Liesbeth ajkaira szorított szájából furcsa hangok törtek elő. Ők semmit sem vettek észre belőle.

Amíg Liesbeth rajta ült, Egon folyamatosan Liesbeth blúzát ráncigálta.

Egyszer csak azt mondta: – Naaa, csak egy kicsit, naaa. . .

De Liesbeth azt felelte, hogy fáradt. Egon leemelte az öléből, aztán unotlan üldögélt tovább apánk székében. Egy idő után sikerült a szék hátsó lábain egyensúlyoznia. Eközben folyamatosan minket bámult, kidülledt szemekkel és undorító vigyorral az arcán.

Aznap este Egon mást akart Liesbeth-től, mint mi. Fogdosni akarta és a kezét becsúsztatni Liesbeth blúza alá. Mi nem akartuk megérinteni. Mi le akartuk fényképezni és a képekkel kitapétáznunk a szobánkat, de Liesbeth túlságosan fáradt volt.

Egon egy hétig maradt. Aztán az éjszaka folyamán távozott. Hallottuk a lépteit a lépcsőn. Megismertük a ritmusát. Aznap éjjel kimásztunk az ágyból, és feltelepedtünk az ablakpárkányra. Megláttuk, ahogy Egon lent, a nyolc utcalámpa fényében, a behavazott Gürtelen gyalogol. Epp mielőtt eltűnt volna a sarkon, megállt az egyik lámpa alatt. Megfordult, felnézett és elvigyorodott. Megjijedtünk az utcalámpa fényében felvillanó vigyorától. A templom órája fél négyet mutatott, feleltük Liesbethnek, amikor másnap reggel kérdezte.

Egon nem jött vissza, ahogy apánk sem jött vissza többé. És attól fogva nem kellett osztoznunk Liesbethen.

Naponta készítettünk fényképeket róla. Egész tekerceseket fényképeztünk el rá, amiket esténként előhívtunk a vörös-ló sötétben.

– Pont olyan itt, mint a lenti grillcsirkés standon – jegyezte meg Liesbeth egy este, mire mi egymásra néztünk, aztán alig bírtuk elrejtetni a mosolyunkat.

Amikor a fényképek megszáradtak, betettük őket egy albumba. Liesbeth vett nekünk egy albumot. Liesbeth szerint ostobaság lett volna a képeivel kitapétáznunk a szobát. Ezért vett nekünk egy fényképalbumot. Így most – épp úgy, mint apánknek – nekünk is volt egy könyvünk, ami a járókelőről szól. De azért leginkább Liesbethről. Azt a fényképet is betettük az albumba, amin Egon ölében ült.

– Rosszcsontok! – csóválta a fejét Liesbeth, amikor a könyvet lapozgatva meglátta a képet.

A fénykép két jól sikerült fotó után következett, amiket a bejárati ajtón lévő kis ablakból készítettünk azon a napon, amikor három csirke forgott körbe a grillen. Liesbethnek mindegyik tetszett. Nekünk pedig Liesbethen tetszett

minden. Mindegyik fényképünkön sugárzó angyal volt. De szerencsére nem bocsátott ki igazi sugarakat. Az komoly gondot okozott volna.

Minden este főzött. Liesbeth gyorsan feltáplált minket, és most gondoskodott róla, hogy jó erőben maradjunk. Gyakran mondogatta: – Jó erőben kell tartalak benneteket. Ha legyengültök, semmi hasznatok nem veszem.

Egy napon még a *Wüerstelstand*-on körbe forgó egyik csirkét is elhozta nekünk. Az asztalon már nem forgott tovább a csirke, de mi úgy láttuk, mintha még mindig azt tenné. Aznap este az egész házat betöltötte a csirkeszag. Napokon keresztül betöltötte a házat a csirkeszag. Csirkeszag áradt, miközben mi minden este a vörös-ló sötétben figyeltük, ahogy Liesbeth alakja kirajzolódik a fotópapíron, aztán a lenyomatokat felakasztottuk száradni a szobánkat. A szobánk egy grill volt, amit Liesbeth fényképeinek füzére díszített.

– Fiúk, apátok meghalt – mondta Liesbeth, miközben a Gürtel fölött szét pukkanó tűzijátékokat néztük.

Apánk meghalt. Elképzeltük, ahogy friss, mentolos lehelettel áll Szent Péter előtt, a mennyország kapujában.

– Már korábban el akartam mondani nektek, de akkor még nem voltak elég erősek – tette hozzá.

Megértettük, hogy apánk soha többé nem fog lefényképezni minket. Nem lesz több olyan fénykép, amivel minden reggel eltűnt a villamossal a világba.

– Az új év első napjától gondoskodni fogok róla, hogy erősek maradjatok, és még jobban megerősödjete.

Bólintottunk. Szerettünk volna ilyen erősek maradni. Soha többé nem akartuk a szöveget érezni a gyomrunkban.

Aznap este Liesbeth lefényképezte a tetők fölött felvillanó tűzijátékokat. Minket is le akart egyszer fényképezni. Elmagyaráztuk neki, hogyan működik a fényképezőgép. – Fényképezni nem csak annyi, hogy az ember lenyomja a gombot – ismételtük el apánk szavait, amikor azt tanította, hogyan működik a fényképezőgép.

A tetőket beborító hó aznap éjjel újra és újra más-más színt kapott. Mi a fehér havat szerettük, de Liesbeth épp a sok színt csodálta. Néhányszor még az élénk színű fényekkel szemben is fotózott. Nem bánta, hogy ezáltal művésszé vált. Szerette a művészeket.

– A művészek a gyengéim.

Minden nap lefényképeztük Liesbethet. Amikor a konyhában állva főzött, amikor megterítette és leszedte az asztalt, amikor egy ronggyal letörölte az ablakpárkányt. Amikor felkelt, vagy amikor mesét olvasott nekünk. Nem tudtunk választani, hogy melyiken a legszebb. Mindig, mindegyik fényképen a legszebb volt. Betettük a képeit a járókelőről szóló albumunkba. Az általa készített ételeket is betettük az albumba. Mert Liesbeth ételei is járókelők voltak. Azt a fényképet, amit az élénk színű fényel szemben, a Gürtel háztetői felett szét pukkanó tűzijátékról készített, a legelső képét, az album fedőlapjára ragasztottuk. Megkértük Liesbethet, hogy írja alá a nevét. *Liesbeth, 1952. január 1.*, írta alá, mint egy igazi művész.

MÁTHÉ VERONIKA FORDÍTÁSA

Woesten

Talán a szél terelte őt arrafelé? Vagy a sors akarta így? A férfi háttal állt, egy magányos fa alatt, a céklaföld mellett, hosszú kabátba burkolózva, szürke kalappal a fején. Elisabeth az anyja intelme, mely szerint *idegeneket nem lehet csak úgy leszólítani*, és saját kíváncsisága között őrlődött. *Talán a városból jön.* Csak akkor látta, hogy ki is az, amikor már közel ért hozzá, és a férfi megfordult. Funke úr. Tehát nem idegen. Illetve...

– Majd' elröpíti az embert – szölt Elisabeth. Ez talán túl felnőttesen hangzott.

– Nyugatról fúj – válaszolta Funke úr. – Még egy-két nap. Aztán elül.

Melegséget árasztó hang.

Korábban még soha nem hallotta őt beszélni, de már látta apjánál a Kovácsműhelyben Zulma házának tornácahoz készülő mellvéd rajzaival. Kovácsolni kellett hozzá egy oroszlánt, rózsával a pofájában. Az oroszlán el is készült, a rózsza is ott volt a fogai között, s bár a jelentését senki sem értette, az emberek szépnek tartották, és úgy találták, hogy bizony illik az ilyesmi egy efféle nagy, főutcai házhoz. Édesapa heteken keresztül foglalatzkodott vele, és ki is fizették érte, tisztességesen, részletre.

– Én szeretem – mondta Elisabeth.

A férfi ránézett, de egy szót sem szölt.

– Szeretem az ilyen szeleket – folytatta a lány. – Egészen kitisztítják az ember fejét.

Funke köhintett egyet: – Szóval akkor a te fejed teli van?

Szúrós, de barátságos pillantás.

– Csordultig – felelte Elisabeth.

– A sok iskolai tudománnyal? – A szemében kíváncsiságot vélt felfedezni, de nem a bigottak nyájaskodó kíváncsiságát.

– Nem járok többé iskolába... – felelte, egy pillanatra elhallgatott. – ... tehát a fejem leginkább olyan dolgokkal van tele, amelyeket nem tudok.

Funke titokban kuncogott. – Azok a dolgok a legszebbek, amelyeket nem ismerünk. Vágyakozunk az ismeretlen után.

A lány ezt nem igazán értette, de azt ki tudta hámozni belőle, hogy a férfi komolyan vette őt.

Sötét felhők. Esni fog.

Együtt sétáltak hazafelé. Könnyed szökdécseléssel próbálta felvenni az öles léptek tempóját, amelytől fel-fellibbent a szoknyája széle. Mesélt, a férfi pedig hallgatott. Dőlt belőle a szó. Imelda nővéréről, a zárda-iskola acélos kezéről. Tüzes csödörökről, amelyek nem tudtak nyugodtan maradni patkolás közben. A hasadásról Édesanya templomi székének textilborításán. A mindenféle színt és formát felvonultató kavicsokról, amelyeket gyűjtött, mert szentül hitte, hogy feledésbe merült, régi történeteket hallhat az ember, ha a füléhez szorítja őket. Persze csak akkor, ha igazán hisz is benne. Arról a napról is mindent elmesélt, amikor elpusztult a fecske, három évvel azelőtt. És hogy ez micsoda örületes tragédia, hiszen így már nem lehet belőle felfedező, vagy feltaláló, vagy művész, vagy valami ilyesmi. Soha nem nevezhet már el semmit önmagáról. Egy dalt, egy autóbilt, egy szigetet, egy hegedűt, egy szindarabot. Vagy bármit.

– Szóval ilyesmire vágysz? – kérdezte a férfi.

– Ki nem? – felelt Elisabeth – Csakis így élhetünk tovább a halálunk után is. Fedetlen nyakán néhány rakoncátlan, szőke hajsza tancolt.

– Nem szeretem, ha ilyen sokáig távol maradsz. – Édesanya mindkét kezével feszülten babrálta virágmintás köténye pántját.

Ha az anyáknak nincs miért idegeskedniük, hát kitalálnak valamit maguknak, gondolta Elisabeth.

– Megígérted, hogy segítesz a pénteki rendelésnél. – Leült az ablakhoz, és a kezébe vette a csipkékjét. A virágok, a szőlőfürtök, az állatok, a díszes fodrok,

az a sok miniatűr kézimunka tönkretette a látását. Nagy szüksége lett volna szemüvegre, de ezt persze nem lett volna hajlandó elismerni.

A Tökfilkő itt fog állni pénteken, a szép öltönyében, a konyhaasztal fölé görnyedve, hogy a lehető legnagyobb precizitással vizslassa az elkészült munkákat, apró hibák után kutatva azokkal a kicsi eltérésekhez és a pénz kereséséhez különösen értő szemével.

– A hét minden napján segíték, anyám. Most már azt a rövidke vasárnapot sem kaphatom meg?

– Soha nem lesz igazán kitaró, Elisabeth. Soha. – Felső ajka finom vonalá feszült. Szemei az ablak mögötti sötétséget vizsgálták, egy régi bánat után kutatva, amelyről valaki épp most fújta le a port. Elisabeth a keskeny vállait nézte, a kissé megörnyedt hátát és az öleiben pihenő, összefont kezeit. Az ölet, amelyben fogant. Olyan vonalakat, éleket, hajlatokat, bőrfoltokat próbált találni, amelyeket ő maga is örökölt.

Édesapa, aki mindent hallott, egy eltörött szénlapátról motyogott valamit, majd kiment.

– Funke úrral futottam össze, anyám, csak ennyi történt.

– Azzal az idegennel?

– Igen, anyám, vele – sóhajtotta Elisabeth.

A bigottak, akik mérgező megnyilatkozásaikkal prűd lábjegyzetekkel látták el a falusi mindennapokat, gyakran választották Funkét célpont gyanánt. Kifinomult embernek tartották. Ezt tartották a megfelelő szónak. Kifinomult. Azt persze senki nem tudta pontosan elmagyarázni, miért. Volt egyfajta józan modorú köszönése, inkább hallgatag volt, s mélyen ülő, sötét szemével az aktuális beszélgetőpartnerét melegséget árasztóan, ugyanakkor élesen tudta nézni, anélkül hogy tekintete tolakodó lett volna.

Évekkel korábban vetődött a faluba. Életkora mindenki számára ismeretlen volt. Funke úr a megboldogult Zulma házáat vette meg. Bouttelgier, a jegyző, aki a hivatalos ügyeket bonyolította, különösen titokzatos volt a jövevény származását illetően.

Funke úr ráadásul nem is dolgozott. Ez eleinte némi zúgolódást váltott ki, de néhány helyi mesteremberrel feltataroztatta a megboldogult Zulma főutcán álló, omladozó házáat, ami sokat javított a helyzeten. Még egy extra szintet is felhúzatott rá, aminek következtében a homlokzata így már épp olyan magas volt, mint az előkelőségek házáié.

Szeretett olvasni, biciklizni, sétálni, és nem volt házasság. Eleinte ez is némi döbbenetre adott okot, de saját maga intézte a bevásárlást és fizette be számláit az öreg Thérésenél, mindig készpénzben.

– Táplálóan főz és nem veri a fogához a garast – mondogatta gyakran Thérèse.

Nem, kétség sem fért hozzá: Funke úr kifinomult ember volt.

És mégis megmaradt „az idegennel”.

GERGELY IMRE FORDÍTÁSA

MORTEN POPE

A terv

Apám rendszerint egyedül üldögél a hosszú bőrknapén, anyám a mellette álló rövidebb modellen ül és köt. Apám egyik cigarettát szívja a másik után, már amikor nem éppen a következő napi adagot sodorja magának a piros kis gépezeten, amely a dohányból és a papírból vadiúj, pompás cigarettát varázsol. E tevékenység közben szünetel apám egyébként már jól működő cigarettázási motorizmusa, és a lassacskán elhamvadó csikkről lehulló hamut kézfejjével lesöpri a trikójáról és a kanapéről a földre, ahol elkeveredik a napali szoba csiszolatlan parkettáját belepő porral, melyen pizsamában hason fekve bámulom a parketta hosszú repedéseit, melyekben már lehetetlen megkülönböztetni a pormacsákat a hamutól és az elhalt hámsejtektől. Kissé felemelem a fejem, amíg a nyakam nem kezd nyilallni, hogy agyonüsssem az időt valamivel, és titkon apám futball-shortja által szabadon hagyott hatalmas lábára sandítok. Lábizmai legalább annyira túldimenzionáltak, mint Popeye alkarja. A combja is hasonlóan méretes, különösen most, ahogy szétvetett lábbal ül a bőrknapén, mintha csak a farkát meg a golyóit szellőztetné, ha már ilyen kiváló alkalmat nyílik rá. Azon töpregek, vajon mi idegesíti odalent, mert rendszeresen mélyen lenyúl az alsógyatájába és hosszasan vakarózik, utána ugyanazzal a kezével megvakarja a szakállát is, miközben gyors egymásutánban kétszer is megszívja széles orrlyukait, olyan erősen, hogy bele-remegnek a sűrű, fekete szőrszálak. Amikor ujjával mélyen beletúr az orrába, majd utána tüzetesen szemügre veszi az összeszáradt fikát, amit ezután fogával távolít el a körméről, mindig máshová nézek, mintha nem történt volna semmi. Helyette a porral és pókhálással belepott, elveszettnek hitt akcióhős figurámat nézem a kanapé alatt. Apa a miniszterelnök újévi beszédét nézi. Anya rendületlenül köt. 1993 első napja van.

A Szilveszter estét most is mérsékelt lelkesedéssel fogadtam. Nem értetem, mi az ünnepi benne. Hogy mire jó az összes rítus a környezetkárosító beltéri tűzijátéktól kezdve a büdös dudáig, amibe különben sem tudtam akkorát fújni, hogy teljesen kitekeredjen, nem is beszélve a szüleim pezsgős leheletéről. Egyszerűen fel nem foghattam. Ezt az egész újév cuccot. Az elmúlt év lassan halványult, mint egy haldokló kripli, miközben a szomszédok a határon túlról beszerzett olcsó rakétáikat robbantgatták, a postaládákat mintha ágyúalátal érte volna, és a fűtőlő rakéták fülsiketítő zaja betöltötte az egész betonszungselt. Egy ismerős gyerek arra ébredt újév reggelén, hogy nincsenek már többé kedvenc nyulacskaik, mert az udvaron álló ketrecet atomjaira robbantotta egy krizantém-rakéta.

Amikor anya, mint rendesen, letette a szemüvegét a kanapé előtti asztalára, kivett magának egy otthon készült cigarettát a dobozból, és a királynő

újévi beszéde után elbőgte magát, minden reményt feladtam, hogy valaha megváltozik valami, hogy valaha is eltérünk a hagyományok örök, kiszámítható körforgásától. A konyha mellett álló étkezőasztalnál apa megpróbálta beszíjazni Pernillét magas etetőszékébe, miközben odakint a krumpli rotyogott az öntöttvas lábosban, amit még azóta őrizgettek, hogy fiatalkorukban özszejöttek. Apa mosogatószerral megmosta a kezét, rágyújtott, és egy villával a lábos tartalmát kavargatta. Magasról tett a királynőre, az egész királyi házra és a házra nemkülönb. Őt az érdekelte, mit mond majd a miniszterelnök másnap. Meg a kaja. Nem létezett olyan étel, amit ne tömött volna lelkesen magába, lehetőleg minél többet egyszerre. Képes volt annyit enni vacsorára, amennyit mi mindnyájan egy egész nap alatt. Szerette a marhasültet meg a disznókarajt, de a kedvence a sült szalonna volt krumplipürével, ezt minden nap megette volna, attól függetlenül, hogy ünnep van vagy hétköznap, mondta krumplipürével teli szájjal.

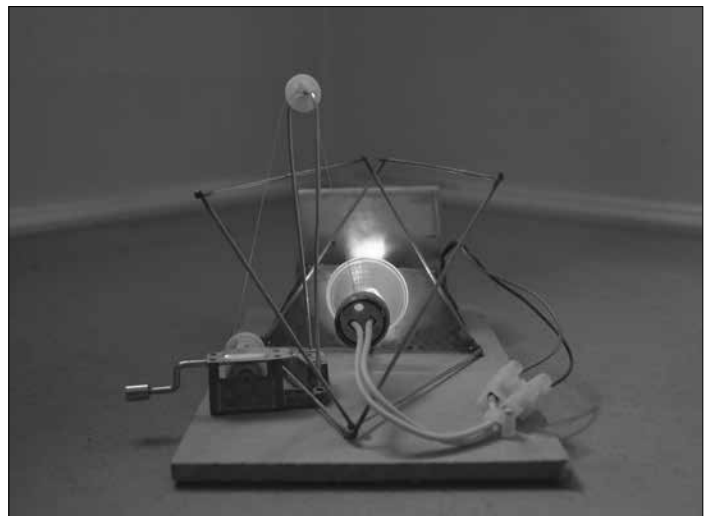
Ehelyett csőben sült tőkehalat kaptunk citrommal, rajta egy csipet szárított fűszerrel, a konyhaszekrény ritkán látogatott fűszer-részlegéből. A fehér főtt krumpli gőze felszállt egészen a lámpáig, amelynek a búráján még mindig ott díszelgett a porba berajzolt nevem. A fagyasztott bagett egy szempillantás alatt ehetővé vált, miután alig tíz percet töltött a sütőben. Anya kis darabokra törte, és a kenyér veszélyesen forró hőmérsékletére utaló figyelmeztetés kíséretében adott belőle az öcsémnek, Jonasnak és nekem. Robbanó rakétákat és béna szívecsskéket ábrázoló papírterítő is került az asztalra. Az egyébként nikotintól sárgálló falon Monet lila vízilíliomait ábrázoló nyomtatott lógott magányosan. A felnőtteknek fehérbor, nekünk Jonasszal gyerekpezsgő járt. Mielőtt Pernille megkapta első kiskanál bébiételét, mi az öcsémrel eljártunk az iskolával szembeni padon ülő részegeket. Ijesztően meggyőzően és pontosan utánoztuk őket.

– Egészségedre, vén disznó! – üvöltöttem recsegős hanghordozással, és öcsém poharához vertem az enyémet olyan erővel, hogy egy kis ital kilocsant a poharából. Ő csuklott a nevetéstől, és négyéves fejét valami méltó válaszon törte.

– Egészségedre, öreg, szaros segg!
– Na elég! – csapott az asztalra anya úgy, hogy az evőeszköz felemelkedett a papírterítőről, és a hal szíve ijedtében majdnem újra dobogni kezdett.

KERTÉSZ JUDIT FORDÍTÁSA

GIULIA BERRA: CITTÀ DI GALLE / GALL TOWN, 2010 – JCE 2015-2017, ITALY / CHRISTINE OVERVAD HANSEN: ARMATURE (POSTURE PERFECT) 2013, BRONZE – JCE 2015-2017, DENMARK

Szerelemszörny

Uszoda

Szerdán apám elvisz a hadsereg uszodájába. Az uszoda egy erdő közepén van, kacskaringós út vezet oda. Az út mentén fehér panelbarakkok és néhány tank. Az út végén bódé, egy katona ül benne. Hová mennek? kérdi a katona, mintha a jeges hidegben annyi mindent lehetne csinálni a laktanya területén. Az uszodába, válaszoljuk, és a katona feleresztli a sárgavörös sorompót, és egy másik katona a sorompónál a sapkájához emeli a kezét, amikor elhaladunk mellette. Én is a sapkához emelem a kezem és kinyújtom a nyelvem a katonára. Tekintete, mint két kis csík kísér.

Apám kitesz az ajtónál és elhajt. Az öltözőbe megyek, hallgatom a légkondi-berendezés zúgását és a lehalkított rádió zizegését. Nyugisan levetkőzöm és szépen összehajtogatva a padra teszem a ruháimat. Kövér nők dőcögnek el mellettem strandpapucsban, dauerolt hajukat műanyag kalap védi. Teljesen úgy néznek ki, mint az oroszlánfókák. Ágyékukon megrikkult a szőrzet, amire hatalmas hájhurkák lógnak. A melleik olyanok, mint a leeresztett lufik. A nyakuktól majdnem a ritkás szőrzetig érnek. Az ipari zuhany alá állok, a víz dobol a bőrömön. Rajtam és az oroszlánfókákon kívül alig van valaki az uszodában, nem zavar senki. Kinyitok minden zuhanyt, és hat zuhanyrózsa alatt ülök egy helyiségben, amely a padlótól a plafonig fehér csempével van burkolva. Aztán bemegyek a szaunába. Az oroszlánfókák a legfelső padokon fekszenek, összelapult lufijaik lelógnak. Pajzsmirigyéről, lábprotéziséről és vérképekről beszélgetnek. Az oroszlánfókák a szauna királyai. Náluk van a felöntőkanál, és egyfolytában vízzel locsolják a forró köveket. Az oroszlánfókák bőre olyan vastag, hogy nem érzik, amint csontig hatol a forróság, és egészen a körömig égeti a testet. Megennék egy egész tábla csokoládét, mondja

a legkövérebb oroszlánfóka. A felső padon ül, vörösén izzik és vakarja a bőrét. Hogy mondhat ilyet valaki, aki ennyire kövér? fontolgom. Napnál világosabb, hogy nem képes semmiféle önfegyelemre, azért ilyen kövér, de azt nem értem, hogy nyilvánvalóan egy cseppet sem zavarja a dolog. Csak hangoztatja, hogy még több csokit akar, pedig be kellene zakóznia egyedül a lakásába, abbahagyni az evést, szégyenkezni és csöndben maradni. Talán igaza van anyámnak, hogy a különleges emberek közös vonása éppen az, hogy számot csinálnak magukból, még ha ez teljesen alaptalan is.

Végül paprikavörös vagyok, kirentok a zuhanyozóba, ismét hat zuhany alatt ülök, és az úszómedence felé veszem az irányt. A hadsereg uszodájában csak egy medence van. Huszonöt méter hosszú, közepén egy halvány narancssárga bójasor, amely elválasztja egymástól a lassú és a gyors úszókat. A medence egyik végében nagy óra van, a fekete mutatók lassan körbejárnak rajta, a másik végében meg egy műanyag pálmafa. A nagy ablakok mögött katonák edzenek a havas tájban, mindent betölt a klórszag és a víz zúgása.

A bójasor szegélyezte pályán úszom, a műanyag pálmafa bámul rám a sarokból, levele sem rezdül. Az órára meresztem a szemem, és úgy tűnik, a mutatók meg sem mozdulnak. Az úzásban van valami hasonló, mint a síelésben. Nem különösebb élvezet, de jól szolgálja a célt, hogy elűzze a sötét gondolatokat. Addig úszom, amíg a bőröm egészen megfeszül, és minden gondolatom eltűnik. A bója túloldalán az a kövér oroszlánfóka úszik, aki az előbb csokoládéról beszélt. Feje ki-ki bukkan a vízből, majd ismét a mélybe merül.

Amikor már eleget úsztam, a katonák kávézójába megyek. A katonák lekvaros fánkot esznek, alkoholmentes sört isznak és nőkről ábrándoznak. Közben kimennek az ajtó elé cigarettázni és taknyukat a földre suvasztják. Az undorító dohánysszag bent is körüllegi őket. A falról háborús hősök fekete-fehér képei bámulnak a múltra emlékeztetve. Köztük van apám nagybátyja is. Az ellenség bekerítette. Egymaga ült a lövészárokból, összeroncolt kézzel, törött lábbal, de ő csak lőtt és lőtt, nem halt meg, pedig mindenki más meghalt. A fejét eltalálta egy golyó. Koppanás hallatszott, és szeme előtt elsötétült a világ, de a nagybácsi csak folytatta a lövöldözést, mert sisakja volt, azon egy mélyedés keletkezett, de ő életben maradt. Végül érte jöttek. Kezét, lábát rendbe hozták, és a sisakját mindenki megnézte. Kereszt formájú kitüntetést kapott, és az erdőben egy követ állítottak neki, de a nagybácsi már nem lett az többé, aki volt. Egész hátralévő életében az utcákat járta sötét gondolatokba merülve. Mára a kő eltűnt a bozót sűrűjében. Apám néha lekaszálja körülötte a fűvet, de senki más nem emlékszik már a kő létezésére. Kemény idők voltak azok, mormolja apám, és mélabúsan nézi a követ.

Néhány katona barátnője eljött látogatóba. A katonák barátnői almalimonádét isznak közvetlenül az üvegből, és tovább sminkelik magukat a vécében. A katonák alaposan ki akarják élvezni a ritka alkalmat. A kávézóban lévő fa telefonfülkébe viszik barátnőjüket, és olyan mohón nyalják őket, mintha zsíros csirkecombok lennének. A barátnők rúzs szétkenődik és hajuk koccos lesz. Azok a katonák, akiknek nincs barátnőjük, szintén a telefonfülkébe mennek, csak úgy, és fütyiket vésnek a falba, meg azoknak a nőknek a nevét, akiket élve szeretnének megenni. Mindenütt cigaretta-, izzadság- és valami édes és undorító szag. A bejárati ajtóhoz megyek apám autóját várni. Lélegeztem gőzölög a fagyban, nedves hajam jégcsapokká változik. Egy csordányi katona jön cigarettázni. Tekintetük átfúródik a kabátomon, undorítóan nevetnek. Látom, ahogy egyikük rám néz és megnyalja a száját, pedig nem is eszik semmit. Klassz hajpánt, mondja, és rám kacsint. Messzire futok a hóékek számára botokkal megjelölt úton, az undor méregként forr bennem. A katonákban, a barátnőikben, a telefonfülkékben és a dohánybűzben van valami szenny és rossz, valami, amihez nem akarom, hogy bármi közöm is legyen.

FILIPA SILVEIRA: MY MASK – JCE 2015-2017, PORTUGAL
HUOTARI OLGA FORDÍTÁSA

Déli növények termesztése a Micsurin-módszerrel

Lefelé, hátra, balra

Arról, hogy már nem él, utolsóként értesült. Időnként megcsik az ilyesmi.

Reggel még minden rendben volt; az élők, akikkel az utcán találkozott, ugyanúgy köszöntek neki, mintha még mindig közéjük tartozna; amikor azonban beért a munkahelyére, már senki sem nézett a szemébe.

Összeszedték az ottani holmiját, és belerakták egy műanyag szemeteszsákba.

– Na dehát – mondta a főnökének. – Minek kellett ezt így összegyűjteni? Még minden új, nemrég vettem.

Mire amaz visszavágott:

– És akkor mi van? Ezek a dolgok egy halott holmijai, a halottak holmijait pedig el szokták égetni.

Halál, véletlenül

– Például az idej termés – szólalt meg a férfi, az ujjait nyalogatva közben. – A zöldség meg a gyümölcs se az igazi.

– A levegőben lógott – válaszolta a másik.

– Talán a szájunk íze változott meg – mondta a fiú, a háta mögött pedig összekulcsolta a kezét. – Úgy, mint ahogy nekem is legutóbb. Azt hittem...

NANNA RIIS ANDERSEN: BY-PRODUCTS (TIGHT SECTION) – JCE 2015-2017, DENMARK

– Ilyen dolgokra nem szokás gondolni – szólalt meg az első férfi, felbontott egy tasak Vibovitot, bedugta a nyelvét, és nyammogni kezdett. – Vagy észreveszik, vagy nem.

– A levegőben lógott – ismételte meg a másik. Egy pillanatilg némán nézte a fiút, aztán megkérdezte – Azt a kenyeret, kinek viszed?

A fiú megmondta a nevet, mire amaz:

– Ki gondolta volna. Olyan rendes család.

Összeborultak hárman egy rózsaszín, szétterített törölköző fölött, amelyen a férfiak – inkább viccből, mintsem a rend kedvéért – szétpakolták a szerszámokat.

Nem siettek sehová, a fiú néhány perccel ezelőtt szieszta hangulatban talált rájuk: az egyikőjük a törölköző mellett pihengetett, gyengéd tekintettel szemlélve a szerszámokat; a másik guggolva, arccal a folyó felé fordulva eszegette a Vibovitot. Azt magyarázták, hogy a második műszakot várják, hogy *problémák vannak a sorrenddel*.

– És hogy sose lehet tudni, hogy mivel kezdenek – tette hozzá az, amelyik a fűvön fekvő pihent. Nem pontosította, hogy kinek kellene jönnie és segítenie. Azt mondta:

– Valakinek – egy pillanat múlva pedig – valakinek azok közül, akik előttünk itt voltak.

A fiú pedig nem kérdezősködött tovább; a hidat nézte – illetve azt, ami a hídból megmaradt.

A vihar utáni furcsaságok még nem akartak szűnni: az áramlat hol egyik, hol másik irányba vitte a folyót; a halakat megtevesztette; kegyetlen macacssággal minduntalan egymásnak ütköztek; aztán szerteúsztak, majd ismét lendületet vettek, és csillogva eltűntek a sötét vízben: higany, lucidum intervallum, saskövek.

– Az anyatermészet – szólalt meg a pihengető férfi.

– Rózyllóéknál – mondta a másik – három tojásból lett négy csibe. Négy csibe, kérem szépen.

– A mázlistának még a bikája is megellik – válaszolta az első. – Bár én ebben nem hiszek. Hogy a víz megfordul, még csak-csak. Hogy a vihar meg a híd; hát igen, meglehet. Látom, hát elhiszem. De hogy azok a csibék?

– Azért mondják, hogy legyen miről beszélni – tette hozzá a másik –, fel akarják hívni magukra a figyelmet. Kérdezd őket erről-arról: mindig van válaszuk, és az ő történetük mindig jobb lesz, mint a tiéd. Azt mondják neked, amit hallani akarsz – mire az első férfi felháborodva:

– Például hogy a kakas hugyozik.

– Azon a hídon – szólalt meg a fiú – sokáig tart átjutni?

Mire az, amelyik a Vibovitot ette, a zsebébe csúsztatta a tasakot, és így szólott: – Ja.

Hallgattak. A fiú meghajolt, és elment; derülten néztek utána: merev, galambszerű járása volt, a cipője orra befelé nézett, madzagon egy kis kocsit húzott, a kocsiiban kenyér volt: kerek, barna cipő, arccal lefelé elhelyezve, mely lassan, megállás nélkül ringatózott. A fiú amolyan oda nem illő, kakukktojásféle valaki benyomását keltette bennük.

– Tudni akarom, hogy mikor lesz kész a híd – szólalt meg az egyik méltatlankodva. – A szájja íze változott meg neki.

– Valahogy olyan furcsán vonszolja magát – tette hozzá a másik, hátat fordított, és az órájára nézett – Na, hol vannak?

Egy pillanatilg még hallották a kerekek csikorgását; kellemetlen, rozsdás hangokat, azután a döngölt út lassan homokossá vált, a kocsi minduntalan süppedni kezdett, a spárpa pedig, amellyel meg volt kötve, minduntalan egy kissé lejjebb ereszkedett, meglazult – a fiú rángatta, a kenyér ringatózott, csúszkált, a homokhoz ért – vissza kellett tenni a helyére.

Anežka

– Nekem a szülés után halt meg a kisbabám. Ne akarja tudni, hogy éreztem akkor magam. De kurva nagy mázlim volt. Az unokatestvérem, aki még az érettségi közelében sem járt akkor, pár nappal későbbre volt kiírva nálam, és a gyereket örökbe akarta adni, mert az a drágalátos pasija cserbenhagyta. Úgyhogy a fiúcskát végül én happoltam el. A szülészetén nagyon készségesek voltak, egy szobába raktak minket, és még azt is hagyták, hogy szoptassam a kicsit! – meséli a nő, aki Iveta néven mutatkozott be Juliének, a nehezen hihető sztorit. – Csak a hivatalokkal volt gond. Minden olyan gyorsan történt, én meg nem tudtam, hogyan kell kitölteni a nyomtatványokat, folyton csak az egyik hivatalnoktól a másikhoz rohagáltam. De megérte. Azóta segíték olyan bajba jutott nőkön, akik megérdemlik a segítséget. Nekem szinte semmi hasznom nincs belőle, igazából néha kész ráfizetés, de megmelengeti a szívem, ha segíthetek.

Int a pincérmőnek, és rendel egy hosszú, török kávé. Aztán meggyújtja a Startkáját, és tovább mesél.

– A fiam ebben a hónapban lesz tízéves, szép kis csirkefogó – teszi még hozzá, miközben csavargatja a kisujján a nagy köves, aranygyűrűt. – Nem, nem, én mondom, hogy a gyereket semmi sem pótolhatja – folytatja, és letöröl egy láthatatlan könnycseppet a szeme sarkából.

Julie azt gondolja, hogy a megható sztorit csak kitalálta. Az asszony majdhogynem nyugdíjasnak néz ki, mégis hány évesen szült volna?

– Változott valami azóta, hogy legutóbb találkoztunk? – kérdi Iveta.

– Sajnos nem – válaszolta Julie –, az igazat megvallva, nincs is kedvem pasit keresni. Vagyis nem lenne az olyan egyszerű.

– Hát a szokásos módon tényleg nem fog menni, igazán sajnálom – dörsöli a kezét Iveta asszony. – Azonkívül itt van még ez a kellemetlen vetélés-história, nem hat valami jól. Ha gyereket akar, olyasvalakire van szüksége, mint én – magyarázza, és büszkén kidülleszti a mellkasát.

Julie felsóhajt. Sohasem gondolta volna, hogy egy olyan nőre bízta magát, aki úgy néz ki, mint egy jósnő az éjfél után sugárzott műsorokból. Legszívesebben intene a pincérnek, összekapná a cókmojkját, és elmenne.

Magának már nem lehet gyereke!

Julie behunyja a sírástól szűk réssé dagadt szemét. Tudja, hogy innen nem mehet el. Nagyon is tisztában van vele, hogy nincs jó tárgyalási pozícióban. Iveta ebben a tekintetben kiismeri magát, és tudja, hogy legális úton még egy nyomorékot sem bízhatnak rá.

– Múltkor azt mondta, gondoljam végig, milyen gyereket szeretnék. Kicsit gondolkodtam rajta...

– Értem. Kék szemű, szőke fürtös kislány? – szakítja félbe Iveta.

Julie meglepetten néz rá. Tényleg ez volt az egyik elképzelése. Persze sejti, hogy nem lesz az olyan egyszerű.

– Az ilyen gyerekeket viszik, mint a cukrot. Az egy kisebb vagyonba kerülne. Itt-ott felbukkan egy a helyi ukránoktól vagy fehéroroszkóktól, de puhatólítottam egy kicsit, és egyelőre semmi ilyesmi nincs a kínálatban. Évekig várhatna, aztán ki se bírná fizetni.

A nők között eluralkodik a csend.

– Az igazat megvallva, lenne valamim a maga számára – szólal meg Iveta.

– Csak olyan három-négy hónapot kellene kibírnia.

Juliének elakad a lélegzete, de nem mutatja ki az idegességét. Hallgat, és türelmesen várja, hol lesz a bökkenő.

– Az anya egy nagyon rendes családból származik. Csak pechje volt. Van már két gyereke, és a férje lelécelt Angliába, úgyhogy még egyet már nem tudna eltartani. Egy rendes embert keres, aki szeretné a babáját, és többet adhatna neki, mint ő maga.

– Mi a baja annak a gyerekek? – kérdez rá végre Julie.

– Semmi – vágja rá Iveta. – Az a gyerek éppen olyan normális, mint bármelyik másik gyerek. Csak hát egy kicsit több a pigmentje. Attól függ, hogy maga nem fél-e.

Julie tudja, mire utal ezzel, sőt valahogy már várta is. Ezért csodálkozik, hogy nem képes reagálni Iveta ajánlatára. Ezt a lehetőséget már elméletileg végiggondolta, de még mindig nem biztos benne. Azonkívül kezd felébredni benne az üzleti szellem. Úgy véli, jobb, ha nem bólint rá azonnal az ajánlatra, különben túl magasra srófolná Iveta az árat.

– Hogy zajlik az ilyesmi? – kérdezi tárgyilagosan.

– A legjobb, ha közvetlenül, a hivatalok kihagyásával történik. Úgy szokás, hogy a biológiai anya más személyijével megy szülni. Csakhogy a maga kinézetével ez kizárt. Magának a hivatalokon keresztül fog kellene.

– És muszáj megismernem a biológiai anyát?

– Ha nyílt örökbefogadásról van szó, mint a maga esetében, akkor jobb úgy. De természetesen meg lehet valahogy oldani, hogy aztán ne legyenek szívfacsaró jelenetek. A gyereket néhány nappal a szülés után gondozásba helyezhetik magánál. Három hónap elteltével van mód az örökbefogadás megerősítésére, ekkor az eredeti anya elveszíti minden igényét. A születési anyakönyvi kivonatot is megváltoztatják, úgyhogy csak magától függ, hogy később hogyan magyarázza el a gyerekeknek – mosolyog Iveta, és szavait felbuggyanó dohányos köhögéssel vegyíti.

Julie egy darabig némán forgatja maga előtt a párás poharat.

– Ne haragudjon, de nem vagyok benne biztos – mondja bizonytalanul. – Adjon még némi gondolkodási időt.

Iveta beleszív a cigijébe, és a homlokát ráncolja.

– Csak magának ajánlottam fel a gyereket, mert magánál biztosan jó sora lenne, én megérzem az ilyesmit. De természetesen ajánlani fogom máshol is. Már egészen égető a dolog, sietni kell, hogy időben érkezzünk.

Egy hetet adok magának – zárja le Iveta, és elnyomja a cigijét. Aztán öklével az asztalra csap, mintha az a kalapács lenne a tőzsdén.

– Egyébként azt mondják, kislány lesz, legalább valami – jegyzi meg távozás közben.

PET'OVSKA FLÓRA FORDÍTÁSA

Kakasözveggy

Ferči Fošoš híres kakasbarát volt és a legilledelemesebb piás Lošoncon. Mielőtt berúgott volna, mindig előre elnézést kért az egész kocsmától, hogy még éjfél előtt be fog vizelni a kedvenc székén. És úgy is történt. Csendben ült, szótlánul iszogató. A kakasok körében, amelyek engedelmesen gubbasztottak ragacos asztalánál a Horká slina, Keserű nyál vendéglő legsötétebb sarkában. Azt mondják, gyakran rejtélyes nyelven beszélt kedvenceivel. Érthetetlen szavakat mormogott, kemény ujjai között pedig magokat és cukrot morzsol. Közvetlenül azelőtt, hogy kilehelte volna lelkét, felmászott egy székre, és rákukorékolta az egész kocsmára.

A Keserű nyál törzsvendégei roppant jól mulattak műkedvelő előadásán, fogták domborodó hasukat, vinnyogtak és nyáladzottak, mint az árvagyerek a hentesnél. Még Ferenc József, a lošonci piások patrónusa kifakult portréjának is volt mit csinálnia, hogy le ne essen a nevetéstől a repedezett, kékre vakolt falról. De abban a pillanatban, amikor Ferči Fošoš véres tollút köhögött fel, mindenki elhallgatott és mozdulatlaná vált. Úgy esett le a padlóra, mint egy darab fehér szappan, és a kocsmában lévő összes férfinak megállt az órája. A kakasok körülállták a mozdulatlan testet, majd rátelepedtek. Egy egész napig eltartott, amíg odaengedték gazdájukhoz az orvost, aki sörrel a kezében megállapította az exitust.

Ferči Fošoš egy öreg házat, két tucat kakast és egy gyönyörű feleséget hagyott maga után.

Egy nappal a tragédiát követően Fošoš özveggye az összes kakas nyakát elvágta a városban, végezetül megboldogult férje huszonnégy szárnyasát is. Hajnalban, a ház előtt. Szálltak a tollak, a kakasok teste vonaglott az utolsó görcsben, a lassú vérfolyások ijesztő képekké egyesültek. Fošoš özveggye egy hangot sem hallatott. Hosszú, fekete haját fonatba kötötte, a keze vörös volt, akár szülés után a szoba. A munkába tántorgó emberek meg-megálltak, csóválták a fejüket, és értetlenül hallgattak. A bámszokódó tömegben állt a helyi újságíró, Rudo Kozák is, aki mindent megörökített fényképezőgéppel. A felvételeken azonban csak homályos fehér mezők maradtak, Rudo Kozák pedig tisztázatlan körülmények között három napon belül megvakult.

Egyesek azt suttozták, hogy a gyönyörű özveggye megbolondult, mások csak szárazan megállapították, hogy délen ez már csak így szokott lenni. Amikor az utolsó kakas nyakát is elvágta, a véres kést megtörölte a kötényével, bement a házba, és soha többé nem jött ki.

Férje testét nem volt hajlandó kiadni a papnak és eltemetni.

Amikor az emberek megtalálták a kertekben és tyúkólakban a lekasabolt kakasokat, tudták, honnan fúj a szél és a toll. Az özveggyet úgy megutálták, ahogy arra csak a lošonciak képesek. Beszögelték a háza ajtóit és

ablakait, a kéményét pedig eltömték a kakasok holttestével. A pap körberajzolta a házat piros krétával, és örök átkot vetett rá. Azt beszéltek, hogy az özveggye haja egészen kifehéredett, a szeme pedig elposhadt a bánattól. Maco Mamuko az egész családjára meg az apja szarszippantójára megesküdtött, hogy látta éjfélkor, amint az özveggye az elvágott nyakú kakasokkal a karján áll az utcán. Kápiát az oszálytársai szeme láttára kiröhögte, elverte, majd arra kényszerítette, hogy megegye a táblatörlő szivacsot.

Maco Mamuko ennek ellenére nem vonta vissza szavait, ami egyértelmű jelzés volt Kápiának, hogy valami nincs rendjén. Este felhívott az adóvevőn, hogy legyen tíz perc múlva „A nap alatt”. Ismételen kiemelte, hogy fekete, kapucnis dzsekit vegyek fel, és vigyek aludtjejet. A hangja sürgető és izgatott volt, és bár már az ágyban feküdtem a famintás pizsamában a Három Nyomozó és B.S. asszony púpjának rejtélye című könyvvel, fűgén felöltöztem, a párnáimból kialakítottam egy alvó fiú mását a paplan alatt, óvatosan megkerültem a tévé előtt murcit iszogató szüleimet, a konyhából elloptam az aludtjejet, és felszívódtam, akár egy nindzsa.

A hely, amelyet Kápiával kódolt kommunikációnk keretében A nap alattnak neveztünk el, a fán lévő földalatti rejtékhelyünket követően a második alapvető találkozóhelyünk volt. A meseíró, Pavol Dobšínský utcáján volt, amelyen szülőházaink álltak. Kápiáé a jobb végén, az enyém a balon, és éppen középen, az egész éjszaka világító, egyetlen utcai lámpa alatt volt a mi helyünk. Abban az útba mélyedő sárga körben csak olyankor találkoztunk, amikor valami gaztetre készültünk.

Kápia megérkezett. Pontos volt akár a nyíl, mint mindig. Tudtam, hogy mire kellett neki az aludtjejet. Öt perccel az elfogyasztása után ritkább volt a széklete, mint Hrčka szomszéd haja, aki a parlagi kecskék családi sztereotípiáit vizsgálta Nagaszaki közelében. Apám azt mondja, hogy a mai napig plutóniumot bőfőg.

Azon az éjszakán Kápia egy legendásat rotytantott Fošošek házának ajtaja elé, hogy nekem és egész Lošoncnak bebizonyítsa, nem tart a helyi mendemondáktól. Másnap bárányhimlősen ébredt. Ezt követően kizárólag rühes boszorkánynak hívta az özveggyet. Mások rémnek, szoknyás ördögnek vagy kakasözveggynek nevezték. Anyu azt mondta, hogy megszakadt a szíve. Azóta egész évben egyetlen kakas sem lett Lošoncon.

Amikor nem voltak szárnyasok, a kóbor kutyák hirdették az új nap eljövételét.

Egy forró nyári éjszakán a kén és a tűz nehéz szaga hullott a városra. Az öreg fa ropogott, a Göncölszékér felé szállt a füst, és az égbolt felduzzadt, mint a kelt tészta. Az emberek azt mondták, hogy a tűz idején ordítozást hallottak az öreg épület belsejéből, ajtókaparást és parázsló körmök pattogását. Senki sem segített, senki sem látott semmit. Néhány kíváncsiskodó kiszaladt az utcára, de rögvést visszatértek hajlékaikba, és megvárták, amíg minden elmúlik. Fošošek háza porig égett, hamu sem maradt utána.

Azóta a lošonciak úgy hiszik, hogy közvetlenül azelőtt, hogy valaki meghal, vészjósló kukorékolás hallatszik a város felett, és a Kakasözveggy elviszi a túlvilágra a még meleg megboldogultat.

PEŤOVSKÁ FLÓRA FORDÍTÁSA

Koniec. Znova

Denis, 1994

Soha nem gondolta volna, hogy közvetlenül az érettségi után örömet okoz majd egy olyan regénynek az elolvasása, amelyben egy vagy két éve még csak a kötelező olvasmányt látta. Camus *Közönye* a gimnáziumi éveiben megközelítőleg sem zaklatta föl ennyire, mint az éjjel, amikor egyetlen lélegzetvétellel olvasta végig, aláhúzva bizonyos részeit. A könyv, nyilván ebben a városkában is a kötelező olvasmányok közé tartozott, sűrűn alá volt húzva és tele volt jegyzetelve. Az övéi csak az utolsók voltak azoknak a jelöléseknek a sorában, amelyeket a lakók nélküli városka diákjai hagytak a könyvben, évekkorábban, amikor még minden más volt, amikor még itt emberek éltek, és ő is másként és máshol élt, olyan emberekkel, akiknek ennek a városkának a története és Denis ebben játszott szerepe szinte teljesen ismeretlen; esetleg csak egy kisebb részét képezi az esti hírek külpolitikai blokkjának. A könyvtár felső emeletét az alkonyat meleg, vörös fényei ragyogták be, a fénysugár hangtalanul és puhán mozgott a könyvespolcok között, és a magányos könyvek gerincét simogatta, mint ahogy az anyák a gyerekek hátát simogatják elalvás előtt. A nagy C betűvel jelölt polcig, a Ca-val jelölt részig, ahova majd, a hangkazetta fekete-fehér borítójának a helyére, visszateszi az éppen elolvasott könyvet, a búcsúzó napfény sugaraiban esti táncot lejtő játékos porszemek függönyén át vezetett az útja. Mielőtt visszatette volna, az aszkéta külsejű, fűzött, ragasztószalaggal többször újalesztett könyv még egyszer megszólította. Ismét belelepözött, mutatóujjával elkalandozott az apróbetűs nyomtatott sorok sűrűjében, mintha szeretné még egyszer gyorsan végigfutni azt, amit már korábban lassan végigjárt, időnként megállapodott a történet aláhúzott részeinél, a múlt éjjel olvasott, végiggondolt és megjelölt pontoknál. Körbenézett a helyiségben, és a H betűs szerzők polca mellett meglátott egy piros, szakadt, retró karosszéket, a hatvanas vagy hetvenes évekből származó formatervezés csodáját, abból a korból, amikor az itt élő embereknek is igénye volt a szép tárgyak iránt. Egy gyönyörű kristálycsillárra emlékeztette, amely egy bejrúti nappali mennyezetén, rendíthetetlen jelenlétével büszkén szállt szembe az alatta történetekkel, ahol a szembenálló milíciák egyikének tagjai kalasnyikovokból küldtek sorozatokat az ablakon át az utcára. Ebben a bejrúti jelenetben, amelyet emlékeiben az Iskra színes televízió faboritása keretez – ez a televízió volt gyermekkorának nappalijának központi tárgya, amely előtt csöndben kellett játszania műanyag cowboy- és indiánemberkéivel, ha elkezdődött az esti híradó, amit az apja soha el nem mulasztott volna –

a csillár, épp úgy, mint most ebben a tető nélküli könyvtárban a karosszék, a szertefoszlott normalitás emlékműve volt.

Néhány erős ütessel sikerült a vörös karosszék kárpitjáról levetni a por nagy részét, majd levette fejéről a kalózmódra megkötött kendőt, lecsatolta övéről a sisakját, amely ott himbálózott a bal oldalán, és a közeli polcra tette. Átemelte feje fölött a jobb oldalán lógó kalasnyikovot, kicsatolta az övét és kikapcsolta a kabátját, annak bal felső zsebéből kihalászott egy csomag Dri-nát és egy doboz gyufát, majd végül ledőlt a még mindig poros, vörös karosszékbe. Nézegette a jobboldali polcon lévő könyveket, és megakadt a szemé egy vékony füzetecskén, amin az állt: *Herman Hesse Sidharta*, és már el is döntötte, mi lesz a következő olvasmánya. Megkocogtatta a gerincét, és azt mondta neki: *Ma te jössz velem*. A papírcsomagban négy cigaretta volt; egyet a szájába vett, meggyújtotta, és ismét föllapozta a *Közönyt*. Az állandóan változó égbolton kívül egyértelműen nagy előnye volt a tető és személyzet nélküli könyvtárnak az, hogy bármikor rágyújthatott benne az ember, és nyugodtan dohányozhatott a könyveket lapozva. Mutatóujja megtorpant az első megjelölt oldalon, ahol kék tollal, és előtte kétféle grafittal is alá volt húzva: *Sokszor gondoltam akkor arra, hogy ha netán egy kiszáradt fa üregében kéne élnem, s nem foglalkoznám semmi mással, csak azzal, hogy fejem fölött egyre a kék eget nézném, idővel azt is megszoknám*. Kicsit később még két mondat volt aláhúzva: *Van, aki nálam is szerencsétlenebb. Ez különben anyámnak volt egyik kedves gondolata, s olyan sokszor elmondta, hogy lassan mindenbe beletörődtem*.¹ Amikor még egyszer elolvasta az aláhúzott részeket, a combjára ejtette a könyvet, hátrahajtotta a fejét, annyira, hogy a nemlétező mennyezetet át egyenesen föl nézett a ráboruló esti égboltra, és arra gondolt, hogy milyen kibaszottul igaz ez a gondolat.

Ha fél évvel korábban, még amíg Ljubljánában volt, és teljesen más ember volt, zeneakadémista, és egy ismeretlen banda basszusgitárosa és éneke, valaki azt mondta volna neki, hogy az X törzs katonai egyenruhájában itt bolyong majd egy kiürített városkában, amelyből elmenekült az Y törzs minden tagja, csak kiröhögi. Most pedig itt van, ahol van, és mindent megszokott már. Megszokta, hogy kizárólag az X törzshöz tartozik, és ugyanakkor az Y és Z törzsek ellenségévé is vált. Megszokta az egyenruhát, megszokta a sisakot és a kalasnyikovot, megszokta a falvakat és a városkákat, amelyek kiürítve fogadják őket minden csapatmozgáskor, megszokta, hogy nem kérdez semmit, és nem gondolkodik azon, miért olyanok a falvak és a városkák, amilyenek, és megszokta a céltáblát, amelyet, úgy érzi, odarajoltak a homloka közepére. Megszokta annak a gondolatát is, hogy az egyik házban, valamelyik következő faluban, amelybe még csak ezután fognak bevonulni, ott lapul egy lövés, aki pont rá vár, az ő céltáblájára. Az ember tényleg el sem tudja képzelni, mi mindenbe és milyen elképesztő körülmények között képes beletörödni alig néhány hónap alatt. Az is eszébe jutott, hogy Ljubljana is gyorsan beletörődött az ő hiányába, meg hogy Peter és Goran is nyilván megszokták, hogy már nem szerepel a korábban közös történetükben, amely nyilván nem állt le az ő távozásával. Nyilván így van, hiszen egyetlen hívás, levél vagy más efféle sem érkezett tőlük. Igaz, persze, hogy azután, hogy elvitték a hármas hídtól, soha nem jelentkezett náluk, így még ha akarnák, se tudnák őt megtalálni.

RAJSLI EMESE FORDÍTÁSA

Cseresznyék

Mi egy normális család voltunk; grilleztünk, mint mindenki, vasárnaponként a barátainkkal. Az anyák versenyeztek az általuk süített sütemények eredetiségében, és bőkezűen dicsérték ellenfelüket, az apák a tűz mellett guggoltak, és teljesen érthetetlen dolgokról beszélgettek, törölgették az izzadságot a homlokukról, felváltva szurkálták és forgatták a hússzeleteket, szították a tüzet. Sört hoztak egymásnak. Mi pedig, csupán megszokásból is, állandóan azt kérdeztük az anyáktól, mikor lesz már kaja, az anyák pedig rendszerint az apákhoz irányítottak, akik általában észre sem vettek bennünket. Tolaslabdázunk, sütit loptunk a műanyag edényekből (melyeket természetesen Triesztben vettünk), hangyabolyok után kutattunk, fűszálon zenéltünk, míg nem ajkunk annyira elzsibbadt, hogy már beszélni sem bírtunk.

Eljártunk tűzijátékot nézni, elbűvölve néztük az Aréna falain aláhulló szikraesőt. Anya minden évben azt mondogatta, hogy az előző jobb volt, én pedig úgy gondoltam, hogy azért szüntették meg, hogy vele dacoljanak. Általában az első sorok egyikében ültünk. Az első film után én rendszerint elaludtam, és apa karjaiban ébredtem, aki hazafelé vitt engem, de nem tett le, egészen az ágyig.

Azt tettük, amit minden más pulai lakos is. Anya vert engem, ahogy más anyák is a gyerekeiket, gondoltam én. Esténként néztük a Híradót, a vietnami híreket és valamiféle alapkö-letételt. Voltak unokatestvéreink falun és Olaszországban. Belgrádi és zágrábi barátaink csak nyaranta jöttek, mi pedig sosem mentünk hozzájuk. Csak Špiro Dalmatinac hívott minket folyton Benkovacba, de oda sem mentünk el.

Normális család voltunk; apa öltönyben, anya pöttyös ruhában, én beszorítva egy buta kék ruhácskába, melynek olyan szűk volt a nyakkivágása, hogy fojtogatott. Fekete, pántos lakkcipőm volt, minden alkalomra, kivéve a ház körüli játékot és a városban való kódorgást, és fehér cérna zoknim, amelytől, amikor levettem, a lábam úgy nézett ki, mintha valami súlyos betegség támadta volna meg. A térdem folyton le volt nyúzva, a nagylábujjaim pedig rendszerint kifordultak, míg futottam, úgyhogy a nagylábujj-körmeim állandóan feketék voltak.

Anya havonta egyszer lemosta az ablakokat a verandán és a lakás utca felé néző oldalán. Péntekenként fodrászhoz járt, néha megállt az utcán és beszélgetett más anyukákkal, tekintete elhomályosult a gőztől, míg bugyijainkat és trikóinkat főzte ki egy nagy fazékban a sparhelten, volt saját varrónője is, szerette az olasz függönyöket, és teljesen zavarba jött, ha egy férfi rámosolygott. Szerette Miro Ungart és gyűlölte Radojka Šverkót.

„Mi egy normális család vagyunk”, mondogatta anya gyakran.

A házba otthoni arckifejezésünkkel lépünk be. Ő ideges, apa komoly, én füttyölök. Az utcán anya nyugodtnak tűnik, apa méltóságteljesnek, én gyorsan megyek, szárnyalok, és eszemben sincs füttyögni, mert lihegni kezdek. Az előtérben vagy a folyosón arckifejezésünk jószomszédi. Én a sajátom felett néha elvesztem az ellenőrzést. Pazinban nagyanyánál és nagyapánál mosolygós fiatal csoport vagyunk, az ő koruk tesz minket ilyené. Az iskolában arckifejezésünk ijedt, a tényleges vagy vélt autoritások alázatossá tesznek minket. Apa és anya túlzott együttműködési kedvet mutatnak, mintha egy pillanatra elhitték volna, hogy sikerülhet nekik. Én rettegek, mert újra és újra végletekkel lepem meg magam. Briliánsan olvasok, az alsóbb osztályok olvasmányait már az első osztályban elolvastam, Gerovica két órát vallatott engem, találomra levéve a könyveket a polcról, és úgy döntött, bár magának sem hiit, hogy áttérhetek a felsőbb osztályoknak fenntartott olvasmányokra. Úgy éreztem magam, mintha valaki más olvasta volna el mindezt. Idióta vagyok a matekhoz, nem értem a számokat, ahogy annak szükségességét sem, hogy létezzék bárki, aki hatvan évnél idősebb, amennyi a pazini nagyapám. A szorzótábla gondot okoz, a természetismeret soha, a társadalomismeret

borzadály. Már az első osztályban folyékonyan olvastam a cirill betűs szövegeket, harmadikban pedig kételkedtem azokban a betűkben is, melyek azonosak a latin betűs írásmóddal. Gondolataim mindig valahol másutt kóborolnak. Mivel állandóan a boltba szaladgálok, testnevelésből jó vagyok, a fiúknál is gyorsabb. „Mi egy normális család vagyunk”, ismétli anya minden lehetséges alkalommal, és valahogy nem normális, hogy stewardess akarok lenni, úgyhogy akkor inkább zongorista szeretnék lenni. „Szépen énekel, talán lehetne is”, mondja ő, bár soha nem ismertünk meg senkit, aki zenél, anya pedig csak a tévében látott zongorát.

Szépen kornyikál a csúnya kislány.

Beíratnak zeneiskolába, az olcsóbbikba. Zenetanárom vak és nincsenek pupillái, de soha nem hord szemüveget, és nem is hunyja be a szemét. Tenyerét kezemre fekteti, míg zenélek. Jóváhagyólag bólogat, mosolyog. Szolféztanárom püpos, és sokkal rövidebb a bal lába a jobb lábánál, úgyhogy hatalmas ortopéd cipőt visel, melyet alig tud felemelni a deszkapadlóról. Minden lépésnél kopog és imbolyog. Ők jók, de nem bírom nézni őket, velük álmodom és félek tőlük. Örülök a melegszenvicseknek a Zagrebačka utcában sulit után.

Otthon nincs pianínó. Apa azt mondja: „Ha ötössel végzel, vesziünk egyet.” Anya úgy néz rá, mintha bolond lenne, mintha nem fogná fel, hogy ez lehetetlen. Apa tudja. Tudom én is, de még egy kicsit dacolok. Reggelente hét óraker elmegyek a Villa Münzbe gyakorolni. A jeges lépcsőházban a metronóm hangja rezgeti a kovácsoltvas kerítést, az ajtó résnyire nyitva áll, mögötte áll az én ősóreg tanárnóm hálóingben, barna házikabátban és vastag papucsban, belepréselve sovány lábát, melyre két pár zoknit húzott. Belépek a hatalmas szobába, melynek sarkában az ágyon valaki alszik. Játsszom. Annyiszor ismétlek egy dallamot, hogy már nem is hallom. Kámforillat van, marja a torkomat és a szememet. A tanárnő a fejét csóválja, sovány, görbe mutatóujját a metronómra szegezve. Valamit mond. Szájából a halál bűzlik. Feladom. „Balerina akarok lenni.”

A zeneiskolabeli kudarc után apa erre azt mondja: „Béna vagy, nem fog sikerülni.”

Normális család maradtunk; sírtunk, amikor meghalt Tito, mindenki a saját kukszlijában. A tévé be volt kapcsolva, mi pedig szobáról szobára vándorogtunk. Lecövekeltünk azon a helyen, ahol a szirénák hangja ért minket minden május negyedikén, és csak akkor szüntünk meg ezt tenni, amikor egy csendes rendelettel elhallgattatták őket.

Mindössze néhány ügyesen időzített féligazsággal életemet szórakoztatóbbá lehetett volna tenni. Egy ideig gyakoroltam a boldogságot, de sosem váltam elég hitelessé, úgyhogy a jóindulat és kedvesség mellett döntöttem. A bánat ezt könnyebben viseli, de éppen ezért most kóborlok, és rendelkezem a dolgok jó és rossz oldalával is.

BUBREG GYÖRGYI FORDÍTÁSA

A zöld amőba jelentése a postairónról

Phenjan nagyon szép. Fák, virágos tisztások, széles aszfaltutak és trolibuszok tarkítják! Az utcán koreai férfiak és nők hatalmas csoportjai sétálgatnak. A nők élénk színű selyemruhát hordanak, a férfiak valami egyenruhafélet. Különböző államok számtalan zászlója lobog, és mindenütt a 13. Világifjúsági Találkozó emblémája – olyan, mint egy a szívárvány összes színében pompázó virág. A virág középpontjába egy galamb van rajzolva, bizonyára a békegalamb, mert nagyon sok erkélyen – szintén különböző színekben – PEACE és FRIENDSHIP, SOLIDARITY és WELCOME felirat látható.

A fesztivál, habár már befejeződött, a legnagyobb szabású volt a világon, és szelleme még a város felett lebeg. Minden náció Phenjanban sereglett össze. És valóban, a koreaiak között az utcán feltűntek néha afrikaiak, indiaiak és európaiak csoportjai is. Kár, hogy nem indultunk el korábban Bulgáriából, mindent lekéstünk! Sok zene, tánc, felvonulás és mit tudom én, még mi minden nem volt a béke nevében. Milyen klassz lehetett! Mint a „Béke zászlaja” nemzetközi gyerektalálkozó, csak nagyoknak.

Megérkeztünk a 15 emeletes és két épületből álló Chang Gwang San szállodába. Rengeteg nyugati márkájú kocsit parkolt előtte. Amikor beléptünk, először egy hatalmas festmény vonzotta magához a tekintetünket a falon, amelyen Kim Ir Szen és fia mosolygott, a háttérben túlsorduló színek és hieroglifák. A hotelnek van belső kertje is majomketréccel és nagy szökőkúttal. A halakkal díszített lobbó felett egyfajta függőfolyosón hatalmas üzlet található bárral. A csigalépcső mögötti falon látható a szálloda legnagyobb és legszebb képe – naplemente (lehet, napfelkelte, nem vagyok biztos benne) valamint különböző koreai hegyek és növények, egyáltalán – gyönyörűség.

Utána hármunkat egy szobában szállásoltak el. Szerencsére az erkélyünk a városra néz, és a tizedik emeletről csodálhattuk Phenjant. Soha nem voltam még ilyen magasan, mert egy régi lakóépület harmadik emeletén lakom. Egyenesen elállt a lélegzetem, de Roszi és Svetla, akik mindketten új panelházban laknak, nem voltak annyira elájulva a magasságtól. A szobánk

a következőképpen van berendezve: három ágy mesés, rózsaszínű ágytakarókkal, nem szűrőszak, mint a bolgárok, íróasztal, kisasztal és székek, beépített szekrény és TELEVÍZIÓ! Nézzhetünk koreai adást.

Egyből bekapcsoltuk, de nem volt jel. A padlón gyékényszőnyeg. Nagyon egzotikus. A fürdőszoba káddal és valamiféle pótvecével van felszerelve. Bizonyára megint valami tipikus, koreai dolog. Amikor megjöttek a fiúk és a vezetők, hogy vacsorázní hívjanak bennünket, megkérdeztük tőlük, hogy nekik is két vécéjük van-e. De Arkadiev elmagyarázta, hogy a második nem vécé, hanem bidé, amely lábmosásra szolgál. Tulajdonképpen igen kényelmes.

Lementünk vacsorázni. Hatalmas ebédlő, tízszemélyes, kerek asztalokkal, az egyik falon festmény – tenger, hullámok és gyümölcsök. És aztán – a vacsora. Mind a nyolcan egy asztalhoz ültünk le. Nézzük – uborkasaláta. Enni kezdtünk, de abbahagytuk – cukros, alga ízű uborka. A következő rántottából készült saláta volt kukoricalevével – bele se kóstoltunk. Aztán borzalmas szalámit szolgáltak fel. Az előző étel sorsa. És legvégül valami rendes: két vékony szelet hús néhány sült krumplicsal. Desszertnek – fura, ízetlen alma. Atanasz azt mondta, hogy nem alma, hanem kínai körte volt. Nem tudom, hogy higgyek-e neki. Amúgy is mindig csak kötözködik. Ötször szolgáltak fel és szedtek le anélkül, hogy megkérdezték volna, mit akarunk. De mindkét vezetőnk azt mondta, itt így szokás. Borzalom. Farkas éhes maradtam.

Vacsora után mikrobuszal elindultunk a fesztiválobjektumokhoz, amelyekről Ko tolmács nagy lelkesedéssel beszélt. A Május 1. Stadion távolról lefejezett poliphoz hasonlított, de ahogy közeledtünk, láttuk, milyen hatalmas, új és modern tulajdonképpen! Ez a világ a leghatalmasabb stadionja, és kifejezetten a fesztiválra épült. Elmentünk a világ legnagyobb szállodájára, a Rjujung mellett is. Így hívták korábban Phenjant. Még mindig építik, és hegyes, koreai betonhegyre hasonlít. Amikor befejezik, valami rendkívüli lesz.

A körutunk a fesztiválvárosban fejeződött be. Valószínűtlenül magas, fehér háztömbök lekerekített erkélyekkel, a legszebbek, amelyeket valaha láttam. Ezek is kifejezetten a fesztiválra épültek. Gajdarszki elmagyarázta, hogy 20 évvel ezelőtt a szófiai fesztiválra szintén építettek fesztiválvárost, lakóházakat a repülőtérré vezető út mentén. A fesztivál után fiatal családok költöztek a lakótömbökbe. Nemsokára ide is behurcolkodnak majd a koreaiak. Isteni városrészt. Színesen világító szökőkutak, tisztaság és gyönyörű épületek. Láttuk, hogy fehér békegalmbok repkednek, amelyek – akár a mesében – köröskörül a földre szálltak.

A vezetőink beszédbe elegyedtek a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságában dolgozó kollégáikkal, és bemutattak nekünk egy popegyüttest, amely megnyert egy versenyt, így jöhetett el a fesztiválra. „Macskakő” hívják. Az énekesnő igen furcsa égnek álló hajával, sminkjével, fekete cicanadrágjával és kurta bőrszoknyájával. Az egyik hosszú és szintén égnek álló hajú zenész hármunkra mosolygott, és mi egyenesen majdnem elájultunk, annyira szép volt. Eljátszottak egy számot kifejezetten a mi számunkra, ez volt a legklasszabb, bolgár popzene. A szép hosszú hajú basszusgitározott és énekelt. Az énekesnő, amikor a szerepére hangolódott és dalba kezdett, nagyon nőiessé és gyönyörűvé vált. De nagy valószínűséggel a basszusgitáros csaja volt, hármunk közül egyikünknek sem volt esélye. Csak néztük a férfit elnémulva, és egész este meg sem bírtunk szólalni.

Visszatértünk a hotelszobánkba. Roszival és Svetlával sokáig nem tudtunk elaludni, és fiúkról fecsegtünk a sötétben. Roszi egy szomszédjáról mesélt, aki kicsit hasonlított a „Macskakő” basszusgitárosához, és bizonyára kedvelte, mert mindig megvárta, amikor összefutottak a lépcsőházban, hogy együtt szálljanak a liftbe. Svetlának pedig tetszett a bátyja szőke, kékszemű barátja, akinek ugyan volt barátnője, de nagyon megbámulta Svetlát, valahányszor meglátta. Én elmondtam, hogy a Beatles-ből George a kedvencem. Aztán összevesztünk azon, hogy melyikünkre mosolygott rá a „Macskakő” basszusgitárosa a legjobban.

Holtverseny

Már vagy negyedszer fekszik rá valami köcsög a csengőre, amikor fejbe lövöm Bóját egy hangtompítós pisztollyal. Nagy, szabályos lyuk keletkezik a tarkóján. A vér gejzirként lövell a magasba, csontszilánkok repkednek, agyvelő fröccsen a falra, és csorog le lassan a padló felé. Geci dolog hátulról legyakni valakit, főleg ha a haverodról van szó, de ha nem nyírom ki, gondolkodás nélkül végez velem. Óvatosan belesek az ajtón. Kacska a szomszéd szobában lapul, behúzódott egy szekrény mögé. Elég macerás lenne ebből az irányból becserkészni, ezért úgy döntök, megvárom, amíg kijön. A falhoz lapulok, és leguggolok, ha kilép, a háta mögé kerülhetek, és addig is szemmel tudom tartani a folyosót. Nem kell sokat várnom. Hallom, ahogy Kacska az ajtó felé lépdel. Kinéz. Mákom van, nem vesz észre, és pont a másik irányba indul el. Elteszem a pisztolyt, előhúzó a fűrészkesztyűmet, mögé osonok, és fültől-fülig elvágom a nyakát. A bőr felhasad, a porcok recsegve roncsolódnak szét, az artériákból sugárban spriccelő, sötétvörös vér beteríti a folyosó mindkét falát. Asszem, már csak Ottó van életben. Valahol az emeleten bújt el, de megtalálom, és kivégzem. Be van szarva, az tuti. Ezt ki kell használni. Amikor be vannak szarva, akkor a legkönnyebb elkapni őket. Érzem a félelem szagát. Nem véletlenül vagyok a legpengébb ebben a játékban.

Kacska persze kurva anyázik, mert kábé fél perce nyírták ki utoljára, és ilyenkor a pálya túlsó végén születik újjá, és át kell rohannia az egész toronyházon, hogy bosszút tudjon állni. Ha lenne türelme, elbújhatna, és megvárhatná, amíg valaki mást is kinyír, mert valami szarul lett beállítva a programban, és mindenki ugyanott támad fel, de ehhez a stratégiához nincsen türelme.

Az utóbbi időben teljesen leszoktunk a hokiversenyekről. Inkább a Bullettstormot, ZombiU-t, Borderlandset, F.E.A.R.-t meg Half-Life-ot nyomatjuk, meg néha hétvégén, amikor nincsen verseny, egy-egy komolyabb GTA-partyt.

Gondolom, mindenki unja már a recskázást, meg az sem baj, ha nem durrantja el az összes patront az ember a versenyidőszak közepén. Ez valami ősi babona, a nagyok is így csinálták. A múltkor valami doki magyarázta a suliban egy felvilágosító beszélgetésen, hogy a recskázás nem káros, ha nem vesszük túlzásba. Beszéltem, hogy akkor ez tisztára olyan, mint a fű, de nem vette a lapot.

Közben a seggfej az ajtóban megint ráfekszik a csengőre. Nagyon úgy fest, hogy nem fog elhúzni. A hülye is látja, hogy van itthon valaki. Elég jó helyen sikerül elrejtőznöm, úgyhogy leveszem a fülest, felállok, és az ablakhoz megyek. A ház előtt egy ismeretlen autó parkol. Szólok Kacsának, hogy jött valaki, de pont akkor mérszárólják le Bóját, és nem hall semmit a fegyverropogás, a robbanások meg halálsikolyok miatt. Visszaülök, és írok neki chaten. Poénból bepötyögöm, hogy „itt vannak a zsaruk, b+”, de közben Bója újjászületik, és álom gurít egy kézigránátot. Kacska visszaír, hogy nyírjam ki őket. Megírom neki, hogy „hülye vagy, *tényleg* itt vannak”. Kacska felnéz a monitorból, látom a fején, hogy még mindig nem érti. Felém fordul, a jobb arcát kékeszürkére színezi a monitor fénye. Megvonom a vállam. Kacska dühösen leveszi és az asztalra dobja a fülest, aztán feláll, odamegy az ablakhoz, és kinéz.

– Ezek zsaruk? – fordul vissza.

– Nem tudom – felelem. – De már tíz perce nyomják a csengőt.

– Miért nem szóltál?

– Azt hittem, hallottad – mondom, és lelövök valakit egy lefűrészelt csövű shotgunnal.

– Kurvára nem hallottam – morogja Kacska, és visszaül a gép elé.

Nem parázom, de szerintem faszág lenne nem lemenni, mert ha *tényleg* a zsaruk azok, és nem engedjük be őket, ki fogják hívni a TEK-et, azok meg nem szarakodnak sokat, rátörnek az emberre az ajtót.

– Menjél már le. – Kacska a monitorra meredve kilő egy vállról indítható rakétát. Ha jól látom, telibe trafálja a trafóházat, ami mögött Ottó lapított.

– Hová? – kérdezek vissza, és baltával lefejezek egy egyenruhás őrt.

– A zsarukhoz – mondja szemrebbenés nélkül, és bedob egy kézigránátot egy iskola udvarára.

– Minek? – kérdezem, és elhatározom, hogy nem hagyom magam.

– Kéne egy kis idő – feleli Kacska. – Pakolni – teszi hozzá, és leszed egy terroristát az egyik tetőről. Elég meggyőző érv. Ha lebukik, mi is megszívjuk.

– És mit mondjak nekik?

– Attól függ, mit kérdeznek – feleli, aztán amikor csak bámulok rá bután, hozzáteszi: – Kurva jó a dumád, találj ki valamit.

Megint csöngetnek. Mozart. Vagy Vivaldi. Vagy Bach. Kacska nem mozdul, és közben láncfűrészsel a kezében ráront a bázist őrző fegyveresekre.

Nem mondok semmit, csak felállok, és elindulok a lépcső felé.

– Kurva nagy király vagy – vigyorog utánam Kacska.

– Kösz.

Ha lenne nálam valami fegyver, mármint igazi fegyver, kinyírnám.

Kilépek a szobából, végigmegyek a folyosón, le a lépcsőn. Megállok a bejárat ajtó előtt. Lehet, hogy *tényleg* a zsaruk, de nem hiszem, hogy Kacsának nálam engem keresnek. Gyorsan utánaszámolok, három napja nem szívtam, ami elég fura, de most kurvára örülök neki. Megtapogatom a zsebeimet, kiviszem a tasakot, és belerakom egy vázába az előszobában. Viki meztelen fotóit meg letöröltem a telefonomról. Kilesek a kukucsuklón. Egy borostás, szigorú tekintetű, zsaruforma fickó áll az ajtóban, meg egy barna szemű, szeplős, hullámos hajú vörös csaj dekkol az ajtó előtt. Egész jól néz ki. Arra a színésznőre emlékeztet, akit egy biliárdos jelenetben láttam a neten. Levette a bugyiját, hogy legyen mivel összefogni a haját, közben két lúzer arc a nyálát csorgatva próbált besasolni a ruhája alá. Egy pillanatra visszalépek az előszobai tükörhöz, belövöm a sérómat, és ajtót nyitok.

KOMMENTÁROK ÉS VITÁK

RADOSLAV PASSIA

A valóság visszatérési módjai a kortárs szlovák prózába
– A valóság ironikus elmozdítása

PASSIA, Radoslav
„Márai Kassája”
Magyar Lettre Internationale, 94

(Ivana Taranenkovával)
Feministák és expatok. A mai szlovák nőirodalomról
Magyar Lettre Internationale, 99

RANKOV, Pavol
„A mai szlovák prózáról”
Magyar Lettre Internationale, 63

HUČKOVÁ, Dana
„A kortárs szlovák próza tematikus pillérei”
(Dósa Annamária ford.)
Magyar Lettre Internationale, 94

PUCHEROVÁ, Dobrota
„1968 traumája és emlékezete Szlovákiában”
(Garajszki Margit ford.)
Magyar Lettre Internationale, 94

MITANA, Dušan
Jelenés
(Jakabffy Imre ford.)
Gondolat, 2016

„A héja”
(Tóth László ford.)
in: *Modern Dekameron*
Huszadik századi szlovák novellák
Noran Libro, 2016

BALLA
Az apa nevében
(Dobry Judit ford.)
Kalligram, 2016

„A nyitrai nő”
(Tóth Annamária ford.)
in: *Férfi, nő, gyerek*
Mai szlovák történetek
Noran Libro, 2016

MACSOVSZKY, Peter
„Az én városom Érsekújvár”
(Archieb L. Dániel ford.)
in: *Sokszínű városaink*
Kossuth, 2016

A mai szlovák próza feltűnő sajátossága a valósághoz való elemző és ironikus viszonyulás. A kortárs szlovák próza jelentős részét a valósághoz való analitikus és ironikus viszony jellemzi. Olyan írásokról van szó, melyek a valóság átélésére összpontosító túlzott individualizmuson és a valóságból érkező impulzusok aprólékos elemzésén alapulnak. Az iróniát itt most nem elvont értelemben vett kifejezőeszközként fogjuk fel, hanem egzisztenciális alapállásnak tekintjük, mely a szöveg különböző strukturális szintjein van jelen. Ez a világhoz való fokozottan szubjektív viszonyulásban jelentkezik, ami nemcsak a szubverzióban, a dolgok bevett rendjének relativizálásában mutatkozik meg, de saját kreativitását hangsúlyozva a valóságot saját értelmezéssel tölti meg. Az irónia olyan felfogásáról van itt szó, amely a romantikus filozófiában gyökerezik, és a modern művészet alapértékévé is vált (lásd Horyna, 2004), megnyilvánulásai az exponált outsider típusának protagonista elbeszélése által a mai prózára is kihat. A világ és a valóság állandó elutasítása szövédi itt össze utólagosan a szövegben felhasznált groteszk elvekkkel, vagyis a jólismert világ ábrázolásának idegen, bizarr, értelmét veszített monstruózus módjával. Az idegenség és az abszurditás hangsúlyozása érdekében ismételt fantasztikus motívumokat használ fel, tehát a természetes világ rendjébe olyan elemeket vezet be, melyek annak ellenállnak, megfoghatatlannak és magyarázatlanok maradnak.

Amíg az előző korszak ironikus vonalát Zora Prušková a „nyelv élő tereiben kereső” szerzők műveiben rekonstruálja, addig az ironikus modalitásban mozgó kortárs próza szerzői már nem hangsúlyozzák a művészet jelképes, szimulatív és játékos jellegét, hanem az egzisztenciális kifejezése kerül az előtérbe. Egyes valósághoz kötött ironikus-analitikus reflexív szövegekben találunk önéletrajzi motívumokat is, ezek azonban az autobiografikus jellegű prózával szemben az irodalmi stilizáció erőteljesen expresszív alkotó elemei. Az objektív valóságnak a világ valódi lényegét alkotó rejtett erők általi felbomlasztása, a személyes, társadalmi és a mitikus vonatkozások egybefolyása Edmund Hlatký (1954) prózáinak témái. A szlovák próza a nyolcvanas évek vége óta alakul ebben az összefüggérendszerben. Ezeket az írásokat minden irodalmi asságuk, intertextuális és önreferenciális

voltuk ellenére is elsősorban úgy tekinthetjük, mint beszámolókat a mindennapok valódi eseményeiről azok objektív leírásával szemben. Hlatký prózai műveit, mint a *Más emberek* (2000), *Dicsőség és rejtély* (2001), *Abraka dabraka* (2008) és a *Nekróza* (2012), a szubjektivitásba való, az autizmussal határos bezárkózás jellemzi, ami viszont a saját világlátomás közvetítésének erőteljes igyekezetével párosul, ahol a profán és a szakrális kompakt egységet alkot. Többféle forrásból ered – keresztény, mitológiai, irodalmi, filozofikus, de ezoterikus forrásból is.

A prózársnak egy új korszakát nyitotta meg a 20. század végén Dušan Mitana (1946) a *Krisztus visszatérése* (1999) című eszkatologikus „pararegényével”. Erre a korszakra a szerző saját intenzív vallási élményeivel való megküzdés tendenciája jellemző. Ezt a Tűzkeresztység (2001) című elbeszéléseivel és a *Jelenés* (2005) című regényével folytatta, melyben kifejezőbben tér vissza poétizmusának eredeti vonásaihoz, a játékosághoz, a misztifikációhoz, iróniához és öniróniához. A szerző maga úgy jellemzi a könyvet, mint tanúságtételt a társadalmi átalakulás folyamatáról.

Ebben az életrajzi alapú társadalmi regényben a főszereplők Dušan Eliáš, Dušan Jonáš (Dušan Mitana) sorsán keresztül azokat az életlehetőségeket, pozíciókat és perspektívákat vizsgálja, amelyek egy adott generáció számára kínáltak a normalizáció éveiben majd a kilencvenes évek kezdetén kialakuló új vadkapitalizmus idején a csehszlovák társadalomban.

Balla (Vladimír Balla, 1967) az új évezredben is folyamatosan reflektál írásainak állandó témáira. Elbeszéléseiben és kisregényeiben mint a *Terhesség* (2000), *Csendes sarok* (2001), *Unglik* (2003), *De la Cruz* (2005), *Idegen* (2008), *Szem* (2012) továbbra is szurreális elmozdított metamorfózisokat ábrázol a mindennapi valóságselemek transzformálásával és destruktívójával. A szerző a természetes világ logikáját kikerülő jelenségeket szemléli, amelyek itt a főhősök mindennapjaiként részévé válnak, egocentrikus magányuk tehetetlenségében, életundorral teltve egy konkrét délszlovákiai város koloritjának hétköznapi banalitási közepette. Az *apa nevében* (2011) c. kisregényben Balla a gyerekek és a szülők közötti családi viszonyok elemzése felé fordul, melyek állandó érzelmi vétségek

és felsülések jegyeit viselik. A beszélgetések régmúlt események csonkjait alkotják, de régi álmokét is, miközben ezek egyenértékűek. A családi szövetséget itt úgy állítja be, mint csapdát, képmutató illúziót, amikor a valóság együttélésre kényszeríti az egymás iránt közömbös egyéneket. E történet énelbeszélője és főhőse a kispolgári viszonyok közegében dominanciájára állandóan igazolást kereső apa és férj, aki élete alkonyán eljut odáig, hogy felismerje saját életének értelmetlenségét.

Az élet közös, alapvető értékeit megkérdőjelező, a világot elutasító, mizantrop alapállás jellemzi Peter Macsovszky *Csontvázrezgetés* (2010) c. regényét, az emberi létezés abszurd és értelmetlen voltának, annak a hangsúlyozása, hogy csak a halál biztos, minden illúzió elvetése. A figyelem központjában itt is, akár csak Balla kisregényében, az animális apa áll, aki átlépi az individuális kereteket, és szimbolikus, sőt archetipikus alakká válik. Fia, Simon Blef optikáján keresztül látható, akinek számára állandó frusztrációk forrása és saját ügyefogyottságának tudatáé. Az elbeszélés kerete, hogy Simon Blef Amszterdam kocsmáiban feleségét várva figyel a környezetét, „notórius jegyzetelőként” leír mindent, és felidéz addigi életét. Elhagyta szülőházát, amely „apja birodalmaként” marad meg benne, és a tompaságot, a sulykoló szürkeséget és a provincializmust testesíti meg. Számára a mitikus Mexikó válik végállomássá, ahol az élet valódi mivoltát ismerik fel, ezért a halált annak részeként fogadják el. Macsovszky elbeszélései szuggesztíven jelenítik meg az emberi létezés időbeliségét, elbeszélései egyben az eltűnésnek, az idő múlásának történetei is. Környezetével szemben a szubjektumot játékos, gazdag, már barokkos kifejezése és élénk koloritja, vérfagyasztó, tartós excesszív és szubverzív álláspontja jellemzi.

Az emberi élet abszurdításáról való nihilista meggyőződés, a kegyetlen szenvedések ismétlődő körforgásából álló létezés közönye alkotja Jaroslav Rumplic (1971) prózái gondolatosságának központját. A világ bűn (1999) c. tragikomikus történetével debütált, pár évvel később kiadta *A ganaj nevében* (2008) c. regényét. Ezzel egyidőben az elbeszélés három protagonista történetében – a *Mesélő*, a *Nulla* és a meg nem született *Hombre*, aki valamiféle „másik” világban tartózkodik – a történet morbid-fantasztikus és realisztikus vonalát fejleszti. A *Gabonakörök*. *A Deathmetál rövid története* c. regény (2010) furcsa elhalálozások bizarr családi története, sorsdöntő véletlenek, fizikai destruktívok, tragikus anomáliák, halál utáni vágyakozás, no és az élet értel-

mének keresése. A cinizmus, a morbiditás, a keserű szarkazmus, de a pátosz és a csatlakozott hit keverékei mellett is hagy a szerző némi reményt a női princípiumból fakadó szeretetnek. J.Rumpli írásai P. Macsovszky és Balla prózáival együtt a kortárs szlovák próza valamiféle „mizantrop” vonalát alkotják, ezek a szerzők a maguk sajátos írói eszközeivel mutatják meg az őt a világhoz kötő és abban valami biztonságot nyújtó kötelektől megszabadult modern ember kiábrándultságát és kételeyeit.

Ez a modernista gesztus valamivel visszafogottabb módon Peter Bilý (1978) prózáiban is jelen van, amely erős generációs kontextusból nő ki és számos önéletrajzi jellegű zsunalisztikus elemet szív magába. Első könyvei regénytrilógiát alkotnak (*A szentség démona*, 2004; *Angyalok lázadása*, 2005; *Don Giovanni*, 2007), olyan motívumok és témák jelennek meg bennük, amelyek később ennek a nemzedéknek az írásaiban sokszor előkerülnek (külföldön szerzett élmények, az ő esetében leginkább Olaszország és Spanyolország szerepel, az utazás motívuma, szellemi és erotikus kalandozások, a neoliberalis kapitalizmus bírálata és ehhez hasonló). Az ő sajátos „szentháromságot” képező hősei (Péter, Pietro, Pedro) képviselik a napjaink „egyszerű” emberével antagonisztikusan szembenálló művész-zseni szélsőségesen modernista álláspontját, aki ezt a mindennapi embert jelentős mértékben dehumanizálja, redukálja, a kapitalista piaci viszonyok által a termelés és fogyasztás igájába szorítottan látja. Szabadon komponált, három részes kamararegényében, az *Életre feltett apróhirdetés*, melyet nem is akartam élni (2012) címmel a szerző visszatér Szlovákiába, és a vidéki tanár Dávid főhősén keresztül mutatja be kiábrándító módon a mai harmincasok életét, akik gyermekkorukat a 20. század nyolcvanas éveinek szocializmusában töltötték.

Az irónia és a székszis domináns álláspontját Pavel Vilikovský (1941) írásai képviselik, ő a régi prózai generáció egyik legjelentősebb képviselője, aki az elmúlt másfél évtizedben jóval többet publikál, mint azelőtt. 2001-ben jelentette meg a hetvenes években játszódó, *Az utolsó pompeji ló* című első regényét, amelyben egy ösztöndíjasként Londonba került szlovák értelmiségi elbeszélőn keresztül, ironikusan reflektál a magány, az emigráció és az érzelmek problémáira. Ez után következik Vilikovský elbeszéléseinek áthidaló kötete, melyben állandó motívum az élet hitelességének keresése, *A csodapapagáj és más giccsek* (2005) és a *Silberputzen*. Az *Özüst puclása*

(2006) egy első világháború előtti serdülő fiú fiktv feljegyzései, melyeket korabeli képeslapok és fényképek egészítettek ki. Más prózai művei, elbeszélések és kisregényei is megjelentek – *A gonosz önéletrajza* (2009), *Kutya az úton* (2010), *Első és utolsó szerelem* (2013), *Hószálingózás* (2014) és *Egy igaz ember története* (2014). Egyidejűleg folyamatosan foglalkozik publicisztikával és esszéírással is (ezekből 2004-ben jelent meg egy válogatás *Egy naiv imádó vallomásai* címmel). Peter Darovec úgy jellemzi a Vilikovský *Csodapapájában* érvényesülő szerzői stratégiát, mintha az „passzéisztikus”, múltra orientált lenne, mégpedig nem csak témáit tekintve, hanem írásainak állandó sajátosságai és más alkotói eljárások értelmében is. Ez a jellemzés érvényes minden 2000 után megjelent írásaira. Pavel Vilikovský prózai műveiben továbbra is, fokozott racionális távolságtartással és gyakran átláthatatlan iróniával elemzi korunk világában a hitelesség, az autenticitás lehetőségeit, foglalkozik az individuális és a kollektív identitás problémáival is – a test és a lélek dualitásával, mint a mással szembeni elementáris érzések empátiájának lehetőségeivel. Továbbra is foglalkoztatják a nyelv határai, a dolgok értelmének keresése, a valóság, a „pontos megnevezés” és a megértés. Legutóbbi könyveit ugyanakkor kifejezetten melankolikus és nosztalgikus hangulat jellemzi. Vilikovský azoknak az értékeknek az elértéktelenedéséről és elvesztéséről ír, melyek alakjai világának értelmét adták (ilyen értékek elsősorban az irodalom és a művészet). Míg a jelenhez ismételtén szkeptikus, már-már elutasító módon viszonyul, a múlt (a személyes, ill. a kulturális) valamiféle menekülési útvonalként marad meg számára. Ezzel függnek össze autobiografikus törekvései, melyek során Darovec kifejezésével „autentikus élettapasztalatokkal” igyekszik kiteljesíteni a szövegeket Vilikovský újabb írásainak jelentős részében (ilyenek például az *Emlékek ura* és a *Gáspár, Menyhért és Boldizsárné* c. elbeszélések).

A művészet ideális autonóm világ és az ember mindennapi pragmatikus létezése közötti ellentétes, sőt konfliktusos viszonyát **Stanislav Rakús** (1940) irodalomtudós fejtegeti prózai műveiben. A 20. század szlovák irodalmának hetvenes éveibe két balladai hangvételi könyvvel lépett. Másféle epikus sémán alapuló és nagyobb irodalomkritikai érdeklődést kiváltó munkákat a kilencvenes években kezdett közreadni *Temporális jegyzetek* (1993) címmel, melyeket azóta folyamatosan pontosít és variál. Egyik meghatározó sajátossága, hogy írásainak közegét a kelet-szlovákiai iskolák és egyetemek képezik a kommunista időkben, de azon belül is a normalizáció éveiben. Rakús

minden prózai művét összekapcsoló jellegzetes főhőse, a *Temporális jegyzetek*től kezdve, egy ellenséges környezetben élő, művészeti és filozófiai kérdések megoldásainak keresésében elmerülő egyáltalán nem céltudatos, intellektuális író. Rakús művészi szövegeinek elválaszthatatlan részét képezik elméleti reflexiók, elmélkedések, tehát prózai munkái, akárcsak az író maga a „művészet és a tudomány” között mozognak, elbeszéléseit irónia, a szöveg epizodikus struktúrája és a stílári tökélyre való törekvés jellemzi. Az elbeszélés mikéntjére való reflektálás Rakús írásainak struktúráit olyan erősen meghatározza, hogy azt ezek központi témájának is tekinthetjük. Rakús legfontosabb műve az a trilógia, melyet a *Temporális jegyzetekkel* kezd, a *Megnemírt regénnyel* (2004) bontakoztat ki, és az *Excentrikus egyetemmel* (2008) teljesíti ki. A *Megnemírt regény* cselekménye, ha lehet ilyenről beszélni, a hetvenes évekbe van helyezve, a normalizáció groteszkül ábrázolt korszakába, melynek kezdetén a főhős, Adam Zachariás, politikai okokból elhagyni kényszerül egyetemi tanári állását, ami után rövid időre színházi dramaturggá válik. *Excentrikus egyetem* című regényének története a diákok és a tanárok körében játszódik, akik az ötvenes évek totalitarizmusa idejéig orosz nyelvet és irodalmat tanulnak és tanítanak egy jelentőségében és elhelyezkedésében „excentrikus” filológiai karon. Ez a regény paradoxonának alapforrása – az értékek vulgarizálásának és az ország nyíltan rossz korszakának magas irodalma, melyből ez a rossz érkezik, sokak számára a műveltség és a világ harmonizálásának terévé válik. A hagyományosan értelmezett regénytémát és főhősét ebben a könyvben is sokban helyettesítik a narráció természetéről, a művészi irodalom lényegéről és esztétikai határfokairól szóló eszme-futtatások. Rakús hasonló témákat és eljárásokat használ a *Telegram* (2009) című, Anasoft litera díjas elbeszéléskötetében, de a *Lazulás pillanataiban* (2013) is, melynek címadó darabja írásművészetének önéletrajzi elemekből táplálkozó kiegészítése regénytrilógiájának legfontosabb motívumaiból.

Realisztikus, tragikomikus hangvételű, autobiografikus motívumokkal telt elbeszélésmód, különböző intenzitással elhelyezett abszurd, groteszk és álomszerű elemek jellemzik az ezredforduló utáni szlovák próza egyik legjellegzetesebb szerzőjét, **Márius Kopcsayt** (1968). 1998-ban lépett fel *Kritikus nap* című elbeszéléskötetével, 2000 után hat újabb prózakötetet jelentetett meg (az *Otthon*, 2005, *Misztifikátor*, 2008; *Elveszett évek*, 2004, *Felesleges élet* 2006, *Medveszika*, 2009, *Szüneti vídám történetek*, 2011). Írásainak fontos mozzanata, a mindennapok

rutinjának megélése a kilencvenes évektől kezdve napjaink szlovák társadalmi valóságának jelenségeihez kötődik, de helyet kap műveiben a normalizáció korszaka alatt megélt gyermekkori nosztalgikus megjelenítése is. Kopcsay írásait a főhős jellegzetes típusa köti össze, a korszak prózai műveiben különösen exponált „outsider”, „antihős”, középosztálybeli középkorú férfi, az ő látószögéből kapjuk az események leírását majd értékelését. Elégedetlenségének és csalódásainak, amiért nem tud megfelelni a „siker” férfi, partner és apa szerepével kapcsolatos társadalmi elvárásoknak, leginkább a családon belül ad kifejezést, a megnyilvánulásait kifelé inkább a szabálykövetés és a feltűnés kerülése jellemzi. Kopcsay sajátos módszere abban rejlik, miképpen képes alakjait az említett szerepekhez való viszonyukban ábrázolni. Kénytelenek ezeken belül mozogni, ugyanakkor szeretnének ki is szabadulni ebből a meghatározottságból. A meg nem felelés és összeférhetetlenség, amit a szerző a hőseinél sokszor eltúlozva és hiperbolikusan látat, nem az ő hibájuk. A szerző inkább annak a társadalmi környezetnek az erkölcsi torzulásaira mutat rá, melyben alakjai mozognak. Ezeknél az írásoknál éppen a társadalmi közeg az abszurdítások forrása. A mindennapi valósággal ütköztetett beteljesületlen vágyak adják Kopcsay elbeszéléseinek legfőbb témáját – az a dilemma, hogy vajon megmaradjon-e az ember abban a közegben,

ahol megbecsülés helyett csak állandó megaláztatásban van része, vagy magára vegye a felelősséget annak, hogy lemond állandó személyes elvi sértettségéről és kilép a bizonytalanba. Ezeknek a dilemmáknak a megnyugtató feloldására való képtelenség a főhősöknél melankolikus kiábrándultsághoz és frusztráltsághoz vezet, egy „fél-egzisztenciális”, „beszűkült világ” megélésehez. Ebből a frusztrált helyzetből az ideiglenes menedéket a gyermekkori emlékek képviselik, amelyek itt valamilyen időtlenségben jelennek meg a mindennapi kötelességek lélekölő körforgásán kívül, és ehhez hasonlóan az „ébredni álmodás”, az álmodozás motívumai pedig az életben nem beteljesült vágyak projekciói. Kopcsay írásai hitelesen vannak konkrét történelmi időbe és térbe helyezve, rendelkeznek a korszak koloritját kifejező részletek iránti érzékkel, tehát bizonyos mértékig magukon viselik a generációs próza jellegzetességeit is, nála mégsem az 1989-es forradalom utáni társadalom transzformációs problémáinak „publicisztikus” megoldásairól van szó. Mindez ugyan exponálódik az írásiban, de Kopcsayt a társadalmi átalakulás időszakának sajátosságainál jobban érdeklik az egyes emberi típusok hányattatásai, melyek bármilyen korban és rendszerben ugyanilyenek maradnának, melyek lényegét nem módosítanának semmilyen külső kulisszák.

SZ. RÁCZ PÉTER FORDÍTÁSA

RAFAL MAJEREK

A múlt árnyai – Pavel Vilikovský *Első és utolsó szerelem* című prózai művéről

Az *emlékezet formái* című monográfiájában Marek Zaleski a múlt megjelenítésének különféle módozatait vizsgálja a 20. század második felének irodalmában. Könyve bevezetőjében ezt írja: „(...) még a legapórolosabb és leghebbebb narráció is csupán a múlt egy kis darabkáját tudja megmutatni: már maga az a tény, hogy a múlt olyasvalami, ami végleg tovább, kizárja az igazi rekonstrukció lehetőségét. Szemléletünkben a múlt mindig kevesebb, mint az, ami volt, egyszersmind azonban több is, mivel rekonstrukciójához annak tudatában fogunk hozzá, hogy mi volt azután. S bizonyos, hogy a rekonstruált múlt valami más, mint az, ami volt, mert az emlékezet mindig fragmentált, részrehabl, és gyakran cenzúrázza a számunkra kényelmetlen tényeket, vagyis hajlik az amnéziára. Különbözik már magának az emlékezetnek az autonómiája (az intellektus hatalma) előrevetíti, hogy valamikor majd visszaemlékezünk valamire (ezt hangsúlyozzák is az emlékezet kutatói). Minden egyes alkalommal ugyanahhoz, és mégis

más múlthoz jutunk.” (Zaleski, 1996, 7.) A kutató arra is felhívja a figyelmet, hogy az emlékezet az irodalomban és a művészetben a kezdetektől fogva jelen volt, ezt fejezi ki a *Mnemosüné mater musarum* maxima. Korunk azonban különösen nagy súlyt helyez az emlékezet, a felejtés, a múlt igazságának kérdéseire. Az aktuális irodalmi, történelmi, szociológiai stb. diskurzus legfontosabb témái az egyéni és kollektív emlékezet, az emlékezet rekonstrukciójának buktatói, a múlt újraértelmezésének kérdése. Ez a tendencia jól megfigyelhető a szlovák irodalomban is, amelyben az egyéni és a kollektív emlékezet kérdései más kultúrákhoz hasonlóan többnyire az identitás problémáival függnek össze. Pavel Vilikovský életművében sokszor, különböző szerepekben bukkan fel a múlt és a múlt értelmezése. Az elmúlt idő rekonstrukcióját a posztmodern irodalmi játék elemeként használja. *Az élet örökzöld hátaslova...* (1989), de a múlt elemzésével választ keres alapvető filozófiai és egzisztenciális kérdésekre, mint

„Majdnem két év telt el”
„Nem tudom, érezhetem-e magam kétkelt szerzőnek”
(Gabriela Magová interjúja)
Szlovák-Látó, 2016. 3.

RUMPLI, Jaroslav
Gabonakörök
(György Nándor ford.)
Typotex, 2016

VILIKOVSKÝ, Pavel
Első és utolsó szerelem
(Garajszky Margit ford.)
Kaligram, 2016

„Túlradó érzelem”
(Hizsnyai Tóth Ildikó ford.)
in: *Modern Dekameron Huszadik századi szlovák novellák*
Noran Libro, 2016

„Az én városom Pozsony”
(Archleb L. Dániel ford.)
in: *Sokszíni városaink*
Kossuth, 2016

RAKÚS, Stanislav
Alkoholista történetek
(Forgács Ildikó ford.)
Magyar Napló, 2012

„Ének a kút vizéről”
(Hizsnyai Tóth Ildikó ford.)
in: *Modern Dekameron Huszadik századi szlovák novellák*
Noran Libro, 2016

„Az én városom Kassa”
(Polgár Nikó ford.)
in: *Sokszíni városaink*
Kossuth, 2016

KOPCSAY, Márius
„Költözés”
(Mészáros Tünde ford.)
in: *Férfi, nő, gyerekek Mai szlovák történetek*
Noran Libro, 2016

„Otthon”
(Tóth Annamária ford.)
Magyar Lettre Internationale, 64, 79

„Szabadság”
(Garajszky Margit ford.)
Magyar Lettre Internationale, 63

VILIKOVSKÝ,
Pavel
Első és utolsó
szerelem
(Garajszky Margit
ford.)
Kalligram, 2016

ahogyan *A gonosz önéletrajzában* (2009). Az emlékezet problémája áll a 2013-ban megjelent *Első és utolsó szerelem* középpontjában: ezt igazolják a szöveg különböző elemei, a hősök konstrukciója, az intertextuális réteg, az érintett kérdések köre is. Érdemes talán hozzátenni, hogy az idő kategóriája, amely az emlékezet szempontjából kulcsfontosságú, már a címben is hangsúlyt kap. Az *első és utolsó szerelem* két önálló, egymástól független szövegből áll, amelyek valószínűleg tematikai hasonlóság miatt jelentek meg egy kötetben: mindkettőben a múltbeli tapasztalatok felkutatásáról, az alany múlthoz fűződő viszonyáról, az „igazság” értelmezéséről és nyomainak kereséséről van szó. A szerző egy interjúban elárulta, hogy eredetileg még más szövegeket is szeretett volna a kötetben elhelyezni, de akkor a könyv nem lett volna koherens. (Balogh–Vilikovský, 2013.)

Az emlékezet bal partján

Az *első, Az emlékezet bal partján* című elbeszélésben az ismert és elismert fotográfus, Kamil Deák áll a középpontban, aki miután otthagya szakmáját, egyre intenzívebben, noha gyakran nem is tudatosan próbál visszaemlékezni a múltra, amely azelőtt, mint mondja, nem nagyon keltette fel az érdeklődését. A narrátor a következőképpen jellemzi hősét: „Kamil nem volt se sírrabló, se a saját múltjának régésze. Ritkán emlékezett, és a gyerekkorára szinte egyáltalán nem. Ha valaki rákérdezne, a gyerekkorát illetően a 'boldog' rubrikát jelölné be, de úgy tekintette, hogy egy volt a sok közül. Betöltötte a rendeltetését, felnőtt, a továbbiakban nem kell vele foglalkozni. Nem emlékezett akkori önmagára, minek is kellene, hiszen lényegében egy és ugyanaz az ember, legalábbis annak tartotta magát.” (Vilikovský, 2013. 15). A múlttal szembeni közönye akkor kezd el oldódni, amikor elhatározza, hogy felhagy a fényképezéssel. Az új helyzet, amelyben közte és a világ között nincs ott a gép biztonságos távolságot teremtő objektíve, amikor a világ érzékelésé-

ben a „belső iránytű” kezdi a főszerepet játszani, arra kényszeríti, hogy változtatson korábbi perspektíváján, és adja fel megöregedett meggyőződéseit. Az elemzés során az elhomályosult emlékek felfedezésének folyamatát, valamint a hősben általuk keltett reflexiókat és érzéseket vizsgálom majd meg, előbb azonban szeretnék kitérni a fotográfia kérdésére. Ez a mű egyik legfontosabb eleme a cselekmény síkján, a szereplők beszélgetéseiben, a valóság „megragadásával” kapcsolatos reflexiókban, illetve ez jelenik meg a valóság és a kép viszonyának felfogásában is. Az egyszerű történet arról szól, hogy Kamil barátja, Vilo Kavka, aki már évek óta Kamil fotográfusi karrierjének menedzselésével foglalkozik, felajánlja, hogy kiad egy fényképalbumot Kamil munkáiból, és szervez egy kiállítást, amely az album anyagát mutatná be. A hős jellemzése szempontjából meghatározó a mód, ahogyan elutasítja ezt az ajánlatot: „Bárki fényképezhet, a mai gépekkel gyerekték. És a fotós tudja a legjobban, hogy mit akar látni a képen. Miért lenne bárki is kíváncsi arra, hogy nekem mi tetszik? Ki mondta, hogy az én képeim jobbak, igazabbak, művészebbek vagy hogy is fogalmaznám? Milyen joggal kényszerítsek bárkit is arra, hogy megnézze őket? Már én sem nézem meg mások fotóit, hányingerem van tőlük.” (i. m., 9). Az, hogy visszautasítja a munkái bemutatására vonatkozó ajánlatot, összefügg azzal a fent említett döntéssel, hogy felhagy a fotózással, s a belső képekre figyel, amelyekről azt mondja: „...ezeket a képeket a fejében lévő albumba szánja, a saját szemének, a saját örömére.” (i. m., 8). E döntés hátterében először is a hősnek az a meggyőződése húzódik meg, hogy túltermelés van képekből, másodsor pedig az, hogy nem egyértelmű az alany szerepe a fényképezés folyamatában. Kamil, aki látja, hogy a turisták a lehető legtöbb tárgyat és szituációt igyekeznek megörökíteni, másfelől azt is tudja, mennyi negatívot őriz ő maga a pincében, arra a következtetésre jut, hogy sokkal több a soha meg nem nézett

kép, mint a világgal való közvetlen kontaktus révén szerzett benyomás. E reflexió kapcsán idézhetjük Susan Sontagot, aki megjegyzi: „A fotográfusok arra irányuló erőfeszítései, hogy helyreállítsák a meggyengült valóságérzékelést, csak a valóságérzék további gyengüléséhez vezetnek. Az a nyomasztó érzésünk, hogy minden elmúlik, még inkább tapinthatóvá válik attól, hogy a fényképezőgépek eszközt kínálnak a múlt mozgás 'megörökítésére'. Még gyorsabb tempóban fogyasztjuk a képeket, és beigazolódik Balzac sejtése, aki arról beszélt, hogy a fényképezőgépek felfalják a test rétegeit: a képek felfalják a valóságot.” (Sontag, 1986. 164.)

A főhős viszonya a fényképezéshez, illetve a fényképezés és a valóság kapcsolatának értelmezése nem következetes. Villet folytatott beszélgetéseiben kijelenti: az ő szerepe pusztán annyi, hogy megnyomja az önkivájtót, és passzívan regisztrálja a „kemény tényeket” és a „meztelen valóságot”, mintha csak le akarná tagadni, hogy van saját, egyéni látásmódja. Máskor viszont arról beszél, hogy érzelmi kapcsolatot kell kialakítani a lefényképezett tárggyal, s fotózás közben a kompozíción töpreng. Ezeket a kijelentéseket párhuzamba állíthatjuk a fotográfiával foglalkozó tudósokéival (pl. Soulages, 2007, Roullié, 2007, Belting, 2007), ez azonban nem feltétlenül szükséges, tekintettel arra, hogy a hős emlékezete szempontjából a fényképeknek lényegesebbek a mentális képek. A fotográfia szerepe viszont ez esetben másodlagos a múlt felidézésének és rekonstruálásának folyamatában.

Ahogyan már említettük, a hős, miután felhagy a fényképezéssel, a valóságot csak a maga számára, fejben próbálja megörökíteni – a kép kivájtát a belső optika jelöli ki, s az önkivájtót csak gondolatban nyomja meg. S éppen ekkor kezdenek visszajönni az emlékek, a konkrét helyekkel, eseményekkel, személyekkel összefüggő képek. Ilyen emlék például a találkozás egy lánnyal az egyetemi évekből. A hős „...megnyomta a belső fényképezőgép gombját, de a merengő kávéházi nő

helyett egy szikrázó cseppekkel beborított, kéjesen borzongó lányarcot látott maga előtt a Lido jéghideg zuhanya alatt – vizes haja a homlokára öblítve. Nem erotikus fellángolástól felhevült arc volt (végül is nem volt közöttük sok ilyen pillanat), csak egy test nélküli kislány feje, aki teljességgel, gyanútlanul átadja magát az élménynek. Kamil erről a Duna-parti – a jogi karról csak egy ugrásra volt a folyó – délutánról már régen megfeledkezett, de most már nem csodálkozott. Végül is volt benne logika: ha a képkeresője belső, a találatok is azok.” (Vilikovský, 2013. 13.)

A múltba való visszatérést eleinte a képek jelentik, később egy adott helyzetet hosszabb emlékezők jelenítenek meg, amelyek kérdéseket hívnak elő a gyermekkor, a felnőtté válás, a munkában töltött évek időszakára vonatkozóan. Az elmúlt eseményekhez való visszatérés minden alkalommal meglepetés a hősnek, mert ellentétes azzal a korábban magának érzett életfelfogással, hogy az élet nem más, mint epizódok hosszú sorozata, „jelenidők” egymásutánja, amelyek közül mindig csak az éppen aktuálisnak van jelentősége. Ráadásul nem tudja megmagyarázni, mi az oka annak, hogy az egyes emlékek megjelennek, nem talál választ arra a kérdésre, milyen emóciók a forrásai (szerelem? gyűlölet?), mint ahogyan azt sem tudja megállapítani, miért életének éppen ebben a pillanatában tűnnek elő. A szövegben azonban vannak támpontok, amelyek segíthetnek magyarázatot találni a hős bizonyos kérdéseire. A narrátor a következőképpen jellemzi a hős állapotát: „Valójában saját magát nem értette. Meglehetősen kacifántos helyzet, ha az ember egyidejűleg az, amit nem ért, és egyben az is, akit nem értenek – azt se tudja, hová kapjon hirtelen vagy kinek az oldalára álljon. Egyszóval Kamil zavaros időszakát élte.” (i. m., 52.) A „zűros időszak” kifejezés sokszor bukkan fel a szövegben: nyugtalanságra, kétségekre, az elmúlás mindinkább elhatalmasodó érzésére utal, arra, hogy a hősnek át kellene értékelnie, ahogyan eddig a világról, az

emberekről, és legelső sorban saját magáról gondolkodott.

A hős mantraként ismételteti Gert-rud Stein híres mondatának (amit egyébként ugyancsak felidéz) „A rózsza az rózsza az rózsza” különféle parafrázisait: „A világ menete a világ menete a világ menete” (i. m., 24., 57.) abból kiindulva, hogy a valóság adott és létező valami: a mélyenszántó elemzések, a rejtett értelem és a titokzatos jelentés kutatása nem képes változtatni státuszán, tehát felesleges. Ezt a racionális meggyőződést, amelyet az is erősít, hogy nem érdeklődik saját személye iránt: „Fogalmazhatnánk úgy is, hogy került a saját magával való találkozást.” (i. m., 22.) szembesíti a „káosz időszakából” való gondolatokkal és érzésekkel, amelyeket nem tud egyértelműen megmagyarázni. A feleségnek feltett kérdései: mit ér az élet, mi az értelme, van-e teljesség-érzése, ugyanazok az egyre sürgetőbb kérdések, amelyeket magának is feltesz. Ez az elsőrendű problémája, amely önreflexióra készteti. A legfontosabb terep, ahol választ keres, a múltbeli tapasztalatok terepe.

A múltba (gyerek- és kamaszkorába) Rézi, a régi cselédjük vezet vissza, akinek emléke az egyik hirtelen emlékezetvillanásból bukkan elő: „váratlan felfedezés”, amely azután fokozatosan vezet el újabb és újabb visszatekintések egész sorához. Kamil megpróbálja felidézni az alakját, beszélget róla a nővérével, végül elhatározza, hogy megkeresi a sírját, amit lefotózik. Mialatt ezeket az elmosódott nyomokat keresi, tudatosodik benne, mi volt Rézi létezésének kulcsa a házukban: hiánya, illetve jelenléte. „Milyen kevés valódi emlék élt Réziről a fejében! És nemcsak Kamil fejében, hanem egykor az otthonukban is, milyen kevés helyet foglalt el! Tele volt vele a ház, ott volt minden ténykedésben, minden történésben, de tökéletesen feloldódott bennük.” (i. m., 30.) Miközben felidézi Rézi konkrét viselkedését az egyes helyzetekben, nem tudatosítja magában, állítja az elbeszélő, hogy ezek az emlékek elsősorban őrá magára, s az akkori érzéseire vonatkoznak. A tény, hogy a cseléd alakján keresztül találja meg saját éveivel azelőtti személyiségének foszlányait, mutatja, mennyire fontos szerepet játszott az életében. A korábban már idézett interjúban Vilikovsky olyan értelmezést sugall, amely szerint Rézi volt Kamil első szerelme. (Balogh-Vilikovsky, 2013.) Ez az olvasat magyarázatot adna arra, miért van az, hogy a hős éveivel később igencsak kelletlenül nyilatkozik Rézi imádjáról, aki szintén feltűnik egy emlékében. Paradox, hogy egy személy, aki nagyon hosszú időn keresztül nem is volt jelen Kamil emlékezetében, hirtelen ennyire fontos vonatkozási ponttá válik, amikor a hős az élet értékéről gondolkodik, amikor azt latol-

gatja, van-e folytonossága identitásának, illetve létre kell-e hoznia saját létezésének konkrét, materiális bizonyítékait.

Rézi alakjával függ össze az élet autentikusságának és az emberi kapcsolatok őszinteségének kérdése is, illetve hogy vajon mennyiben akarunk mások elvárásainak megfelelni, és mennyiben saját szükségleteinket elégtűjük ki. Azok az emlékek, amelyekben Rézi határozottan (akár szóval, akár gesztussal) elmondta, mit gondol az adott helyzetről vagy személyről, anekdotikusak, viszont nagyon határozott és stabil értékrendhez kötődésről tanúskodnak. Úgy tűnik azonban, a hős kételkedik az autentikusság elvében, az emberi kapcsolatokat egy kitalált terminussal „használati felszíni kapcsolatoknak” nevezi, a használati felszín „azt a réteget volt hivatott jelölni, amit az ember megmutat magából a külvilág felé. Az, ami a másokkal való kapcsolattartásban bevált, a korábbi tapasztalatok alapján a legalkalmasabbnak mutatkozott.” (i. m., 61.) Bizonyos fokig Jung personájára emlékeztet, bár a hős egyszer kialakított „használati felszínből” csak egy van, és az marad vele örökre. Az, hogy elidegenedett önmagától is és az emberektől is, és nem tud azonosulni saját viselkedésével, a leginkább a vernisszázs jeleneteiben mutatkozik meg. „Folyton valaki megszólította Kamil és egy torkában rejtőző idegen mindannyiszor válaszolt is valamit. Minden a háta mögött történt; ő is mintha háttal állt volna saját magának és döbbenet figyelte a saját viselkedését.” (i. m. 130.) Az idézett jelenet igazolhatja, hogy a hős nem képes megtalálni helyét a jelen világában, nem bízik a világban, nem akar cselekvőként részt venni benne, ami korábbi menekülési kísérleteiből is látszik (abból, hogy nem akarja bemutatni művészetét, a „retrofotográfia” felé fordulásából, illetve a „város szellemeinek” előhívására irányuló kísérleteiből). Kamil számára a terrorizmus legrosszabb fajtája „az állandó újdonság terrorja” (i. m., 11.), ez magyarázza a menekülési kísérleteket, amelyek egy bizonyos fajta melankóliával kapcsolódnak össze: ez a hős meghatározó állapota. A múlt nyomaiban próbál egy bizonyos fajta stabilitásra és biztonságra lelni, ezek azok az értékek, amelyeket gyerekkorában Rézi jelentett számára. A hősrre jól illik Zygmunt Bauman diagnózisa, mely szerint a modern élet fragmentált, epizodikus, és nincs egyértelmű jelentése. Ez lehetne az első és utolsó szerelem első részének summázata: „A jelek ellentmondásosak és félrevezetőek. Egy egyszerűbb, egyértelműbb világról álmodunk, amely egyetlen pillantással átfogható, egyetlen mértékkel felmérhető. A „nagy leegyszerűsítés vágya” az évszázadok óta ismert melankólia modern utáni változata, a romantikus *ennui* modern utáni kiadása. Azt mond-

hatjuk, az egyszerűsítés vágya a modern utáni idők leginkább tapintható pszichózisa, a modern utáni élet természetes és ragályos betegsége.” (Bauman, 1993, 39.)

A negyedik nyelv

A könyv második szövege *A negyedik nyelv* Tuvia Rübner *Postcard from Pressburg-Bratislava* című verséből vett idézettel kezdődik: „Pressburg háromnyelvű város volt. A negyedik nyelv a hallgatás.” (Vilikovsky, 2013. 137.) Tekintettel arra, hogy a költő Pozsonyban született, családjá a holokauszt áldozata lett, ő maga pedig 1941-ben emigrált, az idézet arra utal, hogy az elbeszélés az egyéni sorsok kiszolgáltatottságát mutatja be, azt, hogy az egyén sorsa mindig az ún. nagy történelem pusztító mechanizmusainak függvénye.

A műben több réteget különíthetünk el, közülük a narráció síkja játssza a domináns, a többi réteg megszerveződése szempontjából is meghatározó szerepet. Legszembetűnőbb vonása a szöveg nem-referenciális jellegére való többszöri rámutatás. A hősről például ezt olvashatjuk: „Ez a férfi nem egy igazi férfi, csak egy elbeszélés szereplője. Akár főhősnek is nevezhetnénk, de nem nevezzük így, mert nincs benne semmi hősiesség. Gabriel lesz a neve, hogy ne tévesszük össze a Józsefekkel, Mártonokkal, Györgyökkel és Pálokkal, akikből olyan sok van mifelénk.” (i. m., 141.) Ráadásul a narrátor szövegében az író bekapcsolja társszerzőként az olvasót is: „S hogy ki az a 'mi'? Nos, hát én és te, kedves olvasó, kedves olvasónő, valamint a papírra nyomtatott betűk. A mi kis szerzői kollektívánk, ennek az elbeszélésnek az alkotói.” (i. m., 143.) Ez az epikai kategóriákkal folytatott posztmodern játék, ahogyan a főhős külsejére, szokásaira, nőkhöz fűződő viszonyára vonatkozó ironia is, távolságtéremre szolgál, illetve egyfajta védekezés az emlékekből és a háborús tapasztalatokból előhívódó képekkel szemben. A mű hőse, Gabriel, részt vesz egy projektben, amely nagy történelmi katalizmák túlélőinek elbeszéléseit örökíti meg hangfelvételek formájában („oral history”), mintegy kikerekítendő a múltból való tudást. Gabriel számára különösen értékesek ezek, mivel az a meggyőződése, hogy a hivatalos történettudomány által adott változattal szemben a szóban elmondott történelem az igazi történelem. Ez magyarázza egy bizonyos K. G.-G. nevű mérnök emlékezéseinek beemelését a műbe (idézőjelek közt, s a mű végén a bibliográfiai adatok feltüntetésével). Az emlékezések az első világháború kezdetétől az októberi forradalom eseményein keresztül a hős Csehszlovákiába érkezéséig mondják el a történetet. Történelmi munkákból ismert eseményekről van szó, amelyeket itt egyéni nézőpontból látunk, s a hős sze-

rint éppen emiatt hitelesek. Az elbeszélő azonban másként látja: „Mi most itt még a fentiekhez hozzáfűzhetjük, hogy átírás után az elbeszélő történelem is papírra vetett betűhalmazként végzi. Semmiben sem különbözik azoktól a betűktől, amivel a történelem tankönyveket vagy az elbeszéléseket írják.” (i. m., 146.) A magánra vett emlékezések igazságának kérdéséhez még visszatérünk. A szöveg következő intertextuális síkját, ugyancsak idézetek formájában Sönke Neitzel *Abgehört* című könyvének részletei adják. Wehrmacht-tisztek beszélgetéseiről van szó, amelyeket 1942–1945 között Nagy-Britanniában, a Trent Park fogolytáborban rögzítettek. A beszélgetések elsősorban a zsidókérdés ún. végső megoldásának tervével és végrehajtásával kapcsolatosak, a terv helyességét, végrehajtásának módjait taglalják. Ezek a kihallgatott és lejegyzett beszélgetések vezetnek el a mű kulcskérdéséhez: hogyan lehet nyelviileg megragadni, leírni a holokausztot.

A hősnök felajánlják, hogy vegyen részt a Pozsonyból Auschwitzba elhurcolt áldozatok emlékére rendezett ünnepségen. Ő olvassa fel a transzportba bekerült fiatal nő nevét. A népi társalgás kapcsolatos történelmi tudása ellenére ez az esemény megrázkódatásként éri, aminek következtében ő is felteszi magának azt a kérdést, amit olyan sokan és sokszor feltettek a huszadik században, s ami ma is megválaszolatlan: hogyan volt mindez lehetséges? A meggyilkolt zsidó nővel kapcsolatos gondolatok valamiféle szennvedélyévé válnak Gabrielnek, valami módon reális alakot akar adni azoknak, akik elpusztultak, s akikből nem maradt más, mint a nevük egy darab papírra felírva. Különböző tevékenységekkel kísérletezik: elmegy arra a helyre, ahonnan a transzportok indultak, abban a meggyőződésben, hogy megtalálja az áldozatok mérhéttelen fájdalomának és kétségbeesésének nyomait, igyekszik, legalábbis lélekben megismételni azt az utat, amelyet a nőknek meg kellett tenniük, megpróbálja elképzelni a külsejüket.

Ezek a próbálkozások semmilyen eredménnyel nem járnak. Egy nap azonban egyik gondolata sajátos módon materializálódik: meglátja az egyik nő az azok közül, akinek a nevét felolvasta az ünnepségen, Emma Schlesingert. A vele való beszélgetésből megtudja, hogy éppen az állomásra készül, ahonnan a transzportnak indulnia kell. Ennek az eseménynek a valószínűségét semmi nem vonja kétségbe, noha értelmezhető hallucinációként is. Emma jelenlétét azután a hős különböző köznapi helyzetekben érzékeli, azonban egyre világosabban tudatosítja magában, hogy egyetlen cselekedete vagy áldozata sem tudja megváltoztatni a történelmet, ezért aztán megadja magát: „Gab-

riel megértette, hogy ha Emma Schlesingerová feltámadna, nem tudna neki mit mondani. Akkor hát vigyázzon magára, és anyi. Nem találnának közös nyelvet, mert szakadék van köztük, holttestekkel tele gödör, amit nem lehet betemetni. – a jóllakott az éhesnek, a holt az élőnek nem hisz. Gabriel, mondjuk meg nyíltan, feladta a küzdelmet, és hagyta, hogy az elhamvasztott Emma Schlesingerová tovább nyugodjon az ismeretlen tömegsírban.” (Uo, 191.) Ugyanakkor az, hogy el kell fogadnia a tényt: nem tud közel kerülni az áldozatokhoz, nem szünteti meg érdeklődését a probléma iránt. Azt mondhatnánk, bizonyos értelemben morális kötelességének érzi, hogy ápolja a holokauszt emlékét. Látja, hogy még a túlélők visszaemlékezéseiben is teljesen lehetetlen a lágerben tapasztalt hiteles közlése: „Egykori tábort fogoly alaposan meghányta-vetette a vele történeteket, megvizsgálta az érem mindkét oldalát és egy dokumentációs beszámoló mellett írt egy verses prózát is az élményeiről. De hiába. A kérdés még mindig ott lógott megválaszolatlanul a levegőben valahol a fej és az írás között. Az ember jobb híján elnéz másfelé és próbálja elfelejteni.” (i. m., 172.) Olyan kérdés ez, amely gyakran előkerül a holokauszt túlélőinek megnyilatkozásaiban, már ha egyáltalán úgy döntenek, hogy beszélnek tapasztalataikról. Választhatják ugyanis a hallgatás stratégiáját is, ezt általában azok teszik a Vilikovsky könyvében idézett Primo Levi szerint, akik mélyebben érzik át a kínt, amit „szégyennek” neveznek (Levi, 2007. 173.) Levi és Tadeusz Borowski neve azoknak a pozícióját példázza, akik nem tudták feldolgozni traumatikus tapasztalataikat, és öngyilkosok lettek. Itt most figyelmen kívül hagyom Borowski öngyilkosságának motívumait, amelyekhez odasorolják az íróknak az új rendszerből való tragikus kiábrándulását is. Nem szólok azokról a vitákról sem, amelyek kétségbe vonták Levi öngyilkosságának tényét. Csak annyit állíthatunk, kétségkívül olyan érzések keríthették hatalmukba a lágerlakókat, hogy közülük sokan döntöttek a felszabadulást követően úgy, hogy önkézzükkel vetnek véget életüknek (többen, mint a láger körülményei között). Pontosan elemzi ezt Levi az idézett könyvében.

VLADIMÍR BARBORÍK

Megjegyzések a kortárs szlovák prózához

Karel Kosík cseh filozófus a realizmusról szóló fejtegetéseiben a fogalmat a valósághoz fűződő viszonya alapján ragadja meg: „Hogy mi a realizmus (...), az mindig attól függ, mi az, hogy valóság, és hogy miképpen fogják fel a valóságot?”

Lehetetlen nyelvi eszközökkel visszaadni „az élmény igazságát”

Térjünk vissza a mű metatextusához. A „betűk a papíron” megnevezés, amelyet annak kapcsán említettünk, hogy a főhős lejegyzí a szóban elhangzott történeteket, sokszor visszatér a szövegben, voltaképpen minden feljegyzés ebbe a kategóriába sorolódik be. Nem gondolom azonban, hogy itt a referencialitás teljes mértékben felfüggesztődne. Inkább annak a kifejeződését látnám ebben, hogy lehetetlen nyelvi eszközökkel közölni „az élmény igazságát”, nincs olyan adekvát leírás, ami minden aspektusát vissza tudná adni. A rendelkezésünkre álló médium tökéletlen, és erre gondolunk kellene: azt fogadjuk el hitelesnek, amiben hiszünk, különben, ahogyan a narrátor figyelmeztet rá, az igazsággal nem is tudnánk mit kezdeni. Ezt az értelmezést látszik erősíteni a mű befejezése is: „Azt hiszem, már régóta mindenki számára világos, de befejezésül talán nem árt megismételni: az elbeszélés nem más, mint betűhalom a papíron. Kitaláció, angolul fiction. Gabriel pedig nem egy létező személy, csak egy név, a szemérmesség egy bizonyos fajtájának fedőneve. De a hallgatás, kedves olvasó, kedves olvasónő, a hallgatás az valódi.” (Uo, 197.)

Összegzésként: Mindkét műben a múltbeli tapasztalat áll a középpontban, amit a hősök próbálnak birtokba venni, megnevezni, aktuális helyzetét, gondolkodásmódját, értékstílusát kijelölni. Akár saját tapasztalatáról van szó, mint *Az emlékezet bal partján* című elbeszélésben, akár mások tapasztalatáról, ami azonban a saját érzékenységüket is érinti, mint *A negyedik nyelv* című szövegben, a hősök csupán a múlt árnyaira, tökéletlen, változó kontúrookra bukkanhatnak, amelyek az időtől, a perspektívától, a megvilágítástól, stb. függenek. Azonban eltekintve attól, hogy ezek a ködös alakzatok labilisak és tökéletlenek, sőt annak ellenére, hogy nem lehetünk bizonyosak abban, hogy valaha is megfejthetjük őket, értelmezésükre mindig szükség van, mert az identitás részét képezik.

BALOGH MAGDOLNA FORDÍTÁSA
(Az idézeteket a Vilikovsky könyvből a Garajszki Margit fordításában megjelenő magyar kiadás alapján közöljük.)

amennyiben az irodalomkritika rendelkezne a jelen értelmezésének nyilvánvaló és kétségbevonhatatlan mutatóival, egy olyan mértékkel, amelyen mintegy lemérhetnénk, mennyire jelekori a mű. Noha joggal kételkedhetünk abban, hogy létezik a jelen értelmezésének effajta objektív és mindenki számára kötelező érvényű értelmezése, megállapodhatunk bizonyos banalitásokban és nyilvánvaló vonásokban, ezért azonban kár az irodalmat vizsgálni. Az irodalomtól inkább azt várjuk, hogy jelenünk nem magától értetődő, rejtett, meglepő vonásait keresse és mutassa meg. Ez érvényes a világra is, amelyet élénk tár, és az eszközökre is, amelyekkel ezt teszi: mivel az alkotás szükségszerűen az időben zajlik, az emlékezetnek (esetünkben az irodalom emlékezetének) kell jóváhagynia. Miközben a műfaji sztereotípiákra építő írásmódot a variáció és az ismétlés eljárása jellemzi (a körkörös mozgás, amely nem zárja ki, hogy ki lehessen lépni belőle), az irodalmi alkotás folyamata az aktualizálással és az újítással operál, azaz tudatában van múltjának (ez nem jelenti azt, hogy szükségszerűen feltűnőnek kell lennie, avantgárd kísérletező mázzal bevonva).

Ha az irodalom a szubjektumra épít, és egyszersmind kortársi akar lenni, akkor ennek látszódnia kell a szubjektumon. Milyen a kortárs Én a szlovák prózában? A szubjektum mindig aktuális, nemcsak mint kutatási téma, hanem mint önmagunk elementáris megtapasztalása. Hogy ez mennyiben kortársi, azt azonban már nem a szubjektum dönti el egymagában, hanem az a képessége, hogy aktuális voltát képes-e kiféle, mások számára kortársiként megmutatni.

A szubjektív világteremtés olyannyira magától értetődő eljárás a kortárs szlovák irodalomban, hogy nincs megkülönböztető funkciója –, épp ellenkezőleg: az a kísérlet kelt figyelmet, ami valami más kiindulópontot próbál találni (Krajňák *Carpathiájának* esete ez). Ha az Én-irodalomról van szó, csupán nagyjából határolhatjuk el, hogy ez még véletlenül sem burkolt kritikája az önközpontúságnak. Bizonyos leegyszerűsítéssel azt mondhatnánk, ebbe a skatulyába sorolható a Pišťanek utáni releváns szlovák próza nagy része.

De hogyan lesz a „mindig aktuális” Én kortársi, és milyen formában jelenik meg? Nem magától értetődő dologról van szó: elég, ha L. Piuksi: *A szerelem tyúk* című, néhány éve megjelent könyvére gondolunk, amelyben egy infantilis, bohémre stílizált, önmagára fókuszáló szubjektummal találkozunk: semmi köze nincsen a mához (olyan modellről van szó, amelyet egykor a modernség és az avantgárd állított elő, már rég lejárt a szavatossága, és még csak retro-sármja sem volt.)

Nem szükséges, hogy a kortársi Én rögtön „új ember” legyen. Ivana Dobrakovová és Svetlana Žuchová megbízhatóan aktualizálja az irodalom korábban kitalált módszereit. Legújabb kötetekben – Dobrakovová a *Toxo* című novelláskötetben, Žuchová pedig a *Képek M. életéből* című könyvében – egy-egy jellegzetes szubjektum-típust mutatnak be, akiket más-más világ- és életfelfogás jellemez. Žuchová hőse feladatként és önteremtésként fogja fel az életet; a világ adottság, de találhatunk benne a magunk számára teret (a hős ezt a kórházban az éjszakai ügyeletek idején találja meg). Žuchová hősenek története permanens kilépés önmagából, de egyszersmind a mérték keresése, mérlegelés is, kísérlet arra, hogy megkülönböztessük az értelmes cselekvés lehetőségét attól, amit „hagyni” kell, amit el kell engedni (az anya haldoklása).

Dobrakovová hősnőjét éppen ellentétes irányú mozgás jellemzi. Az ő számára a világ olyasmis, aminek a súlya ránehezedik, ami bántja, ami ellen védekeznie kell, amit „el kell tartania a testétől” (ez az állandó szókapcsolat Dobrakovovánál konkrét formában jelenik meg a folytonosan hangsúlyozott testiségben, ami azonban kizárólag negatív alakban jelenik meg).

A szubjektum eltérő értelmezése e két szerzőnél abban is megmutatkozik, hogy különbözik a kifejezésmódjuk, más a narráció stilisztikai arculata. Dobrakovová expresszív nyelve nemcsak megnevez, hanem érzéketlenül mondja ki azt, ami a beszélőt nyomasztja; a női elbeszélő maga és a világ közé szavakból készült védőgátat állít. Az expresszivitás ma már hagyományos elbeszélésmódnak számít: az újabb, 1989 november utáni próza egyik figyelemreméltó vonulatának jellegzetessége. Először Litvák félig elfeledett *Samoreč*-ében (*Önbeszéd*) jelentkezett, majd Balla és Kopcsay műveiben, s az utóbbi években éppen Dobrakovovánál a legérdekesebb. Žuchová stilisztikailag visszafogottabb: míg korábbi könyveiben a verbális manierizmus olykor a megnyilatkozás értelmét is eltakarta, legújabb munkájában nyelve leegyszerűsödött, fegyelmzetté vált, s a szerzőnek sikerült egysúlyt találnia a női főszereplő mint irodalmi alak és a női főszereplő mint elbeszélő között –, hiszen ez a könyv is a világ és a hős egyensúlyának kereséséről szól.

A szubjektum a mai szlovák prózában többnyire individuális alakot ölt, olyan Én ez, amely hisz a saját egyediségében. Van másik lehetőség is: egy nagyobb egész részeként, egy bizonyos közösség tagjaként látni önmagunkat. Ezt választotta Zuska Kepplová. Első, *Bukta gót betűkkel* című (2011) kötetében egy nemzedék nevében ír („mi, akik elindultunk a világba”), a második, *Taskenttől 50 km-re* című

(2013) munkájában szociológiai leírást ad az „expat” fogalmáról. Ezzel gazdagítja a szlovák nyelv szókincsét, hiszen olyan fogalomról beszélünk, amelyet a nemrégiben megjelent *Mai szlovák nyelv szótára* nem tartalmaz. A szótár szerinti értelemben vett „kivándorló”-ban és az „expat”-ban az a közös, hogy mindketten a hazájuk határain kívül élnek, csak éppen az „expat” nem kényszerűségből; az angol „expatriate” szó informális alakja ez, jelentése: „olyan személy, aki egy olyan országban él, amely nem a hazája”. Ez a leírás illik Kepplová könyvének két elbeszéléseire. A címadó művön kívül még a *Sza_adság* címűről van szó: a szabadságról, amelyből kiesett egy betű: vagyis a nem tökéletes, defektusos, hiányos szabadságról.

A szövegek a mai szlovák irodalomra jellemző novellisztikus keretben jelennek meg, egyénire stilizált elbeszélő formában – ez alatt az értendő, hogy nem felcserélhető hangon – a függő elbeszélés a fiatalabb nemzedék körében nem gyökeresedett meg (az utolsó, életkorilag a jelenkorhoz sorolható képviselői között említhetném Ballát és Kopcsayt). Az igazán meggyőző regényhez, amely műfaji szabadsága ellenére mégiscsak megkívánja a megjelenített világ bizonyos komplexitását, és valamiféle teljesség/egység benyomását kell keltenie, a többség még mindig nem nőtt fel. A novella analití-

kus és racionális műfaj, megkonstruáltság és megkomponáltság jellemzi, olyasvalami, amihez leginkább tanulás útján lehet eljutni. A műfajnak magának persze nincs önmagában értéke. Csupán egyike az olvasóval való kapcsolatteremtés eszközeinek: az alkalmas műfaj nyilván szükséges, de nem egyedüli feltétele az irodalomban zajló beszélgetésnek.

Kepplová ezt problémamentesen teljesíti, hiszen már az első kötetét is egész ügyesen hozta össze. Ebben a könyvben sincs ez másként, bár az író erőfeszítései és eredményei nem mindig állnak arányban egymással. Az első, fragmentumból álló prózai mű egy lehetséges műfaji kiindulópontot mutat rá, amit itt kísérletképpen szociológiai nevezhetnénk. Ez a közös alapja azoknak az egyes szereplők által elmesélt történeteknek, amelyek végül egyetlen cselekménnyé állnak össze. Ezt a szociológiai alapot azonban elfedi az átgondolt kompozícióra és a hatásos szimbolikus csúcspontokra törekvés, ahol a pirotechnikai effekteket a gömbvillám betörése helyettesíti.

Az író másikként említett könyvének írásait a *tipizálás* és az *egyénítés* feszültsége jellemzi. A kiindulásként választott típus az expat, miközben ennek a meghatározásnak alapvetően meg is kellene szabnia a hős sorsát. Az *egyénítés* szerepe abban mutatkozik meg, hogy az elbeszélés akkor kezd érdekessé válni, amikor a szerep-

lő kivonja magát a determináció hatásai alól. Az első, kevésbé szerencsés novelében a tipizálás van túlsúlyban, a második, címadó elbeszélésben a szereplők inkább egyénítettek. Kifejezőek a férfiak, érdekes módon a női főszereplő, akinek a nézőpontjából íródik az elbeszélés, figyelemre méltó kivétel a kortárs prózában, mintha önmagában, két barátjához fűződő viszonyán kívül nem is létezne. A szereplők önállósága azonban csak viszonylagos: az, amit közösen élnek át, valamiféle *remake*-je a valahol már látott kapcsolatoknak (lásd a *Casablancára* és a *Jules és Jimre* vonatkozó számos utalást).

A hősök a látott kulturális minták cselekménye alapján modellezik saját életüket – az ezekből leparólt „érzékenységet” már teljesen tudatosan és fogyasztói szemlélettel adják meg maguknak. Az életnek mint műalkotásnak a modernista felfogásából (amelyben az eredetiség fontos szerepet játszott) mára az élet az előkép (valamely műalkotás) tudatos replikája lesz. Kepplová expatjait földrajzi és kulturális értelemben is gyökértelen hedonizmus jellemzi: a mindig újabb és erőteljesebb benyomások fogyasztása, aminek az a kockázata, hogy a földgolyó túloldalán, mondjuk a kazah Asztanában a hős felfedezi annak a városnak a replikáját, amit otthagytott –, másutt pedig az érzések, viszonyok, vélemények, cselekedetek utánzatát... A világ, amely mindig

végzetesen hasonlít valami másra, bár azt sem kell tudnunk, hogy mire is.

Kepplová prózájának szociológizáló kiindulópontja lehet egyszerűen az írásai rizikója is. Az értelmezés (és az akadémiai üzemmenet) szemszögéből hálás szövegekről van szó, amelyek olyan típusú metaszövegeket generálnak, mint mondjuk „A fiatalok idegenben”, „A külföld képe a fiatalok fejében”, stb. Egy ciklikus fordítási folyamat jön létre, amelyben az író a konceptuálisan és fogalmilag rögzített problematikát „lefördítja” cselekményre, az értelmező pedig a cselekményt megint visszafordítja fogalmakra (az indián és a meteorológusok anekdotájának analógiájára).

Bár a szerzőnek nem kell foglalkoznia műve kritikáival és elemzéseivel, ha egy művet könnyen és mintegy természetesen, korrekt módon és nagyobb jelentésbeli veszteségek nélkül lehet elemezni, az indirekt bizonyíték e mű ellen. Amikor Thomas Pynchon a korai művei gyenge pontjairól beszélt, azt írta: „egyszerűen nem lehet egy témával, egy szimbólummal vagy más absztrakt elemmel kezdeni, aztán erőnek erejével arra kényszeríteni a szereplőket és az eseményeket, hogy alkalmazkodjanak hozzá.” Kepplovánál egyelőre nem tudom biztosan, mivel kezdte, és jó volna, ha ez így maradna a további könyveiben is.

BALOGH MAGDOLNA FORDÍTÁSA

KRAJŇAK, Maroš
Carpathia
(Böszörményi Péter ford.)
Lector, 2016

DOBRAKOVÁ, Ivana
(György Norbert fordította)
„Rosa”
in: *Férfi, nő, gyerek*
Mai szlovák történetek
Noran Libro, 2016

Halál a családban
(Vályi Horváth Erika ford.)
AB-ART, 2014

„Örökség”
Magyar Lettre Internationale, 83

„A nizzai strandon”
Magyar Lettre Internationale, 85

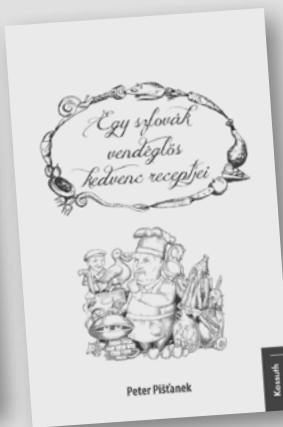
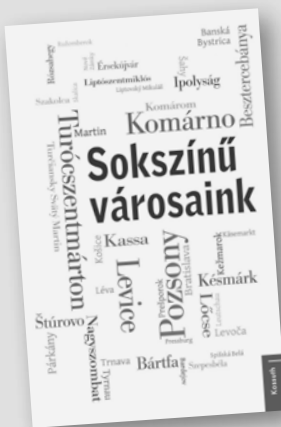
„Hazatérés Genovából”
Magyar Lettre Internationale, 94

„Bambini e genitori”
Magyar Lettre Internationale, 99

ŽUCHOVÁ, Svetlana
„Üresség. Képek M. életéből”
(Pénzes Tímea ford.)
Litera, 2015. 6. 9.

KEPPOVÁ, Zuska
SZA_ADSÁG
(2 in 1)
(Dósa Annamária ford.)
L'Harmattan, 2016

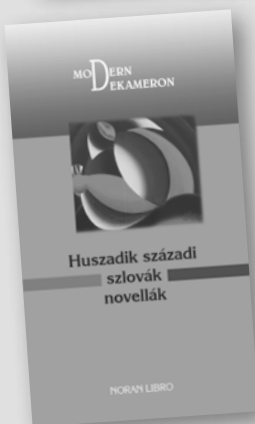
A Kossuth Kiadói csoport könyvei a szlovák díszvendégségre

Kossuth Kiadó

Naphegy Kiadó

Noran Libro

LIC LITERÁRNE INFORMAČNÉ CENTRUM

PHILIPPE DESCOLA

Túllépni természet és kultúra szembeállításán
– Cord Riechelmann és Danilo Scholz Merkur-interjúja

DESCOLA, Philippe (Gérard Lencouddal) *A kulturális antropológia eszméi* Századvég, 1994

LÉVI-STRAUSS, Claude *Szomorú trópusok* Európa, 2003

Strukturális antropológia I-II. Osiris, 2001

GODELIER, Maurice *A gazdasági antropológia tárgya és módszerei* Documentatio Ethnographica 8, 1981

„Szociálandropológia vagy kultúrakutatás?” *Magyar Lettre Internationale*, 43

DURKHEIM, Émile *A vallási élet elemi formái: A totemisztikus rendszer* Ausztráliában L'Harmattan, 2003

MAUSS, Marcel *Szociológia és antropológia* Osiris, 2004

DELEUZE, Gilles – PARNET, Claire *Párbeszéd* L'Harmattan 2016

CLASTERS, Pierre *Az erószak archeológiája* Qadmon, 2015

GEERTZ, Clifford *Az értelmezés hatalma* Századvég, 1994

LATOUR, Bruno *Sohasem voltunk modernek* Osiris-Gond, 1999

Philippe Descola (1949, Párizs) a Collège de France „A természet antropológiája” nevű tanszékét vezeti Párizsban. Claude Lévi-Strauss, aki Descola mestere és 1959 és 1982 között elődje volt a Collège de France-ban, még „Társadalomantropológia” címen képviselte ott az etnológia tudományát. A mai elnevezés tehát minden folytonosság ellenére valami eltérést is jelez. Míg Lévi-Strauss kitarított a természet és a kultúra kettőssége mellett, ami szerinte az emberi társadalmakban univerzálisan alapvető incesztus-tilalomban valósul meg, Descola a természet és a kultúra közötti nyugati különbségtévest végső soron csak egy fogalmi eszköznek tekinti a többi között arra, hogy „a világ redői között diszkontinuitásokat lehessen találni”.

Jenseits von Natur und Kultur (Természet és kultúrán túl) ezzel a címmel jelent meg németül a főművei egyike, ebben így fogalmazza meg a programját: arra törekszik, hogy feltárja, milyen strukturáló szerepet játszott és játszik még mindig természet és társadalom dualizmusa a modern tudásrendszerek megszervezésében. Az ő ismeretelméleti irányultsággal is bíró etnológiájának alapjait az amazóniai jivaró indiánok körében évtizedek óta végzett és még mindig tovább folytatott terepmunkája képezi. *Les lances du crépuscule c.* (németül *Élni és meghalni* Amazóniában címen megjelentetett) Párizsban 1993-ban kiadott kutatási beszámolója nemcsak a résztvevő megfigyelés mesterműve. Bevezető írása a bennszülöttek helyzetéről egy őket lassan de biztosan tönkretévő világban a 20. század jelentős irodalmi alkotása is, vetekedik Siegmund Freudnak a kis Hansról szóló esettanulmányával vagy Clifford Geertznek a bali kakasviadalokról írott esszéjével. Olyan művekkel, amelyek Descola kifejezésével élve mind „köztes állapotokból” íródtak, ahol senki meg nem mondja, hol végződik a természet és hol kezdődik a kultúra.

Descola úgy látja, hogy éppen ilyen köztes állapotokkal szembesítenek minket korunknak olyan problémái, mint az általános felmelegedés és a kiválasztottak kitenyészése mindenható sejtekből. Az olyan problémák, amelyek véleménye szerint csak akkor oldhatók meg, ha túllépünk természet és kultúra nyugati koncepcióján, hogy „az organizmusokat, a szerszámokat, a műalkotásokat, az istenségeket, a szellemeket, a technikai eljárásokat többé ne egyszerűen úgy fogjuk fel, mint környezetet, mint erőforrásokat, mint korlátozó tényezőket vagy

munkaeszközöket, hanem tényleg úgy, mint aktorokat, akik adott helyzetben interakcióba lépnek az emberekkel”.

A filozófiától az etnológiáig

MERKUR ■ *Kérjük, foglalja össze olvasóink számára, hogyan jutott el az etnológiához. Hiszen filozófiai tanulmányok felől indult.*

PHILIPPE DESCOLA ■ Franciaországban sajátos a társadalomtudományok és különösen az etnológia helyzete, más, mint Németországban, ahol két irány létezik. Az egyik a filozófiai antropológia, amit filozófusok művelnek. Hivatkoznak ugyan etnográfiai dokumentumokra, ez elsősorban mégiscsak filozófia. A másik oldalon ott van az etnológia, azelőtt Volkskundának, néprajznak hívták, amely leíró és empirikus jellegű, helyzetek elemzésével foglalkozik. Vannak nagy szemlélyiségek, akik megpróbálták összekapcsolni a kettőt, de Németországban ez ritkán jött össze. Franciaországban valamelyest más a helyzet: a 19. század vége és főleg Durkheim óta a társadalomtudósok maguk is filozófusok. A filozófiai kérdéseket az empiriával, tapasztalattal akarják összekapcsolni, és ez különösen ott válik relevánssá, ahol az empirikus tapasztalat filozófiai téziseket kérdőjelez meg, azzal ugyanis, hogy olyan távoli népekről ad hírt, akiknek a gondolkodásmódja nagyon erősen különbözik az európaiakétól. Franciaországban tehát én azok közé tartozom, és sokan vannak ilyenek, akik filozófusként indultak, aztán etnológusok lettek, és végül az etnológiából ösztönzést merítő antropológusok vált belőlük.

Én megkülönböztetem a kettőt: Etnológus az, akik emberek egy csoportját vizsgálja egy adott helyen, azzal, hogy részt vesz az életükben egy speciális környezetben egy adott ideig, aki tehát megpróbálja leírni és megérteni, amit ezek az emberek csinálnak, amit saját magukról és a világról gondolnak, stb. Az etnológia leíró, analitikus és induktív. Az antropológia viszont a legszélesebb értelemben vett elmélet az emberről és a létéről a világban. Mivel néhányunk számára túlságosan szűknek tűntek a filozófia kérdésfeltevései a görögök óta kialakított fogalmakba foglalva, úgy határoztunk, hogy egy kicsit kijebb lépünk, és más módon próbáljuk szemügyre venni ezeket a dolgokat. Én így tettem, és így tett előttem a témavezetőm és mesterem, Claude Lévi-Strauss is. Nagy hatással volt rám ennek a kijebb lépésnek a megtételé-

ben egy másik, szintén filozófus francia etnológus, Maurice Godelier. Én az Ecole normale supérieure de Saint-Cloud diákja voltam, és ott jártam az ő szemináriumára. Akkoriban írta meg első könyvét „Racionalitás és irracionalitás a gazdaságban” címmel, a neoklasszikus közgazdaságtan egy bírálata marxista nézőpontból. Én azt találtam különösen érdekesnek a szemináriumán, hogy a nemkapitalista, nem merkantilis jellegű gazdaságokról mesélt, a „primitívek gazdaságáról” ahogy mondani szokták. Akkor vált világossá számomra, hogy erről senki se tudott semmit, hogy ez Franciaországban alig érdekelt valakit. Marcel Mauss és az ajándékozásról szóló teóriája után erre már nemigen volt kíváncsi senki. Én úgy véltem, hogy el lehetne végezni az emberek tárgyakhoz, környezethez, értékekhez stb-hez való viszonyának módszertanilag szigorú vizsgálatát különböző kontextusokban, hogy alkalmazni lehetne az antropológiát ezen a téren. Úgy határoztam tehát, hogy megteszem ezt az ugrást az etnológia irányába, és nem leszek hivatásos filozófus.

■ *Hallgatta Gilles Deleuze előadásait is Vincennes-ben, amelyek akkoriban az Anti-Ödipus körül forogtak. Ott is filozófiai kontextusba helyeződik az antropológiai gondolkodás. Ez is erős hatást gyakorolt Önre?*

■ Deleuze-re pedig Pierre Clastres tette a legnagyobb hatást az etnológia felől, akinek egy évig jártam a politikai etnológia előadásaira. Mi akkoriban rendkívül kritikusak voltunk, talán túlságosan is offenzívek amikor én elkezdtem tanítani, reméltem, hogy nem kerülök össze olyan diákokkal, amilyenek mi voltunk annak idején. Egyáltalán nem értettünk egyet Clastres néhány koncepciójával, az állammal szembe forduló társadalomról, amely minden erőforrását beveti, hogy megakadályozzon valamit, ami egyébként is csak lehetséges fenyegetésként létezik, amit el kell hártani: az államot. Számomra ez nagyon bizarr elgondolás. Sokat vitakoztunk, és őt nagyon bosszantotta a mi konok ellenszégülésünk. Nem volt könyvű ember, de nagyon fontosnak találom, hogy radikálisan más módon közeledett a politikához azzal, hogy egyszerűen kiiktatta az állam eszméjét. Persze nem teljességgel, hiszen éppen az állam az, ami ellen az egész társadalom az állammal szemben koncepció irányul.

Az acsuároknál, abban a társadalomban, amelyben aztán egy ideig éltem, és a tupi-garannál, akik Clastres számára modellként szolgáltak, a „mindenki harca mindenki ellen” rendkívül hatékony eszköz, ha nem is az állam megakadályozására, de arra, hogy úgy szerveződjének az emberek, hogy személyes képességeik ki tudjanak fejlődni, anélkül hogy ez erős egyenlőtlenséggel járna legalábbis a fér-

fiak között, mert a férfiak és nők között ez normális.

De vissza Deleuze-höz: le voltam nyűgözve, mint oly sokan mások is közülünk, mindenekelőtt attól, ahogy beszélt, a mély hangjától, és mindez ráadásul egy óriási dohányfüstfelhőből jött. Ahogy nyilvánosan elővezette a gondolatait, az eszmék megszületésének, világhozzásának a módja, ez nagyon imponáló volt. Az *Anti-Ödipus* számos tézisével egyáltalán nem értettem egyet. De nagyon kedveltem Deleuze legkorábbi művei közül az egyiket, az Empirizmus és szubjektivizmust 1953-ból, ott Hume-ról volt szó. Úgy találtam, hogy ez az episztemológia vagy pszichológia jó alapot kínál a gondolkodás folyamatainak és a világ megismerésére való emberi képességrek a megértéséhez.

Hogyan került az Amazonas vidékére?

■ *Hogyan került az Amazonas vidékére? A terepmunkát, ahogy ez ennek utánaolvasva kiderül, nem fogta fel sem aktivista, sem humanitárius módon. Nem szélsőségesen feszült helyzetben lévő emberekhez akart eljutni.*

■ Meg akartam tanulni megérteni valamit, ami ellentétben áll mindazzal, amihez szokva vagyunk.

Akkoriban anarchistának számítottak a tradicionálisabban balos kollégák vagy a marxista diákok körében azok, akik Amazóniába mentek. Én abban az időben trockista voltam. Engem a logika botránya érdekelt, ami ezekben az emberekben megtestesült, mert nem illettek bele semmiféle ismert sémába. Ez izgalmasabb volt, mint rekonstruálni egy társadalom életét –, hogy hogyan keletkezett, hogyan alakította ki komplex szerveződését, a szomszédaihoz való viszonyait, az uralmi és osztályviszonyok létrejöttét. Engem ezzel szemben ezek az emberek nyűgöztek le, akik nyilvánvaló módon nagyon egalitáriusak voltak.

Amazónia azonban majdnem túl romantikusnak tűnt, ezért helyette úgy döntöttem, hogy előbb Dél-Mexikóba megyek, ahonnan később a zapatisták származtak. Ez volt Chiapas. Guatemala felé húzódo fennsíkok és alföldek tagolják. Chiapas déli fennsíkjain a helyi csoportok a földbirtokosok nyomásának engedve kénytelenek voltak új földterületeket kialakítani maguknak az erdős vidéken; eredetileg egyáltalán nem ez volt a megszokott környezetük. Eltöltöttem néhány hónapot az egyik ilyen új celtál településen, amelyik tíz évvel azelőtt jött létre. Engem az érdekelt, hogy hogyan változott meg ennek az áttelepülésnek a környezetéhez való viszonya. Az áttelepülés még nem régen zajlott, a celtálok

nem érezték jól magukat az új környezetben, túlságosan különbözött attól, amit ismertek, az erdő maga volt számukra a káosz. A fennsíkokon nagyon komplex referenciarendszerrel, a tér és a szociális szegmensek szimbolikus szerveződésével rendelkeztek, de ezt nem lehetett az új, erdei környezetre átvinni. Egy idő után nagyon csalódottnak éreztem magam. Nem tudtam elképzelni, hogy két évet eltöltsék olyan emberek között, akik nem igazán érzik jól magukat ott, ahol vannak. Ez az elégedetlenség aztán mindenesetre politikai aktivizmussá alakult át, és ez hívta életre a szeparatista mozgalmat. Én végül az Amazonas vidéke felé fordultam. Akkoriban még hatalmas területek voltak adva, egy nagyon izgalmas környezet.

■ *A logikai botrányt említette, amit ezek az Amazonas-menti népek képviseltek. Hogyan illeszkedett be közéjük, és hogyan járt el a terepmunka során?*

■ Először azt kellett eldöntenünk – mert Anne-Christine Taylорral, a feleségemmel mentem, aki szintén etnológus –, hogy hová akarunk menni. És rábukantam a jivarókra, egy nagy nyelvcsoportha, amely több mint 100 000 embert fog át Ecuadorban és Peruban, és amely különböző etnikumokra tagolódik, amelyek különböző dialektusokat beszélnek. Az egyik ilyen etnikumot még soha nem kutatták: az acsuárokat. Tehát hozzájuk mentünk. Senki nem tudta, pontosan hol is vannak, tehát egy kis katonai repülőtéren szálltunk le a repülőgépről az őserdő közepén; tudtuk, hogy az acsuárok ott vannak valahol a közelben, és a kecsua nyelvet beszélő otani bennszülöttek kapcsolatban állnak velük. Kereskedtek egy acsuár-településsel, és készen mutatkoztak oda magukkal vinni minket. Két napig gyalogoltunk hát erről a katonai bázisról, és amikor megérkeztünk, láttuk, hogy akik odavezettek minket, máris fordulnak visszafelé. A kérdésünkre, hogy „Máris mentek vissza?”, azt felelték: „Soha nem alszunk egy acsuár faluban”. De jól ment minden. Hogy rögtön elfogadtak minket, azt hiszem, annak tulajdonítható, hogy jó szórakoztató programot nyújtottunk. Bizonyos értelemben mi voltunk nekik a televízió, és ők nézték ezeket a fehér embereket. Csak ezért voltak hajlandók beengedni minket a házaikba. Nem egészen helytálló azt mondani, hogy még sose járt náluk fehér ember, mert az acsuárok, akik minket befogadtak, az azt megelőző öt vagy hat évben időnként találkoztak katonákkal és hittérítőkkal, de azért ez nem sokat számított. Az Amazonas-menti indiánok állatokat szelídítettek meg. A legtöbb állat szelídíthető. És mi bizonyos értelemben megszelídített emberek voltunk. Mi voltunk az ő háziállataik.

■ *Ez az egyik legérdekesebb dolog a könyvében. Az acsuárok állatokat szelídítettek, de nem próbálják meg háziassítani őket. Meg tudja ezt magyarázni?*

■ „Háziassítani” a klasszikus értelemben azt jelentené, hogy az állatok emberi felügyelet mellett szaporodnak. Ez azonban azt jelentené, hogy az ember elfoglalja azoknak a szellemeknek a helyét, akik az állatok urai. És ezt nem szabad, mivel a vadászat, halászat és sok más tevékenység, amihez a nem-emberi lényekkel való interakció szükséges, egyúttal interakciót kíván meg azokkal a szellemekkel is, akik a nem-emberek őrzői. A szellemek bizonyos értelemben az állatok őrzői, az állatok az ő domesztikált háziállataik, az ő felügyeletük alatt állnak. Fellázadni ez ellen a felügyelet ellen nagyon veszélyes volna, mert az állatok urai terjesztik a betegségeket, ha bosszút akarnak állni. Ezt látom a legfontosabb oknak.

A legutóbbi időben civilszervezetek néhány olyan területen, ahonnan eltűntek az erdők, és már nem lehet vadászni, próbálnak modern módszereket bevezetni olyan vadon élő állatok tenyésztésére, mint a pekari (egy vaddisznófajta) vagy a kapibarák (egy igen nagy rágcsáló). De amint elmentek a civilszervezetek képviselői, az őslakosok feladták ezeket a projekteket abban a hitben, hogy az majd megy tovább magától. Van tehát bennük valami ellenállás nemcsak a háziassított állatokkal, hanem magával a háziassítással szemben is. Kutyáik már régóta voltak, még a spanyolok hozták be a 16. századtól kezdve; ezek a kutyák különböző tevékenységekre használhatók. Ritkább esetben disznók is előfordulnak. De sose próbálták a pekarikat disznókká háziassítani, mint ahogy erre többek között Új-Guineában is volt példa. Technikailag tehát ez kivitelezhető volna. Én tanulmányoztam a háziassítás különböző módszereit. A tapirokat, és ezek hatalmas vadállatok, megszelídítették és háziassították Brazíliában, de nem az őslakosok.

■ *Ezek lehetnek az első megfontolások a természet antropológiájához, mondhatni.*

■ Valóban. Sok fogalom, amivel a terepkutatásomba belekezdtem, használhatatlannak bizonyult.

■ *Itt volt előttem egy társadalom, amely úgy tűnt nekem – nagyon leegyszerűsítve –, mintha még a természeti állapotban leledzene. Nem volt klán, nem voltak falvak, nem volt törzsfőnök. Voltak erős férfiak, az egyes csoportok vezetői, akik a más közösségek elleni támadásokat vezették, de nem volt semmi azokból a klasszikus dolgokból, amiket az Afrikáról és a Kelet-Ázsiáról szóló etnológiai szövegekből ismerünk. Mi volna ez hát? Egy társadalom? Nem felelt meg egy à la Durkheim elképzelt társadalomnak semmilyen szempontból. Durkheim sok tekintetben kiváló szerző, különösen a vallási élet elemi formáiról írott könyve*

figyelemre méltó. De ebben a „társadalomban” egyáltalán nem volt semmi durkheimiánus. Ha az Amazónia őshonos népeiről írott pre- vagy proto-etnográfiai műveket olvassuk, és ilyenek vannak már a 16. századtól kezdve, akkor az a vezérmotívum, hogy itt „természeti népekkel” állunk szemben. „Természeti népek” jelentsen ez akár valami pozitívát, akár valami negatívát. Pozitív, amennyiben ők Moutaigne értelmében értve meztelen filozófusok, és gondtalan életet élnek a nagylelkű természet lágy ölében; vagy éppenséggel teljesen az ösztöneikre hallgató brutális kannibálok. Egyre másra úgy írják le ezeket az embereket, mint akiket nem lehet a természettől megkülönböztetni, mintegy a természet folytatásaként.

■ *Sok érdekes megfigyelést tett az unalom és az erőszak közti összefüggésről. Úgy véli, hogy az acsuároknál összefügg ez a két dolog?*

■ Igen, merem állítani, hogy az élet ezekben a társadalmakban, mint a falusi élet általában, hajlik az egyhangúságra. Nem történik semmi, aztán vannak hirtelen erőszakkitörések. Bizonyos mértékig úgy találtam, hogy ironikusan megfogalmazva merő unalomban háborúznak. Ez az érv valójában ennél jóval összetettebb. Minden társadalom erőszakos. De az erőszak formái különbözőek. A gazdasági dominancia egyes formái például hihetetlenül erőszakosnak tűnnek az acsuárok számára. Amit különösen utálnak, az a megvetés, amit az állami hivatalnokok részéről tapasztalnak, ők maguk képtelenek volnának így viselkedni. Minden beszélgetőtársat, legyen az ember vagy nem-ember, Alter Ego számba vesznek. Lehet ellenség, de attól még kijár neki a tiszteltetés. Ezért aztán a megvetés az erőszak egyik formája.

Az erőszak helyi formája mindenekelőtt abból az elképzelésből fakad, hogy természetes halál nincsen. Ha valaki meghal, akkor vagy egy erőszakos cselekmény következtében halt meg, vagy egy sáman agressziója miatt. Valaki felelős érte. Nagyon jellemző, hogy amikor valaki meghal, siratják, elsősorban az asszonyok, de ez a siratás nagyon hamar átcsap vádaskodásba egy konkrétan megnevezett személlyel szemben. Nekem úgy tűnt, hogy ez egy rendkívüli módszer lehet a veszteségeknél érzett bűntudat elhárítására. Ha egy nagyon közelálló személy hal meg, az ember így vagy úgy bűntudatot érez, már csak azért is, hogy ő maga még itt van. És ezt a bűntudatot, ami a nyugati gyászunka folyamatában olyan jólismert, itt egy ellenség ellen fordítják, a felelősséget eltolják magukról az ellenségre. Természetes, hogy ez erőszakhoz, elégtétel kereséshez, bosszúhoz vezet. *Les lances du crépuscule* könyvem címe még egy további dimenzióra is utal. Főként a férfiak, de esetenként nők is azzal tesznek szert hatalomra, hogy látomásaik vannak. Mégpedig látomások a régiekről, akik már meghaltak, és most üzennek az élőknek, megjósolva nekik a jövőt. Az emberek magukévá teszik ezt az üzenetet, amelynek van egy fizikai dimenziója, erőt ad az embernek, és nem utolsósorban vágyat ébreszt benne arra, hogy szembenézen az ellenségeivel. De eljőhet az idő, amikor a legyőzött ellenségek bosszúálló szelleme „az alkonyat lányszáját” szegezi szembe az emberrel.

■ *Utal olyan jelenetekre is, amelyek nehéz helyzetbe hozták, mert – ahogy Nyugaton mondanák – „a családon belüli erőszak” jelenetei voltak nőkkel szemben. Milyen helyzetekben került ilyesmire sor, és hogyan viszonyult az ilyesmire?*

■ Ez nagyon nehéz kérdés. Nem ez az általános, de egyes acsuár férfiak normálisnak tartják, hogy megverjék a feleségüket. Ezek az ütések egyes esetekben elég brutálisak voltak. Sokszor úgy történt, hogy a férfi a machete lapos felével vágta fejbe a feleségét. Időnként egy-egy nő csupa vér volt. Nagyritkán az is előfordult, hogy valaki megölte a feleségét. Az olyan esetekben, amelyeknek tanúi voltunk, először is elsősegélyt nyújtottunk, mert hoztunk magunkkal gyógyszereket. Elláttuk az asszonyt, aztán odamentem a férjhez és azt mondtam neki: „Nem csinálhatsz ilyet, ez abszurdum”. A reakció aztán nagyon kényelmetlen volt egy etnológus számára, akinek meg kell őriznie és alkalmaznia kell egy bizonyos módszertani relativizmust, amely szerint a saját értékeink nem érvényesek egy másik kultúrára, hogy nem szabad beavatkozni, csak megfigyelők vagyunk. A protestáns hittérítők mondták nekik, hogy ne verjék a feleségeiket, amiben persze teljesen igazuk volt,

és hogy ne tartanak több feleséget. Ezért ezt a választ kaptam: „Miért beszélsz úgy, mint egy misszionárius?”

Sokat vitatkoztunk. Mint említettem, a szórakoztatásukra szolgáltunk, de információforrással is a külvilágról. Ismerték az equadori katonákat, és ismertek miszionáriusokat. Abból indultak ki, hogy a kívülálló emberek különböző törzsekbe tartoznak, akik különböző nyelveket beszélnek – az equadoriak, az amerikai evangélikus hittérítők, a római katolikus olaszok és mi. Próbálták hát tőlünk érdeklődni mindezekről a törzsekről, és olyasmiket kérdeztek tőlem, hogy „Van-e lsten?”, „Igaz-e, hogy a mennybe jutunk?” és így tovább. „Kétféle – mondtam én erre. – Vannak, akik ezt állítják, de én még nem találkoztam senkivel, aki onnan visszajött, és erről mesélt volna.” Úgy látták tehát, hogy én kritizálom a hittérítőket, amiből megértették, hogy a hittérítő diskurzusa nincs teljes fedésben azzal, amit a többi fehérek mondanak. Ekkor azonban ezt mondták: „Eddig ez nem így volt, de most úgy beszélsz te is, mint a misszionáriusok. Pedig te nem vagy misszionárius. Azért vagy itt, hogy megtanuld a nyelvünket, hogy itt élj velünk.” Ez a határ, ameddig egy etnológus elmehet. Mit tehetne még ezen túlmenően? Az erkölcsi prédikáció ilyen összefüggésben nem különösebben hatékony.

Az etnográfiai leírástól az etnológiai elmélet területére: Animizmus, totemizmus, naturalizmus, analógia

■ Kifejtené, hogyan történt meg az átmenet a tényleges etnográfiai kutatásról – arról hogy ott élt az acsuárok körében, megfigyelte a környezetükkel folytatott interakcióikat – az elméleti kidolgozásra? Hogyan jutott el ahhoz, amit a természet és kultúra koncepcióján való túllépésről írott könyvében (*Par-delà nature et culture*, 2005) a négy identifikációs módusznak, azonosítási módoknak nevez (animizmus, totemizmus, naturalizmus, analogizmus)?

■ Először úgy volt, amint már említettem, hogy a magammal hozott fogalmi apparátus egy része használhatatlannak bizonyult. Az egyik ilyen volt a természet és a kultúra fogalmi megkülönböztetése.

Én másféle módot találtam itt a nem-emberi dolgokhoz való viszonyulás terén, valami alternatívát ahhoz képest, ahogy mi a nyugati világban ezt a viszonyt fogalmilag megragadjuk. Úgy döntöttem, hogy egy régi, elavult, úgyszólván diszkreditált fogalommal, nevezetesen az animizmus fogalmával fogom ezt leírni.

Mégpedig, hogy aláhúzzam azt, hogy ezek az emberek, ha nem is mindent a nem-emberi dolgok közül, de legalább is azok egy nagy részét úgy tekintik, mint olyat, aminek van valami bensője, szubjektivitása vagy saját nézőpontja, vagy ahogy

tetszik, egészen ahhoz hasonlóan, mint az embereknél. És ez nagy különbség.

Elkezdtem hát kutatni ezt az animizmus-elképzelést, és azt találtam, hogy ez nem csak az acsuárookra vonatkozik, hanem rendkívül széles körben elterjedt egész Amazóniában.

Abban az időben indítottam egy nyilvános szemináriumot az Ecole des hautes études en sciences sociales (EHESS) társadalomtudományi intézetének keretein belül. Ezt használtam fel arra, hogy ezt az elképzelést tovább teszteljem, etnográfiai műveket olvastam, és az alap gondolatot megvitattam a diákokkal és a kollégákkal. Azt kellett látnom, hogy az Észak-Amerika északi részén élő őslakos indiánoknak ugyanilyen volt a nem-emberi világhoz való viszonya. Tehát nyilvánvalóan fennállt egy éles különbség a természethez való viszonyulásnak nálunk bevett, általam „naturalistának” nevezett módja és az animisztikus módja között.

Ezt az elgondolást számos kollégámmal megvitattam, és nem feltétlenül csak Franciaországban. Mert Franciaországban a marxizmus és a strukturalizmus között nem sok tér maradt – nos nem az innovációra, hanem egyáltalán a vitára. A barátaim és kollégáim azt, amit csináltam, bizarrnak találták. Szerencsére akadt néhány ember, aki hitt a projektben, mindenekelőtt maga Lévi-Strauss. De főleg más országokbeli etnológusok jutottak hasonló elgondolásokra, mint például Tim Ingold Nagy-Britanniában, Eduardo Viveiros de Castro Brazíliában, akivel évek óta folytatok eszmecsereket. Franciaországban Bruno Latour volt az, aki másik oldalról közelített ugyanehhez a problémához, nevezetesen a tudományelmélet, a Science and Technology Studies felől, az aktor-hálózat elméletben is centrális szerepük van a nem-emberi aktoroknak.

Beszélgőtársaim nyilvánvalóvá tették számomra, hogy az animizmus és naturalizmus szokásos szembeállításán finomítani kell, tehát munkához láttam, és így jutottam el az etnográfiai leírástól az etnológiai elmélet területére. Egyre több etnológus határozza meg magát a terepmunkáján keresztül. Finomítják a leírásokat, és ez érdekes; de ennek során szemléletmódot egyre inkább veszendőbe megy az az általános feladat, hogy megpróbáljunk tisztába jönni azzal, hogy mi az ember, és hol a helye a világban, ami szerintem az etnológia legényesebb rendeltetése. Különösen az olyanok szövegkritikai iránya óta, mint Clifford Geertz, akik az etnológiát nem szigorú tudománynak vagy filozófiának tekintik, hanem a sűrű leírás irodalmi gyakorlatának, amit azok végeznek, akik etnográfusként dolgoznak. És hát én is ezt csináltam.

Mégis úgy gondoltam, hogy van ez az alapvetőbb probléma, és hogy nyilván-

valóan vannak az emberek önmaguknak a nem-emberi világra való vonatkoztatásának, az emberek és nem-emberek közötti folytonosságok és diszkontinuitások felfedezésének más formái is, amelyek nem animisták, nem naturalisták, ezeket később totemizmusnak neveztem, hogy még egy nagyon klasszikus fogalmat használjak, és van még az analogizmus, ezt a fogalmat a kontinuitások és diszkontinuitások feltárására a világ számos részén elterjedt módszer leírására találtam ki.

Ami egyre jobban tetszik nekem, az Deleuze-nek a redő-konceptiója. Vannak redők. Választhatjuk azt, hogy a redőket hangsúlyozzuk, akkor különbözőséget kapunk, de dönthetünk úgy is, hogy nem látjuk a redőt, vagy csak picit különbözőségeket tartjuk, akkor inkább a folytonosságot látjuk. És aszerint, hogy melyiket választjuk, nagyon eltérő lesz a világ, amit ebből összerakunk. Nagyon sokan foglalkoznak az analogizmusnak ezzel az elég új koncepciójával.

Akkor jöttem rá, amikor újraolvastam egy könyvet, amit már többször is olvastam, egy nagyszerű könyvet, *A szavak és a dolgok* című könyvet Foucault-tól. Újraolvastam „A világ prózája” című fejezetet, amelyben Foucault leírja annak különböző formáit, amit ő „konveniciának” nevez, azokat a relációs formákat, amiket a reneszánsz használt a dolgok közötti viszonyok rögzítésére. Ugyanebben az időben olvastam Marcel Granet könyvét is a kínai gondolkodásról. Ő kiemelkedő alakja volt a sinológiának. Olyan kapcsolatformákat írt le, amelyeket a reneszánsz által leírtakhoz nagyon hasonlóan találtam. François Julien megintcsak kínai kategóriákat használt a görög fogalmak felnyitására, és sajátosságait hangsúlyozására kontrasztba állítva a kínaiakkal. Ezt érdekes eljárásnak találom. De a jivarók perspektívájából nézve sokkal erősebb összefüggést vagy hasonlóságokat fedezek fel Kína és az antik Görögország, mint a jivarók és Kína, vagy a jivarók és a régi görögök között.

Az analógia, ahogy én értelmezem, azon az elgondoláson alapul, hogy a világ különbözőségekből áll, hatalmas mennyiségű különbözőségekből, amelyeket valamiképpen vonatkoztatni kell egymásra, hogy stabilitást lehessen teremteni. Az analógia célja, hogy a világ különálló elemei között megfelelések egész sorát állítsuk fel. Ily módon ki lehet szabadítani Kínát a maga *splendid isolation*-jéből, a Nyugat klasszikus ellenpéldájaként betöltött szerepéből, amit François Julien munkáiban, de már jóval azelőtt is, például Leibniznél is játszott.

■ Két fontos beszélgetőpartnert említett. Az egyikük Bruno Latour. Mintha állandó eszmecsere volna kettejük között. Gondolom, hogy különösen a Sose voltunk

modernek c. 1991-es könyve lehetett fontos az Ön elmélete szempontjából. A társadalomszemlélete mégiscsak eltér valamelyest az övétől.

Latour, de Castro, Deleuze

■ Először nagyon örültem a *Sose voltunk modernek* olvasásakor, mert éppen az acsuárokat hozta fel példának arra, hogyan lehet egy emberekből és nem-emberekből álló komplex kombinációt elemezni, és mert párhuzamokat fedezett fel abban, ahogy én az acsuárokat felfogtam, és ahogy ő a tudomány és a technika világát szemléli. Vitatkoztunk erről és vitatkozunk azóta is, hogy vajon modernek vagyunk-e vagy sem. Mert szerinte ugyebár sose voltunk modernek. Szerintem viszont nagyon is, hiszen naturalistákká váltunk. És ez fontos, mert az, hogy milyen módon fedezünk fel kiütköző jegyeket a környezetben és rakunk össze különböző világokat ezeknek a jegyeknek a rendszerezésével, az nagymértékben befolyásolja a cselekvést.

Latour meg én hasonló elgondolásokra jutottunk, bár nagyon különböző kiindulópontok felől érkezünk. Azt hiszem, hogy etnológusként a világ minden részéből való etnikumokkal, társadalmakkal, praxisokkal való állandó foglalkozás miatt inkább tudatában vagyok annak, hogy van olyan, hogy a kötődések korlátoznak. Annak a belátása, hogy sok olyan dolog van, aminél különbséget tesznek, hogy az emberek ezeket különbségekként érzik, az etnológia számára alapvető. Az egyik ilyen különbség, hogy nekem olyan emberekkel van dolgom, akik a világot kötődések által korlátozottként érzik, míg Latour hálózatokkal foglalkozik. Őt inkább az érdekli, hogyan terjednek ki a dolgok és mozognak igen nagy hálózatok mentén. Mindkét beállítottságnak megvannak a határai. A hálózatmodellekkel végzett munka kockázata a kiterjedésben van, tehát abban, hogy felbomlik a hálózat eredetisége. Hol végződnek a hálózatok? Az etnográfiai és történeti anyaggal dolgozás kockázata pedig abban rejlik, hogy túlhangsúlyozzuk a határotlóságot.

■ Tudna mesélni nekünk valamit a másik fontos beszélgetőtársához, Eduardo Viveiros de Castro brazil etnológushoz fűződő viszonyáról?

■ Azt hiszem, nagyon hasonló módon gondolkodunk. 1979-ben találkoztam vele Rióban. Azóta folytatunk eszmecsereket. Számos elgondolásom származik azokból a nagyon termékeny vitákból, amiket vele folytattam. Én eredetileg nagyon eklektikus voltam, amikor elméletről volt szó, de az idők folyamán világossá vált előttem, hogy strukturalistább vagyok mégis, mint gondoltam. Amikor a disszertációmát írtam, eszembe nem jutott volna, hogy strukturalis-

ta volnék. Inkább azt gondoltam, hogy a legkülönbözőbb elméleti háttérrel rendelkezők között fel innen-onnan egy-egy darabkát. Csak amikor elkezdtem külföldön előadásokat tartani, akkor mondták az emberek: „Ez nagyon strukturalista megközelítésmód”. Így jöttem rá annak idején, hogy ezek szerint strukturalista volnék. Ez az, ami összeköt Eduardóval, hogy nem a hasonlóságok érdekelnek minket, hanem a különbségek. Hogy miért? Mert számunkra és Lévi-Strauss és Saussure óta az egész strukturalista galaxis számára egy jelenség csak akkor releváns, ha kontrasztban áll egy másik jelenséggel. Ez az alap. Ebből a premiszaból indultunk ki. Eduardo azt a kérdést tette fel magának, hogyan konstruálható meg a kannibalizmus mint filozófiai és politikai eszme, én pedig a nem-emberi dolgokhoz való viszonyulásokról/relációkról gondolkodtam. Észrevettük, hogy párhuzamos utakon ugyanabba az irányba tartottunk. Eduardo mindenesetre azon dolgozik, hogy amazóniai bennszülöttek tényleges kijelentéseiből kiindulva dolgozzon ki egy alternatív filozófiai modellt. Itt nem egy koherens korpuszról beszélünk. Ez egy olyan gondolatrendszer, amely csak attól kapja a szisztémáját, aki éppen elemzi. Eduardo pedig egy filozófiai ellenmodellt akar kifejleszteni ebből a gondolatrendszerből, egy faltörő kost a nyugati metafizika ellenében.

■ *Ez nagyon deleuze-iánus vállalkozás.*
 ■ Igen, persze, ez Deleuze öröksége. Eduardo ebben nagyon militáns. Én inkább igyekszem hűséges maradni ahhoz a strukturalista tételhez, hogy egy rendszert csak a transzformációk egy csoportjában lehet megérteni. A négy identifikációs mód az átalakításoknak egy csoportja. De ezen a csoporton belül egyik variáns sem áll fölötté a többinek. A naturalizmus csak az egyik variáns, és szemlélhető a többi nézőpontjából. Én ilyen módon próbálok deszakralizálni a nyugati metafizikát. Úgy írom le a naturalizmust, mint az egyik módszert a többi között a világ észlelésére és elemeinek összeszervezésére. Nem érdekesebb vagy érdektelebb, mint a többi.

■ *Világos nekem, hogy a naturalizmusról sosem mond le teljesen. Módszertanilag nagyon is önreflexív.*

■ Hát persze. Nem lóghatunk a levegőben. Amikor az ember bennszülött fogalmakat és problematikát transzformál egy filozófia rendszerbe, akkor ezt mindig valami meghatározott pozícióból teszi. Ez, gondolom, elkerülhetetlen.

■ *Az a mód, ahogy a világról gondolkodik, egyesek számára nagyon formalistának tűnhet. Mégis vannak fontos politikai implikációi. Például azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a természeti rezervátumok létrehozása hogyan érintett egyes törzseket.*

Vagy a bányatársaságok és az ausztráliai őslakosok fájdalmas összeütközése – és itt nemcsak területről van szó, hanem élet-halál kérdéséről.

■ Hogy a második példával kezdjük: egész sor olyan perre került sor Ausztráliában, amiket totemhelyeknek bányatársaságok által tönkretétele váltott ki. Az abóknak mindig nagyon nehéz a saját nézőpontjukat megvédeni, mert az egyetlen szóikinc, ami rendelkezésükre áll, a szent helyek szóikince. A szent helyeké, mint ha ezek a helyek olyanok lettek volna a számukra, mint a kába-kő Mekkában, vagy a párizsi Notre Dame. Ezek azonban nem ilyen értelemben vett szent helyek, olyan helyek, amelyen egy totemisztikus csoport tényleges identitásának magvait elhintették, még mielőtt az egyénekben, emberi és nem-emberi lényekben öltött volna testet. Ezért szívesen nevezem ezeket keltetőknek, ontológiai keltetőhelyekről van szó. Ha felszámolják ezeket, eltűnik a totemisztikus csoport identitásának fizikai forrása. Egyszerűen megszűnnek létezni. Ez borzalmas. Olyan, mintha egy szülőotthont, egy inkubátort semmisítenének meg. Az ügyvédeknek ilyen eseteknél rendkívül nehéz a dolguk, mert az európai jellegű jogban nincs hely az ilyesfajta koncepciók számára.

A másik példa: bizonyos területek védelmére világszerte rendszerint a biodiverzitás elvére hivatkoznak. Nagy biodiverzitást mutató helyek ezek, amely ritka vagy éppen kihalással fenyegetett fajok élőhelyeit adják. Úgy látom, hogy a konfliktusok, amelyek igen gyakran kialakulnak a helyi népesség és a természetvédők mozgalmak és intézmények között, azzal függnek össze, hogy a természetvédők úgy tesznek, mintha ők rendelkezhetnének ezek felett a területek felett. Ez egyes esetekben ahhoz vezet, hogy elúzik onnan a helyi lakosokat. Ezeknek a konfliktusoknak a megelőzése érdekében fontos volna tisztába jönni azzal, hogyan fogják fel ezek az emberek a nem-emberi világhoz való viszonyukat. Ez különösen azért fontos, mert az Amazónia lakossága és növényvilága közti viszony vizsgálata kimutatta, hogy a növények eloszlása Amazóniában legalább részben az ember és az ökoszisztéma közötti évezredes kölcsönhatás eredménye. Nem tévedés az őserdőt kertnek nevezni.

Ezért abszurd elúzni egy populációt a saját területéről arra való hivatkozással, hogy árt a biodiverzitásnak. Sokszor éppen ennek a populációnak köszönhető, hogy még egyáltalán fennáll ez a nagy biodiverzitás. Vannak vadásztársadalmak, amelyeknek sikerült még növelni is a biodiverzitást hosszú időszakokon keresztül. És ezt más okokból teszik, mint amit a természetvédők ügynökségek feltételeznek, akik ugyanis többnyire naturalis-

ták, és radikális különbséget álltanak fel a környezet biodiverzitása és a populáció között. Ha belegondolunk, hogy ezek az emberek társas partnereiként kezelik az állatokat – megölik, megeszik, de nem nézik le, nem tekintik „dolgoknak” őket –, akkor szembe lehetne helyezkedni a naturalista előfeltevésekkel, amelyek az esetek többségében rendkívül kontra-reaktívak voltak.

Általánosabban fogalmazva: újra kell gondolni a kisajátítás egész rendszerét, amely Európának a rómaiak általi agrikulturális kolonizálási modelljén alapul, majd később a tulajdonosi individualizmus kifejlődésén, ami a tulajdon legitimitásának forrásául szolgál.

Ha valamiképpen meg akarunk birkozni a globális klímaváltozásnak, a fajok tömegek kipusztításának tragikus következményeivel és a bolygó tönkretételének gazdasági következményeivel, akkor meg kell találnunk azokat az utakat, ame-

lyek egész másként osztják el a jogokat az emberek és a nem-emberi világ között a földön.

Nem oly módon, hogy bizonyos „emberi jogokat” kiterjesztünk a csimpánzokra is. Ez csak egy apró lépés, talán érdekes volna, de ettől alig változik meg valami. A politikai cselekvésnek kell új utakat találnunk, hogy a nem-emberi világ is megjelenjen a politika szférájában. És ezzel egy tág tér nyílik előttünk, mert át kell alakítani minden fogalmat, amivel az elmúlt 300 évben éltünk. Nemcsak egy szembeállítható modelltől van szó. Egészen új módon kell megtanulnunk élni itt ezen a földön, és ez azzal is jár, hogy olyan fogalmakat, koncepciókat kell kitalálnunk, amelyek ezt lehetővé teszik.

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA

© Philippe Descola, Cord Riechelmann,

Danilo Scholz / Merkur

© Eurozine 2015-12-16

JÜRGEN HABERMAS

Kritika és kommunikatív cselekvés – Michaël Fössel Esprit-interjúja

ESPRIT ■ *A művét szokássá vált azzal a vállalkozással összefüggésbe hozni, amelybe a Frankfurti Iskola az 1930-as években fogott bele: a társadalom egy olyan kritikai elméletének kidolgozásával, amely képes volna új életet lehelni az emancipációs projektbe a technokapitalizmus bélyegét magán viselő világban. Amikor a második világháború után megkezdte tanulmányait, Németországban másféle kép uralkodott a filozófiáról: egy tehetetlen és hát a nemzeti szocializmus által kompromittált filozófia képe. Mi motiválta abban, hogy ezt a szakterületet válassza? Vajon az, hogy az ész kilátásait Horkheimer és Adorno a felvilágosodás dialektikájában olyan pesszimista módon ítélte meg, szerepet játszott abban, hogy először milyen témát választott a filozófián belül (Schelling tanulmányozását)?*

JÜRGEN HABERMAS ■ Nem, ez nem így volt. Én csak 1956-ban, a bonni Schelling-disszertációm befejezése után két évvel mentem Frankfurtba. Ahhoz, hogy megmagyarázzam, hogyan jutottam el a „kritikai elmélethez”, egy kicsit messzebbre kell kezdenem. A német egyetemeken 1949 és 1954 között általában csak olyan tanároknál lehetett tanulni, akik vagy maguk is náciak voltak annak idején, vagy alkalmazkodtak a rendszerhez. Politikai-morális értelemben korrumpálódtak a német egyetemek.

Ezért aztán jelentős szakadék volt a filozófiai tanulmányaim és a baloldali nézeteim között, amelyek a kortárs irodalomról, a fontos színházi előadásokról és az akkoriban főleg Franciaországból és

Olaszországból érkező filmekről folytatott éjszakába nyúló viták során alakultak ki. Már középiskolás éveim alatt beszereztem Marx és Engels műveit, és elkezdtem foglalkozni a történelmi materializmussal. Egy ilyen irányú érdeklődés mellett kézenfekvő lett volna, hogy szociológiát tanuljak, de ilyen szak oktatása akkoriban még nem létezett Göttingenben és Bonnban, azokon az egyetemeken, ahol én tanultam. Egyetemi tanulmányaim befejezése után elnyertem egy ösztöndíjat „az ideológia fogalmának” kutatására. Ebben az időben ismertem meg jobban a 20-as évek marxizmussal foglalkozó elméleti irodalmát és főleg a hegelianus marxista hagyományt – és lázba hozott 1955-ben Adorno *Prismen* c. c. tetének megjelenése. Ismertem ugyan a felvilágosodás dialektikáját Horkheimertől és Adornótól addig is, de ennek a túlságosan sötét teóriának a hangvétele nem felelt meg az olyan fiatal emberek életérzésének, akik szerettek volna végre mindent jobban csinálni.

A *Prismen* viszont egészen másképp hatott rám. Ez válogatás volt Adornónak a 40-es években és az 50-es évek elején írott nagy tanulmányaiból Oswald Spenglerrel, Karl Mannheimről, Thorston Veblenről stb. Ma már nehéz elképzelni, milyen ellentétben álltak ezek a ragyogó szövegek annak az Adenauer-korszaknak a tisztázatlan, zavaros, ragacsos légkörével.

A hidegháború kezdetét Németországban egy olyan antikommunizmus jellemezte, amely az érezhetően elhallgatott náci-korszak kényszerű elfojtását segítette

elő. Ebbe a kétfenekű hallgatásba robbantak bele egy olyan briliáns szellem élesen artikulált szavai, aki az antikommunista korszellemtől meg nem tévesztve, lepörtölt marxi kategóriákban ragadta meg a korabeli helyzetet. Egy sötétén ragyogó stílus radikális fogalmisága és komplexitása áttört a Német Szövetségi Köztársaság első éveinek kódén. Megfertőzött az „abszolút modernség” gesztusa is. De Adorno esszéiben mindenekelőtt olyasvalakivel találkoztam, aki megszüntette számomra az addig magától értetődőnek tekintett történelmi távolságot a hidegháborús jelen és a 20-as évek marxista társadalomelmélete között, mert teljesen jelenvaló és kortárs módon alkalmazta ezeket a kategóriákat!

Adorno revelatív hatása – ellenérzések Heidegger francia recepciójával szemben

Emlékezzen csak vissza: abban az időben még a darabjaival a háború utáni évek színpadain uralkodó Jean-Paul Sartre sem volt filozófusként igazán politikusnak mondható. Számunkra, diákok számára A második nem Simone de Beauvoir-tól sokkal inkább pendített meg politikai húrokat, mint a Sartre-féle A lét és a semmi.

Amikor aztán Adorno, aki olvasott akkoriban tőlem pár dolgot, egy újságíró, a Musilit kiadó Adolf Frisé révén meghívott a társadalomkutató intézetébe, az Institut für Sozialforschungba, már nem volt megállás. A feleségem még ma is azt mondja, hogy „zászlók szárnyán” siettem Frankfurtba. Mindmáig nagy szerencsémnek tartom, hogy 1956-ban Adorno első tanársegédje lehetett belőlem.

ESPRIT ■ *Szellemi fejlődését sokszor úgy állítja be, mint az átnevelődés folyamatát. A német katasztrófát követően kezdettől fogva arra törekedett, hogy a demokrácia (általában negatív) megítélését ellensúlyozza. Mennyire játszott szerepet ennek a szükségessége Heidegger szerepének megítélésében, aki – legalábbis Franciaországban – nagy hatással volt a kortárs filozófiára, sokat merítettek belőle? Ha egyszer eltekintünk Heidegger személyes elköteleződésétől: Vajon a vitatott pont nem érinti-e a filozófia küldetését is egy irracionlizmustól fenyegetett világban?*

JÜRGEN HABERMAS ■ Az én demokrácia-felfogásomban még mindig Kant és a francia forradalom a döntő; közvetlenül a háború után angol megszállási övezetben éltünk, jobban megismertük az angolszász demokráciákat. Ezzel a háttérrel és a német demokrácia megszakadt történetének fényében próbáltuk akkoriban megérteni a fasizmus szakadékká váló felfoghatatlannak tűnő visszaesését. Ez az önmagunkkal szembeni mélységes gyanakvással fertőzte meg

az én nemzedékemet; azokat az avítas felvilágosodás-ellenes géneket kezdtük kutatni, amelyeknek a mi saját tulajdon tradícióinkban kellett rejleniük. A filozófiával való minden foglalkozást megelőzően ez volt számomra a legegységibb tanulásra a gyanú árnyéka vetült – többé nem lehetett kritikátlanul továbbadni, csakis reflektálva elsajátítani őket: Mindenek át kellett mennie a racionális vizsgálat és a megalapozott jóváhagyás szűrőjén!

Amikor 1953 nyarán, tehát még a bonni tanulmányaim előtt elolvastam Heideggernek egy akkor frissen közzétett 1935-ös előadását, a *Bevezetést a metafizikába*, már a szakzsargon, a fogalmak megválasztása és a stílus jellege egycsapásra világosan elárulta, hogy ezekben a motívumokban, gondolatokban és frázisokban a fasizmus szelleme jutott kifejezésre. A könyv eléggé kiborított, mert mindaddig Heidegger-tanítványnak tekintettem magam. Az az újságcikk, amelyben még azon a hétvégén kiírtam magamból a nagy politikai-filozófiai csalódásomat ezért viseli ezt a címet: „Mit Heidegger gegen Heidegger denken” (Heideggeri gondolatokkal Heidegger ellen). Akkoriban még nem lehetett tudni, hogy Heidegger már 1916-ban antiszemita jellegű leveleket írt a feleségének, hogy már 1933 előtt meggyőződéses náci lett. De hogy egy minden belátásra képtelen náci maradt, ez kiderült róla legkésőbb 1953-ban.

Ettől kezdve mindig is gyanús volt nekem a kritikátlan recepciója Franciaországban, de egyébként Amerikában is. Teljesen abszurdnak találok, hogy a Fekete Füzeteket (*Schwarze Hefte*) ma valami újdonságként kezelik –, és hogy egyes kollégák Heidegger antiszemitizmusát és nyomasztó ressentiment-jének az összes többi elmondhatatlan maradványát igyekeznek léttörténetileg szublimálni. Másfelől meg vagyok győződve arról, hogy a *Lét és idő* (*Sein und Zeit*) érveit, ha Kant és Kierkegaard felől olvasuk, továbbra is jelentős hely illet meg a filozófia történetében. A stílus politikai kétértelműsége ellenére úgy tekintem ezt a művet, mint a kanti szubjektum detranszcendentalizálása hosszú történetének eredményét: a husserli fenomenológia önfejűen elsajátított eszközeivel a *Sein und Zeit* az amerikai pragmatizmus, a német historizmus és a Humboldt-ból kiinduló nyelvfilozófia fontos örökségét fogalmazza meg. Egyes kritikusok a könyvet csak a politikai eszmetörténet nézőpontjából olvassák, de ezzel szem elöl tévesztik az érvek fontosságát, és a hosszútávú filozófiai tanulási folyamatok öncélúságát. Karl-Otto Apel barátom mindig azt hangoztatta, hogy Heidegger csak 1929-ben, a *Kant und das Problem der Metaphysik* a (Kant és a metafizika

problémája) c. művével állította át a váltókat a végzetes kései filozófiájának az irányába – és csak attól kezdve tulajdonított magának kivételes különbejáratot „a fatális igazsághoz” („Geschick der Wahrheit”). Ettől kezdve hagyta egyre inkább maga mögött a filozófiai érvelés szükségességét, és vált egyre inkább magának való privátgondolkodóvá. Az átmenet a teológus Rudolf Butmannal közösen tartott marburgi szemináriumoktól a freiburg rektori beszédig a „Dasein”, a mindennapi lét individualista olvasatáról „a népi létezés” kollektivistá olvasata irányába tett fordulat volt. Ez tette Heideggert 1933-ban a náci rezsim propagandistájává, és – 1945 után pedig – az apologetájává, sőt a náci bűnök szerezcsenmosdatójává.

Foucault és Derrida, posztmodern és neokon?

ESPRIT ■ *Később, a modernitásról szóló filozófiai diskurzusban (Der philosophische Diskurs der Moderne, Filozófiai diskurzus a moderniségről) a kortárs francia filozófia, az ész egyoldalú elutasítása ellen fordítja kritikájának élet. Ebben az összefüggésben, különösen Foucault és Derrida kapcsán mutat rá a posztmodern és a neokonzervativizmus közötti szövetség kialakulásának eshetőségére.*

Fel tudná röviden idézni, mi állt e mögött a kijelentése mögött, és hogy mi készítette arra, hogy később változtasson ezen a megítélésen (gondoljunk csak a Jacques Derridával közösen írott könyvére, vagy a felvilágosodás Foucault-jának címzett Hommage-ra, tiszteletre)?

JÜRGEN HABERMAS ■ Az én nemzedékemben sok félreértés adódott a Rajnán inneni és a Rajnán túli filozófusok között, és kevés kísérlet irányult arra, hogy kölcsönösen megértjük, ahelyett hogy kölcsönösen ignorálnánk egymást. A kevés kivétel egyike a csodálatraméltó Paul Ricoeur. Ennek a visszas helyzetnek az egyik magyarázata minden bizonnyal a németek erőteljes angolszász filozófiai orientációjában keresendő. Ehhez járulnak még a nyelvi és a véletlenszerű félreértések.

A kérdéséről eszembe jut az „ifjúkonzervatív” és a „neokonzervatív” kifejezések összecszerélése. Foucault-t és Derridát – elismerem, hogy polémikus élel és ennyiben igazságtalanul – „ifjúkonzervatívoknak” neveztem. Arra akartam nekik rámutatni, hogy a német szerzőket, akikre előszeretettel hivatkoznak, politikailag mérgezett kontextus övezi. Heidegger és Carl Schmitt mélynémet, nevezetesen militánsan ellenforradalmi forrásokból merítenek, amelyek ellentétben állnak egy reflektált felvilágosodás szándékával és egyáltalán a baloldali hagyományokkal. Németországban ezeket az ifjúkonzervatívokat a „balosok jobbról” címszóval jellemezték, mert „modernnek” akartak

lenni. Egy antiburzsoá gesztussal próbálták érvényre juttatni elitista elképzeléseiket egy autoriter módon vezetett és uniformizált, összeforrt társadalomról. Ez az aktivista mentalitás többek között a szégyenteljesnek érzett versailles-i békével szembeni ressentimentből táplálkozott. Carl Schmitt és Heidegger nem véletlenségből, hanem a teóriáikban mélyen gyökerező motívumokból váltak a náci rezsim szellemi előfutáiraivá. Mindig nyilvánvaló volt számomra, hogy ez ellentétben áll Foucault vagy Derrida szándékával, az én indulataim talán azzal magyarázhatóak, hogy éppen jelentős francia baloldali kötődtek ilyen elődökhöz. Az indulataimat persze valamivel jobban is fékezhettem volna.

A felvilágosodással kapcsolatos egyet nem értésünk okaira kérdezett. Ebben a vitában szerintem nem arról a vitathatatlán ideológiai szerepről van szó, amit a mi egalitárius-individualista univerzalizmusunk mércéjének szelektív alkalmazása játszott újra meg újra a nyugati modernitás történetében – befelé az elnyomó rendszerek képmutatató igazolása, kifelé idegen kultúrák imperialista lerombolása és kizsákmányolása. Filozófiailag ez a vita inkább annak a ténynek a magyarázata körül forog, hogy ennek a képmutatásnak a kritikája sem hivatkozhat semmi másra, mint éppen magának ennek az univerzalizmusnak a mércéire. Ameddig a felvilágosodásról folyó diskurzus a kanti fogalmi szinten mozog, önreflexív válik: tudja, hogy saját magából kell megteremtenie saját hibáinak kritikáját. Kant ugyanis túllépett az önmaga körül forgó, a saját perspektívájára korlátozó „univerzalizmuson”.

Carl Schmitt a régi birodalmaknak erre a fajta univerzalizmusára gondolt, amelyek számára a határaikon túl csak a barbárok léteztek. Kant decentralta ezt a merev perspektívát, amelyből a saját, állítólag racionálisan megalapozott mércét kell minden idegenre is alkalmazni, tekintet nélkül azok saját látásmódjának a figyelembe vételére.

Ebben a decentraló felvilágosodás-diskurzusban csak olyan mércék maradnak fenn, amelyek igazolhatók minden érintett egymástól kölcsönösen átvett nézőpontjából. Ez egy önreflexív vált univerzalizmus diskurzusait olvasata, amely a másikat nem asszimilálja saját magához, hanem abból a premisszából indul ki, hogy a másik számára mindenki valaki más – és az is akar maradni!

Foucault 1982-ben meghívott hat hétre a Collège de France-ba. Az első este német filmekről beszélgettünk: Herzog és Syberberg voltak a kedvenc rendezői, én Kluge és Schlöndorff mellett foglaltam állást. Később elmeséltük egymástól nagyon különböző filozófiai tanulóéink alakulását. Ő arról mesélt,

hogyan segített neki Claude Lévi-Strauss és a strukturalizmus kiszabadulni Husserl és „a transzcendentális szubjektum börtönéből”. A hatalmi diskurzuselméletével kapcsolatban már akkor is a kritikáját megalapozó belső kritériumok felől kérdeztem. Csak annyit mondott „Várja meg *A szexualitás története* c. könyvem harmadik kötetét.” Már kitűztük a „Kant és a felvilágosodás” témájáról tervezett következő vitánk időpontját. Nagyon megdöbbenett a halálhíre.

Derrida egy chicagói látogatása során szerencsére sikerült időben lépéseket tennem a kettőnk közti félreértések tisztázása felé. Attól kezdve többször felkerestem Párizsban és ő is engem Frankfurtban. New Yorkban is találkoztunk és telefonos kapcsolatban maradtunk – mindvégig. Hálás vagyok, hogy ilyen baráti viszonyba kerülhettünk az utolsó években. De mióta Bourdieu is meghalt, magányosnak érzem magam Párizsban. Kivel üljek be valahová? Annál inkább örültem a fiatal francia kollégák érdeklődésének, amikor múlt év végén Jean-Francois Kervégan és Isabelle Aubert Ende meghívtak Párizsba egy érdekes konferenciára.

ESPRIT ■ A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása (1962) c. könyve alapozta meg a filozófusi tekintélyét. Németországban belül és külföldön is.

Mennyiben érvényesül az ortodox marxizmustól való eltávolodás ebben a könyvben, amely a felvilágosodás polgári ideológiájának és a „nyilvánosság” eszményének újraértékelésére vállalkozik?

Jelenti-e ez az eltávolodás „a filozófia megvalósításának” programjáról való lemondást is egy olyan reflexív módszer javára, amely tagadja egy társadalom fölé emelkedő álláspont lehetőségét?

JÜRGEN HABERMAS ■ A frankfurti intézet kezdettől fogva antisztálinista volt – a háború után pedig még inkább. Az ortodox marxizmus irányában más okokból sem estem soha kísértésbe. A politikai gazdaságtan magváról, az értéktöbblet-elméletéről például soha nem sikerült magamat meggyőzőn abban a tekintetben, hogy az államnak szociális államként be kellene avatkoznia a gazdaságba. Fiatal koromban minden bizonnyal közelebb álltam a balos aktivizmushoz, mint később. De „a filozófia megvalósításának” korai projektje, amire utal, az is inkább idealisztikus volt, és az ifjú Marx által inspirált.

A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása, amivel Wolfgang Abendrothnál, az egyetlen német egyetem tanszéken tanító marxistánál habilitáltam, egy szocialista demokráciára van kifuttatva. Ha úgy tetszik, én mindig is parlamentáris szocialista voltam – e tekintetben az olyan ausztromarxisták hatottak rám, mint Karl

Renner és Otto Bauer. Teóriához és praxishoz való viszonyom *Theorie und Praxis* című könyvem 1971-es új kiadásához írott bevezetése óta lényegében nem változott. A tudományos munka mindig magában foglalja a tévedés lehetőségét. Világosan külön kell választani egy baloldali értelmiségi két másik szerepkörétől – a felvilágosítás nyilvános folyamataiban való elkötelezett részvételétől és a közös politikai cselekvés szervezeti kereteitől. El kell választani egymástól ezeket a szerepeket még akkor is, ha egy intellektuel igyekszik egyetlen személyben egyesíteni mindhárom szerepkört.

Egy önreflexív vált univerzalizmus diskurzusetikai olvasata

ESPRIT ■ Azt lehetne mondani, hogy filozófiai vállalkozása, ahogy ez eddig leginkább *A kommunikatív cselekvés elméletében teljessé vált ki, kiutat keres „az istenek harcából”, az értékek relativizmusából, amivel Max Weber jellemezte a modernitást. Mennyiben kapcsolódik ez a vállalkozás „az ész” új, megegyezéssel értelmezéséhez? Mennyiben találja az instrumentális ész elítélését ma, amikor ez az elutasítás megint széles körű visszhangra talál, továbbra is elégtelennek ahhoz, hogy sikerüljön elkerülni a modernitás zsákutcáit?*

JÜRGEN HABERMAS ■ A Max Weber emlegette „istenek harcát” érvekkel nem lehet elsimítani, amíg „értékek” és „identitások” versengéséről van szó.

Az egyik kultúra más tranzitív rendbe illeszti azokat az értékeket, amelyekben magára ismer, mint más kultúrák. Ugyanez vonatkozik egyes személyek identitásteremtő önrétegzésére. A jó vagy nem elhibázott élet egzisztenciális kérdései mindkét esetben csak első személyű nézőpontból válaszolhatók meg. De a morális univerzalizmusról folyó vita az igazságosság kérdéseit érinti, amelyekről elvileg csak érvek alapján lehet dönteni, ha minden fél hajlandó a mindenkori másik fél nézőpontjába belehelyezkedni, hogy a konfliktust minden érintett egyaránt figyelembe vett érdekeit szem előtt tartva lehessen rendezni.

Más a helyzet az instrumentális, ma inkább úgy mondanám: a funkcionalista ész kritikájával kapcsolatos kérdésénél. Ez a kérdés merül fel napjainkban például az elvadult finánc kapitalizmus láttán, amely kikisított minden politikai ellenőrzés alól. Történetileg szemlélve a kapitalista gazdasággal a társadalmon belül egy darab megalvadt „második természet” keletkezett, nevezetesen egy olyan gazdaság rendszer, amely önmagát szabályozza azzal, hogy kizárólag a tőke profitorientált önrétegzési logikájának engedelmeskedik. Marx a társadalmi evolúciónak ebben az eredményében ismerte fel a társadalmi modernizáció valódi motorját. A ter-

melőerők minden kötöttségtől való megszabadulásának ezt a tényét tudvalevőleg lelkesen üdvözölte. Ugyanakkor azonban vizsgálta és ostromozta azokat a kapitalizmusban benne rejlő tendenciákat, amelyek szétfeszítik a társadalmi összetartást, és gúnyt űznek a demokratikus berendezkedésű társadalmak önmagukról alkotott képéből.

Az ilyen tendenciákat az OECD országokban a 20. század második felében a jóléti állam eszközeivel még valamelyest fékezni lehetett. A globálisan önállósult finánc kapitalizmus azonban egyre inkább kölcsönösen egymásra utalt, ugyanakkor még mindig nemzetállamilag szétrendezett világtársadalmunkban nagymértékben kivonja magát a politika befolyása alól. A politikai elit a demokrácia homlokzata mögött majdnem minden ellenállás nélkül tesz ki technokratikus intézkedésekbe a piacok parancsait. Nemzetállami nézőpontjuk rabjaiként nincs is más választásuk. Ezért inkább le is választják a politikai döntéshozás folyamatait az amúgy is kiszáradt, infrastruktúrájában szétmorzsolódott politikai nyilvánosságról. A belülről szétszakadó és jobboldali populista szellemben egymással szembehelezkedő társadalmaknak ebben a kolonizálódásában nem is fog megváltozni semmi, amíg egy politikai cselekvésre képes erő nem veszi a bátorságot, hogy a nemzeti határokon túlmutató érdekegyesítés politikai célját írja a zászlajára – legalább Európán vagy akár csak az eurozónán belül.

A neoliberalizmus kitart a magára hagyott piaci mechanizmus racionalitása mellett. Az ő kérdésük csupán arra irányul, hogy vajon hogyan kellene a „racionálitást” felfogni, ha nem elégedhetünk meg, mint a közgazdászok általában, a szisztéma vagy a választás racionalitásának feltételezésével. A társadalomelmélet az egyes társadalomtudományi diszciplínáktól ugyanis nem az egésze való vonatkozásával, hanem a kritikai szándékával különbözik. *A kommunikatív cselekvés elméletével* ezért egy olyan kritika kritériumairól szeretnék számot adni, amelyek egyébként a háttérben maradó pszeudonormatív vagy történetfilozófiai előfeltevésekben rejlenek. Az indítványom abban áll, hogy mi magunk mutassuk ki a társadalmi gyakorlatban egy kommunikatív, szót értési folyamatokban gyökerező racionalitás nyomait.

Mindennapi tevékenységük rutinja mögött a cselekvő alanyok kölcsönösen hallgatólagosan előfeltételezik egymásról, hogy beszámítható módon cselekszenek és ugyanarról beszélnek; hogy komolyan gondolják, amit mondanak; hogy meg fogják tartani, amit ígérnek; hogy a kijelentések, amiket tesznek, igazak; hogy a normák, amelyek érvényességét hall-

gatólagosan elfogadják, ténylegesen jogosak, stb. Ez a mindennapi kommunikatív cselekvés olyan hivatkozási alapok hálóján belül működik, amelyek mindaddig látnak módon a háttérben maradnak, amíg az érvényességre kölcsönösen támasztott igényeket hitelt érdemlőként elfogadják. De az érvényességre támasztott igények, ha kritizálhatók, akkor bármikor el is utasíthatók; és minden ilyen „nem” megtöri a rutint, minden ellentmondás látnak alapokat hoz mozgásba. Kommunikatív érznek azt a képességet nevezem, hogy kritikus szondával tudjunk a vakon tapogatózás helyett az alapoknak ebben a háló-jában működni.

Ez a képesség nyilvánul meg a nemetmondásban, a hangos tiltakozásban vagy egy hallgatólagos konszenzus halk felmondásában, ha vonakodunk bizonyos konvenciókat csak a konvenció kedvéért követni, ha lázadunk az elviselhetetlen állapotok ellen, vagy a marginalizáltak és a kirekesztettek cinikus vagy apatikus visszahúzódásából következő hallgatásban. Mert minden társadalmi rend és intézmény valamilyen alapokra épül. Makacs konfliktusok esetén egyáltalán nem mennék perre, ha nem várnánk többé-kevésbé méltányos ítéletet. Egyáltalán nem vennék részt a demokratikus választásokon, ha nem előfeltételeznék, hogy minden szavazat „számít”. Ezek ugyan idealizáló, a tényeknek sokszor meg nem felelő, de a résztvevők szempontjából szükséges előfeltételezések.

Ma meglátszik, mi történik, ha a posztdemokratikus állapotok nyilvánvalóan rációfolnak ezekre az előfeltételezésekre – egyre többen maradnak távol a választásoktól. Ha a társadalomtudós a résztvevők szemszögéből rekonstruálja az ilyen szükséges előfeltételezéseket, akkor például a posztdemokratikus állapotok feletti kritikája olyan racionalitásra támaszkodhat, ami magában a társadalmi gyakorlatban is tetten érhető.

A szubjektumfilozófiáról a nyelvfilozófiára való áttérés paradigmaváltása

ESPRIT ■ Egész művére rányomja bélyegét az a törekvés, hogy „detranszcendentalizálja” a filozófiát, azaz elutasítsa az önmagában és képességeiben bizonyos szubjektív tudat paradigmáját. A transzcendentális nézőpontnak ez a feladása nyit aztán különösen teret az olyan témák számára, mint a diskurzus, az interszubjektívitás valamint a filozófia és a társadalomtudományok összekapcsolásának szükségessége. Azt jelenti ez, hogy a „szubjektívitás” fogalma elvesztette az Ön számára minden normatív érvényét?

JÜRGEN HABERMAS ■ Fontos témát érint a szubjektumfilozófiáról a nyelvfilozófiára való áttérés paradigmaváltásával.

HABERMAS, Jürgen
A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása
Gondolat, 1971, Osiris, 1999

A társadalomtudományok logikája
Atlantisz, 1994

Válogatott tanulmányok
Atlantisz, 1994

Filozófiai diskurzus a modernségről
Helikon, 1998

A kommunikatív etika
Új Mandátum, 2001

Megismerés és érdek
Jelenkor, 2005

A poszt-nemzeti állapot
L'Harmattan, 2006

A kommunikatív cselekvés elmélete
Gondolat, 2011

Esszé Európa alkotmányáról
Atlantisz, 2012

(Joseph Ratzingerrel)
A szabadelvű állam morális alapjai
Gondolat, 2007

„Számvetés a kétféle múlttal”
Magyar Lettre Internationale, 6

„A géntechnika veszélyeiről”
Magyar Lettre Internationale, 44

„A szekularizáció dialektikája” (állampolgári egyenlőség és kulturális különbözőség)
Magyar Lettre Internationale, 71

ŽIŽEK, Slavoj
„Jürgen Habermasról”
Magyar Lettre Internationale, 44

Már Hegel is ismeri az ész szimbolikus és történelmi megtestesülését „az objektív szellem formáiban”, mint a jog, az állam és a társadalom; de Hegel aztán mégis feloldja ezt az objektív szellemet az abszolút szellem anyagtalanná tett gondolatában. Ezzel szemben J.G. Hamann és Wilhelm von Humboldt vagy az ifjú-hegelianusok, azaz Feuerbach, Marx és Kierkegaard úgy látják, hogy a transzcendentális teljesítmények csak a beszélni és cselekedni képes szubjektumok performatív aktsaiban és életvilágaik struktúráiban tudnak megvalósulni. Számukra a szubjektív szellemen kívül csak az objektív szellem létezik, amely a kommunikációban, a munkában és az interakcióban, a gépekben és a műtárgyakban, az egyéni élettörténetek folyamán és a szociokulturális életformák hálózatában materializálódik. De az ész eközben nem veszíti el a spontán világteremtés transzcendentális erejét. Ez a „teremtő” képzet nyilvánul meg minden hipotézisben, minden állásfoglalásban, helyzetértékelésben vagy értelmezésben, minden történetben, amellyel az identitásunkat erősítjük. Minden cselekvésben benne rejlik az alkotás momentuma is.

Ennek a detranszcendentalizált észfelfogásnak a kialakításában éppúgy szerepet játszott a pragmatizmus és a historizmus, mint a fenomenológia, a filozófiai antropológia és az egzisztenciáanalízis. Én magam a nyelvnek, a kommunikatív cselekvésnek és az életvilág horizontjának (mint minden egyetértésre jutás háttérkontextusának) tulajdonítok egy bizonyos elsőbbséget. Mert azok a médiumok, amelyekben az ész megtestesül, tehát a történelem, a kultúra és a társadalom szimbolikus struktúrák. A szimbólumok jelentésében azonban *interszubbjektíven osztozni kell*; nincs olyan privát nyelv és privát jelentés, amit csak egyetlen egy személy értene. Az interszubbjektívitásnak ez az elsőbbsége mégsem jelenti azt, a kérdésre visszatérve, hogy a szubbjektívítást valamiképpen felszippantotta volna a társadalom.

A szubbjektív szellem egy olyan tér, amelyhez mindenkinek kiváltságos hozzáférése van az első személy perspektívájából. A saját élmények evidenciájához való ilyen kizárólagos hozzáférés azonban nem szabad hogy megtévesszen minket a szubbjektívitás és az interszubbjektívitás strukturális összefüggését illetően. Egy felnövekvő személy szocializálódásának folyamatában minden további lépés egyúttal egy lépés az individualizálódása és énné válása irányában is. Csak a társadalmi kapcsolatokban való megnyilvánulás révén alakítjuk magunkat önálló személyiséggé. A szociális hálózatokba való kommunikatív beleszövődés során mélyül el egy „én”, azaz egy szubbjektum

belső világa, amely befogadja a hozzá való viszonyulásokat.

ESPRIT ■ *Az 1980-as évek hosszútávú vitát indított el az angolszász filozófiával mind a politikai filozófia terén (Rawls, Dworkin), mind a nyelvfilozófia terén (Searle, Putnam, Rorty, Brandom, stb.). Hogyan jellemezné a különböző angolszász gondolkodási irányzatok hozzájárulását ahhoz, hogy mit gondol a filozófia saját magáról és a határaitól?*

Rawls, Dworkin, Rorty – Az angolszász politikai és nyelvfilozófia jelentősége

JÜRGEN HABERMAS ■ A politikai elméletben, amihez Rawls nevét említi, soha nem volt olyan éles a szakadék a Franciaországban és Németországban uralkodó kontinentális és az angolszász filozófia között, mint a nyelvfilozófiában vagy a tudományelméletben, az analitikus filozófiának ezen a két centrális területén. Mindezeket a területeket sokat tanultam azokkal az amerikai barátaimmal és kollégáimmal való együttműködésből, akik a széles értelemben vett pragmatista irányzathoz tartoztak – első sorban egy (nem tévedhetetlen), fallibilista beállítottság és egy nem defetista, diszkurzív észfelfogás összekapcsolása terén. Ebben bizonyára sokat segített, hogy egy közös háttérre lehetett hivatkozni. Mert a 19. század eleji transzcendentalizmuson keresztül az amerikai pragmatizmus ugyanis a német hagyományokban – Schiller, a német idealizmus, a Goethe-féle természetfelfogás stb. hagyományában is gyökerezik. De ha az angolszászok hozzájárulására kérdez általában a filozófia önértelmezéséhez és a metafizika utáni gondolkodás határainak kijelöléséhez, akkor élesebben kell differenciálnunk. Ma az analitikus filozófiát magát is egy mély szakadék szeli át.

Tőlem mindig idegen volt az analitikusok kemény, szcientista centruma. Ez ma olyan kollégákból áll, akik más premisszák mellett, de újra felelevenítik az egyes tudományok redukcionista programját a 20. század első feléből, és a filozófiát többé-kevésbé a kognitív tudományok beszállítójának tekintik. A szcientisták végső soron csak a fizikális kijelentéseket tekintik verifikálhatónak, és ragaszkodnak ahhoz a paradox követelményhez, hogy magunkat kizárólag természettudományos leírásokkal ismerjük meg. De a megismerés és az önmagunkra ismerés nem ugyanaz, és önmagunk megértéséhez hozzátartozik az újra ráismerés is egy másik, egy javított leírás révén. A szcientizmus tagadja a minden önmagunkra ismerésben *előfeltételezett* önmagunkra vonatkozást, amit pedig ugyanakkor performatív módon maga is igénybe vesz – úgy értem, a ránk mint szocializálódott,

beszédre és cselekvésre képes szubjektumokra való vonatkozást, akik mindig a saját életviláguk kontextusában találhatók. A filozófia állítólagos tudományossá válását az önmegértetés feladatáról való lemondással vásárolja meg, amely feladatot a filozófia a világvallásoktól vette át, mindenestre felvilágosító szándékkal. Az a szándék ezzel szemben, hogy magunkat kizárólag „a világ felől” értsük meg, egy olyan eltárgyasult leíráshoz vezet, amely kizár minden „ön”-megértést.

Mi őrizhető meg a felvilágosodás emancipációs törekvéseiből?

ESPRIT ■ *A demokrácia ígéretével szembeni növekvő bizalmatlanság láttán, és konfrontálódva azzal, amit Ön „az életvilág kolonizálásának” nevez a piac logikája által: Mit tehet itt még a filozófia? Mennyiben tekinthető még mindig teljes joggal résztvevőnek a felvilágosodás emancipációs projektjében?*

JÜRGEN HABERMAS ■ A filozófia, amely platóni forrásvidékén még maga is, a konfucianizmushoz hasonlóan amolyan vallásos világkép volt, mint említettük, a vallásos világképektől átvette azt a fontos, úgyszólván életfontosságú funkciót, hogy felvilágosító szándékkal és racionális módon járuljon hozzá ahhoz, hogy az ember megértse önmagát és a világot. Ezt a kijelentést két vonatkozásban szeretném megvilágtítani.

A metafizika utáni gondolkodás premisszái mellett a filozófia ma, a mítoszoktól és a vallásoktól eltérően többé már nem bír *világkép* teremtő erővel. A vallás és a természettudományok, társadalom- és szellemtudományok, kultúra és művészet között hajózik, hogy tanuljon – és önmagát megértve megszabaduljon az illúzióktól. Ennél nem több, de nem is kevesebb. A filozófia ma egy élősködő, idegen tanulási folyamatokból táplálkozó vállalkozás.

De éppen az objektív szellemnek más, készen talált formáira való reflexív vonatkozásnak ebben a másodlagos szerepében képes a filozófia kritikus szemüregre venni a tudott és félig-meddig tudott dolgok egészét. „Kritikusan” ez azt jelenti, hogy „felvilágosító szándékkal”.

Ezt a különleges felvilágosítóképeséget egyébként a középkori keresztény filozófia „hítről és tudásról” folytatott évszázados vita során sajátította el. A filozófia „felvilágosíthat” minket egy hamis önértelmezésről azzal, hogy tudatára ébreszt annak, mit jelent *számunkra a világról való ismereteink növekedése*. Ennyiben függ a posztmetafizikai gondolkodás a tudományos haladástól és a világról kulturálisan kialakított új szemléletmódoktól, anélkül hogy – a tudomány szellemében üzött tevékenységként – maga is egy tudományos diszciplínává válna a többi között. Önálló szakként szí-

lárdult meg, de úgy tartozik a tudományos szakértők kultúrájához, hogy nem tette magáévá egy szaktudomány eltárgyasító és módszertanilag egy meghatározott tárgy területére korlátozódó szemléletmódját. A vallástól eltérően, amely egy kultikus közösségi praxis tapasztalataiban gyökerezik, a filozófiának módjában áll világ- és önmegértésünk racionális tisztázásának feladatát kizárólag olyan érvek segítségével elvégezni, amelyek formájuk szerint általános elismerésre tarthatnak cáfolhatóan igényt.

Ezért aztán az önmegértetés képességét életfontosságúnak is tartom, mert ez mindig is összefonódott egy társadalmilag integratív funkcióval. Ez így volt mindaddig, amíg a vallásos világképek és metafizikai tanok stabilizálták a vallási közösségek kollektív identitását.

De a „világképek korának” elmúltával, a modern társadalmakban is megőrzi integráló elemét az állampolgárok pluralissá és egyénivé vált önmegértése. Az állami hatalom elvilágiasodásával a vallás mentesül a politikai uralom legitimálásának feladata alól. Ezzel az állampolgárok integrálásának terhe a társadalmi integráció síkjáról átkerül a politikai integráció síkjára, és ez azt jelenti, hogy a vallásról az alkotmányos államnak egy közös *politikai* kultúrába beágyazódó alapnormáira. Ezek az alkotmányos normák, amelyek a maradékát biztosítják egy kollektív háttéregyértésnek, meggyőzőerejüket a racionális jog és a politikai elmélet újabb és újabb filozófiai érveléseiből merítik.

Manapság mindenestre a politikusok mind hangosabb hivatkozása az „értékeinkre” egyre üresebben hangzik – már a megalapozást igénylő „elvéknek” a többé-kevésbé vonzó „értékekkel” való felcserélése is roppantul bosszant. Majdnem lassított felvételen követhetjük, ahogy politikai berendezkedésünk a globális piac követelményeihez való technokratikus alkalmazkodás során egyre jobban megfosztódik demokratikus lényegétől. Kapitalista demokráciáink látszatdemokráciákká zsugorodnak össze. Ezek a fejlemények tudományosan tájékozott felvilágosítást kívánnának meg.

De az idevágó szaktudományok – a közgazdaságtan, a politikatudomány vagy a szociológia – egyike sem képes önmagában ilyen felvilágosítást nyújtani. Ezeknek a diszciplínáknak a sokrétű eredményeit egy kritikai önmegértetési diskurzus szempontjából kell feldolgozni.

Hegel és Marx óta pontosan ez egy kritikai társadalomelmélet feladata, én továbbra is ezt tartom a modernitásról szóló filozófiai diskurzus lényegének.

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA

Esprit 8-9/2015

© Jürgen Habermas / Esprit

© Eurozine 2015-09-23

MARTIN C. PUTNA

Az orosz birodalom peremvidékének kultúrtörténetéhez

XII. kép

Ukrán Oroszország és Fehéroroszország

Év: 1798.

Hely: Poltava.

Esemény: Ivan Petrovics Kotljarevszkij velőtrázó tréfája megalapozza az ukrán irodalmat.

Műalkotások: Ivan Petrovics Kotljarevszkij: *Enejida* (1798); Nyikolaj Gogol: *Tarasz Bulba* (1835); Tarasz Sevcenko: *Ivan Kotljarevszkij halhatatlan emlékének* (1838); Minszk (1945 után); Jurij Andruhovics: *Üdülés avagy Egy feltámasztott lélek ünnepe* (1992), *Közép-keleti revízió* (2005); Artur Klinau: *Napváros* (2006).

A 17. és 18. században a moszkvai, majd a szentpétervári Oroszország fokozatosan megszerezte a Litván Nagyfejedelemség teljes területét. Ez vagy szokásos hódító háború, vagy nagyhatalmi meg egyezéssel történő megszállás útján zajlott le. Kivételnek számított a Dnyeper bal partján található rész és Kijev megszerzése. A 17. század közepén e terület lakossága önként döntött a betagozódás mellett, mivel pár évvel korábban már ténylegesen is önállósult. Mindez azért történelhet meg, mert a közös mag, vagyis a szabad kozák seregek, melyek eddig a Krími Kánsággal szemben a Litván Nagyfejedelemség határait védtek, Bohdan Hmelnickij vezetésével fellázadtak a nagyfejedelemség ellen, mivel az túlságosan is a katolicizmust támogatta a pravoszlávokkal szemben. A kozákok földje ekkor a moszkvai állam autonóm részévé vált, hetmanátus lett (Zaporozsjei Had).

Ekkor kezdték el a kozákok saját földjüket megnevezésére rendszeresebben használni mind államközi mind kultúráközi értelemben az Ukrajna szót, melynek neve a „perem” szóval függ össze. Olykor az elnevezést a „kraj”, azaz „vidék” vagy „terület” szó alapján magyarázzák.¹ Ebben az értelemben az „Ukrajna” szó ugyanakkor a szónak egy másik változata lenne, amelyből a régi szláv, majd később osztrák koronatoromány, Krajina neve is származik, mely ma Szlovénia magyarázatát alkotja. A kozák keménymag köré nemzet formálódott, mely a maga földjére az „orosz” szót és annak változatait (beleértve a latin Roxolániát), saját magára pedig a „ruszin” vagy „rutén” szavakat használta, és arra törekedett, hogy azt sugallja, hogy a valódi Oroszországot ez a terület jelenti és nem Moszkva. Az eredeti Litván Nagyfejedelemség, az oroszok / ruszinok / rutének földje már korábban, még a Rzeczpospolita idején

felosztódott erre a déli és egy Litvániának nevezett északi részre. Míg a déli rész lazán azonosult az „Ukrajna” névvel, és Moszkva és Szentpétervár „Kis Oroszországnak” hívta, a „maradék” északi rész elfogadta a régi földrajzi elnevezést, s Fehéroroszország lett, mely fokozatosan etnikai jelentéstartalomként is működni kezdett (mindeközben a „litván” népnevet a balti litvánok kezdik el visszakövetelni maguknak, hiszen nemzeti újjászületésük a 19. században elkezdődik). Így a Litván Nagyfejedelemség örökségéből, és az orosz / ruszin etnikumból két nemzet is megszületett: az ukrán és a fehérorosz.²

És ez még nem jelenti a komplikációk végét, ugyanis Fehéroroszország magába foglalta azt a földrajzi területet is, melyet a középkorban Feketeoroszországnak neveztek, Ukrajna pedig sajátjának tartotta a Vörösoroszországnak vagy Halicsnak nevezett egykori államalakulatok örökségét. És még ezzel sincs megoldva minden bonyodalom: Halics és a magyar Kárpátalja (később Csehszlovákiában Podkarpátka Rus néven) keleti szláv nyelvű lakosai még egy lehetőséget számba vettek, egy negyedik nemzeti identitás megalkotását, mely nem orosz, nem is ukrán (nem is fehérorosz), hanem „ruszin”. És még itt sincs vége: a lengyel–ukrán határmezsgyén más olyan népcsoportok is élnek, akik noha egészen csendesen, mégis önálló, tehát ötödik és hatodik szláv identitásra vágnak: ők a huculok és a lemkok (lemkek, lemákok).³

Mintha csak Kollár 337. szonettje kívánczogna ide: „Hozzátok kiáltok, / szerteszórt szlávok, / lépjetek egységbe, ne osztódjatok!”⁴ De mi értelme van az orosz kultúr- és szellemi történet szempontjából annak, ha megkíséreljük az eligazodást ebben a népnevezésközi és néprajzi káoszban, ami a Litván Nagyfejedelemség után maradt? Meglehetősen sok. Először is azért, mert az orosz imperializmus monolit jellege ezáltal is megtörik, hiszen Oroszország nagyon szívesen szót fogadott volna a „kis” nemzetek haszontalanságáról, feleslegességéről, sőt kártékonyaságáról megfogalmazott kollári intésnek. Másodszor azért, mert ezzel is fel lehet hívni a figyelmet arra, hogy a felbomlott Litván Nagyfejedelemség élettere mennyire eltért az eredeti moszkvai állam életterétől: hiszen többnemzetiségű volt, átjárta egymást az ottani orosz/ruszin és a lengyel, német, de még a zsidó, a litván és más kultúra is, megvoltak a maga saját „közép-európai” vonásai és jelenségei. Harmadszor azért, mert a két fő nemzet, az ukrán

és a fehérorosz (belorusz) kultúrájának konkrét tartalma is van, mint a nemzeti megújulásból következő általános „itt mi vagyunk otthon” tudata. Oly tartalom ez, mely Oroszország és Európa kapcsolatát érinti.

Az orosz imperialista identitás része az a meggyőződés, hogy valódi, önálló, önjogi és egyenrangú ukrán és belorusz identitás nem is létezik. Az ukrán és a belorusz egyenrangú identitás tagadása híján maga az orosz imperialista identitás sem létezhetne abban a formában, amilyené a 19. században fejlődött, abban a korban, amikor egymással versengtek a nemzeti történelemtől kialakított mítoszok – tehát a régi orosz történelemtől szóló mítoszok is. Az ukrán magyarázat védelmi reakcióként keletkezett Moszkva politikája ellen, nehogy Moszkva bekebelezze az országot.

A kozák állam Moszkvához csatolása után nagyon hamar elégedetlen lett a lakosság az új szuverenitással, mely noha pravoszláv volt, nem volt olyan szabadelvű, mint az egykori lengyel–litván állam idején. Lazar Brankovics prédikátor (1620–1693), a kijevi akadémia rektora és a kijevi barokk kultúra fő képviselője Pjotr Mohila után, *Szellemi kard* (1666) című prédikációgyűjteményében panaszkodik Moszkva nyomásgyakorlására az egyházi ügyek terén. A cári adminisztráció lassanként korlátozta a hetmanátus autonómiáját, mígnem végleg megszüntette azt. A kozákok földbirtokait és a többi utólag megszerzett földet, ahol ruszinok/ukránok éltek, betagozták a kormányzati rendszerbe. Az eredetileg szabad földművesekből moszkvai mintára jogfosztott jobbággyok lettek.

Nyilván az sem igaz, hogy a moszkvai, sőt szentpétervári politika nem jelentett volna mást is, mint csupán magát az erőszakos gyarmatosítást. Az ukránjai politikai és kulturális elit nagy része számára az integrációs program vonzóan bizonyult, mert lehetőséget teremt az „egész birodalomban való” érvényesülésre. Az orosz birodalom egyházi és kulturális életét a 17. század közepétől a kora 19. századig őrísi mértékben azok az értelmiségiek formálják, akik Kijevben vagy Polockban iskoláztak nyugati stílusban, és könnyedén lekörözték a (fél)művelt moszkvaiak színvonalát. Szimeon Polockij Moszkvába hozza a barokk irodalmat, Epifanyij Szlavinyeckij felügyeli az ottani könyvnyomtatást. A kijevi festők bevezetik a moszkvai megszállottságig tradicionális ikonfestészetbe a realizmust. Dmitrij Bortnyanszkij (1751–1825) bevezeti a templomi zenébe a „jólfeült”, olasz mintájú polifóniát (maga is Velencében tanult), és megteremt az azt a modellt, mely a széles köztudatban úgy él, mint az állítólagos „tipikus orosz pravoszláv ének”, holott eredetileg a moszkvai templomi ének teljesen

máshogy szól.⁵ Ukrajnai vagy belorusz eredetű volt a Katalin-korszak politikai és kulturális tényezőinek jelentékeny része is, mint pl. a költő Bogdanovics, a *Dusenyka* című antikizáló eposz szerzője. Sarkítva akár azt is mondhatnánk, hogy II. Katalin kora azért volt olyannyira európai, mert olyan erőteljesen ukrán és belorusz volt.

Ugyanaz a jelenség játszódott itt le, mint amikor Athén elfoglalta Spártát, Görögországot Róma és Rómát a germánok: a katonailag legyőzött civilizáció, mely fejlettebb és „elpuhultabb” volt, végül kulturálisan „győzte” le a diadalmas civilizációt.

Horatiusszal szólva: „Durva legyőzőjén győzött a levert Görögország”.⁶ Később is érkeztek Ukrajnából Oroszországba, főként Szentpétervárra és Moszkvába értelmiségiek és művészek, hogy oly módon érvényesülhessenek, ahogy otthon nem lett volna rá lehetőség: a 19. században erre a legjobb példa Nyikolaj Gogol, a 20-ban Anna Ahmatova költőnő (1889–1966), saját nevén Anna Horenko. És akkor az ukránjai és fehéroroszországi németeket és zsidókat még nem is említettük.

De épp ebben az „otthon nem volt lehetőségben” van a bökkenő. Ukrajna és Fehéroroszország, ahonnan az elit szervezetten távozott, provinciává vált, „peremmé”, de immár más értelemben – Oroszország peremévé. Épp ezért a 19. század elejétől az ukránjai elit bizonyos köreiből, főként azokéban, akik fizikailag és / vagy mentálisan „otthon” maradtak, megszületik egy alternatív mítosz. Elsődlegesen a történetírásban. Az alapozó szöveg az *Isztoria Rusziva* (Az oroszok története) című anonim (bár „gyanúsítottakból” van elég) mű, mely inkább publicisztikai, népszerűsítő jellegű. A 19. század elején keletkezett ukrán nyelven és kéziratosan terjedt. Nyomatásban csak 1846-ban jelent meg, és jellemző módon Moszkvában, orosz fordításban, melyet az ukránjai szlavista, Oleg Bogyanszkij (1808–1878), a moszkvai egyetem tanára szervezett meg.

Az *Isztoria Rusziva* két pontban kínál alternatív magyarázatot. Először is: Ukrajna története korántsem „nyúlfarknyi”, nem a kozák hetmanátussal kezdődik, hanem „hosszan visszanyúl” a Kijevi Nagyfejedelemség idejére. A kijevi Vlagyimir herceg tehát valójában ukrán volt (Vologymir). Másodszor: a Kijevi Nagyfejedelemség örökösei a mai ukránok, azaz „kisoroszok”, míg a mai „nagyoroszok” eredetüket tekintve egy másik nemzethez, a „moszkvai fajhoz” tartoznak.

Az *Isztoria Rusziva* épít a hivatásos történész, Nyikolaj Kosztomarov (1817–1885), egy másik ukránjai, aki orosz nyelven ír és Oroszországban tevékenykedik, ezáltal Szentpéterváron. Azért alapo-

PUTNA, Martin C.
 János nevében
 (Kereszténység és
 homoszexualitás:
 integrációs
 kísérletek)
 Pesti Kalligram,
 2015

zott erre a szövegre, mivel számos, az orosz történelemről írt művében, mint pl. a *Russzkaja isztorija v zsznyeopiszanyijah jejo glavnyejsich gyejatyelej* (Orosz történelem legfontosabb formálóinak életrajzaiban, 1873) címűben, elsősorban a Kijevi Nagyfejedelemség hercegeire fókuszált, majd pedig a Litván Nagyfejedelemség egyházi tényezőire és értelmiségijeire összpontosított. A fundamentális dichotómia elméleti koncepcióját elsősorban *Dyje russzkije narodnosztyi* (Két orosz nemzet, 1861) című művében alakította ki a ruszin / déli orosz / ukrán + belorusz és a moszkvai / északi orosz / nagyorosz tengelyek mentén. Kosztomarov szerint az ukránok és beloruszok nemcsak a közös orosz világ regionális és néprajzi válfajai, hanem egyenrangú és lelkiületükben teljességgel eltérő nemzetek.

A lengyel impulzus

Az ukrán történelmi tudat megformálását Mihajlo Hruszevszkij (1866–1934) vitte tökélyre, aki immár ukrán nyelven írta meg a művét. Hruszevszkij jelentősége az ukrán kultúrtörténetben akkora, mint Palacký a csehben (mellesleg intenzív kapcsolatokat ápolt a cseh történészekkel) – a tudósból lett nemzeti politikai vezéré. Hruszevszkij több kötetes, *Isztorija Ukraini-Ruszi* (Ukrán-Oroszország története, 1898–1937) című művében Ukrajna „hosszú” történelme még radikálisabb távlatokat nyer. Hruszevszkij beleiktatja ugyanis az ősi Fekete-tenger melléli kultúrákat, azaz a szkítákat és más nemzeteket is. Hruszevszkij ukrán történelemfelfogása részint a megfellebbezhetetlen tudós erudíció fegyverténye, részint a (poszt)romantikus nacionalizmus gyümölcse, melynek szélsőséges változatát Csehországban száz évvel korábban Ján Kollár kalapálta össze *Staroitáli slavjanskou* (Az ósláv Óitalia, 1853) című művében. Az ukrán etnikai igény „esszencializmusa”, mely az ország teljes újkori területére vonatkozik, beigazolódik már a Hruszevszkij által használt kettős ország- és nemzetmegnevezésben is: ukrán Oroszország. A tömör „ukrán történelmi ambíciók” kifejezés sokkal szabatosabb, mint bármely más a tengernyi elnevezés közül, melyeket erre az országra és nemzetre használnak.⁸

A fehéroroszkok a közös régi orosz történelmet érintő ukrán–orosz versengésben csak a harmadsorban érdekesek. Nem elég, hogy nagyorosz szemszögből nézve egy helyi törzs szerepébe kényszerülnek, ukrán szemszögből is jobbra úgy kezelik őket, mint ahogy a nagyorosz túlsúly elleni segédezőt szokás – mint a közös ruszin / déli orosz identitás egy gyengébb ágát. És maguk sem lépnek fel csekély létszámuk és (relatív) nem túl nagy területük miatt hasonló ambíciózus igényekkel, mint az ukránok. Ők „csak” arról igyekez-

nek meggyőzni Oroszországot és Európát, hogy egyáltalán léteznek. Történelmi támasznak ott a Litván Nagyfejedelemség – litván dinasztiával, de a régi (fehér)oroszal mint kultúrnyelvvél és (fehér)oroszi etnikai többséggel. Ami csak a Litván Nagyfejedelemség területén, különösen annak északi, később Fehéroroszországgént meghatározott részén keletkezett, az az újjászületést kísérő, a saját történelmet érintő rekonstrukció során „belorusz” lett. A belorusz kultúra alapító atyái közé tartozik például Franciszk Szkorina (Francisk Skoryna), avagy Francisak Szkarina, illetve Szimeon Polockij, azaz Szümeon Polockij.⁹

Az ukrán és belorusz újjászületés a kettős nemzeti identitás bizonyos jegyeit is tematizálja. Ehhez két belső segítsége is van. Belső, és mégsem teljesen belső. Hiszen az ukránok és a fehéroroszkok történelmileg a lengyelek és az oroszok közé vannak ékelődve (és ez már önmagában véve is elég lenne a saját egyedi identitáshoz!). Mindkét irányból hatásoknak vannak kitéve – és úgy tekintenek rájuk, úgy írnak róluk, mint (kettős)nemzetekről, akik nem teljesen „idegenek”, hiszen mind lengyel, mind orosz szempontból épp az adott kultúra „peremén” helyezkednek el. A lengyeleknek és az oroszoknak is megvan a maguk elképzelése az „ukránokról” és a „beloruszokról” is – és ez akarva-akaratlanul is kihat az ukrán és belorusz önértelmezésre. A lengyel fél erőteljesen támogatja az ukrán és belorusz elkülönülést. A maga módján ez afféle „árnyékbosszú” is Moszkvával szemben, amiért az tönkretette az egykori lengyel–litván államot. A lengyel romantikus értelmiségiek a 19. század elején tanulmányozni kezdik az ukrán és a fehéroroszi folklórt, verseket írnak az ukrán vagy belorusz népköltészet modorában, sőt magukat is ukrán vagy belorusz földműveseknek stilizálva népviseletben jelennek meg a nemesi ünnepségeken egy ellenkultúra, egy eszképiista játék keretein belül, melynek célja a régi lengyel–ruszin állam idealizált múltjába való menekülés.¹⁰ Ez a képzőművészetre is igaz: a livvi nemzeti galéria 19. századi részlegében számos zsánerkép található, illetve olyan festmény, mely népi vagy történelmi jeleneteket ábrázol – a sztyeppei kozákok ikont imádnak, zsidók a zsinagógában, huculok az erdőben –, miközben a festők nevei jobbra lengyel vagy német (osztrák) nevek.

Fehéroroszországban a lengyel impulzus még erőteljesebb, mint Ukrajnában. A belorusz kultúra első előmozdítói kényelvű szerzők, a lengyel nemzeti klasszikus, Adam Mickiewicz köréből kerülnek ki, ráadásul történelmileg a litván föld hazafiasságához vonzódnak, vagyis az ő kulturális identitásuk tulajdonképpen hármasként számra az „ukránosság” és a „fehé-

oroszság” nem más, mint a népi, plebejusi, paraszti, festői, archaikus kultúra tipikus romantikus kivételése, melyben megőrződtek a régi idők emlékei, melyek szerencsésen kívül rekedtek a modern történelem törekvésein.

Az orosz térfél – már amennyiben az ukránokat és beloruszokat egyáltalán észreveszi – olykor osztja ezt az idilli folklorviziót, de olykor más hangsúlyokat ad neki. Ukrajna, a legyőzhetetlen kozákok földje az orosz képzeletvilágban a szabadság földje lesz, a nagyorosz abszolutista állam ellentéte, melyben az egyén a vezérel és az államgépezettel szemben tehetetlen és jelentéktelen, s melyben egyetlen erőnyek az engedelmesség számít. Ukrajna ilyen beállítását Kondratyij Rilejev (1795–1826) kezdeményezte, a dekabrista felkelés egyik fő szervezője és mártírja. Noha maga nem volt ukrán, sok időt töltött Ukrajnában. És Ukrajna művészete központi ihletőjévé vált. Romantikus poémákat írt a kozák felkelés vezéréiről, és *Dumi* (1825) címmel politikai, agitatív verseket az ukrán népköltészet modorában.¹¹ Ukrajna létének értelme tehát az, hogy Oroszországot megtanítsa a szabadságra.

Az ukrán irodalom a lengyel és az orosz vízió között

A két vízió közt mozog az ukrán irodalom is. Az első, modern, beszélt ukrán nyelven írt és nem annak könyvízü, egyházi szláv változatán megszólaló mű Ivan Kotljarevszkij *Enejida* című (nyomatásban 1798-ban megjelent) alkotása, mely az áldott rusztikus Ukrajna víziója a burleszk eposz műfajában. Vergílius *Aeneis*ének parodizálása a 18. században összeurópai divatnak számított, mely Franciaországból terjedt át Szentpétervárra, onnan pedig Kotljarevszkij Poltavájába.¹² De valamennyi paródia közül csakis Kotljarevszkij *Enejidája* vált valódi, honalapító *Aeneis*-szé a maga saját nemzeti irodalmában.

Kotljarevszkij az eredeti *Aeneis* cselekményét és főhőseit is ukrán környezetbe helyezte át. A hősök nála azonban csak mintegy mellékesen hajtják végre ama híres hősi, állami, isteni feladatot, mely a trójaiak Karthágón keresztül Rómába való elvezetését célozta meg. Ők elsősorban hősi zabálással, ivászattal, ünnepeléssel és enyelgéssel foglalkoznak:

„Aeneas holtrészezen omlott a földre, és elaludt menten, nem a küldetésére gondolt, hát Mercurius odalebben, megrázza, mint egy kutyát, s így szól: »Mit csinálsz? Vodkát vedelsz megint?» Teli torokból üvölt felé: »Ne fetreng, nagyozj, nem lehet, és Didóval se hemperegj, tudod, urunk hogy rendelé!»¹³

A szöveg tele van aktuális utalásokkal, melyek a korabeli ukrán valóságra, illetve társadalmi légkörre vonatkoznak. Amikor Aeneas meglátja Didót „úgy viselkedik, akár egy moszkvai vidéken”,¹⁴ a trójaiak „Szicsról sokat dalolászta, / huszárt hogyan verbuváltak, / a kozák hogy üggett egész éjjel”,¹⁵ a cumaei szibilla lényegében Baba Jaga, aki egy csirkelábon álló házban lakik, Aeneas az alvilági alászálláskor többek közt számos képmutató szentfázékkal találkozik, akik nappal bőtölnek, éjjel tombolnak (Kotljarevszkij antiklerikális szabadkőműves), és amikor a trójaiak meg akarják alapítani Rómát, kénytelenek megtanulni latinul – s ez a szerzőnek lehetőséget teremt arra is, hogy makaróniversekben tegye nevetségessé a kijevi barokk latinmániás kultúráját:

„Aeneas szolt a követekhez jámboran: PACEM OMNIBUS!
LATNUS REX nyugtalan lesz,
barom TURNUS PESSIMUS.
A QUA RE harcoljak én MECUM?
LATINUS-t én PUTO CAECUM!”¹⁶

Amikor Dmitrij Csizzevszkij (1894–1977) irodalomtörténész, a világon a legismertebb ukrán értelmiségi arról elmélkedett, mitől „csonka” az ukrán irodalom, e „csonkaság” negatív tényezői mellett (a belső struktúrák hiánya, az elnyomás stb.) a „kotljarevszkijizmus” problémát is megnevezte. Arra utalt ezzel, hogy az ukrán kultúra kezdettől nem vette magát elég komolyan, elfogadja a szomszédok által ráerőszakolt burleszk-folklórszerű képet, és az ukránoságot nevetségesen élvehajász és ahistorikusan plebejus nemzetként mutatja be.¹⁷

Ugyanezt az „anomáliát” magyarázhatjuk úgy is, mint az ukrán irodalom különleges előnyét. Valóban, számos irodalom kezdetén, vagy legalábbis kanonizált kezdetén felbukkan egy eposz és / vagy más súlyos, nemzetformáló alkotás. A cseh nemzeti megújulás esetében Kollár *A dicsőség / szlávosság* leánya című alapozó, ambiciózus költői műve erre kiváló példa. Csakhogy a súlyos és nemzetformáló alkotásokat a mai olvasók nem igazán veszik komolyan. Az ukrán irodalomnak megvan az a szerencséje, hogy nem a mély értelmű, fennkölt tónusból vagy a tragikumból indít, hanem a szórakoztató hangnemből. A szórakoztatásból, mely a nemzeti irodalom későbbi fejlődéséhez remek inspirációt nyújtott, és ma is újabb variánsok és travesztikák készítésére ösztönöz (lásd a teljesen kortárs Jurij Andruhovics művét) –, ráadásul képes elszórakoztatni a közepesen művelt (poszt)modern olvasót is.

A „komoly” klasszikus ukrán költő szerepét ezzel szemben Tarasz Sevcenko (1814–1861) tölti be. Nála a szórakoz-

tatásnak nyoma sincs. Ez érthető is, ha művészete központi tárgyát nézzük, mely nem más, mint egy eljövendő szabad Ukrajna víziója – és az elrögzített szabadság jelenlegi hiánya. Érthető ez kusza életpályájából is, mely az öröklött jobbágy-sorsból indul ki, majd a kulturális elitben eltöltött nem túl hosszú időket jelenti, végül pedig a börtönökig, illetve kaszárnyákig vezet, vagyis az ott lejátszódó gyilkos huzavonáig. Sevcsenko költészete merő szomorúság, az egykori szabadabb ország utáni sóvárgás járja át, a régi kozákok magasztalása jellemzi, csupa bibliái hangvételű panaszdal, a „Moszkvamajmolók” ócsárlása hatja át. A keserű Moszkva-ellenes versek természetesen nem kerülhettek be a cseh Sevcsenko-válogatásokba, nehogy orosz- vagy szovjetellenes hangulatra sarkalljanak...

Sevcsenko Moszkva-ócsárlása pontosan az Ukrajna versus moszkvaiaság dichotómia jegyében zajlik, mely az *Istorija Rusziban* fogalmazódott meg, s melyet Sevcsenko barátja, Kosztomarov fejlesztett tovább. Két orosz nemzet című esszéje ugyanis a ruszinokat/ukránokat és a moszkvaiakat/nagyoroszkokat nem csak földrajzi helyzetüknél és más történelmi tapasztalataik miatt különíti el, hanem mentalitásukból kifolyólag is. A moszkvaiak / nagyoroszkok a birodalom kiépítésére fókuszálnak, a kollektívizmus és az autokrácia jellemzi őket, ezzel szemben a ruszinok / ukránok számára a lényeg a szabadság, az individualizmus és a költészet.

A folklórutalások Sevcsenkónál is jelen vannak – de teljesen más szellemben: a költő „kobzarnak”, ritkán vidám, sokkal inkább „borongón” borongó népi énekesnek maszkírozza magát. Noha Sevcsenko maga is megemlíti Kotljarevskij mint elődjét az élő ukrán nyelv fejlesztésében, de még ez is a Kotljarevskijhez legkevésbé sem illő elégikus hangvételben történik:

„Szállj ide, sűrű sas, izzó szemmel nézz le,
világ árvájára, ismeretlen vagyok.
A tengerre nézek, széles és szörnyen mély,
másik partra vágyom – nem adnak csónakot.
Aeneas idézem, szülőhazám dereng,
emlék bánt, sírok, s meghalok, mint egy gyerek.”¹⁸

Mikola Hohol, aki inkább Nyikolaj

Gogol kívánt lenni

Az „ukránóság” mindkét alapítomását egyesíti az a szerző, aki elhagyta Ukrajnát, egy egész életen át vissza-visszatért hozzá irodalmilag, de úgy döntött, inkább oroszul ír, s aki csak azért nem lett Mikola Hohol, mert sokkal inkább Nyikolaj Gogol kívánt lenni. Paradox módon épp

azzal, hogy elhagyta ukrán anyanyelvét, míg nem az oroszral, mint „világnyelvvel” világhírnévre tehetett szert – s oroszul zenghetette Ukrajna dicsőségét. Az ukrán kultúrtörténet paradox módon viszonyul Gogolhoz. Olykor árulóként ócsárolja, máskor hálás neki a világmiszsióért, megint máskor – és ez a legtermékenyebb helyzet – eltöpreng az életműben rejlő „oroszság” és „ukránóság” bonyodalmas viszonyán.¹⁹ Gogol eredetileg tudósként kívánta szolgálni Ukrajna dicsőségét, 1834-ben kinyomatott egy értesítést arról, hogy tervezi megírni Ukrajna történelmét, vagyis korabeli szóval Kis Oroszország történetét, hiszen ez a „nemzet itt négyszáz esztendeje él aktív életet Oroszországtól függetlenül”.²⁰ Később azonban a tudós tervek csak a művészi próza alapjául szolgáló mintázatok maradtak.

A falusi, idilli, élvhajás Ukrajnát Gogol *Esték egy gyikanykai tanyán* című művében (1831–1832), illetve a *Mirgorod* című kötet (1835) bizonyos elbeszéléseiben ábrázolta. A „folklórból” eredő rémmitívumokon keresztül teremtett mögöttük mélyebb, egzisztenciális hátteret, melynek köszönhetően ezek a szövegek, főként a *Vij* című elbeszélés egyúttal az orosz pravoszláv romantika kezdetét is jelenti. A „szabad Ukrajnát” Gogol a *Tarasz Bulba* című novellában ábrázolja a *Mirgorod* című kötetből. Csak hogy Gogol Tarasz Bulbája nem pusztán magasztalás, sokkal kétélűbb szöveg annál. A kozákok, akik a lengyelek és a törökök, illetve tatárok ellen harcolnak, noha függetlenek, boldogak, büszkék és becsületesek, kaotikus életvitelt folytatnak, kegyetlenek és céltalanok. Csak inni és vívni tudnak, másként felveti őket az unalom. Életmódjukat nevezhetjük akár abszurdnak is, mivel pusztán azért harcolnak és ölnek (vagy verik meg olykor a zsidókat!), mert ez egy okok nélküli életmód. És ha nincs ok, akkor kitalálnak egyet. Tarasz teljes családja értelmetlen semmisségek miatt pusztul ki.

Gogol abbéli képességében, hogy a felszín alá nézzen és meglássa ott a sötétséget, a kozákság sötét oldalát is meglátta: az ő szabadságuk valójában inkább „volja”, azaz „önkény”, anarchista „azt teszem, amit csak akarok”. Gogol a férfias katonai anarchizmus kedélyes festésével ellenpéldát akart statuálni a totálisan szorosra fogott társadalommal szemben, melyben maga is szenvedett. Ugyanakkor öntudatlanul megjósolta e szabadság-önkényesség szerepét a későbbi ukrán történelemben.

Míg Sevcsenko, Kosztomarov és Gogol nemzedéke számára úgy tűnt, hogy az ukrán kultúra a közép-, dél- és kelet-európai nemzeti újjászületés útjára léphet, egy generációval később már lát-

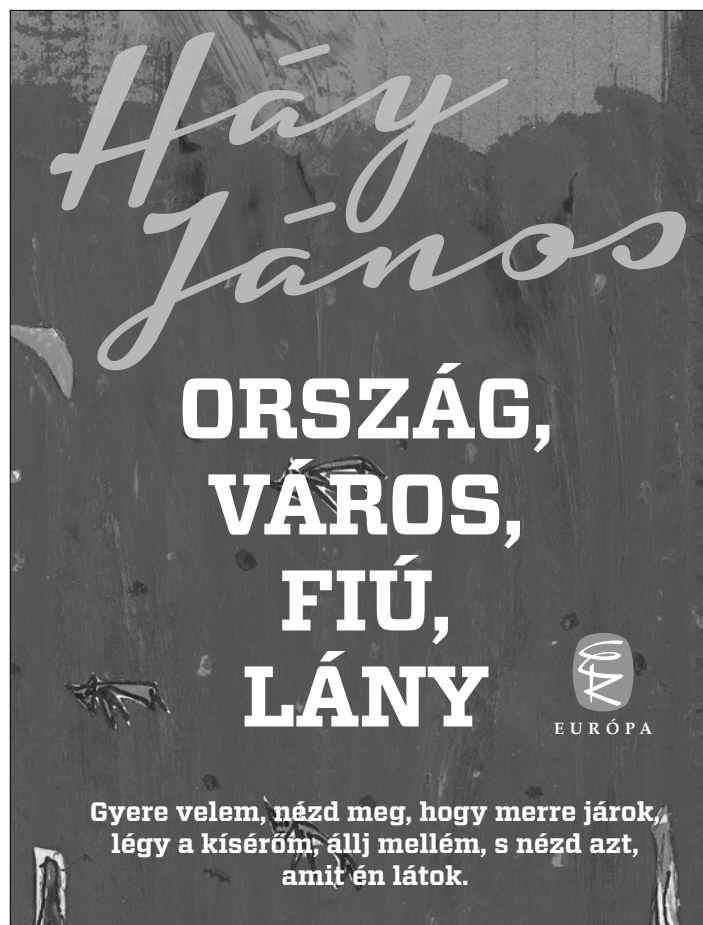
szott, hogy mindennek vége. A 19. század második felében a cári rezsim a magterületén megkísérelte felszámolni az ukrán, a belorusz és a lengyel kultúrát. Ezt az 1863-as lengyel felkelés váltotta ki, melyben ukránok és beloruszok is részt vettek. Valójában azonban egy nagyobb hatótávolságú, belső eloroszosítási folyamat kezdődött el az orosz birodalom területén. 1863-ban betiltották az ukrán és a belorusz nyelvű könyvkiadást, 1876-ban pedig az ukrán és a belorusz nyelv sajtóbeli és iskolai használatát is teljes tilalommal sújtották.

Halic és Bukovina az ukrán kultúra mentevárai lesznek

Ukrajna megint csak előnyben volt Fehéroroszországgal szemben. Volt ugyanis „Ukrajnán kívüli Ukrajnája” is, méghozzá nem diaszpórában, hanem az ősi ukrán Halics és Bukovina összefüggő vidékein, melyek az Osztrák-Magyar Monarchia részei lettek. Míg nem az orosz rezsim a 19. század második felében egyre inkább bekeményített, az osztrák inkább liberalizálódott, és nem akarta feltétlenül elnémetesíteni a lakosságot. Halics és Bukovina az ukrán kultúra mentevárai lesznek. Itt bontakozik ki az ukrán irodalomban a realizmus és a modernizmus olyan klasszikus szerzők művészetében, mint Ivan Franko, Olha Kobyljanszka és Vaszil Szeftanik. Itt, Lvivben játsszák el először 1864-ben a *Scse nye vmerla Ukrajina* (Nincs még veszve Ukrajna) kezdetű dalt, a későbbi független Ukrajna

hymnuszát. A refrén a kozák mítoszra utal („I pokazsem, scso mi Brattyja, kozakoho rodu”, azaz „Mutassuk meg, hogy kozákok gyermekei vagyunk!”, de a cím a lengyel himnusz variánsa: *Jeszcze Polska nie zginęła*, vagyis Nincs még veszve Lengyelország). Ide, Lvivbe települ át Mihajlo Hruszevszkij, hogy az itteni egyetemen elfoglalhassa az első ukrán történelmi tanárséket, és hogy összegyűjtse és kiadja az ukrán oroszok történelmének lényegét.

Minden, ami az osztrák patronátus alatt Halicsban és Bukovinában keletkezett, a „nagy” Ukrajnára részben már 1905-től hatással lehet (amikor a belorusz kultúrélet is megélné, teljes egészében azonban csak a cári trón 1917-es ledöntése után érvényesülhetett. 1917 márciusában Kijevben azonnal ki isáltják az autonómiát a Központi tanács vezetésével, novemberben pedig az Ukrán Népköztársaságot. Ez ismét különleges „európai” projektnek tűnt – olyan volt, akár egy demokratikus köztársaság, irányítói között ott találjuk a fiatal Dmitro Csizsevszkijt is. 1918 márciusában párhuzamosan kikiáltották a Belorusz Népköztársaságot is. Sajnos, ezeket a nemes elképzeléseket lerombolta egy kegyetlen korszak – a folytatódó világháború és a kezdődő polgárháború. És ehhez váratlanul és kegyetlenül társult Gogol beteljesedett víziója a kozák szabadság-önkény sötét oldaláról: Ukrajna véres parasztlázadások, betyárkodás és partizánkodás helyszíne

lett, de Nesztor Mahnónak (1889–1934) köszönhetően a kvázi állami doktrínává emelt anarchia is megjelent.

Dovzszenko és a szétlőtt újjászületés

S miután minden harcból és káoszából végül a bolsevikok kerülnek ki diadalmasan, az még önmagában nem is jelenti az ukrán vagy a belorusz kultúra katasztrófa-éliségét. Épp ellenkezőleg, a húszas években – akárcsak a szovjet birodalom többi népének kultúráját – ezeket is támogatják. A húszas évek ukrán és belorusz kultúrájában tehát virágozhatott valamennyi elképzelhető irányzat és iskola, hacsak nem álltak közvetlenül szemben a kormánnyal. Ezeknek az éveknek a tipikus figurája a filmes Olekszandr Dovzszenko (1894–1956), aki korai filmjeiben sajátosan transzformálja át Ukrajna „hosszú történelmének” mítoszait (*Zvenihora*, 1928), rurális mentalitását (*Zeme*, 1930), ami később egyre inkább a rezsim propagandapépezetének részévé válik. Egy másik tipikus figura a költő és kultúrfilozófus Mikola Hviljovij (1893–1933), aki meggyőződéses kommunista, miközben az összehasonlító történettudományi módszer Oswald Spengler-féle modelljének híveként „burzsoá” „Moszkva-ellenes” szellemben, Kosztomarov és Hruszevszkij nyomán propagálja az ukrán identitást, elég csak elolvasni *Ukrajna csi Maloroszija?* (Ukrajna vagy Kisoroszország?, 1926) című pamfletjét.²¹

Az 1933-as év, Hviljovij halálának éve nem véletlenek sorozata. Hviljovij öngyil-

kosságot követett el az ukrán éhínség iszonyatának terhe alatt, melyet mester-ségesen hívtak létre a sztálinista hivatalok, hogy megbüntessék a parasztokat, akik nem akartak belépni a kolhozokba. A néhány millió paraszt halála, akik éhen veszttek, valóban különösen kegyetlen kommunista visszavágás az ukrán falu boldog bőségének mítoszáért. Ha Hviljovij nem lett volna 1933-ban öngyilkos, 1937-ben a legnagyobb valószínűséggel úgyis meghalt volna. Ekkor ugyanis Dzsugasvili-Sztálin Ukrajna és Fehéroroszország elítélésének mintegy nyolcvan százalékát lecsukatta, lelövette vagy a Gulagon kínoztatta meg.²² E nemzetek irodalomtörténetébe ezért került be a „rozsztiljanje vidrodzsennya”, azaz a „szétlőtt újjászületés” terminus. Nagyon kevés túlélő maradt – s azok is csak olyan áron, hogy a legsztálinistább szocialista realizmus híveivé váltak, s így hivatalos elismerésben is részesültek, sőt megörökítették őket szobrok és utcanévek formájában is.

Az ukrán és belorusz elit következő likvidálására 1939-ben került sor, amikor Dzsugasvili-Sztálin megegyezett Hitlerrel, és elfoglalta Nyugat-Ukrajna és Fehéroroszország azon részét, mely a két világháború között Lengyelországhoz tartozott. És még egy harmadik tisztogatás is bekövetkezett, amikor Dzsugasvili-Sztálin 1944–45-ben visszatért ezekre a területekre, hogy kiűzze Hitlert. A Stepan Bandera vezette Ukrán felszabadítási hadsereg elkeseredett kísérlete, hogy ismét a kozák mítoszra alapozzon, és Nyugat-

Ukrajnában fellázadjon „mindenki ellen” – és minden nem ukrán ellen, akiket csak ki akart űzni Ukrajnából – remek ürügyet szolgáltatott a tömeges szovjet represzsióra, mely úgyszintén „mindenki ellen” irányulhatott. Ennek egyik áldozata lett a görög-katolikus egyház, melyet hivatalosan erőszakkal összeolvasztottak a pravoszlávval, és immár heroikus, földalatti működésre kényszerült.

Az egyetlen és egységes keleti-szláv nemzet mítosza

Ukrajna és Fehéroroszország úgy tűnt, tökéletesen meg lett dolgozva és mindkettőt sikerült pacifikálni, illetve bekapcsolni az egyetlen és egységes keleti-szláv nemzet mítoszába, melyet Moszkva uralt a kommunista igazhit ideológiai egységének nevében.

Az ukrán és belorusz ikernemzet sorsa még egy dologban eltért. Fehéroroszországban egy törekény kísérlet után az európai típusú polgári demokrácia létrehozására a diktátor Lukasenko ragadta magához a hatalmat, aki az országot a kommunizmus skanzenjává tette. Ukrajnában ezzel szemben a nyílt társadalom többé-kevésbé talpon tudott maradni, noha folytonosan váltakoznak a hol „Moszkva-barát”, hol európai orientációjú kormányok. Ukrajna mintha ezzel is bizonygatná, hogy sorsa bizonyítan „peremors” a nagyhatalmak szorításában, de „a beloruszok továbbra is az európai erdők hobbitjai”.²³ Mindkét országban – Ukrajnában teljesen szabadon, Fehéroroszországban legalább rész-

ben szabadon – fejlődik a kulturális és szellemi élet, mely a maga módján dolgozza fel a nemzeti múlt mítoszait.

Noha a legújabb ukrán irodalom nem reagálhat a 20. század minden szörnyűségére és a régebbi történelmi traumákra, összességében véve mégis hallatlanul életképes és legtöbbször értékelt szerzőit nézve még gyakran egyenesen kifejezetten vidám is. Az irodalomtudomány posztmodernről beszél, a mágikus realizmus, illetve a „posztkolonializmus” ukrán változatairól, s a moszkvai kulturális gyarmatlétől való megszabadulást érti rajta. Ugyanakkor ez az új ukrán vidámság a nemzeti hagyományokhoz kötődik, Kotljarevszkij és Gogol burleszk tradíciójához.²⁴

A kortárs ukrán irodalom koronázatlan királya Jurij Andruhovics (1960) *Moszkoviáda* (1993) című művében Kotljarevszkij *Enejiddját* és az elnyomó Moszkva iránti hagyományos ukrán oroszgyűlöletet aknázza ki. Moszkva itt ijeszdtöm embertelen, zsarnok városként jelenik meg, mást nem is kívánhat az olvasó, minthogy elpusztuljon, és a helyén sűrű finn erdő sarjadjon. *Üdülés avagy Egy fel-támasztott lélek ünnepe* (1992) című novellája viszont Andruhovics sajátos tisztelete Gogol iránt. Egy fiktív városba, melynek neve Csoropol (Ördögpolisz) Gogol ördögi megszállottságára emlékeztet, egy speciális karneválra összesereglenek az ukrán irodalmárok. A menetben az ukrán kultúrtörténet archetipikus és sztereotip lényei jelennek meg karöltve más groteszk alakokkal („Angyalok,

Várjuk Alexandra Salmela könyvbemutatóira a Könyvfesztiválon!

27. avagy a halál teszi a művészt

Karafiáth Orsolyával

Időpont: 2016. április 24., vasárnap 11.00

Helyszín: Millenáris B épület, B1-es stand

Mimi és Liza és a

Zsiráf mama és más agyament felnőttek

című könyvei alapján készült gyermekműsor

Időpont: 2016. április 23., szombat 15.30

Helyszín: Millenáris D épület, Gyerekszínpad

Alexandra Salmela dedikál!

Időpont: 2016. április 23. 16.30

2016. április 24. 12.00

Helyszín: Scolar Stand (B65)

SCOLAR

Maroš Krajňak

Carpathia

www.lectorkiado.ro

cigányok, szerencsének, kozákok, medvék, szeminaristák, ördögök, jósnők, ruszalkák, próféták, fekete ruhás bazilila szerzetesek, zsidók, pigmeusok (...).²⁵ Az egyik irodalmár egy fodrásszal kozák bóbítát csináltat magának. A másikat Chomskynak hívják, mintegy utalva az amerikai nyelvészre, akinek szülei ukrainai zsidók voltak. Chomsky beceneve, a „Homa” Gogol *Vij című művének* hőisére utal. Csak hogy Gogol főhősétől eltérően ez a Homa nem retten vissza egy kihívóan viselkedő hölgytől, hanem nagy étvágygal szeretkezni kezd vele.

A horizontális ukrán és belorusz meg a vertikális orosz kultúra

Andruhovics és más kortárs ukrán értelmiségiek ékesen bizonyítják a ruszin / ukrán kultúra még egy jellegzetes vonását, mely elér a moszkvai / nagyorosz kultúrától: ez a kultúra alapvetően „horizontális”, elsősorban a földi leírásokra és reflexiókra szorítkozik. Ez nem jelenti azt, hogy vallástalan lenne. A kijevi barokk az egyházi struktúrákhoz kötődött, a görög-katolikus egyház kulcsszerepet játszott a nyugat-ukrainai identitás kikristályosításában, az ukrán újjászületés részét képezi a saját vezetésű ukrán pravoszláv egyház megalapítása is, mely a moszkvai patriarchátustól független, Sevcsenko olvassa és parafrezeálja a Bibliát, és maga Andruhovics is hagyja, hogy szövegeiben egyházi imaszövegek csendüljenek fel, mégpedig minden ironikus mellékzöngé nélkül. Viszont olyan vallásosság ez, mely mindig az akkori „itt és most” vonatkozik, a konkrét emberi létre, a hétköznapiakra. Andruhovics bibliai idézetei például saját apja temetésén hangzanak fel. Másként szólva, azaz Andruhovics ironikus nyelvzetén: „egy ukrán számára a templomban a hímezések száma fontosabb, mint bármilyen lélekig hatoló szentbeszéd jelentősége”.²⁶ És tényleg, megintcsak minden irónia nélkül: a moszkvai / nagyorosz tendencia, a „vertikális” jelleg, a misztika, az

lstenrel kapcsolatos megannyi messzemenő következtetés ettől a hagyománytól teljességgel idegen. Talán csak a nem hivatásos vándorfilozófus Hrihorij Szkovoroda (1722–1794), a kijevi barokk és felvilágosodás közti átmenet meghatározó személyisége nevezhető „misztikusnak”, noha az ő „misztikája” is sokkal inkább arra irányul, hogy mélyebben szilárdítsa meg a bölcsesség hasznát a gyakorlati élet számára.²⁷

A kortárs fehér-orosz irodalom hasonlóan „világi” természetű, ami a vallási ügyeket érinti, de sokkal kevésbé vidám. Ha mégis az, akkor inkább a fekete humor uralja. Ez abból is fakad, hogy eleve kisebbségi, mivel a Lukasenkozsim minden médiában az orosz nyelvet részesíti előnyben. Belorusz nyelven írni eleve ellenzéki magatartás – egy viszonylag kis, elit kulturális közeg magatartása. Hogy Minszkben ilyesmire rátaláljon az ember, tudnia kell, hogy hol, a bulvár melyik részénél, melyik kapualjba kell befordulnia. Egy ilyen kapualjban székel pár szerény teremben a belorusz PEN. Egy másik udvaron található az U nevű (pontosabban egy „hurkos u-ról” van szó, mely a belorusz ábécé egyetlen sajátos betűje) galéria és könyvesbolt, ahol független könyvek és folyóiratok kaphatók. A belorusz fekete humornak köszönhetően speciális ajándéktárgyhoz is hozzájuthat az érdeklődő: vásárolható pl. rendőrautó alakú mágnes, melyen a rendőrautó (ezek itteni neve „avtozak” – „autó letartóztatottak számára”) a lecsukottak tömegközlekedési eszközeként funkcionál, s „Welcome to Belarus” felirattal van ellátva.

Ez az irodalom is eredeti módon bánik a múlt örökségével. S mert Fehéroroszországban sokkal nagyobb mértékben látszik a szovjet éra öröksége – ezt is felhasználja, konkrétan Minszk központi jelentőségű szovjet mítoszát. Műtán a második világháborúban Minszk elpusztult, az ötvenes években egyedül-

álló városképre tett szert. Nem, nem is annyira a panelházakról van szó, és nem is a dölyfösen kimeredő, a környezetüket nem tisztelő „gótikus” „nyúlványokról”, melyek zavarták Moszkva tekintetét (Varsóban és a prágai Dejvicében is), hanem egy antikizáló (neo)neoklasszicista épületegyüttesről. Noha itt is érvényes a „Patyomkin-falva” effektus, hiszen ékes homlokzatok rejtették el a keletkezés korának rettenetes, totalitárius valóságát (egy ilyen oszlopos palota máig a belorusz KGB székháza...), mégis mint tisztán építészeti koncepció érdekes, ugyanis egy nagyvonalú urbanisztikai terv hozta létre széles bulvárokkal és rengeteg zölddel, s máig meglepő hatású.

A minszki neoklasszicizmus vált a kortárs belorusz művészet egyik legsikeresebb alkotásának tárgyává is. Artur Klinau (1965), a *pARTisan* című folyóirat főszerkesztője (a lap nevében tükröződik a beloruszokat mint „partizánemzetet” beállító szovjet ideológiai konstrukció) 2006-ban alkotta meg képzőművészeti és irodalmi kettőskönyvét, a *Horad Sonca* (Napváros) című munkát. A „napváros” cím a reneszánsz utópiákra céloz, melyekre a szovjet rendszer időnként hivatkozott, s mely Minszk választott antikizáló stílusán is látszik, miközben egyszerre komoly és ironikus, akárcsak maga Minszk is, mely egyszerre zavarba ejtően gyönyörű és félelmetes.

Noha Minszk modern belorusz mítosza itt kétértelmű – a modern ukrán városmitosz egyértelműen pozitív. Hiszen ez a mítosz Ukrajna Közép-Európához való tartozásának mítosza, mely megjelent Lviv multikulturális, közép-európai hagyományában és az osztrák Halics más városaiban, és radikálisan szemben áll a parttalan és „ázsiai” keleti sztyeppék világával, melyek egészen a gyűlöletes Moszkváig nyúlnak. Andruhovics *Közép-keleti revízió* (2005) című esszéjében vall arról, mennyire vonzó-

dik a romokhoz, felidézve az idealizált régi osztrák–magyar időket, elmondja, hogy mennyire megragadják a már kihalt közösségek – zsidók, németek, örmények – „temetőinek maradványai” és a régi idők eleven emlékei:

„Emlékszem még azokra a különös, jobbára meggörnyedt idős férfiakra és nőkre, akik halicsi nyelven csacsogtak, és latin idézeteket tudtak fejből, melyeket még a gimnáziumban vés-tek az emlékezetükbe, és Hruscsov meg a Beatles korában úgy öltözködtek, mintha Ferenc Ferdinánd trónörökös üdvözlésére sereglettek volna össze. Hogy hogyan őrizhették meg ezeket a ruhákat, el se tudom képzelni! Annyi tisztogatás, házkutatás, kiteleptetés, elnemzetietlenítő törekvés után!”²⁸

Jurij Andruhovics hasonló hangnemben beszél, mint azok az értelmiségiek, akik Közép-Európát Moszkva elleni ellenszerként integrálják – mint Esterházy Péter, Václav Havel vagy Czesław Miłosz. Jellemző, hogy csehül Andruhovics esszéje a lengyel Andrzej Stasiukkal közös kötetben jelent meg. És jellemző az is, hogy miközben a nemzetközi irodalmi fórumokon Közép-Európáról beszéltek, az orosz írók, még az egyértelműen nyugatpártiak, rezsimellenesek és demokraták is, mint pl. Jozsef Brodskij vagy Szergej Dovlatov, folyamatosan értetlenkedésüknek adtak hangot, mint akik tényleg nem értik, miről van szó.²⁹

És épp ebben van a legfontosabb elérése a ruszin / ukrán + belorusz és a moszkvai / nagyorosz mentalitás között. A moszkvai / nagyorosz soha nem hagyja, hogy a „másik”, netán a „harmadik” önálló és egyenrangú lehessen, hogy azt ne kössék semmiféle „faji” „szláv” kötelékek, hogy joga legyen arra menni, amerre szeretne.

CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSA

¹ Vö. Natalia Yakovenko: *Choice of Name versus Choice of Path. The Names of Ukrainian Territories from the Late Sixteenth to the Late Seventeenth Century*, in: Georgiy Kasianov and Philipp Ther (szerk.): *A Laboratory of Transnational History. Ukraine and Recent Ukrainian Historiography*. CEU Press, Budapest – New York 2009, 117–148.

² A keleti szláv térség cseh recepciójában csak kevesen veszik figyelembe az ukránok és fehér-oroszok önálló identitását, pozitív kivételnek számít Josef Macůrek, a *Dějiny východních Slovanů I–III*. (Praha, Melantrich 1947) című mű szerzője.

³ Vö. Srov. Paul Robert Magocsi: *Ukraine. A Historical Atlas*. University of Toronto Press, Toronto – Buffalo – London 1985; Andrew Wilson: *The Ukrainians. Unexpected Nation*. Yale University Press, New Haven and London 2000.

⁴ Jan Kollár: *Slávy dcera. Báseň lyricko-epická v pěti zpěvích*. – Martin C. Putna: *Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní historie*. Academia, Praha 2014, 188.

⁵ Vö. Jan Ráček: *Ruská hudba od nejstarších dob po VRSR*. SNKLHU, Praha 1953.

⁶ Q. Horatius Flaccus: *Vavřín a réva*. Praha, Odeon 1976, 261. Magyarul: *Levelek II*, I, 156, Mura-közy Gyula ford.

⁷ Vö. Bohdan Zilynskyj: *Mychajlo Hruševsky and His Relations to Bohemia and to the Czech Scholarship Acta Universitatis Carolinae 2001, Studia territorialia*, 185–200.

⁸ Az „esszencializmus” kritikájához lásd: Georgiy Kasianov and Philipp Ther (szerk.): *A Laboratory of Transnational History. Ukraine and Recent Ukrainian Historiography*. CEU Press, Budapest – New York 2009.

⁹ Vö. Alena Ivanova – Jan Tuček (szerk.): *Cesty k národnímu obrazu: běloruský a český model*. UK FHS, Praha 2006; vö. még: Stanislav Akinčyc: *Zlatý věk Běloruska*. Světлана Vránová, Pardubice 2013.

¹⁰ Volodimir Okariňskij: *Formuvaniha polskogo narodoljubnogo ukrainofilstva, jak nonkonformistskoy sociokulturnoi tečii*, in: Kateřina Kedroň – Marek Přihoda (eds.): *Slovanský svět: známý či neznámý?* Pavel Mervart, Červený Kostelec – Praha 2013, 157–166.

¹¹ Részletek cseh fordításban: *Modří husaři. Z díla děkabristů*. Odeon, Praha 1967, 102–110.

¹² Vö. Mária Borbély-Bánki: *Aeneis-Travestien aus der Blütezeit der komischen Epen am Ende des 18. Jahrhunderts*, in: Tar Ibolya (szerk.): *Symposium Vergilianum*. Acta Universitatis de Attila József

na: *Vergilius, učitel Evropy*. In: Publius Vergilius Maro: *Aeneis*. Academia, Praha 2011, 431–473.

¹³ Ivan Petrovčy: *Kotljarevskij: Aeneida*. SNKLHU, Praha 1955, 25.

¹⁴ Uo., 22.

¹⁵ Uo., 64.

¹⁶ Uo., 255.

¹⁷ Vö. Z. Rachůnková, F. Sokolová, R. Šišková (szerk.): *Dmytro Čyževskij, osobnost a dílo. Sborník z mezinárodní konference k 25. výročí úmrtí. Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna*, Praha 2004.

¹⁸ Taras Ševčenko: *Bílé mraky, černá mračna*. Československý spisovatel, Praha 1977, 36.

¹⁹ Vö. Josef Dohnal – Ivo Pospíšil (szerk.): *N. V. Gogol – Bytí díla v prostoru a čase*. Tribun EU, Brno 2010.

²⁰ Ladislav Zadražil (szerk.): *Záhadný Gogol*. Odeon, Praha 1973, 91.

²¹ Vö. Alexander Kratochvil: *Mykola Chylovjov. Eine Studie zu Leben und Werk*. Verlag Otto Sagner, München 2009.

²² Andrew Wilson adata: *The Ukrainians. Unexpected Nation*. Yale University Press, New Haven and London 2000, 146.

²³ Aleš Ancipienka, Valancin Akudovič (szerk.): *Neznámé Bělorusko. Dokořán – Člověk v tísni*, Praha 2005, 95.

²⁴ Vö. Rita Kindlerová: *Barevná hravost současné ukrajinské literatury*, in: R. K. (szerk.): *Expres Ukrajina. Antologie současné ukrajinské povídky*. Kniha Zlín, Zlín 2008, 7–19; vö. még: Tereza Chlaňová a kol.: *Putování současnou ukrajinskou literární krajinou. Prozaická tvorba představitelů tzv. „stanislavského fenoménu”*. Pavel Mervart, Červený Kostelec – Praha 2010.

²⁵ Jurij Andruhovyč: *Rekreace aneb Slavnosti vzkříšeného ducha*. Burian a Tichák, Olomouc 2006, 51.

²⁶ Jurij Andruhovyč – Andrzej Stasiuk: *Moje Evropa*. Periplus, Olomouc 2009, 58.

²⁷ Vö. Hryhorij Szkovoroda: *Rozmluva o moudrosti*. Vyšehrad, Praha 1983.

²⁸ Jurij Andruhovyč – Andrzej Stasiuk: *Moje Evropa*. Periplus, Olomouc 2009, 8.

²⁹ Vö. Jiří Trávníček (szerk.): *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*. Host, Brno 2009, 169–211.

T U D Ó S Í T Á S O K

TILLMANN J. A.

A ladomi lelet
Pesti Szalon, 1996
Új Palatinus
Könyvesház, 2007

Szigetek és
szemhatárok
Későújkori kilátások
Holnap, 1992

Távkertek –
A Nyugalom
tengerén túl
Kijárat, 1997

Levelek tengere
– *Avagy a távlat
távolra váltása*
Koinonia, 2004

Merőleges
elmozdulások
– *Utak a modern
művészetben*
Palatinus, 2004

Más-világi
megfigyelések –
Utak és utazók
Typotex, 2011

(Monory M.
Tamással)
Ezredvégi
beszélgetések
Palatinus, 2000

Ezredkezdet
Palatinus, 2003

(szerk.)
ARS VITAE –
Életművészet
(tematikus szám)
MŰHELY, 2001. 5

„A táncoló Szókra-
tész és a táncoló
cigányok”
Magyar Lettre
Internationale, 85

(Kurdy Fehér
Jánossal
beszélgetés)
„Távlattan és archeo-
lógia (a reflektáltság
hiánya a kulturális
közéletből)”
Magyar Lettre
Internationale, 89

TILLMANN J. A.

Nomád Nagyszótár – Ladomi lelet

ALKONY Azon délutáni, déleesti időtáj, midőn a nap lenyugváshoz közeledik, s mintegy alákonyúl, aláhajlik. (Czuczor és Fogarasi szíves közlése)

ÁLLAMI ÁHITAT A hatalmi és a kollektív önhit intézményesített formája, melynek során, a Balsors himnikus lehvására kerül sor különféle circumstanciák közepette. Megrendezésére különféle történelmi események adnak alkalmat és többnyire állami ártányok celebrálják. Lefolyására a rituális lassúság és merevség, továbbá a elme-állapot hason hevessége és élénksége jellemző.

ÁRNYÉKSZÉK szükséglet, belülrítést végezni való szék-nemű ülőhely, illetőleg hajlék, kamara; némely tájakon: buda, budár, putri, perváta, Pilátus konyhája, pócze. (Czuczor és Fogarasi szíves közlése)

ÉRTEKEZLET 1. Szándékok, tervek, teendők közlésére, megvitatására vagy elodázására szolgáló, többnyire hozszadalmal együttlét 2. Intézményi szertartás, mely alatt információk is cserélődnek 3. Kezdetben többnyire erős élénkséget kiváltó, majd húzóódásával fokozódó elmebeli ernyedséget előidéző helyzet.

HABAHURGYA Jelemt oly embert, kinek nyelve a szapora beszéd miatt akadoz, aki habog, hebeg, höbög és hurgyog, hurjog, kurjog. (Czuczor és Fogarasi szíves közlése)

IMAMALMOK A haladott emberiség szerkezetei, melyekkel fűnyírás örvén a technikai tohavabohu szellemének és esztétikájának áldoznak. Forgásuk zaja a meleg

évszakok minden szombatnapján és keresztény sábján felhangzik. A rítus individuális indíttatású, bár hiedelemvilága kollektív képzeteken és legitimáción alapul, amiként következményei is visszahatnak a környező közösségre.

INDULAT 1) A kedélynek mozgásban levő állapota, midőn érzeményeink bizonyos cselekvésre felizgattanak. 2) Érzemény az élénkség legmagasabb fokozatán, mely a lélek öszves tehetségeit, különösen az értelmét zavarja, s különbözik a szenvedélytől, mely hajlamaink és természeti ösztöneink túlrontása a józanság korlátain. (Czuczor és Fogarasi szíves közlése)

KIHELYEZETT SZEMÉLYI EMLÉKEZET (*xonemoriam*, röv. XE, PC) Az idők során – méret, forma, kapacitás, műveleti sebesség, sat. tekintetében – gyakran változó külső memória. A perszonális emlékezet protéziseként betöltött szerepe mellett számos egyéb funkcióval is rendelkezik.

KISEBBSÉG Bizonyos mennyiségnek, mekkoraságnak azon viszonyos állapota, melynél fogva egy másikhoz mérve kevesebb részből vagy számból áll. (Czuczor és Fogarasi szíves közlése)

KISNEMZET 1. számszerűen tekintve csekély (1millió /100ezer alatti) népességű 2. kismemzeti komplexusban szenvedő nagyobb lélekszámú nép, melynek tagjai korábbi, birodalmi fantazmáktól és elefantiazistól sújtott korszakában szembesült a realitással, és azóta is a másik végletben véli magát.

LÉLEK Az ember megfoghatatlan testrésze (Ármin J. K. szíves közlése)

MERÉNY Jelenti az akaratság elszántságát, melynél fogva valamit, nagy akadályok és nehézségek dacára, tenni bátorodik, nevezetesen, midőn valamire vállalkozik. Használható az idegen bravour helyett is, pl. hadi merény. (Czuczor és Fogarasi szíves közlése)

NEMZETI LEPEDÉK 1. Giccsből és galádságból kialakított kenőanyag, ami kis és nagy nemzeti nímandok fejből fakad a kultúra hűlt helyén 2. Silány síkosító, amit jobbnál jobbik részére fejlesztenek és forgalmaznak a Kárpát-medencében. 3. A nemzeti tapéta folyékony és fújható változata.

TÁNCZ 1) Általán, bizonyos rend és időmérték nélkül egymást követő szökdöések, ficzánkolások, keringések, mint a csapongó jó kedvnek, örömmek kitérői. 2) Szoros és szokottabb ért. szabályos mozgásokból, illetőleg léptekből, szökésekből, forgásokból álló s bizonyos rend és időmérték szerint szerkezett test és taglejtőzködés, számtalan módosításokkal a népek különbsége, kedélye, műveltsége, s az illető mesterség leleményességéhez képest. (Czuczor és Fogarasi szíves közlése)

VÁR Azon okból, hogy valamely idő lefolyta alatt bizonyos tárgyra vonatkozó kíváncsisága teljesedni, vagyis valami történni fog, kedélyét függőben tartja, illetőleg az esendőség bekövetkezteig bizonyos időt mulaszt, halaszt, elfolyini enged. A várás minden eshetőségre kiterjed, ami teljesedése által a kedélyt akár kedvesen, akár kedvetlenül lepi meg. (Czuczor és Fogarasi szíves közlése)

jelenkor

tolnai ottóvilág por

Nádas Péter
Az élet sója
Forgách András rajzaival

KALI KINGA

Egy kiválasztott

Én egyszer találkoztam Ceaușescuval, nagyon kicsi voltam, igaz, még csak óvodás, vagy inkább napközis, így hívták azt a gyermekmegőrzőt, ahol meg is aludtunk, már amikor, mivel nehéz volt takarodót fűjni, mindenki a közös játék lázában élt, megmarasztalva a percet. Egyszer azonban igaziból találkoztam vele, mert jól viselkedtem a nagycsoportban, jól haladtam az olvasással, pedig ezt nem lett volna szabad, legalábbis azt hiszem, mert a dadusék nem örültek, amikor kikaptam egyikük kezéből a könyvet, a *Kísértő éjszakát*, a földrengésről szólt, amiben a főváros összedőlt, és felolvastam fél oldalt, ugyan kissé silabizálva, de koromhoz képest azért rendesen, alig öt voltam; jól meg is ijedtek ettől, és behívták a szüleimet.

De engem a szüleim túlélésre tanítottak, mindent, de mindent sokkal jobban kellett tudnom, mint más gyerekeknek, mint az összes gyerekeknek a városból, de még az országból is; nem csak írni-olvasni tudtam, még jóval a földrengés előtt, de egyévesen rajzkiállításom is volt, az újság is írt róla, anyám ki is vágta a cikket, és elvette a családi ereklyék közé; azt hitték, valami török bácsit rajzoltam meg, a különböző napszakok eltérő hangulataiban, pedig dehogy, bárki lehetett volna, aki örül a napjainak, a rajz minden sarkában felragyogott egy-egy nap, érthető volt a sorozat üzenete, az életet visszhangozta, miért is rajzolna egy gyerek folyton török basát. Aztán meg igazságot osztottam Piroskának a bábszínházban, mert fölháborított a farkas jellemtelensége, eleinte csak hangos szóval fenyegetőzve, de később már tenni kellett valamit, odafutottam, s letéptem őt a színpadról. És amit a szüleim sem tudtak: a víz alatt is vissza tudtam tartani a lélegzetemet, a fürdőkádban gyakoroltam, a tojásfőző órával, egyre jobban ment, és ránézésre meg tudtam mondani, hogy nagyjából hány szál van a szőnyegrojtokban, még idegen szőnyegekben is, amikor vendégségbe mentünk.

Igy hát érthető, hogy hamar felkerültem valami kiválasztott-gyorskávba, egyszer csak meglibbent annak az ígérete, hogy netán találkozhatok Ceaușescuval, szemtől szembe. Tulajdonképpen többször is találkoztam vele, velük, de ez az egy volt az igazi, amiről most mesélek, a többi alkalom nem igazán számít, azokon a teljes iskolát kivezényelték, kint volt az egész város mindannyiszor, a haza sólymai, a dicső pionírok mind, a kommunista ifjak teljes szövetsége, a munkások, a hivatali dolgozók, senki sem maradt a városban, üresen pőfékeltek a gyárak. Mindenkit kivezényeltek az országútra ilyenkor, hosszú, fegyelmezett sorfalat álltunk esőben, ködben, de még a pillékelő hóban is, órákon át, napokon át, egyenruhában, az évszaknak nem éppen megfelelően öltözve; mert hát a pionírúrhoz talán a nyarat bírta el, a szinte áttetsző fehér nejloning alá nem lehetett beöltözni – az egyformaság dicső korát éltük, áttekinthető és kiszámítható volt minden.

Ezek a nagy közös alkalmak azonban nem adtak büszkeségre okot, és nem is ezekről akarok mesélni, hiszen oda kivétel nélkül mindenkit kirendeltek, nem kellett jobbnak lenni semmiben, így érthető, hogy csak megszűrő láthatott őt, zárt kocsi elsuhan, talán nem is ő volt – nem lehetünk benne biztosak. De akkor egyszer, amikor óvodásként találkoztam Ceaușescuval, akkor egyszer valóban kiválóknak kellett lenni, kiválasz-

tottnak, okosnak és szépnek, én az voltam, és rendesen, megbízhatóan viselkedtem. Nem oroztam el a babákat a többi óvodásoktól, nem gyűjtöttem kupacba, és nem pisiltem rájuk, mint ahogyan Réka tette; nem dobáltam be kövel egyetlen ablakot sem, nem törtem le az almafák rügyeit a hátsó kertben, nem gyűjtöttem őket a párnám alá, mint Lacika. Inkább tündéri ábrázattal rajzoltam naphosszat, az óvó néni persze nem tudta, hogy minden gyerek festményét én rajzolom meg, plasztilínért cserébe – mert több stílusban is meg tudtam festeni a cifra ősz, a tétlen vasárnapot, vagy bármit, amit az óvó néni ki tudtak találni nekünk témaképpen aznapra, másnapra, hétfőre. De nekem kellett a plasztilin, mert babaházat építettem, a babák teljes lakberendezését nekem kellett megformálnom gyurmából, nem adtam alább az elképzelésből, alkotni kellett – és a rajzokat sem adhattam ingyen, hiszen túlélőnek neveltek.

Igy hát engem választottak ki, amikor a Ceaușescu-házaspár valamiért a városba látogatott, a Somostetőn kellett várni őket, a helikopter-leszállópálya mellett sorakozva, nem messze az ottani nyári rezidenciájuktól, ezt a szót persze később tanultam meg, hogy rezidencia; de a helikoptert már akkor is ismertem, és tudtam, hogy ügyelni kell, mert nagy szél lesz, és hiába fészülkődünk ki, mindenkit összehozol, így hajpántot is tettem, habár óvodásként erre még nem köteleztek. Engem választottak ki, meg Szabolcsot, aki olyan szóke volt, hogy az már szinte fehér, volt neki egy ugyanilyen ikertestvére is, de ő valamiért nem jöhetett, pedig mindenfelé együtt jártak, még a vécére is együtt mentek mindig; de nem lehetett két egyforma gyerek, így magyarázta a dadus, amit utólag persze nem értek, hiszen az egyformaság korát éltük.

Engem választottak ki, mivel akkor még nem tudták, hogy én haraptam ki szép sorjában a nekem jutó párnahuzatok sarkait, amikor nem tudtam aludni a délutáni pihenőn; mi több, Tamáska fülét is én harptam véresre, erre azonban csak sokkal később derült fény, kaptam is akkor nyomban egy csecsemőfejnyi fekete pontot, nem számított, mennyi idő telt el az eset óta, retroaktív volt a büntetés, mondanám mai tudással; kiragasztották a ruhámra, úgy tervezték, hogy azzal kell járom-kelnem megszégyenülve és lehetőleg leszegett fejjel, viselvén vadságom bélyegét. De már amikor az óvó néni kikanyarította az ollóval a pontot, vagy inkább azt a szinte hanglemeznyi korongot, mondtam neki, sose fáradjon, mert amint megkapom, azonnal le fogom húzni a vécén. Így is tettem, a szüleim sosem látták meg, és mások sem sokan, habár büszkén dicsekedtem mindenkinek szerteszéjjel, mintegy örömhírt közölve, milyen jól megoldottam a dolgot; az apám részéről ezért járó pofonokat minden esetre megúsztam; mivel nem találta semmi nyomát, a szülőin sem említették neki a dolgot, kétséges, hogy elhitte.

De én akkor még a kiválasztottságot élvezhettem, mindez nem derült ki, meg egyéb rémtettek sem, az sem, hogy néhány társammal együtt időről-időre megtűtik az Albatrosz ragasztókészletet, az sem, hogy egyszer a teljes kiscsoportot bevezényeltem a fürdőbe, és ott megettem velük a zöldalma szappanokat, annak ígéretével, hogy másnapra mind lázasak lesznek, és otthon maradhatnak legalább három napig. Ujjongva

fogadták szegénykéik, és tartották a titkot, mert szerintem rüheltek odajárni, és amúgy is mindig meg voltak szeppenve egytől egyig. Akkoriban még rám osztották a tündérr királynő szerepét az évszázó mesejátékokon, egymás után háromszor is, mivel én voltam a Mária fő óvó néni kedvence.

Engem választottak ki tehát a platinaszőke fiúcska mellé, hiába, hogy olajosbarna a bőröm, ami miatt mindig is kilógtam a sorból, és ami miatt később az általános iskolában már csak a leghátsó cigánypadba ülhettem. Mégis rám esett a választás, pedig tudvalevő volt, hogy Ceaușescuék nem szeretik a cigányképű gyerekeket az efféle fogadtatásokon; így akkor egyszer mégis találkozhattam vele szemtől-szembe, azon a reggelen, amikor nem ehettem meg a reggeli rántottámat a napköziben, csak kihozták nekem az asztalhoz, Mária óvó néni intett, azzal vissza is vitték. Nem kaphatott enni egyik gyerek sem, akit kiválasztottak, nehogy az érzelmek hulláma valami giksztet idézzen elő, öklendezzenek ott, vagy uram bocsá, valami még elvetemültebb hibát véssenek.

Büszke voltam nagyon, hogy engem választottak ki, de azt a rántottát igencsak bántam, most utólag háborodok fel rajta, volt pofájuk azt mondani, mikor visszajövök, megkapom a részemet. Egy rendőrautó jött értünk aznap reggel, gyorsan történtek a dolgok, engem előre ültettek Mária óvó néni meg a rendőr közé, aki az autót vezette, később vált világossá, hogy a sebességváltó volt a lábam között, gyakorlatilag a keziféken ültem, így akkor még nem értettem, mit nyúlál az az egyenruhás ember a lábam között, de azt éreztem, hogy valami nincsen egészen rendjén. Késő tavasz, vagy inkább nyárelő lehetett, azóta sem tudom pontosan a házaspár látogatásának célját, az is lehet, hogy csak úgy utazgattak körbe kereken a birtokukon, hogy lássák a jónép sorsát. Utána lehetne nézni régi újságokban, de minek, elfogna a büntudat, az undor, vagy valami más hirtelen szélsőséges érzélem, akárcsak mindig, amikor utólag rólok olvasok. Valami dolgom volt, folyton jöttek-mentek, szóval maradjon a homályban mindez, elég pontosan emlékezni a hideg rántottára, amit valóban meg is kaptam az ötórás távollét után, elem tölték a zsírba fagyott, elszürkült tojásalmot, akkor még nem volt mikro; zokszó nélkül megettem, rosszul esett, dacosan legyűrtem, a könnyeimmel nyeltem, mert akkor már túl voltunk az eseményen, másfelé voltak a gondolataim.

Akkor egyszer adatott meg, találkoztam Ceaușescuval, megküzdöttem a hirtelen keletkező nagy szélviharral is a dombtetőn, fehér térdzoknijban, fel-fellibbenő szoknyácskában, kezemben két szál fehér szegfűvel integetve, az egyiknek a szára még a rendőrkocsiban háromba törött, nem fértünk el ott rendesen, a másik szirmai a helikopter szelétől szétrepkedtek, szinte csupasz lett a feje – de becsülettel tartottam a frontot, integettem kitörő lelkesedéssel, mint ahogyan akkoriban mindent csináltam. Akkor egyszer kiválasztott voltam, de olyan lett az egész, mint valami büntetés, talán jobb lett volna az egeres pince sötéteje a régi villában, ahol a napközi volt, és ahova, mint később kiderült, a kiscsoportosokat tették olykor, ezért voltak olyan sápadtak és riadtak mindig. Jobb lett volna az összes vécén lehúzott fekete pont is a ruhámra tűzve, akár a hátamra is jusson, és talán még az is jobb lett volna, ha Mária óvó néni megtudja, hogy egyszer megmutogattam magam a szóke ikreknek a vécében, amikor arra voltak kíváncsiak, hogyan pisilnek a lányok.

KALI Kinga
„A szőr”
Látó, 1998. 11.
In: *Körkép*
Magvető, 1999

„Téglaszív”
Látó, 2008. 2.
Littera.hu, 2008. 2.20.

„Szabadhal”
Látó, 2009.
In: **(Bíró Gergely szerk.)**

Az év novellái
Magyar Napló, 2010

„Örökszűz”
Magyar Lettre
Internationale, 75
In: **(Forgács Zsuzsa szerk.)**

*A szív kutyája –
Lányok és apák*
Jaffa, 2010

„A gyergyó-
szentmiklósi Vörös
Köpenyegesek”
Korunk, 1997. 9.
AntroPort.hu Lapozó,
2011

„Diaszpóra-terek”
Ethnographia,
1999. 1.
Látó, 2001/3

„Persián, Dávid,
Agopian – egy
örmény asszony
visszaemlékezései”
Látó, 2000. 2.
Új Forrás, 2003. 2

„Magyarörmény”
Látó, 2002. 7.
AntroPort.hu Lapozó,
2011

„Vasárnapi
örmények – valami
a pozicionális
identitásról”
Látó, 2007. 10.
AntroPort.hu Lapozó
2011

„Littera Netnapló”
littera.hu, 2008.
július

(szerk)
ÖrményLátó
Látó, 2008. 4.

„Gecekondu-
szindróma –
A városba tévedt
török falu”
Magyar Lettre
Internationale, 81

„Lélek-étel”
Magyar Lettre
Internationale, 85

„Örmény-török
valóságmatrix”
Magyar Lettre
Internationale, 88

„A gránátalmabor
íze. Örményországi
útínapló”
Magyar Lettre
Internationale, 78

„Felfalni Arméniát”
„Kulturális stratégiák:
armenizmus és
neoarmenizmus”
Magyar Lettre
Internationale, 93

„Tabu szerelem”
Magyar Lettre
Internationale, 99

Mert én egyszer találkoztam Ceaușescuval, így történt, ahogy mesélem, lengetni kellett a virágokat, széles-boldogan mosolyogni, beleadtunk apait-anyait, még a zoknim is lecsúszott a nagy igyekezetben, de nem volt szabad lehajolni, nem volt szabad felhúzni; kiválasztott voltam ugyan, de mi végre, az az ember még csak rám sem nézett, sem ő, sem az asszonya, csak révedt bele a semmibe, csak úgy mellékesen volt jelen, mint az egész életében is egyébként, nem érdekelte a dolog, sem az, sem más; valamiféle tragikumot vetített elő ez az egész, utólag így emlékszem, hiábavalóvá vált a kiválasztottságom, amire annyira büszke voltam, egyszerre fölösleges-

sé lett a diadal, és vele minden igyekeztem arra, hogy mindenáron jobb legyek, mint az összes többi gyerek. Nekem egy ismerősömet lótték le akkor decemberben, a tévé is vetítette naponta sok százszor, egy ismerősömet, aki ugyan még csak rám sem nézett soha, még ha kiválasztott voltam is, én mégis betege voltam jó ideig a történéseknek, amikor menesztették őt a bábuk mennyországába. Pedig már nem kellett kiválasztottnak lenni, már felszabadultunk, eljött az igazi egyformaság, és lehetett kapni kenyeret, villany is volt meg banán, meg külföldi segélyszállítmányok.

Szakmailag az intézmény az eddigi mintegy két évtizede alatt magas presztízst ért el. Kétszer is az Ars Aevi képviselte országát a Velencei Biennálén: 2003-ban Bosznia-Hercegovina pavilonjában, 2009-ben Braco Dimitrijevic Future Post History kiállításának társ-szervezőjeként. A múzeum Szarajevóban külső helyszíneken (például a nemzeti galériában, a nemzeti könyvtárban, a képzőművészeti akadémián) is rendezett már kiállításokat – részben ikonikus külföldi (Joseph Beuys), részben a régióból meghívott (Maja Bajevic) művészeknek.

A nemzetközi művészeti világ az ügy lokális, délkelet-európai jelentőségén túl elsősorban azt figyeli, tényleg létrehozható-e egy gyűjtemény, intézmény és épület, majd tartósan működtethető-e is egy ilyen múzeum minimális saját forrásokkal, inkább külföldi együttműködésekre építve. A világon gombamód szaporodó kortárs magán- és közgyűjtemények seregében valóban és tartósan ki tud-e vívni önálló szakmai pozíciót; egyúttal odahaza tényleg el- és befogadják-e majd, lesz-e saját közönsége, mindenféle értelemben vett fenntartói köre, vagy netán külföldön elismert, de odahaza idegen test marad?

ÉBLI GÁBOR

Ars Aevi – Lesz-e kelet-európai mintaprojekt a szarajevói kortárs múzeumból?

ÉBLI Gábor
Az antropológizált
múzeum
Typotex, 2005

Magyar
műgyűjtemények
1945–2005
Enciklopédia, 2006

Műgyűjtés,
múzeum,
mecenatúra
Corvina, 2008

Hogyan alapítsunk
múzeumot?
Vincze, 2011

„A Guggenheim
Bilbao: egy
amerikai múzeum
Európában”
Magyar Lettre
Internationale, 41

„Európa alulnézetből.
Fehér civilizáció a
déli féltéken”
Magyar Lettre
Internationale, 53

„A köz és a magán.
Múzeumok és
privát intézmények
a kortárs művészet
nemzetközi
kanonizálásában”
Magyar Lettre
Internationale, 77

„Világkiállításra
készülnek.
Klasszikus örökség
és kortárs művészet
Milánóban”
Magyar Lettre
Internationale, 78

„Free entry:
A londoni
múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 82

„Amszterdami
és velencei
múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 85

A rendszerváltás óta eltelt immár több mint negyedszázad alatt az egyik legnagyobb kulturális kísérlet a felzárkózás a nemzetközi kortárs múzeumi trendekhez. Régiókn szinte minden országa létrehozott jelenkori művészeti közgyűjteményeket, amelyek közül néhány akár szélesebb nemzetközi ismertségre is szert tehet. Az egyik legújabb éppen most születik Bosznia-Hercegovinában; s ennek újdonságértéke kapcsán e szöveg második felében érdemes lesz regionális összehasonlításban egyfajta poszt-szovjet intézményi tipológiát összeállítani.

Kiemelt események hagyományá

A szarajevói kortárs múzeum tervével Enver Hadziomerspahic, a városban rendezett képzőművészeti biennálék – az ún. jugoszláv documenta – igazgatója, egyben a város nemzetközi elismertségének eddigi csúcspontját jelentő téli olimpia (1984) egyik vezetője rukkolt elő 1992-ben. A hivatalos nevén Délkelet-európai Kortárművészeti Múzeum célja a délszláv háború fizikai pusztítását és lelki traumáját feledtetni. Az egyelőre a bosnyák főváros anagrammájából Ars Aevi (latin, a kor művészete) néven ismert intézmény hangsúlyosan Bosznia-Hercegovina földrajzi, vallási, történelmi határhelyzetét kívánja megtestesíteni kelet és nyugat között.

Ennek jegyében, s a hiányzó anyagi forrásokat is reálitásként elfogadva, a gyűjteményt művészek donációiból kezdték összeállítani. Eddig több mint kétszáz, valóban neves alkotó (Daniel Buren, Joseph Kosuth, Michelangelo Pistoletto, Jannis Kounellis) adományozott munkát a múzeumnak. E befutott nyugati művészek gesztusában egyértelmű az üzenet, hogy a világ tehetőse fele minél többféle módon járuljon hozzá a délszláv térség talpra állításához.

A gyűjtemény számos kelet-európai művésztől (Dmitrij Prigov, Goran Petercol, IRWIN, Mirosław Balka) is tartalmaz műveket. A munkák az életműből gyakran jelentős pozíciókat képviselnek, vitán felül progresszív, egyúttal látványos alkotások (két művészpáros egy-egy nagy installációját említve: Komar és Melamid, Muntean és Rosenblum). Magyar művek is szerepelnek az anyagban, például Drozdik Orsi, Mulasics László, Pinczehelyi Sándor révén.

A kollekciónál 1994 óta számos válogatást bemutattak zömmel dél-európai helyszíneken, nagyjából az Isztambul – Milánó – Bécs háromszögben. A sorozat 2016-ban St. Étienne-ben, 2017-ben Athénban, 2018-ban Barcelonában folytatódik. A törekvés itt is nyilvánvaló, hogy az adományozó művészek túl a fogadóintézmények e kiállítások megszervezésével, az ügy nyilvánosságának felkarolásával járuljanak hozzá a projekthez. Látható

a földrajzi kör kiszélesedése is, bár a fókusz a tágon vett mediterrán térség továbbra is.

Alapítványok, galériák, művészeti központok további donációkkal, tartós letétekkel gyarapítják a gyűjteményt, amelynek 1999 óta már átmeneti otthona is van Szarajevóban. A Skenderija Központ egy részének Amir Vuk helyi építész által vezetett átalakítása nyomán az anyag egy része látványraktár jelleggel megtekinthető; a munkákat az olasz kormány finanszírozta. A leendő állandó épület is nemzetközi segítséggel jöhet létre. Az UNESCO támogatásával az olasz sztárépítész, Renzo Piano vállalta el a tervezést. 1999 óta van kapcsolatban a várossal, 2002-ben épült meg a városközpontban az általa megálmodott kis Ars Aevi gyaloghíd a folyó fölött. 2018-ra, a Balkánon kitört első világháború lezárásának századik évfordulójára szeretnének elkészülni a múzeummal is.

Unió érdeke

Az EU által finanszírozott projekt – melynek 2016 tavaszán készül a gazdasági megvalósíthatósági és műszaki tanulmánya, ideértve egy működtetési tervet az első húsz évre – olyan uniós büdzsékből kap forrásokat, amely az EU-hoz közeli országokban igyekezik a társadalmi stabilitást elősegíteni. Jól észrevehető, hogy a történelmi sebek gyógyításán túl az uniós pénzügyi és erkölcsi segítség józan európai önérdékből eredeztethető: az unió a civil társadalom különböző mechanizmusainak erősítésével szeretné csökkenteni újabb súlyos konfliktusok kirobbanásának valószínűségét a kontinens délkeleti felében.

A Balkánon finanszírozott ilyen uniós projektek között ritkaság a kulturális jellegű, ezért a szarajevói múzeum próbakönek is tekinthető: sikerül-e megvalósítani, s visszhangja, hatása beváltja-e a hozzá fűzött reményeket. Élesen fogalmazva: az ország nemzetközi elfogadottságát valóban, érdemben előmozdítja-e egy ilyen kulturális intézmény, illetve a belső társadalmi kohézió tekintetében, a vallási, nemzetiségi, politikai és egyéb ellentéteket lehet-e legalább kibeszélni, ha nem is megoldani, kiállítások és múzeumi programok révén?

Az sem véletlen, hogy az EU-n belül döntően az olaszok lobbiznak a projektért, illetve fordítottak arra már saját, nemzeti költségvetésükből is összegeket, hiszen az adriai szomszédság révén ők kiemelten érdekeltek a volt jugoszláv területek fejlődésében. Hozzáfűzhető, hogy egy ilyen évtizedes projekt, ahol a legkülönbözőbb munkafázisokban érhetően zömmel olasz szakemberek és cégek kapnak uniós megbízásokat, munkahelyteremtés és nemzetközi márkaépítési lehetőség is itáliai szempontból.

Történeti-földrajzi összevetés

Kelet-európai összehasonlítást többféle szempontból vonhatunk. Történetileg, régióknban az élő művészet és múzeum innovatív kapcsolatára – nem csupán modern alkotások passzív közgyűjteményi kanonizálására, hanem koncepcionálisan új, az alkotó, a múzeum és a befogadó közötti viszonyt dinamizáló intézményekre – a tízes-húszas évek orosz-szovjet közege nyújtotta az első példákat (különösen Szentpéterváron). Mivel Németország kulturálisan progresszív helyszín maradt Hitler hatalomra jutásáig, a két nagy központ között Lengyelország is sokat merített e lendületből, s a harmincas években itt jött létre az élőművészeti múzeum nemzetközileg is jegyzett második kelet-európai modellje (Lódz). A harmadik hullám az ötvenes évek második felétől a hetvenes évek elejéig tartott, s az el nem kötelezett Jugoszlávia keleti és nyugati kulturális nyitottsága révén Belgrádban, kisebb részben a többi tagköztársaság fővárosában eredményezett progresszív kortárs múzeumot.

Bár nemzetközileg nem hozott újat, a keleti blokk viszonylatában említésre méltó a negyedik fejezet, a nyolcvanas évek budapesti erjedése. A Műcsarnok kiállításai a politikai fordulat megelőzve levették az ideológiai köntöst, egyúttal az enyhülés és fellazítás jegyében a Ludwig-házaspár és a magyar fél között megindul egy olyan kapcsolat, amelyből végül a régió első olyan kortárművészeti múzeuma lesz (talán nem véletlenül a Műcsarnokból átkerülő Néray Katalin vezetésével), amelyik a Ludwig-letétek és donációk köszönhetően kisszámú, de ikonikus, valóban nemzetközi súlyú amerikai és nyugat-európai akkori kortárs művekkel büszkélkedhet.

A kétezres években, egyfajta ötödik hullámban, már egymás után nyílnak a kelet-európai kortárs múzeumok. Típusában úttörő a szlovén, amely a helyi források szűkösségét nemzetközi múzeum hálózat létrehozásával igyekszik kiküszöbölni (L'Internationale), míg a lengyel program ereje (2004, 2010), hogy központi költségvetésből, egymás profilját kiegészítve fejlesztenek az ország több nagyvárosában nemzetközi szerepre is aspiráló jelenkori közgyűjteményeket. Külön alfejezetnek sorolható be a balti szándék, hogy jeles külhoni építésszel felkérésével olyan látványos múzeumépületek szülessenek, amelyek mágnusként vonzzák a globális figyelmet; ebből a válság miatt eddig csak a tallinni épült meg. A legfris-

sebb hullámnak éppen a boszniai és más balkáni felzárkózás számít, hiszen a szarajevói példán túl Szófiában minden kezdeti hitetlenkedés ellenére is óriási alapterületen tavaly megnyílt a gyökeresen átépített nemzeti galéria kortárművészeti állandó kiállítása, s az intézmény külső fiókjaként félig önálló és egyelőre csak kis alapterületű, inkább időszaki tárlatokat befogadó kortárművészeti múzeum is nyílt (SAMCA) a volt kadétskolában.

Intézménytípusok

A stratégiák közül a mindenkori nemzeti galéria jelenkori bővítése a legelterjedtebb. Budapesten is így indult a Ludwig-anyag befogadása, s önálló múzeum csak 1995-ben lett belőle, miközben a Magyar Nemzeti Galériának is karakteres kortárs profilja alakult ki, a kétezres évek második felében nem is egy, hanem két (egy kronologikus és egy tematikus) állandó kiállítással. A régió másik Ludwig-bástyája, Szentpéterváry ugyanezt a megoldást követte: az ottani – a budapestinél jóval kisebb – Ludwig Múzeum mellett a nemzeti galériaként értelmezhető Orosz Múzeum nagyszabású kortárs állandó kiállítást tart fenn; illetve Moszkvában a szintén nemzeti galéria státuszú Tretyakov Képtár külön helyszínen, a felújított szocreal Művészek Házában igen nagy léptékű jelenkori állandó kiállítást működtet.

Ugyancsak egy-egy széles gyűjtőkörű nemzeti galéria keretén belül, a főépületben elhelyezett állandó kiállításon foglalkoznak kortárs művészettel Vilniusban és Rigában, illetve ezeknél annival szuverénebb módon Prágában, hogy ott külön igazgatóval, külön helyszínen, viszonylag önálló kiállítási programmal mutatják be a kortárs művészetet. Sanyarúbb viszont a helyzet Pozsony-

ban, ahol a – jelenleg egy még csak tervezett átalakítás miatt zárva tartó – nemzeti galéria csupán erős megszorításokkal gyűjt, és eddig az állandó kiállításán is csak fűgefalevél-szerűen prezentált kortárs anyagot.

A másik, pozitív póluson helyezkedik el Ljubljana és Zágráb, ahol a kortárs múzeum nagyobb és hatásában is erőteljesebb a nemzeti galériánál. Ljubljánában (talán Varsó mellett) az egész régió legjobb tagolt intézményrendszere található, hiszen a döntően történeti művekkel foglalkozó nemzeti galériával szemben egy célzottan épült, ma már huszadik századi műemlékként becsült modern képtár, továbbá a város egy másik pontján egy laktanya ügyes átalakításával külön kortárs múzeum is létrejött. Ha nem is teljesen tudatosan, de a világszerte másutt is Párizsból átvett klasszikus Louvre / modern Musée d'Orsay / kortárs Pompidou Központ mintáját emelték így át Szlovéniába.

Az általános nemzeti galéria és a jelenkori szakmúzeum szét is választhatóak, mint Bukarestben, ahol azonban egyik intézmény sem élvez megfelelő szakmai függetlenséget és anyagi támogatást, s egyik sem talált a rendszerváltás óta saját, hiteles hangra. Belgrádban is két külön intézményről van szó; a politikai és gazdasági válság nyomán mindkettő fizikai és szellemi értelemben egyaránt átalakításra szorult, évek óta zárva tartanak; újraindításuk a közeljövőben, a tervek szerint már 2016-ban várható. A felemás mérlegű romániai és szerbiai példával szemben néhány lengyel város az, ahol a holdingszerű, történeti nemzeti művészeti múzeum és a kortárs szakmúzeum egymástól független, párhuzamos működtetése gyümölcsözővé tudott válni. Már megvalósult formában ilyen modellt kínál Varsó, Krakkó

és Wrocław, a tervek szerint ilyenén fejlődik Gdańsk is, s potenciálisan még Poznań rendelkezik ehhez megfelelő gyűjteményekkel, kulturális hagyománnyal, helyi forrásokkal. E lengyel városokban egészséges verseny alakult ki az intézmények között. Szemben ezzel, röviden essék szó a régió vakfoltjairól is: Belaruszban egyáltalán nem tudunk a szó valódi értelmében kortárs művészeti intézményrendszeréről, míg Ukrajnában a hatalom ezt akkor tolerálja, ha nem közpénzből, hanem magánfinanszírozásban hozzák létre (Pincuk Művészeti Központ).

E mégoly sokféle intézményt élesen kettéválaszthatjuk ugyanakkor annak mentén, hogy döntően a saját országuk vagy a nemzetközi szcéna (Ljubljana, Zágráb, Budapest és öt lengyel múzeum) kortárs művészetét gyűjtik és mutatják be. Innen nézve Szarajevó igen jól pozícionált múzeummal bír, hiszen a gyűjtemény egészéhez viszonyítva a nemzetközi, még hozzá a mérvadó nemzetközi művek aránya messze itt a legmagasabb. Ha távlatilag Belgrádot is ide soroljuk, akkor a régióban összesen tíz közgyűjtemény mozog a nemzetközi porondon, s bár földrajzi elhelyezkedése, országának továbbra is igen kényes politikai helyzete, s szerény anyagi ereje révén az Ars Aevi helyzete közülük a legbizonytalanabb, tisztán a kollektív sűrűségét szemlélve az övék nemzetközileg a legversenyképesebb. Ez létrejöttének történetével, az „utolsókból lesznek az elsőek” effektussal magyarázható; s csak remélni lehet, hogy a múzeum valóban megépül, majd stabilan működni is fog, hogy ezzel példát mutasson arra, hogy kelet-európai intézményként is lehet nagyot álmodni.

„Brüsszeli múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 86

„Kényszeresen kortárs – Bécsi múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 87

„Iparból kultúra (lengyel múzeumokról)”
Magyar Lettre
Internationale, 99

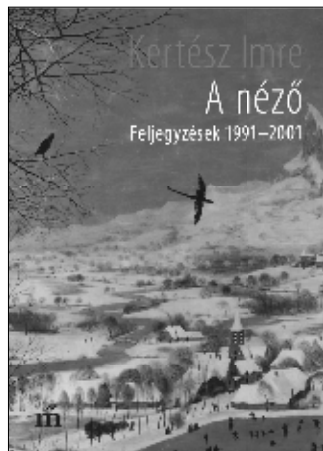
m

KERTÉSZ IMRE
SPIRÓ GYÖRGY
GYÖRGY PÉTER

magveto.hu

Kertész Imre: *A néző (Feljegyzések 1991–2001)*

„...mindig vannak emberek, akik fél vállukat odatartják az összeomló világ alá”

Spiró György: *Válogatott esszék 1979–2016*

Esszék remekművekről, kivételes emberekről, színházról, térségünkről és kilátásainkról

György Péter: *Az ismeretlen nyelv*

A hatalom színrevitele

MEGJELENTEK E-KÖNYVBEN IS

KRASZTEV PÉTER

Antiszkeptikus hatás, avagy Nádja és az irodalmi léleklátás
(a szabadnapos antropológus feljegyzéseiből)

KRASZTEV Péter
Ismét újra kell
születnünk
(A szimbolista
irányzat a közép-
és kelet-európai
irodalmakban)
Balassi, 1994

Mítosz, semmi más
(Irodalom, film,
hétköznapi Közép-
és Kelet-Európában)
Seneca, 1997

Drakula
(e-book)
ahonaponyve.hu

„A Balkán köldökén”
Magyar Lettre
Internationale, 16

„Hétköznapi
töröklet”
Magyar Lettre
Internationale, 29

„A szabadnapos
antropológus jegy-
zeteiből”
Magyar Lettre
Internationale, 95,
96, 97, 98, 99

(Ivan Krastevvel)
„Mindig a másik a
Balkán”
Magyar Lettre
Internationale, 27

(szerk.)
A mutáns
egzotikum
(Bolgár
posztmodern
esszék)
2000 – Orpheus,
1993

(szerk.)
Az öskönyv
(Mai albán
elbeszélések)

(szerk.)
Halott világok –
lehetséges világok
(Lengyel esszék)
Seneca, 1994

(szerk.)
Tarka ellenállás
Napvilág, 2013

A 19. század ötvenes éveiben, a bukott forradalmak után csalódott három liberális német tudós, Ludwig Büchner fizikus, Jacob Moleschott fiziológus és Karl Vogt biológus meghirdették a materialista tudomány doktrínáját, melynek hatása a mai napig meghatározza a tudományosság kritériumait. Az egyik kimondta az emberi lény kizárólagosan anyagi természetét, a másik tagadja a testtől független tudat létezését, a harmadik isten és a teológia kiiktatása a tudományos diskurzusból. Ha úgy tetszik, paradigmaváltás, de nevezhetjük forradalomnak a természet- és társadalomtudományokban; azóta minden egyes ellenállási kísérlet szánalomba, vagy nevetségbe fulladt, a tudás gyarapítása és birtoklása csakis ezen feltételek teljesítésével képzelhető el, ezek az ismérvek lettek a világot azóta átszövő modernizációs hatások fokmérői. A „modernizációnak alvetett” kultúrák szempontjából azonban ez egy tipikusan 19. századi evolucionista, eurocentrikus, dőlőfős, domináns, kizárólagos, kompromisszumot nem ismerő, elnyomó szemlélet, mely egyedül a saját valóságát ismeri el létezőnek, és önmagán kívül mindennel szemben szkeptikus. Súlyos vádak ezek, pedig valószínűleg nem az idő járt el felette, hanem a régi, forradalmian harcias reflexeit nem bírja kinőni: intellektuálisan rég megnyert mindent ezen a világon, és talán már megengedhetné magának, hogy tudomást vegyen a rajta kívül létező apró valóságokról. Egy antropológus például lépten-nyomon ilyenekbe ütközik, ami egy pár régi fénykép apropóján jutott eszembe.

1996. márciusa, Vaklinovo, világvégi, bolgár muszlimok lakta falu Rodope déli lejtőin. A képen Aszibe, kalácsképű, meghatározhatatlan korú asszony, kendőben, talpig népviseletben. Kérdeztem tőle, hogy jött neki ez az egész. „Egyszer csak felállok ott a mezőn és látom, előttem egy fehér ember. Megjédtem, lehajtottam a fejem, de az nem mozdul. Azt mondja: Átadok én neked valamit. Átvesszed-e?” „Nem én” feleltem, mert csak félttem azért. Elkezdünk huzakodni, de úgy, hogy belekékült a kezem. Aztán arra járt valaki, hazahozott a szekerén. Itthon megkérdeztem a hodzsától, mi volt ez. Azt mondja a hodzsza: „Mások száz évig várnak erre, te meg ki se vártad, hogy odaadja azt a valamit. Ez volt isten küldötte.” Azóta, ha valaki nálam jár és kérdez valamit, felírom a nevét, éjszaka pedig ő megint eljön, és elmondja nekem a választ a kérdésre. Ha valakin rontás van, és nálam hagyta a nevét, amikor éjjel jön a fehér ember, és beszélgetek vele, olyan mintha filmszalagon látnám keresztül-kasul az illető egész szervezetét. Így aztán már meg is gyógyíthatom.”

Eddig tartott a rögzített felvétel. Megkérdeztem, latin vagy cirill betűkkel listázom neki a családtagjaim nevét, azt felelete, a fehér embernek (értsd: dzsin) ez mindegy. Felírtam latin betűkkel, hadd gyakoroljon az a szellem, gondoltam, és megígértem, hogy másnap a városból telefonálok. Búcsúzóul még figyelmeztetett, hogy elég, ha csak a nevek egyikén van rontás, akkor elfeketedik az egész, és semmit nem tud mondani. Pénzt nem kért. Alighanem tudta, hogy az az igazik nem mondanak összeget, ha kapnak, elfogadják. Valamiscikét azért tettem le neki. Másnap reggel felhívtam, semmit sem tudott mondani: alulról a második név befeketedett. Nem tudta felolvasni a nevet, nem ismeri a latin betűket. De emlékeztem, a két éves gyerek; ilyenkor mi van? Hát ott, ahol

laksz, mondta, sütsz egy cipót, de te magad. Elviszed a paphoz, felszentelteted. Utána kimész vele a temetőbe, és hét ismeretlen között elosztogatod, de biztosnak kell lenned benne, hogy megesszik, különben nem ér semmit az egész. Ja, majd Farkasréten a budai gyászolók szeme láttára megszegek egy langyos veknit, és rábeszelem őket, hogy egyék meg. Meg a hazai pap, aki megszenteli a friss süteket. Mondtam, hogy miféleképpen nincs temetői évészet, és a papok se áldanak kenyeret szíre-szóra. Szinte hallottam, amint megvonja a vállát a vonal túlsó végén. Nem volt több ötlete. Én pedig beletörődtem, hogy Lévi-Straussnak most is igaza van: a mágia kötelezően hárompólusú viszonyrendszer, mely csak akkor működik (pszichológiai gyógy módként, mondja ő), ha a sámán (vagy mágus, jelen esetben látó) a beteg és a közösség a társadalmi közmegegyezés keretein belül maradnak. Aszibe rítusa végrehajthatatlan abban a közegben, ahol a hétköznapijaimat töltöm, tehát közmegegyezés híján ő nem számít mágusnak, és betegség sincs, hiszen a látó által észrevételezett rendellenességet is csak az ő társadalmi közegében ismerik el konszenzussal annak. Se rontás, se oldás a hitetlenek földjén.

Egy próbát még Lévi-Strauss is megér. A gyerekekkel a karomon meglátogattuk Annuskát, a pesti gyógyító-látó adatközlőmet. Még be se léptünk, már csóválta a fejét, hogy ejnye, szemverés... Annuska eredetileg biológus, a kijevi „roxfortban”, azaz természetgyógyászati főiskolán végzett, keresztény, és egész életében városban élt, kulturálisan vagy közösségileg nem is állhatna távolabb Aszibétől. Meg is mutattam neki a róla készült videofelvételt, utálkozva fordította el tőle a fejét, mondván, ennek az asszonynak nincs is aurája, a kevés, ami van neki, olyan szürke, mint a föld, gonosz erők forgolódnak körülötte. Na, de a gyerek, mondom, mit jelent rajta a rontó szem? Pár hónapja valaki akaratlanul csúnyán vagy irigykedve nézhetett rá, ez átütötte az auráját, és most nem áramlik rendesen az energiája, feleli. És? – kérdezem. Semmi különös, előfordulhatnak kisebb rendellenességek, szorulás, felriadás álmában, fejfájás, de nincs gond, két perc alatt leveszi róla; és már körözött is előtte egy égő gyertyával, meg mormolta az igéit; ő angyalok segítségével gyógyít. „És akkor nem kell elvinnem a kenyeret megszentelni, meg a temetőben szétosztogatni, lejött minden rendesen a gyerekről?” – érdeklődtem. Aszibe nézhetett ennyire furcsán, amikor megtudta, hogy nem minden keresztény helyen esznek a temetőben és szentelnek a papok kenyeret. De hiába éltek két nyelvi/fogalmi rendszerben, egymástól ezer kilométerre, és gyakorlatilag mindenben egymás ellentettjei voltak (tanult-tanulatlan, városi-falusi, fiatal-idős stb.), egy közös pont azért akadt: minden ráutalás nélkül észrevettek valamit, amit mások nem. Ilyen ez, nevette el magát Annuska, amikor erről kérdeztem, ugyanarról beszélünk, csak mindenki a maga módján. Vagyis korunk mágusai csak eszközként használják a saját társadalmi közegük fogalmait és szokásait, ettől más és más a kívülállóknak szóló mese, de e fölött (vagy alatt) létezik egy közös lényeg, ami nem fejezhető ki racionális nyelven: az csak működik. Annuska szavaival: a dolgok azért vannak úgy elmondva, ahogy, mert ha másképp mondanám, akkor az mást is jelentene. Jelentsen ez bármit is.

„Látjuk, a varázsló lélektana nem egyszerű” – sóhajt fel Lévi-Strauss (a *Strukturális antropológiában*), de a szkeptikus értelmező is csak vele sóhajt, mert sok választása nincs: vagy elegánsan kiséttél a kontrollálhatatlan játszmából, mint tette azt az „egyszerű, noha kellemes fiatalember”, egy bizonyos Hans Castorp a *Varázshegy* utolsó fejezetében, vagy feladja pozícióit, és beleveti magát az ezotéria ingoványába. Kompromisszumos, harmadik megoldás nem körvonalazódik. 1922 telén Thomas Mann egy csapat német értelmiséggel és művésszel együtt nézte végig Albert von Schrenck-Notzing báró spiritiszta „kísérleteit” Willivel, a médiummal, és bevalottan előítéletek nélkül igyekezett belépni a „laboratóriumba”: „Szkeptikus vagyok, az igaz, de oly szkeptikus, aki szívesen látja, ha valami csakugyan létrejön... De talán épp ez a legmélyesegesebb és legvégtetesebb szépség!” Utólag is érthető, hogy a röpködő tárgyak, a megidézett szellemek, a transzba esés hókuszpókusz volt, Thomas Mann nem látott olyan varázslatot, aminek felfejthető a bonyolult lélektanát. Az efféle mutatóanyagot az ember könnyű szívvel otthagya: ha egy regény főszereplője, akkor kiséttél a teremből, ha pedig szerző, akkor ír egy ironikus esszét *Willi, a médium* címen. És megnyugtatóan érvényben marad Lévi-Strauss – valamint lényegében Weber, Durkheim, Mauss és a többi klasszikus társadalomtudós – álláspontja, miszerint a mágia csak a közös kódrendszerben élő közösségekben belül működik. De mit lett volna, ha Thomas Mann történetesen olyan helyre keveredik, ahol „valami csakugyan létrejön”? Még a székszisben is kételkedni: nem ez lehet a belépő egy harmadik megoldáshoz?

2012. július 27, Brodilivo falu, Sztrandsza hegység, Dél-kelet Bulgária. A fénykép elveszett, az aktuális telefontárcsere áldozatául eshetett, pedig ott biztos fotóztam. A Szent Pantelejmon kápolna és a csodaforrás melletti réten egy tucatnyi ember ül körül egy asztalt, sűrűn emelgetik a poharukat, mögöttük parázson sült a hús. Leültetnek, marasztalnak: a védőszent napján ez mindenkinek kijár, aki megjelenik. Illendőségből gyűjtök egy gyertyát a kápolnában. Az ajtóban megállít egy ötvenes asszony, elmeséli a fia balesetét, ahogy a szakadék előtt az autó fennakadt egy faágban. Tudom, feleltem, utána álmodban megvilágosodtál, hogy szent Petka tett csodát, és tiszteltére felkutatattál a környéken egy elásott csodaforrást. A kötegni gyertya majdnem kiesett a kezéből, életében akkor látott először. Olvastam a történetedet Lilia Sztarava könyvében, mondom, azért jöttem, hogy megnézzem az ünnepeteket, amit leír benne. Lassan megnyugodott, hogy se kém, se úfó nem vagyok, majd elárulta: itt van a faluban Nádja, akiről szintén szól egy fejezet a könyvben.

Így találkoztam először Nádjjával, a látóval. Igazából Nadire a neve, török, de egyszerre hisz minden létező istenben. Valójában kiírta magát a társadalomból, csak önkéntes munkát végez: rodilovóban is egy művészeti gyerektáborban mindenes és salsa tanár, de ott-hon, Ruszében is ingyen szervez kulturális programokat a könyvtárnak. Soha senkitől nem kér pénzt, ha adnak, hálás, de nem csap maga körül hírvérést. A bolgár és a török az anyanyelve, de hallottam beszélni oroszul, és mivel sokat van a gyerekeinel Németországban, németül is megtanult valamennyire. Apró, csontos asszony, aki már csak a koránál fogva is átment az összes megaláztatáson, amit a bolgár állam az államszocializmus idején a kisebbségére mért, de ez semmilyen keserűséget vagy gyűlöletet nem váltott ki belőle, egyszerre kötődik minden felekezethez és nemzetiséghez. A „látáshoz” csak egy keresztnevet és egy születési dátumot kér, onnan

tól – ahogy mondja – rácsatlakozik az információs adatbázisára, és dől belőle az okosság. Nincsenek éjszaka settenkedő dzsinnek, angyalok és auralátás, csak egyetemes „energetikai mező”, amit minden élő és élettelen által kisugárzott rezgések hoznak létre, egyfajta transzcendens internet, ahol névvel-dátummal megguglizunk valamit, és azt Nádja rögtön látja. Ez egy nyelven túli valóság, mondja, nagyrészt képekből áll, amiket ő viszszaalakít nyelvvé, hogy elmondható legyen. Nyilván ő, és a generációjához tartozó látók már sokat olvasnak magukról, főleg orosz forrásokat – számtalan panaszt hallani, hogy az „orosz iskola”, azaz a „látnoktanfolyamok” megmételtyezik az autentikus népi vajákosságot –, ahol a múlt század kilencvenes éve óta többen dolgoznak azon, hogy összeboronálják Vernadszkij, Csizsevszkij és Ciolkovszkij fizikáját a 19. és 20. század fordulójának ortodox keresztény metafizikájával. Ebből a katyvaszból keletkezett például a 90-es évek elején Vlail Kazancejev (akadémikus) elmélete a földi energia „biotikus körforgásáról”, amit az ezoterikus elméleti szakemberek nagy előszeretettel használnak magyarázatként az összes parapszichológiai dribli magyarázatához. Az, mondjuk, tényleg különös, hogy az internet feltalálása előtt már megvolt fejben a koncepció, vagy az igény, a technológia csak megvalósítani látszik a misztikus ábrándot. Azóta ez vált a kicsit is tájékozott látók fő önértelmező narratívájává, kiszorította a fehér embereket és egyéb kósa energiákat, megteszik nekünk, külsősöknek azt a szívességet, hogy számunkra is elérhető metaforát használnak. *Internet of things*, nevezi meg Jeremy Rifkin amerikai ökoguru és az EU új gazdaságfilozófiájának egyik szellemi atyja egészen más kontextusban a maga látomását a világ közeli jövőjéről, a totális globalizációról, ahol a világháló mindenre kiterjed, minden megosztható lesz rajta és minden előállítható általa. Ugyanazt vizionálják, csak mindenki a maga módján – mondhatnám ezúttal Annuska után szabadon –, holott csak annyi történt, hogy a látók a mesei/mágikus fogalomköréből felzárkóztak a globális világháló diskurzushoz a jobb érthetőség kedvéért.

2013. július, újra Brodilovo. Hárman ücsörgünk Nádjával a gyerekábránd kertjében, a táborvezető kedélyesen ugratja Nádját, hogy patintsa már ki az antennáit, csatlakozzon fel a földöntúli internetre, és derítse ki, mit főznek vacsorára. Bemelegítésnek megmondom neki a születési dátumomat. Öreg lélek vagyok, deríti ki, még egy-két inkarnáció, és beérkezem a fénybe, szóval figyeljek, el ne szúrjam így a végén. Az egészségemről is csupa jó, a gyenge pontom a légutak, mondja, ami attól van, hogy olyan két-három éves koromban kis híján behaltam egy légúti betegségbe, ettől volt az allergiám és kapom meg gyakran a légcsőhurutot. Na, ez marhaság, ilyen soha nem volt, mondtam, amire csak megrándította a vállát, és mondta tovább. Ezt-azt eltalált, mondott dolgokat a jövőről is, nyilván, fából vaskarika. Már nem is figyeltem rá, ez se az a pillanat, gondoltam, amikor „valami létrejön”. Aztán kérdeztem barátokról, ismerősökről, akinek tudtam a születésnapjukat, időnként elképesztő részleteket tudott róluk, de mind olyat, amit én is ismertem, pontosan azokat a kifejezéseket használta, amiket már én is megfogalmaztam az illetőről. Mintha a fejemből szedte volna ki a képeket, és saját fogalmaival visszadobta volna nekem. Jósolt politikáról: azt mondta, amit szerettem volna hallani. Mint utóbb kiderült, a jövőt soha, de még véletlenül sem találta el. Ez megnyugtató.

Másnap felhívtam telefonon, és bocsánatot kértem tőle. Már eljöttem Brodilovóból, amikor eszembe jutott, hogy anyám mesélt egy gyerekkori tudógyulladásomról,

amikor a patikában lejárt antibiotikumot adtak, és mivel két napig nem hatott, félholtan vittek be a kórházba. Erről teljesen megfeledkeztem, Nádja hozta vissza az emlékezetembe. Hogy létrejött-e valami, nem tudtam, de alakult. Elkezdtem tervezni a következő évet.

2014 július, Brodilovo. Ketten ülünk Nádjával a kertben, az asztalon diktafon. Ezúttal nem csak kép-, de hangdokumentum is készül. Azt játsszuk, hogy budapesti barátaim kérdezik tőle rajtam keresztül, ő pedig látja őket és beszél róluk. Annyit tud, hogy a barátok írók, magyarok, illetve megmondtam neki a keresztnevüket és a születési dátumukat. Mivel a jövőről is beszél, kívártam egy évet, míg a szó szerinti leiratot, a saját közbeszólásaimmal együtt elküldtem az érintetteknek, akik aztán írásban reagáltak. Előre figyelmeztettem az érintetteket, hogy Nádja nem narratív történetet mond vissza, hanem a maga nyelvi és fogalmi eszközeivel rekonstruál valami nyelven kívüli, kép- és jelszerű érzetet. A karma és inkarnáció története feltehetően szintén fogalmi kapaszkodó egy soha nem látott, hallott, ezerötszáz kilométerre élő, különös foglalkozást űző embernek a meghatározására, vagyis valamelyest úgy kell kezelni, mintha egy álmodandó el, és annak az elemeit próbálhatjuk jó megközelítéssel felfejteni. Nádja mondókat szerkesztve közlöm, kurzíválva az érintettek hozzá fűzött megjegyzéseivel, zárójelben a saját kommentárom.

Viktor, 1962 (...), mondom.

Egészség: oda kell figyelnie az étkezésre, a szívére is nagyon vigyázni kell, van, hogy kiesik a ritmusból, katog. Úgy tizenöt-húsz évvel ezelőtt átélt egy tragédiát, vagy volt olyan élménye, ami nagy hatást tett rá, a mai napig nem dolgozta fel rendesen, ezt húzza maga után, mint terhet. *Emésztési gondjaim éppenséggel nincsenek, a vesémmel sincs gond, viszont a szívritmia tényleg volt pár évig, mikor elvesztettük a lakásunkat – 90-es évek. Talán még most is előjön néha valami belőle.* (Erről fogalmam sem volt, mitől is lett volna.)

Áll még előtte egy megpróbáltatás, ami valamilyen ingatlanokkal kapcsolatos. Ha tud, már most nézzen utána, ássa ki a papírokat, hogy amikor helyzetbe kerül, tudja, hogy jár neki is egy szeglet ebből. *Van neki fivére, ugye? Nagyon vigyázzon vele. Az öcsém az érezte, hogy voltak ügyei, de az nem áll, hogy féltene kellene tőle bármit is.* (A történetet már előtte ismertem, itt nem is részletezném.)

Inkarnáció: Előző életeiben harcias ember volt, mára ebből az maradt meg, hogy nem tud ellenállni a harcnak. És nem is fog, ezzel megy el erről a világról, hogy újra-szülessen. De előző életében lovag volt, olyan ember, aki valamilyen ügyért harcolt, olyasmért, amiért elkötelezett volt. Nagyon erős akarátú, uralkodó természetű ember volt. *Igen, a lovag és az eszmék és a harci játék.* (Viktor komputeres stratégiai játékok iránti szenvedélyéről akkor még nem tudtam. A regényeiben leírt csatajelenetekre gyanakodtam, amikor erről beszélt.)

Munka: Amibe most belefogott, azzal nagyon vigyázni kell, mert lopják az ötleteit. Ne beszéljen senkinek a terveiről, mert nem tudni, kinek kellene. Nem kért szívességet ne tegyen, ez neki a gyengéje. Ami pedig a művészetet illeti ez az éve még egy kicsit nehéz lesz, de az elkövetkezendő tízben egy sor kiadót cserél, sokat ad ki. *Azt én tudom, hogy az ötletekről nem szabad beszélni, de nem a lopástól félek, hanem hogy a pofázás saját magamban elrongálja a lendületet. Nem is mondom el őket senkinek, még a legközelebbi embereknek sem – kivétel, amikor megbízást kapok, mint pl. legutóbb a Möb-ionra, mert hát azt eleve tudják mások is, pl. a megbízók.*

A Zsolnayt tényleg elmondtam a P. Horváthnak, de ő már régóta gyűjtötte magának az anyagot hozzá, én csak a lökést adtam meg, szóval nem sajnálom tőle. (A gyakori kiadváltásról is tudtam, a Zsolnay könyvről csak annyit, hogy más előbb írta meg, mint ő.)

Párkapcsolat: Ennek a jóembernek van egy helyes barátja, nincs egyedül. Csakhogyan erős a riadalma attól, hogy mennyire lehet szabad és boldog, mennyire adhatja át magát az alkotásnak, ha van ez a nő. A dilemma úgy szól, hogy átadja-e magát teljesen a nőnek, vagy csak az alkotásnak. És egyelőre a nő világ marad inkább háttérben. A lány rettentő helyes, az a fajta, ahányszor ránézel, mindig csak mosolyog, jólelkű, jószándékú. Hatalmas sztoicizmus van ebben a lányban: nagyon tudja túrni az emberünk sötét oldalát. Jó lenne, ha meg tudná őt tartani, de kicsit olyan szeles. Rokonszenves flörtölő, a nő, akivel van, mindig önbizalmat meg életerőt kap tőle. Az benne a szép, hogy a kis jót, ami a nőben van, azt úgy felnagyítja, hogy ettől a nő a világ legfontosabb emberének érzi magát. *Ha nem is :), de éppen azért csodálatos. Nem a konkrét esetet látja, hanem nagyjából a viszonyokat és az alapbeállítást.* (Ez azért nem különös, mert gyakorlatilag szó szerint visszamondta, amit én tudtam és gondoltam a két ember kapcsolatáról.)

Judit Ágnes, 1973 (...), folytatom.

Egészség: Pillanatnyilag kimerültek az energiaforrásai, alacsony a vérnyomása. Valamilyen szörnyű diétának vetette alá magát nemrég, ami kárt okozott a gyomrában. Kezdődő gyomorfekélye van, táplálkozzon rendszeresen, mondd meg neki, igyon sok folyadékot. Hajlamos a hízásra, de nagyon bájos, szimpatikus, tényleg érdekesek a vonásai, szép a szemöldöke ... *A gyomrom tényleg fáj mostanában, pedig a diétát 2013-ban csináltam.* (Ezt biztosan nem tudhattam.)

Párkapcsolat. A férfiakat szereti, nem zárkózik el előlük, de követel is tőlük. Csak egyet tévedjen egy fiúcska, máris asztala viszta. Szereti, ha a pasi olyan, amilyennek ő elképzelem. De lesz neki kisgyereke. Fiú. Az apa is jó családból való lesz, nem lesznek szegények. Ő pénz nélkül sosem marad, hidd el, bár nem mondom, hogy hajszolná az anyagiakat, csak annyi mindig lesz neki, amennyi kell. Pasiból se olyat keres, aki gazdag, csak a fejében legyen valami, nem feltétlenül kell, hogy tele legyen pénzzel. Amúgy meg szereti a jó társaságot, de alkoholt gyakorlatilag alig iszik, a férfitől meg elvárja, hogy jókedvű legyen, hogy ellentmondjon neki. Ő vizsgáztatja a pasit, próbára teszi. *És a legrosszabb, hogy lesz egy fiam, mert lányom van.* (A felvétel pillanatában JÁ már állapotos volt, amit nem tudtam, de a jóslattal ellentétben, lánya született. Eddigi tapasztalataim szerint Nádja mindenkinek fiút jósol, ha gyereket akar mondani. Ami a párkapcsolati viszonyait és a társasági viselkedését illeti, az teljes egészében az, amit én gondolok róla.)

Inkarnációk: Nem világszépesség, de vonzza az embereket. Méghozzá az olyan embereket vonzza, akik nincsenek feltétlenül jó szándékkal iránta. Na, most figyelj meg, hogy kapcsolódnak a dolgok: ha visszamegyünk az időben, ő rendkívül rokonszenves udvarhölgy volt. Ráadásul Ausztria-Magyarország idején. Innen van neki egy tartása. A gazdagok és nemesek gyerekeit tanította, a többi udvarhölgyét, és rettenetesen művelt nő volt. És ma is így van, hihetetlenül művelt ember. Udvarhölgyként hihetetlen képességekkel rendelkezett. Matematikával is foglalkozott, alkímiaival, amivel akkoriban szokás volt, zenélt is, mármint világi zeneművekkel is foglalkozott. Ez mind benne van ma is, akárhova leteszed, ezek a képességei előjönnek, a zenélést is onnan hozza magá-

val. Nagy karrier előtt áll, de nem fogadja meg a tanácsokat. Ezt mond meg neki, ez villant most föl nekem egy töredék másodpercre. Karmikusan terhelt, hiszen a királyi udvarban élt, onnan ered ez. Ott megvolt benne a fennhéjázás, a kapzsiság, a rátartiság, és ez az újjászületés után is halmozottan nyomokat hagy. Ezt tisztítja most ki magából. Amit ír, abból az előző életem a legjobb, mert az nem bizonyítható. (Az inkarnációs fogalmi kapaszkodó itt Já tanári előéletére utal és az irodalmival párhuzamos zenei képesítésére és pályafutására.)

Krisztián, 1976, (...) folytatom.

Inkarnáció: Ebben a fiúban rengeteg a nőiség, sok benne a gyengédség. Annyira finom, hogy néha naivitásba csap át. Ez azért van, mert az előző életében nő volt. Ez azt jelenti, hogy fejlettebb az intuíciója, mit más férfié, és az intuícióját kell követnie, az sosem fogja cserbenhagyni, de még nincs felkészülve arra, hogy hallgasson rá. Szóval, a közeli múltban, úgy körülbelül 1820-as években nő volt. Dolgozott a családi vállalkozásban, amit látok, az egy szerény kislány, nagyon visszahúzódó és szégyenlős. Hosszú haja van. De nem Magyarországon, ő most is Franciaországhoz, vagy Spanyolországhoz vonzódik inkább, ott lehetett. Se gazdag nem volt, se szegény, a családjával együtt dolgozott, leginkább is a vidéki családi gazdaságban, eljárt a piacra. Volt pénz a kezében, ha a kereskedelem felé orientálódik most, akkor kereshet pénzt. De elkeseredett is a fiú. Nagyon zárt a lelke, alig tudtam bejutni. Azért mégis sikerült olvasnom belőle valamit. Az nagy eredmény, ha olvasni tudsz valakinek a lelkében. De alig tudtam bemenni. Pedig most még ő is akarta, hogy bemenjek. Elképzelted milyen, ha nem akarná. Grammonként tudom megnyitni. De az a lelke, ezt ő nem tudatosan csinálja. És ez is azért van, mert nőies, vagyis nő volt. Az apró félelmek és szorongások benne vannak, de nem szabad kimutatnia. Félnie kell, holott egyáltalán nem elveszett. Átbeszéltük különben J-tal, ő is elolvasta, amikor először megpróbáltam neki elmagyarázni, hogy mi ez, nagyon szkeptikus volt, de aztán meglepődött ő is. Különösen azért, mert nem akar úgy tenni, mintha személyesen ismerne, vagy mindent látna, ettől még hihetőbb. (Ebből a fejtegetésből azért is hagytam meg többet, mert ez részben a látó önmagyarázatát is tartalmazza, hogyan értelmezi a saját tevékenységét. Az érzékeny jellemrajz – a karmikus segédnarratíva közbeiktatásával – ebben a formában soha nem fogalmazódott meg bennem, de ez végső soron az összes reinkarnációs vízióra érvényes.)

Égészség. A veséje jó, a tüdeje rendben van. Fizikailag beenged, gyakorlatilag beszkennelem. De a lelke bezár, a teste nyitott. Mi csak eddig kommunikáltunk, többet nem látok. A lelke olyan, mint egy gömb. De ennyire akart beengedni, ennyire mentünk. Ha olyat kérdeztél volna bárkiről, aki kívülről, és nem akarja, akkor azt mondtam volna, hogy bocsánat, Péter, nem megy. Megdöbbenett, emésztetem kell. Baromira felkavart, bocsánat, nem veszettül pontos, de nagyon jó helyeken nyúl be. Negyven leszek, azt hiszem a legjobbkor jött! (Mint ahogy volt is olyan, akinél azt mondta Nádja, hogy nem tud a közelébe férközni, mert nem engedi az illető. Ott nem is mondott semmit.)

Endre, 1951. (...), mondom Nádjának.

Inkarnáció. Mit akarsz róla tudni? Ez az ember nagyon messziről jön. Van benne valami orosz eredet. Igor herceg idejéből, vagy II. Katalin idejéből... Ez egy bogatír, látom a vértetét, ahogy abban a korban öltöztek. De

biztosan van valami orosz vonás. Keresse csak meg a gyökereit. Fizikailag is keresse. Hogy kik voltak az ük-ük-ük stb. szülei. Bár lehet, hogy látomásban is megjelenik neki, álmódhat is róla. Férfi volt, és pasi is marad. Titokzatos, mert azt mondja: „én vagyok az isten”. Rettenetesen tiszteli magát. Nagyon. Elvei vannak, szigorú önmagához is. Már a tartása is ilyen. Neki egyetlen női élete nem volt előzőleg. És mindig vezér volt. Most is ilyen. A párkapcsolatokban zsarnok. Na, jó, ez túl erős. Nem adja meg a nőknek az elsőbbséget, nem engedi, hogy elmondják a véleményüket. Ez mind az előző életében szerzett tapasztalatból jön. A gyengébbik nemmel való viszonya arról szól, hogy akkor szexelünk, amikor én akarok, nem amikor te. Ez a bogatírsága. A hatalom kifejeződése. Amúgy meg belevaló, szimpatikus ember, elbájoló, nem látszik rajta a kora. Szépek a vonásai, karizmatikus. És ez a karizma nagyon jól jön neki. Csak a hálójába ne kerüljön az ember... Az ilyesmi olyan, h. az ember elkezd „belelátni”. Pl. az „oros” – arra sosem gondoltam. (Az orosz inkarnációs eredet újfent egy kreatív metafora a domináns, visszautasíthatatlan maskulinitásra; az orosz rendszerint a hatalmi- és erőpozíció pozíció metaforája. Más kérdés, mennyire van ez átfedésben az Endréről bennem élő képpel – alighanem több ponton is. Vagyis a metafora biztos nem az én tudatomból (vagy miből is) származik, a tartalom mindenképp. És a külsejének a leírása sem tükrözheti a tudatos értékítéletemet, mert ez Endre külsejéről Nádja markánsan feminin álláspontját képviseli.)

Munka: Olyan, mint a kutya: ha egyszer elkapta a csontot, ki nem engedi. Harcol, lekaszabol, ha kell, de az ő akarata fog érvényesülni. Igen, érdeklik a szláv dolgok, beleássa magát az ilyesmibe. A pénzzel nincs gondja. Ha kérész tőle kölcsön tíz eurót, és ad, abban a percben emlékeztetni fog, amikor a határidő lejár. Ha nem adod vissza, leír egy életre.

Végül Orsolya, 1976 (...), mondom.

Inkarnáció. Ja, hát elég ránézniem, látom mennyire excentrikus külsőre, meg csinoska is nagyon. Mintha megrajzolták volna. Nem kis töpszli, egyenesen milydy, tud banni a férfikkal. Méghozzá nagyon jól kezeli őket. Ennek egyszerűen az az oka, hogy előző életében kurtizán volt. Körülbelül akkor, amikor a Kurtizánok tündöklését és nyomorúságát írta Balzac. Rádásul nagyon elit kurtizán volt. Madame. Ez máig hatással van rá. Nagyon ad magára, friss szellemileg, hiú is, persze. Jó csaj, minden tip-top rajta, a frizurája is. Hiú, igen, túl hiú néha. De nálam jó lehet a hiúság, pl. sportra, felkelésre, táplálkozásra figyelésre, sok alvásra figyelésre. A frizurán nevettem nagyon – tudod, nem szeretem a saját hajam, de a műhajaim valóban elég jól be vannak löve.

Lélek. Az nyitott, szép. Najszen, majd egy kurtizán lelke bezáródik... Ilyen nincs. Teljesen nyitott a férfivel felé. Tudod, hogy táplálkozik a férfiktól energiával? Lehet, hogy energiavámpír. Előfordulhat, hogy megfájdul a fejed, ha sokat vagy a közelében. Még szemmel is verhet esetleg. Szereti, ha finoman beszélnek vele. Igaz!!!! És talán nem véletlen, hogy a legközelebb álló barátaim is férfiak – gyakorlatilag egy, max. két kivétellel mindegyik. És hallottam már, hogy ha velük vagyok, nincs más – kiszédem őket. Talán nem vámpírság, intenzitás: amikor velem vannak, mindent akarok.

Égészség. De nagyon vigyázzon a veséjére, mert az égészsége ott van fenyegetve, meg a genitáliákra. Járjon rendszeresen orvoshoz. És lazuljon el. Kicsit figyeljen a tüdejére meg a májára, de nincs vele gond, a vérnyomásával sincs. Jól néz ki, nem hízott el, sokáig lesz még

szép. Öregkoráig. Kilencven évnél is többet fog élni. Ezt szeretném, hahahahaha. A vese nagyon igaz. Állandóan felfázom, itt bajok vannak, a folyadékgyensúlyra is mindig kell figyelnem.

Kapcsolat. Fél a szexualitástól. Kelletti magát, de amint szexre kerülne sor, bezár. Igaz. Ezért volt olyan kevés szeretőm, sok kell hozzá, hogy odáig eljussunk. De a hódítás játék, elképesztően fontos, csak aztán gyors rükev, visszavonulás. Ezért sok férfi megutált, nem értik: ha addig hívtam őket minden jellel, most miért nem. Ez azért van, mert amikor kurtizán volt, telődött vele. Tisztán kurtizán volt. De annak a szexnek semmi köze a szexualitáshoz. Ez lesz a partnere, ez a mostani, nem lesz más, aki így elfogadja. Nem viseli el, ha valaki hangosan rászól. Érdekes személyiség, excentrikus, de okos. Okos, találékony, ravasz. Szegény L. De ő is mondta már, hogy úgy néz ki, ez már így marad. Mivel nehezen létesítek kapcsolatot, ragadok, kapaszkodok abba, ami megvan. És valóban nem viselem a hangos szót sem, szerencsére L-nél ettől nem kell félni, 15 év alatt kiabálás talán ha kétszer volt. Befordulok az erős hangtól, kikészülök. Talán azért, mert anyám nagyon hangos volt. A kedvesét meg sokan sajnálják, mondják, hogy lehet ezzel a kurtizánal együtt élni? Mondják bizony, meg próbálják lebeszélni rólam. De mondom neked, ő nem ilyen. Csak vonzza a férfiakat. Aztán beléjük harap, mint egy hárpia. De nagyon édes amúgy. Hogy aztán gyerek meg ilyesmi lesz-e, azt majd ő dönti el. Ha ő így dönt, mert ő a vezér ebben a szituációban. Olyan nincs, hogy valaki ráerőlteti, mikor szülnön. Nincs, az bizony. Egyelőre az van, inkább nem, kis idő van még. De L. is rám bízta.

Pályafutás. Mondd meg neki, hogy bátran folytassa, amit eddig csinált. Ennek semmi köze a köztöködéshez, amit művel. A köztöködést csak te látod annak, ő ebből merít energiát. A helyükre teszi a dolgokat, és ennyi. És vigyáz a saját területére, ez van. Rettentő féltékeny. BETEGESEN. És nem csak szerelemben, sajnós. Néha azt érzem, megöl. Barátaimra is ugyanúgy tudok, a kizárólagosságot kedvelem. Kifordít sokszor a féltékenység öngamból. És nem tudom leküzdölni, hiába próbálom. Ebből sok konfliktusom van. Sokat írt már, de még rengeteg áll előtte. Most is épp benne van egy projektben. Azt csinálja, hogy ha leül írni, akkor ír, írás közben bármi is történjen, semmi nem tudja onnan elmozdítani, ha az özönvíz jönne, az se. Összeszedi az anyagot a fejében, a „harddiszke” memorizálja, de senki sem tudhatja meg, miről ír. Igen benne vagyok egy projektben, és igaz, hogy ilyenkor elvadt vagyok, nem érdekel semmi, elutazom, csinálom, addig más nemigen fér a fejembe – a munkáim csinálom ugyan közben, de ha választani kell, az alkotás marad. Amíg nincs meg a TELJES váz és ötlet, addig jegyzetek, magamon próbálgatom, csak ha kikristályosodott, akkor beszélek róla. Már kicsi kora óta karrierista. Van neki lánytestvére is, ugye? A testvére meg a teljes ellen-tété. A lánytestvére jóval szebb nála. Meg szimpatikusabb is. Nem is fogja mutogatni a konkurenciát. Ők két külön világból származnak. Igen, a húgom szebb, gyerekmódel volt, és ő sokkal kedvesebb is, szereti szervezni a társaságot, az életet. Tényleg ég és föld, mégis közel állunk egymáshoz. De fontos, hogy nem konkurencia, azt nem bírnám.

Jó és tehetséges író, szimpatikus nagyon, tiszta a lelke, makulátlan; nem használ mágiát. De az a kurtizánság benne, az nagyon erős. Viszont nyitott a világra. Na, egy példa: ha te most ezt lefordítod neki, amit most mondtam, ő ezt magába szívja, úgy értelmezi, mint tanácsot, és ennek hatása lesz rá. Rajtad keresztül jut el oda, úgy tekinti, hogy törődtek vele. Igen, a mostani munkámban

épp a magam mozgatórugói után nyomozok, próbálok szigorú lenni. Hogy végre tisztán lássam magam!

Úristen. Ez most betalált. Gyakorlatilag minden igaz. (Ehhez nehéz bármit is hozzátennem. A kurtizán asszociáció, nyilván, nem származhat tőlem, de ennyire pontosan akkor se lehetne valakit leírni, ha közben a fényképét nézné.)

Maradva a Varázshegynél: a regény két ideológusa, Settembrini és Naphta teljes egyetértésben legyintenek ezekre a szokatlan portrékra: ők ebben szintiszta spiritizmust látnának, márpedig a felvilágosodás oldalvívén felelőkéllő spiritualizmus (teozófia, antropozófia, okkultizmus stb.) legalább annyira vállalhatatlan volt az egyre szigorúbban szakosodó, racionális humán- és társadalomtudományok számára, az egyházak szemében pedig minden „mágia” a sátánnal cimborál. A 19. század második felében Amerikából Európába, főleg Németországba átszivárgó okkultizmus prófétái olyan mértékben túljátszották a performanszaikat, hogy (durva közelítéssel) megérdemelten váltak közneveltség tárgyává, de legjobb esetben is a tudomány mostohagyerekeivé, ahogy egy Heather Wolfram nevű kitűnő szerző fogalmaz. És, persze, a tudás/megismerés jogáért folytatott vesztés harcból, az „ariozofia” a perifériáról érkező lassan összebútorozott a modernitás másik zabigyerékével, a náciizmussal, megkísértette egymást a két vállalhatatlan ideológia, majd a második világháború után, a hatvanas években, a legváltozatosabb formákat öltve bukkant fel a mindenkor alternatív mozgalmak háttéreszméjeként. Közép- és Kelet-Európában, de még a Szovjetunióban is az államszocializmus idején földalatti teozófus és antropológus sejtek pátyolgatták az „okkult tudományok” emlékeztetőt, majd a rendszerváltás után a new-age-dzsel kevert ezoterikus misztifikációkkal vigasztalta magát a populáció jelentős része az egyre követhetlenebb változások közepette: ez lett a legmasszívabb alternatív ideológia a mindent átható társadalmi anómia közegében. És, nyilván, a tömeges szkepszis kiterjedt mindenre, ami hivatalos, mainstream – a történelemtől a táplálkozásig, a betűhasználattól (vö. rovásírás) az igazságszolgáltatásig, az egyháztól a gyógyászatig, a közgazdaságtól a fizikáig stb. –, a tudás hegemóniájára törő narratívák elvesztették a tekintélyüket, hiszen az ellenségesnek tekintett mindenkor hatalommal hozzák hírbe.

Csak hogy amikor Nádját hallgatjuk, félretehjük az ideológiát, üdvtant, hitet, életmódot, társadalmi narratívát, auralitást, nem merülhet fel az üzérkedési szándék, a hatalmi játszma gyanúja, vagyis nem szkepszis, hanem fajejűség lenne eltekinteni attól, hogy „valami tényleg létrejön”, ráadásul olyan „valami”, amiből nem sétálhatunk ki, mint Mann hőse a szeánszról. Nádja portréiban az emberekhez társított képzetek pontosak, legalábbis semmiképp sem olyanok, amiket sem én, mint az őket ismerő közvetítő, sem ők maguk természetükkel ellentétesnek mondtak volna. Tény, hogy minél pontosabban ismerem az illető magánéletét, annál „nyitottabb” Nádja előtt. De ez csak tendenciájában igaz, a részletekben nem feltétlenül. Ez két lehetőséget vet fel: I. Amennyiben az én agyamból szűri le a képzeteket, kiderülne, hogy meglepően kreatív vagyok a metaforagyártás terén; akkor a kérdés csak az, hogyan jut be oda, és milyen formában veszi át a képzeteket. És még mindig hiányzik a magyarázat arra, honnan tud arról, amiről én nem: például az egészségre vonatkozó részleteket, vagy miből érezte meg JA terheességét, bár itt előfordulhat, hogy emlékezetem valamely zugából és elő kimondatlan

következtetéseket, létező, de elfojtott tartalmakat, sejtéseket, téveszméket stb. 2. Rajtam, a közvetítőn keresztül tényleg eljut valamihez, ami ezeket az embereket megmutatja neki? Ezt a józan ész nevében meg kellene tagadnunk, ha meg nem, akkor mi az, és hogy jut el hozzám?

Az agyfejtés és távolbalátás technikai részének magyarázata továbbra is a természettudomány illetékességi körébe tartozna, bár az említett von Schrenck-Notzing báró már 1891-ben megállapította a „Fizikai kutatások társaságának közleményében”, hogy „amennyiben igaz, hogy az egyik agy hatni tud a másikra az ismert érzékszervek közbeiktatása nélkül, akkor ez a felfedezés korszakos jelentőségű, és messzire vezethet”. Azóta minden nagyhatalmat megkísértett az úgynevezett „para” jelenségek kvázi-titikos kutatásának a lehetősége, de ezek a 90-es évekre egytől-egyig elhaltak. Feltehetően belátták, hogy semmiféle hadászati célra nem használhatók, a gyógyászatban semmivel sem hatékonyabb a tablettánál (sőt...), a jövőről csupa badarságot mondanak, és ezen túl meg elég szertelenek, nehezen intézményesíthetők, így adóztatni is körülményes őket. A léleklátás megmaradt a szegények pszichoanalízisének, kikerült a tudomány érdeklődésének fősodrából. Ez ráadásul egybeesett a globális hálózatok igényének felmerülésével, műszaki megvalósításával, és a transzcendens, ahogy Umberto Eco a *Foucault-ingában* megfo-

galmazta, fokozatosan átköltözött a cybertérbe: Annuska és Aszibe „mágikus segítői” és „lélekvezetői” új szerepre találtak egy globális hálózatos információáramlásban. De legalábbis kiverekedtek magukat abból az evolucionista gettóból, amit Lévi-Strauss és a (vallás)szociológia klasszikusai a „mágiának” szántak.

A kérdés tehát semmiképp sem az, hogy létezik-e ilyesmi, és ha már egyszer igen, akkor hogyan működik, hanem az, újírja-e egy ilyen jelenség megértése a szellemi közegünket alkotó történetek jelentős részét, meg kell-e foltozni azt a hálót, amit Clifford Geertz szerint az ember (pókként) jelentésekből maga köré fon, hogy legyen mibe kapaszkodnia, vagyis nevezzük a nevé: a kultúrát, és ezen belül is a vallásokat és hiedelmeket, az összes sámánnal, mágussal, karizmatikus vezetővel, misztikus szenttel és prófétával együtt. Vagy ne is menjünk ilyen messzire: képes-e a három német úriember által a 19. században körvonalozott, azóta diadalmas és modernizáló „életelmélet” szembesülni azzal, hogy létezhetnek párhuzamos megismerési és kommunikációs formák, melyek korról korra és kultúrától kultúrára új küllemet öltve túlélnek, vagy továbbra is csak azt hajlandó észrevenni, aminek a működésére ön maga számára elfogadható téziseket tud kimondani.

Egy kicsit azért szkeptikus vagyok.

SZÉCSI NOÉMI

A világ vége

A hatvan körüli férfi egy szál ingben ácsorog a liftben, amikor beszállok. Ősz haja és szakála van, mint a Mikulásnak.

– Hideg van – indítványozom a témát a tíz emeletig tartó utazásra.

– Ilyenkor már nappal is fagy – feleli a kanadai tél teljesítményére büszkén. Összehúrom magamon a polárkabátot, majd végigmérem az ő lenge öltözetét:

– Nem fog így fájni?

– Csak táncolni megyek a sarki bárba – magyarázza a fehér hajához illő vidámsággal.

Vagy a lifttel süllyedünk, vagy a kozmopolita szuper egóm alatt rejtlő kelet-európai tudatalatti rándult összeijedtében: szabad ezt? De a rándulás csak egy pillanatra tart, mint minden olyan alkalommal, amikor gondtalan és felszabadult embereket látok, akik azt csinálják, amihez kedvük van. Visszanyerem az önuralmam, földet érünk. Némán, de udvariasan mosolyogva ballagunk a kijárat felé. Ha este hat után megyek le tejért, a toronyházunk bejáratától jobbra eső első kirakatban mindig ezüstflitertes ruhába bújt nagydarab alakok hátát látom, körömpipőtől megfeszülő izmos férfivádlakat, körülöttük félkörben felszejlő közönséget.

Liftből útitársam a transzvesztitabárnál leválik, én a helyi melegközösség fútcáján átkelve – sűrűn előfordul bárók és szexshopok, szivárványos zászlók, szexi rendőrflúk és kigyúrt lányok a tűzfalakra festve – folytatom az utam a hangárszerű szupermarketbe, ahol végén és vegetáriánus, laktóz- és gluténmentes, nem bio, de főleg bio, teljes kiőrlésű, cukormentes, tejmentes, lisztmentes és energiamentes, amúgy pedig a világ minden pontjáról származó, és felőlem nézve többnyire egzotikus konyhákhoz szükséges áruk között válogathatok. Együtt sodródva az örökbefogadott gyermeküket terelgető melegpárokkal, jól-rosszul lemosott sminkű transzférfiakkal, idősebb ázsiai nőkkel, ránézésre indiai és

afrikai eredetű diákokkal, etnikailag úgyszintén meglehetősen sokszínű, rendületlenül udvarias és jókedvű pénztárosoknál fizetve.

Nem vitás, kissé világvége hangulat van.

Mert itt, Toronto belvárosában már vége van a fehér, heteroszexuális középosztály és a hagyományos családok uralmának, meg az európai származású ember fensőbbiségének a világban. Lelkileg nem rendít meg annyira, mint kellene.

Mert „ostoba kurva” vagyok – ahogyan az internetes trollok célrátörően megfogalmaznák hasonló esetekben –, „akiből már az életosztón is kivestett”. De nem elsősorban azért. Ha az ember Kelet-Európában született, és nem fogékony a kompenzációs nacionalizmusra, akkor eleve a teremtés veszteségének érzi magát, ezt szívta magába az undorítóan gejl szocialista óvodai kakaóval. Ráadásul nő is vagyok, jobban megszoktam, hogy nem a világ urai közé tartozom.

Pedig biciklire ültem. A nők ugyanis biciklin érkeztek meg az emancipációba, ezt éppen a feministákat gúnyoló 19. századi ábrázolások értették meg velem. Ime egy 1895-ös sztereotípiá – vagyis két egymás mellé nyomtatott, látszólag egyforma, de egy sajátos lencsén át nézve háromdimenzióssá váló fénykép – a torontói bohapiacról: a gyerekek a padlón játszanak, omlik a vakolat, de a nő, ahelyett hogy rendet rakna, biciklizni megy. És előtte még van képe kipucoltatni a cipőjét a mosás előtt ácsorgó férjével... Aztán egy másik: a férfi házimunkát végez, a nő biciklin a dolgára siet. Egy harmadik: a férfi mosogat, a nő meg olvas, de azért ott van letámasztva mellette a bicikli...

Persze sokkal bizarrabb úgy olvasni arról, hogy odahaza a konzervatív politikusok leparancsolnák a nőket a szimbolikus bicikliről, hogy egy észak-amerikai nagyváros melegnegyedének peremén, egy transzvesztitabár mellett lakom. Az egyik barátom váltig állítja, hogy ott-

SZÉCSI Noémi
Finnugor vámpír
Európa, 2002

Kommunista Monte
Cristo
Európa, 2006

Utolsó kentaur –
társadalmi lektűr
Ulpius ház, 2009

Nyughatatlanok
Európa, 2011

Gondolatolvasó
Európa, 2014

(Fehér Bélával)
Hamisgulyás
Hadikönyha
a 20. századi
Magyarországon
Helikon, 2015

(Géra Eleonórával)
A budapesti úri nő
magánélete

(1860–1914)
Európa, 2015

„A világ mint nyelv-
lecke”
Magyar Lettre
Internationale, 99

hon a tévében – lássa, aki nem vak, hallja meg, aki nem süket – a testvér fontosságáról szóló reklámot sugároznak. Ez őt mint későharmincas, önhibáján kívül egyedülálló és gyermektelen nőt nyugtalanítja – bizonyára éppen ezzel éri el a célját a társadalmi hirdetés.

Engem is nyugtalanít. Nem tettem eleget állampolgári kötelességemnek, csak egyetlen gyermeket szültem, azt is teljesen véletlenül, mindenféle előzetes társadalmi megfontolás nélkül. A középosztályban születő gyerekek tábora Magyarországon a népes roma családok, Nyugat-Európában pedig várhatóan a bevándorlók közösségei pótolhatják ki, mert a magamfajta már nem lehet számítani: biciklire szálltam, kitekertem vele a szakadékok szélére, és most bámulok a tátongó mélységbe. Ám a belém ültetett lelkiismeret-furdalás ellenére sem vagyok már képes hátrafelé tekerni.

Pedig felemelő lehet azt érezni, hogy az ember tesz valamit az emberiségért. Pár napja a Joker-arcú amerikai nők egyike beszélt a tévében: túlbotozott, agyonplasztikázott, szinte nem is emberi lény, hiszen az nem lehet, hogy egy hatvan éves nő úgy nézzen ki. A vegetarizmus áldásainak tudja be kortalan külsejét, majd önmagát vállon veregetve kifejti, hogy a húsfogyasztás mellőzésével még a bolygót is megmenti.

Nehezen tudom elképzelni, hogy a jövőért kampányoló luxusszó életmódja bármilyen tekintetben takarékos, vagy akár azt, hogy gyengéden zsákmányolná ki a Földet az a vegetáriánus termék, amely amerikai menyiségekben készül. Pedig amikor még neveltség tárgya

volt a szakállas, muzsikings tolsztojánus lila passziója, a vegetarizmus, az egyetlen dolog, ami a gúnyolódókat is letorkollhatta, az étrend olcsósága volt, ezért prédikálták a századelő marxista társadalmi reformerei a munkástömegeknek a puritán, húsmentes étkezést. Hiszen amiatt ért fel szinte csendes lázadással húst nem enni, mert a középosztálybeli étkezés elképzelhetetlen volt bőséges, „erőt adó” húsadagok nélkül.

Még hogy léteznek politikától mentes társadalmi szokások! Aztán az 1930-as évek elején arról lehetett olvasni, hogy a német szélsőjobb hívei hosszú hajú, vegetáriánus, Wotan-hívó, fehérbőrű lányok között keresik élettársukat, vezérük, Hitler is éppen alkohol-, nikotin- és húsmentes életmódja miatt rendkívül energikus. Majd, hogy 1938-ban a német vegetáriánusok egyesületét feloszlatták, és a párt és állam nemzeti törekvéseit összhangba hozó Deutsche Gesellschaft für Lebensreformba olvasztották be... Hogy miért? Mert élénk kapcsolatot tartottak fenn a nemzetközi eszperantó mozgalommal! Mosolyoghatnánk a buzgalmon, ha nem ismernénk a történet végét, nem láttunk volna kémfilmeket, és nem tudnánk, hogy a szocializmusban a vegetáriánus mozgalomnak is befellegzett. Ha nyíltan nem is szervezkedhettek, az ötvenes évek élelmiszerhiányok sújtotta Európájában mindennél könnyebb volt illegális vegetáriánusnak lenni.

Példának okáért illegális dohányosnak lenni most sokkal nehezebb. A Mikulás a líftől a táncról kipirulva didereg az ingben, ahogy a bár kijáratától a törvény előírta

távolságot felvéve, büntudatos arccal fújja a szabadelvű levegőbe a cigifüstöt. Már hazafelé ballagok a boltból, végül mandulatejet vettem, mert az olcsóbb volt, mint a tehéntej, amellyel szemben túlcivilizált emberként néhány éve intoleranciát fejlesztettem ki.

Belépek a házba, ahol meleg, mozgásszerűltek, öregek, bevándorlók és hozzám hasonló idegenek laknak, mert ez egy non-profit épület, a tulajdonos leírhatja az adójából a költségeit. Senki sem sokadik generációs „kanadai”, mindenki brazil, kínai, magyar, libanoni, portugál, és így tovább: én is a liberális giccsképeslap apró emberalakja vagyok, pedig nem érzem otthon magam ebben az utópiában.

Mert lehet-e valóság, és nem inkább utópia az, ahol a postaládába melegmagazint dobunk, egynemű párok tologatják a babakocsit, és a szivárványos zászlókkal fellobogózott utcán kenyérért és tejért menet minden nap flitteres női ruhákba bújó férfiak táncát látom a kirkaton át? De vajon milyen kapcsolatot tart a valósággal az időutazó Kelet-Európa, ahol arab terroristáktól és vegetáriánus biciklistáktól féltik a keresztény értéket? Mi az amott? Egy bumfordi antifeminista börtölszék? A hanyatló nyugat felett kongató harang hangjától nem hallom jól: tényleg szaporodásra biztatják a középosztálybeli fehéreket?

Pedig a világunknak vége van. Csak még nem tudhatjuk, milyen lesz az új.

ELit Literature House Europe literaturehouseeurope.eu

2016. április 22-én, csütörtökön 11 órától a Petőfi Irodalmi Múzeumban (Budapest, V. Károlyi u. 16.) egész napos workshop

ELit Budapest 2016: Cross Border Literature címmel

Jana Beňová szlovák, Kristian Ban Foss dán, Uglješa Šajtinac szerb, Faruk Šehić bosnyák és Horváth Viktor magyar Európai Irodalmi Díjas írók, francia, portugál, spanyol, olasz, belga, holland, dán, finn, svájci, német, osztrák, lengyel, cseh, szlovák, szlovén, horvát, bolgár és magyar elsőkönyvesek,

valamint magyar írók és irodalmárok részvételével a Szépírók Társaságával való együttműködésben

az ELit, Literaturehouse Europe EU-projekt részeként

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

Lettre
INTERNATIONALE

SZÉPÍRÓK
TÁRSASÁGA

96 - 2015 TAVASZ**FRANZEN**

Jonathan Franzen-interjú: A regényírás mesterségéről (Karádi Éva ford.)

EURÓPA TÜKÖRBEN

Zygmunt Bauman: Quo vadis Europa? (Karádi Éva ford.)
 Andrej Kurkov: Nagy-Britannia avagy a Bickford-puzzle (Karádi Éva ford.)

Stephan Enter: Perem (Norvégia) (Fenyves Miklós ford.)
 Ioana Părvulescu: Norvég levelek (Kosztza Gabriella ford.)
 Ioana Părvulescu: Az élet pénteken kezdődik (regényrészlet) (Kosztza Gabriella ford.)

Vitalie Ciobanu: Amszterdami napló (Kosztza Gabriella ford.)

Andrzej Stasiuk: Moldovai útijegyzetek (Pálfalvi Lajos ford.)
 Potozky László: Éles (Az első) (regényrészlet)
 Andrej Nikolaidis: A víz (részlet) (Rajlsli Emese ford.)
 Kjell Westö: Ahol valaha jártunk (regényrészlet) (Papolczy Péter ford.)

Pavel Vilikovský: Az emlékezet bal partján (regényrészlet) (Garajzsi Margit ford.)

Giuseppe Lupò: Felhútozások (Lukácsi Margit ford.)

Erri de Luca és Claudio Magris: A mi Itáliánk (Az írók Európája) (Eörsi Sarolta ford.)

Alessandro Mari: Colombino (regényrészlet) (Lukácsi Margit ford.)

Éric Hazan: Párizs felfedezése (Lőrinszky Ildikó ford.)

Háy János: Tíz deka párizsi

Ivana Sajko: Bombanó (Radics Viktória ford.)

Jonathan Franzen és Daniel Kehlmann: A Kraus-projektéről (Karádi Éva ford.)

EURÓPAI ELSŐKÖNYVESEK

Mathias Menegoz francia, Bruno Viera Amaral portugál, Fabio Deotto olasz, Alexandros Adamidis ciprusi, Elisabeth van Nimwegen holland, Bouke Billiet belga, Ane Riel dán, Frøydis Sollid Simonsen norvég, Tommi Kinnunen finn, Heinz Helle svájci, Franz Friedrich német, Karin Peschka osztrák, Žanna Šlioniwska lengyel, Dora Čechova cseh, Tomáš Varga szlovák, Davorin Lenko szlovén, Roszen Karamfilov bolgár, Mán-Várhegyi Réka magyar

KOMMENTÁROK, VITÁK

Ivan Krastev, Shlomo Avineri, Ian Buruma, John Gray: Európa mint eszme és valóság (Karádi Éva ford.)

Pascal Bruckner interjú: A civilizáció együttjár a barbársággal (Karádi Éva ford.)

Thomas Piketty interjú: A tőke újraépülése és az egyenlőtlenségek dinamikája (Mihancsik Zsófia ford.)

TUDÓSÍTÁSOK

Marie Darrieussecq: Dobre vagy nem dobre? (Mihancsik Zsófia ford.)

Andrea Bajani: Ceaușescu pává (Eörsi Sarolta ford.)

Krasztev Péter: Szállásunk Európa

VERSEK

Horváth Viktor, Yves-Jacques Bouin (Tóth Krisztina ford.), Karol Chmel (Csordás Gábor ford.), Steffen Jacobs (Tatár Sándor ford.), Ilma Rakusa (Kiss Noémi ford.), Guillaume Métayer (Tóth Krisztina ford.) versei

KÉPEK

Lettre arc+kép Fischer Judit munkáit bemutatja Fekete Balázs

97 - 2015 NYÁR**PÉTERFY**

Péterfy Gergely interjú: Világjobbító barbárság

Péterfy Gergely: Orpheus és Massinissa (részletek a diszsertációból)

HOTEL EURÓPA

Michael M. Thoss bevezetője: Útban az Európa Házhoz? (Karádi Éva ford.)

Alek Popov: A történelem szállodái: a Vatikántól Brüsszelig (Krasztev Péter ford.)

Spiró György: Mindenki ripacs volt (regényrészlet)

Ilma Rakusa: Az Evropszjzkaja és Szentpétervári fehér éjszakai (Sziij Ferenc ford.)

Kiss Noémi: A parkban lebegni (regényrészlet)

Dora Kaprálová: Téli könyv a szerelemről (Juhász né Hahn Zsuzsanna ford.)

Jurij Andruhovics: Titkos küldetésem Davosba (Körner Gábor ford.)

Ulrike Draesner: A futónó emlékműve (Tatár Sándor ford.)

Thomas Bruggis: Európa ezen a számon nem található (Karádi Éva ford.)

Gilusio Time: A pöceozás

Tanja Dücker: Az én szállodám Cipruson van (Győri Hanna ford.)

Clare Azzopardi: Sandra (Szabó T. Anna ford.)

Martin Pollack: Húsvét Chişinău-ban, avagy egyedül a Hotel Európában (Győri Hanna ford.)

Farkas Péter aforizmái: 504

Joachim Sartorius: A megsebzett boldogság panorámája (Kovács Edit ford.)

Garaczi László: Hideg és piros (Wünsch híd) (regényrészlet)

VILÁGVÉGE

Evald Flisar: Világvége-komédia (Rajlsli Emese ford.)

KOMMENTÁROK, VITÁK

Ljudmila Ulickaja: A lenyűgöző önkutató-önpusztító faj (Krasztev Péter ford.)

Tábor Sára: Egy teherautón utazó herceg

Boyan Znepolski: Le a demokráciával! Éljen a nép! (Žižek, Badiou, Laclau politikai filozófiájáról) (Karádi Éva ford.)

Sergio Benvenuto: A Foucault-féle illúzióról (Karádi Éva ford.)

TUDÓSÍTÁSOK

Ian McEwan (London): Vallásról és szólásszabadságról (Karádi Éva ford.)

Mikola Rjabcsuk (Kijev): Emancipálódni a keleti szláv ummától (Karádi Éva ford.)

Krasztev Péter (Budapest): A szabadnapos antropológus megjegyzéseiből

VERSEK

Keresztesi József, Lackfi János, Helwig Brunner (Garaczi László ford.), A. D. Hope (Nagy Robin ford.), Anne-Marie Kenessey (Dalos György ford.) versei

KÉPEK

Lettre arc+kép: Erdei Krisztina fotóit bemutatja Farkas Viola

98 - 2015 ŐSZ**DALOS**

Dalos György: Hogy azt írjam, amit gondolok (Bárdos Deák Ágnes interjúja)

Dalos György: Az oroszországi németekről (A cárnó vendége) (Karádi Éva ford.)

MOSZKVA ÉS BERLIN KÖZÖTT

Karl Schlögel: Moszkva és Berlin a 20. században (Karádi Éva ford.)

Viktor Martinovics: Chagall Vityebszkben (Varró Gábor ford.)

Forgács Éva: Malevics Vityebszkben

Dietmar Müller, Stefan Troebst: Az 1939-es Hitler-Sztálin paktum az európai történelemben és emlékezetben (Karádi Éva ford.)

David Záborský: A strakoniceai csendőrség 1935 januárjától (regényrészlet) (Koloszár Péter ford.)

Martin Pollack: Az ellenségkutató (Halott a bunkerban) (részlet) (Halasi Zoltán ford.)

Kornis Mihály: Látom-e, amit hiszek

Adam Michnik – Bernard Kouchner: A '68-as nemzedékről (Köböl Anna ford.)

Dora Čechova: Nem akartam Lenin lenni (Pet'ovská Flóra ford.)

SZLOVÁK MÚLT- ÉS KÖZELMÚLT-FELDOLGOZÁS

Agnesa Kalinovával Jana Juraňová beszélgetett: Hét életem volt (memoár-részlet)

Jana Juraňová: Elintézetlen ügy (regényrészlet) (Vályi Horváth Erika ford.)

Pavol Rankov: Anyák (regényrészlet) (Tóth Annamária ford.)

Peter Juščák: Elhurcoltak (Balázs Andrea ford.)

Peter Juščák: És ne feledd a hattyúkat (Polgár Anikó ford.)

Peter Krištúfek: A süket ember háza (előszó) (Koloszár Péter ford.)

Földes Györgyi, Görözdi Judit, Németh Zoltán, Parti Nagy Lajos és Závada Pál: A bennünk élő múlt (Beszélgetés a múltfeldolgozásról)

Zuska Kepplová: SZA_ADSÁG (Dósa Annamária ford.)

KOMMENTÁROK, VITÁK

Annabelle Littoz-Monnet: Az Európai Unió emlékeztetpolitikájáról (Karádi Éva ford.)

Mihail Rjabcsuk: Fordulat jobbra – és megint vissza (Karádi Éva ford.)

Aleksander Smolar beszélgetés: Lengyelország és a menekültkérdés (Karádi Éva ford.)

Tudósítások

Ébli Gábor (Zürich): A képrombolástól a múzeumfejlesztésig Petr A. Bílek (Prága): David Záborský új könyvéről (Koloszár Péter ford.)

Krasztev Péter (Rodope): Csoportképek egy határ két oldaláról

VERSEK

Polgár Anikó, Petr Hrbáč, Aleš Kauer, Pavel Petr (Csehy Zoltán ford.), Arvis Viguls (Lackfi János és Lackfi Margit ford.) versei

KÉPEK

Lettre arc+kép: Rajk László „Hiányzó hősök” c. sorozatát bemutatja Wilhelm András

Martin Piaček munkáit bemutatja Hushegyi Gábor

99 - 2015 TÉL**DARVASI**

Darvasi László: Ladik, komp, nemzeti gumimatrax (Váradai Júlia interjúja)

Darvasi László: Boszorkányok (regényrészlet)

BÚCSÚSZIMFÓNIA

Jacques Rupnik – Gilles Kepel: Robbanékony szomszédság (Karádi Éva ford.)

Enda O'Doherty: George Orwell, a romantikus angol (Orzógy Ágnes ford.)

Aleš Šteger: Legyünk jelen a nyugvóhelyen (regényrészlet) (Rajlsli Emese ford.)

Hannes Böhringer: Az elegancia hanyagsága (Tillmann J.A. ford.)

Forgács Zsuzsa Bruria: A piros kockás takaró (részlet)

Mario Vargas Llosa – Gilles Lipovetsky: Látványcivilizáció (Farkas Johanna ford.)

Radics Viktória: Zsarátok (részlet)

Babarczy Eszter: A mérgezett nő (részlet)

Ébli Gábor: Iparból kultúra (lengyel múzeumokról)

Márton László: Öreg szolga mennybe megy (regényrészlet)

Takáts József: Elképzelt kiállítás a Közelmúlt-történeti Múzeumban

Szilasi László: Első félév – 1906 ősze (regényrészlet)

Vágvölgyi B. András: Gríd (részletek)

Kiss Noémi: Egy hét Azerbajdzsánban

SZLOVÁK LÁNYOK OTTHON ÉS A NAGYVILÁGBAN

Ivana Taranenková és Radoslav Passia: Feministák és expaktok. A mai szlovák nőirodalomról (Pénzes Tímea ford.)

Uršula Kovalyk: A műlovarnő (Vályi Horváth Erika ford.)

Monika Kompaniková: Az ötödik hajó (Pénzes Tímea ford.)

Vanda Rozenbergová: Izlandiak (Pénzes Tímea ford.)

Alexandra Salmela: 27, avagy a halál teszi a művészt (Bába Laura ford.)

Svetlana Žuchová: Jelenetek M. életéből (Pénzes Tímea ford.)

Zuska Kepplová: Petra, Párizs (Dósa Annamária ford.)

Jana Beňová: A zenekar (Pénzes Tímea ford.)

Ivana Dobráková: Bambini e genitori (György Norbert ford.)

KOMMENTÁROK, VITÁK

Oliver Roy: A vallás és a kultúra nem ugyanaz (Karádi Éva ford.)

Ivajlo Dicsev: A tömeges migráció kulturális okairól és következményeiről (Wojciech Przybylski interjúja) (Karádi Éva ford.)

Hannah Adcock: Világjáró nyugati nők (Orzógy Ágnes ford.)

Kali Kinga: Tabu szerelem

TUDÓSÍTÁSOK

Futó Péter: Jogszabályok hatásvizsgálatának gyakorlata az Európai Unióval szomszédos országokban (Kálóczy Kata interjúja)

Szécsi Noémi: A világ mint nyelvecské

Krasztev Péter: Rettetés a barbároktól

VERSEK

Géczy János, Kukorelly Endre, Polgár Anikó, Tóth Krisztina, Marie Iljašenko (Vörös István ford.), Katarína Kucbelová (Polgár Anikó ford.) versei

KÉPEK

Lettre arc+kép: Az első OFF biennáléről. Két világ határán – Mélyi József írása

SZERZŐK, ALKOTÓK, FORRÁSOK

- ADAMEȘTEANU, GABRIELA** = (1942) román író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- BALLA** = (1967) Érsekújváron született szlovák író, a könyvfesztiválra megjelenő prózakötetéből közlünk részletet
- BALKO, PETER** = (1988) az idei elsőkönyves fesztivál szlovák résztvevője, *Anno Lošoncon* c. díjnyertes könyvéből közlünk részletet
- BALOGH MAGDOLNA** = (1959) irodalomtudós, komparatista, az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa
- BAUK, DINO** = (1973) az idei elsőkönyves fesztivál szlovén résztvevője
- BARBORÍK, VLADIMÍR** = (1965) szlovák irodalomtudós
- BASTOS, PEDRO** = (1980) a portói művészeti akadémián végzett képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik portugál résztvevője
- BÁN ZSÓFIA** = (1957) író, irodalomtörténész, kritikus, az ELTE Amerikanisztika tanszékének tanára
- BEŇOVÁ, JANA** = (1974) szlovák író, költő, dramaturg, prózaíró, publicista, Európai irodalmi díjas könyve Mészáros Tünde fordításában jelenik meg a L'Harmattan kiadónál
- BERRA, GIULIA** = (1985) Cremonában él, Milánóban tanult képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik olasz résztvevője, giuliaberra.blogspot.fr
- WILLEM BOEL** = (1983) a genti művészeti akadémián tanult képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik belga résztvevője, www.willemboel.be
- BOYM, SVETLANA** = (1966–2015) Leningrádban született, Bostonban tanult irodalmár, a Harvard egyetem szlavisztika és komparatiztika tanára volt
- BUZALKA, JURAJ** = (1975) szlovák szociálintropológus, írása *A szlovák kérdés ma c.* esszéjében jelenik meg a Kalligram kiadónál
- CARVALHO, MÁRIO DE** = (1944) portugál író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- CAȚĂRESCU, MIRCEA** = (1956) román író, költő, esszéista, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- CECCOTTI, JURI** = (1980) Pisában született, a carrarai művészeti akadémián tanult, Milánóban élő képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik olasz résztvevője, www.juriceccotti.com
- CHMEL, KAROL** = (1953) szlovák költő, műfordító, szerkesztő
- COUTO, MIA** = (1955 Mozambik) Camoes-díjas afrikai, mozambiki portugál író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- DANDÓY GYÖRGYI** = (1963) a magyar irodalom holland fordítója és népszerűsítője, itt most magyarul is közreadott interjúi rangos holland folyóiratokban és újságokban jelentek meg
- DESCOLA, PHILIPPE** = (1949) francia etnológus, a vele készült interjú a *Merkur* című német folyóiratban jelent meg először, a *eurozine*, európai netmagazin nyomán közöljük
- DOBRAKOVÁ, IVANA** = (1982) Olaszországban élő Anasoft Litera díjas szlovák író, eddig egy regénye és két novelláskötete jelent meg
- DREIBLATE, MARGRIETA** = (1991) Rigában született, az ottani akadémián tanult képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik lett résztvevője, lokaldaisy.tumblr.com
- DUŠEK, DUŠAN** = (1946) szlovák író, három elbeszélése jelenik meg magyarul a könyvfesztiválra antológiákban és folyóiratokban
- ERDŐS VIRÁG** = (1968) költő, egy készülő könyvéből közlünk részleteket
- ESTERHÁZY PÉTER** = (1950) író, a Lettre alapítvány kuratóriumának tagja, ez a vele készült interjú magyarul most jelenik meg először
- ÉBLI GÁBOR** = (1970) művészeti író, esztéta, a Moholy Nagy Művészeti Egyetem tanára
- FARKAŠOVÁ, ETELA** = (1943) szlovák költő, esszéista
- FRYDRYCH, MICHAL** = (1980) Varsóban született, az ottani művészeti akadémián tanult képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik lengyel résztvevője, www.michalfrydrych.com
- GARACZI LÁSZLÓ** = (1956) író, készülő regényéből közlünk egy részletet
- GEIGER, ARNO** = (1968) osztrák író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- GEREVICH ANDRÁS** = (1976) költő, műfordító
- GIOULAMI, DAGNY** = (1970) az idei elsőkönyves fesztivál svájci résztvevője
- GÖRÖZDI JUDIT** = (1968) irodalomtörténész, a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetének munkatársa
- GUSE, JUAN S.** = (1989) az idei elsőkönyves fesztivál német résztvevője
- HABAJ, MICHAL** = (1974) szlovák költő
- HABERMAS, JÜRGEN** = (1929) német filozófus, a vele készült interjú az *Esprit* című francia filozófiai folyóiratban jelent meg először, a *eurozine*, európai netmagazin nyomán közöljük
- HANIŠOVÁ, VIKTORIE** = (1980) az idei elsőkönyves fesztivál cseh résztvevője
- HÁY JÁNOS** = (1960) író, költő, drámaíró, esszéista
- HEANEY, SEAMUS** = (1939) ír költő
- HELDER, HERBERTO** = (1930–2015) portugál költő
- HEVIER, DANIEL** = (1955) szlovák költő
- HRŮZ, PAVEL** = (1941–2008) szlovák író, a *Sokszínű városaink c.* esszéjében és a *Modern Dekameron Huszadik századi szlovák novellák c.* antológiájában jelennek meg írásai
- HUSHEGYI GÁBOR** = (1959) szlovákiai magyar művészeti író, kurátor, a budapesti Szlovák Intézet igazgatója
- ILL, ANNA** = (1990) Barcelonában és Párizsban élő és tanuló képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik résztvevője, <https://annaildotcom.wordpress.com>
- IZANDS, ATIS** = (1986) Rigában született, az ottani művészeti akadémián tanult képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik lett résztvevője
- JANČEK, VLADO** = (1974) szlovák költő, drámaíró
- JORGE, LÍDIA** = (1946) portugál író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- KADLEČÍK, IVAN** = (1938–2014) szlovák költő
- KALI KINGA** = (1971) Marosvásárhelyi író, publicista, antropológus, diaszpóra-kutató
- KEBABDJIAN, ARAM** = (1978) az idei elsőkönyves fesztivál francia résztvevője
- KEPPOVÁ, ZUSKA** = (1982) szlovák író és társadalomkutató, dramaturgiát és forgatókönyvírást tanult Pozsonyban, gender-kutatást a CEU-n, Budapesten. New Yorkban szerezte meg a PHD-ját. Legújabb könyvéből közlünk egy részletet.
- KHEMIRI, JONAS HASSEN** = (1978) svéd író, svéd anya és tuniszi apa gyermeke, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- KISS JUDIT ÁGNES** = (1973) költő
- KOPCSAY, MÁRIUS** = (1968) szlovák író, legújabb regényéből közlünk egy részletet
- KORNIS MIHÁLY** = (1949) író, a Lettre Alapítvány kuratóriumának tagja, egy készülő művéből közlünk részletet
- KRASZTEV PÉTER** = (1965) antropológus, irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, Kelet-Európa kutató
- KUCBELOVA, KATARINA** = (1979) szlovák költő, az Anasoft Litera irodalmi díj alapítója, programvezetője, a Visegrad Poetesse projekt egyik résztvevője volt
- KUKORELLY ENDRE** = (1951) író, költő, a Lettre alapítvány kuratóriumának tagja
- LÄZÁRESCU, FLORIN** = (1974) román író, forgatókönyvíró, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- LENGYEL PÉTER** = (1939) író, a Lettre alapítvány kuratóriumának tagja, egy régi könyvhétről szóló írása magyarul most jelenik meg először
- LONGO, GIOVANNI** = (1985) Calabriában tanult képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik olasz résztvevője, www.giovannilongo.com
- MAJEREK, RAFAL** = (1975) lengyel szlovákista, a krakkói egyetem tanára
- MANEA, NORMAN** = (1936) amerikai emigrációban élő román író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- MANKELL, HENNING** = (1948-2015) svéd krimiíró, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük
- MAZETTI, KATARINA** = (1944) svéd író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük

MENASSE, ROBERT = (1954) osztrák író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük

MENDES DELGADO, MARIANA = (1991) Aveiróban született, a portói egyetem művészeti karán tanult, a JCE 2015-2017 biennálé egyik portugál résztvevője, cargocollective.com/marianacmgd

MINKOVA, VELINA = (1974) az idei elsőkönyves fesztivál bolgár résztvevője

MITANA, DUŠAN = (1946) szlovák író, egy regénye és egy elbeszélése jelenik meg magyarul a könyvfesztiválra

MUREK, WERONIKA = (1989) az elsőkönyves találkozó lengyel résztvevője

MÜLLER, HERTA = (1953) Nobel-díjas bánáti német író, a Henrich Böll díj átvételekor elmondott beszédének szövegét közöljük

NÁDAS PÉTER = (1942) író, ez a vele készült interjú magyarul most jelenik meg először

NÉMETH GÁBOR = (1956) író, a Kalligram kiadónál megjelenés előtt álló regényéből közlünk egy részletet

ÓLAFSDÓTTIR, AUDUR AVA = (1958) író, költő, drámaíró, művészettörténész, az izlandi egyetem tanára

OVERVAD HANSEN, CHRISTINE = (1988) Koppenhágában, a dán királyi művészeti akadémián tanult képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik dán résztvevője, christineovervad.dk

OWENS, JENNIFER = (1983) Dublinban született, a barcelonai egyetem művészeti karán tanult képzőművész, most is ott él és dolgozik, a JCE 2015-2017 biennálé egyik ottani résztvevője, jennyowens83@hotmail.com

PAPE, MORTEN = (1986) az idei elsőkönyves fesztivál dán résztvevője

PARTI NAGY LAJOS = (1953) író, költő, készülő könyvének első részletét közöljük

PASSIA, RADOŠLAV = (1977) szlovák irodalomtudós, a *Romboid* folyóirat majd újabban a szlovák Kalligram kiadó szerkesztője

PEREIRA DE ALMEIDA, DJAIMILIA = (1982, Luanda) az idei elsőkönyves fesztivál portugál résztvevője

PEŤOVSKA FLÓRA = (1986) Komáromban született, az ELTE cseh-magyar szakán tanult, a budapesti Cseh Centrum munkatársa, cseh és szlovák nyelvből fordít

PRAT ALTIMIRA, IGNASI = (1981) Barcelonában folytatott képzőművészeti és fotóművészeti tanulmányokat, ott él és dolgozik, a JCE 2015-2017 biennálé egyik katalán résztvevője, www.ignasiprat.org

PUTNA, MARTIN Ć. = (1968) cseh irodalomtörténész, publicista, esszéista, a prágai egyetem tanára

RAKUSA, ILMA = (1946) Rimaszombaton született Zürichben élő költő, író, esszéista, irodalomkritikus, szlavista egyetemi tanár, műfordító

REBRO, DEREK = a fiatalabb költőnemzedékhez tartozó szlovák költő, irodalmár

REPKA, PETER = (1944) szlovák költő

RIIS ANDERSEN, NANNA = (1985) Århusban tanult, Koppenhágában él és dolgozik, a JCE 2015-2017 biennálé egyik dán résztvevője, www.nannariisandersen.dk

ROTHMANN, RALF = (1953) német író

SCARCHILLI, FEDERICO = (1990) a római európai formatervező intézetben tanult, Latinában él és dolgozik, a JCE 2015-2017 biennálé egyik olasz résztvevője, www.federicoscarchilli.it

SCHUBERTH, RICHARD = (1968) az idei elsőkönyves fesztivál osztrák résztvevője

SILVEIRA, FILIPA = (1978) a lisszaboni egyetem művészeti karán tanult, Lisszabonban él és dolgozik, a JCE 2015-2017 biennálé egyik portugál résztvevője, www.filipasilveira.com

SLOBODA, RUDOLF = (1938-1995) jelentős szlovák író, két rövidprózája jelenik meg antológiában és folyóiratban magyarul a könyvfesztiválra

STAVIARSKY, VIŤO = (1960) szlovák író, Eperjesen született, forgatókönyvírást tanult, egy regénye és egy elbeszélése jelenik meg magyarul a könyvfesztiválra

STEFÁNSSON, JÓN KALMAN = (1963) izlandi író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük

STOCKHOLM, DAN = (1982) Odensében, Frankfurtban és Berlinben tanult, Koppenhágában él és dolgozik, a JCE 2015-2017 biennálé egyik dán résztvevője, www.danstockholm.com

STRIDSBERG, SARA = (1972) svéd író, Európai irodalmi díjas, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük

SZÉCSI NOÉMI = (1976) Európai irodalmi díjas író, műfordító

ŠAJTINAC, UGLJEŠA = (1971) Európai irodalmi díjas vajdasági szerb író, a Noran Libro kiadónál megjelenő könyvből közlünk részletet

ŠEHIĆ, FARUK = (1970) Európai irodalmi díjas bosnyák író, költő, a L'Harmattan kiadó Valahol Európában sorozatában megjelenő könyvből közlünk részletet

ŠIKULOVÁ, VERONIKA = (1967) szlovák író, *Hiányos fiasítás* című Anasoft Litera díjas regényéből közlünk részletet

SKAZLIĆ, NATAŠA = Pulában született, Zágrában él, az idei elsőkönyves fesztivál horvát résztvevője

ŠTEFÁNIK, ONDREJ = (1978) szlovák író, regénye Mészáros Tünde fordításában jelenik meg a Typotex kiadónál

ŠTRPKA, IVAN = (1944) szlovák költő

TANIA LAZLO = művészpár, fotóperformanszokat adnak elő, Tania Brassesco (1986) Velencében született, Lazlo Passi Norberto (1984) Veronában, Velencében tanultak az ottani művészeti akadémián, a JCE 2015-2017 biennálé olasz résztvevői, www.tanialazlo.com

TAVARES, GONÇALO M. = (1970 – Luanda, Angola) portugál író, az ő könyve lett a portugál regény a Valahol Európában sorozatban a L'Harmattan kiadónál

TEIXEIRA, MARLENE = (1985) a lisszaboni egyetem művészeti karán tanult, Queluzben él és dolgozik, a JCE 2015-2017 biennálé portugál résztvevője, www.marleneteixeira.weebly.com

TERRANOVA, NADIA = (1978) az idei elsőkönyves fesztivál olasz résztvevője

THÓRARINSSON, ARNI = (1950) izlandi író, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük

TILLMANN J.A. = (1957) filozófus, esszéista, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem tanára

TÓTH LÁSZLÓ = (1949) Dunaszerdahelyen élő költő, műfordító, „Gyalogutak a magasba. Nyolc mai (és tegnapi) szlovák költő” címen költészeti antológia jelenik meg a válogatásában és fordításában a L'Harmattan kiadónál

TOTTH BENEDEK = (1977) az idei elsőkönyves fesztivál Margó-díjas magyar résztvevője

TURUNEN, SAARA = (1981) az idei elsőkönyves fesztivál finn résztvevője

UGREŠIĆ, DUBRAVKA = (1949) Zágrábi születésű, Amszterdamban élő világhírű író, esszéista

VAN STEENBERGE, KRIS = (1963) az idei elsőkönyves fesztivál belga résztvevője

JARO VARGA = (1982) szlovák képzőművész

VARRÓ DÁNIEL = (1977) költő, műfordító, visegrádi irodalmi rezidensként készítette az itt közölt fordítást

VILIKOVSKÝ, PAVEL = (1941) prominens szlovák író, esszéista, egy regénye, több novellája és esszéje jelenik meg antológiákban és folyóiratokban magyarul a könyvfesztiválra

WILLEMSEN, OLIVIER = (1980) az idei elsőkönyves fesztivál holland résztvevője

WINKLER, JOSEF = (1953) osztrák író, Klagenfurtban él, az arte tv filmsorozatában vele is készült beszélgetést rövidítve közöljük

WOLSKA, TATIANA = (1977) Franciaországban élő lengyel képzőművész, a JCE 2015-2017 biennálé egyik lengyel résztvevője, www.tatianawolska.com

YBARRA, GABRIELA = (1983) Bilbao az idei elsőkönyves fesztivál spanyol résztvevője

ZÁVADA PÁL = (1954) író, szociológus, szerkesztő, ez a vele készült interjú magyarul most jelenik meg először

A MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE ALAPÍTVÁNY ALAPÍTÓI ÉS KURATÓRIUMÁNAK TAGJAI:

Bacsó Béla, Esterházy Péter, Fehér Márta, Heller Ágnes, **Kertész Imre**, Konrád György, Kornis Mihály, Kukorelly Endre, Lengyel Péter, Parti Nagy Lajos, Surányi György

TARTALOM

VILIKOVSKÝ

Pavel Vilikovský: Szlovák panoptikum (Csehy Zoltán ford.)	1
---	---

SZLOVÁK DÍSZVENDEGSÉG

Pavel Vilikovský: Gáspár, Menyhért és Boldizsárné (Hizsnai Tóth Ildikó ford.)	6
Rudolf Sloboda: Ne aludj el! (Tóth László ford.)	10
Dušan Dušek: Gyalog az égbe (Tóth László ford.)	12
Dušan Mitana: Jelenés (regényrészlet) (Jakabffy Imre ford.)	14
Juraj Buzalka: A gyökerekről és az elitről (Beke Zsolt ford.)	16
Balla: Az apa nevében (részlet) (Dobry Judit ford.)	19
Márius Kopcsay: Mindeközben... (regényrészlet) (Mészáros Tünde ford.)	21
Pavel Hruz: Az én városom Besztercebánya (részlet) (Száz Pál ford.)	22
Ondrej Štefánik: Az újniélküli város (részlet) (Mészáros Tünde ford.)	24
Víťo Staviarský: Bandi felesége (regényrészlet) (György Norbert ford.)	27
Veronika Šikulová: Hiányos fiasítás (részlet) (Mészáros Tünde ford.)	28
Göröző Judit: Két kultúrában – vice versa	30
Jana Beňová: Café Hyena (regényrészlet) (Mészáros Tünde ford.)	34
Ivana Dobráková: Rosa (részlet) (György Norbert ford.)	37
Zuska Kepplová: A sötét kontinens (részlet) (Dósa Annamária ford.)	39
Lettre arc-kép: Jaro Varga munkáit bemutatja Hushegyi Gábor	41

EURÓPAI TÉRIDŐUTAZÁS

Ilma Rakusa: A határ arcai (Kiss Noémi ford.)	42
Auður Ava Ólafsdóttir, Jón Kalman Stefánsson, Arni Thórarinnsson: Izlandról	45
Kornis Mihály: Tekintetek	48
Henning Mankell, Katarina Mazetti, Jonas Hassen Khemiri, Sara Stridsberg: Svédországról (Köböl Anna ford.)	53
Garaczi László: Mi vagyunk a fehér (regényrészlet)	57
Herberto Helder: Kórság a bőrön (Hruskó Laura ford.)	58
Mário de Carvalho, Mia Couto, Lídia Jorge, Gonçalo M. Tavares: Portugáliáról	60
Németh Gábor: Egy mormota nyara (regényrészlet)	63
Arno Geiger, Robert Menasse, Josef Winkler: Ausztriáról (Köböl Anna ford.)	67
Ralf Rothmann: Friss hó (Tatár Sándor ford.)	70
Háy János Svájcról: Menedékhely vagy unalomsgiget	73
Gabriela Adameşteanu, Mircea Cărtărescu, Florin Lăzărescu, Norman Manea: Romániáról (Köböl Anna ford.)	78
Mircea Cărtărescu: Káprázat (regényrészlet) (Kosztza Gabriella ford.)	82
Herta Müller: Honvágy a jövőbe (Hajós Gabriella ford.)	84
Uglješa Šajtinac: Kedves rokon! (részlet) (Rajslí Emese ford.)	86
Dubravka Ugrešić-csel Svetlana Boym beszélgetett: Az élet sűrűjében olvasni tilos	89
Faruk Šehić: Az Una könyve (regényrészlet) (Radics Viktória ford.)	93
Bán Zsófia: Le rúzs et le noir (Svetlana Boym emlékének)	95
Lengyel Péter: Budapesti levél 1993-ból	97
Kukorelly Endre: Az epétől a mézig (Jegyzetek a műfordításról)	98
Esterházy Péter: Egy amszterdami beszélgetés 2002-ből	100
Nádas Péter: Egy amszterdami beszélgetés 2004-ből	103
Závada Pál: Egy budapesti beszélgetés 2007-ből	107
Parti Nagy Lajos: Duna-cédulák	111
Erdős Virág: Világító testek (budapest 100)	114

EURÓPAI ELSŐKÖNYVESEK

Aram Kebedjian francia (116), Djaimilia Pereira de Almeida portugál (117), Gabriela Ybarra spanyol (118), Nadia Terranova olasz (119), Dagny Gioulami svájci (120), Juan S. Guse német (121), Richard Schuberth osztrák (122), Olivier Willemsen holland (123), Kris Van Steenberge belga (124), Morten Pape dán (125), Saara Turunen finn (126), Weronika Murek lengyel (127), Viktorie Hanišová cseh (128), Peter Balko szlovák (129), Dino Bauk szlovén (130), Nataša Skazlić horvát (131), Velina Minkoff bolgár (132), Totth Benedek magyar elsőkönyves (133)

KOMMENTÁROK, VITÁK

Radoslav Passia: Az ironikus és szkeptikus vonulatról a kortárs szlovák prózában (Rácz Péter ford.)	134
Rafal Majerek: Vilikovský meg az Első és utolsó szerelem (Balogh Magdolna ford.)	135
Vladimir Barborik: Megjegyzések a kortárs szlovák prózához (Balogh Magdolna ford.)	138
Philippe Descola Merkur-interjú: Tüllépni természet és kultúra szembeállításán (Karádi Éva ford.)	140

Jürgen Habermas Esprit-interjú: Kritika és kommunikatív cselekvés Karádi Éva ford.)	143
Martin C. Putna: Az orosz birodalom peremvidékének kultúrtörténetéhez (Csehy Zoltán ford.)	147

TUDÓSÍTÁSOK

Tillmann J. A.: Nomád nagyszótár – Ladomi lelet	152
Kali Kinga: Egy kiválasztott	153
Ébli Gábor: Ars Aevi. Lesz-e kelet-európai mintaprojekt a szarajevói kortárs műzeumból?	154
Krasztev Péter: Antiszkeptikus hatás, avagy Nadja és az irodalmi léleklátás	156
Szécsi Noémi: A világ vége	159

VERSEK

Erdős Virág (95), Kiss Judit Ágnes (74), Seamus Heaney (Gerevich András ford.) (42), Erela Farkašová, Daniel Hevier (13), Ivan Kadlečik, Peter Repka, Ivan Štrpka (Hizsnai Zoltán ford.) (20), Karol Chmel (Hizsnai Zoltán ford.) (Beke Zsolt ford.) (5), Michal Habaj (9) (Csehy Zoltán ford.), Vlado Janček (György Norbert, Horváth Viktor ford.) (23), (Varró Dániel ford.) (26), Katarína Kuchelová (Polgár Anikó ford.) (40), Derek Rebro (Csehy Zoltán ford.) (38), Ivan Štrpka (Tóth László ford.) (36)

KÉPEK

LETTRE arc+kép: Jaro Varga munkáit (3, 5, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 23, 38, 41) bemutatja Hushegyi Gábor (41)

A Jeune Creation Europeenne, Biennale D'Art Contemporaine, JCE 2015-2017 fiatal európai művészeinek munkáiból: Anna Ill (57, 59), Christine Overvad Hansen (84, 85, 94), Nanna Riis Andersen (127), Dan Stockholm (98, 99) (dán), Margrieta Dreibleate (75, 76), Atis Izands (46) (lett), Michal Frydrych (79, 80, 81, 97), Tatiana Wolska (cover), (lengyel), Jennifer Owens (54, 55, 117, 118) (ír), Willem Boel (belga) (121, 130, 132), Anna Ill (57, 59), Ignasi Prat Altimira (90, 91, 92) (katalán), Giulia Berra (104, 105, 125, 129), Tania Brassesco & Lazlo Passi Norberto (83), Juri Ceccotti (122, 133), Giovanni Longo (68), Federico Sarchilli (65, 101, 112) (olasz), Bastuz (108, 109), Filipa Silveira (126, 128), Mariana Mendes Delgado (119), Marlene Teixeira (62, 87) (portugál)

A borítón Tatiana Wolska munkája – JCE 2015-2017, POLAND

TAVASZI LETTRE-NAPOK

Találkozások a Lettre szerzőivel

2016. április 21-én, csütörtökön 11 órától 16 óráig
a Petőfi Irodalmi Múzeumban
nemzetközi irodalmi tanácskozás cseh, lengyel, szlovák, közép-európai
valamint EU-díjas és elsőkönyves írók részvételével

2016. április 22-én, pénteken 10 órától 17 óráig
az Európa Pontban Európai Írótalálkozó

2016. április 14-én vasárnap 11 órakor a könyvfesztiválon
Lettre – L'Harmattan matiné (Ilma Rakusa, Németh Gábor, Jana Beňová,
Zuska Kepplová, Veronika Šikulová, Csordás Gábor)

IMPRESSZUM

MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE Negyedéves európai kulturális folyóirat. A Magyar Lettre Internationale Alapítvány lapja. Kiadja a Jelenkor Kiadó Kft., az LS Kiadói Csoport tagja. 1066 Budapest, Nyugati tér 1. Alapította: Antonin J. Liehm és Mihályi Gábor 1991-ben. Szerkeszti: Karádi Éva (felelős szerkesztő). Munkatársak: Csizmadia Katalin, Koronczí Endre, Szabó Attila. A szerkesztőség postacíme: c/o Európai Kulturális Alapítvány, 1053 Budapest, Egyetem tér 1. E-mail: lettre@c3.hu ISSN: 0866-692X. Lapengedély száma: B/KUL/321/90. Nyomdai előkészítés: Katart-Tipografika Bt. Nyomta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft. Pécsen. A duplaszám szám ára 1900 Ft. A Lettre a neten: epa.oszk.hu/lettre, apps.arcanum.hu/app/magyarlettre, a eurozine netmagazin részeként: www.eurozine.com. Kapható a jobb hírlap- és könyvesboltokban.

Számunk megjelenését támogatta az Európai Kulturális Alapítvány, Budapest révén az EU Kreatív Európa programja és a Szlovák Könyvalapítvány, a LIC SLOLIA programja

ELit Literature House Europe
literaturehouseeurope.eu

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

VALAHOL EURÓPÁBAN

A L'Harmattan Könyvkiadó világirodalmi sorozata
a Szépirodók Társasága és a Magyar Műfordítók Egyesülete ajánlásával

Könyvesbolt: 1053 Budapest, Kossuth Lajos utca 14–16. • www.harmattan.hu

L'Harmattan

EURÓPAI ÍRÓTALÁLKOZÓ

az EurópaPontban – a könyvfesztivál íróvendégeivel
Millenáris, 2016. április 22-én, pénteken

PANELBESZÉLGETÉSEK

10.00–11.30

Szlovákia, a díszvendég ország – a visegrádi régióban és Európában

Pavel Vilikovský, Martin Bútorá, Martin M. Šimečka, Miroslava Vallova,
Katarína Kuchelová – *Vezeti: Julia Sherwood*

11.30–13.00

Az Európai Unió Irodalmi díjasai – a siker és az irodalmi minőség összefüggései

Kristian Bang Foss, Jana Beňová, Uglješa Šajtinac, Faruk Šehić, Pavol Rankov,
Horváth Viktor – *Vezeti: Totth Benedek*

14.00–15.30

A növekvő Kelet-Nyugat, Észak-Dél megosztottság Európában

David Wagner, Jochen Schmidt, Aram Kebedjian, Weronika Murek, Dino Bauk,
Nadia Terranova, Viktorie Hanišová, Olivier Willemsen – *Vezeti: Barna Imre*

15.30–17.00

Nomádok, hibridek, expatok – vándorló fiatalok a fiatal európai irodalomban

Morten Pape, Djaimilia Pereira de Almeida, Juan S. Guse, Zuska Kepplová, Velina Minkova,
Petra Soukopová, Kris Van Steenberge, Gabriela Ybarra – *Vezeti: Csordás Gábor*

europapont.blog.hu

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

16

2016. ÁPRILIS 21-24. EURÓPAI
ELSŐKÖNYVESEK FESZTIVÁLJA

PETER BALKO (SZLOVÁKIA) ■ DINO BAUK (SZLOVÉNIA) ■ DAGNY GIOULAMI (SVÁJC) ■ JUAN S. GUSE (NÉMETORSZÁG) ■ VIKTORIE HANIŠOVÁ (CSEHORSZÁG) ■ ARAM KEBABDJIAN (FRANCIAORSZÁG) ■ VELINA MINKOVA (BULGÁRIA) ■ WERONIKA MUREK (LENGYELORSZÁG) ■ MORTEN PAPE (DÁNIA) ■ DJAIMILIA PEREIRA DE ALMEIDA (PORTUGÁLIA) ■ RICHARD SCHUBERTH (AUSZTRIA) ■ NATAŠA SKAZLIĆ (HORVÁTORSZÁG) ■ NADIA TERRANOVA (OLASZORSZÁG) ■ TOTTH BENEDEK (MAGYARORSZÁG) ■ SAARA TURUNEN (FINNORSZÁG) ■ KRIS VAN STEENBERGE (BELGIUM) ■ OLIVIER WILLEMSSEN (HOLLANDIA) ■ GABRIELA YBARRA (SPANYOLORSZÁG)

BUDAPEST MILLENÁRIS (1024 BUDAPEST, KIS RÓKUS U. 16-20.)

Information for Parents • Follow Us